

Historia Ecclesiastica je vedecké periodikum, ktoré vydáva Centrum excelentnosti sociohistorického a kultúrohistorického výskumu Prešovskej univerzity Prešove vo Vydavateľstve Prešovskej univerzity v Prešove.

Historia Ecclesiastica publikuje zásadne len vedecké práce (štúdie) z dejín cirkví a náboženstiev na území Slovenska a ostatných krajín strednej Európy, materiály, resp. pramene k tej istej problematike, ďalej recenzie vedeckej literatúry a informácie o vedeckých podujatiach s problematikou dejín cirkví a náboženstiev. Vedecké práce, materiály a stále rubriky (recenzie, anotácie, správy) sa uverejňujú v slovenčine, resp. vo svetovom, príp. českom, maďarskom a poľskom jazyku.

Historia Ecclesiastica vychádza dvakrát ročne.

Historia Ecclesiastica is a scientific periodical by University of Prešov Centre of excellence for socio-historical and culture-historical research published by University of Prešov.

Historia Ecclesiastica publishes solely academic papers (studies) dealing with the history of churches and religions in the territory of Slovakia and other central European countries; materials or sources related to such topics, scientific literature reviews and information on scientific events relevant to the field of church and religion history. Scientific works, materials and regular columns (literature reviews, annotations, reports) are published in Slovak, world language, alternatively in Czech, Hungarian or Polish languages.

Historia Ecclesiastica is published on a bi-yearly basis.

Historia Ecclesiastica 2013/2

Historia Ecclesiastica

Ročník IV.

2013

č. 2.

Z obsahu

Ján ŠAFIN: Teológia epochy Karolingovcov. Karolingovská duchovná kultúra, prvý náčrt „mesta Božieho“ a vnútorné protirečenia ríše Karola Veľkého

Jaroslav NEMEŠ: Vymenovanie biskupov a najvyšších cirkevných hodnostárov v Uhorsku v 16. storočí

Pavel MAREK: Der Kampf um die Gestalt der orthodoxen Kirche in der Tschechoslowakei in den Jahren 1920 – 1938

HISTORIA ECCLESIASTICA

Časopis pre dejiny cirkví a náboženstiev v Strednej Európe
Journal on the history of Central European churches and religions
Zeitschrift für die Geschichte der Kirchen und der Religionen in Mitteleuropa
Közép-európai egyház- és vallástörténeti folyóirat
Czasopismo Historii Kościoła i Religii w Europie Środkowej

Ročník IV.

2013

číslo 2

Redakčná rada:

Prof. PhDr. Peter Kónya, PhD. (*predseda*)
Mons. Dr. h. c. ThDr. Ján Babjak SJ; PhD., Doc. PhDr. Miloslava Bodnárová, CSc.;
Doc. PhDr. Jiří Bílý, PhD.; Prof. Dr. Buzogány Dezső; Dr. Czenthe Miklós;
Doc. David Paul Daniel, A. B., M. A., M. Div., PhD.; Prof. Dr. Dienes Dénes;
Doc. PhDr. Martin Javor, PhD.; Mons. Prof. ThDr. Viliam Judák, PhD.;
PhDr. Eva Kowalská, DrSc.; Prof. RNDr. René Matlovič, PhD.;
Prof. PhDr. Pavol Mešťan, DrSc.; Prof. Dr. Papp Klára, PhD.;
Prof. ThDr. Peter Šturák, PhD.; Univ. Prof. Dr. DrHC. Dr. Karl Schwarz;
Prof. Dr. Waclaw Wierzbieniec

Redakcia:

Doc. PhDr. Martin Javor, PhD. (*hlavný redaktor*)
PhDr. Jaroslav Coranič, PhD.; Mgr. Annamária Kónyová, PhD.
PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD.; Mgr. Monika Bizoňová, PhD

Preklad rezumé:

Mgr. Lucia Júdová a autori

Jazyková úprava:

Mgr. Lucia Šteflová

Vydáva:

Centrum excelentnosti sociohistorického a kultúrohistorického výskumu
Prešovskej univerzity v Prešove vo Vydavateľstve Prešovskej univerzity

Tlač:

Tlačiareň Juraj Kušnir, Prešov

Evid. číslo: EV 4273/11

ISSN 1338-4341

Európska únia
Európsky fond regionálneho rozvoja

„Podporujeme výskumné aktivity na Slovensku.
Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ“

Informácia pre prispievateľov do časopisu Historia Ecclesiastica

Prosíme autorov, aby dodržiavali nasledovné spôsoby
popisu dokumentov:

Príklady popisu dokumentov citácií podľa ISO 690 a ISO 690-2

1. Knihy / Monografie. Prvky popisu:

Autor. *Názov* : *podnázov (nepovinný)*. Poradie vydania. Miesto vydania : Vydavateľ, rok vydania. Rozsah strán.

Ak sú traja autori oddeľujú sa pomlčkou. Ak je viac autorov ako traja uvedie sa prvý autor a skratka a kol. alebo et al. ak je to zahraničné dielo. Prvé vydanie sa v citačnom popise nemusí uvádzať.

Príklad:

TIMKO, J. – SIEKEL, P. – TURŇA, J. *História nášho rodu*. Bratislava : Veda, 2004. 104 s.

2. Článok v časopise Prvky popisu:

Autor. *Názov*. In *Názov zdrojového dokumentu (noviny, časopisy)*. ISSN, rok, ročník, číslo zväzku, Rozsah strán (strana od – do).

Príklad:

STEINEROVÁ, J. Princípy formovania vzdelania v informačnej vede. In *Pedagogická revue*. ISSN 1335-1982, 2000, roč. 2, č. 3, s. 8 – 16.

3. Článok zo zborníka a monografie. Prvky popisu:

Autor. *Názov článku*. In *Názov zborníka*. Zostavovateľ. Miesto vydania : Vydavateľ, rok vydania, Rozsah strán (strana od – do).

Príklad:

ZEMÁNEK, P. The machines for "green works" in vineyards and their economical evaluation. In *9th International Conference: proceedings. Vol. 2. Fruit Growing and viticulture*. Pavel Zedníček. Lednice : Mendel University of Agriculture and Forestry, 2001, p. 262 – 268.

4. Elektronické dokumenty – monografie. Prvky popisu:

Autor. *Názov* [Druh nosiča]. Vydanie. Miesto vydania : Vydavateľ, dátum vydania. Dátum aktualizácie. [Dátum citovania]. Dostupnosť a prístup.

Príklad:

SPEIGHT, J. G. *Lange's Handbook of Chemistry* [online]. London : McGraw-Hill, 2005. 1572 p. [cit. 2009.06.10.] Dostupné na internete: <http://www.knovel.com/web/portal/basic_search/display?_EXT_

5. Články v elektronických časopisoch a iné príspěvky. Prvky popisu:

Autor. *Názov*. In *Názov časopisu*. [Druh nosiča]. rok vydania, ročník, číslo [dátum citovania]. Dostupnosť a prístup. ISSN.

Príklad:

HOGGAN, D. Challenges, Strategies, and Tools for Research Scientists. In *Electronic Journal of Academic and Special Librarianship* [online]. 2002, vol. 3, no. 3 [cit. 2003-01-10]. Dostupné na internete: <http://southernlibrarianship.icaap.org/content/v03n03/Hoggan_d01.htm>. ISSN 1525-321X.

6. Príspevok v zborníku na CD-ROM. Prvky popisu:

Autor. *Názov*. In *Názov zborníka* [Druh nosiča]. Zostavovateľ. Miesto vydania : Vydavateľ, rok vydania, Rozsah strán (strana od – do).

Príklad:

ZEMÁNEK, P. The machines for "green works" in vineyards and their economical evaluation. In *9th International Conference: proceedings. Vol. 2. Fruit Growing and viticulture* [CD-ROM]. Peter Mulčák. Lednice : Mendel University of Agriculture and Forestry, 2001, p. 262 – 268.

7. Vedecko-kvalifikačné práce. Prvky popisu:

Autor. *Názov práce* : označenie druhu práce (dizertačná, doktorandská). Miesto vydania : Názov vysokej školy, rok vydania. Rozsah strán.

Príklad:

MIKULÁŠIKOVÁ, M. *Didaktické pomôcka pre praktickú výučbu na hodinách výtvarnej výchovy pre 2. stupeň základných škôl* : diplomová práca. Nitra : UKF, 1999. 62 s.

8. Príklad na heslo zo slovníka (Encyklopédie)

Slovenský biografický slovník. II. zväzok E-J. Zodp. red. Š. Valentovič. Martin : Matica slovenská, 1987. Heslo Krajňák Michal, s. 228 – 229.

9. Odkaz na archívny dokument. Prvky popisu:

Archív (zaužívaná skratka), názov fondu, signatúra (príp. inventárne číslo, krabica, č. mikrofilmu a pod.), špecifikácia dokumentu

Príklad:

SNA Bratislava, Národný súd, II. A 880-881, osobný spis G. Fritza. BArch Berlin, R 70 Slowakei / 216, správa z 15. decembra 1940. AACass Košice, Apoštolská administratúra Prešov, č. 3406/1939, list K. Körper Čárskemu z 29. 9. 1939.

Adresa redakcie: Centrum excelentnosti sociohistorického a kultúrohistorického výskumu
Prešovskej univerzity v Prešove, Ul. 17. novembra 1, 080 01 Prešov,
Doc. PhDr. Martin Javor, PhD. (*hlavný redaktor*), email: javor@unipo.sk

Obsah – Content – Inhalt – Tartalom – Spis treści

Štúdie – Articles – Studien – Tanulmányok – Artykuły 3

TEOLÓGIA EPOCHY KAROLINGOVCOV.
KAROLINGOVSKÁ DUCHOVNÁ KULTÚRA, PRVÝ NÁČRT
„MESTA BOŽIEHO“ A VNÚTORNÉ PROTIREČENIA
RÍŠE KAROLA VEĽKÉHO 3
Ján ŠAFIN

VYMENOVANIE BISKUPOV A NAJVYŠŠÍCH CIRKEVNÝCH
HODNOSTÁROV V UHORSKU V 16. STOROČÍ22
Jaroslav NEMEŠ

VÝZNAM ARISTOKRACIE V DEJINÁCH REFORMOVANEJ CIRKVI
V ZEMPLÍNSKEJ STOLICI V 16. – 17. STOROČÍ36
Annamária KÖNYOVÁ

„PRIMAE FAC UT ALEA PUGNAE VERTAT FAUSTA TIBI,
FAMAE VENTURA RELINQUE BELLA GERENDA TUAE”
(Hősök és csaták a neolatin jezsuita költészetben – Adalékok
a jezsuita Ubertino Carrara az 1697-es zentai csatát megörökítő művéhez)47
TÓTH Sándor Máté

ŽIDIA V SOBRANCIACH DO ROKU 191869
Peter KÓNIA

L'EXPÉRIENCE HISTORIQUE DU PREMIER SIÈCLE
DE L'EXISTENCE DE L'ÉGLISE GRÉCO – CATHOLIQUE ROUMAIN88
Gheorghe GORUN

SPOLOČNOSŤ JEŽIŠOVA A JEJ ÚČINKOVANIE V LEVOČI104
Monika BIZOŇOVÁ

DER KAMPF UM DIE GESTALT DER ORTHODOXEN KIRCHE IN DER
TSCHECHOSLOWAKEI IN DEN JAHREN 1920 – 1938 125
Pavel MAREK

KONFESIONÁLNA SKLADBA ŠTUDENTOV ZO SLOVENSKA NA ČESKEJ
VYSOKEJ ŠKOLE TECHNICEJ V BRNE V MEDZIVOJNOVOM OBDOBÍ152
Libor BERNÁT

ADALÉKOK A HOLLANDIAI MAGYAR GYERMEKMENTÉS TÖRTÉNETÉHEZ
ISMERETLEN HOLLANDIAI ADATOK: K. H. MISKOTTE RÉSZTVÉTELE
A MAGYAR GYERMEKEK FELKAROLÁSÁBAN165
HERMÁN M. János

SAKRÁLNE V SLOVESNOM UMENÍ	214
<i>Viera ŽEMBEROVÁ</i>	
HISTORICKÝ A TEOLOGICKÝ PRIEREZ TEOLÓGA JÁNA OD KRÍŽA	222
<i>Miroslav ČIŽMÁRIK</i>	
SOCIÁLNO-HISTORICKÝ KONTEXT EKLEZIÁLNEJ TRADÍCIE A SV. PÍSMA (Parciálna štúdia)	232
<i>Tomáš HANGONI – Maroš ŠIP</i>	
Archív – Archives – Archiv – Levéltár – Archivum	242
KATALÓG ČLENOV SPOLOČNOSTI JEŽIŠOVEJ PÔSOBIACICH V PREŠOVE V ROKOCH 1675 – 1773	242
<i>Monika BIZOŇOVÁ</i>	
PREDSTAVENIE DOBOVÝCH DOKUMENTOV O LIEČBE CHOLERY RÍMSKOKATOLÍCKYM KŇAZOM JÁNOM MORVAYOM POČAS EPIDÉMIE V ROKU 1831 A POPIS LIEČBY CHOLERY NA ZÁKLADE JEHO ODPORÚČANÍ	286
<i>Anton LIŠKA</i>	
Recenzie, anotácie – Review – Kritik – Könyvszemle – Reconzje i omówienia	305
Kronika – Chronicle – Chronic – Krónika –Kronika	343
Zoznam autorov	349
Recenzenti	350

TEOLÓGIA EPOCHY KAROLINGOVCOV.
KAROLINGOVSKÁ DUCHOVNÁ KULTÚRA, PRVÝ NÁČRT
„MESTA BOŽIEHO“ A VNÚTORNÉ PROTIREČENIA RÍŠE
KAROLA VEĽKÉHO

Ján ŠAFIN

The theology of the epoch of the Carolingians. The Carolingian spiritual culture, the first outline of “the city of God” and internal contradictions of the Empire of Charles the Great

The present paper examines Charles the Great as a distinguished personality, who restored the cult of the emperor. The central document that mentions Charles the Great is a work written by Einhard, entitled “The Life of Charles the Great” (Vita Caroli Magni). In the first part of the paper, the author analyses the life of Charles the Great and his tenure in the Empire. Then, his relation to the Roman Catholic Church is scrutinized as well. The second part of the article, in contrast, is focused on Charles the Great’s found an intact corpse remains, and the status of Jews in the Kingdom of the Franks, who were treated positively by the first Carolingian kings.

Key words: *Carolingians, Charles the Great, the Kingdom of the Franks, Jews, the Roman Catholic Church.*

Kvôli univerzalite kresťanstva všetky oblasti života musia ním byť objaté a preniknuté. Toto je organický prvok v prirodzenosti cirkvi, ktorý je vyjadrovaný v budovaní jej štruktúry podľa vzoru štátu, v istom zmiešavaní kléru so spoločnosťou či štátnymi inštitúciami. Práve preto sa cirkev na Západe zlieva so štátom, z času na čas zabúdajúc na svoju pravú katolicitu, stávajú sa miestnou cirkvou v doslovnom chápaní, strácajú spojenie s apoštolovskými prestolmi. Na druhej strane aj franskí vládcovia čiastočne pod vplyvom prejaviacich sa aj u iných Germánov viac než len arianizujúcich tendencií, čiastočne pod vplyvom tej istej cirkvi stoja na pôde politickej a religióznej jednoty života a vytvárajúc si hlavy cirkvi, zvolávajú koncily, vymenúvajú biskupov a disponujú jej majetkom. Obrancovia a ochrancovia cirkvi, víťaziacej, keď bojujú, franskí konungovia sú spojení so svojou franskou cirkvou, zjednotenou úsiliami Bonifáca a Karolingov. „**Pokiaľ niekto z nás,**“ hovorí v mene biskupov sv. Gregor Turský „**Nerovi a Herodeso-**

vi“ svojej doby, kráľovi Hilperichovi I., **„zachce zostúpiť z cestičky pravdy, môžeš ho napraviť. Pokiaľ však ty prestúpiš dovolené, kto teba napraví?“** Moc konunga je posvätená teokratickou ideou. **„Vládne a víťazí,“** podľa slov pápeža Pavla I., **„na úplné oslobodenie a povznesenie svätej všeobecnej cirkvi Božej a na nepoškvrnenosť pravoslávnej (ortodoxnej) viery.“** A k Pipinovi, **„novému Mojžišovi a Dávidovi“**, sa obrátila rímska kúria s prosbou o pomoc, snívajúca nie natoľko o oslobodení spod jarma Langobardov, ako o vytvorení pápežského štátu a o akejsi zvrchovanosti nad politicky rozdeleným Západom. **„Božou milosťou“** vo **„vyvoleného syna svätého Petra“** predstaviteľ **„svätého rodu a kráľovského knazstva“** Pipin sa stal verným **„klientom“** kniežata apoštolov a zároveň obrancom a ochrancom všeobecnej cirkvi a pápežstva, ktorý v rokoch 754 až 756 obnovil pošliapané **„práva blaženého Petra“**, podľa nich zakladateľa pápežského štátu. No pri Karolovi Veľkom sa Franská dŕžava rozšírila za hranice niekdajšej západnej časti Rímskej ríše, takmer vojdúc do hraníc v tej dobe mysliteľného **„mesta Božieho“**. A pre oduševneného teokratickým ideálom germánskeho kráľa – Karola bola neprípustná myšlienka o uznaní za hlavu tohto **„mesta“** pápeža, o čom snívali politici kúrie počas pontifikátu Pavla I., fabrikujúc **„Ustanovenia Konštantína cisára“** a pozoruhodný – **„Dar Konštantínov“**.

Vo vnútornej, rovnako ako vo vonkajšej politike je Karol reprezentantom ideálov toho okruhu osôb a ideálov, ktoré sa od polovice VIII. storočia ocitli pri moci a ktoré boli podmienené úsilím vytvoriť mocný štát, ktoré boli okúzlené kultúrno-štátnymi tradíciami, vplyvom a dedičstvom západnej cirkvi. Karolovým ideálom nie je jednoducho obnovenie Rímskeho impéria a nie prostá ochrana kultúrnych pokladov, ale teokratická monarchia, korunovaná franským panovníkom, **„mesto Božie“** na zemi. Religiózna idea posilnená, zrejším aj pre súčasníkov, protikladom kresťanstva a islamu a ešte viac pôvodnou nerozdeliteľnosťou štátnych, kultúrnych a religiózných úloh, sa zjednocujú so svetským a živelným úsilím o vládnutie a dominanciu. Dŕžava Karola Veľkého, ktorá sa teritoriálne **„takmer zdvojnásobila oproti rozlohe toho Franského kráľovstva, ktoré Karol zdedil po svojom otcovi Pipinovi“**, teraz zahŕňala nielen celú Strednú Európu, ale vplyv konunga Frankov sa rozprestrel ešte ďalej. Karol je ochrancom kráľa Astúrie a Galície Alfonza, dominus kráľov Škótska, patrón anglosaského kléru. Hárum al-Rašíd **„uprednostňuje jeho priateľstvo pred priateľstvami všetkých kráľov Zeme“** a odovzdáva mu ako hlave kresťanského sveta ochranu nad kresťanmi vo Svätej zemi... Karolovmu slovu sa podrobuje Hun so svojimi rozstrapatenými vlasmi i Arab v turbane. V celom svete zaznieva jeho nezmerateľná sláva. Najkresťanskejší kráľ zničil lotrovské

hniezdo bezbožných Avarov, odrazil pohanov-Slovanov a „Kristovo jarmo naložil na slobodu milujúcich Saxov...“.

Riadiac pri ňom, preniknutú hrdým sebauvedomením, franskú cirkev a činiac ju nástrojom svojho riadenia, Karol ochraňuje obecne štátny a cirkevný svet, buduje život, ktorý realizuje vo svojom zákonodarstve snemové kánony. Zasieva kresťanské poznanie a kresťanskú vieru medzi širokými vrstvami obyvateľstva, vedie zápas o ortodoxiu proti adopcianstvu a na prekvapenie i sklamanie ortodoxných proti „**gréckym herézam**“ ikonodulstva a odmietania Filioque. Pápeži, chrániac si svoju ekonomickú nezávislosť a množstvo verejných práv a privilégií, sú nútení nadhlo sa vzdať svojich ďalekosiahlych cieľov. „**Patrimonium Petri**“ sa stáva vazalským štátom, ktorého riadenie sa nachádza pod kontrolou cisárov a je určované ich samostatnými aktmi ako „**Constitutio Romana**“ (826) Lothara. Voľba pápeža, zachovávať jeho čestné miesto a postavenie patriarchu Západu, je potvrdzované imperátorom. V dogmatických otázkach Karolom riadené franské snemy vnucujú Karolovu vôľu pápežom. Aj vďaka tejto „synergii“ medzi Frankami a pápežstvom sa zrodila nová západná Európa, z ktorej neskôr vzišiel nový okcidentálny svet euroatlantickej civilizácie...

Samotný zrod franskej civilizácie je podľa Johna Romanidisa¹ opísaný v **liste sv. Bonifáca pápežovi Zachariášovi (*natione Graecus*, I. e. pôvodnej rímskej provincie, *Magna Graeca*, v južnej Itálii) v r. 741**. Vychádzajúc z historických správ Frankovia počínajúc rokom 661 zbavili Cirkev vo Francúzsku všetkých rímskych biskupov a sami seba učinili jej biskupmi a klerikálnymi administrátormi. Cirkevný majetok si rozdelili do lén, ktoré boli dotované ako benefície podľa poriadku v pyramíde vojenského vazalstva. Títo franskí biskupi nemali arcibiskupa a počas dlhých osemdesiatich rokov sa ani raz nestretli na synode. Stretávali sa len ako vojenský dôstojníci s inými vojenskými veliteľmi a generálmi. Podľa slov sv. Bonifáca sú to „**žraví laici, cudzoložné kňazstvo a opilci, ktorí vlastnoručne bojovali v armáde a ktorí vlastnoručne zabíjali kresťanov aj pohanov**“.² Prešlo sotva 53 rokov, keď nástupcovia týchto negramotných barbarov na spomínanom koncile vo Frankfurte r. 794 a o 15 rokov neskôr v Cahach odsúdili Východorímsku ríšu ako „**heretickú**“ a „**grécku**“. Príčina z ich pohľadu bola jasná a pochopiteľná – úcta k ikonám a dodatok Filioque do symbolu viery. Približne 215 rokov nechceli rímski pápeži prijať teologickú náuku o ikonách a Filioque svojich franských učiteľov. Avšak roku 1014 bol v Ríme počas korunovácie cisára Henricha II. pravdepodobne po prvýkrát pri ta-

1 ROMANIDIS, J. *The Church Synods and Civilization*. Athens 1989, s. 7.

2 *Migne Patrologia Latina*, T. 89, p. 744, Mansi 12, 313 – 314.

kejšto veľkolepejš príležitosti oficiálne a slávnostne zaspievaný symbol viery s dodatkom o vychádzaní Svätého Ducha aj od Syna... a odvtedy sa v danom znení spieva alebo číta až dodnes. Pri nestrannom pohľade snáď by sme mohli nájsť ak nie ospravedlnenie, potom aspoň pochopenie pre podobné počínanie. Jeho korene počas storočí až príliš hlboko zapustili v žirnej pôde neznalosti a zlej duchovnej skúsenosti. Mnohí franskí biskupi naozaj boli veľmi slabo, ak vôbec nejako oboznámení s učením otcov Cirkvi éry siedmich všeobecných snemov. Vlastne si ani neboli vedomí, čo toto učenie znamená a ani sa až tak veľmi nezaujímalí o osvietenie a zbožštenie, ktoré boli predpokladmi týchto snemov.³ Karolíngovská renesancia síce priniesla oživenie záujmu o štúdium antiky, avšak toto kultúrne znovuzrodenie sa odohrávalo takmer výlučne na ostatkoch latinského osvietenstva, chráneného v kláštoroch Británie, Írska, severného Francúzska. Kontinuita antickeho dedičstva, zachovávaná v Byzancii, s premenou klasického helenizmu na helenizmus kresťanský, zostávala nepovšimnutou.⁴ Určitá úzkoprúť tejto renesancie bola zrejmalá. Čo je zaujímavé, italskí učenci, živšie sa zaujímajúci o Východ, sa len málokedy objavili v Achene. Navyše ani z vlastnej latinsky písanej teologickej literatúry nie všetky diela sa stanú predmetom záujmu. Napriek tvrdeniu mnohých autorov, napríklad aj J. Romanidisa, prvotným zdrojom „západnej herézy“ nebude augustinovská teológia – hoci istá jej časť zohrala svoju úlohu. Rozsiahle dielo hipponského biskupa sa zďaleka nestane stimulom tejto renesancie. Ako príklad stačí spomenúť učenie o Filioque, pri ktorom sa západní teológovia neopierali o argumenty z bl. Aurélia Augustína – snáď aj preto, že v jeho diele argumenty známe z obdobia stredovekej scholastiky v prospech večného vychádzania Svätého Ducha od Otca i Syna vlastne ani nie sú. Podobne ako sa nebudú môcť oprieť o diela sv. Vincenta z Lerinu, Hilaria z Portier, Gregora Dialóga a mnohých iných. Medzi koncom VIII. a XII. st. boli síce Frankovia ako tak oboznámení s latinskými otcami, avšak zďaleka nie všetkými, pričom si z ich diel vyberali iba tie myšlienky, ktoré „vyhovovali“ franskej teológii, stanúcej sa základom pre stredoveký Západ. Zatiaľ čo neznalosť gréčtiny ich takmer úplne izolovala od pravoslávneho Východu. Tento fakt celkom prirodzene prispel k veľmi neblahému javu, a to falšovaniu diel cirkevných otcov, historikov, vpísavaniu dodatkov do jednotlivých textov atď., čo veľmi výrazne ovplyvnilo kultúrny a religiózny život na Západe. Predpokladá sa, že na franského kráľa Pipina, otca Karola Veľkého, urobila darovacia listina Konštantínova, ktorú mu pravdepodobne pápež Štefan III. ukázal, keď ho

3 ROMANIDIS, J. *The Church Synods and Civilization*, s. 7 – 8.

4 Pozri našu štúdiu „Spor o dedičstvo. Sv. Gorazd I. medzi Východom a Západom“, hlavne kapitolu Spor o Filioque, Prešov 1999.

žiadajúc o pomoc navštívil, nezabudnuteľný dojem. A podobné sfalšované listiny a interpolované texty budú v priebehu VII. až XII. storočia **„chrlené jeden za druhým s pápežskou pečatou na znamenie pravosti, aby mu poslúžili, kedykoľvek to bude potrebovať“**.⁵

Franskí biskupi sa zrazili so sv. Bonifácom kvôli svojmu chápaniu apoštolskej postupnosti ako magickej sily, ktorá im umožňuje urobiť z nej vlastníctvo ich rasy a použiť ju ako základný prostriedok na udržanie podrobeného obyvateľstva, pacifikovaného strachom pred ich religióznou a vojenskou silou. Táto schizma medzi Frankami a Rimanmi sa rozšírila do schizmy medzi fransko-latinským a rímskym kresťanstvom s ich diametrálne odlišným chápaním misie biskupov a ich synody v Cirkvi a spoločnosti. Frankovia doslova uchvátili liečebný zmysel Cirkvi, ktorý zdeformovali do šarlatánstva. Ožíva nielen stará zásoba pohanských povier, ale rozpútavajú sa tu všetky sexuálne zvrátenosti, prepukajú násilnosti: ublíženia na tele, obžerstvo, opilstvo. Slávna kniha, ktorá k dokumentárnej vernosti pridala len šikovnú literárnu réžiu, nazvaná **„Rozprávanie z merovejských dôb“** Augusta Thierryho, čerpajúca z najlepších prameňov, predovšetkým z Gregora Tourského, nás už pred viac ako sto rokmi zoznámila s tým, aké barbarské násilie sa vtedy rozpútalo, násilie o to krutejšie, že vysoké spoločenské postavenie zaručovalo jeho pôvodcom relatívnu beztrnosť. Jedine uväznenie a zavraždenie brzdilo neviazanosť týchto franských vladárov, ktorých vládu jeden z najlepších francúzskych historikov XIX. st. Fustel de Coulanges definoval slávnym výrokom: **„Despotizmus zmierenovaný vraždou.“**⁶ Východní Frankovia toto dielo definitívne zavŕšili, keď medzi rokmi 1012 – 1046 uchvátili pápežstvo do svojich rúk. Odtiaľto už viedla priama cesta k veľkej schizme, ktorá nenechala na seba dlho čakať...

Aj preto bola spoločensko-politická situácia v Ríme v druhej polovici 8. storočia mimoriadne zložitá. V 50. rokoch spomínaného storočia sa udiali podstatné zmeny v rozložení politických síl v Taliansku. Pápežom Zachariášom (741 – 752) sa definitívne končí byzantská epocha pápežstva. On bol posledným pontifikom, ktorý žiadal Konštantínopol o potvrdenie svojho zvolenia. Potvrdzovanie pápežov Byzanciou, to jest existencia pápežstva v rámci impéria v princípe zabezpečilo jeho univerzálny charakter a bránilo tomu, aby sa pápež zmenil na jedného z metropolitov provinčného Talianska. Byzantská dominancia v Taliansku bola likvidovaná Longobardmi. Napriek tomu v prípade rozšírenia moci Longobardov nad celým Apeninským polostrovom pápež riskoval, že sa zmení na Talianske-

5 ROSA, P. de. *Temné papežství*. Praha 1996, s. 65.

6 GOFF, Le J. *Kultura středověké Evropy*. Praha 1991, s. 52.

ho metropolitu. Toto zjavne protirečilo univerzalistickej koncepcii pápežstva, preto spojenectvo s Longobardmi nemalo budúcnosť. Pápeži v druhej polovici 8. storočia uzatvárajú politickú dohodu s Frankami. Pád byzantského panstva v Taliansku priviedol k podstatným zmenám vo vzájomných vzťahoch medzi pápežstvom a rímskou aristokraciou. Predovšetkým rímska kúria a významné talianske rodiny boli spojencami v zápase za oslobodenie spod byzantského poručníctva. Teraz sa ukázal podstatný rozdiel v ich záujmoch. Svetská aristokracia mala v záujme zobrať všetku politickú moc v Ríme do svojich rúk. Avšak vznikol cirkevný štát, v ktorom svetská moc bola v rukách pápeža. Pontifikovia hľadeli na rímsku hornú vrstvu iba ako na svojich vazalských poddaných, svojich úradníkov. Preto sa už v 8. st. rímska aristokracia pokúša vplývať na voľby pontifikov, s cieľom dostať na pápežskú stolicu vlastných kandidátov, ktorí by pracovali v jej záujmoch. Avšak kúria sa pokúšala tomu protiviť a zabrániť, lebo podriadenie pápežstva záujmom miestnej aristokracie by opäť znamenalo transformovať pápežstvo na národnú cirkev Talianska a odchod od univerzálneho charakteru rímskej cirkvi. Hlavným problémom pápežského štátu boli dnešným jazykom povedané chýbajúce ozbrojené sily. Kvôli upevneniu svojho postavenia na Apeninskom polostrove boli pontifikovia nútení opierať sa o zbrane talianskej šľachty. A ochrana Frankov neznamerala neustálu vojenskú pomoc. Franskí králi mohli vykonávať pochody do Talianska iba v prípade krajnej nevyhnutnosti. Preto pápežstvo objektívne nemalo síl oslobodiť sa spod dohľadu rímskej a provinčnej talianskej aristokracie. Navyše do konca 10. storočia rímska kúria zostávala dvojnásobne talianskou (v národnom ohľade) inštitúciou. Pápeži pochádzali z tej istej miestnej šľachty. Z tohto prostredia sa regrutovali úradníci kúrie i členovia kardinálskeho korpusu. Preto pápeži nemohli jednať bez toho, aby brali ohľad na záujmy miestnych aristokratických rodín. Súperenie pápežstva s talianskou šľachtou sa jasne prejavilo v roku 767 (po smrti pápeža Pavla I.). Vodca šľachty v Kampánii sa ozbrojenou silou zamiešal do voľby nového pontifika. V Ríme sa začali nepokoje, ktoré sa skončili roku 768 víťazstvom kúrie. Vďaka pomoci Frankov sa na rímsky stolec dostal pápež Štefan III. (768 – 772). V roku 769 zvolal Lateránsky koncil, na ktorý pozvali 13 franských biskupov. Pápež sa jasne usiloval oprieť o podporu Franského kráľovstva, a tým prekonať závislosť na miestnej šľachte. Koncil prijal principiálne dôležité rozhodnutia ohľadom reglementu volieb pápeža: volieb pápeža sa nemohli zúčastňovať laici, bolo vysvetlené, že právo voľby môžu používať iba osoby v duchovnej hodnosti; svetské osoby nemôžu byť zvolené za pápeža, za pápeža je možné zvoliť iba muža výlučne spomedzi kardinálov – kňazov alebo kardinálov – diakonov; kánonicky zvoleného pápeža národ Ríma potvrdzuje svojím

ústnym súhlasom. V skutočnosti boli tieto rozhodnutia často porušované. Zvolenie pápežov v 9. až po začiatok 11. storočia bolo de facto určované rozložením politických síl v danej dobe a situácií.

Rímska cirkev a panovník Karol Veľký

Hlavným písomným prameňom, ktorý hovorí o Karolovi Veľkom je dieľo Einharda „Život Karla Veľkého“ (Vita Caroli Magni).⁷ Z neho, ani z iných zdrojov sa nedozvedáme presný dátum Karlovho narodenia. Predpokladá sa, že na tento svet prišiel 2. apríla 742 (možno 744, 747). Bol najstarším synom franského kráľa Pipina Krátkeho. O jeho živote v detstve a dospievaní sa nezachovali takmer žiadne informácie. Ani Einhard nič nehovorí o tomto období jeho života, lebo nič hodnoverné pravdepodobne ani nevie. Karol sa v roku 768 stal kráľom Frankov. Do roku 771 vládol spolu so svojim bratom Karolmanom. V decembri 771 Karolman nečakane zomrel a Karol dosiahol od jeho poddaných prísahu vernosti. Už v prvých rokoch svojej vlády sa stal spojencom pápežstva. V rokoch 773 – 774 na základe prosby pápeža Hadriána I. vytiahol do Talianska proti Longobardom. Výsledkom bolo zničenie Longobardského kráľovstva. Ich posledný kráľ Desiderius bol zajatý, poslaný do Franského kráľovstva a uväznený v monastieri. Po tomto Karol k titulu „kráľ Frankov“ urobil dodatok „a Longobardov“, a taktiež „rímsky patricius“. Karol potvrdil všetky dary, ktoré udelil jeho otec rímskemu stolcu. V roku 781 Karol opäť navštívil Rím a definitívne dohodol s pápežom Hadriánom hranice rímskeho cirkevného štátu. V podstate to znamenalo definitívnu ratifikáciu prísľubov Pipina Krátkeho. Práve od tej doby sa pápeži stali suverénnymi vládcami vo svojej oblasti. Od roku 781 pontifikovia nedatujú svoje listiny rokom vlády byzantského imperátora, ale rokom svojho pontifikátu. Hadrián I. sa zároveň stal prvým pápežom, ktorý začal raziť vlastnú mincu – strieborný dinár. Napriek tomu po Siedmom všeobecnom sneme, ktorý sa rovnako ako Prvý z roku 325 konal r. 787 v maloázijskej Nicei a odsúdení na tomto sneme ikonoborectva, je pozorovateľné nové zblíženie medzi Rímom a Konštantínopolom, ktoré však Karol prijal bez osobitného entuziazmu. V roku 795 sa na rímsky prestol dostal pápež Lev III. (795 – 816). Ten v politickom ohľade zaujal otvorene profranskú pozíciu. Po svojom zvolení za pápeža Lev III. odoslal Karlovi Veľkému „kľú-

7 EINHARDI. Vita Caroli Magni (Život Karla Velikého od Einharda). In *Magnae Moraviae Fontes Historici II. Textus biographici, hagiographici, liturgici*. Praha 2010, s. 8 – 13; BERKUT, L. *Karl Velikij, franskaja obrazovannost' i literatura jego vremeni*. Varšava 1912; LEVANDOVSKIJ, A. P. *Karl Velikij: Čerez imperiju k Jevrope*. Moskva 1995; VJAZIGIN, A. *Ideal „Božieho carstva“ i monarchia Karla Velikogo*. Sankt Peterburg 1912; MUSSOT-GOULARD, R. *Karl Velikij*. Moskva 2003.

če sv. Petra“ a pápežskú vlajku ako symbol uznania moci kráľa ako rímskeho patrícia. V Lateránskom paláci bola umiestnená mozaika so zobrazením figúry sv. Petra, odovzdávajúceho pálium Levovi III. a prápor – Karlovi Veľkému. Toto všetko nedvojzmyselne zdôrazňovalo, že pápež vidí vo franskom kráľovi svoju hlavnú oporu. Preto neprekvapuje, že u pápeža vznikli napäté vzťahy ako s rímskou aristokraciou tak aj s probyzantsky naladeným okruhom predchádzajúceho pontifika. V roku 799 vypuklo v Ríme povstanie proti pápežovi a stúpencom jeho profranskej politiky. 25. apríla 799, v čase slávnostnej cirkevnej procesie (pravdepodobne Kvetnej nedele), ozbrojení sprisahanci zajali pápeža a uväznili ho v katedrálnom chráme sv. Silvestra. Katom bolo prikázané, aby Leva oslepili a vytrhli mu jazyk. Avšak pápežovi sa vďaka priateľom podarilo utiecť do Paderbornu (Vestfalsko), kde sa nachádzal aj Karol Veľký. Pod ochranou pápežských vojsk sa Lev III. vrátil do Ríma. Hneď za ním prišiel aj Karol, ktorý požadoval pre pápeža očistenie od obvinení zo zvrhlostí a porušení prísahy, z čoho bol obviňovaný. Šlo o dosť šteklivú otázku, pretože nijaká moc (ani svetská, ani duchovná) nemohla vykonávať súd nad pápežom. Preto bol nájdený jediný prijateľný variant. 23. decembra roku 800, pápež slávnostne prisahal na evanjelium, že je nevinný, zdôrazniac, že sa zaprisaháva nie pred ľuďmi, ale pred Bohom a svätými. Pápež zároveň vyhlásil, že toto jeho verejné ospravedlnenie nie je zavedením nového zvyku. Po tomto boli pápežovi vrátené jeho práva. O dva dni neskôr, počas svätého dňa Kristovho narodenia, pápež Lev III. odslúžil slávnostnú omšu v chráme sv. Petra v Ríme. Na bohoslužbe bol prítomný aj Karol Veľký. Pápež sa náhle priblížil k svojmu hostovi a položil mu na hlavu cisársku korunu. Všetci Frankovia a Rimania v katedrálnom chráme svorne zvolali: „Nech je zdravý a víťazí Karol August, Bohom korunovaný veľký a mierotvorca rímsky imperátor.“ Podľa Einhardovej správy, Karol nebol spokojný s týmto pápežovým postupom. On (Karol) „tvrdil, že pokiaľ by vopred vedel o pápežovom zámere, potom by v ten deň nešiel do chrámu, nehľadiac na to, že bol jeden z hlavných sviatkov“ (Vita Caroli Magni, 28). Napriek tomu sa Karol titulu imperátora nezriekol a ponechal si ho až do konca života. To, čo urobil pápež Lev III. 25. decembra roku 800 dodnes vyvoláva spory medzi historikmi. Čo medzi nimi zostáva všeobecne uznávané, je presvedčenie o vopred pripravenej korunovácii a zbytočnom divadle, majúcom navodiť dojem spontánnosti a neočakávanosti celej tejto mimoriadne závažnej akcie. Zo všetkého najskôr boli Lev III. a Karol Veľký už vopred dohodnutí na postupe a je celkom možné, že sa na tom dohodli ešte v Paderborne. Karol súhlasil s tým, že sa pomôže pápežovi vrátiť na rímsku katedru a ten na oplátku súhlasil s Karolovou korunováciou na cisára Rímskej ríše. Takže Karlova nespokojnosť bola buď neúprimná, alebo

bola diktovaná tými príčinami, o ktorých hovorí Einhard. Je tiež možné, a vylúčiť to jednoznačne nemôžeme, že Karol chcel zo seba zhodiť zodpovednosť za Levov postup, pretože ten nevyhnutne vyvolal reakciu a konflikt s konštantínopolským cisárskym dvorom, ktorý sám seba považoval, a nie bez dôvodu za jediného legitímneho dediča Rímskej ríše, ktorá zmenou viery – z pohanskej minulosti ku kresťanskej prítomnosti a budúcnosti – zmenila aj svoje sídlo, keď Starý či Prvý Rím vystriedal Nový alebo tiež Druhý Rím – Konštantínopol. Mimochodom, procedúra alebo postup Karlovej korunovácie sa principiálne odlišoval od všetkých z prameňov známych ceremónií vstupu imperátorov na trón. Ako v Starom Ríme tak aj v Konštantínopole legitímnym základom pre vstup na trón bolo vyvolávanie mena nového cisára „vojskom, senátom a národom“. Kvôli tomu, aby sa niekto stal zákonným vládcom v Konštantínopole žiadna korunovácia, stroho povedané, nebola požadovaná. Patriarchom vykonané korunovanie imperátora diadémom sa dostalo do obehu až v 5. storočí a nebolo vnímané ako legalizácia vykonaných volieb. Iba symbolizovalo jednotu nového panovníka s Cirkvou. Preto je úplne prirodzené, že korunovácia v Konštantínopole nasledovala po vyhlásení imperátora. 25. decembra roku 800 bolo všetko naopak. Na začiatku pápež korunoval Karla cisárskou korunou, a potom národ, zhromaždený v chráme, začal volať elektorálnu formulu. Takto si obrady vymenili miesta. Z formálneho pohľadu imperátora vytvoril pápež. Je celkom možné, že Karol bol nespokojný s tým, že získal moc z rúk pontifika. Tým sa impérium stalo pápežským darom. Vychádzajúc z toho predpokladu, niektorí bádatelia vyslovujú predpoklad, že procedúra Karlovej korunovácie bola vypracovaná bez jeho vedomia pápežom Levom III.⁸ Pontifik pritom vychádzal z ideológie „Donatio Constantini“ (Konštantínovho daru), „Daru“, ktorý si v tej dobe získal pevné ideologické miesto v Ríme. V tomto dokumente je na pápeža pozerané ako na zákonného imperátora západu. Z tohto pohľadu si podľa vlastného uváženia sám môže vybrať spoluvládara a korunovať ho. Takto môžeme hovoriť o tom, že na konci 8. storočia v pápežskej kúrii vznikla nová koncepcia ríše. Jej základnými princípmi bolo: pápež je duchovnou hlavou všetkých kresťanov Rímskej ríše a svetskou hlavou-imperátorom kresťanov na Západe; pápež ma právo vybrať si svetského spoluvládara za účelom riadenia západnou časťou ríše a urobiť ho svojím spoluvládcom; aktom legalizácie nového imperátora je jeho korunovácia pápežom. Z tohto pohľadu Karlova korunovácia môže byť skúmaná ako faktické obnovenie západnej Rímskej ríše. Avšak takáto inter-

8 BORODIN, O. R. *Ravennskij ekzarchat. Vizantijcy v Italii*. Sankt Peterburg 2001, s. 175 – 184.

pretácia udalostí roku 800 nie je v historiografii všeobecne prijatá. Množstvo bádateľov nechce používať termín „reštaurácia impéria“ a hovorí o pokuse faktického prisvojenia („uchvátenia“) Karolom titulu imperátora oboch častí ríše.⁹ Takúto interpretáciu udalostí nachádzame v niekoľkých prameňoch, ktoré pochádzajú z Franského kráľovstva. Oporou tejto teórie je ako na Východe, tak aj na Západe rozšírená idea vakantnosti cisárskeho trónu po prevrate r. 797 (výsledkom sprisahania bolo to, že na trón zasadla cisárovná Irena, na príkaz ktorej bol oslepený jej syn imperátor Konštantín VI.). Takto po prvýkrát počas osem storočí na cisársky trón zasadla žena!

Vo Franskom kráľovstve myšlienka praktickej vakantnosti cisárskeho trónu bola zvlášť rozšírená v kruhoch okolo panovníckeho dvora. Preto tuná mali sklon interpretovať korunováciu z roku 800 ako zasadnutie na neobsadený a pustnúčí trón. Z tohto uhla pohľadu sa tu nehovorí o obnovení Západnej ríše, ale o prijatí Karolom na seba plnosti moci v hraniciach celého impéria. Preto nebola v Konštantínopole korunovácia uznaná za právoplatnú a zákonitú, ale hľadeli na ňu ako na akt uzurpácie. Napriek tomu Irena nehnila veci na hranu noža a viac než len latentne prítomný konflikt nevyostrovala. Na začiatku roka 802 prišli jej poslovia do Aachenu za účelom zmierenia s Karlom. V odpovedi na to a za účelom viesť rozhovory Karol poslal do Konštantínopolu biskupa amienského Jessea. Cisárovnej Irene bolo navrhnuté uzavrieť manželstvo s Karlom Veľkým, a tým zjednotiť Východ a Západ do jednej ríše ako tomu bolo niekedy. Existujú dôvody myslieť si, že Irena nebola proti takémuto manželstvu. Avšak 21. októbra 802 došlo v Konštantínopole k ďalšiemu štátnemu prevratu, ktorý zbavil cisárovnú Irenu moci. Bola poslaná na ostrov Lesbos, kde nasledujúci rok zomrela. Medzi rokmi 800 až 802 dala cisárovná Irena ako dar Karlovi Veľkému dve kresťanské svätyne: netkaný a nezošitý chitón Kristov a časť odevu Presvätej Bohorodice, ktoré boli predtým chránené v Konštantínopole. Presný dátum odovzdania týchto darov nie je známy. V súčasnej historiografii je na Irenin dar pozerané ako na veno, pripravujúce spojenie západného a východného impéria do jediného politického celku. Nezošitý, v jednom celku utkaný Kristov chitón mal symbolizovať túto želanú jednotu. Obe svätyne dodnes chránia vo Francúzsku. Karol ich daroval do monastiera Argenteuil, ktorý sa nachádza na predmestí Paríža a bol podriadený znamenitému opátstvu Saint Denys. V Argenteuil prijala mníšske postrihnutie Karlova dcéra Teodrata. Práve jej Karol zveril do ochrany obe svätyne. V roku 876 cisár Karol Lisý previezol časť odevu Presvätej Bohorodice z Argenteuil do

9 Pozri napríklad USPENSKIJ, F. I. *Istorija vizantijskoj imperii*. Vi-IX vv. Moskva 1996, s. 672 – 690.

Chartres. Preslávená chartreská katedrála bola vybudovaná v 13. storočí za účelom ochrany tejto svätyne. Kristov chitón sa dodnes nachádza v Agneteuil, pravda z monastiera tuná zostal iba chrám, ktorý dnes slúži ako farský. Po odstránení Ireny a jej poslaní do vyhnanstva zasadol na konštantínopolský cisársky trón Nikefor I. (802 – 811), ktorý odmietol uznať Karla ako cisára. V odpovedi na to sa Karol po dosť dlhej vojne (806 – 810) zmocnil Benátok a Dalmácie, ktoré boli nominálne pripočítavané k Byzancii, no Karol Veľký vďaka spojenectvu s Bagdadským kalifom Aaronom, donútil byzantského panovníka Nikefora, dosť oslabeného v dôsledku vnútorných rozbrojov a vlečúcej sa vojne s Bulharmi, aby roku 810 zasadol k mierovým rokovaniam. Po dvanástich rokoch konfliktu, roku 812 byzantský cisár Michail I. (811 – 813), nástupca v Bulharsku zahynúceho panovníka Nikefora formálne uznal nový titul imperátora, rátajúc s podporou Západu pri zápase s Bulharskom, ktoré r. 811 rozdrvilobyzantskú armádu. Za uznanie svojho cisárskeho titulu Karol uvoľnil Michalovi I. Benátky a Dalmáciu. Takto bola Karlova imperátorská hodnosť uznaná zo strany Konštantínopola až roku 812. Neskorší vývoj ukázal, a ukazuje to až do dnešných čias, že roku 800 došlo k udalosti, ktorá mala celosvetovo-historický význam. Objavil sa politický útvar principiálne nového charakteru: západná Rímska ríša, formuje sa okcidentálna civilizácia. Novosť bola obsiahnutá v tom, že osobitnú úlohu v nej zohral rímsky pontifik. Iba ním vykonaná korunovácia udeľovala legitimitu imperátorovi (jediný „alternatívny“ variant – korunovácia tešiacim sa dobrému zdraviu cisárom svojho dediča). Pritom už roku 800 bolo do fundamentu ríše položené principiálne protirečenie. Fakt korunovácie pápežom cisára znamenal, že práve pontifik je prameňom moci imperátora. Pápež udeľuje imperátorovi osobitné splnomocnenia a znamená to, že má právo rozhodovať o tom, do akej miery svetský panovník plní svoju misiu, svoje poslanie, to znamená, že cisár (z pohľadu rímskej kúrie) spadá pod pápežov súd. Na druhej strane, fakticky svetskú moc pápež dostal z rúk franských kráľov, a v tomto zmysle mohlo byť na neho pozerané ako na ich vazala (vo svetskom ohľade). V tomto je zárodok budúcich konfliktov medzi pápežstvom a imperátormi a tzv. sporov o investitúru.

Pokiaľ ide o cirkevnú politiku Karla Veľkého, je možné povedať, že bol nielen politickým, ale aj cirkevným a kultúrnym vodcom ríše. V jeho činnostiach a aktivitách nie sú cirkevné a svetské, alebo ako sa dnes hovorí profánne a sakrálne sféry od seba oddelené, nie sú rozhraničené. Zjavne sa usiloval o ten model cirkevno-štátnych vzťahov, ktorý ako sa mu zdalo sa sformoval v nie práve najobľúbenejšej Byzancii, to jest k dominancii ríše nad cirkvou (césaropapizmu). Aj keď treba jedným dychom dodať, že tento systém nemal kánonický a už vôbec nie dogmatický základ. Veď ide-

álom Justiniánovým bola symfónia medzi cisárom a patriarchom, respektíve patriarchami. V Karlovom zákonodarstve je viac dekrétov cirkevných ako svetských. Je charakteristické, že vojny so svojimi pohanskými susedmi vnímal ako osobitnú religióznu službu, akýsi druh rýchlej misie. Napríklad na tiahnuce sa boje so Saxami (s prestávkami trvali od roku 772 po rok 802) pozeral ako na proces christianizácie, vďaka čomu sa zafixovali v dejinách ako „misie meča“. Na teritóriu Saxov bol zavedený dostatočne surový zákonník. Človek, ktorý do roka od dňa narodenia nepriniesol novorodenca do chrámu, aby ho dal pokrstiť, bol odsúdený k pokute. Dospelí, ktorí odmietali prijať krst, podliehali trestu smrti. Tento trest bol ukladaný taktiež za porušenie pôstu, za kremáciu a cirkevnú krádež. Karol zakladal biskupstvá, zvolával koncily, usmerňoval teologické diskusie. V roku 794 bol z jeho iniciatívy zvolaný do Frankfurtu koncil, ktorý odsúdil adopciанизmus a odvrhol nicejský, v poradí VII. všeobecný snem z roku 787, ktorý bol namierený proti ikonoboreckému učeniu. Na teritóriu ríše taktiež zaviedol používanie Symbolu viery s Filioque. Táto redakcia bola po prvýkrát prijatá v Hispánii na III. Toledskom koncile r. 589. Vtedy sa hispanický kráľ slávnostne zriekol arianizmu. A práve kvôli tomu, aby bola zdôraznená rovnosť Otca a Syna bola do Symbolu viery vložená vsuvka „i od Syna“. Po tomto sa nová redakcia Symbolu postupne začala rozširovať po celej západnej Európe, hoci oficiálne po Karlovu epochu táto novinka nikde nebola oficiálne prijímaná.

Prvá zrážka medzi Východom a Západom v dôsledku Filioque spadá do 7. storočia (do doby monoteletistických sporov). Svedectvá o tom sú obsiahnuté v liste ctihodného Maxima Vyznávača k cyperskému presbyterovi Marinovi. Ctihodný Maxim hovorí, že v Konštantínopole spôsobil rozruch jeden z listov rímskeho pápeža, v ktorom je obsiahnutý dodatok do Symbolu viery. Presný dátum tohto listu, a teda aj identifikácia pontifika, o ktorom sa tu hovorí, zostávajú veľmi ťažké. List spadá do 40. rokov 7. st. a zdá sa, že ako hlavní aktéri v ňom vystupujú pápeži Teodor (642 – 649) alebo menej pravdepodobne Martin (649 – 653). Jean-Claude Larchet predpokladá, že list bol napísaný v rokoch 645 – 646 v Kartágu a hovorí sa v ňom o pápežovi Teodorovi.¹⁰ Ctihodný Maxim sa usiluje predstaviť prijateľnú pre Východ interpretáciu tejto vsuvky. On píše, že Rimania „nepovažujú Syna za príčinu Svätého Ducha: pretože poznajú Otca ako jedinú Príčinu Jedného – podľa rodenia, Druhého – vychádzaním, no iba chceli odhaliť fakt vychádzania Svätého Ducha prostredníctvom Syna a zdôvodniť skrze túto

10 LARCHET, J.-C. *Prepodobnyj Maksim Ispovednik – posrednik meždu Vostokom i Zapadom*. Moskva 2004, s. 35.

jednotu aj nerozlišiteľnosť podstaty“. Maxim Vyznávač, aby sa vyhol ďalším falošným výkladom, poprosil Rimanov, aby preložili „ich vlastné tézy“ do gréckeho jazyka. Pritom chápal, že „ich myslenie nie je možné vyjadriť presne inými slovami v druhom jazyku, okrem ich vlastného“. Predsa sa ale nádejao, že vzniknúce nedorozumenie pohne Rimanov, aby sa v budúcnosti vyjadrovali presnejšie. Týmto sa spor skončil. V listoch pápeža Agathona k Šiestemu všeobecnému snemu, ktorý sa konal v rokoch 680 – 681, a taktiež v liste milánskeho biskupa Mansveta konštantínopolskému cisárovi Konštantínovi niet ani najmenej narážky na Filioque, ani na spomínanú polemiku. Napriek tomu sa v tom istom roku (680) v britskom meste Hartfielde (lat. Haethfelth, angl. Hatfield) konal snem, v ktorého aktoch je Symbol viery čítaný s Filioque.

Nová zrážka z dôvodu Filioque sa odohrala v čase vlády Karla Veľkého. Je zrejmé, že v roku 808 západní mnísi, ktorí od Karla prišli do Jeruzalema až z Achenu a žili na Olivovej hore, boli obvinení z herézy mníchom Jánom z monastiera sv. Savu Osvieteného. Ján začal tento názor rozširovať medzi národom. Výsledkom bolo to, že počas sviatku Kristovho narodenia (pravdepodobne v roku 808) huf národa začal kričať na franských mníchov: „Ste heretici a vaše knihy sú heretické.“ Konflikt vyvolalo to, že Frankovia spievali Symbol viery s dodatkom „qui ex Patre Filioque procedit“. Západní mnísi na svoje ospravedlnenie uviedli niekoľko argumentov: 1. Práve takéto čítanie Symbolu viery počuli v palácovej kaplnke Karla Veľkého. 2. V pravidlách svätého Benedikta, ktorých exemplár im dal Karol, je umiestnená takáto redakcia Symbolu viery. 3. V knihách besied svätého Gregora Veľkého, ktoré dostali od Karola a od pápeža Leva III. je taktiež Filioque. 4. V Atanáзовom Symbole viery sa rovnako nachádza tento text.

Franskí mnísi informovali o konflikte pápeža Leva III., prosiac od neho ochranu. Lev vydal list „všetkým východným cirkvám“, v ktorom dosvedčil vieru rímskej cirkvi vo vychádzanie Svätého Ducha od Otca i od Syna „rovnakým spôsobom“ a vyriekol odsúdenie na tých, ktorí nevyznávajú toto učenie. V novembri roku 809 bol z Karolovej iniciatívy zvolaný koncil do Achenu, ktorý potvrdil Filioque a odsúdil východnú cirkev, lebo je vraj v heréze. Karol požadoval oficiálne zahrnutie uvedeného dodatku do Symbolu viery taktiež aj od pápeža Leva III., no dostal nečakane odmietavú odpoveď. Pápež síce principiálne nevystupoval proti novej doktríne. Učenie o Filioque v tom chápaní ako ho vysvetlil ctihodný Maxim Vyznávač považoval za pravoslávne, no predpokladal, že vnášať zmeny do Symbolu viery nemôžeme. Pri tom všetkom dovolil Frankom spievať v chráme Symbol viery s dodatkom Filioque, lebo vybratie vsuvky zo Symbolu teraz (po všeobecnom rozšírení) môže vyvolať pokušenie a znepokojenie a byť príči-

nou myslieť si, že táto vsuvka je heretická. Podľa svedectva Anastázia Bibliotekára, pápež Lev III. nariadil urobiť dve strieborné doštičky, na ktorých bol vygravírovaný Symbol viery (bez Filioque!) a to v gréckom i latinskom jazyku a tieto zavesil v chráme svätého Petra.

Avšak rázne odsúdenie Frankami Východu kvôli neprijatiu nového učenia – ktoré ale oni považovali za pôvodné a lepšie vysvetľujúce základnú dogmu kresťanstva – malo príliš zjavný politický kontext. Vládca novej Západnej ríše sa všemožne usiloval dokázať, že Východ, Druhý či Nový Rím – Konštantínopol je heretický. Taktiež treba pamätať, že v týchto rokoch sa Konštantínopol úporne bránil priznaniu Karla ako nového ríšskeho imperátora. Fakticky Východ a Západ sa nachádzali v stave vojny (bojové akcie prebiehali v severnom taliansku i Dalmácii, Karol sa pokúšal zahrnúť do svojej ríše od Byzancie závislé teritória). Aj preto biskup Vasilij Rodzjanko považoval rok 809 za skutočný začiatok schizmy. Práve v tomto roku pri posúdení uvedeného dogmatického problému bolo úsilie o jednotu prakticky vytlačené duchom nesúlady a opozície.¹¹ Karol vytvoril na teritóriu ríše ucelený, logicky presný systém cirkevného riadenia. Boli obnovené mnohé staré metropolie, ktoré vo svojich hraniciach spájali niekoľko biskupstiev. V Nemecku Karol otvoril neskôr také známe arcibiskupstvá ako je Mainz, Koeln a Trier. Salzburgskému arcibiskupstvu (eparchia bola založená okolo roku 710, na arcibiskupstvo ju povýšili v roku 789) pripadla povinnosť misie medzi Slovanmi na Morave. Už po Karlovej smrti sa r. 831 stáva arcibiskupstvom Hamburg a v roku 968 (za Ottona Veľkého) – Magdeburg. Týchto šesť arcibiskupstiev sa v Nemecku zachovalo počas celého stredoveku. Podriaďovalo sa im okolo 40 biskupstiev. Vo všeobecnosti, ako je vidieť z Karolovho závetu, k momentu jeho smrti na teritóriu ríše existovalo 21 metropolii (Rím, Ravenna, Miláno, Cividale del Friuli, Grado, Cologne (Koeln), Mainz, Salzburg, Trier, Sane Besancon, Lyon, Rouen, Reims, Arles, Viedeň, Tarentaise, Embrun, Bordeaux, Tours, Bourges). Karol taktiež inicioval rozsiahlu liturgickú reformu. Previedol unifikáciu bohoslužobných obradov na teritóriu ríše. Predtým bol vo Franskom kráľovstve praktizovaný starý galikánsky obrad. Karol ho zamenil rímskym obradom, v ktorom boli zachované iba jednotlivé momenty galikánskeho obradu. Do bohoslužieb bol zavedený gregoriánsky chorál. Treba poznamenať, že tento prienik sa začal ešte za čias Pipina Krátkeho. Z jeho iniciatívy bola otvorená spevácka škola v Metz, kvôli čomu bol aj samotný spev najprv nazývaný me-

11 RODZIANKO, VI. Kak razrešit' problemu Filioque?, In *Vestnik zapadoevropejskogo patriaršogo eksarchtu*, Paríž 1955, No 24, s. 260; pozri tiež BOLOTOV, V. V. *K voprosu o Filioque*. Sankt Peterburg 1914.

tzkým. Existuje predpoklad, že pomenovanie prebraného chorálu z Ríma gregoriánskym bolo urobené na teritóriu Francúzska kvôli ľahšiemu zavedeniu v Galii rímskeho obradu. Pripisovanie autorstva liturgie iba jednému autorovi, pritom takej veľkej autorite akou nesporne bol sv. Gregor Veľký napomáhalo rýchlemu a pomerne bezbolestnému prevedeniu liturgickej reformy na teritóriu ríše, obývanej množstvom rozličných národov. Unifikácia sa dotkla aj mníšskeho života. Vo všetkých monastieroch ríše bol zavedený benediktínsky ústav. Dovtedy v množstve kláštorov, založených misionármi z britských ostrovov, pôsobil poriadok sv. Kolumbana. Bolo podporované otváranie skriptórií pri kláštoroch, a to kvôli prepisovaniu kníh. Práve mníšskymi kaligrafmi bol vytvorený nový štýl písma – karolingovská minuskula.

Nájdenie ostatkov Karla Veľkého a posmrtná úcta k nemu

Hrobka Karla Veľkého bola odhalená cisárom Ottonom III. v roku 1000. Telo bolo nájdené v sediacej polohe na akomsi pódiu a v dobre zachovanom stave. A. Grant¹² hovorí, že navštívenie cisárom Ottonom III. v roku 1000 Karlovej hrobky je opísané v *Chronicon Novaliciense* III, 32: „Potom, ako ubehli mnohé roky (od Karlovej smrti), cisár Otton III. sa nachádzal na tom istom mieste, kde bol pochovaný Karol Veľký. Zostúpil do hrobky s dvoma kňazmi a Ottonom – grófom Lomello. Štvoricu uzatváral samotný cisár. Gróf takto opisuje udejúcu sa udalosť: „Vstúpili sme do hrobky ku Karlovi. Ten neležal, ako obvykle ležia mŕtve telá, ale sedel, ako by bol živý, korunovaný zlatou korunou. V rukách držal žezlo, na rukách mal rukavice, cez ktoré prerástli nechty. Sám sa nachádzal vo výklenku, vybudovanom z vápenca a mramoru. Keď sme pristúpili k miestu pochovania, prerazili sme do neho diery a vstúpili sme, pociťujúc silnú vôňu. Hneď sme padli na kolená a sklonili sa pred ním. Imperátor Otton ho prikryl bielym odevom, ostrihal nechty a obnovil to, čo mu navonok chýbalo. Tlenie sa ešte nedotklo častí jeho tela. Iba mu trochu chýbalo z konca nosa. To, čo chýbalo, Otton obnovil z kúska zlata. Potom vybral jediný zub z jeho úst, a založiac klenbu, vzdialil sa.“ V roku 1165 Fridrich Barbarossa prikázal slávnostne vybrať z hrobky ostatky Karla Veľkého a cisárom vymenovaný antipápež Paschazius III. (1164 – 1168) Karla kanonizoval. Tento počin je v katolíckej cirkvi považovaný za nezákonný. Napriek tomu uctievanie Karla Veľkého ako svätého sa v stredoveku značne rozšírilo, hoci neskôr bolo zredukované

12 GRANT, A. E. *Early Lives of Charlemagne by Einhard and the Monk of Saint Gall*, 1907, p. 169.

katolíckou cirkvou na jeho uctievanie v Achene ako miestne cteného blaženého. Jeho pamiatka sa tam sviatkuje 28. januára (deň Karlovej smrti).¹³

Židia a Franská ríša. Skica z dejín alebo „Zlatý vek“ Karolingovcov

25. októbra roku 732 Karol nazývaný Kladivo (Martel) neďaleko Poitiers zastavil moslimský postup do Európy, aby sa stal ochrancom kresťanstva pred islamom na Západe. Jeho syn Pipin Krátky r. 751 založil dynastiu Karolingov. Samotný pápež pricestoval do Francúzska, aby korunoval Pipina na kráľovstvo. Ceremónia korunovácie sa konala r. 752 v St. Denys. Od tej chvíle politika karolingovských monarchov bola preorientovaná smerom k zblíženiu s rímskou kúriou, ale zároveň sa stala tolerantnejšou voči Židom.

Vyhnaní nikdy neboli totálne dôslední, hoci neprávosti boli cesta neraz dobre vydláždená. Preto môžeme predpokladať, že Židia neočakávali nástup Karla Veľkého na trón ako možnosť bezpečného usadenia sa na teritóriách jeho ríše. Napriek tomu práve odvtedy počet židovského obyvateľstva v ríši Frankov začal narastať, čo by mohlo svedčiť o prijateľných až relatívne dobrých podmienkach pre nový život.

Veľa však o tom nevieme. Vzťahy medzi panovníkom a Židmi sú obklopené legendami, ktoré môžeme stretnúť v množstve rozprávání. Pravdepodobne najudivujúcejšiu z týchto legiend nachádzame v kresťanskom prameni z 13. st., známom ako Pseudofilomena. Jeho autor, kresťanský mních, pripisuje Židom rozhodujúcu úlohu z vydania Narbonne. Podobné obvinenie je o to vážnejšie, že v čase kedy sľub a prísaha zohrávali oveľa dôležitejšiu úlohu v spoločenských vzťahoch ako je tomu dnes, nebolo ťažšieho zločinu než zrada svojho patróna. Autor tvrdil, že Židia zradne odovzdali Narbonne budúcemu cisárovi (hoci v skutočnosti bolo mesto dobyté ešte jeho otcom v roku 759).

Preto, ako tvrdí ten istý prameň, Karol Veľký anektujúc mesto rozdelil ho na tri časti. Jednu z nich odovzdal grófovi, druhú – biskupovi, tretiu – Židom, ktorých vodca mal titul „kráľa Židov“. Zmienky o takomto rozdelení stretávame v textoch historiografického charakteru, napísaných starohebrejským jazykom v 12. st., odkiaľ podľa všetkého čerpal svoje informácie aj kresťanský autor. Podobné texty zobrazovali Karla Veľkého ako ochranca Židov, pripisovali mu úlohu, ktorú v skutočnosti zohral jeho otec Pipin Krátky. Zámeny tohto druhu sú charakteristické pre historické eposy, ktoré sú venované Karlovi Veľkému a mali napomáhať jeho večnému oslávaniu.

13 ZOTIK (PLACINTA). *Osobo čtimyje pravoslavnyje svjatyini Francii*. Diplomová práca. Sergejov Posad 2004; NANTEUIL De, H. *La Sainte Tunique d'Argenteuil*. Paris 2000.

Okrem svojho legendárneho charakteru, či sa to týka kráľa Židov (čo opäť mohlo byť spojené s mýtom o starobylosti prežívania, tento raz na území Narbonne), alebo darovaní Židom tretiny mesta (čo nepochybne nadväzuje na požiadavky časti občiny potvrdiť pre jej členov status „chránených subjektov“, ktorý mali počas moslimskej nadvlády), takéto rozprávania svedčia o prítomnosti v meste dostatočne veľkého počtu Židov, ktorý podľa všetkého ešte narástol počas nedlhej okupácie Saracénmi (720 – 759).

Kráľovská aliancia

Okrem iného podobné rozprávania svedčia o dobrých vzťahoch medzi prvými kráľmi spomedzi dynastie Karolingovcov a Židmi. Môžeme predpokladať, že táto okolnosť priťahovala do impéria Karolingovcov Židov aj z iných krajín, tým skôr, že vládnuca atmosféra tam bola dostatočne pokojná. Už za krátky čas ich vidíme pri kráľovskom dvore, ako si plnia diplomatické úlohy – napríklad Žid Icchak, bol poslaný s diplomatickou misiou v mene Karla Veľkého na dvor bagdadskeho kalifa Haruna al-Rašida z dynastie Abbasidov. Ovládajúc mnohé jazyky a majúci rozsiahle kontakty skrze občiny Židovskej diaspóry, Židia boli nenahraditeľní pri konštituovaní a ustanovení medzinárodných spojení mladej ríše so zahraničím. Karol Veľký potreboval Židov aj z ekonomických dôvodov. Židovskí kupci, pripravujúci obchodné vzťahy medzi Východom a Západom sa nazývali Radanitmi – termínom, ktorý mohol byť používaný pre označenie kupcov a moreplavcov, ktorí žili v údolí Rhones (vznikol pravdepodobne z neskorantického Rodanici).

Počínajúc piatym storočím, podľa príkladu Byzantíncov (nazývaných v tej dobe „Sýrčanmi“), boli aktívne zahrnutí do medzinárodného obchodu – ako morského tak aj suchozemského. Práve Židia a Byzantínci držali vo svojich rukách väčšiu časť stredomorského obchodu. Po porážke pri Poitiers značná časť trhových operácií v tomto rajóne prešla k Židom. Oni viezli otrokov, kožušínové a hodvábné výrobky do Talianska, Španielska a krajín Levantu, ale do Galie vozili balzam, datle, brokát a drahocenné kovy. Križovatkami trhových ciest, po ktorých viezli predmety prepychu, boli Metz a Narbonne. Týchto obchodníkov sa dalo stretnúť dokonca aj Paríži na Ile de la Cité (dnes je to námestie pred katedrálou Notre Dame).

Obchod s korením a bylinkami znamenal upevnenie spojení s krajinami Orientu, čo zasa napomáhalo rozšíreniu okruhu poznatkov židovských lekárov. Okolo roku 825 Ľudovít Zbožný, syn Karla Veľkého, udelil židovským kupcom rad privilégii (napríklad oslobodenie od platenia niektorých daní a iných ciel na obchodné tovary, ktoré boli prevážané) a garantoval im

ochranu ich života a majetku, čo viditeľne svedčilo o vážnej úlohe týchto kupcov v medzinárodnom obchode. Niektorí z nich zohrávali úlohu prostredníkov vo vzťahoch kráľovského dvora s vládnymi iných krajín, často plnili taktiež úlohy vysokopostavených cirkevných hierarchov.

Príčina dobrého vzťahu k Židom spočívala v tom, že sa ukázali byť potrebnými. Ako aj v čase Merovingov, sa na nich rozširovala pôsobnosť rímskeho práva. Neboli považovaní za cudzincov a boli slobodní, hoci táto sloboda nebola bezpodmienečná. Tešili sa právu riadiť sa vlastnými židovskými zákonmi a zvykmi, no museli za to platiť. Mohli mať otrokov a priväzť ich spoza hraníc, no v princípe nemali právo predávať ich do iných krajín. Židia, nehľadiac na odpor cirkevných hierarchov, mohli si najímať na prácu slobodných kresťanov. Súdne procesy, ktoré sa týkali Židov, boli vedené v zhode s ich vlastnými zákonmi. Ich svedectvá súd rešpektoval, pričom namiesto tradičnej prísahy, ktorú vyslovoval žalobca i obvinený, bola pre nich vynájdená špeciálna formula – prísaha *more judaico* („podľa židovského zvyku“), zbavujúca nevyhnutnosti prisahať Svätou Trojicou alebo na Nový Zákon. Táto formulácia mala aj tú výhodu, že okrem osobitných prípadov, zbavovala Židov skúšky ohňom (mučenia ohňom, vriacou vodou alebo bičovaním, pretože tieto mučenia, pripravené pre nežidov, boli považované za Boží súd a boli sprevádzané výlučne kresťanskou religióznou atribúciou. Karol Veľký neskôr zaviedol inú formu skúšky-mučenia, ktorá bola používaná pri skúmaní súdnych procesov medzi kresťanmi a Židmi. Žid mohol zažalovať kresťana, no pokiaľ kresťan musel predstaviť troch svedkov, tak od žalobcu-Žida bolo požadované dvakrát alebo trikrát viac svedkov. Okrem toho zo Žida bolo brané vyššie clo, než z kresťana.

Od doby sa prístup vlády k židovskej problematike trochu zmenil. Namiesto politiky privilégii a garancii, ktoré boli predložené jednotlivým Židom, bolo rozhodnuté kontrolovať židovské občiny systematickejšim a centralizovanejším spôsobom, kvôli čomu bola potrebná nová administratívna forma. Niektorí práve v tom vidia príčinu upevnenia (pravdepodobne od doby Karla Veľkého) hodnosti *magister judeorum* („vodca Židov“), majúci na starosti všetky otázky, ktoré sa týkali Židov. O funkciách tejto osoby vieme veľmi málo. Rovnaký blahosklonný vzťah k Židom prejavil aj Ľudovít Zbožný V základe kráľovskej aliancie medzi centrálnou vládou a Židmi spočívali karolingovcami darované privilégia, nosiace jasne vyjadrený feudálny charakter, čo kvôli neprítomnosti právneho statusu činilo Židov prakticky úplne závislými od dobrej vôle monarchu. Podobné aliancie – jednostranné, krehké, meniace sa v závislosti od ekonomickej situácie a plynúcich úloh, mohli byť v ktorýkoľvek moment roztrhnuté, keď ich po-

treba sa strácala – vtedy sa rodila nenávisť k Židom medzi spoločenskými triedami, ktoré boli v konflikte s kráľom alebo samotnou monarchiou a neskôr s feudálnou aristokraciou. História Židov Európy v stredoveku je plná takýchto aliancií, ktoré boli produkované okolnosťami a určujúcimi podmienky existencie – navyše prežívania – národa.

VYMENOVANIE BISKUPOV A NAJVVYŠŠÍCH CIRKEVNÝCH HODNOSTÁROV V UHORSKU V 16. STOROČÍ

Jaroslav NEMEŠ

Appointment of bishops and higher church dignitaries in Hungary in the 16th Century

Monarch decided on appointment of new bishops and some church dignitaries in Hungary towards the end of medieval times and in-coming modern times. The highest patronage right in the country empowered the monarch to intervene the church administration and engage various church beneficial positions. According to church law, final monarch's decision was subject to confirmation by the Roman Mansion. We can learn about practical bishop appointment on the example of CVs of a few selected clerical personalities. For example, look at the charges levied for pope's confirmation of such appointments. Acquainting with the subject matter, we can say that appointment of bishops and higher church dignitaries in Hungary in the 16th Century referred to a specific church-law problem that had occupied secular and church hierarchy's mind for a long time. Their mutual conflicts and discordance resulted from unwillingness to respect Hungarian traditions and political specifics in Roma on one hand and from excessive intervention of the royal power in the church environment in Hungary on the other hand. Relations and competences began to clarify in the following century.

Key words: Hungary, history, the 16th Century, church, hierarchy, bishop appointments, patronage law

V otázke menovaní nových biskupov a niektorých vyšších cirkevných hodnostárov v Uhorsku na sklonku stredoveku a začiatku novoveku mal rozhodovať panovník. Najvyššie patronátne právo v krajine ho oprávňovalo k zásahom do cirkevnej správy, bol kompetentným obsadzovať mnohé uprázdnené cirkevné benefíciá. Predbežné rozhodnutie vláдаря však malo podľa cirkevného práva podliehať potvrdeniu voľby v rímskej kúrii. Ako vyzeral proces menovania uhorských cirkevných hodnostárov v praxi? O tom, ako biskupské vymenovania prebiehali, sa najprv presvedčíme na príklade životopisov niekoľkých vybraných duchovných osobností.

Ostrihomský arcibiskup a kardinál Tomáš Bakóc z Erdődu (1497 – 1521) veľmi dobre vedel, čo znamenala pomoc strýka k dosiahnutiu cirkevnej ka-

riéry. Starostlivosť, ktorú v mladosti dostal, sám oplatil, osobne podporoval ďalších svojich príbuzných. František Satmári sa vystriedal v držbe troch prepoštstiev a nakoniec sa stal rábskym biskupom (1495 – 1508). Do cirkevných funkcií dosadil arcibiskup aj dvoch synovcov, Jána a Petra, ktorí sa stali ostrihomskými kanonikmi a jeden z nich dokonca záhrebským biskupom. Biskup Ján (1514 – 1518) si však pre svoj mladý vek miesto neudržal dlho (*ob defectum aetatis consecrationem non recepit*) a uvoľnil ho pre svojho strýka Šimona Erdődího (1518 – 1543).¹ Erdődiovci boli teda dvoma po sebe idúcimi záhrebskými biskupmi. Bakóc sa dobre postaral aj o ďalšiu svoju rodinu, ktorá práve vďaka nemu nadobudla rozsiahle majetky.² Kartograf Lazar Rosetti, známy tvorca prvej mapy Uhorska z roku 1528, žil na arcibiskupskom dvore ako jeho kaplán a tajomník. Pohrebná renesančná kaplnka v ostrihomskej bazilike, ktorú vďaka rímskym inšpiráciám vyzdobil, bola svedkom jeho intelektuálneho založenia a veľkých osobných ambícií.

Ludovít II. na základe najvyššieho patronátneho práva v roku 1524 vymenoval za jágerského biskupa Pavla z Várady, čím sa uprázdnilo Vesprémske biskupstvo. Na uvoľnený post o rok neskôr dosadil jágerského prepošta Tomáša Salaházího. Pápežskú konfirmáciu a biskupské svätenie nový vesprémsky biskup nemal ešte ani v roku 1527. Nový panovník pre vojenské starosti ani nemal „čas“ v Ríme o to žiadať. O nezvyklú situáciu sa preto začal zaujímať pápež Klement VII. Nový panovník Ferdinand I. sa zaviazal uviesť veci do náležitého stavu, požiadať o konfirmáciu a slávnostné svätenie od nejakého riadne ordinovaného uhorského biskupa. Vesprémsky biskup mal totiž podľa mocenského plánu v blízkej dobe udeliť Ferdinandovi a jeho manželke uhorské kráľovské insígnie a korunu.³

Ladislav zo Salky mal iba nižšie svätenie, keď sa stal ostrihomským arcibiskupom (1524 – 1526). Keďže ho ešte ako akolytu podporoval aj pápežský vyslanec kardinál Campeggio, Ladislav mu prisľúbil, že absolvuje i vyššie svätenia. Iba na zákrok pápežského legáta bol potom vysvätený za kňaza.

1 *Memoria Basilicae Strigoniensis Anno 1856 die 31. augusti consecratae.* s.l. 1856, s. 136.

2 *Esztergomi érseknek 1001 – 2003.* Ed. M. Beke. Budapest : Szent István Társulat, 2003, s. 229 – 230.

3 List Ferdinanda I. pápežovi Klementovi VII. z Budína 14. septembra 1527: *Litterae Principium ad Papam (1518 – 1578).* Bibliotheca Academiae Hungariae in Roma. Fontes 3. Ed. J. Bessenyei. Roma - Budapest : Országos Széchényi Könyvtár; Római Magyar Akadémia, 2002, s. 135n. Nakoniec oboch uhorských panovníkov korunoval veľkom najstarší biskup v krajine, nitriansky biskup Štefan Podmanický.

Primície mal až po svojom menovaní do úradu.⁴ Aby si zabezpečil biskupskú vysviacku, vybral sa 29. decembra 1524 do Ríma.⁵ Do arcibiskupského úradu ho protežovala kráľovná Mária Uhorská, lebo pre svoj nižší pôvod bol jeho kariérny postup značne sťažený (bol potomkom košického mešťana).⁶ Vo funkcii kráľovského kancelára patrili k dvornej strane. Proti luteránskemu učeniu vystupoval už vtedy, keď bol jágerským biskupom (1522 – 1524). Ako hrdina napokon zomrel na bojovom poli pri Moháči.

Humanista František Frangepán, františkánsky mních, literát a diplomat, bol na konci života kaločským arcibiskupom (1530 – 1543). To nebola v tom čase a danej situácii kvôli tureckému nebezpečenstvu závideniahodná pozícia, preto ho Ján Zápoľský v roku 1539 vymenoval aj za administrátora biskupstva v Jágri.⁷ V menovaní cirkevných hodnostárov si často obaja králi, Ferdinand Habsburský a Ján Zápoľský, „konkurovali.“ Frangepán to vedel obratne využiť, najprv stál na strane Zápoľského, potom na strane Ferdinanda. Po jeho smrti zostal úrad kaločského arcibiskupa na dlhý čas neobsadený.

Frátra Juraja Martinuzziho (žil v rokoch 1482 – 1551) dostal do povedomia jeho patrón a tuteur, sedmohradský biskup Ján Statileo. Obaja pochádzali z Dalmácie. Statileo (+1542) bol zástancom a diplomatom Jána Zápoľského, ktorý ťažil z jeho priazne. Martinuzzi bol v dobových správach podľa jeho protivníkov opisovaný ako zarastený hrubý človek, nevzdelaný rečník, ktorý nevedel písať, čo ale nebola pravda. Aj on vehementne podporoval všetkých svojich príbuzných a chovancov. Protežoval a chránil napr. Juraja Draškoviča a Antona Vrančiča, neskorších biskupov, ktorých pôvod sa rovnako spájal s Dalmáciou.⁸

4 BUCKO, V. *Mikuláš Oláh a jeho doba 1493 – 1568*. Bratislava : Vedecké ústavy mesta Bratislavy, 1940, s. 95; JANKOVIČ, V. Na 500. výročie narodenia M. Oláha, ostrihomského arcibiskupa (10. 1. 1493 – 14. 1. 1568). In *Viera a život*, 1993, roč. 3, č. 2, s. 169.

5 HANUY, F. A lutheranizmus Magyarországon a mohácsi vész előtt. In *Katholikus szemle*, 1906, č. 5, s. 481.

6 FUNDÁRKOVÁ, A. Politické pomery v predmoháčskom Uhorsku a kráľovná Mária Habsburská (1521 – 1526). In *Historický časopis*. ISSN 0018-2575, 2000, roč. 48, č. 2, s. 242.

7 Z denníka kardinála Aleandera, *Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitujítás korából III*. Eds. V. Bunyitay – R. Rapaics – J. Karácsonyi. Budapest : Szent István Társulat, 1906, s. 332.

8 ÁCS, P. Katolikus irodalom és kultúra a reformáció századában. In *Vigilia*. ISSN 0042-6024, 1999, č. 5, s. 365 – 367.

Ostrihomský arcibiskup Anton Vrančič (1569 – 1573) pochádzal zo Šibenika, jeho materinským jazykom bola taliančina.⁹ Na začiatku svojej kariéry sa dostal do priazne uhorského kráľa, vďaka čomu rýchlo napredoval. K vyšším cirkevným hodnostiam sa dopracoval, ako sme vyššie spomínali, aj zásluhou strýka biskupa Jána Statilea. V mladosti ho vehementne podporoval aj ďalší rodinný príbuzný, bán a vesprémsky biskup Peter Berisló, ktorý ale v roku 1520 hrdinsky zahynul v protitureckých bojoch.¹⁰ Hneď potom, čo bol 6. júna 1553 Anton Vrančič menovaný päťkostolským biskupom, udelil cirkevné benefícium aj svojmu bratovi Michalovi. O toho sa staral i naďalej a dokonca sa mu snažil zabezpečiť biskupskú berlu.¹¹ V roku 1558 bol Vrančič menovaný jágerským biskupom. Už predtým zaujal niekoľko miest kanonikov, prepoštov a opátov (od roku 1550 bol prepoštom v Alba Iulii, hneď potom kanonikom lektorom v Ostrihome,¹² v Jágri archidiakonom a oltárnikom, od roku 1551 opátom v Pornó¹³). Ostrihomským arcibiskupom sa stal po Oláhovej smrti v roku 1568. Dosiahol pokročilý vek 65 rokov, keď odslúžil svoju prvú omšu. „Donútili“ ho k tomu až po tom,¹⁴ čo bol 17. októbra 1569 menovaný ostrihomským arcibiskupom.¹⁵ Udialo sa to 5. decembra 1569, primície vyluhoval vo viedenskom jezuitskom kosto-

9 Najnovší životopis Antona Vrančiča pozri *Esztergomi érsekek*, s. 261 – 267. Devätnásť listov k jeho životu pozri *Verancsics Antal összes munkái I*, s. 339 – 370 (citujeme edíciu *Verancsics Antal összes munkái I – XII*. Ed. L. Szalay et al. Pest : Eggenberger, 1857 – 1875).

10 Peter Berisló de Trau (1475 – 1520), od roku 1512 vesprémsky biskup, od roku 1513 chorvátsko-slavonsko-dalmátsky bán a zengský kapitán. Stal sa symbolom boja proti Turkom. Dňa 25. augusta 1513 hrdinsky zvíťazil pri Dubici. Všetky svoje sily sústreďoval na oslobodenie vlasti, najmä na záchranu Belehradu. Napokon 20. mája 1520 zahynul v Korenici. Jeho prvý životopis napísal ešte v 16. storočí Tomko Marnavič pod názvom *Vita Petri Berislavi Bosnensis, episcopi Vesprimensis, Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae, Bosnaeque bani etc.*, *Joanne Tomco Marnavich Bosnensi, canonico Sibeniensi, authore*.

11 *Verancsics Antal összes munkái VIII*, s. 142 – 143.

12 Po lektorovi magistrovi Klementovi v roku 1550, ktorý sa stal luteránom a oženil sa, *Verancsics Antal összes munkái II*, s. 355 – 356.

13 Daroval na základe patronátneho práva panovník dňa 3. novembra 1551, pozri listinu *Verancsics Antal összes munkái II*, s. 357 – 358.

14 *Lányi Károly Magyar egyháztörténelme. II. kötet (1526 – 1848)*. Esztergom : Horák Egyed, 1869, s. 125 – 126; GALA, F. *Magyar tárgyú pápai felhatalmazások, felmentések és kiváltságos a katolikus megújulás korából. I. rész*. Budapest : Regnum-könyvek, 1947, s. 56; JANKOVIČ, *Na 500. výročie narodenia Mikuláša Oláha*, s. 169; *Esztergomi érsekek*, s. 266.

15 Listina Maximiliána II., *Verancsics Antal összes munkái V*, s. 372 – 374. Pozri aj list Maximiliána pápežovi Piovi V. z 12. januára 1570, *Verancsics Antal összes munkái X*, s. 33 – 35.

le. Hoci už v roku 1551 dostal potvrdenie od svojej kapituly o „*promotione ad gradum presbyteratus*,” omše nekonal.¹⁶ Pápežský nuncius hrozil kvôli nemu ukončením vzťahov, lebo v Ríme nebola jeho arcibiskupská voľba potvrdená. Rovnako ako kedysi bratovi, tak aj svojmu synovcovi sa snažil napomôcť k cirkevnej kariére. Chcel mu udeliť výhodné beneficium a uviesť ho do kňazského stavu.¹⁷ Vrančič zastával aj úrad uhorského miestodržiteľa, ktorý mu so súdnou právomocou v roku 1572 pripadol po nitrianskom biskupovi Pavlovi Bornemisovi. Ten dovŕšil vek 73 rokov a pre nevládnosť, podľa kronikára Mikuláša Ištvánfiho (50, 24), sa miestodržiteľstva vzdal.¹⁸ Paradoxne, Anton Vrančič pri výkone tejto funkcie po vysokej horúčke v Prešove onedlho ako 69-ročný zomrel (skôr ako Bornemisa).¹⁹

Príkladom vyhľadávania dostatočného cirkevného zaopatrenia prostredníctvom kumulácie úradov môže byť aj arcibiskup Ján Kutaši. Ako správca Rábskeho biskupstva bol 17. júna 1596 menovaný kaločským arcibiskupom, následne 10. júla tohože roku dostal aj Fehérvárske prepošstvo. Tieto dve nové benefíciá mu pomohli vykryť straty na majetku biskupstva v Rábe. Z toho mu Turci ukrojili tak, že mu odňali jeho väčšiu časť. Ale hneď na to sa smrťou Štefana Fejérvöviho uvoľnil ten najvýnosnejší úrad, Ostrihomské arcibiskupstvo. Kutašimu sa splnil sen, arcibiskupský stolec mohol podľa zásluh a zvyklostí 22. januára 1597 zaujať. Pribudlo k nemu prislúchajúce uhorské miestodržiteľstvo, popri chýbajúcom úrade palatína najvyšší štátny post, ku ktorému rovnako patrila náležitá odmena. K tomu všetkému Jánovi Kutašimu po nebohom arcibiskupovi malo patriť aj Pannonhalské arciepátstvo.²⁰ Po vymenovaní za ostrihomského arcibiskupa

16 *Verancsics Antal összes munkái II*, s. 359.

17 O svojom synovcovi napísal 5. novembra 1559 Oláhovi, *Verancsics Antal összes munkái VIII*, s. 96 – 97.

18 Aj sám si v jednom liste z 13. decembra 1571 na svoje zdravie sťažoval, ale pre diecézu sa snažil robiť až do konca života. Pavol Bornemisa sa narodil 10. januára 1499 (podľa *Slovenského biografického slovníka*). Uhorským miestodržiteľom bol od roku 1568. Jozef Vurum vo svojej práci chybné uviedol, že mal vtedy 87 rokov, sám si to ale na ďalšej strane vyvrátil (*Episcopatus Nitriensis ejusque praesulum memoria*. Ed. J. Vurum. Posonii : typis Heredum Belnay, 1835, s. 330 – 331). Nesprávne uviedli aj BABAI, F. *Ungariae palatini, propalatini et locumtenentes regii...* Tyrnaviae : Typis Tirnaviensibus, 1775, s. 95 – 96; *Lányi Károly Magyar egyháztörténelme II*, s. 450; SCHMITTH, N. *Archi-Episcopi Strigonienses compendio dati. Pars II*. Tyrnaviae : Typis Academicis Societatis Iesu, 1758, s. 70.

19 Podľa opisu nápisu z epitafu, pozri SCHMITTH, *Archi-episcopi Strigonienses II*, s. 75.

20 Pannonhalské opátstvo dostal Štefan Fejérvövi začiatkom 70. rokov, keď bol kninským biskupom (od 26. januára 1571), lebo všetky jeho biskupské majetky zadržovali vo svojich rukách Turci, aby mal z čoho vyžiť (*Episcopatus Nitriensis ejusque praesulum memoria*, s. 334).

však sľúbil, že Rábske biskupstvo, spomenuté prepoštvstvo a arcipátstvo zanechá a ich majetok už ďalej spravovať nebude.²¹ Pri nedodržaní svojho sľubu by príkladne porušil nedávno prijaté ustanovenia všeobecného koncilu v Tridente.

Nitriansky biskup František Forgáč (1596 – 1607) mal strýka v osobe kardinála, kráľovského miestodržiteľa a kancelára Juraja Draškoviča (1515 – 1587). Nedosahoval ešte ani predpísaný kanonický vek tridsať rokov, ani nedosiahol požadované vzdelanie, keď ho v roku 1587 pápež Sixtus V. ako 21-ročného vymenoval biskupom (*electus episcopus Veszprimiensis*). Maurus Kravjánszky opísal tento stav ako tzv. *infamia juris*.²² Pri udeľovaní výnimiek sa určite prihliadalo na vznešenosť a honor osoby, veď František Forgáč pochádzal z popredného katolíckeho šľachtického rodu a bol vychovaný v Ríme. Od pápeža dostal oslobodenie od polročného odstupu stupňov svätení, teda od časového postupu svojej vysviacky (*absolutio ob non susceptum munus consecrationis in tempore cum prorogatione sex mensium*). V tom období bol odklad kňazskej vysviacky po menovaní do vysokého cirkevného úradu častým javom, dokonca ako vidíme, sa tak udialo i po schválení záverov Tridentského koncilu.²³ Tam sa stanovilo, že medzi jednotlivými stupňami svätenia má uplynúť čas najmenej šesť mesiacov, vrátane prebiehajúceho roka. Forgáč túto tridentskú zásadu sám včlenil do štatútu Nitrianskej kapituly z roku 1602,²⁴ na sebe jej platnosť ale nezakúsil. Takže nie vždy sa kňazská vysviacka dala stihnúť do biskupskej intronizácie. Navyše biskup Forgáč predtým úspešne žiadal aj o *dispensatio super ordinibus subdiaconatus et diaconatus*.²⁵ Nebyť toho, tak by jeho hierarchický postup nemohol byť taký rýchly.

Ustanovenie biskupov prebiehalo v Uhorsku tak, že najprv na základe najvyššieho patronátneho práva udelil miesto panovník konkrétnej osobe (bez predbežného či dokonca následného schválenia v Ríme). Nový hodnostár sa po menovaní ujal cirkevného úradu a jeho prislúchajúceho be-

21 *Esztergomi érsekek*, s. 272 – 273.

22 KÁRPÁTHY-KRAVJÁNSZKY, M. Forgách Ferenc bíbornok – érsek történetéhez. In *Regnum*, 1938 – 1939, s. 169 – 173.

23 GALA. *Magyar tárgyú pápai felhatalmazások I*, s. 56.

24 „...verum etiam sit in Sacris constitutus (secundum Concilium Tridentinum saltem sex mensium spacio) vel intra annum inclusive usque ad presbyteratum, excepto si in studiis versatur cum licentia Episcopi, et rediens testimonium diligentiae, ac profectus in Studiis a suo Doctore adferat.“ Hlava II. štatútu Nitrianskej kapituly, strany nečíslované (Rímskokatolícka cirkev, Biskupstvo Nitra, Archivum Capituli Nitriensis, Constitutiones Anno Domini MDCII). Pozri aj VAGNER, J. *Adalékok a nyitrai székes-káptalan történetéhez*. Nyitra : Huszár István, 1896, s. 3.

25 GALA. *Magyar tárgyú pápai felhatalmazások I*, s. 57.

nefícia. Postačoval mu k tomu len súhlas kráľovského majestátu. Rovnako sa menovaný hodnostár chopil aj štátneho úradu, ak ho tam jeho cirkevná hodnosť nominovala, alebo ho cirkevný post k tomu predurčoval.²⁶ Biskupi a preláti tak obsadili miesta v Miestodržiteľskej rade, Uhorskej komore, Spišskej komore, viacerí zastávali miesta županov, preto prevzali do svojej správy i majetok svetského úradu. Pápežskú konfirmáciu biskupského stolca žiadali dodatočne, pre domáce nepokoje spôsobené Turkami či reformáciou sa žiadosť zdržala či dokonca premlčala. Takýto postup určite nebol v súlade s kanonickým právom, na čo Svätá stolica upozorňovala, lebo kráľovské inštalácie boli bez pápežskej konfirmácie neplatné. V rokoch 1588 – 1589 sa takéto prípady z Uhorska nahromadili. Pritom etické základy biskupských menovaní v Uhorsku sa pokúsila definovať už provinciálna synoda v Trnave v roku 1560. V 24. hlavne ustanovení tejto synody bola zadefinovaná všeobecná poslušnosť kléru voči svojmu biskupovi,²⁷ ale iba v tom prípade, ak bol tento biskup riadne ustanovený rímskym svätým otcom. Ako hovorili prijaté synodálne dokumenty, od apoštolských čias sa sukcesia prenášala sviatostne. Mnoho príkladov zo svedectiev cirkevných otcov nabádalo k zachovaniu takejto postupnosti. Kandidát kňazstva a všetkých stupňov svätení mohol byť ordinovaný len riadnym biskupom. Karhali sa tam všetky dobové neduhy: proti simonii v minulosti hovorili nariadenia mnohých pápežov, vydania kanonického práva, či uznesenia Tridentského koncilu. Udelenie biskupského úradu sa podľa koncilu nemalo spájať s obohatením, so ziskom, prebiehať škandalózne či skrivodlivo.²⁸

Keď mal od roku 1587 záhrebský biskup Peter Herešinci začať spravovať diecézu v Rábe, mal podozrenie, že jeho voľba by nemusela byť schválená Svätou stolicou. Vychádzal z toho, že pápež Sixtus V. (františkán Felix Perretti) začal podobné javy vyskytujúce sa v Nemecku a Uhorsku napádať. Medzi uhorskými biskupmi totiž vtedy nemalo k svojej činnosti pápežský súhlas až deväť z nich. Konfirmácie zväčša oni ani nežiadali, alebo prosili pápeža až veľmi oneskorene, čo kritizovali i pápežskí nunciovia. Dokon-

26 TÓTH, I. Gy. Koszovóból vagy Mezopotámiából? Misszióspüspökök a magyarországi török hódoltságban. In *Történelmi szemle*, 1999, č. 3 – 4, s. 281 – 283.

27 *Sacra concilia II*, s. 107 – 108 (ďalej citované *Sacra Concilia Ecclesiae Romano-catholicae in Regno Hungariae celebrata I, II*. Ed. C. Péterfy. Posonii : Typis haeredum Royerianorum, 1741; Viennae Austriae : Kaliwoda, 1742).

28 Dňa 11. novembra 1563, Sessio XXIV de ref., cap. XIV, *Canones Canones et decreta ss. oecumenici Concilii Tridentini etc.* Ratisbonae : Manz, 1910, s. 154 – 155.

ca od roku 1553 (s výnimkou zasadaní Tridentského koncilu) nebol žiaden z uhorských biskupov ani v Ríme!²⁹

V januári 1589 prikázal pápež Sixtus V. kardinálovi Gesualdovi, nemeckému protektorovi, aby s jeho stanoviskom oboznámil panovníka Rudolfa II. a upozornil ho na niektoré skutočnosti.³⁰ V stanovisku hovoril o právnom pozadí menovania najvyšších cirkevných hodnostárov krajiny. Patronátne právo uhorských panovníkov síce podľa neho platilo, ale bez pápežských konfirmácií sa nemohlo využívať neobmedzene. Keď sa v Uhorsku uprázdnilo nejaké miesto biskupa či arcibiskupa, svetská moc tam síce mohla vybranú osobu menovať a uviesť, ale predtým musel k tomu existovať súhlas pápeža. Patronátne menovacie a uvádzacie právo sa totiž podstatne odlišovalo od práva výberu biskupa, predstaveného kapituly, kláštora atď. Na výber bolo potrebné pápežské potvrdenie (*confirmatio*), na menovanie a uvedenie bolo potrebné zaopatrenie (*provisio*). To prvé sa malo zabezpečiť v Ríme a až potom nasledovalo to druhé, čo zabezpečoval patrón. Ak chcel kráľ niekoho do cirkevného úradu menovať, nemohol tak robiť bez komunikácie so Svätou stolicou. Udeliť hodnostárovi biskupskú vysviacku a príslušné benefícium sa mohlo až po konfirmácii z Ríma. Vysviacku mala absolvovať len osoba katolíckej viery. Ak by kandidáta pápež a jeho rada neschválili, dotyčná osoba nemala byť menovaná a panovník sa mal takému rozhodnutiu prispôbiť. Ako tvrdilo stanovisko: „takto to je ustanovené podľa apoštolskej tradície a cirkevného práva, na týchto princípoch je oddávna vystavená celá cirkev“. Kým noví hodnostári nedostali pápežskú bulu, užívali benefícium proti poriadku a teda protiprávne. Pápež nemohol uveriť, že Rábske biskupstvo bolo už pätnásť rokov spravované len na základe návrhu kancelára, bez pápežského odobrenia. Navyše, ak chceli biskupi za vydanie súhlasu v Ríme žiadať pápežskú kúriu a kolégium kardinálov o odpustenie poplatku, mohli tak v budúcnosti urobiť iba vtedy, ak dovtedy nespravovali a protiprávne neužívali pôžitky z takého benefícia, pretože z ich príjmov neplynula milosť a priazeň. Ďalej sa pápež pýtal uhorského kráľa, či je s uvedením do benefícia spojené i zloženie prísahy, ktorej text by bol zaslaný do Ríma. Nakoniec pápež apeloval na to, že býva dobrým zvykom, aby sa biskupi z času na čas ukázali v Ríme pri hrobch apoštolov a osobne sa hlave cirkvi predstavili.

29 Roku 1553 bol v Ríme spomínaný záhrebský biskup Gregorianc. Pozri FRAKNÓI, V. *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a Római szent-székkal. III. kötet 1526 – 1689*. Budapest : Szent-István Társulat tud. és irod. osztálya, 1903, s. 222.

30 Archívny dokument z 18. januára 1589 rozoberá FRAKNÓI, *Magyarország és római szent-szék III*, s. 224 – 226.

Rudolf II. na tento list neodpovedal, na celú vec nezareagoval, ale o pol roka ju podstúpil arcivojvodovi Ernestovi, ktorý mal na starosti uhorské záležitosti. Arcivojvoda v odpovedi argumentoval názorom domáceho duchovenstva, ktoré zasadalo v kráľovskej rade a najmenej raz za štvrtrok sa schádzalo vo Viedni. Podľa uhorských zástupcov Gesualdo popieral a spochybňoval dávne patronátne právo uhorských kráľov, ktoré bolo zavedené do praxe od čias sv. Štefana. Išlo o právo, výsady a obyčaje, ktoré panovník pri menovaní biskupov naplňal a nedovolil ich zmrzačiť. Túto výsadu potvrdil aj Kostnický koncil. Podľa arcivojvodu a biskupov patronátne právo dovoľovalo kráľovskej výsosti vybrať na uvoľnený post vhodného kandidáta a biskupstvo mu udeliť. V zmysle dávnych tradícií mohol tejto osobe panovník umožniť aj užívanie prislúchajúceho majetku. Čo sa týka poslednej výhrady, že biskupi nechodili k prachu apoštolov do Ríma predstaviť sa pápežovi a vymôcť si od neho konfirmačnú listinu, tento cieľ padal na ťažkostiach doby. Ale ako poslušní synovia cirkvi sa budú snažiť si túto povinnosť splniť. Na záver arcivojvoda a biskupi znova zdôraznili, že v Uhorsku bolo a je udeľovanie benefícií právom Svätej koruny.³¹ Takže uhorskí biskupi dali vo svojom stanovisku prednosť domácim privilégiám pred všeobecnými kánonmi. S tým súviseli neskoršie vzťahy a postoje rímskej Svätej stolice k uhorskej kráľovskej moci.

Ako to bolo v 16. storočí so spomínanými poplatkami? S konfirmáciami biskupských menovaní v Ríme boli totiž spojené pomerne veľké platby. Tie sa mohli, ale nemuseli odpustiť. V časoch všeobecnej neochoty v Ríme uhorskí biskupi pápežské potvrdzovania často odkladali a niekedy o ne ani nežiadali. Schudobnení biskupi ich vrah nedokázali zaplatiť. Uhorský krajinský snem preto požiadal začiatkom roka 1549 všeobecný koncil, aby čo najskôr vyhovel požiadavke odpustenia konfirmačných poplatkov. S požiadavkou pápež Pavol III. súhlasil, ale onedlho zomrel.³² Snem prosbu opakoval v zákonnom článku 15/1550 s tým,³³ že ju v Ríme mal osobne predložiť biskup Pavol Gregorián. Odpoveď bola pozitívna, výsledkom boli hromadné konfirmácie uhorských biskupov v nasledujúcich rokoch, najmä v rokoch 1553 – 1554. Najzávažnejším dôvodom odpustenia poplatkov za kon-

31 Odpoveď z roku 1589 bližšie nedatovaná, pozri FRAKNÓI. *Magyarország és római szent-szék III*, s. 226 – 227.

32 Bližšie v práci FRAKNÓI. *Magyarország és római szent-szék III*, s. 72; pozri aj BUCKO. *V. Reformné hnutie v Arcibiskupstve ostrihomskom do roku 1564*. Bratislava : Unia, 1939, s. 100.

33 *Corpus juris Hungarici 1526 – 1608*. Ed. D. Márkus. Budapest : Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, 1899, s. 264.

firmačné listiny pre uhorských biskupov bola uvádzaná materiálna bieda počas vojen s Turkami.

Keď sa stal v roku 1558 Anton Vrančič jágerským biskupom, požiadal o konfirmáciu pápeža Pavla IV. Dňa 12. septembra 1558 v obsiahlom liste vykresľoval katastrofálnu situáciu vo svojej diecéze, pričom do Ríma písal z bezpečnej Viedne.³⁴ Opisoval ohrozenie hradu v Jágri tureckou presilou a iné vojnové strádania a útrapy. Okrem vyprosenia vojenskej pomoci v Ríme bolo jeho úmyslom zapôsobiť tak, aby nežiadali toľko ako obvykle, či dokonca mu odpustili konfirmačný poplatok. Ešte v decembri toho istého roku opäť písal o biede, tentoraz ale všetkých uhorských diecéznych biskupov a prosil kúriu, aby podporili pastierov uhorských kostolov. Prosil v ich mene aj o konfirmácie.³⁵ Vo februári roku 1560 sa Vrančič o svoju konfirmáciu znova pokúšal prostredníctvom kardinála Giovanni Moroneho, takže asi ju dovededy stále nemal. Nunciovi sebakriticky opísal svoj kariérny postup: najprv si ho za biskupa vyvolila Božia prozreteľnosť, potom ho menoval cisár a katolícky majestát, ale svoj úrad nespravoval legitímne, lebo neabsolvoval všetky stupne svätenia.³⁶ Prosil a bol pokorný. Konfirmačnú bulu napokon dostal až od nového pápeža Pia IV. v lete tohože roka. Po zložení biskupskej prísahy bol vysvätený arcibiskupom Mikulášom Oláhom v kostole sv. Františka vo Viedni 21. septembra 1561.³⁷ Jeho útrapy sa takto zakončili.

Aj po Oláhovej smrti v roku 1568 boli s pápežskými konfirmáciami veľké problémy. V celom Uhorsku pôsobili len traja riadne ordinovaní biskupi, ostatní boli iba zvolení alebo menovaní.³⁸ Požiadavka odpustenia či zmierenia výšky poplatkov pre nových ustanovených uhorských biskupov sa v Ríme objavovala častejšie (v rokoch 1560, 1566, 1572, 1589 atď.).³⁹ Svätá stolica však už zväčša tieto prosby neakceptovala, pretože väčšina hodnostárov už pred pápežským potvrdením užívala cirkevné benefícium bez toho, aby ho mala v Ríme schválené. Odpúšťanie poplatkov preto nemalo

34 *Verancsics Antal összes munkái VII*, s. 235 – 237.

35 V liste neznámemu z 5. decembra 1558, *Verancsics Antal összes munkái VII*, s. 287 – 289.

36 Kardinálovi Giovanni Moronemu 17. februára 1560, *Verancsics Antal összes munkái VIII*, s. 142 – 143.

37 *Verancsics Antal összes munkái VIII*, s. 287 – 289.

38 Prehľad pozri v *Lányi egyháztörténelme II*, s. 124.

39 Napr. Mikuláš Oláh v roku 1566 prosil cez nuncia pápeža, aby pri menovaní nových uhorských hodnostárov nijako neváhal a žiadal ho aj o zníženie poplatkov (ostrihomský Archivum Vetus, no. 96, odpis v elenču Starého archívu v Ostrihome, uložený v Nitre, 1791 – Rímskokatolícka cirkev, Biskupstvo Nitra, Archivum privatum Episcopi Nitriensis, Elench Archivi Veteris, nr. 263).

odôvodnenie (Sixtus V. o tom v roku 1589 výslovne hovoril).⁴⁰ Ešte v roku 1597 boli v krajine len traja riadne vysvätení a ordinovaní biskupi.⁴¹ Poplatky boli iba jedným z mnohých problémov investitúry uhorských biskupských miest. Až keď sa začiatkom 17. storočia v Uhorsku začala definitívne rozpadávať jednotná cirkevná štruktúra, keď protestantská cirkev nadobúdala nevídané slobody a privilégia, začala rímska kúria reagovať promptnejšie. V roku 1609 sa snažila obnoviť katolícku hierarchiu v Uhorsku urýchlenou prípravou tzv. procesov, t. j. podaním zdôvodnených návrhov kandidátov na miesta cirkevných prelátov.⁴² Hrozbu definitívneho rozdelenia cirkvi to ale neoddiadlo.

Nakoniec spomenieme ešte jeden fenomén cirkevného života 16. storočia. Išlo o jav veľmi špecifický, akési viditeľné „ťaženie“ uhorského duchovenstva proti cudzincom. Už sme spomínali nedostatok vhodných cirkevných benefícií v Uhorsku, istú materiálnu biedu a mestá mimo tureckého záberu „preplnené“ duchovenstvom. Domáci preláti museli riešiť dovedy nevídané existenčné problémy. Príkladom môže byť novohradský archidiacon, ktorý sám, a nebol jediný, žiadal od Oláha lepšie benefícium.⁴³ Ešte neznámy Andrej Dudič, neskorší vyslanec na Tridentskom koncile, po absolvovaní ordinácie žiadal pre seba 28. októbra 1558 od jágerského biskupa Antona Vrančiča nejaké výhodnejšie benefícium, lebo po štúdiách bola chudoba a bieda jeho rodiny už neznesiteľná.⁴⁴

Aby si domáce duchovenstvo ustrážilo miesta kanonikov v kapitulách, snažilo sa presadiť nariadenia, aby cudzinci a tí, čo neovládajú domáci jazyk a prišli do Uhorska, nemohli zastávať vysoké cirkevné posty. Vraj nie sú vhodnými kandidátmi, lebo nie sú dostatočne pripravení. Takéto nariade-

40 Napr. ešte v roku 1560 sa o to cez nuncia Stanislava Hosia pokúšali Anton Vrančič, Juraj Draškovič a Pavol Bornemisa, zrejme neúspešne. V roku 1572 pri hromadnom menovaní biskupov zaznela tiež požiadavka o odpustenie poplatkov, lebo mnohé z udeľených biskupstiev boli de facto v pozícii titulárnych, najmä tie obsadené Turkami. Pozri FRAKNÓI. *Magyarország és római szent-szék III.* s. 93 a 196 – 197, 225.

41 Vacovský biskup Štefan Šuhay, čanádske Pavol Segedi a varadínske Martin Pete (potom administrátor Rábskeho biskupsta), pozri *Lányi egyháztörténelme II*, s. 155.

42 Uvádza DUBOVSKÝ, J. *Pramene k cirkevným dejinám Slovenska v archíve Viedenskej nunciatúry do roku 1792*. In *Slovenská archivistika*. ISSN 0583-6123, 1995, roč. 30, č. 2, s. 70.

43 Podľa ostrihomského Archivum Vetus, n. 98, fasc. 17, publikuje BUCKO. *Mikuláš Oláh*, s. 138 – 139.

44 „...ex quibus non tam ego me meaue studia, quam pauperrimam ac prorsus miserabilem matrem meam, una cum suis pupillis sustentarem.“ Pozri *Verancsics Antal összes munkái VII*, s. 248 – 251.

nie napokon vydal v roku 1572 arcibiskup Vrančič pre Jágerskú kapitolu.⁴⁵ Cudzinci, ktorí v Uhorsku vlastnili benefíciá, mali o ne prísť. Arcibiskup sa držal hesla: „*Quum fueris Romae, Romano vivito more, quum fueris alibi, vivito more loci.*“ Takto sa ospravedlňoval, lebo sám pochádzal z Dalmácie, teda bol cudzincom.⁴⁶ Rozhodnutie arcibiskupa pre kapitolu v Jágri potvrdil aj následný krajinský snem v Bratislave zasadajúci 15. marca v tom istom roku.⁴⁷ Všetci cudzí hodnostári ukracovali domáci klérus na obžive, navyše viacerí z nich boli úspešnými mladíkmi, ktorí ani nepoznali domáci jazyk.

Uhorské stavy zúčastnené snemov v Bratislave využili na propagandu proti všetkým cudzincom v sutanách a habitoch najmä dve najviditeľnejšie kauzy: prípad Illicinus a prípad Delfino.

Krajinský snem v roku 1569 v zákonom článku 41 zakázal cudzincom zastávať posty pri cirkevných súdoch (ako *procuratores externi*). Urobil tak kvôli tým, ktorí vraj svoj post *in sedibus spiritualibus* zneužívali. Prokurátori cudzinci vraj kvôli svojmu zisku súdne spory nekonečne predlžovali. Sudcami sa preto odvtedy mohli stať len domáce osoby, cudzí sa museli s rozhodovaním rozlúčiť.⁴⁸ Na útok proti mnohým učeným migrantom sa elegantne zneužila kauza právnika a literáta Petra Illicina (Pietro Illicino, 1504 – 1582). Podľa námietok stavov sa viacero cudzincov, najmä Talianov,

45 „*Quia in Capitulo (Agriensi) extraneae quaedam personae esse dicuntur, quae linguae hungaricae ignarae, et ideo ad exequutiones faciendas minus idoneae sunt: visum est regnicolis, ut illinc exeant et deinceps huiusmodi extranei nusquam in Capitulis et aliis Ecclesiis recipiantur.*“ Pozri *Magyar országgyűlési emlékek V*, s. 349; SÖRÖS, P. Illicini Péter életéhez. In *Századok*, 1897, č. 31, s. 808, pozn. 2 (citujeme edíciu *Magyar országgyűlési emlékek történeti bevezetésekkel I – XII*. Ed. V. Fraknoi. Budapest : Ráth Mór, 1874 – 1917).

46 Pozri o tom v liste arcibiskupa Vrančiča kardinálovi Commendonemu z 5. apríla 1567, *Litterae Principium ad Papam*, s. 191 – 193.

47 „*De sequenti autem articulo, qui de extraneis personis in Capitulo illo Agriensi existentibus, loquetur Maiestas eius cum consiliariis suis Hungaricis deliberabit, ac quod aequitati consentaneum duxerit, statuet.*“ (*Magyar országgyűlési emlékek V*, s. 382; SÖRÖS. *Illicini Péter életéhez*, s. 808, pozn. 2).

48 Zák. čl. 41 z roku 1569 hovorí: „...*ut quoniam externi quidam procuratores, causas in sede spiritali agentes, dicantur, introductis quibusdam novis abusibus, et cavillationibus, causantes graviter vexare et lites, quae alias brevioribus processibus finiebantur, lucri, et commodi sui gratia, in immensum protrahere. §1. Tales imposterum procurare, et causas in dicta sede spiritali agere non possint. §2. In civitatibus quoque, ubi sedes spiritaliae habentur (ne consilia dent) habitare non permittantur. §3. Iudices vero in causis spiritalibus, non externos, sed indigenas regni esse debere, decretum est.*“ Podľa *Corpus juris Hungarici 1526 – 1608*, s. 606; *Magyar országgyűlési emlékek V*, s. 271; *Rubricae sive synopses Juris Ungarici etc. Pars secunda*. Ed. J. Szegedi. Tyrnaviae : Berger, 1734, s. 182 – 183.

zdržovalo v Uhorsku, kde zastávali miesta advokátov a prokurátorov pri cirkevných tribunáloch. Títo cudzinci ešte pred vynesením rozsudkov apelovali k Svätej stolici proti zákonom Uhorska a spôsobovali tak veľa nepríjemností stránkam sporu aj súdom. Aby tieto ponosy do Ríma prestali, prosili kráľa, aby rozkázal biskupom prepustiť ich z biskupstiev. Boli to podľa nich porušovatelia obecných slobôd a už viac by sa do cirkevných úradov nemali prijímať. Panovník sa mal postarať o to, aby v budúcnosti nejestvovali nijaké odvolania k nunciovi alebo inej cudzej vrchnosti. Konkrétne sa poukazovalo na Petra Illicina, ktorý k potupe domácich zákonov vydal spor Alžbety Turzovej viedenskému nunciovi. Spor musel byť prenesený pred domáci súd a Illicinus bol zbavený benefícií a vyhnaný z diecézy.⁴⁹ Tento vzdelaný cudzinec totiž rozhodoval prominentné súdne spory a to sa mu stalo osudným. Zbavený úradov musel odísť z Uhorska. Ustanovenie sa konkrétne dotýkalo i Illicinovho synovca Jána Brikcia a ďalšieho cudzinca z Talianska Raicomonta.⁵⁰ Arcibiskup Vrančič dbal v súlade s prijatým zákonným nariadením dôsledne o to, aby boli aj tieto dve osoby prepustené.⁵¹ Proti znovuuvedeniu Illicina do cirkevného benefícia protestovali stavy ešte aj na sneme v roku 1572. Hoci sa Illicinus odvolal, zabezpečil si aj mandát z Ríma, stavy argumentovali, že sa postavil proti dávny uhorským zákonom, s ktorými kedysi súhlasila aj Svätá stolica.⁵² Jeho ostrihomské kanonické benefícium dostal už predtým domáci hodnostár Mikuláš Monosloy. Pravdy sa už Illicinus nedovolal, odišiel do Viedne a Olomouca, kde sa stal členom tamjšej kapituly.

„Vykričané“ bolo aj udelenie Rábskeho biskupstva Benátčanovi Delfinovi (1566 – 1571), ktoré sa vraj uskutočnilo proti zvyklostiam uhorského kráľovstva. Po smrti biskupa Pavla Gregorianca 21. októbra 1565 udelil ci-

49 ŠÁTEK, J. Peter Illicinus. In *Historický sborník. Časopis Historického odboru MS*, 1946, č. 4, s. 170 – 171.

50 SÖRÖS. *Illicini Péter életéhez*, s. 808, pozn. 3.

51 „...Comitiorum constitutionem, qua non solum cautum est, ut externi in Cathedrales Ecclesiae Regni admittantur, sed hucusque etiam admissi abiciantur. Unde etiam Agriam excluditur duo, nepos huius ipsius Illicini et Raicomontes. Curetis itaque diligenter, ut modis omnibus huic actioni adsitis.“ Vrančič v liste Mikulášovi Telegdimu v Bratislave dňa 11. apríla 1572, *Verancsics Antal összes munkái XI*, s. 66 – 67.

52 „Que cum contra libertates regni Hungariae, etiam a sede Apostolica antiquitus concessas fiant, et iste senex regni indigena indebite per illum vexetur; Status et Ordines regni Maiestati sue Cesaree et Regie humiliter supplicant, ut indebitas impetitiones peregrini illius et ab hoc regno proscripti causidici irritas facere, dictumque Canonicum Strigoniensem et eius proventus a premissis interdicto seu sequestro benigne absoluerentur.“ (*Magyar országyűlési emlékek V*, s. 442; SÖRÖS. *Illicini Péter életéhez*, s. 809).

sár biskupstvo Zachariášovi Delfinovi, benátskemu kardinálovi (Zaccaria Delfino, 1527 – 1584). Uhorské stavy v zákonomnom článku 35/1569 požadovali odobratie Rábskeho biskupstva a jeho udelenie nie cudzincovi, ale tuzemcovi. Rovnako požadovali odoprenie jeho desiatkov.⁵³ V podobnom duchu sa proti nemu ozval aj kráľovský kancelár František Forgáč, výborný rečník, ktorý sa vo svojom prejave pohoršoval nad výdavkami tohto biskupstva. Pre všeobecné znepokojenie a po opakovaných sťažnostiach nakoniec Delfino v roku 1571 rezignoval. Abdikoval na všetky svoje tituly a po viacerých neúspešných pokusoch o rehabilitáciu odišiel späť do Talianska, kde aj zomrel. Pochovaný bol v rímskom kostole Santa Maria sopra Minerva.⁵⁴

Zástupcovia stavov sa ku kampani proti cudzincom opakovane vrátili v roku 1588. V zákonomnom článku 39 sa hovorilo, že panovník sa musí postarať o cirkevné benefíciá, ktoré sa naďalej nemali udeľovať cudzincom, ale iba tuzemcom. Cirkvi sa museli prinavrátiť všetky odcudzené majetky, zálohované majetky bolo treba odkúpiť späť.⁵⁵

Pre historikov zostáva dodnes otázkou, či cudzinci v Uhorsku v cirkevných funkciách naozaj nerešpektovali daný právny stav, alebo bola príčina ich postihovania v ich schopnostiach a učnosti.

Na záver možno povedať, že menovanie biskupov a najvyšších cirkevných hodnostárov v Uhorsku v 16. storočí bolo špecifickým cirkevno-právnym problémom, ktorý zamestnával svetskú a cirkevnú hierarchiu dlhodobo. Ich vzájomné konflikty a nesúlad vyplývali na jednej strane z neochoty rešpektovať uhorské zvyklosti a politické špecifiká v Ríme, na druhej strane z prílišných zásahov kráľovskej moci do cirkevného prostredia v Uhorsku, k čomu panovníka oprávňovalo najvyššie patronátne právo. Vzťahy a kompetencie sa začali vyjasňovať až v nasledujúcom storočí.

Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-0016-07.

53 *Corpus juris Hungarici 1526 – 1608*, s. 602; *Magyar országyűlési emlékek V*, s. 269.

54 *Rubricae sive synopses juris II*, s. 181, pozn. b); FRAKNÓI. *Magyarország és római szent-szék III*, s. 145 – 146.

55 *Corpus juris Hungarici 1526 – 1608*, s. 724; *Rubricae sive synopses juris II*, s. 210; *Magyar országyűlési emlékek VII*, s. 213.

VÝZNAM ARISTOKRACIE V DEJINÁCH REFORMOVANEJ CIRKVI V ZEMPLÍNSKEJ STOLICI V 16. – 17. STOROČÍ

Annamária KÓNYOVÁ

The importance of aristocracy in the history of the reformed church in the Zemplin County in the 16th and 17th century

Reformation was an integral part of the early modern history of Europe. A multitude of various classes of people participated in it, while the nobility and aristocracy, the highest ranks in a class society of the time, played the most important role. The intertwined relationship of nobility and aristocracy with reformation is known as noble confessionalism. This term is understood as a whole range of topical issues of the times, particularly related to the relationship of nobility and aristocracy during the process of reformation. It subsumes not only the adoption of the reformed teaching, but, more importantly, ways and methods of the spreading of the teaching amongst peasants, the role of aristocracy and nobility in the Church and its structures as well as other aspects of the process. The privileged class and its relation to the individual directions of a reformation was significantly different and was acquiring specific regional contours. During the Calvinist reformation in the Zemplin County, the aristocracy played a significant role in both positive and negative sense of the word. Conspicuously ardent supporters of Calvinism in the north of the Zemplin County were the Drugeths, while in the south of the Zemplin County the Rákoczis, who contributed to the development of an important schooling institution in Sarospatak, the reformed Collegium. In contrast, Žofia Barhory affected the reformed history of the Church in the Zemplin County negatively, because she developed a zealous activity aimed at bringing back the Catholic teaching, and, moreover, the onset of the spreading of Calvinism witnessed the efforts of the Perényis to hamper the blooming Swiss reformation in the Zemplin County.

Key words: Calvinism, aristocracy, Zemplin, Rákoczy, Drugeth, Perényi.

Reformácia bola najvýznamnejším myšlienkovým procesom obdobia raného novoveku. Je dávno zrejmé, že okrem užšieho chápania reformácie ako náboženského hnutia, zasahujúceho iba oblasť konfesijného vývinu západnej cirkvi, boli jej dôsledky rovnako výrazné aj v iných oblastiach spoločenského, politického, kultúrneho a hospodárskeho vývoja európskeho i mimoeurópskeho priestoru. Tak ako reformačné hnutie vzniklo spo-

lupôsobením impulzov z teologického, spoločenského, politického, hospodárskeho prostredia neskorého stredovekého sveta, tak sama recipročným spôsobom opätovne zasiahla do vývoja týchto sfér i spoločnosti. Práve zdôrazňovanie vplyvu náboženstva (náboženských spoločností) na jednotlivé sociálne vrstvy, vzájomné prepojenie a vzťahy náboženských komunit, formovanie myslenia cez náboženské dogmy a jeho opätovné prepojenie s ďalšími oblasťami života, sa stali súborom problémov a riešení, ktoré sa súčasná historiografia pokúša riešiť cez paradigmu konfesionalizácie. Prvý raz termín konfesijné formovanie (konfessionsbildung) použil Ernst Walter Zeeden v polovici 50-tych rokov 20. storočia a ďalej ho v 80-tych rokoch rozvinuli do koncepcie konfesionalizácie (konfessionalisierung) Wolfgang Reinhard a Heinz Schilling.¹

Optikou koncepcie konfesionalizácie sa záujem bádania sústreďuje na skúmanie vplyvu náboženstva, nových náboženských smerov na myslenie a mentalitu ľudí formujúcich náboženskú komunitu. Na pozadí toho, skúmajúc prepojenosť aristokracie a šľachty s procesom reformácie resp. jej jednotlivých smerov sa zaužívaným termínom stal pojem šľachtická konfesionalizácia.² Pod týmto širokým pojmom sa rozumie celý rad tém a problémov týkajúcich sa vzťahu šľachty a aristokracie v procese reformácie. Pod pojem šľachtická konfesionalizácia patrí nielen akt prijatia toho-ktorého reformačného učenia príslušníkmi privilegovanej vrstvy, ale hlavne spôsoby a metódy následného šírenia daného reformačného smeru medzi vlastnými poddanými, úloha aristokracie a šľachty v samotnej cirkvi a jej štruktúrach a ďalšie aspekty tohto procesu. Vzťah privilegovanej vrstvy k jednotlivým smerom reformácie bol značne rozdielny a nadobúdal i špecifické regionálne podoby. Kým lutherskú reformáciu pre jej silnú prepojenosť v nemeckých krajinách s kniežacou mocou veľmi zjednodušene zvyknú nazývať šľachtickou reformáciou, v prípade kalvínskej sa vplyv týchto spoločenských vrstiev značne minimalizuje. Tento zjednodušený model sa však dá uplatniť tiež s istými výhradami iba pre reformačný vývin v krajinách západnej Európy. Tam naozaj v prípade kalvinizmu možno povedať, že jeho prvoradou nositeľkou bolo pokrokové meštianstvo, nesúce už v sebe zárodoky rodiacej sa buržoázie (Nizozemsko, Švajčiarsko), ale napríklad vo Francúzsku bolo spoločenské podložie prijímateľov učenia Jána Kalvína rovnako heterogén-

-
- 1 DANIEL, D. P. Konfesionalizmus a konfesionalizácia ako historická interpretatívna paradigma. In KÖNYA, P. a kol. *Konfesionalizácia na Slovensku v 16.-18. storočí*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2010, s. 6 – 17.
 - 2 HRDLIČKA, J. Konfesijní politika šlechtických vrchností a šlechtická konfesionalizace v Čechách a na Moravě v 16. – 17. století. In *Český časopis historický*, 2010, roč. 108, č. 3, s. 406 – 441.

ne ako napríklad v Uhorsku. Tu by sme mohli spomenúť princa de Condé, veľkoadmirála de Coligniho, či príslušníkov rodu Navarrovcov, ktorí sa stali ako reprezentanti svetskej elity podporovateľmi kalvinizmu.

V Uhorsku bola oproti tomu situácia značne odlišná. V prípade Horného Uhorska sa počiatočnou baštou luterskej reformácie stali slobodné kráľovské a banské mestá so svojim nemeckým meštianstvom, no samozrejme neskôr i aristokracia zaujala významnú úlohu pri konštituovaní a vytváraní organizačno-správnych jednotiek evanjelickej cirkvi. Reformovaná cirkev v Uhorsku vznikala a formovala sa vďaka iným vplyvom. V rámci územia Horného Uhorska³ sa kalvinizmus etabloval hlavne v južnejších, juhovýchodných častiach a jej centrami sa stali zemepanské mestá a mestecká patriace miestnym aristokratickým rodinám, napriek tomu pri vzniku samotnej reformovanej cirkvi a jej štruktúr nezohrala svetská elita podstatnejšiu úlohu.

K najčastejšie využívaným atribútom šľachtickej konfesionalizácie, teda k metódam umožňujúcim zasahovanie do vývinu náboženských pomerov, či už pozitívne, alebo negatívne patrili súbor rôznych práv prináležiacich tejto spoločenskej vrstve. Základným takýmto privilegiom bolo patronátne právo. Keďže patronátne právo dávalo príslušníkom šľachtického stavu právo na svojich majetkoch zamestnávať kazateľov podľa svojho uváženia, v čase reformácie bolo prirodzeným javom, že posty dvorných kazateľov, ale aj duchovných jednotlivých farností na majetkoch boli obsadzované v súlade s náboženským presvedčením patróna.

V prípade, že kazateľ začal šíriť reformačné učenie alebo iné reformačné učenie, aké vyznával jeho patrón a aj po napomenutiach zotrval na svojom učení, musel svoje pôsobisko opustiť. Bol to však prirodzený proces vyplývajúci z legitímneho práva patróna, a tak to bolo vnímané aj v náboženskej praxi. Patronátne právo v sebe zahrňovalo aj iné privilegia, napr. vizitovanie farností sa mohlo uskutočniť iba s povolením zemepána. Rovnako zakladanie škôl a následné zamestnanie učiteľa, finančná podpora štúdia a pod. poskytovali ďalšie možnosti pre šľachtickú konfesionalizáciu.⁴

3 Pojem Horné Uhorsko sa začal v dobovej terminológii používať v 16. storočí na označenie územia patriaceho pod správu Hornouhorského kapitanátu zahrňujúceho územie trinástich stolíc (Spišská, Šarišská, Zemplínska, Abovská, Gemerská, Turnianska, Užská, Berežská, Ugočská, Hevešská, Boršodská, Sabolčská a Sarmárska), teda približne územia dnešného východného Slovenska, severovýchodného Maďarska a východnej časti Ukrajiny. KÓNYA, P. Horné Uhorsko v procese reformácie a rekatolizácie. In *Annales historici Presovienses*, č.1, 2012, roč. 12, s. 75 – 89.

4 Znáмым príkladom veľkých podporovateľov a patrónov reformovaných škôl bol Juraj I. Rákóczi, ale hlavne jeho manželka Zuzana Lorántffyová. Stala sa známou nielen

Druhým súborom možností v rámci šľachtickej konfesionalizácie boli rôzne hospodárske a ekonomické opatrenia, vďaka ktorým mohol zemepán zasahovať do náboženského vývoja na svojich majetkoch. Príkladom môže byť výstavba kostolov, finančná podpora zborov, kazateľov, zakladanie a financovanie škôl, darovanie liturgických predmetov pre kostol, knižné dary pre školské knižnice a pod.

Tretou skupinou metód ovplyvňujúcich náboženský vývin na panstvách a majetkoch šľachty a aristokracie boli rôzne donucovacie prostriedky a sankcie. Tu možno spomenúť rôzne formy psychického i fyzického prenasledovania, zastrášovania. Vo všeobecnosti však mali tieto násilné metódy skôr opačný efekt a zvyšovali odpor obyvateľstva voči nanucovanej viere. Dá sa povedať, že k týmto ráznejším spôsobom šľachtickej konfesionalizácie sa pristupovalo skôr v období rekatolizácie, ale samozrejme vyskytli sa ja v období šírenia reformačných myšlienok. Hlavne v súvislosti s používaním takýchto „tvrdších metód“ v šľachtickej konfesionalizácii vyvstala otázka, do akej miery bola reformácia slobodným aktom poddaných, resp. dôsledkom nanútenia zo strany zemepánov. Viaceré práce však poukázali skôr na dobrovoľnosť a postupnosť šírenia reformačných učení prenikajúcich do náboženského života, či už panstva, alebo poddaných kontinuálnym zavádzaním a akceptovaním nových prvkov.⁵ Okrem toho v čase, keď sa v Uhorsku začali šíriť myšlienky reformácie, ľudia sami pociťovali prejav teologickej a morálnej krízy v náboženskom živote, v dôsledku politických a vojenských udalostí strácali sociálne a duchovné istoty, a tým pádom sami prirodzene hľadali nové alternatívy, ktoré im eventuálne poskytli nové reformačné učenia.

Zemplínska stolica sa nachádzala vo východnej časti Kráľovského Uhorska. V porovnaní so susednými stolicami svojou rozlohou, ale aj počtom sídel patrila k väčším stoliciam. Z hľadiska reformácie a neskôr hlavne kalvinizmu zohrala Zemplínska stolica významnú úlohu v širšom regióne, čo bolo ovplyvnené mnohými jej vnútornými danosťami, ale aj súhrou vonkajších činiteľov. K faktorom, ktoré mali vplyv na rýchle a úspešné rozšírenie reformačných učení jednoznačne napomohla periférna poloha, teda

zakladaním škôl šíriacich vzdelanosť medzi protestantským obyvateľstvom, ale aj štedrými finančnými donáciami, duchovnou podporou škôl. Okrem Reformovaného kolégia v Sárospataku sa k menu Zuzany Lorántffyovej a jej manžela viaže protestantská škola v Karlovom Belehrade, vo Veľkom Varadíne, Košiciach, Debrecíne. KOMLÓSI, S. Lorántffy Zsuzsanna iskolákat támogató tevékenysége. In *Erdély és Patak fejedelemszonya. Lorántffy Zsuzsanna I.* (Tamás Edit ed.). Sárospatak : Sárospataki Rákóczi múzeum, 2000, s. 145 – 159.

5 PÉTER, K. *A reformáció kényszer vagy választás*. Budapest 2004.

odľahlosť od habsburského dvora, ale zároveň blízkosť Sedmohradského kniežatstva. K špecifikám Zemplína patrila aj pomerne veľká etnická diverzita jej obyvateľov. Kým v jej severnejších častiach žilo početné rusínske, vierovyznaním ortodoxné obyvateľstvo, v jej stredných častiach to bolo slovenské a maďarské a v južnejších maďarské a málo početné juhoslovenské obyvateľstvo. Druhou zaujímavosťou stolice je absencia slobodných kráľovských miest, ktoré ale zas kompenzoval vysoký počet zemepanských miest a mestečiek plniacich funkciu hospodárskych a kultúrnych centier pre svoje okolie. Z osemnástich zemepanských mestečiek bol v priebehu 16. storočia počtom obyvateľov najväčší Sátoraljaújhely, ďalej nasledovali Humenné, Tarcal, Vranov nad Topľou, Olaszliszka, Tokaj, Trebišov, Tálya, Sárospatak (Blatný Potok), Zemplín, Stropkov, Sečovce, Michalovce a ďalšie. Z hospodárskeho hľadiska boli najprosperujúcejšie práve mestečka v oblasti Tokajského Pohoria, žijúce hlavne z dorábania kvalitného tokajského vína a obchodu s ním.⁶ V období 16. storočia bola na Zemplíne najväčším vlastníkom pôdy rodina Perényiovcov, Serédiiovcov, Drugethiovcov, Báthoryovcov a neskôr i Rákócziiovcov.⁷

Reformácia sa v Zemplínskej stolici začala šíriť pomerne skoro. Už v 30-tych rokoch 16. storočia kázal v duchu luterskej reformácie kazateľ Štefan Gálszécsi (zo Sečoviec), Michal Siklósi, Štefan Kopácsi, Andrej Batizi, Pavol Wolfgang Thúri. Títo kazatelia kratšie alebo dlhšie obdobie pôsobili v Sárospataku a mali vplyv aj na reformáciu miestnych zemepánov Perényiovcov, ale aj ostatných obyvateľov mestečka a jeho okolia. Dá sa predpokladať, že práve pod vplyvom Štefana Gálszécsiho sa stal prívržencom lutherovho učenia Peter Perényi (1502 – 1548). Z Perényiho i jeho syna Gabriela sa stali oddaní prívrženci lutherizmu a jeho šíritelia na svojich majetkoch. Zanietenosť Perényiho pre novú vieru dokazuje aj vydanie spevníka napísaného Štefanom Gálszécsim v Krakove roku 1536, ktorý bol venovaný práve Petrovi Perényimu a možno predpokladať, že bol ním aj financovaný. O dva roky potom bola znova v Krakove vydaná ďalšia knižka, opäť spevník od Štefana Székely Benczédiho, aj tá s dedikáciou pre Perényiho.⁸ Tu však treba zdôrazniť, že Peter Perényi sa definitívne stal prívržencom lutherov-

6 Blížšie o obchode s tokajským vínom pozri: MAREČKOVÁ, M. Export uherského vína do Poľska v raném novoveku prostredníctvom východoslovenských miest. In *Nápoje v minulosti a prítomnosti Slovenska* (Jozef Baďurík – Peter Kónya, eds.). Prešov : LANA Prešov, 2011, s. 81 – 86.

7 DIENES, D. A történelmi Tiszáninneni Református Egyházkerület a 16. században. I. In *Historia Ecclesiastica*, 2011, roč. 2, č. 1, s. 3 – 68.

8 RÉVÉSZ, I. *Magyar Református Egyháztörténet 1520 – 1608*. Debrecen : Debrecen és a Tiszántúli református egyházkerület könyvnyomdája-vállalata, 1938, s. 71.

ho učenia až koncom 40-tych rokov 16. storočia, kedy počas svojho viedenského väznenia viedol intenzívny písomný styk s Filipom Melanchtonom.

Erb Perényiovcov

Perényiho mecenatúra nad lutherskou reformáciou sa prejavila aj v oblasti školstva. Pravdepodobne už za jeho života sa začala transformácia triviálnej školy v Sárospataku na školskú ustanovizeň pôsobiacu v reformačnom duchu. Zvyčajne sa za začiatok pôsobenia školy, na ktorú potom nadviazalo slávne reformované kolégium udáva rok 1531. Dynamický rozvoj školy naštartoval práve Štefan Kopácsi pôsobiaci v meste od roku 1549 a na poste rektora do roku 1558.⁹

Od polovice 16. storočia sa však na území Horného Uhorska, a v tomto smere hlavne na Zemplíne, začal veľmi intenzívne šíriť kalvinizmus. Na platformu učenia švajčiarskych teológov postupne prešla väčšina lutherských kazateľov postupne zavádzajúcich do náboženského života prvky kalvinizmu. K takýmto kazateľom patrili Štefan Kopácsi, Pavol Wolfgang Thuri, Blažej Fabricius Szikszai, ale aj ďalší duchovní, v dôsledku čoho sa väčšina zemplínskych kazateľov na synode v juhozemplínskom meste Tarcál prihlásila ku kalvinizmu. Ako už bolo vyššie spomenuté, Perényiovcovia zotrvali na svojom lutherskom presvedčení, takže Gabriel Perényi nesúhlasil s takouto aktivitou kazateľov na svojich majetkoch, a preto všemožnými prostriedkami sa snažil zabrániť šíreniu kalvinizmu, či už na svojich panstvách, ale hlavne v Sárospataku. Prostredníctvom svojich administrátorov riadiacich jeho majetky vyzýval kalvinizmu naklonených kalvínskych duchovných, učiteľov k návratu k lutheranizmu. Aby zabránil čistote lutherského učenia neváhal využiť rôzne prostriedky zastrašovania, donucovania, prepustenia z úradu a pod. Aj napriek veľkej snahe, Perényi nedokázal šírenie kalvínskeho učenia zastaviť, len na istú dobu spomaliť. V roku 1563 povolal k sebe všetkých kazateľov a duchovných pôsobiacich na jeho majetkoch sympatizujúcich s novým reformačným učením a snažil sa ich prinútiť k návratu k lutheranizmu. Keď ho teológovia nedokázali presvedčiť o správnosti svojho učenia, rozhodol sa dvoch z nich, Pavla

⁹ MAKKAI, L. A kollégium története alapításától 1650-g. In *A Sárospataki Református Kolégium*. Budapest : A református zsinati irod asajtóosztálya, 1981, s. 17. O dejinách kolégia bližšie DIENES, D. – UGRAI, J. *A Sárospataki Református Kollégium története*. Sárospatak : Tiszáninneni Református Egyházkerület Hernád kiadó, 2013.

Wolfganga Thuriho a Bernáta Soltiho poslať do Wittenbergu a Lipska, aby najväčšie teologické autority zaujali k ich názorom stanovisko. Samozrejme, že lutherskí teológovia odmietli články tarcalského vyznania a kazateľov kázucích v duchu kalvinizmu označili za „sakramentárskych kacírov“.¹⁰ Následne potom museli mnohí kazatelia svoje miesta na perényiovských majetkoch opustiť, medzi nimi bol i Štefan Kopácsi, Blažej Fabricius Szikszai či Pavol Wolfgang Thuri. Kalvínska reformácia sa mohla v Zemplínskej stolici začať slobodne šíriť až po smrti Gabriela Perényiho v roku 1567.

Erb Drugethovcov

Príkladom ďalšej aristokratickej rodiny v Zemplíne, ktorá zasiahla do dejín kalvinizmu resp. reformovanej cirkvi boli Drugethovci. Po Perényiovcoch to boli v rámci stolice práve oni, ktorí sa v jej severných častiach, na svojich obrovských majetkoch zaslúžili o rýchle šírenie a prijatie lutherského reformačného učenia, neskôr kalvinizmu. Prívržencami reformačných myšlienok sa už v 30-tych rokoch 16. storočia stali Štefan, Juraj, Anton a Gabriel Drugethovci. Samozrejme centrom reformačných aktivít sa stalo Humenné, ale rovnako úspešne šírili prostredníctvom svojich kazateľov reformáciu

aj na svojich ostatných majetkoch. Najväčšiu zásluhu v tomto smere mal Štefan Drugeth v polovici 16. storočia.¹¹

O presnom čase prijatia učenia kalvínskej reformácie u Drugethovcov doteraz chýbajú údaje, dá sa však predpokladať, že sa to udialo niekedy v polovici 50-tych rokov 16. storočia, kedy sa v roku 1556 z užhorodského panstva späť do Humenného vrátil Štefan Drugeth. O ňom bolo už vtedy známe, že na svojom dvore v Užhorode mal za dvorného kazateľa kalvinizmu nakloneného duchovného. Je teda pravdepodobné, že po svojom návrate do Humenného si zobral svojho kazateľa so sebou, prípadne zamestnal kazateľa hlásiaceho sa ku kalvinizmu. Prvým, po mene známym, takýmto kazateľom bol Ján Szobranci pôsobiaci v meste roku 1579. V nasledujúcom období prestúpili na kalvinizmus obyvatelia dedín a panstiev patriacich Drugethovcom, pod ich vplyvom prešlo na kalvinizmus aj niekoľko rusín-

¹⁰ MAKKAI, L. A kollégium története ..., s. 19.

¹¹ KONYOVÁ, A. – KÓNYA, P. *Kalvínska reformácia a reformovaná cirkev na východnom Slovensku v 16. – 18. storočí*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2010, s. 121.

ských dedín (Ľubiša, Udavské, Ohradzany, Zbúdske Dlhé),¹² aj keď sa ich obyvatelia nikdy nestotožnili s novou vierou a kanonické vizitácie opakovane zaznamenávali problémy duchovných s obyvateľstvom týchto dedín. Možno predpokladať, že v Humennom fungovala aj protestantská škola, ale nezachovali sa o tom žiadne záznamy.

Pod vplyvom ostrihomského arcibiskupa sa Drugethovci v roku 1609 vrátili späť ku katolíckej viere a zároveň okamžite na svojich majetkoch rozbehli horlivú rekatolizačnú činnosť. Humenné, donedávna pôsobiace ako centrum reformácie horného Zemplína sa za krátku dobu, vďaka pôsobeniu jezuitov premenilo na ohnisko rekatolizácie. Roku 1612 dal Juraj Drugeth skonfiškovať farský kostol užívaný kalvínskou farnosťou a vyhnáť kalvínskeho kazateľa Juraja Debreceniho pôsobiaceho v meste od roku 1608.¹³ V nasledujúcom roku pozval do mestečka jezuitov, ktorým odovzdal donedávna reformovaný kostol a dal im postaviť budovu pre gymnázium.¹⁴ S menom Juraja Drugetha sa spájajú aj prvé pokusy presvedčiť príslubom rôznych odmien ortodoxných kňazov kázucich medzi rusínskym obyvateľstvom, aby sa prihlásili pod jurisdikciu Ríma. Samozrejme tieto prvé pokusy o vytvorenie únie boli zrealizované až o niekoľko desaťročí.¹⁵

Ďalším významným aristokratickým rokom, ktorý veľmi výrazným spôsobom zasiahol do dejín reformovanej cirkvi na Zemplíne boli Rákócziovci. Začiatok panstva Rákócziovcov v Zemplínskej stolici začína až začiatkom 17. storočia, kedy v roku 1616 došlo k sobášu Juraja Rákócziho s dcérou majetného zemplínskeho magnáta Michala Lorántffyho, Zuzanou. Obidvaja manželia boli oddanými prívržencami reformovanej viery a tak, keď sa po sobáši stal ich sídlom Sárospatak, začalo vďaka ich podpore obdobie rozkvetu reformovanej cirkvi nielen v meste, ale aj vôbec v celom južnom Zemplíne. Zuzana Lorántffyová bola jednou z najvzdelanejších žien svojej doby a celý život venovala mnoho úsilia a nemalú finančnú podporu hlavne na pozdvihnutie reformovanej školy v Sárospataku.¹⁶ Zlaté obdobie zažilo

12 DIENES, D. (ed.). *Református egyház-látogatási jegyző könyvek a 16. – 17. századból*. Budapest : Osiris, 2000.

13 ZOVÓNYSI, J. *Protestáns lelkészek nyugtatványai régi tizedjegyek mellet*, s. 125.

14 RĚZ, M. *A Drugethekés Homonna reformációja*. Sátoraljaújhely : Zempléni könyvnyomtatóintézet, 1899.

15 Ez volt az Ungvári unió 1646-ban, melynek alapján sikerült az ortodox-pravoszláv hitűeket egyház igazgatásban egyesíteni a romai-katolikus egyház fennhatósága alá. ADAM, J. Pravoslávni, uniáti a gréckokatolíci v procese konfesionalizácie. In KÓNYSI, P. a kol. *Konfesionalizácia na Slovensku v 16. – 18. storočí*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2010, s. 192 – 206.

16 Životu a dielu Zuzany Lorántffyovej boli venované dva zborníky: *Erdély és Patak fejedelemasszonya. Lorántffy Zsuzsanna I., II* (Tamás Edit ed.). Sárospatak : Sárospataki Rákóczi múzeum, 2000.

reformované kolégium práve v 50-tych rokoch, keď na jej pozvanie prišiel v roku 1650 pôsobiť a realizovať svoje pedagogické koncepcie slávny pedagóg Ján Amos Komenský.¹⁷ Vďaka tomu sa popri Debrecíne stal Sárospatak jedným z najvýznamnejších centier uhorského kalvinizmu a vôbec celej oblasti Predtiskej reformovanej superintendencie, kde patrila aj Zemplínska stolica. Hlavne zo Zemplína, ale aj z iných stolíc tu získavali vzdelanie mnohí budúci reformovaní kňazi, učitelia a teológovia.¹⁸ Zuzana Lorántffyová sama literárne činná, bola aj veľkou podporovateľkou vydávania náboženskej literatúry.¹⁹ Znova v Sárospataku bolo za jej života vydaných veľké množstvo prác reformovaných kazateľov, teológov, ale aj Biblií.²⁰

Erb Rákócziovcov

„Zlatý vek“ reformovanej cirkvi v Zemplíne, resp. hlavne jej južnej časti patriacej do majetku Rákócziovcov sa skončil po smrti Zuzany Lorántffyovej, a to paradoxne kvôli jej neveste Žofii Báthoryovej a jej synovi Františkovi Rákóczimu. Oddaná katolíčka Žofia Báthoryová kvôli sobášu s Jurajom II. Rákóczim (synom Zuzany Lorántffyovej) formálne prestúpila na kalvínsku vieru, ale vo svojom náboženskom presvedčení ostala celý život verná katolicizmu. Zrejme aj táto skutočnosť poznamenala nie príliš ideály vzťah Zuzany Lorántffyovej k svojej neveste. Každopádne po smrti svojho manžela Juraja II. Rákócziho v roku 1660 za krátku dobu spolu so svojím synom konvertovala späť na katolícku vieru a postupne na svojich majetkoch rozvinula horlivú rekatolizačnú činnosť. Tá bola spočiatku vykonávaná hlavne odnímaním dovtedy štedrej rákócziovskej podpory od mnohých reformovaných zborov a od samotného reformovaného kolégia v Sárospataku, ne-

17 BAKOS, J. Comenius sárospataki éve. In *A Sárospataki Református Kollégium története*. Budapest : A Református zsinati iroda sajtóosztálya, 1981, s. 59 – 79.

18 Zoznam študentov na Reformovanom kolégiu v Sárospataku publikoval HÖRCSIK, R. *A Sárospataki Református Kollégium diákjai 1617 – 1777*. Sárospatak : Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, 1998.

19 *Moses és a profeta, azaz az igazi keresztényi vallásnak negyvenöt ágazatának szent írás béli győzhetetlen bizonságh tétele*. Gyulafehérvár, 1641. FEHÉR, E. Az első magyar nőíró: Lorántffy Zsuzsanna. In *Erdély és Patak fejedelemszönya. Lorántffy Zsuzsanna I.*, (Tamás Edit ed.). Sárospatak : Sárospataki Rákóczi múzeum, 2000, s. 206.

20 MONOK, I. – HAPÁK, J. *A Bibliás Rákócziak*. Budapest : Kossuth kiadó, 2006.

skôr sa prejavila odnímaním kostolov a prenasledovaním protestantských duchovných. Povešť nemilosrdnej rekatolizátorky si však vyslúžila až počas 70-tych rokov 16. storočia, kedy sa jej aktivity kruto dotkli už aj jej vlastných poddaných. Násilie voči protestantskému obyvateľstvu prerástlo do obrovských rozmerov. Už v súpise sťažností Zemplínskej stolice adresovanej Leopoldovi I. a kráľovnej Eleonóre z roku 1671 bolo zaznamenaných 117 zemplínskych miest a dedín, kde boli násilne odobraté kostoly, vyhánania a väznení protestantskí kazatelia a rektori.²¹ V roku 1671 bolo zatvorené aj reformované kolégium a odovzdané do rúk jezuitom.²²

Ako uvádzané príklady ukázali, aristokracia zohrala v dejinách reformovanej cirkvi v Zemplínskej stolici významnú úlohu, či už v pozitívnom, ale aj negatívnom zmysle. Keďže v stolici chýbali slobodné kráľovské mestá, katalyzátorom konfesijného vývoja sa stali práve miestne aristokratické rodiny. Finančnou podporou kňazov, učiteľov, zakladaním škôl, vydávaním literatúry a pod. mohli účinným spôsobom zasiahnuť do formovania náboženských pomerov. Pozitívnym príkladom šľachtickej konfesijnalizácie bola Zuzana Lorántffyová, vďaka podpore ktorej bolo obdobie polovice 16. storočia „zlatým vekom“ reformovanej cirkvi na Zemplíne.

Avšak, aj keď svetskí predstavitelia mali značný podiel na šírení a upevňovaní luterského, či kalvínskeho reformačného učenia, nemožno túto ich úlohu preceňovať, čo dosvedčuje aj príklad Petra a Gabriela Perényiho, ktorí i napriek veľkej snahe nedokázali na svojich majetkoch zabrániť rozšíreniu kalvínskych myšlienok. Hoci do istého času sa im podarilo brzdiť kalvinizmus, uskutočneniu procesu „druhej reformácie“ nedokázali zabrániť.

Zaujímavý a ambivalentný postoj zaujali v tomto smere Drugethovci, ktorí výrazným spôsobom zasiahli do konfesijného vývinu severných častí Zemplínskej stolice. Boli dobrým príkladom toho, že tak ako rýchlo sa dá šľachtickou podporou rozšíriť reformácia, rovnako účinne je možné náboženský vývin i zvrátiť. Na strane druhej, ani Drugethovcom, ani tvrdej rekatolizátorky Žofii Báthoryovej sa nepodarilo úplne rekatolizovať všetky farnosti na svojich obrovských majetkoch. Úspešnosť Drugethovcom nebola podmienená „účinnosťou“ ich rekatolizačnej politiky, ale v mnohých prípadoch (rusínske farnosti) bola určená etnickými danosťami obyvateľstva a malou mierou zvnútorňovania samotnej reformovanej viery, ktorá bola akceptovaná len z donútenia. V prípade Žofie Báthoryovej a jej aktivít skôr

21 ZSILINSZKY, M. *A magyarországyülés... III* s. 503.

22 ZSILINSZKY, M. *A magyar országyülésék vallásügyi tárgyalásai a reformációtól kezdve 2.* Budapest : Hornyanszky Viktor könyvnyomdája, 1891, s. 189. A protestánsok panaszaikat Báthory Zsófia cselekedetei ellen összeírták és az 1659 illetve 1662-ik országyülésen akarták tárgyalni, de erre nem került sor.

platí, že aj keď samozrejme mnohé reformované farnosti zanikli, kvôli chýbajúcim údajom, keďže v čase od 1672 – 1686 neboli vizitácie v zemplínskom senioráte vykonávané²³ a najbližšie údaje prináša až celokrajinský súpis farností a kňazov z roku 1725 – 29, nedá sa určiť, či to bolo v dôsledku jej aktivít, alebo iných skutočností (morová epidémia, asimilácia s novým obyvateľstvom a pod.).²⁴

Vďaka tomu, že kalvínske cirkevné štruktúry sa vytvorili pomerne skoro, v Zemplíne do konca 70-tych rokov 16. storočia a svetskí činitelia v nej nezastávali pozície, reformovaná cirkev nebola do takej miery závislá alebo ovplyvnená (hlavne negatívne) svetskou mocou.

23 ZOVÁNYI, J. *Magyarországi Protestáns ...*, s. 703.

24 ESZE, T. A magyarországi református eklézsiák és prédikátorok első hivatalos összeírása 1725 – 1729. In *Egyháztörténet*, roč. 1, 1958, č.1, s. 49 – 56. V Zemplínskej stolici existovalo už len 53 zborov s 38 fíliami (spolu 91). Keď to porovnáme so stavom v priebehu 17. storočia, kedy na Zemplíne existovalo 72 farností a 95 fílií (spolu 167), tak v dôsledku rozpútania násilnej rekatolizačnej politiky, ale aj iných okolností došlo k takmer päťdesiat percentnému poklesu kalvínskych zborov, pričom tento pokles najviac zasiahol severné a stredné oblasti stolice. DIENES, D. *Zempléni vizitációk...*, s. 441.

**„PRIMAE FAC UT ALEA PUGNAE VERTAT FAUSTA TIBI,
FAMAE VENTURA RELINQUE BELLA GERENDA TUAE”¹
(Hősök és csaták a neolatin jezsuita költészetben – Adalékok
a jezsuita Ubertino Carrara az 1697-es zentai csatát megörökítő
művéhez)**

TÓTH Sándor Máté

„PRIMAE FAC UT ALEA PUGNAE VERTAT FAUSTA TIBI, FAMAE VENTURA RELINQUE BELLA GERENDA TUAE” (Heroes ad battles in the Neo-Latin Jesuit poetry – Supplements to the work of Ubertino Carrara the Jesuit commemorating the Battle of Zenta in 1697)

*The success in the processing of Neo-Latin poetry – including the Jesuit poetry- from the 17th and, especially, the 18th century is fragmentary. It is the Jesuit poetry that represents a very significant and essential part of this elephantine academic discipline, particularly due to its impeccable style and variety. Owing to the Jesuits, their historical experience partakes in poetry, since the system of their education compulsively emphasized the importance of teaching history. One such Jesuit was Ubertino Carrara who rose to immortality with his epic poem about Columbus, which consists of 12 songs. A 1730 publication of the epic poem includes, with the exception of Columbus' short biography and a short summary of the respective songs, two earlier Carrara's elegies. The second of the two works, entitled *Epinicium* was written to commemorate a victorious Battle of Zenta in 1697. Albeit the elegy was dedicated to the Emperor Leopold I., the real hero of the piece was, in fact, marshall Eugen Savoj-sky. The present article scrutinizes *Epinicium* while, at the same time, purveys a detailed evaluation of both historical and historic perspectives. Furthermore, the paper compares and contrasts the differences between the two publications of *Epinicium*, i.e. a 1698 Roman version and a 1730 Augsburg version.*

Key words: Neo-Latin poetry. Jesuit poetry. The Battle of Zenta. Ubertino Carrara.

A 17., de főként a 18. század neolatin hagyományokat követő költészetének – beleértve természetesen a jezsuita műveket is – feldolgozásában

1 Az idézet fordítása értelmezésünkben: „Cselekedj úgy, hogy az első csata kockája szerencsére forduljon, aztán hagyj, hogy az eljövendő háborúkat már hírneved viselje” In CARRARA, U. *De profligato ad Tibiscum Magno Turcarum Sultano ab armis Leopoldi I. Invictissimi Imperatoris. Epinicium*, 211. – 213. sorok.

a mai napig csak részeredményekkel büszkélkedhetünk. Ezen meglepőd-nünk nem szabad, hiszen – ha csak ezt a két évszázadot ragadjuk is ki e Petrarccal induló, és a 18. század végéig, de például Magyarországon a 19. század közepéig tartó korszakból – a humanista műveltség nemcsak Európában éreztette hatását, hanem – főként a jezsuita misszionáriusoknak köszönhetően – kontinenseken átívelve Dél- és Észak-Amerikában, valamint Ázsiában is. Ez azonban arra kéne, hogy ösztönözzön, és pártolva a latin nyelv és filológia minél magasabb fokú művelését, nagy hévvel vessük bele magunkat e hatalmas, még könyvtárak és levéltárak poros polcain lappangó munkák feldolgozásába. Ha a kutatások területét le is szűkítjük a korabeli Magyar Királyságra, akkor sem beszélhetünk csak a magyar (magyar származású) neolatin szerzőkről, hanem hozzájuk kell vennünk mind a magyarországi (Magyarországon élő), mind a magyar vonatkozású (Magyarországról szóló) művek és szerzőik sorát. Így, ha csak szűkebb régiónkat nézzük is, akkor is elmondhatjuk, hogy a neolatin irodalom kutatása, megismerése, ismerete nemcsak a magyar (illetve a Magyar Királyság területén élő népek) történelméhez, irodalom-, és művelődéstörténetéhez nyújthat fontos kiegészítéseket, sőt forrásokat, hanem Magyarország Ausztriával, (valamint a Német-római Császársággal), Itáliával, Lengyelországgal (és a sort még folytathatnánk) való történelmi, irodalomtörténeti, kulturális, sőt politikai, diplomáciai kapcsolataihoz is. Arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy – persze Magyarországon is hullámzó periódusokban már a 16. századtól megjelennek próbálkozások a nemzeti nyelvű irodalom művelésére, és az egyes nemzeteknél is változó az időpont, hogy mikor hódít végleg teret a nemzeti nyelv – már nemzeti nyelven verselő költőink, íróink, tudósaink is e műveket ismerték, olvasták, tanulták, és beépülve műveltségükbe közvetett vagy közvetlen előképként, mintaként szolgáltak arra, hogy a magyar nyelv (és más nemzeti nyelvek) elérje a literalizáció szintjét, és e magas fokon művelje irodalmát. Tehát ha nem veszünk tudomást vagy félresöpörjük a neolatin hagyományokat követő munkákat, nemcsak egy fontos láncszemet veszítünk el az egyes nemzetek irodalomtörténetéből, hanem láncszemek hosszú és több évszázadon át tartó füzérét, melynek következtében a nemzeti nyelvű irodalmak is, mint afféle Pallasz Athénék teljes fegyverzetükben, de mindenféle előzmények és előképek nélkül jelennek meg előttünk.²

2 A neolatin irodalomról, szerepéről rövid áttekintést adnak például SZÖRÉNYI, L. A magyarországi neolatin irodalom jelentősége. In UŐ., *Philologica Hungarolatina*. Budapest : Kortárs, 2002. s. 5 – 11.; TÓTH, S. A. *A latin humanitas poétikája II/1. Poesis specilis artis poeticae: poesis narrativa et lyrica (A költői mesterség sajátos veresetei: az elbeszélő és a lírai költészet)*. Szeged : Gradus, 2000. s. 11 – 29.; TÓTH, S. M.

E térben és időben átláthatatlannak tűnő, éppen ezért igen gazdag tudományág jelentős és megkerülhetetlen részét képezi a jezsuita költészet. Ennek nagyságát – főként jelen tanulmányunk keretei között – csak néhány példával tudjuk szemléltetni. Egy 1747-ben kiadott jezsuita versgyűjtemény tartalomjegyzékében olyan nevekkel találkozhatunk, mint Jacobus Balde (1604–1668), Renatus Rapinus (1621–1687), Jacobus Wallius (1619–1675) vagy a lengyel Horatiusnak nevezett Casimirus Sarbievius (1578–1640), és persze az impozáns névsort tovább folytathatnánk. Érdemes felfigyelni arra a műfaji gazdagságra is, amit e jezsuita antológia felsorakoztat: *heroica, elegiae, hendecasyllaba, anacreontica, iambi, lyrica*, de kiegészíthetnénk még a sort a szintén jelentős jezsuita eposzköltészettel is.³ Talán már e rövid felsorolásból is kitűnik a jezsuita költészet monumentalitása és sokszínűsége. Ez nem véletlen, hiszen a 16. század második felétől (különösen meghatározva a 17. és 18. századot) rendjük tagjai Európa legműveltebb rétegéhez tartoztak.⁴ Ebben kiemelkedő szerepet játszott a jezsuiták szigorú, röviden csak *Ratio studiorum*ként (*Ratio atque institutio studiorum Societatis Jesu*) emlegetett oktatási szabályzata, amelynek végső változata 1599-re készült el.⁵ Az oktatás e 16. századi rendszerében a *studia humanitatis* tantárgyai között a grammatika és a retorika között helyet kapott a poétika oktatása is, amellyel azonnal felmerült az igény arra is, hogy folyamatosan bővülő, újuló, a jezsuita oktatási rendszernek megfelelő (poétikaelméleti) tankönyveket állítsanak össze.⁶ Ezekből szép számmal maradtak fenn nemcsak címek, részletek, hanem teljes művek is, amelyek közül – a teljesség igénye nélkül

Cumae és Csanád romjai a neolatin versköltészet két darabjában. Sannazaro és Révai Miklós elégiája. In TÓTH S. A. – TÓTH, S. M. „Hirdetjük: kivirult az ős latin nyelv!”. *Tanulmányok a neolatin irodalmi hagyományt követő néhány 18. századi szerzőről*. Szeged : Gradus, 2010. s. 135 – 152; különösen a bevezető rész: s. 135 - 137.

- 3 *Selecta Patrum Societatis Jesu Carmina*, szerk.: Joannes Baptista LERTIUS. Genova, 1747.
- 4 Egy átlagos – bár a rend 1773-as feloszlatásával megtört – jezsuita életút példáját l. *A hős Laudon tábornagy és Belgrád 1789-es visszafoglalásának emlékezte Hödl Joachim latin disztichonjaiban*. In TÓTH–TÓTH, 2010. s. 153 – 157.
- 5 A jezsuita oktatásról bővebben l. TÓTH S. A. *Latin humanitas, neolatin poézis I/1. A jezsuita rend 18. századi költői*. Szeged : Gradus, 2010. s. 30 – 37.
- 6 A *humanitas* eszményéről, a *studia humanitatis* rendszeréről, a neolatin poézisről l. TÓTH S. (A.) *A latin humanitas poétikája I. Institutiones generales artis poeticae (A költői mesterség általános törvényszerűségei)*. Szeged : Gradus, 1998., a vonatkozó fejezetek; TÓTH, 2000., a vonatkozó fejezetek; TÓTH, 2010. s. 7 – 53. Az ezt követő fejezetekben a 18. századi magyarországi jezsuita neolatin költészet néhány jeles szerzőjével ismerkedhetünk meg közelebről; TÓTH S. A. *Eruditio, humanitas, promotio. Fáy Dávid Alajos verse(i) a gyermek (II.) Józsefről*. Szeged : Gradus, 2013/a. s. 7 – 46.

– említhetjük Masenius vagy Pontanus munkáját⁷. Fontosnak tartjuk azt is megjegyezni, hogy a *studia humanitatis*nak a hatása nem csak a renden belül volt érezhető. Képzettségüknek, tankönyveiknek, kiépített iskolarendszerüknek köszönhetően a jezsuiták váltak uralkodóvá az oktatás terén. Ezt nagyon jól szemlélteti az a tény, hogy például a 18. századi Magyarországon – mivel saját egyetemük nem volt – a piarista rend azon tagjai, akik magasabb képzettséget szerettek volna elérni (a két rend ellentéte ellenére) a jezsuiták nagyszombati egyetemét látogatták. Tehát a 18. századi piarista költészetnél is a jezsuiták és a *studia humanitatis* hatásairól beszélhetünk.

Szintén a jezsuitáknak és a jezsuita oktatási rendnek köszönhető a költeményekben a történelmi témák megjelenése. Erre a 14–15. század reneszánsz költészetében nem találunk példát, ugyanis a jezsuiták képzési rendszere ismerte fel és emelte ki a történelem tanításának fontosságát. Hogy mit és hogyan tartottak fontosnak tanítani, arról részletes tájékoztatást nyújtanak a mai napig fennmaradt – ámde szintén feldolgozatlan – jezsuita történelemtankönyvek.⁸

Bár a fentebb említett 18. századi antológiában nem szerepel – talán kevés számú költeménye miatt –, e jezsuita költők sorába tartozik Ubertino Carrara (árkádiai nevén Eudosso Pauntino) is. Szerencsére azonban Carrara nem tartozik a teljesen a feledés homályába merült szerzők közé, amely elsősorban fő művének, a tizenkét énekből álló – természetesen latin nyelvű – Columbus-eposznak köszönhető. Az eposz legutóbb 1992-ben, Columbus történelmi jelentőségű útjának ötszázadik évfordulóján került a figyelem középpontjába.⁹ Ennek eredménye több, az eposzt, illetve a Columbus-témát feldolgozó neolatin eposzköltészetet bemutató tanulmány lett,¹⁰ valamint még ugyanebben az évben megjelent a műnek egy kétnyel-

7 Erről szövegközléssel együtt lásd TÓTH S. A. *Jacobus Masenius poétikája*. Szeged : Gradus, 2008.; TÓTH S. A. *Jacobus Pontanus poétikája*. Szeged : Gradus, 2009.

8 Például: *Rudimenta Historica. Sive Brevis, facilisque Methodus Juventutem Orthodoxam Notitia Historica Imbuendi Pro Gymnasiis Societatis IESU in Germaniae Superioris Provincia. Authore Eiusdem Societatis Sacerdote [...] De Regnis, aliisque Orbis Provinciis*, Typis Universitatis Carolo Ferdinandae in Collegio S. J. ad S. Clementem, anno 1730., és sok kiadásban. Erről a Pombal márkai börtöneiben mártírhalált halt Fáy Dávid Alajos (1722–1767) jezsuita páter vonatkozásában l. TÓTH, 2013/a. s. 68 – 76.

9 Eme eseményről Szörényi László is beszámol könnyed hangvétellű nagyköveti visszaemlékezéseiben: SZÖRÉNYI, L. *Éljen Kun Béla! Suzy nimfomán*. Budapest : Kortárs, 2012. s. 70 – 72.

10 Például több munka a neolatin Columbus-recepció német kutatójától, Heinz Hofmanntól: HOFMANN, H. Lorenzo Gambaro di Brescia „De navigatione Christophori Columbi Libri IV”. Das erste neulateinische Columbus-Epos. In *Colombus zwischen zwei Welten: historische und literarische Wertungen aus fünf Jahrhunderten*. szerk.: Titus Heydenreich. Frankfurt am Main : Vervuert, 1992. s. 143 – 209.; HOFMANN,

vű, latin–olasz kritikai kiadása Mario Martini fordításával és szöveggondozásával, valamint Miquel Batllori jezsuita atya előszavával.¹¹ Már a műfaj és a tizenkét ének világossá teszi előttünk, hogy Carrara fő munkáját a jezsuita költészetre oly jellemző vergiliusi eposzmodell mintájára alkotta meg,¹² amelyet szinte élete végéig csiszolgatott, így első kiadása csak halála előtt néhány hónappal, 1715-ben jelent meg.¹³ E római kiadást veszi alapul Martini, azonban legalább annyira elterjedt a mű egy 1730-as augsburgi kiadása.¹⁴

A Columbus–eposz 1730-as kiadásának címlapja

H. Johann Christian Mickl (abt Quirinus) „Plus Ultra”. Das letzte neulateinische Columbus-Epos. In HEYDENREICH, 1992. s. 233 – 276.; HOFMANN, H. Adveniat tandem Typhis qui detegat orbis. Columbus in Neo-Latin Epic Poetry (16th–17th Centuries). In *The classical tradition and the Americas I.* szerk.: Wolfgang Haase – Reinhold Meyer. Berlin; New York : de Gruyter, 1993. s. 420 – 644, Carrara eposzáról lásd: s. 494 – 576.

- 11 CARRARA, U. *Columbus*. Fordítás és jegyzetek: Mario MARTINI, bevezető: Miquel BATLLORI. Sora : Centro di Studi Sorani „Vincenzo Patriarca”, 1992.
- 12 A vergiliusi eposzmodellről és 18. századi változásairól lásd SZÖRÉNYI, L. A hősepiikai téma az ovidiusi elégia köntösében (Melchior Guttwirth). In UŐ. *Hunok és jezsuiták. Fejezetek a magyarországi latin hősepika történetéből.* Budapest : Amfipressz, 1993. s. 44 – 48.; SZÖRÉNYI, L. Az osztrák jezsuita rendtartomány költőinek Ovidiust és Vergiliust utánzó hősepiikus költészete a XVIII. Században. In UŐ., uo. s. 131 – 134.
- 13 CARRARA, U. *Columbus carmen epicum*. Róma, 1715.
- 14 UŐ. *Columbus carmen epicum*. Augusta, 1730.

E kötet több meglepetést (is) rejt. Egyrészt az eposz kiegészül egy rövid Columbus-életrajzzal, valamint az egyes énekek rövid tartalmi összefoglalójával, másrészt tartalmazza Carrara két korábbi elégikus munkáját. Az egyik az 1678-ban József főherceg (a későbbi I. József császár és magyar király) születésére írt *Genethliacon*¹⁵, a másik pedig a felszabadító háború végén a törökökre mért döntő csapásnak, a zentai győztes csatának emlékére írt 1698-as *Epinicium*¹⁶, melyet ugyan I. Lipót császárnak ajánl, de valódi hőse Savoyai Jenő tábornagy.

Az itáliai Sora városából származó Ubertino Carrara (1642–1716) a Collegium Romanum jezsuita rétorikaprofesszora, valamint az Árkádia Akadémia egyik alapító költője, aki már tagja volt annak az irodalmi csoportosulásnak is, amely a későbbi árkádiai kör magját alkotva Krisztina svéd királynő római palotájában tartotta összejöveteleit. Carrarának a fenti munkákon kívül még egy latin nyelvű költeményéről tudunk, mégpedig a Sobieski Jánosnak a tatárok és a törökök felett aratott győzelmére írt epikus költeményről, amely 1661-ben jelent meg,¹⁷ valamint Szörényi László Martini egyik korábbi monográfiájára hivatkozva említést tesz arról, hogy az árkádisták költő még életében kötetbe rendezte olasz nyelvű verseit, azonban kinyomtatásához előjárói nem járultak hozzá és a kézirat azóta is lap-pang.¹⁸

Szörényi Lászlónak köszönhető az is, hogy az *Epinicium* nem teljesen ismeretlen a magyar neolatinkutatás számára, ugyanis 2007-ben egy tanulmány keretében ismertette a mű keletkezéstörténetét, valamint közölte a költemény szövegét az Országos Széchényi Könyvtárban megtalálható 1698-as római kiadás alapján, amely Apponyi Sándor gyűjteményében

15 Uő. *Josepho Archiduci Austriae. Genethliacon (...)*. In Uő. 1730. s. 301 – 315.

16 Uő. *De profligato ad Tibiscum Magno Turcarum Sultano ab armis Leopoldi I. Invictissimi Imperatoris. Epicinium (sic!)*. In Uő. 1730. s. 316 – 330.; korábbi kiadása: Uő. *De profligato ad Tibiscum Magno Turcarum Sultano ab armis Leopoldi I. Invictissimi Imperatoris. Epinicium*. Róma, 1698.

17 Lásd SZÖRÉNYI, L. Ubertino Carrara jezsuita árkádiai költő latin nyelvű győzelmi éneke a zentai csatáról. In *Summa. Tanulmányok Szelestei N. László tiszteletére*. szerk.: Maczák Ibolya. Piliscsaba : Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, 2007. s. 320.; III. Sobieski János hőstettei szintén gazdag irodalmi recepcióval rendelkeznek, melyek közül a Bécs 1683-as ostromát megörökítő olasz költeményekről Bronislaw Biliński ad részletes áttekintést: BILIŃSKI, B. *Le glorie di Giovanni III Sobieski vincitore di Vienna 1683 nella poesia italiana*. Wrocław, Varsó, Krakó : Ossolineum, 1990.

18 Lásd SZÖRÉNYI, 2007. s. 320.

Columbus megérkezése az új világba

került a könyvtár állományába.¹⁹ Mindezek mellett rövid tartalmi összefoglalóval, valamint némi szövegmagyarázattal segíti az olvasót a tájékozódásban. Szörényi megemlíti, hogy Martini monográfiájában (olasz fordítással) található egy modern filológiai kiadást, amely azonban textológiai szempontból használhatatlannak bizonyul.²⁰ A zentai csatának emléket állító *Epinicium* részletesebb bemutatása, feldolgozása, történeti, történelmi szempontból való értékelése azonban még előttünk álló feladat, akárcsak a két (eddig ismert) – tehát az 1698-as római és az 1730-as augsburgi – szövegkiadás összehasonlítása, amely már első olvasatra is mutat kisebb-nagyobb különbségeket.

Bár egyértelműen Carrara latin nyelvű költészetének legnagyobb, egyben legkidolgozottabb vállalkozása a Columbus-eposz, amelyhez a másik három költemény mintegy lépcsőfokonként vezet el, nyilvánvalóan számunkra a téma választása és így a magyar hivatkozások bősége miatt a zentai csatát megéneklő költemény a legérdekesebb. E mű az utolsó a nagyeposzt megelőző munkák sorában, és kétségkívül a három kisebb munka közül

19 Uő. uo. s. 305 – 321.

20 Uő. uo. s. 305 – 306. A Szörényi által hivatkozott monográfia, illetve szövegkiadás (Luigi Gulia olasz fordításával): MARTINI, M. *Appendice il Canto I del Columbus*. In Uő. *Ubertino Carrara: Un Arcade umanista, tradotto da Gregorio REDI e i Carmi epici tradotti e annotati da Luigi GULIA, Centro di Studi Sorani „Vincenzo Patriarca”*. Sora, 1987. s. 166 – 185.

a legkidolgozottabb. Az *Epinicium* az 1697. szeptember 11-én vívott zentai csata Rómában tartott megemlékezésére készült el, amelyet a költő-profesz-szor maga olvasott fel a Collegium Romanum nagytermében többek között Georg Adam Martinitz császári követ, valamint számos bíboros jelenlétében.²¹ A költemény magán hordozza mind a késő barokk jezsuita neolatin költészetet jellemző vergiliusi és claudianusi (hős)epika jegyeit, amelyek mellett a 16. századi mintaképek közül még Tassót említhetjük,²² mind – az ekkor már visszaszorult barokk allegorizálás helyett – az árkádikus klasszicista költészet sajátosságait.²³ Az *Epinicium* szintén megfelel annak a neolatin költészetet jellemző általános gyakorlatnak, amely a témaválasztásnál játszott lényeges szerepet a latin nyelvű alkalmi költeményekben. Ez nem más, mint a reflexivitás – szemben a már inkább a nemzeti nyelvű költészetet jellemző önreflexivitással –, amely azt jelenti, hogy a költők a körülöt-tük lévő mikrovilág egy-egy mozzanatára reagálnak. A szerző valamilyen objektív eseményt, történést, személyt – a legjobb tudása szerinti – költői eszközökkel helyez tágabb környezetbe, amely során magasztalva és általá-nosítva megteremti költészetbeli – mitológiai – párhuzamait. Ennek tük-rében egy-egy vers – legyen szó például egy epigrammáról, vagy éppen egy hosszabb epikus költeményről – inspirációja lehet akár egy rövid újsághír is.²⁴ A törökök ellen vívott háború eseményei pedig igen nagy publicitásnak örvendtek és elevenen foglalkoztatták a közvéleményt, nemcsak az 1683 és 1699 közötti felszabadító háború, hanem később III. Károly török háborúi (1716–1718; 1736–1739), valamint II. József török háborúja (1787–1791) is.²⁵

21 Lásd SZÖRÉNYI, 2007. s. 305. Erről a római szövegváltozat címlapján (is) kapunk tá-jékoztatást, ahol – eltérően az augsburgi kiadástól – Carrara megnevezi a felolvasás helyszínét és hallgatósága közül kiemeli Martinitz követet: „*Habitum in aula maxi-ma Romani Collegii coram Illustrissimo et Excellentissimo D. Comite Georgio Adamo Martinitz Oratore Caesaris ad apostolicam sedem a patre Ubertino Carrara e Socie-tate Jesu.*”

22 Tasso reminiscenciáira Szörényi László hívja fel a figyelmet: SZÖRÉNYI, 2007. s. 320 – 321.

23 Az olasz árkádikus költésze-tről és magyarországi hatásáról legújabban lásd TÓTH S. A. *Rómából a Pannon Árkádiába. Patachich Ádám fiók-Árkádiája: Nagyvárad, Kalo-csa*. Budapest : METEM, 2004.; SÁRKÖZY, P. „*Az olasz negédes kertjében*”. *Az árká-dikus költészet és a 18. századi magyar irodalom*. Budapest : Mundus, 2008. E mun-kák további bőséges szakirodalmi tájékoztatót nyújtanak mind a külföldi (elsősorban olasz), mind a régebbi szakirodalmat illetően.

24 Erről bővebben lásd TÓTH, 2010. s. 18 – 19.

25 E történelmi események rendkívül gazdag irodalmi recepcióval rendelkeznek, számos (alkalmi) költemény, aprónyomtatvány, röplap, iskoladráma jelent meg e témákban nemcsak latin, hanem magyar, német, szlovák, szerb, horvát, román, ruszin, sőt még török nyelven is, de a szintén feldolgozatlan oroszországi neolatin költészet is minden

A zentai győzelem ráadásul egyik kiemelkedő csatája e háborús korszaknak, így nem meglepő, hogy erről az eseményről számos újsághír, röpirat jelent meg a korban, sőt arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy az évszázados hagyományokra visszatekintő pogány török elleni küzdelem kedvelt költői téma volt. E tanulmány keretein belül nem áll módunkban, hogy részletesen elemezzük a költeményt, ezt egy nagyobb lélegzetű munkában szeretnénk megtenni az augsburgi gyűjteményes kiadásban lévő *Genethliaconnal* együtt, azonban reméljük, néhány érdekesebb részlet kiemelésével, bemutatásával is sikerül kellően felkelteni az érdeklődést a mű és témája iránt. Mielőtt azonban rátérnénk a konkrét versszövegre, vessünk egy pillantást magára a zentai csatára és vitéz tábornagyára – egyben a költemény hősiére –, Savoyai Jenőre.

Az elhúzódó felszabadító háborúban az 1690-es évekre két kimerült sereg állt egymással szemben.²⁶ Az 1685–89-es dicsőséges hadjáratok után a császári seregek győzelmi szériája is megszakadt, de az ekkorra már elavult és megújulni képtelen török haditechnika, valamint a Török Birodalom belpolitikai viszályai nem tették lehetővé, hogy komoly ellentámadást indítsanak, és a déli végeken és Erdélyen kívül más, az Osztrák Birodalomhoz tartozó területet veszélyeztessenek. Azonban a császári hadvezetés gyengeségeit és hibáit jól mutatja, hogy mindezek ellenére nem voltak képesek kiharcolni a döntő győzelmet. Belgrád (Nándorfehérvár) – miután 1688-ban visszaszerezték a szimbolikus jelentőségű várat – újbóli elvesztése után a császáriak csak igen véres csaták árán tudtak döntetlen ütközeteket, esetleg néhány kisebb-nagyobb győzelmet – például a szalánkeméni csata (1691) vagy Nagyvárad felszabadítása (1693) – kivívni, sőt 1695-ben, ha csak néhány jelentéktelen győzelemmel is, a törökök zárták pozitív mérleggel a hadjáratot.

bizonytalán rejt a török háborúkra vonatkozó kiadványokat, azonban összegyűjtésük és feldolgozásuk a mai napig várat magára. Készülő doktori dolgozatunkban a II. József török háborújával, ezen belül is Belgrád 1789-es visszafoglalásával kapcsolatos munkák összegyűjtését tűztük ki célul. Erről a készülő dolgozat előtanulmányaként lásd TÓTH, S. M. *A hős Laudon tábornagy és Belgrád 1789-es visszafoglalásának emlékezete Hödl Joachim latin disztichonjaiban*. In TÓTH – TÓTH. 2010. s. 153 – 172.; Az eperjesi Tertina Mihály neolatin költő, újságíró, újságszerkesztő Laudon tábornagy belgrádi győzelmét ünneplő *Carmen epicum*-áról lásd TÓTH, S. A. *Tertina Mihály, a lapszerkesztő és a latin poéta II. A neolatin versköltő*. Szeged : Gradus, 2013. s. 45 – 98.; A teljes versszöveget lásd: TERTINA, M. *Latin nyelvű költeményei*, közléteszi: TÓTH, S. A. – TÓTH, S. M. Szeged : Gradus, 2011. s. 45 – 62.

26 A felszabadító háborúkról, fontosabb hadjáratairól, csatáiról Bécs 1683-as ostromától az 1718-as pozserováci békéig részletesen tájékozódhatunk Sugár István monográfiájából: SUGÁR, I. *Lehanyatlak a török félhold*. Budapest : Zrínyi Katonai Kiadó, 1983. A továbbiakban az eseménytörténet leírásánál mi is ezt használjuk.

Az újabb fordulatig és a döntő ütközetig egészen 1697-ig kellett várni. A döntő csapást a törökökre a császári szövetséges seregek 1697. szeptember 11-én mérték Zenta alatt, megteremtve ezzel a kedvező feltételeket a béketárgyalásokhoz. A sereget Savoyai Jenő herceg vezette, kinek katonai karrierje hihetetlen gyorsasággal ívelt felfelé. Már rögtön császári szolgálatba állásának évében kitüntette magát Bécs 1683-as ostrománál, tíz évvel később, 1693-ban már tábornagi kinevezést kapott. A zentai győzelemmel pedig végképp európai hírnevet és halhatatlanságot szerzett magának.

Savoyai Jenő (Eugen von Savoyen [1663–1736]) francia főnemesi családból származott, apja a Savoyai-dinasztia tagja, Soissons és Dreux grófja, valamint francia királyi tábornok volt. Anyja, Olympia Mancini, Soissons grófnője, egyike Mazarin bíboros híres unokahúgainak, kiket a korabeli köznyelv csak *mazarinetteknek* nevezett. Lajos nagy szerelme Olympia egyik húga, Maria Mancini, később Colonna grófnője volt, de Mazarin bíboros, aki a Napkirály nevelésében, uralkodói jellemének kialakításában fontos szerepet játszott, politikai okokból nem nézte jó szemmel a két fiatal vonzalmát, ugyanis Lajosnak Mária Terézia spanyol infánsnő kezét szánta, ezért Mariát eltávolította Párizsból. A már házas király későbbi szeretői között ott találjuk Olympiát is, aki ily módon nagy befolyásra tett szert a francia udvarban, azonban számos intrikának köszönhetően, valamint miután a grófnő neve felmerült egy mérgezési botrányban, kegyvesztetté vált az amúgy is szeszélyes királynál. Anyja mellőzöttsége ezután rányomta bélyegét az ifjú Jenő előmenetelére is, a családnak 1680-ban még Párizst is el kellett hagynia.

Jenő, aki ötödik gyermekként a legifjabb volt a testvérek között, már gyerekkora óta katonai dicsőségről álmodozott és minden vágya az volt, hogy beállhasson a király seregébe. Azonban az alacsony termetű és vézna ifjút, aki egész megjelenésével inkább derűtséget keltett, mint tekintélyt parancsolt, nem találták megfelelőnek a katonai pályára, és a papi hivatást javasolták. Ehhez az életmódhoz persze semmi kedve nem volt, így – hazájában végleg megfosztva minden lehetőségtől – 1683-ban elhagyta Franciaországot és Habsburg Lipót császárnak ajánlotta fel szolgálatait.

Bátyja, Lajos herceg, aki szintén a császári seregekben harcolt, éppen akkor esett el a törökök elleni küzdelemben, amikor Jenő hátat fordított szülőföldjének. Savoyai rögtön kérelemmel folyamodott Lipóthoz, bízva rá bátyja dragonyosezredét. Erre egyelőre nem kapott engedélyt, arra azonban igen, hogy önkéntesként részt vehessen Bécs védelmében. Ez is elégnek bizonyult, hogy megcsillogtassa kiemelkedő katonai adottságait és rögtön vértesezredesi rangot kapott. A katonai ranglétrán egyre feljebb emelkedve részt vett a párkányi csatában, 1684-ben és 1686-ban Buda ostrománál,

1688-ban Miksa Emánuel oldalán harcolt Belgrád felszabadításánál. 1689 után a nyugati hadszíntéren szolgált. 1697-ben már mint a magyarországi hadsereg főparancsnoka tért vissza a török frontra, hogy Zentánál végül döntő vereséget mérjen a török hadakra.

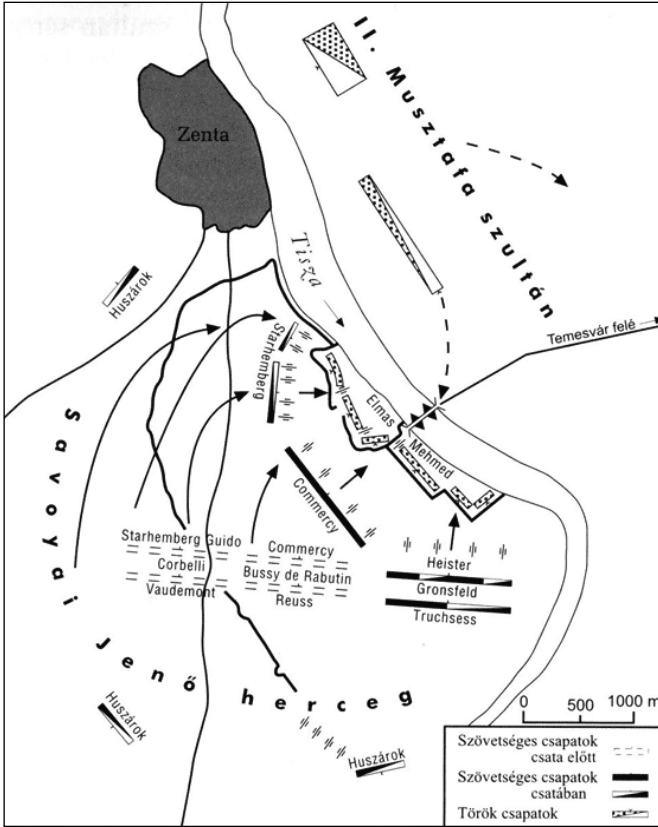
Savoyai Jenő későbbi katonai pályafutása során sok dicsőséget szerzett I. Lipót császárnak, majd fiainak, I. Józsefnek és VI. (III.) Károlynak, például a spanyol örökösödési háború (1701–1714), vagy Károly első török háborújának (1716–1718) hadszínterein.²⁷

Azért az 1697-es év hadműveletei sem folytak minden nehézség nélkül. 1697. augusztus 28-án elesett Titel vára. Mindamellett, hogy a várat lelkes, de létszámában kicsi haderő védte, a védelmet irányító Nehem tábornok sem állt a helyzet magaslatán. A török létszámfölénytől megrettenve tétlenül nézte végig a vár pusztulását a Savoyai Jenőtől kapott ezredekkel, mindannak ellenére, hogy tudatában volt, hogy a tábornagy maga is Észak felől erőltetett menetben közeledik a császári szövetséges fősereggel. Ettől a törökök is tartottak és a várat kifosztva és felgyújtva nem indultak Nehemék üldözésére, hanem tovább vonultak.²⁸

A török szándékát illetően Jenő herceg többféle tervről is tudomást szerzett. Ez nemcsak a török elterelő hadműveletének volt köszönhető, hanem a szultáni vezérkaron belül is vita alakult ki a további célokat illetően. Az osztrák tábornagy először úgy tudta, a török sereg Pétervárad elfoglalására indul, mire Becséről visszafordulva Zentánál egyesítette a seregeket és gyorsított menetben elindult Pétervárad felé. A törökök azonban – bár az eredeti terv valóban Pétervárad elfoglalása lett volna – felfelé indultak a Tisza mentén, majd a fősereg nagy része Becsénél átkelve a jobb partra Szeged ellen vonult. II. Musztafa szultán azonban hírül véve Savoyai közeledését, valamint, hogy Szeged viszonylag erős őrséggel rendelkezik, elvetette a tényleges támadás tervét és Thököly Imre javaslatára egyesülve a tatár segédcsapatokkal a Maros völgyében vonulva akart Erdély ellen támadni. Így a főseregnek vissza kellett térnie a Tisza bal partjára, az ismételt átkelésre pedig a Zenta alatti folyószakaszt választották. A Temesvárról érkező szultán már a folyó túlsó partján várta lovascsapataival seregét. A zentai átkelés azonban több időt vett igénybe, mint amire számítottak, köszönhetően a megosztott vezérkarnak, akik között ismét vita bontakozott ki a tekintetben, hogy a menekülésnek beillő elvonulás helyett jobb lenne Savoyai főseregével vállalni a nyílt

27 Savoyai Jenő ifjúkoráról röviden lásd VARGA, J. J. *A fogyó félhold árnyékában*. Budapest: Gondolat, 1986. s. 245 – 246.; Életéről, pályafutásáról a mai napig Max Braubach 5 kötetes monográfiájából tájékozódhatunk a legrészletesebben: BRAUBACH, M. *Prinz Eugen von Savoyen*. Wien, 1963–65.

28 Lásd SUGÁR. 1983. s. 367 – 378, különösen s. 377 – 378.

A zentai csata

küzdelmet, illetve a már fáradt és kevésbé fegyelmezett csapatok miatt. Az osztrák tábornagy gyors reagálásával sem számoltak, aki részben a felderítő lovasoktól, részben török katonaszökevényektől értesülve a török had útjáról azonnal tábornokot bontott és a nyomukba eredt.²⁹

Savoyai szeptember 10-én már Becsénél vert tábornokot, ahol szintén felderítőitől értesült arról, hogy a török sereg mindössze 16-18 km-re van, és éppen átkelésre készül a Tiszán. Másnap a kisebb harcban keveredett felderítők megsegítésére kiküldött magyar huszárok pedig nem kisebb rangú foglyot hoztak, mint a török felderítő csapatok parancsnokát, Dzsáfer pasát, akitől sikerült megtudni a végső török haditervet és útirányt. A tábornagy úgy döntött, még aznap, átkelés közben támadást rendel el, de előbb sze-

29 A zentai csata rövid összefoglalásához Sugár István monográfiáját használtuk, amelyből részleteiben is tájékozódhatunk az ütközetről. Lásd SUGÁR. 1983. s. 379 – 395.

mélyesen lovagolt ki, hogy felmérje a tényleges helyzetet és előkészítse az ütközetet.

A francia hadmérnökök által tervezett híd hídfőjét magas – ámde befejezetlen – földsánc, szekérvár, valamint gyalogos és lovascsapatok védték biztosítva ezzel a sereg egyébként fegyelmetlen és rendezetlen átvonulását. Savoyai tábornagy tudta, hogy az éber őrség ellenére most a legsebezhetőbb a török had és parancsot adott, hogy – bár már késő délutánra járt, ami elég szokatlan időpont volt egy csata megkezdéséhez – még az este leszállta előtt indítsák meg támadást, ugyanis semmiképpen sem akarta, hogy a sereg átjusson a túlpartra és – nekik is átkelve – folytatni kelljen Erdély felé az üldözést.

A kb. 150 000 fős elcsigázott török hadnak, akinek jelentős része már a túlpartról vagy éppen a hídról nézte tehetetlenül az eseményeket, esélye sem volt komoly ellenállást kifejtteni. Az őrség is ilyen késői órán legfeljebb felderítő csapatok zavarkeltésére számított, nem pedig a teljes császári szövetséges fősergő összehangolt támadására. Így a még átkelés előtt álló, illetve az átkelést biztosító csapatok – mintegy 38 000 fő, zömében ekkor már csak gyalogosok – minimális ellenállást kifejtve egyre inkább beszorultak Savoyai kb. 40 000 fős serege és a Tisza közé. Az éjszakába nyúló csata véres mészárlásba torkollott. Az itt ragadt és beszorult törökök közül, akik nem estek vagy ugrottak a folyóba, a császári katonák kezei által lelték halálukat, miközben a túlparton a szultán minden intézkedése ellenére teljes fejtelenség uralkodott. A török hadvezetés pasái, agái között a már meglévő ellentét tovább fokozódott, egymást okolva a zentai átkelés elhibázott taktikai döntése miatt.

A megtépzott török fősergőnek nemcsak az embervesztesége volt nagy, de a szultánnak szintén tehetetlenül kellett néznie a túlpartról, ahogy a császári sereg óriási hadizsákmányt szerezve elsétál tulajdonával.³⁰ Végül, miután csillapodtak a kedélyek, a vereségért Elmas Mohamedet, az elesett nagyvezért tették felelőssé, a szultán pedig letéve minden további tervéről megszégyenülve visszamenekült Temesvárra. A törökök számára nem is az emberveszteség volt igazán fájó, hanem az anyagi kár és a katonai felső vezetésben bekövetkezett veszteség.

30 Sugár István monográfiája szerint „9 ezer megrakott szekér, kocsi, 17 ezer vágómarha, 9 ezer megpakolt teve, 7 ezer ló, 100 darab nagy és 60 darab kisebb kaliberű ágyú, az egész török hadipénztár, a teljes kancellária, valamint 583 kisebb-nagyobb hadiszászló” került császári kézre, valamint „az összes sátor értékét, beleértve a nagyvezérét is, 400 ezer forintba becsülték”, továbbá „a legértékesebb és legizgalmasabb zsákmány a szultán díszkocsija volt a padisah háremének szépséges hölgyeivel”. Lásd SUGÁR. 1983. s. 389 – 390.

Arról már megoszlanak a vélemények, hogy ezek után Savoyai Jenő számára mi lett volna a következő kedvező lépés, vannak, akik szerint rögtön Belgrád vagy Temesvár ostromára kellett volna vonulnia. A tábornagy viszont arra hivatkozva, hogy kevés a tüzereje egy komoly várostromhoz, négyfelé osztotta a főereget és visszatért Bécsbe. Azonban e győzelem így is elég volt ahhoz, hogy súlyos csapást mérve a török seregre, hadvezetésre és az elavult haditechnikára, I. Lipót császár küldöttei mintegy tizenöt év háborúskodás után, 1699 januárjában a feltételeket diktáló félként érkezettek megkötni a karlócai békét. A már ekkor is nagy hírnévnek örvendő Savoyai Jenő herceg pedig végképp Európa legismertebb és leghírhedtebb hadvezérei közé emelkedett.

Ez a győzelem tett tehát pontot mind a háborús évek, mind Magyarország – bár Belgrád és a Temesköz még török fennhatóság alatt maradt – pogány megszállásának bő másfél évszázados időszakára. Így érthetővé válik, miért váltott ki akkora visszhangot e dicsőség a korabeli Európában és miért ihlette meg a téma – többek között – a jezsuita költő-professzort és miért ünnepelték a csata évfordulóját a Collegium Romanumban bíborosok és diplomaták illusztris társaságában.

Mielőtt munkánk zárásaképpen megnéznénk néhány konkrét szöveg-helyet, szólnunk kell a neolatin költészet még egy jellemző tulajdonságáról. Irodalomról, versköltészetéről lévén szó, az természetesnek hat, ha vizsgáljuk a szöveg frazeológiáját, költői eszközeit, megpróbáljuk felfejteni az antik és újkori mintaképeket, reminiszcenciákat – a neolatin költészet hagyományainak megfelelően –, egyáltalán megállapítani a szöveg egyediségét, irodalmi értékét.³¹ Kevésbé – vagy egyáltalán nem – ismerte fel viszont a kutatás e szövegek (forrás)történeti értékét, részben a latin nyelv ismeretének hiánya, részben az irodalmi köntös álcája miatt. Gondolhatnánk, hogy e költői szövegeket, mint forrásokat, főként szubjektivitásuk miatt igen óvatosan lehetne csak kezelni, azonban fentebb már utaltunk e művek reflexivitására, így fel kell figyelnünk arra, hogy e munkákra tulajdonképpen, mint rétorikai és poétikai eszközökkel felékesített történeti szövegekre tekinthetünk. E munkák klasszikus esete, amikor a szöveg két szintjét figyelhetjük meg. Egyrészt a költői szöveget, mint főszöveget, amelyben a szerző a már fentebb említett rétorikai és poétikai eszközökkel például egy-egy történeti eseményről, je-

31 A *Ratio studiorum* a jezsuita gimnáziumot öt osztályból építette fel, amelyet három grammatikai és egy-egy, az eloquentiára épülő poétikai és rétorikai osztály alkotott, tehát a jezsuita rend tagjai tanulmányaik során elsajátították a versfaragás, az utánzás (*imitatio*) technikáját. A tehetségesebb, költői vénával megáldott rendtagok azonban később túlléphetek eme iskolás versgyakorlatokon. A neolatin verscsinálás és poézis szintjeiről és problematikájáról részletesen lásd TÓTH. 2013/a. s. 7 – 17.

les személyről ad leírást, másrészt az ezt kísérő gazdag jegyzetapparátust, amelyben – gyakran a főszöveg terjedelmét meghaladva – történeti, földrajzi, helytörténeti, biográfiai, családtörténeti, és filológiai kiegészítéseket kapunk. A különböző variánsok esetében e jegyzetek bősége változhat, vagy – mint ahogy Carrara munkájában is – teljesen elmaradhat.³²

A jezsuita professzor költeményének tehát két szövegváltozata ismert, amely csekély mértékben mutat eltérést. Néhány szó megváltoztatása mellett szembetűnő különbség egyrészt – a már korábban említett – a címben szereplő utalás az 1698-as megemlékezés helyszínére és Martinitzra, a császárt képviselő követre. Másrészt az 1698-as kiadásban találunk a versszöveg előtt egy I. Lipótnak szóló prózai ajánlást, amelyet talán az 1730-as kiadásba feleslegesnek tartottak beletenni, hiszen akkor már Lipót fia, Károly ült a császári trónon. Szintén szembetűnő, hogy míg a római kiadásban 434 hexameterből áll a vers, az augsburgi három sorral rövidebb, azonban itt joggal feltételezhetjük, hogy mindössze nyomdai hibáról van szó, bár a két versszöveg részletes összevetése még előttünk álló feladat. Azonban azt mindenképpen megállapíthatjuk, hogy az 1730-as gyűjteményes kötet több, szerencsére a szöveg értelmezésével, vagy a korábbi kiadás segítségével könnyen javítható nyomdai hibát tartalmaz.

A hexameteres versforma és a központi hősalak szerepeltetése egyértelművé teszi, hogy Carrara a zentai csatának emléket állító alkalmi költeményét a *heroica* műfajába sorolhatjuk. Ismét segítségül hívva az 1747-es jezsuita antológiát e műfaj alatt többek között Renatus Rapinus, Carolus

32 E problémafelvetés sok kérdésre világít rá, melyek megválaszolása még további kutatómunkát igényel. A neolatin irodalom kapcsán problémafelvető alpmunkaként lásd Tóth Sándor Attila 2013-as Tertina-monográfiájának *Összefoglalás. Litterae absconditae, azaz: Rejtőzködő irodalom – rejtőzködő tudomány (a neolatin versköltészet – újabb – sajátosságai Tertina Mihály latin nyelvű költeményei alapján)* című fejezetét. In TÓTH. 2013. s. 299 – 312. Készülő doktori disszertációnk egyik fő feladata, hogy a II. József török háborújához kapcsolódó műveknél e tulajdonságokat megvizsgáljuk, bizonyítsuk, elsősorban a jezsuita történész Pray György *Taurunum* című kiséposzában, valamint a szintén a rendhez tartozó Hödl Joachim elégiagyűjteményében.

Az *Epicinium*³³ első oldala az 1730-as kiadásban

Ruaeus és Carolus Rotius nevét találjuk, amely sorba tehát – az eposzköltészet mellett – Carrarát is beemelhetjük.³⁴

A vers nyitósorainál rögtön elidőzhetünk:

- Bosphore pande fretum, vix o vix sufficit aequor
 Bellorum spoliis; tuus ecce superbus ab Istro³⁵
 Sultanus remeat, reduci da gaudia, montes
 Perfosa, et in statuas totam consume Corinthum!*
- 5 *Festas tolle faces, nec ut una lampade quondam
 Sestus amica fuit nocturna per aequora nanti,
 Ardeat in furtum, flammis hinc inde levatis
 Tota coronetur, repondeat aemula contra
 Igne pari, tremulumque jubar, noctemque diurnam*
- 10 *Sopitis pelagi Nymphis immittat Abydos.³⁶*

A költő a nőalakként megszemélyesített Bosphorust szólítja meg, aki szorgos készülődéssel várja a feltételezhetően nagy győzelmekkel visszatérő

33 A kiadásban következetesen – hibásan – *Epicinium* szerepel.

34 Lásd LERTIUS. 1747. s. ix – x.

35 istro [emend.]

36 CARRARA. 1730. s. 316 – 317. Az idézett versrészleteket magyarázzuk, így külön értelmező fordítást nem adunk róluk.

uralkodóját. Carrara felszólítja, törje át akár a szoros szikláit is, hogy a Dúnán lehajózó szultán hatalmas hadizsákmányával méltó módon érkezhesen Konstantinápolyhoz. Sőt, ne csak nagy teret adjon a kincsekkel érkező hajóknak, hanem kellő világosság is fogadja őket, ne csak egy lámpás, hanem fáklyák, örömtüzek ragyogják be a vidéket, nehogy úgy járjanak a sötét tengeren, ahogy az abydusi ifjú és sestusi kedvese. Carrara itt megcsillagotatva – a *studia humanitatis* szerint tanuló jezsuitákra jellemző – antikos műveltségét egy mitológiai történetre utal. Abydus és Sestus két egymással szemben elhelyezkedő város volt Hellészpontosz (a Dardanellák) szorosának partjain, Abydus az ázsiai, Sestus az európai oldalon. Egy nap Leander, az abydusi ifjú beleszeretett a sestusi Héróba, Aphrodité papnőjébe, aki a tenger partján egy toronyban lakott. A szerelmes ifjú minden éjjel átúszott a szoroson kedveséhez, aki egy ablakba helyezett lámpással jelezte az utat Leandernek. Egyik éjjel azonban egy vihar eloltotta a lámpást és a sötétben eltévedt ifjú a tengerbe fulladt. Amikor másnap reggel Héró meglátta kedvese partra sodort holttestét, a toronyból a mélybe vetette magát.³⁷

A jezsuita költő aggodása, figyelmeztetése különös felütése a versnek, úgy tűnhet, mintha Carrara a szultán sikereit kívánná, azonban a továbbiakban kiderül, hogy az ünnepi előkészületek lefestése csak arra szolgál, hogy minél élesebb legyen a kontraszt a törökök becsvágya és a valóság között. Ugyanis – figyelmeztet Carrara – Mohamed hamis jóslattal tévesztette meg a szultánt és az eddigi kedvező előjeleket – a törökök kisebb-nagyobb sikereit – rosszul értelmezte. A retorika római professzora itt megragadja az alkalmat, hogy történelmi eseményeket szöve az irodalmi–mitológiai szövegbe beszámoljon a császári szövetséges sereget ért néhány csapásról:

Ex quo servili rursum cervice recepit
40 *Ismarium Graeca alba jugum, ceciditque cruoris*
Prodigus, ipso etiam non illaudatus ab hoste
*Italiae Aeacides Veteranus*³⁸, *et horrida mortem*
*Proferret num fama diu cunctata pependit.*³⁹

Carrara szintén nem véletlenül emlegeti fel a visszafoglaló háború e kevéssé szép emlékű, vagy éppen tragédiával végződő momentumait, ugyanis majd a későbbiekben ezek mellé helyezve még jobban kidomborodik Jenő herceg hősiessége és a zentai csata dicsősége. *Graeca alba* nem más, mint

37 Lásd TRENCSÉNYI-WALDAPFEL, I. *Mitológia*. Budapest: Gondolat, 1974. s. 140 – 143.

38 veteranus [emend.]

39 CARRARA. 1730. s. 318.

Belgrád vára, amelyet – ahogy fentebb már említettük –, miután 1521-es elvesztése után 1688-ban sikerült visszafoglalni, megtartani nem tudtak, és 1690-ben újra a török zászló került a vár bástyáira. Ez különösen fájó volt a császári seregeknek, mind stratégiai szempontból, mind – különösen a magyaroknak – Belgrád szimbolikus jelentőségét illetően. Nándorfehérvár (mint a keresztény Európa kapuja) 1456-os diadala ugyanis a középkori Magyar Királyság legfényesebb korszakának és egyben a kereszténység a pogányság felett aratott győzelmének jelképévé vált.⁴⁰ A latinosított Veteranus név alatt pedig a velencei születésű osztrák tábornagy, Friedrich von Veterani rejtőzik. Veterani, Itália hőse – ahogy származására utalva szintén egy mitológiai hasonlattal nevezi a császári tábornagyot⁴¹ – 1695. szeptember 21-én esett el a Lugos melletti csatában, ahol vele együtt több magas rangú főtitst és tiszt, valamint seregének csaknem teljes gyalogsága is odaveszett.⁴²

Ezek tehát a kedvező előjelek, amelyektől a szultán elbízta magát. Ráadásul szövetségese is akad, ugyanis rút, a Gorgókkal vetekedő ábrázattal harcos nőalakban megjelenik előtte Temesvár, mint utolsó a szultánhoz hű várak között és kéri, méltányolja hűségét, ne hagyja őt magára, sőt még a helyes utat is megmutatja neki, merre induljon Magyarország visszafoglalására.⁴³ Érdekes és szokatlan költői kép ez egy jezsuita szerzőtől. A vár nőként való megszemélyesítése teljesen szokásosnak mondható a neolatin költészetben, azonban az már rendhagyó, hogy egy egykor keresztény végvár a pogány török védelméért könyörögjön, hiszen éppen ennek ellenkezője

40 Belgrád 1688-as visszafoglalásáról és 1690-es ismételt elvesztéséről lásd SUGÁR. 1983. s. 208 – 220, 245 – 248.

41 Aiakos, Zeus és Aigina nimfa fiának leszármazottai az Aiakidák, akik közé számos mondai hős tartozott, például Peleus vagy Achilleus.

42 „Ekkor már délután volt, s Veterani súlyosan megsebesült, de míg le nem bukott lováról, keményen küzdött, harcra buzdította katonáit. A félig eszméletlen tábornagyot egy hintóba emelték, és 500 lovas Karánsebes felé próbálta elmenekíteni. Egy mocsárnál azonban a török csapatok rajtaütöttek a menekülőkön, a kíséretet lekaszabolták, Veterani fejét pedig levágták, hogy diadalmasan a padisah elé vigyék.” SUGÁR. 1983. s. 340. A lugosi csatáról részletesen lásd UŐ. uo. s. 336 – 343. Veteránival a császári szövetséges hadsereg egyik kiemelkedő fővezérét veszítette el. Számos hadisikere mellett a felszabadító háború során nevéhez fűződik többek között az Al-Dunán kialakított folyamzár. Az Udvari Haditanács hívta fel Veterani figyelmét az Orsova feletti 22 km-es folyamszakaszra, ahol a bal parton egy barlang, valamint a közelében római kori sáncok húzódtak. A tábornagy a folyószakasz ezen adottságait kihasználva erődítményt alakított ki, mellyel akadályozta a Duna alsó szakasza felől Belgrádba tartó török szállítmányokat. A barlang ma is Veterani tábornagy nevét viseli. Lásd SUGÁR. 1983. s. 287 – 289.

43 CARRARA. 1730. s. 319 – 321.

a jellemző, a keresztény uralkodókat, hadvezéreket, seregeket szokták kérni, hogy óvják meg, vagy éppen szabadítsák meg a pogány igától.⁴⁴ Ráadásul Temesvár, mint a szultán utolsó mentsvára szintén vitatható, hiszen például Belgrád ekkor már újra török kézen van, bár igaz, 1688 és 1690 között hűtlen volt a szultánhoz. Azonban – mint említettük – Belgrád szimbolikája egész Európában ismert, míg Temesvárhoz nem kötik hagyományok az olasz jezsuitát, így sokkal könnyebben ruházza fel a költői kép kedvéért a szintén híres Temesvárt a pogány szereppel.

Hamarosan megjelenik azonban a költemény hőse, Savoyai Jenő, aki a szultánhoz hasonlóan egy álomlátásból – mely szintén gyakori költői eszköze a neolatin költeményeknek – értesül küldetéséről:

Portet ut Eugenio (dixerunt Morphea vates)
165 *Mirae opifex artis, quaecunque in luce fuere*
Reddere sub noctem, nemo felicior illo
Instaurator adest, fragmenta recolligit aevi,
Ponit et ante oculos, ne, quae periere, perirent.
Accipit os olim quod Lotharingus habebat,
170 *Lotharingus, amor Romanus, Caesaris Atlas,*
Invidia aetati venienti, gloria nostrae:
Accipit et voces et consuetissima membris
Tegmina, claustra dehinc quae fas recludere nulli,
*Ut solet, Augustale Sabaudi Principis intrat.*⁴⁵

A látomásban egy szellemalak lép sátrába, akiben Jenő herceg, miután kirajzolódik arca és ruházata, felismeri teljes harci díszében egykori vezérét és mesterét, az 1690-ben elhunyt Lotharingiai Károly tábornagyot⁴⁶, aki életében Atlasként⁴⁷ nyújtott támaszt a császárnak. Károly biztatásképpen elmondja ifjú barátjának, már életükben is csak katonai rangjuk tett köztük különbséget, a hőstettek azonban összekötötték őket és a közösen megélt küzdelmekben egyenrangúak voltak. A szellem-tábornagy azt is megosztja

44 Lásd például *Joachim HÖDL in provincia Temesiensi animarum curatoris Musa Werschetzensis Belgradi ac Hungariae conversiones carmine elegiaco decantes*. Pest, 1792.

45 CARRARA. 1730. s. 321 – 322.

46 V. Lotharingiai Károly (1643–1690), Lotharingia hercege, császári tábornagy, Lotharingiai Ferencnek, Mária Terézia férjének, német-római császárnak nagyapja. Lásd WENTZCKE, P. *Feldherr des Kaisers – Leben und Taten Herzog Karl V. von Lothringen*. Leipzig, 1943.

47 A titánoktól származó óriás a görög mitológiában, aki vállán tartja az égboltot. Lásd PETZ, V. *Ókori lexikon*, digitális változat, a megfelelő címszónál.

Savoyaival, hogy már életében sem volt kétsége afelől, hogy emberi és katonai erényei megfelelőek arra, hogy egy napon a helyébe lépve ő vezesse a császári sereget és (közvetlenül a császár után) ő legyen a Birodalom éke. Lotharingiai kiemeli, hogy mindkettőjükre jellemző, hogy „*Una hyemes, una autumnos sub pellibus iisdem/ Egimus, una Istrum galea potavimus, unus/ Saepe torus Ducibus Saxum commune duobus.*”⁴⁸, tehát (katonáikkal együtt) sátrakban túrték el az őszt és telet, sisakjukból ittak, pihenésre fekhelyül pedig kövek szolgáltak. Ebben leírásban a puritán, közkatonáival közösséget vállaló jó hadvezér képe jelenik, amely szintén nem nélkülözi az antik mintákat. A hadjáratok során a puritán táborigényű életmód éppúgy Iulius Caesar erényeit gyarapította, mint ahogy például Livius Hannibalt is e tulajdonságokkal jellemezte.⁴⁹

A hosszas bevezető után az egykori tábornagy rátér a jelenre, utat mutatva utódjának: a török már hidat vert és átkelt a Tiszán, itt van hát az alkalom, hogy rátermettségéhez méltóan cselekedjen. Lotharingiai Károly végül megjósolja a jövőt is: indítsa el azonnal az ütközetet, hiszen a sikere minden kétséget nélkülöz, sőt olyan dicsőségre és hírnévre fog szert tenni, hogy soha többé nem kell háború viselnie, mert az ellenség már nevelésén hanyatt-homlok fog menekülni, anélkül, hogy bárki kardot rántana. Távozása előtt még átad Jenőnek egy, eddig a köpenye alatt rejtve tartott fegyvert, nevezetesen egy bronztükröt, amelyben Lipót császár arc képe látszik:

*Hoc erit. Haec fatus retegit, quae veste latebat,
Caesaris effigiem. Speculo Leopoldus aheno
230 Conspiciendus erat; vultus nec ut esse solebat,
Imperiosus amabiliter, sed torvus, et acer,
Atque minantis erat, premeret ceu cominus hostem
Mox ait. Haec belli litem componet imago,
Non feret hos vultus, campoque repente relicto
235 Terga dabit Sultanus, equum latebrosa petentem
Non equitis calcar, sed desperatio punget*⁵⁰

Azonban e tükörkép nem a császár egyébként mindig jóságos arcát mutatja, hanem olyan keményen, fenyegetően néz, hogy látványa magát a szul-tánt is meg fogja futamítani, mihelyt meglátja. Carrara mesterien szövi bele a történetbe a költemény és a csata tényleges hőse mellé a harcokból ki-

48 CARRARA. 1730. s. 322 – 323.

49 Lásd LIVIUS, Titus. *Ab urbe condita*, XXI. s. 4.

50 CARRARA. 1730. s. 323 – 324.

maradó uralkodót, egyben költeményének címzettjét, bár kétségtelen, hogy óvatosan és nagy gonddal kellett megszerkesztenie e költői képet, nehogy e rettenetes képmás leírása felségsértésnek tűnjön.

A költemény hátralévő részében beteljesedik Lotharingiai Károly jóslata, Savoyai Jenő serege fényes győzelmet arat a törökökön, sőt a tábornagy párbajban legyőzi magát a nagyvezért is. A csata tetőpontján pedig a Lotharingiai Károlytól kapott ajándékkal megfutamítja a szultánt és a teljes török vezérkart, megszerezve így a végső győzelmet Lipótnak.

*Ter laturus opem, pontem transmittere adortus,
Ter remoratus ibi est. Tandem calcaribus actis
Impellebat equum. Tunc Lotharingus aperta
405 Nube Leopoldi vultum radiantis ina aere
Objicit. Obscurus belli ferrugine campus
Exuitur, redditque diem: tam clarus athena
Et visu horribilis prorupit ab icone fulgor.⁵¹*

Savoyai Jenő tehát beváltja a jóslatot, a zentai győzelemmel Magyarország csaknem tizenöt éven át tartó harc után felszabadul és a Birodalomra újra béke száll.

Remélhetőleg a fentebb kiragadott néhány példából is látszik, hogyan illeszti bele a költő történelmi témáját a neolatin hagyományokat követő, antik utalásokban gazdag versszövegbe és reflektál az aktuális eseményekre. E költői megnyilvánulással a szerző természetesen nemcsak saját örömeinek ad hangot, hanem egyben propagálja is az eseményt, amely nemcsak Magyarország vagy a Habsburg Birodalom számára fontos és érdekes, hanem kihatással van a keresztény Európa egészére. E szöveg természetesen nem egyedülálló, – a neolatin irodalmiságot figyelembe véve – több évszázados irodalmi hagyományokat követ, amelynek legtöbb és legképzettebb képviselője a 16–18. században a jezsuita rendből került ki, köszönhetően a *studia humanitatis* rendszerében elsajátított képzettségnek és műveltségi anyagnak. E korszak sajátosságához tartozik, hogy a 17. században a történelemoktatás előtérbe kerülésével új témák jelennek meg a jezsuita neolatin költészetben. E hagyományokat követők sorába tartozik a szintén jezsuita Ubertino Carrara is, aki a *heroica* és az eposzköltészet műfajában egyaránt helyet érdemel a jezsuita neolatin irodalomtörténetben. Carrara a 17–18. század fordulóján egy olyan korban alkot, amikor már visszaszorul a barokkos allegorizálás, és francia hatásra az Ovidius-kultusz kezdi átvenni

51 Uő. uo. s. 329.

a vergiliusi barokk hősök helyét – amely majd a 18. században aztán kevert műfajokat szül –, amelyhez még csatlakozik az ekkor még fiatal Árkádia Akadémia klasszicizáló hatása, mely költői csoportosulásnak Carrara egyik alapító tagja.

Reméljük sikerült felkelteni az érdeklődést az európai irodalomtörténet e neolatin hagyományokat követő, kevésbé ismert szegmense iránt és szintén reméljük, hogy ezzel is valamelyest sikerül ellene tennünk annak a tendenciának, hogy bár a latinitás és a neolatin hagyományok az európai kultúra meghatározó részei, mégis – bár e több évszázados, sőt évezredes kultúrának a gyümölcseit a mai napig élvezzük – egyre inkább a feledés homályába vesznek.

**„PRIMAE FAC UT ALEA PUGNAE VERTAT FAUSTA TIBI, FAMAE
VENTURA RELINQUE BELLA GERENDA TUAE”**

(Hrdinovia a bitky v neolatinскеj jezuitsкеj poézii – Dodatky k dielu jezuitu Ubertina Carraru zvečňujúcemu bitku pri Zente v roku 1697)

V spracovaní neolatinскеj poézie – vrátane jezuitsкеj – zo 17. a hlavne 18. storočia sú preukázateľné iba čiastkové úspechy. Práve jezuitská poézia predstavuje veľmi významnú a nevyhnutnú súčasť tohto bohatého vedného odboru, hlavne vďaka jej monumentalite a mnohotvárnosti. Vďaka jezuitom sa v poézii objavujú historické témy, keďže ich výchovný systém vyzdvihoval dôležitosť vyučovania dejepisu. K takýmto jezuitským básnikom patrí aj Ubertino Carrara, ktorého meno sa zachovalo hlavne vďaka jeho eposu o Kolumbovi, ktorý sa skladá z dvanástich piesní. Vydanie tohto eposu z roku 1730 však obsahuje okrem krátkeho životopisu Kolumba a krátkeho obsahového zhrnutia jednotlivých piesní aj dve skoršie elegické práce Carraru. Druhá z nich s názvom *Epinicium* bola napísaná na pamiatku víťaznej bitky pri Zente v roku 1697. Elégia bola síce venovaná cisárovi Leopoldovi I., ale skutočným hrdinom bitky bol maršal Eugen Savojský. Predkladaný príspevok detailne predstavuje dielo *Epinicium*, hodnotí ho z historického a dejinného hľadiska a tiež porovnáva a poukazuje na rozdiely medzi dvoma známymi vydaniaми: rímskym z roku 1698 a augsburským z roku 1730.

Štúdie – Articles – Studien – Tanulmányok – Artykuły

ŽIDIA V SOBRANCIACH DO ROKU 1918

Peter KÓNYA

Jews in Sobrance until 1918

Since the Middle Ages, Sobrance town lay in the area of the Western Wing County. It was situated halfway between Michalovce town and the seat of the county, the city of Uzhorod. So long as annual and weekly markets were held regularly, the status of Sobrance changed in the first part of the 15th century. From a village to a feudal town in the course of a few decades. The present paper examines the history of the town as it unfolded until 1918 with a particular focus on the Jewish inhabitants who were living there at the time. The author pays heed to various activities of Jewish inhabitants and, concurrently, presents distinguished Jewish personalities of the times.

Key words: *Sobrance town, Jews, feudal towns, ethnic group, economy.*

Mestečko Sobrance ležalo od neskorého stredoveku na západe Užskej stolice, na ceste spájajúcej Michalovce so stoličným centrom Užhorodom. Prvá písomná zmienka, poukazujúca na osídlenie tamojšieho sídliska pochádza z roku 1409.¹ Bezprostredným dôvodom pre vznik a následný rozvoj obce Sobrance boli trhové aktivity na území Tibavského panstva. Právo konania výročného aj týždenného trhu dostali majitelia Tibavy (Ján syn Jakuba z Michaloviec) od kráľa Žigmunda r. 1398.² Najpravdepodobnejšie kvôli polohe Tibavy mimo krajinskej cesty, spájajúcej dve významné zemepanské mestá, Michalovce v Zemplínskej a Užhorod v Užskej stolici, rozhodli sa majitelia panstva budovať ako trhovú osadu neďaleké Sobrance, ležiace na spomínanej ceste. Prvá správa o konaní trhov v Sobranciach pochádza z r. 1411.³

1 ULIČNÝ, F. *Dejiny osídlenia Užskej župy*. Prešov 1995, s. 210. *A Nagymihályi és Sztárai gróf Sztáray család oklevéltára* (Ed. Nagy, Gyula) II. Budapest 1889, s. 57.

2 *A Nagymihályi és Sztárai gróf Sztáray család oklevéltára* (Ed. Nagy, Gyula) II. Budapest 1889, s. 11.

3 Tamže, s. 99.

Vzhľadom na pravidelné konanie výročných a týždenných trhov sa ešte v prvej polovici 15. storočia zmenilo právne postavenie Sobraniec. Z dediny sa v priebehu niekoľkých desaťročí stalo zemepanské mestečko. Odrazilo sa to aj na pomenovaní obce či mestečka v písomnostiach. Kým v prvých písomných správach sú označované ako dedina (villa), od druhej polovice 15. storočia sa už pravidelne uvádzajú ako mestečko (oppidum). Po prvý raz sa Sobrance uvádzajú ako mestečko (oppidum Zobrancz vocatum), teda oppidum na listine z roku 1449.⁴

Sobrance boli až do konca stredoveku majetkovou súčasťou Tibavského panstva a patrili rodine pánov z Michaloviec (Nagymihályi) a pánov z Tibavy, predkov neskorších rodov Pongráczovcov (Pongrác), Sztárayovcov (Stárai), Eödönfyovcov a ďalších významných šľachtických vlastníkov v Zemplínskej a Užskej stolici.

Počas celého 16. storočia ostávali Sobrance majetkovou súčasťou Tibavského panstva, patriaceho viacerým príslušníkom rodu. V dôsledku dedenia a delenia majetkov, ako aj iných vlastníckych presunov, dostávalo sa mestečko, podobne ako celé panstvo, postupne do držby viacerých zemepánov, patriacich zväčša k rodinám, pochádzajúcich z niekdajšieho rodu pánov z Michaloviec (Nagymihályi, Eödönfy, Draskovich, Tibai, Pongácz, Szobránczi a i.).

Dominantným zamestnaním obyvateľov Sobraniec v tomto období bolo rozhodne poľnohospodárstvo. Hlavnými pestovanými plodinami boli pritom pšenica a raž. Okrem obilia dorábali poddaní aj víno, chovali hovädzí dobytok a včely.⁵ Okrem poľnohospodárstva mal však v mestečku veľký význam obchod a remeselná výroba, pričom časť obyvateľov sa im venovala prioritne, väčšia časť popri obrábaní pôdy. Jednotlivé remeslá, zastúpené na sklonku 16. storočia v Sobranciach, možno rekonštruovať na základe priezvisk poddaných: kľučiar (Kulcsár), krajčír (Szabó), obuvník (Varga), kováč (Kovács, Koval'), hrnčiar (Figulus, Hartsár), zámočník (Lakatos) a mlynár (Molnár).⁶ Títo remeselníci mali svoje dielne v mestečku a vyrábali výrobky, určené spravidla na predaj na miestnych týždenných dvoch výročných trhoch. Remeslo bolo pre nich zväčša hlavným, niekedy vedľajším zdrojom obživy, popri poľnohospodárstve. Spolu s remeslom mal veľký význam v hospodárstve Sobraniec naďalej obchod. Uskutočňoval sa na trhoch, konaných každú stredu a prostredníctvom dvoch výročných trhov,

4 *A Nagymihályi és Sztárai gróf Sztáray család oklevéltára* (Ed. Nagy, Gyula) II. Budapest 1889, s. 421.

5 MOL Budapest, E 158, 1657, s. 916.

6 ŠA Prešov, SM 547, i. č. 47: Súpis majetkov Ladislava Eödönfiho z r. 1544.

konaných od predchádzajúceho storočia. Na obchod ako hlavné zamestnanie poukazuje priezvisko jedného obyvateľa mestečka, uvádzaného pod menom Kálmár (obchodník, kramár).⁷

V 16. storočí existovali v Sobranciach niektoré výrobné objekty, prevádzkované panstvom vo vlastnej réžii. Takými boli už spomínaný mlyn a krčma, patriace v polovici storočia Jánovi Szobránczimu. Vodný mlyn mal dve mlynské kolesá a krčma s výčapom vína stála v strede mestečka. Zemepáni ju už v tom období dávali do prenájmu, a to spolu s bližšie nešpecifikovanou výmerou pôdy na panskom majeri.

V 17. storočí pribudli k dovtedajším majiteľom mestečka (Pongráczovci, Eödönfyovci, Tibaiovci) ktorí cestou sobášov, dedičstva, kúpy či zálohu získali jednotlivé sedliacke, želiarske alebo opustené usadlosti (Sztárayovci, Szirmayovci, Gombosovci, Gyulaffyovci, Buttkayovci, Gejőcziovci a iní).

Časté vlastnícke zmeny, no predovšetkým vysoký počet opustených usadlostí, dokonca aj panských kúrií a hospodárskych objektov (mlyn) poukazujú na chudobnenie mestečka a úbytok jeho obyvateľov. Jednou z jeho príčin boli akiste vojenské udalosti protihabsburských povstaní, počas ktorých cez Užskú stolicu viackrát prechádzali vojská povstalcov, sedmohradských kniežat i habsburské armády. Popri vojnovom pustošení, resp. epidémiách (mor r. 1679, no najmä r. 1710) mohli byť príčinou poklesu počtu obyvateľov počas celého 17. storočia i úteky poddaných v dôsledku vojnových udalostí či zvýšených nárokov zemepánov.

Obyvateľstvo Sobraniec v 17. storočí tvorili poddaní (roľníci, remeselníci a príp. obchodníci) a šľachta. Možno predpokladať, že väčšina obyvateľov mestečka sa venovala poľnohospodárstvu ako hlavnému, ďalší ako doplnkovému zamestnaniu. Časť obyvateľstva sa naďalej venovala remeslu a predstavovala tak mešťanov zemepanského mestečka. Ani ich zloženie sa nedá rekonštruovať a dochované pramene dokladajú len existenciu čižmárov, obuvníkov, zámočníka a mlynára v Sobranciach v tomto období.⁸

Mestečko malo v tomto období zmiešané slovensko-maďarské obyvateľstvo, ktoré od polovice 16. storočia bolo reformované náboženstva a náboženské pomery sa zmenili až koncom nasledujúceho storočia, v dôsledku rekatolizácie a príchodu ortodoxných, resp. Gréckokatolíckych Rusínov. Prítomnosť židov pred 18. storočí nie je preukázateľná.

7 MOL Budapest, E 158, 1657, s. 866.

8 MOL Budapest, UC Urbarialia et Conscriptioes, E 156, 60/20, 93/11, 55/26; Štátny archív Zakarpatskej oblasti Ukrajiny Berehovo, 4/2, 1256: Súpis taxalistov v Užskej stolici z r. 1696.

Dôležitým medzníkom v dejinách mestečka je prelom 17. a 18. storočia, keď v dôsledku pohybov vojsk počas povstania Františka II. Rákócziho, najmä však morovej epidémie r. 1709 – 1710, došlo k masívnemu úbytku obyvateľstva. Celokrajinský súpis z r. 1715 v Sobranciach zaznamenal iba dve poddanské domácnosti, patriace sedliakom, z nich však iba jeden trvalo býval v mestečku a jeden pochádzal z inej obce. Celý chotár mestečka charakterizoval súpis ako spustošený, zanedbaný a aj keď mal bohaté a kvalitné polia a pasienky, bol takmer prázdny.⁹

Ani v nasledujúcom desaťročí nedošlo k doosídleniu mestečka novým obyvateľstvom a ešte Matej Bel vo svojich slávnych Notíciách z tridsiatych rokov 18. storočia ho charakterizoval ako rozpadávajúce sa a pustnúce, kde stálo „sotva niekoľko budov, okrem kúrií zemanov.“¹⁰ r. 1738. Mestečko v ňom totiž nie je vôbec uvedené, čo znamená, že nemalo žiadnych zdaňovaných obyvateľov.¹¹ Neznamená to však, že v ňom nemohli žiť zemanovia so služobníctvom, v počte niekoľko desiatok osôb.

Najväčším zemepánom mestečka v prvej polovici storočia bola komora, teda štát. Okrem nej mali menšie majetkové podiely aj iní zemepáni. Väčšina z nich však vlastnila iba nehnuteľnosti alebo opustené usadlosti. Istý, aj keď v tom období nevelký podiel na vlastníctve obce mali aj Sztárayovci. V roku 1746 získal barón Imrich Sztáray kúriu (murovaný dom), patriacu kedysi barónovi Gombosovi a r. 1771 zasa gróf Ján Filip Sztáray niekdajšiu gejőcziovskú kúriu (od Ladislava Pribéka).¹² V druhej polovici storočia sa Sztárayovci, menovite gróf Imrich Sztáray, stal majiteľom celého panstva Sobrance s centrom v mestečku, ktoré získal od kráľovskej komory ako konfiškát po barónovi Jurajovi Gombosovi. Neužíval ho však dlho, lebo už r. 1772 dal celé panstvo do zálohu Baltazárovi Aiszdorfferovi a jeho manželke Anne Szirmayovej.¹³

Doosídľovanie Sobraniec novým obyvateľstvom, sčasti rusínskym, pochádzajúcim zo severnejších okresov Užskej a Zemplínskej stolice, začalo až na sklonku tridsiatych rokov. Systematické doosídľovanie mestečka začalo po získaní gombosovských majetkov novými majiteľmi, Eiszdorfferovcami a Borbélyovcami. Podľa priezvisk poddaných obyvateľov zachytených v urbárskom súpise možno usudzovať, že mestečko bolo doosídlené zväč-

9 MOL Budapest, HTT 3121: Celokrajinský súpis z r. 1715.

10 BEL, M. *Zemplínska stolica. Užská stolica*. Bratislava 1999, s. 65.

11 Štátny archív Zakarpatskej oblasti Ukrajiny Berehovo. F 4/3: Dicálny súpis Sobraneckého okresu Užskej stolice r. 1738.

12 ŠA Prešov, SM 4052, i. č. 226.

13 ŠA Prešov, SM 4747, i. č. 254: Zmluva grófa Jána Filipa Sztárayho o zálohovaní panstva Sobrance z r. 1799.

ša slovenským, menej rusínskym obyvateľstvom zo severnejších okresov Užskej a susednej Zemplínskej stolice. Súpis obyvateľov, vystavený v čase urbárskej regulácie, r. 1774, zaznamenal v mestečku už 14 sedliackych a 2 želiarske poddanské usadlosti.¹⁴

Celospoločenský vývin po satmárskom mieri, predovšetkým však hlboký úpadok a vyludnenie mestečka spôsobili veľké zmeny v konfesionálnom vývine Sobraniec. Pravdepodobne bezprostredne po satmárskom mieri zanikol miestny reformovaný zbor, užívajúci dovtedy starý stredoveký farský kostol. Novoprichádzajúce obyvateľstvo bolo potom zväčša rímskokatolícke, v menšej miere gréckokatolícke. Miestni rímskokatolíci patrili od začiatku storočia ako filia k farnosti Tibava a ostali ňou aj po oživení náboženského života v poslednej tretine storočia. Druhé najpočetnejšie náboženstvo v mestečku predstavovali gréckokatolíci. Napriek tomu, že sa spomínajú už na sklonku 17. storočia, vo väčšom počte sa začalo toto obyvateľstvo v Sobranciach usádzať až v priebehu doosídľovania na konci prvej polovice nasledujúceho storočia.

V národnostnej skladbe Sobraniec v 18. storočí dominovalo slovenské obyvateľstvo, ktoré od polovice storočia doosídľovalo mestečko. Pochádzalo zo severnejších obcí Užskej a Zemplínskej stolice. Spolu s ním prišli vtedy do Sobraniec aj Rusíni. Maďarskej národnosti boli pravdepodobne už iba zemanovia a niektorí nájomcovia, na čo by mohli poukazovať ich priezviská (Varga, Szabó).

Práve v tomto období sa do Sobraniec dostávajú aj prví židia. Židia už v predchádzajúcom období prenikali do severnejších okresov, kde sa zaoberali najmä maloobchodom, pálením pálenky, krčmárstvom a neskôr i prenajímaním panskej pôdy. V priebehu storočia sa počet židovských prisťahovalcov stále zvyšoval, a to vďaka migrácii zo susednej Haliče. Užská stolica, ako prihraničná oblasť bola preto cieľom mnohých židov, ktorí od začiatku 18. storočia vytvárali početné obce v dedinách a mestečkách v celej stolici.

Napriek pomalému procesu doosídľovania boli Sobrance pre židovských prisťahovalcov lákavé vďaka možnostiam podnikania počas miestnych týždenných a výročných trhov. Ďalšie možnosti hospodárskeho uplatnenia pre židov poskytovali krčmy a pálenica v mestečku. Židovské obyvateľstvo je v Sobranciach doložené už v jednom z prvých súpisov židov r. 1739. V tom čase býval v mestečku žid Marko Jozefovič spolu s manželkou a jedným, rovnako židovským sluhom. Zrejme bol obchodníkom, keďže mal dva kone a jedného vola.¹⁵ Ďalší súpis, z r. 1746 uvádza už dve židovské rodiny: Mar-

14 MOL Budapest, HTT, 104: Urbár Sobraniec z r. 1774.

15 *Magyar-zsidó Oklevéltár VII* (Eds. Grünwald, F. – Schreiber, S.). Budapest 1963, s. 592.

ka Jozefoviča a Herška Abrahamoviča. Obidvaja mali manželku a jedného syna.¹⁶ V druhej polovici storočia ďalej vzrástol počet židovského obyvateľstva v mestečku. V 60-tych rokoch žili v Sobranciach štyria židia s rodinami. Žiaľ, dobové písomnosti neuvádzajú ich mená, ale označujú ich podľa zemepánov, ako žid Mikuláša Feketeho, žid Nickeho, žid Szirmayov a žid Abrahám.¹⁷

Jednoznačne dominantným odvetvím a väčšinovým zamestnaním obyvateľstva v čase úpadku a pomalého ekonomického vzostupu Sobraniec bolo poľnohospodárstvo. Vzhľadom na vyludnenie mestečka sa poľnohospodárska výroba počas celej prvej polovice storočia uskutočňovala takmer výlučne na zemianskych hospodárstvach a na niekdajšom panskom majeri barónov Gombosovcov. Remeselníci v prvej polovici storočia pôsobili iba na panskom majeri. Napriek vyludneniu a hlbokému ekonomickému úpadku Sobraniec v prvej polovici storočia obchod naďalej ostával súčasťou ich hospodárskeho života. Podľa dobových správ sa sobranské výročné trhy konalí aj v období ich najväčšieho hospodárskeho úpadku.¹⁸

Osobitný význam pre židovské obyvateľstvo mali dva hospodárske objekty, patriace k majeru: mlyn a hostinec. Mlyn, s dvoma mlynskými kameňmi, dávali ešte baróni Gombosovci do prenájmu mlynárovi. Hostinec prenajímala komora za 20 zlatých ročne, avšak ten, kvôli schátralej budove pre vozy, platil iba 6 zlatých.¹⁹

Význam týchto hospodárskych objektov, predstavujúcich tzv. panské regály, vzrástol v druhej polovici storočia. K hostincom a mlynom z predchádzajúceho obdobia pribudli ďalšie, a to bitúnok, pivovar či pálenica. Samozrejme, najviac takýchto objektov bolo súčasťou najväčšej hospodárskej jednotky v mestečku, majetku, patriacemu grófom Sztárayovcom. Najväčšiu hodnotu z týchto hospodárskych objektov na novom sztárayovskom veľkostatku mal pivovar a pálenica. Jeho hodnota bola stanovená na 2000 zlatých a ročne prinášali dôchodky vo výške 1030 zlatých (400 zlatých pivovar a 630 pálenica). Ich budovy boli postavené z dreva na kamenných základoch, s murovaným komínom a šindľovou strechou. Výkonnosť pivovaru bola približne 400 sudov piva ročne a pálenica dokázala vyprodukovať za 5 rokov 70 sudov (po 200 pínt) pálenky.²⁰

16 Tamže, s. 826.

17 Štátny archív Zakarpatskej oblasti Ukrajiny Berehovo. F 4/4 1371: Súpis židovských nájomcov z r. 1767.

18 BEL, M. *Zemplínska stolica. Užská stolica*. Bratislava 1999, s. 65.

19 MOL Budapest, UC, E 156, 68/14: Súpis skonfiškovaných majetkov baróna Juraja Gombosa z r. 1738.

20 ŠA Prešov, SM 6107, i. č. 444: Súpis majetkov grófa Jána Filipa Sztáraya z r. 1772.

Podobne vysoko ako pivovar bol ocenený aj nový hostinec, ktorého hodnota predstavovala 2000 zlatých a ročne prinášal príjmy v sume 400 zlatých. Hostinec pozostával zo štyroch miestností, kuchyne, komory, pivnice a budovy pre vozy. Postavený bol takisto z dreva na murovaných základoch. Súčasťou areálu hostinca bol aj panský bitúnok. Súčasťou sztárayovského majetku bol aj ďalší, starý hostinec, s hodnotou iba 200 zlatých, prinášajúci ročne len 30 zlatých, z titulu prenájmu. Bol v dezolátnom stave a zrejme si nutne vyžadoval opravu.²¹ Okrem dvoch sztárayovských hostincov bol v mestečku ešte ďalší, patriaci v druhej polovici storočia (r. 1773) Gabrielovi Csuhoi, spolu s polovičnou sedliackou usadlosťou.²²

Tradičnými hospodárskymi objektmi v mestečku, ktoré nezanikli ani v období najväčšieho ekonomického úpadku boli mlyny. Kým na začiatku storočia (r. 1719) existovali v Sobranciach dva mlyny, horný a dolný, v druhej polovici storočia stáli v mestečku celkovo tri mlyny. Jeden patrilo grófovi Sztárayovi, ďalšie Pribékovcom a Szirmayovcom, neskôr Aiszdorfforovcom.²³ Tie však užívali výlučne kresťanskí nájomcovia, niektorí i šľachtického pôvodu. Židia boli až do druhej polovice 19. storočia z nájmu mlynov spravidla vylúčení.

V sociálnej skladbe obyvateľstva patrili sobranskí židia do skupiny nájomcov. Nájomcovia mohli byť rovnako šľachtického, meštianskeho ako aj poddanského pôvodu. Ich spoločnou charakteristikou bolo užívanie panských regálov, teda hospodárskych objektov, patriacich zemepánom, ako boli krčmy, hostince, pálenice, pivovary, mlyny, valchovne, pily či dokonca majere. Za ich využívanie odvádzali zemepánom, majiteľom týchto objektov, dohodnutú sumu nájmu, tzv. árendu. Na rozdiel od šľachty, vlastniacej tzv. šľachtický statok, platili daň v závislosti od výšky nájmu. Mnohí z nich boli nemajetní zemaniam, avšak ku koncu storočia stále väčšiu časť z nich tvorili židia. Dobové písomnosti ich neevidovali jednotne, ale najčastejšie ako taxalistov, čiže zdaňovaných zemanov, šľachtických, resp. nešľachtických nájomcov a dokonca aj podželiarov (najmä židovských nájomcov). Napriek ich nejasnému spoločenskému postaveniu predstavovali k nim neraz patrili najbohatší ľudia na dedine, majetkom vysoko prevyšujúci chudobnejších zemanov.

V Sobranciach žila v druhej polovici 18. storočia početná skupina týchto nájomcov. Okrem mlynárov k nim patrili aj spomínaní remeselníci, kto-

21 Tamže.

22 ŠA Prešov, SM 4096, i. č. 228: Súpis majetkov Tomáša Csuhu z r. 1773.

23 Štátny archív Zakarpatskej oblasti Ukrajiny Berehovo. F 4/4, 1372, 1385: Súpis nešľachtických nájomcov z r. 1767 a 1770.

rí zrejme užívali zemepanské budovy a dielne. Výška árendy a majetkové pomery nájomcov boli rôzne. Najvýznamnejší boli mlynári, platiaci aj najvyššiu sumu dane. Ďalšími nájomcami v mestečku boli krčmári. Títo boli v Sobranciach v tomto období minimálne traja: krčmár Samuela Borbélya, Antona Csuha a samozrejme, grófa Jána Filipa Sztáraya (v starom aj novom hostinci). Nájomcami krčiem boli, na rozdiel od mlynárov, spravidla už židia. Poukazuje na to aj výška dane, ktorú odvádzali štátu. Štyria sobranskí židovskí árendátori platili daň v sume 4, 5 a 6 zlatých (borbélyovský nežidovský krčmár odvádzal daň 7 zlatých 30 grajciarov). Ostatní árendátori, spravidla remeselníci, platili štátu daň od 3 do 7 zlatých ročne.²⁴

Aj v prvej polovici 19. storočia ostávali Sobrance súčasťou obrovského Sztárayovského domínia a centrom panstva so sídlom v mestečku. Celé toto sztárayovské panstvo bolo od r. 1773 v zálohu Baltazára Aiszdorffera. Po 30 rokoch bol záloh predĺžený pre Jána Pongrácza, nového manžela Anny Szirmayovej, vdovy po Baltazárovi Aiszdorfferovi.²⁵ Po ňom sa mestečko dostalo do držby nových zemepánov: gróf Napoleon Török, Pavol Fejérváry, Juraj Szemere, manželka Vavrinca Feketeho, Štefan Csuha, Gabriel Fekete, Anton Fekete, manželka Žigmunda Pribéka, Anton Pribék, Mikuláš Pribék, Ambrus Gulacsy, Lonovicsovci, Pavol Szathmáry, Pavol Gubovics, Kükemezeyovci, Štefan Gubovics, manželka Štefana Feketeho, manželka Juraja Feketeho a manželka Jána Feketeho.²⁶

Hlavným zamestnaním obyvateľov mestečka ostávalo poľnohospodárstvo, v ktorom sa začali uplatňovať i židia, ako nájomcovia panskej pôdy. Oproti druhej polovici predchádzajúceho storočia vzrástol počet a kvalita hospodárskych objektov na veľkostatkoch, predstavujúcich tzv. panské regály, prenajímané spravidla (okrem mlynov) židom. Priamo v mestečku v areáli kaštiela stáli dva pivovary, z dreva postavený starý a nový. Nový pivovar bol v murovanej budove so šindľovou strechou a jeho súčasť tvorili aj tri stajne pre kone, budova pre vozy a skladištia. Ďalším hospodárskym objektom v Sobranciach, ktorý stál dokonca v strede mestečka, bol hostinec. Tvorili ho dve miestnosti, jedna komora, sklad a pivnica s desiatimi sudmi. V jeho areáli sa nachádzali stajne pre 24 koní a budova pre vozy. V ďalších pivniciach pri hostinci bolo uskladnených 25 sudov vína a 15 sudov pálenky. Pálenica bola takisto murovanou budovou, pokrytou slame-

24 Štátny archív Zakarpatskej oblasti Ukrajiny Berehovo. F 4/4, 1372: Súpis nešľachtických nájomcov z r. 1767.

25 ŠA Prešov, SM 4747, i. č. 254: Dohoda o prenájme Sobraneckého panstva z r. 1799.

26 Štátny archív Zakarpatskej oblasti Ukrajiny Berehovo. F 4 Župan Užskej stolice, 4/7, 124: Súpis šľachtických majetkov z r. 1847.

nou strechou. Produkcia pálenice bola 40 sudov pálenky ročne. V jej areáli bolo uskladnených 40 siah dreva určených na jej prevádzku.²⁷

Okrem sztárayovského mlyna boli v prvej polovici 19. storočia v mestečku ešte ďalšie dva mlyny. Jeden z nich patrilo Pribékovcom a druhý azda Szemereovcom alebo dedičom Baltazára Aiszdorffera. Mlynárom v ňom bol Michal Keretzmán.²⁸ Od konca 18. storočia stúpol počet hostincov a krčiem. Regnikolárny súpis z r. 1828 zaznamenal v Sobranciach desiatich židovských árendátorov krčiem alebo hostincov. Je síce možné, že niektorí mali v prenájme jednu krčmu, minimálne však možno predpokladať prevádzkovanie aspoň troch panských krčiem, prenajatých židom.²⁹

Po doosídlení v polovici predchádzajúceho storočia, konsolidácii hospodárskeho života mestečka a obnovení úrovne tamojších týždenných a výročných trhov sa začala intenzívnejšie rozvíjať remeselná výroba. Remeselníci však boli stále sústredení výlučne na panskom veľkostatku a nachádzali sa medzi nimi i viacerí židia. Súpis panského hospodárstva z roku 1822 uvádza kováča, stolára, obuvníka, židovského obuvníka, murára, mlynára a mäsiara.³⁰

Podobne vytváral priestor pre hospodárske uplatnenie miestnych židov aj rozvíjajúci sa obchod, vďaka výročným a týždenným trhom. Počet profesionálnych obchodníkov v Sobranciach bol pritom veľmi nízky. Podľa súpisu panského veľkostatku z r. 1810 býval jeden židovský obchodník v drevenom dome v areáli mlyna. Regnikolárny súpis z r. 1828 zaznamenal v mestečku jedného židovského obchodníka menom Aizel.³¹

V sociálnej skladbe mestečka dominovali židia v rozrastajúcej sa skupine nájomcov, užívajúcich okrem tradičných panských regálov i zemepanskú pôdu a viaceré usadlosti. Práve užívanie panského majetku formou nájmu alebo árendy bolo ich spoločným znakom. Ich spoločenské postavenie pritom nebolo jednotné. Väčšina z nich bola označovaná za podželiarov, čo sa týkalo predovšetkým židovských nájomcov.³² Spôsobom života a príjmami sa blížili postaveniu šľachty, spoločensky však často ostávali na úrovni

27 ŠA Prešov, SM 6489, i. č. 479: Súpis majetkov grófa Krištofa Sztárayho z r. 1810.

28 Štátny archív Zakarpatskej oblasti Ukrajiny Berehovo. F 4 Župan Užskej stolice, 4/5, 2080: Súpis taxalistov z r. 1783.

29 MOL Budapest, B-200, N 26 Ung megye, 167 a: Regnikolárny súpis Sobraniec, r. 1828.

30 ŠA Prešov, SM 5255, i. č. 276: Súpis majetkov Krištofa, Imricha a Vincenta Sztárayho z r. 1822.

31 MOL Budapest, B-200, N 26 Ung megye, 167 a: Regnikolárny súpis Sobraniec, r. 1828.

32 Boli medzi nimi však aj nájomcovia šľachtického pôvodu, teda zemanovia bez šľachtického statku, príj. mešťania kráľovských alebo zemepanských miest.

podželiarov. To platí najmä pre židovských nájomcov, ktorí nemali vlastný dom.

Regnikolárny súpis uvádza desiatich takýchto nájomcov, pričom všetci boli židia a v prenájme mali panský hostinec a niekoľko krčiem. Spoločenským postavením boli podželiari, to znamená, že nemali vlastný dom. Ich majetkové pomery boli porovnateľné so sedliakmi, iba jeden zamestnával sluhu a slúžku, ďalší vlastnil dva voly a iný dva kone, zrejme na vozenie tovaru či zásobovanie.³³ V súpisoch nájomcov a mlynárov z tohto istého obdobia, z r. 1830 a 1833 je uvedených trinásť nájomcov, platiacich nájom v sume od 30 grajciarov do 3 zlatých. Okrem troch (zrejme mlynárov) boli všetci z nich židia.³⁴ Aj keď väčšina zo židovských árendátorov užívala hostinec a krčmy, mohli mať v prenájme aj iné objekty. Takýmto nájomcom bol napr. Izák Lejbovič, ktorý si r. 1821 prenajal od grófa Krištofa Sztárayho dom v mestečku s obchodmi a obytnými priestormi za 100 zlatých ročne.³⁵

Prvými konkrétnymi údajmi o počte obyvateľov mestečka sú preto až publikované záznamy zo súpisu z roku 1828. Podľa nich žilo v tom roku v Sobranciach 427 obyvateľov, pričom už takmer štvrtinu z nich tvorili židia.³⁶ Od druhej polovice 18. storočia v mestečku permanentne rástol počet židov, ktorí sa tak stali jednoznačne najrýchlejšie sa rozvíjajúcou a treťou najpočetnejšou konfesiou. Do Sobraniec, ako i ďalších užských a hornozemplínskych obcí a mestečiek prenikali zo susednej Haliče, a to najmä od konca storočia. V roku 1828 bývalo v mestečku 119 židov, ktorí tak tvorili 22 % jeho obyvateľstva.³⁷ Regnikolárny súpis z tohto istého roku pritom eviduje iba 15 židovských, výlučne podželiarskych rodín. Ostatní mohli patriť služobníctvu, príp. bývali na majeri či v iných objektoch veľkostatku. Prevažujúcim spôsobom obživy židovského obyvateľstva v Sobranciach bol prenájom panských hospodárskych zariadení alebo pôdy. Z 15 židovských rodín r. 1828 patrilo dvanásť krčmárom a jedna obchodníkovi. Ostatní mali v prenájme zrejme pôdu alebo ďalšie súčasti panstva. V roku 1828 žili v Sobranciach títo židovskí nájomcovia: Mortko, Izko, Moško, Herško, Berko, Beňo, Hartmann, Major, Losák, Mošarik, Szabó, Huser, Ciger, Ajzel a Dávid.³⁸

33 MOL Budapest, B-200, N 26 Ung megye, 167 a: Regnikolárny súpis Sobraniec, r. 1828.

34 Štátny archív Zakarpatskej oblasti Ukrajiny Berehovo. F 4, 4/9, 1208, 4/9, 1668: Súpisy nájomcov z r. 1830 a 1833.

35 ŠA Prešov, SM 5248, i. č. 275: Nájomná zmluva z r. 1821.

36 NAGY, L. *Notitiae politico-geographico-statisticae Hungariae*. Buda 1828, s. 421.

37 NAGY, L. *Notitiae politico-geographico-statisticae Hungariae*. Buda 1828, s. 421.

38 MOL Budapest, B-200, N 26 Ung megye, 167 a: Regnikolárny súpis Sobraniec, r. 1828.

Počet židovských árendátorov pritom rástol aj v nasledujúcich rokoch a súpis nájomcov z r. 1833 uvádza už 13 takýchto rodín.³⁹ Väčšina z nich pritom užívala panský hostinec, krčmy a ďalší ostatné hospodárske objekty na veľkostatku.

Napriek tomu, že medzi sobranskými židmi boli v prvej polovici 19. storočia nesporne viacerí majetní ľudia, celkovo ich majetkové pomery neboli veľmi priaznivé, čo dokumentuje aj skutočnosť, že r. 1819 nezaplatili nedoplatok tzv. tolerančnej dane (daň platená iba židmi) v sume 150 zlatých v strieborných peniazoch (nie v bankovkách).⁴⁰ Vzhľadom na početnosť židovského obyvateľstva možno predpokladať existenciu samostatnej židovskej obce s vlastnou modlitebňou, rituálnym kúpeľom a cintorínom, ktorá možno mala aj vlastného rabína. Na vyspelý život sobranskej židovskej obce môže poukazovať pôsobenie židovských remeselníkov, ako bol židovský obuvník.

Jednou zo štátnych inštitúcií, s ktorou židia prichádzali od začiatku 19. storočia do kontaktu, bola armáda. Systematicky budovaná stála armáda bola pravidelne doplňovaná predovšetkým z vidieckeho obyvateľstva, no namiesto sedliakov či remeselníkov sa neraz nechávali zverbovať Cigáni, židia alebo rôzne deklasované elementy. V zozname nováčikov z územia Užskej stolice z r. 1831 je za Sobrance uvedený žid Natan Haáz, poddaný Csuhovcov. V roku 1842 sa z mestečka medzi novozverbovanými vojakmi uvádza nemajetný žid Michal Salomé.⁴¹

Udalosťou nesmierneho významu bola pre židov revolúcia r. 1848/49. Revolučné, tzv. aprílové zákony priniesli základné občianske práva a slobody, odstránili poddanstvo i platenie tolerančnej dane, čím získali vláde v Pešti podporu židovského obyvateľstva. V nasledujúcich rokoch poskytlí uhorskí židia revolučnej vláde vysoké finančné sumy a asi dve desiatky tisíc vstúpili do vojska ako gardisti a honvédi. Táto spolupráca vyústila napokon do občianskeho zrovnoprávnenia židov zákonom z 18. júla 1849.

Takisto v Sobranciach sa viacerí židia zapojili do udalostí revolúcie a oslobodzovacej vojny. V Užskej stolici boli narýchlo zostavované prápory gardy a domobrany v júni 1848, akiste kvôli nebezpečenstvu, v súvislosti s postupom rakúskych vojsk zo susednej Haliče k severovýchodným hraniciam Uhorska. V Sobranskom okrese bol sformovaný samostatný prápor

39 Štátny archív Zakarpatskej oblasti Ukrajiny Berehovo. F 4, 4/9, 1668: Súpis nájomcov z r. 1833.

40 Štátny archív Zakarpatskej oblasti Ukrajiny Berehovo. F 4, 4/8, 1819: Prosba sobranských židov o odpustenie nedoplatku tolerančnej dane z r. 1819.

41 Štátny archív Zakarpatskej oblasti Ukrajiny Berehovo. F 4, 4/3, 1466, 4/10, 1114: Zoznamy odvedencov z Užskej stolice z r. 1831 a 1842.

domobrany a jedna jeho stotina mala sídlo v Sobranciach. Priamo v mestečku do gardy vstúpilo 23 obyvateľov, vrátane viacerých židov.⁴² Ďalšie verbovanie do národnej gardy sa uskutočnilo v auguste, opäť na obranu proti rakúskej armáde, pochádzajúcej z Haliče. Zo Sobraniec malo vtedy vstúpiť do vojska šesť kresťanov a niekoľko židovských gardistov.⁴³ K ich bojovému nasadeniu však napokon nedošlo.

Druhá polovica 19. storočia priniesla viaceré zmeny, ktoré zásadným spôsobom zasiahli do spôsobu života židov na uhorskom vidieku. Zrušenie poddanstva, uzákonenie občianskych práv a odstránenie obmedzení v nakladaní s nehnuteľnosťami vytvorili podmienky pre uplatnenie sa židov v rozmáhajúcom sa priemysle. Ešte lepšia situácia pre židovské obyvateľstvo nastala po rakúsko-uhorskom vyrovnaní, v období dualizmu (1867 – 1918). Už r. 1867 bola zákonom nastolená emancipácia židov v krajine a o dva roky sa završil rozkol medzi reformne a ortodoxne orientovanými židmi v Uhorsku vznikom dvoch samostatných prúdov i celokrajinských organizácií: neologickej a ortodoxnej. V Užskej stolici, ako aj na celom severovýchode, takmer úplne prevládal ortodoxný smer. Industrializácia a ďalšia liberalizácia spoločnosti v nasledujúcich rokoch vytvorila podmienky pre široké uplatnenie židov v hospodárstve, štátnej správe, armáde, školstve, kultúre, spoločenskom a kultúrnom živote.

Od polovice storočia prešli náboženské pomery v mestečku búrlivým vývinom, pričom sa viackrát zmenilo početné zastúpenie jednotlivých konfesií. Až do konca storočia najvýraznejší rast zaznamenalo židovské náboženstvo. Už v roku 1851 zaujali židia tretie miesto v náboženskej skladbe, predstavujúci (v počte 119) 23 % obyvateľov.⁴⁴

K ďalším zmenám v náboženských pomeroch došlo v nasledujúcich rokoch, podľa údajov z r. 1869. Dynamicky sa rozvíjajúca židovská náboženská obec vtedy predbehla gréckokatolícku konfesiou a s 286 členmi sa tak židia stali druhým najsilnejším náboženstvom v mestečku, združujúcim takmer 30 % obyvateľov.⁴⁵ Tieto konfesionálne pomery ostali bez väčších zmien aj počas 70-tych rokov, čo dokladajú údaje sčítania ľudu z r. 1881. Rímskokatolícka cirkev s 397 veriacimi a podielom 37 % ostávala najsilnejšou konfesiou v mestečku. Výraznejšie opäť vzrástol počet židov (349), ktorí

42 Štátny archív Zakarpatskej oblasti Ukrajiny Berehovo. F 4, 4/10, 2264: Výkaz jednotiek národnej gardy a ľudovej domobrany v Užskej stolici z júna 1848.

43 Štátny archív Zakarpatskej oblasti Ukrajiny Berehovo. F 4, 4/10, 2230: Výkaz počtov nových členov národnej gardy v Sobranskom okrese v októbri 1848.

44 FÉNYES, E. *Magyarország geographiai szótára*. Pest 1851, II, 2., s. 145.

45 Štátny archív Zakarpatskej oblasti Ukrajiny Berehovo, F-7 Podžupan Užskej stolice, 7/1: Sčítanie ľudu a domácich zvierat z r. 1869, individuálne hárky.

síce naďalej ostávali druhým najpočetnejším náboženstvom, tvorili však už 33 % obyvateľstva.⁴⁶

Až na sklonku storočia sa náboženská skladba sobranského obyvateľstva opäť zmenila, čo dokumentujú výsledky sčítania z r. 1900. V poslednom roku storočia boli najpočetnejšou konfesiou opäť gréckokatolíci (34 %) a na druhom mieste rímskokatolíci (33 %). Židia zaznamenali výrazný pokles a z postavenia druhej najpočetnejšej konfesie klesli na tretie miesto. S počtom 319 veriacich tvorili na prelome storočí 29 % obyvateľstva Sobraniec.⁴⁷

Sobranecká židovská náboženská obec prežívala v druhej polovici storočia najdynamickejší rast. Počet židov, bývajúcich v Sobranciach stúpol počas troch desaťročí trojnásobne, čo nemohlo byť výsledkom len prirodzeného prírastku. Hlavným dôvodom bolo akiste intenzívne prisťahovalectvo z okolitého vidieka, no rovnako z Haliče či podkarpatských stolíc. Pomerne veľký počet židov v mestečku vytváral predpoklady pre ich uplatnenie v rôznych zamestnaniach. Z ich radov pochádzali všetci krčmári a obchodníci, niektorí nájomcovia pôdy, viacerí remeselníci, no takisto samostatní roľníci, pomocní robotníci, ale aj nádenníci či sluhovia. Sobrance boli nielen sídlom židovskej obce, ale aj rabínskeho a matričného obvodu, zahŕňajúceho užšie okolie mestečka. Miestna židovská obec disponovala všetkými dôležitými kultovými objektmi, ako bola synagóga, rituálny kúpeľ, Chevra kadiša (svätý spolok) či cintorín. Synagóga bola zrejme postavená práve v tomto období, akiste na mieste niekdajšej modlitebne. Prvým známym rabínom v mestečku bol Dávid Eisenstätter, uvádzaný v sčítaní r. 1869.⁴⁸ Sobranecká židovská obec, rovnako ako takmer všetky vidiecke obce na severovýchode Uhorska, patrila k tradičnému, konzervatívne smeru a po židovskom kongrese r. 1869 sa prihlásila k ortodoxii.

V roku 1890 prijala Sobranecká autonómna ortodoxná židovská náboženská obec nové stanovy ako súčasť krajskej uhorskej organizácie autonómnych židovských náboženských obcí. Židovská náboženská obec užívala vlastné rituálne objekty: synagógu, predmodlitebňu a rituálny kúpeľ mikve. Členom ortodoxnej obce sa automaticky stali všetci dovtedajší samostatní členovia existujúcej náboženskej obce a noví po zaplatení členského v minimálnej výške 2 zlaté (podľa rozhodnutia vedenia obce). Všetci členovia platili členské 3 zlaté ročne. Príslušníci cudzích náboženských

46 *A magyar korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei.* I. Budapest 1882, s. 333.

47 *A magyar korona országainak 1900 évi népszámlálása, I.* Budapest 1902, s. 261.

48 Štátny archív Zakarpatskej oblasti Ukrajiny Berehovo, F-7 Podžupan Užskej stolice, 7/1: Sčítanie ľudu a domácich zvierat z r. 1869, individuálne hárky.

obcí mohli byť prijatí na základe dohodnutých podmienok. Plnoprávnymi členmi obce nemohli byť osoby súdne trestané, členovia, ktorí aspoň raz v roku dostali od obce finančnú výpomoc a platení zamestnanci obce. Na čele obce stálo vedenie, volené na základe stanov, ktoré tvorili: predseda (kostolný dozorca), pokladník, revízor a tajomník. Členovia vedenia nesmeli byť pokrvne príbuzní. Riadne zasadnutie obce sa mohlo uskutočniť len v prítomnosti minimálne desiatich členov, voliť vedenie mohlo iba s najmenej pätnástimi prítomnými členmi. Zasadnutia sa mohli konať ak s tým súhlasila väčšina členov vedenia, mimoriadne zasadnutia po podaní písomnej žiadosti minimálne desiatich členov obce. Za urážku rabína alebo člena vedenia hrozilo odňatie členských práv až na jeden rok. Za náboženské otázky zodpovedal rabín, za poriadok, chod a hospodárenie obce jej predseda. Predseda mal právo rozhodovať o jednorazových platbách do výšky 5 zlatých, vedenie do sumy 50 zlatých a vynakladanie vyšších čiastok ročne musela schváliť obec na svojom zasadnutí. Obec mala Chevru kadišu, ktorá však bola autonómna a riadila sa vlastnými pravidlami. Na jej čele stál predseda, ktorým bol v tom čase Abrahám Adler.⁴⁹

V úzkom spojení s náboženstvom a cirkevným životom bolo aj v druhej polovici 19. storočia školstvo a vzdelávanie. V Sobranciach pôsobili dve konfesiónálne ľudové školy, z nich jedna židovská. Podľa údajov z r. 1869 bol učiteľom v židovskej škole Dávid Frank.⁵⁰ Ku koncu storočia došlo k zlúčeniu oboch konfesiónálnych škôl a vytvoreniu jedinej, štátnej školy v mestečku. Na konci storočia boli učiteľmi štátnej základnej školy v Sobranciach Anton Schenker a Šoma Hirschler.⁵¹

Rýchly rast židovskej komunity aj zmeny vo vývine uhorských židov, dokumentujú údaje o národnostnom vývine mestečka. Už v roku 1881 boli druhou najpočetnejšou národnosťou Maďari, tvoriaci v počte 339 už 33 % obyvateľov. K Nemcom sa hlásilo 234 osôb a predstavovali tak tretiu najpočetnejšiu národnosť s podielom 23%.⁵² Národnostné pomery už do konca storočia nezaznamenali významnejšie zmeny. Počet Maďarov vzrástol iba mierne, a to na 372. So stabilným podielom necelých 33% tak ostávali

49 Štátny archív Zakarpatskej oblasti Ukrajiny Berehovo, F-7 Podžupan Užskej stolice, 7/4: Stanovy autonómnej ortodoxnej židovskej náboženskej obce v Sobranciach z r. 1890.

50 Štátny archív Zakarpatskej oblasti Ukrajiny Berehovo, F-7 Podžupan Užskej stolice, 7/1: Sčítanie ľudu a domácich zvierat z r. 1869, individuálne hárky.

51 Štátny archív Zakarpatskej oblasti Ukrajiny Berehovo, F-7 Podžupan Užskej stolice, 7/6, 1028: Súpis voličov do Uhorského snemu z r. 1891.

52 *A magyar korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei.* I. Budapest 1882, s. 333.

druhou najpočetnejšou národnosťou v Sobranciach. Prudko však poklesol počet Nemcov, tvoriacich síce v počte 165 naďalej tretiu najsilnejšiu národnosť, na národnostnej štruktúre mestečka sa však podieľali iba 14 %.⁵³ Výrazný vzrast maďarskej národnosti pri súčasnom oslabení nemeckého etnika bol z veľkej časti dôsledkom asimilácie sobranských židov. Väčšina židovského obyvateľstva sa síce r. 1881 hlásila k nemeckej národnosti, postupne sa však maďarizovala. Proces dobrovoľného pomaďarčovania židov v mestečku intenzívne prebiehal práve v poslednom desaťročí 19. storočia, čo dokumentuje prudký pokles nemeckej národnosti v prospech Maďarov.

V priebehu prvých desiatich rokov 20. storočia sa opäť zmenili náboženské pomery v Sobranciach. Na prvé miesto v náboženskej skladbe obyvateľstva sa opäť dostali rímskokatolíci a židia, v počte 296 tvoriaci viac ako 24 % ostali na treťom mieste.⁵⁴ Židovská náboženská obec ostávala jedinou samostatnou cirkevnosprávnou organizáciou v mestečku. Sobrance boli sídlom židovského rabínskeho a matričného obvodu. Úrad rabína vykonával v tomto období Izidor Weisz.⁵⁵ Asimilácia miestnych židov sa aj na prahu 20. storočia premietala do národnostných pomerov. Podľa údajov z posledného sčítania ľudu, z r. 1910, žilo v Sobranciach 538 obyvateľov maďarskej národnosti (45 %). Počet Nemcov klesol na 76 a ich podiel na 6 %.⁵⁶

V spoločenskej štruktúre sa v nových podmienkach dostalo židovské obyvateľstvo medzi všetky sociálne skupiny. Veľká časť z nich sa pritom naďalej venovala prevádzkovaníu bývalých panských regálov, príp. tradičnými židovskými povolaniami z predchádzajúceho obdobia ako krčmári či obchodníci. Niektorí z nich sa však už zaoberali poľnohospodárstvom a z bývalých nájomcov pôdy sa stali dokonca veľkostatkári.

V roku 1869 bol v Sobranciach jeden židovský nájomca veľkostatku Marek Widder, ktorý popri bližšie nešpecifikovanej výmere poľnohospodárskej pôdy mal na svojom hospodárstve 4 kone, 4 kravy, 8 teliat, 6 volov, 400 oviec, 2 svine a 5 včelích úľov.⁵⁷

53 *A magyar korona országainak 1900 évi népszámlalása*, I. Budapest 1902, s. 261.

54 *A Magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlalása* I. Budapest 1912, s. 260 – 261.

55 Štátny archív Zakarpatskej oblasti Ukrajiny Berehovo, F-7 Podžupan Užskej stolice, 7/4, 1742: Potvrdenie o vyplatení rabína za vyučovanie náboženstva v sobranskej základnej škole z r. 1912.

56 *A Magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlalása* I. Budapest 1912, s. 260 – 261.

57 Štátny archív Zakarpatskej oblasti Ukrajiny Berehovo, F-7 Podžupan Užskej stolice, 7/1: Sčítanie ľudu a domácich zvierat z r. 1869, individuálne hárky.

Na začiatku 90. rokov mal jeden zo šiestich veľkostatkov v Sobranciach židovského vlastníka. Veľkostatok Ignáca Widdera mal rozlohu 142 katastrálnych jutár, pričom polia tvorili 95 jutár, záhrady 1, lúky 34, pasienky 2 a nevyužiteľné plochy 1 jutro.⁵⁸ Už v nasledujúcich rokoch došlo aj v tomto odvetví k niektorým zmenám, Aj v druhej polovici 90. rokov bolo síce v mestečku naďalej šesť veľkostatkov, zmenili sa však ich majitelia a takisto celková plocha a skladba pôdy, ktorá k nim patrila. Židovských majiteľov alebo nájomcov mali už dva z nich. Boli nimi Móric Moskovics a Henrich Weisz. Pritom veľkostatok Henricha Weisza bol jedným z dvoch, nachádzajúcim sa výlučne v Sobranciach, nie v chotároch viacerých obcí.

Veľkostatok Mórica Moskovicsa zaberol 363 katastrálnych jutár, ležal v chotároch dvoch obcí a pracovalo na ňom 12 pomocných síl (sluhov). Z domácich zvierat choval 25 kusov hovädzieho dobytka, 15 koní a 12 sviň. Henrich Weisz mal v mestečku veľkostatok s plochou 147 jutár, s 10 paholkami, 35 kusmi hovädzieho dobytka, 6 koňmi a 5 sviňami. Okrem domácich zvierat mali majitelia na svojich veľkostatkoch aj rôzne poľnohospodárske zariadenia a prvé jednoduché stroje. Móric Moskovics mal 1 roštu, 7 pluhov, 1 sekáč na sečku, 6 brán, 2 valce a 4 vozy a Henrich Weisz 1 roštu, 6 pluhov, 5 brán a 3 vozy so záprahom.⁵⁹

Blízko k remeselníkom mali majitelia, resp. prevádzkovatelia pohostinských živností, ktorých v Sobranciach reprezentovali 4 krčmári: Eziás Vinkler, Herman Herskovics, Leopold Vinkler a Benjamín Miller. Všetci boli židia a mali vo vlastníctve alebo v prenájme niekdajšie panské krčmy a hostince.⁶⁰

Nemalý počet židov v Sobranciach zamestnávala aj remeselná výroba. V druhej polovici storočia zaznamenala dynamický rozvoj a v poslednom roku storočia v nej pôsobilo už 111 osôb.⁶¹ V roku 1869 pôsobilo v Sobranciach jedenásť židovských obchodníkov: jeden čižmár, dvaja mäsiari, piati krajčíri, jeden obuvník, jeden stolár a jeden pekár.⁶² Už o niekoľko rokov, r. 1875 bolo však v mestečku viac remeselníkov, keďže len medzi oprávne-

58 *Magyarország földbirtokosai: Az összes 100 holdnál többel bíró magyar birtokosok névsora a tulajdonukban lévő földterületek művelési ágak szerinti feltűntetésével.* Budapest 1893, s. 709.

59 *A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája. II. Gazdacímtár.* Budapest 1897, s. 308 – 309.

60 Štátny archív Zakarpatskej oblasti Ukrajiny Berehovo, F-7 Podžupan Užskej stolice, 7/1: Sčítanie ľudu a domácich zvierat z r. 1869, individuálne hácky.

61 *A magyar korona országainak 1900 évi népszámlálása, II.* Budapest 1904, s. 518.

62 Štátny archív Zakarpatskej oblasti Ukrajiny Berehovo, F-7 Podžupan Užskej stolice, 7/1: Sčítanie ľudu a domácich zvierat z r. 1869, individuálne hácky.

nými voličmi do parlamentu s určitým minimálnym príjmom bolo zaznamenaných deväť remeselníkov: traja obuvníci, jeden hodinár, mäsiar, stolár, rytec, sklenár a pekáč.⁶³

Podobne dynamicky sa rozvíjal aj obchod a do konca storočia stúpol počet osôb, zamestnaných v tomto rezorte na 33.⁶⁴ Okrem miestnych obchodov a obchodíkov si v rozvoji obchodu významné miesto stále udržiavali sobranské jarmoky a týždenné trhy. K tradičným jarmokom, konaným už po niekoľko storočí, pribudli v tomto období známe dobytie trhy. Statkári a sedliaci z okolia, ako aj profesionálni obchodníci, na nich privádzali veľké počty dobytky. Napr. v septembri 1898 ponúkali na sobranskom trhu 2000 – 2200 kusov hovädzieho dobytky a 1300 – 1500 koní.⁶⁵ Nie vždy boli však také veľkolepé a len tri roky predtým, v januári 1896, hodnotili noviny miestny krajský trh ako veľmi zlý, kde sotva bolo možné nájsť cennejšieho koňa.⁶⁶ Ostatné sobranské jarmoky boli však spravidla označované ako dobré alebo úspešné.⁶⁷

V roku 1869 boli v Sobranciach dvaja významnejší profesionálni obchodníci: obchodník Wolf Moskovics a obchodník s liehom Jakub Ehrenreich. Okrem nich pôsobili v mestečku ďalší štyria maloobchodníci a jeden bol označený za maloobchodníka.⁶⁸ Do konca storočia stúpol počet židovských obchodníkov v Sobranciach. Iba v radoch oprávnených voličov do parlamentu, ktorí museli disponovať istým minimálnym ročným príjmom, bolo zaznamenaných sedem obchodníkov (traja uvedení ako obchodníci a štyria ako obchodníci s miešaným tovarom).⁶⁹

Na začiatku 20. storočia pôsobilo v Sobranciach sedem hostincov a krčiem, ktorých majiteľmi boli: Móric Roth, Leopold Winkler, Benjamín Milder, S. Miller, Ján Duffre, Leopold Weissberger a vdova Guttmannová.⁷⁰ Pred prvou svetovou vojnou zamestnával obchod a finančná sféra 33 obyvateľov Sobraniec. Významnejšími obchodníkmi v mestečku boli: Jozef Vlacsiky, Herman Weisz, Ignác Gelehrter, B. Slinger a L. Thoman.⁷¹ V na-

63 Štátny archív Zakarpatskej oblasti Berehovo 7/4, 334: Zoznam oprávnených voličov do parlamentu z r. 1875.

64 *A magyar korona országainak 1900 évi népszámlalása, II.* Budapest 1904, s. 518.

65 Felső Zemplén, 29. IX. 1898.

66 Ung, 11. I. 1896.

67 Felső Zemplén, Ung 1895 – 1900.

68 Štátny archív Zakarpatskej oblasti Berehovo 7/4, 334: Zoznam oprávnených voličov do parlamentu z r. 1875.

69 Štátny archív Zakarpatskej oblasti Berehovo 7/4, 334: Zoznam oprávnených voličov do parlamentu z r. 1875.

70 MOCSÁRY, M. *Ungmegyei naptár 1909. évre.* Ungvár 1908, s. 111.

71 Tamže.

sledujúcich rokoch sú spomínaní aj obchodník s drevom Jakub Schönberger a veľkoobchodník s liehom Ármin Moskovics.⁷²

Novým odvetvím, v ktorom sa z veľkej časti uplatnili židia, bolo finančníctvo. Ďalší rozvoj obchodu, no predovšetkým priemyselných a poľnohospodárskych podnikov nebol už v tom období možný bez rozvoja finančného sektora. V apríli 1905 bola z iniciatívy miestneho advokáta Dr. Eduarda Preussa založená Sobranecká sporiteľňa,⁷³ v nasledujúcich rokoch transformovaná na akciovú spoločnosť.⁷⁴ V rokoch bezprostredne pred prvou svetovou vojnou došlo k vytvoreniu ďalšieho finančného ústavu v mestečku. Bola ním Sobranecká hospodárska banka, a. s. so základným kapitálom 100 000 korún. Jej zakladateľmi boli viaceré popredné osobnosti mestečka: advokát Dr. Dávid Fehér, lekár Dr. Maximilián Grünstein, obchodníci Jakub Schönberger a Ármin Moskovics, podnikateľ Maximilián Weiszmann a veľkostatkár Dávid Simonovics. Banka, založená v marci 1912 vydala akcie v hodnote 65 000 korún.⁷⁵ Tretím, najmenším finančným ústavom v mestečku bolo Sobranecké úverové družstvo.⁷⁶

Popri remeselníkoch, obchodníkoch, krčmároch a ďalších však najväčšia časť sobranských židov patrila k najnižším sociálnym skupinám, pracujúcim za mzdu. Celkovo tridsať miestnych židov patrilo v roku 1869 k nádenníkom (12) a pomocným silám, zaoberajúcich sa aj drobnými živnosťami (15). Jeden z nich bol sluhom, ďalší zriadencom na pošte a jeden židovský obyvateľ žil z milodarov.⁷⁷

V nasledujúcich rokoch sa židia postupne uplatňovali aj v ďalších odvetviach. Ešte v roku 1869 bol Karol Lévi, pochádzajúci z Drážďan v Sasku uvedený ako technik.⁷⁸ Už r. 1875 sa štyria židovskí obyvatelia živili ako majitelia nájomných domov, jeden ako správca, ďalší bol pisárom a jeden mal v prenájme miestny mlyn.⁷⁹

Zrejme najmä v súvislosti s okresným súdom pôsobili na prahu 20. storočia v mestečku niekoľkí advokáti: Dr. Eugen Preuss, Dr. Adolf Szentgyör-

72 Felső Zemplén 1912, 24. III.

73 Felső Zemplén 1905, 24. IV., 31. VIII.

74 MOCSÁRY, M. *Ungmegeyi naptár 1909. évre*. Ungvár 1908, s. 111.

75 Felső Zemplén 1912, 24. III.

76 MOCSÁRY, M. *Ungmegeyi naptár 1908. évre*. Ungvár 1907, s. 88.

77 Štátny archív Zakarpatskej oblasti Ukrajiny Berehovo, F-7 Podžupan Užskej stolice, 7/1: Sčítanie ľudu a domácich zvierat z r. 1869, individuálne hárky.

78 Štátny archív Zakarpatskej oblasti Ukrajiny Berehovo, F-7 Podžupan Užskej stolice, 7/1: Sčítanie ľudu a domácich zvierat z r. 1869, individuálne hárky.

79 Štátny archív Zakarpatskej oblasti Berehovo 7/4, 334: Zoznam oprávnených voličov do parlamentu z r. 1875.

gyi a Ján Szóráth,⁸⁰ neskôr Dr. Dávid Fehér. Okrem okresného lekára vykonával v Sobranciach súkromnú prax ďalší lekár Dr. Maxmilián Grünstein.⁸¹ Z ďalšieho zdravotníckeho personálu bola v mestečku ešte jedna pôrodná babica, manželka Bernáta Kinpserbergera.⁸²

Aj keď väčšina židov pôsobila v robotníckych a menej kvalifikovaných povolaniach, predstavovali veľkú časť majetnejších obyvateľov mestečka. Dokumentujú to okrem iného údaje o voličoch do parlamentu, ktorí museli v zmysle zákona preukázať istú majetkovú úroveň. V roku 1875 bolo zo 67 oprávnených voličov 26 židov (takmer 40 %).⁸³ Na prelome storočí sa židia dostali aj do samosprávnych orgánov mestečka. Členmi obecného zastupiteľstva v roku 1901 boli Eugen Widder a Eliáš Moskovics.⁸⁴

Prevratné zmeny v spoločnosti, jej postupná demokratizácia a rýchly rast vzdelanosti vytvorili aj na vidieku predpoklady pre rozvoj spoločenského a spolkového života. V novembri 1897 sa v mestečku konala porada v záujme vytvorenia Užského hospodárskeho spolku.⁸⁵ V decembri ohlásila skupina obyvateľov Sobraniec záujem vytvoriť svojpomocný spolok.⁸⁶ Prvý známy židovský spolok, okrem Chevry Kadiše (Svätý spolok, povinný pre každú židovskú obec), vznikol až počas prvej svetovej vojny, v súvislosti s nutnosťou postarať sa o chudobných členov židovskej náboženskej obce. Už nasledujúci mesiac po vypuknutí konfliktu, v auguste 1914 vznikol v mestečku spolok Izraelitskej ľudovej kuchyne, s cieľom poskytovať pomoc rodinným príslušníkom mobilizovaných vojakov.⁸⁷

80 MOCSÁRY, M. *Ungmegyei naptár 1908. évre*. Ungvár 1907, s. 63.

81 Felső Zemplén 1912, 24. III.

82 MOCSÁRY, M. *Ungmegyei naptár 1909. évre*. Ungvár 1908, s. 111.

83 Tamže.

84 Štátny archív Zakarpatskej oblasti Ukrajiny Berehovo, F-7 Podžupan Užskej stolice, 7/4, 343: Návrh rozpočtu Sobraniec na rok 1901.

85 Felső Zemplén, 4. XI. 1897.

86 Felső Zemplén, 2. XII. 1897.

87 Ung, 1914, VIII.

L'EXPÉRIENCE HISTORIQUE DU PREMIER SIÈCLE
DE L'EXISTENCE DE L'ÉGLISE GRÉCO – CATHOLIQUE
ROUMAIN

Gheorghe GORUN

A historical experience of the first century of the Romanian Greco-Catholic Church

In the modern age of Romanian historiography, no other event has been given so much attention as the integration of the Transylvanian Eastern Church and the Latin Catholic Church (1697-1700). No sooner had the Transylvanian Greco-Catholic Church been established than the Principality of Transylvania was incorporated into the Habsburg Monarchy. So long as the latter was the poetry of the times, the Union, viewed as a Catholic reformation (in other words a counter-reformation), was within the context of the 17th century Central European historical evolution a success.

The experience of the 1st century of the existence of the Transylvanian religious union buttresses the argument that its concerns were not only related to the recruitment of the Catholic Church supporters, but, more importantly, to purge the effects of society and the Protestant nobility, which boasted a majority of seats in the Central Europe after 1683. In addition, the union aimed to secure the new Austrian administration a mass basis. In order to avoid the details of its campaign from being consigned to oblivion, the Cabinet in Vienna changed the confessional relations in the Principality, and disintegrated the society, e.g. by instigating peasant uprisings. The establishment of the Church union concocted a paradigm shift, i.e. to turn the peasants of the Transylvanian Eastern Church against the nobility and render them a part of the ruling clique in accordance with a traditional doctrine of Paternalism.

Key words: *The Transylvanian Church union, the Catholic Reformation, the Romanian Greco-Catholic Church.*

Peut-être qu'aucune des composantes majeurs de notre histoire moderne n'engendra autant de passions et de disputes que l'Union religieuse de 1697 – 1700, commémorée maintenant, et le produit institutionnel de celle-ci, l'Église gréco – catholique roumaine. Car depuis, son sens et son importance historiques furent affirmés ou infirmés avec une passion rare même

pour une historiographie dans laquelle des violences de langage ne sont pas totalement inconnues. Et comme il était naturel que ça arrive dans des situations pareilles, la discussion dévia de l'histoire vers d'autres horizons, la plupart des combattants du front historiographique contournant par intérêt, ou l'oubliant, la signification réelle de l'Union de l'Église roumaine de Transylvanie avec l'Église de Rome. Puisque après que la subordination – administrative et spirituelle – de l'Église roumaine de Transylvanie à l'Église protestante calviniste – hérétique de son point de vue¹ – eut longuement été clamée, l'historiographie fit de son mieux pour contourner, ou même escamoter, la cause primordiale de l'Union religieuse: d'une part la question du salut, de l'autre du retour à la tradition orientale, „grecque” qu'elle avait dû abandonner par l'action protestante.² D'autre part, l'acte entièrement confessionnel fut substitué par l'historiographie par des motivations tout à fait étrangères à l'essence de la vie religieuse et du rôle essentiel de l'Église, de nature sociale, économique ou même politique.³

Certes, les études d'histoire de l'Église roumaine de Transylvanie de certains historiens s'intéressant tout aussi à l'histoire ecclésiastique qu'à celle séculière (Ioan Lupaș, Silviu Dragomir, Mircea Păcurariu etc.) non seulement n'ont pu se constituer en des circonstances atténuantes, mais elles ont eu, aussi, le don d'aggraver l'implication subjective en un véritable détournement du sens de l'Union. Evidemment, leur option s'est inscrite dans le prolongement de l'ancien refus de l'acceptation de la tradition chrétienne

1 Lors de l'ouverture même de la première séance du synode de mars 1697, le mitropolite Téofil lui-même considéra le calvinisme une hérésie, une vraie „hérésie pestilentielle”, hérésie ayant infesté également „les livres saints” imprimés par eux-mêmes et employés dans l'Église roumaine de l'époque. Voir le procès – verbal du 21 mars 1697 publié par NILLES, N. *Symbolae ad illustrandam historiam orientalis in terris Coronae Sancti Stephani*. I. Oeniponte 1855, p. 165 – 170 et la traduction roumaine dans l'étude de DRAGOMIR, S. *Românii din Transilvania și Unirea cu Biserica Romei. Documente apocrife privitoare la începuturile Unirii cu catolicismul roman (1697-1701)*. Cluj 1990, p. 6.

2 ALZATI, C. *În inima Europei*. Cluj – Napoca 1998, p. 175.

3 Les historiens roumains impliqués en discussion, surtout ceux laïques, n'ont pas considéré trop important de remarquer la clause de conditionnement de l'Union, ajoutée à la fin du document du 7 octobre 1698, d'adhésion du clergé roumain transylvain à l'Union avec l'Église de Rome, le célèbre *“tota legea nostra se ste pre locu”* (Nicolaus Nilles, *op. cit.*, p. 207) dont les implications, non seulement canoniques, infirme – à notre avis – les motivations de nature économique ou politique de l'Union qui ont un caractère subsidiaire. Même aujourd'hui, la plupart des historiens, jusqu'à ceux qui sont de confession gréco-catholique et qui devraient connaître de l'intérieur la réalité, continuent à adhérer au point de vue conformément auquel le principal mobile de l'Union de l'Église roumaine fut celui socio-économique.

occidentale dans l'espace de la culture ecclésiastique slave, attitude confirmée par la réalité de la pénétration dans le monde moscovite du problème de la soi – disant “hérésie latine” de l'espace roumain, nord – transylvain, via Moldova.⁴ Car on ne saurait, d'une autre manière, expliquer pourquoi les historiens roumains, autrement habitués à la question théologique de l'acte de l'Union, aient refusé de créditer l'abondante motivation de l'Union formulée par le mitropolite Téofil à l'ouverture même du synode du 21 mars 1697, qui non seulement justifiait clairement l'Union avec l'Église de Rome, mais l'élevait même à l'échelon de nécessité particulière. Malheureusement, un nombre relativement important d'historiens, dont on ne pourrait mettre en doute l'honnêteté scientifique – Augustin Bunea et Iacob Radu n'en sont que quelques-uns – sont tombés dans le piège de ce point de vue déformé, en dépit même de leur formation théologique.

Une première tentative plus ample de réévaluation de l'Union, pas obligatoirement objective et à l'abri de l'immixtion de l'idéologique, mais avec une honnêteté professionnelle certaine, appartient à un laïc, au professeur David Prodan qui saisit les implications politiques extraordinaires de l'acte de l'Union religieuse dans l'histoire des Roumains transylvains.⁵ Mais l'historien de Cluj maintient la question de l'Union religieuse dans le registre laïc, extérieur à la vie de l'église lequel est marqué néanmoins par ses spécificités, fixant à long terme la problématique historique de l'Église gréco – catholique transylvaine dans la sphère du politique et du social, là où elle se trouve cantonnée aujourd'hui encore.⁶ Il est vrai, l'époque de l'interprétation originale due à l'historien de Cluj – 1948, l'année même de son anéantissement – ne fut pas du tout favorable non seulement à l'évaluation historique de l'action de l'Église Gréco – Catholique, mais même pas à des timides références quant à son existence.

L'interprétation probablement la plus proche de la réalité et réalisée avec les instruments propres à la vie de l'église, appartient à Octavian Bârlea qui distingue deux moments de l'Union: “l'union première”, issue de l'intérieur de l'Église roumaine transylvaine, de la problématique et des nécessités pro-

4 Voir la courte discussion sur le problème du refus d'accepter la tradition chrétienne occidentale dans les termes d'une chute dans “Hérésie latine” propagée par la Vieille Rome, chez Alzati, *op. cit.*, surtout p. 175 et 180

5 PRODAN, D. *Supplex Libellus Valachorum. Din istoria formării națiunii române*. IV-e édition. București 1998.

6 Voir dans ce sens les opinions véhiculées dans la dernière esquisse historique nationale due à M. Bărbulescu, D. Deletant, K. Hitchins, Ș. Papacostea, P. Teodor, *Istoria României*. București. 1998, p. 285 – 290, où l'Union des Roumains est discutée simultanément avec celle des Ruthènes.

pres, et “l’union seconde”, ayant agi dans l’intérêt de l’impériale Vienne.⁷ À souligner, dans ce contexte, l’attitude hésitante de Nicolae Iorga qui a prononcé un nombre d’opinions très positives et spectaculaires concernant l’existence historique et l’importance de cette Église de Transylvanie, ou de certaines de ses personnalités dans l’histoire des Roumains, en évitant toutefois d’analyser l’histoire exclusivement, cachant le problème de l’Union de l’Église dans le contexte historique plus général de l’Église chrétienne de tout l’espace roumain. Plus encore, Iorga milita le plus sévèrement pour transformer la problématique historique de l’Église gréco-catholique en une soi-disante “croisade catholique” contre l’Orthodoxie.⁸

Durant la dernière décennie du XX-e siècle, les modifications de statut et de méthodologie historique de l’histoire de l’Église se sont aussi imposées avec une intensité toujours plus prononcée dans le paysage historiographique visant la question de l’Union religieuse des Roumains de Transylvanie. On envisage, avant tout, et surtout, les contributions de Cesare Alzati⁹, Ernst Chr. Suttner¹⁰ et Keith Hitchins,¹¹ ainsi que, sur les traces d’Octavian Bârlea, celle du regretté Lucian Periș,¹² qui ont enrichi la discussion de perspectives tout à fait nouvelles. Mais, parallèlement à l’analyse académique du problème, à la même époque de fin de siècle, dans notre historiographie

7 BÂRLEA, O. *Biserica Română Unită și ecumenismul Corifeilor Renașterii culturale*, dans *Perspective*, V, nr. 3 – 4, 1983.

8 Dans *Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a românilor*, I-II. București 1928, Nicolae Iorga traite l’Union religieuse comme des chapitres distincts de deux parties séparées de l’étude: *Negocierile Ardelenilor pentru Unirea cu Roma; cele dintâi învoieli* fait partie du chapitre *Lupta între stricta ortodoxie grecească și noul asalt al catolicismului, cu stăpânirea limbii poporului în biserică*, de la VII-e partie du livre II de l’étude (I, p. 422 – 426), et dans la I-ère partie du livre III du volume II la problématique de l’Union de l’époque de Atanasie fait l’objet des chapitres: *Politica ambiguă a Mitropolitului Atanasie de Ardeal. A doua Unire cu Roma; Urmările nemijlocite ale Unirii; Întărirea Unirii de către Curte; Împotriviri la îndeplinirea Unirii*; (II, p. 18-42). Dans l’autre importante étude concernant la Transylvanie, *Istoria Românilor din Ardeal și Ungaria*, (on emploie l’édition Bucarest, 1989), l’Union avec Rome est présentée, aux accents négatifs saisissants, *Imperialii în Ardeal: Unirea cu Biserica Romei*, constituant la deuxième partie de ce chapitre XVI du premier volume (p. 220 – 246).

9 ALZATI, C, *op. cit.*, p. 171 – 174.

10 Voir la liste de ses contributions à cette problématique dans SUTTNER, E. Ch. *Bisericile Răsăritului și Apusului de-a lungul istoriei bisericesti*. Iași 1998, p. 140 – 142.

11 HITCHINS, K. *Conștiință națională și acțiune politică la românii din Transilvania, 1700 – 1868*. Cluj – Napoca 1987.

12 PERIȘ, L. *Premise ale Unirii religioase a românilor*, dans *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, Seria Theologia Graeco-Catholica Varadiensis, XLIV, 1 – 2, 1999, p. 175 – 180.

s'est affirmée, toujours plus fermement, une direction, vraisemblablement motivée professionnellement par l'absence de l'époque du régime totalitaire – communiste d'analyses historiographique de l'histoire de l'Église gréco – catholique, s'étant hâtée d'imprimer une série d'études concernant l'histoire de l'Église gréco – catholique.¹³ Mais ces ouvrages, à part la mise en circulation d'une somme d'informations documentaires d'une valeur scientifique certaine,¹⁴ illustrent l'ancienne perspective étroite et unilatérale sur l'histoire de l'Église et l'amalgamation, sans discernement, d'une thématique d'histoire séculière avec celle d'histoire ecclésiastique.

Quant aux analyses académiques des auteurs dont on vient de faire mention, il est bon de souligner la conclusion que l'Union des Roumains ne fut pas le fruit du hasard, mais le résultat d'une évolution mentale, surtout de nature théologique, qui s'étend sur le parcours d'au moins un siècle et demi,¹⁵ résultat réduisant sensiblement la signification de la contribution de l'Empire autrichien à l'acte de l'union, naturel, sans pour autant contester sa contribution. D'un autre côté, la démonstration que les nouveaux uniates – les Ukrainiens d'abord, les Roumains ensuite – auraient été poussés vers l'Église de Rome non par une intention présumée d'éloignement du patrimoine ecclésiastique de l'Orthodoxie mais justement par son contraire, par le désir de maintenir, de garder intégralement la tradition orthodoxe grièvement périlclitée par l'action protestante, cette démonstration donc est copieusement confirmée, autant du point de vue documentaire que de l'évolution ultérieure de l'Église roumaine de Transylvanie ainsi que du Saint Siège. Car c'est un truisme qu'après le Concile de Trente, Rome soit devenue l'unique bastion sûr de défense contre l'action protestante dirigée dans le sens de l'anéantissement de la tradition chrétienne.¹⁶ Et dans ce contexte, l'appel de l'Église roumaine de Transylvanie à la protection offerte par Rome fut une question d'autoconservation de la propre tradition orientale.

13 BOTA, I. M. *Istoria Bisericii universale și a Bisericii românești de la origini până în zilele noastre*. Cluj 1994; TURCUȘ, S. *Considerații privind începuturile episcopiei române unite de Oradea*, dans *Studii de istoria Transilvaniei*. Cluj 1994; HORGĂ, I. *L'Église gréco-catholique roumaine (uniate) de Transylvanie à l'époque des Lumières. L'Évêché d'Oradea (1780-1830)*. Lille 1995 (thèse de doctorat); DUDAȘ, F. *Românii din Oradea în epoca luminilor*. Oradea 1996.

14 Les meilleurs exemples sont, surtout, HORGĂ, I. *Contribuții la cunoașterea Josefînismului provincial. Debutul Episcopiei Greco-Catolice de Oradea (1777-1784)*. Oradea 2000 et CĂLUȘER, I. *Episcopia greco-catolică de Oradea – Contribuții monografice*. Oradea 2000.

15 PERIȘ, L. *Premise ale Unirii religioase*, p. 178.

16 PERIȘ, L. *Premise ale Unirii religioase*, p. 176 – 177.

Une confirmation révélatrice de ces réalités historiques se retrouve dans l'espace proche tant à l'Ukraine qu'à celui de la Hongrie et de la Transylvanie, où il y eut non seulement les mêmes problèmes d'ordre confessionnel mais aussi des préoccupations identiques de les résoudre. Il s'agit de la contrée *Partium*, composée des comtés d'entre les monts Apuseni et la rivière Tisa, espace dominé du point de vue confessionnel, jusqu'à la dernière décennie du XVII-e siècle, par la Surintendance calviniste de Debrecen, et où, vers 1690, se forma un bloc gréco – catholique différent autant de celui ukrainien que de celui transylvain, que l'on peut apprécier comme résultat d'un processus unificateur singulier. D'ordinaire, cet aspect de l'Union était abandonné à l'historiographie, prudemment, en dehors des analyses, non pas à cause de la pénurie d'informations mais surtout des difficultés interprétatives de celle-ci, ainsi que des embarras d'encadrement politique et de géographie historique du *Partium*.¹⁷

Il est évident que, à partir du milieu du XVI-e siècle, l'espace des sept comtés extérieurs annexés à la Transylvanie au milieu de ce siècle avait été dominé spirituellement par la surintendance calviniste de Debrecen, ayant eu l'appui du pouvoir séculier de la principauté transylvaine qui a élargi et maintenu son autorité sur le territoire et, jusqu'au milieu du XVII-e siècle, a

17 Le problème n'est pas inconnu à l'historiographie. Hodinka Antal publia, au début du XX-e siècle, deux livres fondamentaux concernant la zone (*A munkácsi görög-katholikus püspökség története*, Budapest, 1910 și *A munkácsi görög szertartásu püspökség okmánytára*, Ungvár, 1911), et Zenovie Pâclișanu dédia à l'histoire de cet espace tout un chapitre dans son *Istoria Bisericii Române Unite*, I-e partie, 1697 – 1751, deuxième édition, München, 1995, (dans *Perspective*, XVII, nr. 65 – 68, juillet 1994 – juin 1995); plus récemment, le problème est débattu, sans apports documentaires nouveaux, par Ana Dumitran, Gudor Botond și DĂNILĂ, N. *Relații interconfesionale româno-maghiare în Transilvania (mijlocul secolului XVI – primele decenii ale secolului XVIII)*. Alba Iulia 2000, p. 120 – 121. Néanmoins, la plus importante demeure la recherche – pas encore terminée – qu'entreprend Ovidiu Ghitta et donc il vult de publier plusieurs contributions dont on rappelle maintenant quelques-unes: *Schiță pentru o istoriografie a unirii religioase în nord-vestul Transilvaniei*, dans *Studii de Istorie a Transilvaniei. Specific regional și deschidere europeană*, Cluj 1994, p. 88 – 96; *The problem of the Region of Maramureș within the Relations between the Bishops of Alba Iulia-Făgăraș and Mukacevo in the beginning of the XVIII-th Century*, dans *Colloquia*, I, 1994, nr.1, p. 95 – 112; *O veche dispută bisericească și semnificațiile ei*, în *Viață privată, mentalități colective și imaginar social în Transilvania*, coord. Sorin Mitu et Fl. Gogiltan, Oradea-Cluj 1995 – 1996, p. 211 – 223; *Episcopul Iosif de Camillis și românii din "părțile ungurești"*, dans *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, Seria Historia, 1997, nr. 1 – 2; *Un izvor necunoscut despre Biserica Greco-Catolică din comitatul Satu Mare la 1734*, dans *Studii istorice. Omagiu profesorului Camil Mureșan*. Cluj 1998, p.171 – 182; etc.

patronné la zone du point de vue administratif et politique,¹⁸ quand elle fut conquise par les Turcs et transformée en pachalik. Mais après la reconquête de la zone par les chrétiens (1687 – 1692), on assiste à la plus rapide Union avec l'Église romaine des communautés orthodoxes de la zone, sévèrement calvinisées. Après que, aux environs du bourg de Carei, eurent fait leur apparition les troupes impériales autrichienne, le 1-er mai 1690, quelque 60 prêtres orthodoxes, Roumains et Ruthènes, représentant probablement tout autant de communautés religieuses, décidèrent de passer sous l'autorité canonique de l'Évêque gréco-catholique Iosif de Camillis de Mukacevo. Et lorsque, le 26 août 1692, la garnison turque d'Oradea eut quitté la forteresse d'Oradea en faveur des troupes impériales, à moins de trois semaines, le 13 septembre 1692, les prêtres orthodoxes roumains de Bihor décidèrent de franchir le même pas.¹⁹

Il est important, à notre avis, de relever deux dimensions de ces événements: tout d'abord, du point de vue canonique, les deux actes d'union avec l'Église de Rome des communautés orthodoxes du *Partium* constituèrent l'entrée dans la communion d'une Église autonome avec une autre Église autonome avec laquelle elle se trouvait être, temporairement, en schisme.²⁰ Deuxièmement, ils se sont produits sans l'intervention préalable, préparatoire, des autorités de l'état autrichien ou des jésuites, constituant un prologue bénéfique de l'Union de l'Église roumaine de Transylvanie des années 1697 – 1700. Du point de vue canonique, la subordination des prêtres orthodoxes de la moitié nord du *Partium* (les comtés Satu Mare, Bihor, Szabolcs et partiellement le Maramureș) à l'Évêque gréco – catholique Iosif de Camillis fut un acte d'obédience très simple, l'Union de l'Église orthodoxe roumaine du *Partium* ayant lieu naturellement, sans la préexistence d'une impulsion officielle, extérieure à l'Église, ou des traités préliminaires avec les nouvelles autorités d'état ou de l'Église soutenues par celle-ci.

18 Il y a eu aussi, à un moment donné, un "évêque des Valaques du comté Bihor" dans la personne de Avram de Burda, réconfirmé dans sa fonction en 1641. Apud Dumitran, Gudur, Dănilă, *op. cit.*, p. 120, note 428.

19 ZSATKOVICS, K. *De Camellis József munkácsi püspök naplója*, dans *Történelmi Tár*, 1895, *passim*. Voir aussi nos insistances antérieures, *Precizări la biografia unei personalități controversate a Bisericii greco-catolice române: episcopul orădean Meletie Kovacs*, dans *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, seria Theologia graeco-catholica Varadiensis, XLV, 1, 1999, p. 182 et *Relațiile episcopului Ioan Inocențiu Micu Klein cu Biserica greco-catolică românească din părțile de vest*, dans *Cultura creștină*, IV, nr. 1, 2000, p. 143 – 144.

20 SUTTNER, E. Ch. *Unirile și încercările de Unire ale românilor cu Biserica Romei*, dans *Studia Universitatis Babeș-Bolyai Cluj*, Ser.Theologia Graeco-Catholica, nr.1, III, 1998, *passim*.

La rapidité avec laquelle s'est produite l'Union de ceux de Satu Mare et du Bihor avec l'Église de Rome ne permit même pas aux officialités d'esquisser une tentative d'aborder le problème confessionnel de ces régions. Le cas de l'Union de *Partium* est d'autant plus important qu'il illustre, à notre avis, le fait que la principale raison de l'Union avec l'Église de Rome ne fut pas le bien – être de la condition sociale des prêtres, mais la solution d'un dilemme de nature théologique dans laquelle l'Église roumaine avait été submergée par la primauté de l'Église calviniste qui durait depuis plus d'un siècle et qui provoqua à l'Église roumaine un grave problème d'identité confessionnelle. La rapidité avec laquelle les prêtres de la zone du Bihor et de Satu Mare se sont efforcés à faire le pas vers l'Église de Rome, de leur propre gré et pas à la suite des interventions des nouvelles officialités laïques ou ecclésiastiques qui, au moment de l'Union de *Partium* n'eurent pas le temps de s'installer, confirme, croit-on, le fait que les Églises roumaines locales étaient conscientes de l'ambiguïté canonique dans laquelle elles se trouvaient vis – à – vis de l'enseignement de l'Église sur la grâce divine, que, en fait, tant qu'elles se trouvaient en état de subordination envers la Surintendance calviniste de Debrecen, ils étaient *extra ecclesiam*.²¹

Il est très probable que le diplôme léopoldin d'août 1692, que l'historiographie a mis en vedette concernant l'Église roumaine de Transylvanie, insistant dans son contenu, unilatéralement, sur les avantages de nature sociale et économique que le souverain aurait promis aux futurs uniates, se soit adressé, tout d'abord, aux prêtres frais unis du Partium. Plus tard, lorsque les négociations avec l'Église roumaine de Transylvanie eurent pris fin, et que celle – ci eut passé à l'accomplissement pratique de l'Union, les effets du diplôme se firent sentir sur ceux de Transylvanie qui, en définitive, ne devinrent uniates que cinq ans plus tard. Donc, nous pensons que la discussion concernant les débuts de l'Union de l'Église roumaine de Transylvanie avec l'Église de Rome devrait débiter avec l'Union du Partium, celle-ci ayant ouvert la voie de sa communion avec l'Église romaine, un processus d'éclaircissement du statut canonique de l'Église roumaine transylvaine par rapport à l'Église universelle, mais aussi au sens réel des enseignements de l'Église éternelle.

Puisque les moments de bilan comme celui-ci valent la peine d'être honorés aussi par un essai d'évaluation du sens et des conséquences d'un événement historique d'une telle envergure, nous osons aborder à cette oc-

21 La calvinisation de l'Église roumaine de Transylvanie fut pleinement confirmée par les recherches du professeur de Blaj, GRAMA, A. *Instituțiile calvinești în Biserica Românească din Ardeal*. Blaj 1895.

casion rien que les conséquences de la soi-disant „union seconde”, pour laquelle nous nous permettons, en raison des opinions exprimés ci-dessus, de proposer une nouvelle vision.²² Car, à notre avis, les effets de l’Union sur le plan historique transylvain du XVIII-e siècle ne sauraient être réduits qu’au bien – être social et matériel des structures de l’Église roumaine et, par la suite, l’action politique – quelque méritoire qu’elle fût – de l’évêque Inocențiu Micu – Klein²³ et, d’autant moins, à celui d’*instrumentum regni* de la Cour de Vienne.²⁴ En échange, on peut l’inscrire dans le phénomène plus général et assez commun pour tout le monde européen du XVI et XVII-e siècles de „discipline sociale” (Sozialdisziplinierung),²⁵ très facilement reconnaissable durant tout le XVIII-e siècle transylvain, mais ignorée bien discrètement par l’historiographie ecclésiastique et d’autant plus par celle séculière. Et, de ce point de vue, l’Union de l’Église roumaine de Transylvanie avec l’Église de Rome peut être considérée comme la plus importante démarche réformatrice, de modernisation de la société transylvaine de l’époque pré – industrielle ayant visé la récupération sociale, économique et culturelle du plus important segment de la population de Transylvanie, représenté par les habitants roumains de la principauté.

Tâchant de prouver l’hypothèse ci – dessus, il faut partir du fait que dans les programmes des hiérarchies de l’Église gréco – catholique roumaine du XVIII-e siècle, la question de la discipline rituelle, celle des prêtres ainsi que celle des croyants, revient obstinément. Et surtout lors des visites canoniques des paroisses, lorsque les prélats se montrent intéressés, sur place, non seulement par la religiosité de la population, par la bonne marche de la vie ecclésiastique, mais aussi par les coutumes quotidiennes, par la vie de tous les jours des paroissiens. Pendant l’hiver des années 1755 – 1756,

22 Il serait souhaitable que l’évaluation de l’expérience historique de “l’Union première” du premier siècle de l’existence de l’Église gréco-catholique roumaine, laquelle est une perspective théologique, appartienne à un théologue.

23 Le centrage des mérites de l’Église gréco-catholique de Transylvanie sur la dimension politique est dû en grande partie à l’historiographie de la première partie du XX-e siècle, surtout à Nicolae Iorga, l’évêque Inocențiu occupant une place éminente (*Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*. București 1989, cap. XVIII, *La lutte pour les droits politiques roumains de l’évêque Ioan Inochentie Clain*, p. 260 – 273); ce point de vue culmina dans l’oeuvre de grande étendue de David Prodan (*Supplex Libellus Valachorum*, p. 180 – 236) qui considère l’évêque comme auteur d’un “complexe programme de lutte visant un épanouissement général, social, politique, culturel du peuple roumain de Transylvanie” (*Ibidem*, p. 223).

24 Voir les circonstances et les intérêts politiques de la Maison d’Autriche analysés par BERNATH, M. *Habsburgii și începuturile formării națiunii române*. Cluj 1994, p. 73 – 87.

25 ALZATI, *op. cit.*, p. 173.

l'évêque Petru Pavel Aron fit une visite canonique prolongée, durant laquelle il se rendit directement compte de la vie des villages roumains de sa diocèse. A cette occasion, il rédigea des instructions „de celles qu'on a dites et commandées dans les églises et les villages” dont on a gardé le concept.²⁶ Ces instructions prouvent son intérêt, qui dépasse de beaucoup le domaine strictement ecclésiastique et se soucie des détails de la vie quotidienne. De ce point de vue, les instructions de l'évêque Petru Pavel Aron veulent être un guide comportemental aux effets généraux, valable non seulement pour la vie religieuse mais aussi pour celle quotidienne, dont elle était, en fait, fortement liée.

Au milieu du XVIII-e siècle, une démarche pareille fut entreprise aussi par l'évêque suffragant d'Oradea, Meletie Kovács, ses conclusions générales sur l'état moral et la qualité de la vie quotidienne des habitants roumains étant elles aussi confirmées par les résultats d'un voyage semblable, fait environ à la même époque, dans plus de 380 localités de la diocèse de Oradea, par le général impérial de Ville, membre d'une commission d'enquête nommée par la Cour impériale afin d'enquêter sur les troubles religieux de Bihor, dans les années 1754 – 1757.²⁷ Ensuite, les résultats de ce voyage, qui brossent, sans trop de commentaires, un tableau bouleversant de la vie religieuse et sociale roumaine, furent transmis à la Cour impériale, comme, d'ailleurs, pas mal de rapports des officiers impériaux stationnés en Transylvanie, sensibles, généralement, à la problématique roumaine;²⁸ ces rapports furent le fondement des solutions visant des modernisations du corps social transylvain proposées à la souveraine par le Conseil d'état dirigé par le prince Kaunitz.

L'image que la Cour impériale avait de la société transylvaine fut, en général, correcte; la preuve est illustrée par une source indépendante: le programme du synode orthodoxe de Alba Iulia, du 14 février 1761. Car si les prélats roumains gréco – catholiques et les officiers impériaux pourraient être suspectés et même accusés d'éventuelles tendances d'exagération ou de se rapporter à des standards de civilisation trop hauts, on ne saurait apposer la même étiquette à Sofronie de Cioara. Celui-ci, dans le programme du synode qu'il avait convoqué à Alba Iulia pour 14 février 1761, a proposé toujours des mesures de discipline sociale et religieuse pour les croyants

26 PÂCLIȘANU, Z. *Istoria Bisericii Române Unite*, II-e partie, 1752 – 1783, dans *Perspective*, XIV-XVI, nr. 53 – 60, 1991 – 1993, p. 35 – 36.

27 GORUN, G. *Reformismul austriac și violențele sociale din Europa Centrală 1750 – 1800*. Oradea 1998, p. 145.

28 BERNATH, M., *op. cit.*, *passim*.

ainsi que – et surtout – pour les prêtres orthodoxes,²⁹ confirmant autant les critiques que l'Église gréco – catholique avait adressées à l'Orthodoxie roumaine que la direction de celle – ci, dirigée, en dernière instance, vers la correction de la vie de la société roumaine.

Dans ce contexte, il faut rappeler encore les démarches de correction disciplinaire de la vie quotidienne roumaine de toute la Transylvanie, accomplies par les évêques ayant instauré dans la vie de l'Église gréco – catholique roumaine de la deuxième moitié du XVIII-e siècle une mentalité disciplinaire ascétique, Atanasie Rednic, Grigorie Maior – lequel devint victime même de sa démarche à multiples valences de discipline sociale et religieuse –, mais surtout Ioan Bob, peut – être le plus célèbre évêque de l'Église gréco – catholique roumaine de Transylvanie par son inflexibilité d'ordre moral, absolument nécessaire pour faire régner la discipline.³⁰ Dans ce sens, son élection comme évêque de la Transylvanie par Joséph II, malgré le peu de voix qu'il a reçues au cours du synode électoral du 12 août 1782, s'est avérée être inspirée, l'archiprêtre s'inscrivant pleinement dans le processus de modernisation de la société transylvaine.³¹ À sa mort, il légua à la postérité une Église forte, comme elle n'avait jamais été dans son histoire de presque un siècle et demi.³²

On a ajouté, parallèlement à la direction de discipline de l'Église, les efforts de l'état de corriger la même dimension. Au-delà des valences militaires, l'organisation en 1762 des premiers régiments de gardes des frontières eut également d'importantes conséquences de nature disciplinaire sociale, non seulement pour les Roumains enrégimentés, mais aussi pour ceux restés en dehors de ces régiments, ainsi que pour les Szeklers ayant vécu la même expérience militaire. Les effets de leur militarisation – une

29 DRAGOMIR, S. *Istoria desrobirei religioase a românilor din Ardeal în secolul al XVIII-lea*. II. Sibiu 1930, p. 195 – 196; dès 19 points du synode, la plupart (4, 11 – 19) visent, d'évidence, la discipline sociale et de la vie religieuse.

30 Sur les mentalités ascétiques et les moeurs cléricaux de Transylvanie voir l'étude de Sorin Mitu, *Celibat ecleziastic și moravuri clericale la românii ardeleni (1750-1850)*, dans *Imagini europene și mentalități românești din Transilvania la începutul epocii moderne*. Cluj, 2000, p. 203 – 219.

31 DUMITRAN, D. *Das Fogarascher Bistum am Anfang des josephinistischen Jahrzehnts. Politische und Konfessionelle Richtlinien*, dans *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, Series Theologia graeco-catholica Varadiensis, XLV, nr. 1, 2000, p. 179 – 200.

32 Sur la réorganisation de l'Église gréco – catholique de Transylvanie et les résultats des démarches des évêques mentionnés voir Remus Câmpeanu, *Perfecționarea administrativă a Bisericii române din Transilvania. Consolidarea spiritului pragmatic în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea*, dans *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, Series Theologia graeco-catholica Varadiensis, XLV, nr. 1, 2000, p. 166 – 167, 174 – 177.

militarisation relative, en fait une réorganisation sociale sur des principes modernes, aux responsabilités et droits précis³³ ayant visé aussi leur vie religieuse, devenant tous gréco – catholiques – ont été impressionnants, le statut de garde des frontières devenant un modèle social vers lequel, dans moins de deux décennies, aspirait toute la société roumaine de Transylvanie. Et ce n'est pas par hasard qu'à l'approche du déchaînement de la révolte de Horea, son futur dirigeant promet aux paysans des Monts Apuseni l'opportunité de leur militarisation, leur transformation en gardes des frontières, mot d'ordre grâce auquel il put tout se suite mobiliser les paysans. Ce qui prouve que le statut de garde était devenu, à moins de deux décennies de son apparition, un modèle social convoité.³⁴ D'autre part, le statut de garde de frontières amena la discipline sociale, inconnue auparavant par la paysannerie roumaine de Transylvanie. Une forme de manifestation de cet état de discipline pourrait être aussi le fait, pas du tout accidentel, que dans les contrées des gardes des frontières on n'eut aucun cas d'abandon de l'Union, ce qu'on ne saurait mettre qu'au crédit d'éventuelles mesures coercitives imposées par les officiers. Et la très haute prise de conscience de toute la société frontière roumaine, à l'intérieur des cadres religieux offerts par l'Église gréco – catholique,³⁵ mena, en dernière instance, à former les sentiments nationaux roumains qui se manifestèrent fortement à l'époque du *Supplex*; parmi les plus fervents partisans du premier programme politique roumain on compte, aux côtés d'officiers roumains du régiment de Năsăud, l'archiprêtre de Năsăud, Ioan Para.³⁶

Parmi les premiers pas qui s'ensuivent on compte le processus d'alignement des villages, dû à l'état, processus qui eut des conséquences de discipline sociale extrêmement importantes, étant accompagné de tout un cortège de modernisations de la vie paysanne quotidienne, hélas presque

33 CÂMPEANU, R. *Elitele românești din Transilvania veacului al XVIII-lea*. Cluj 2000, chap. *Un vicariat étalon: Năsăud*, p. 218 – 233.

34 Voir aussi en ce sens la crainte, en automne 1784, des autorités du comté Arad, donc situées en dehors de l'aire de la révolte de Horea mais dans son immédiat voisinage, confrontées au problème de la conscription de la population ordonnée par Joseph II qui, pour une plus grande sûreté et précision, allait être faite par les officiers impériaux. À cause de la participation des militaires à la conscription, elle fut interprétée par les paysans comme une imminente militarisation. GORUN, G. *Documente referitoare la preoții români din Bihor implicați în evenimentele din timpul răscoalei lui Horea*, dans *Crisia*, 1991, 21, p. 231 – 242.

35 La question de la discipline sociale des Roumains de *fundus regius* a été abordée par SCHASER, A. *Josephinische Reformen und Sozialer Wandel in Siebenbürgen. Die Bedeutung des Konzivilitätsreskriptes für Hermannstadt*. Stuttgart 1989, *passim*.

36 PRODAN, D. *Supplex Libellus Valachorum*, p. 53 – 56.

ignorées par notre historiographie. Et le fait que l'alignement des villages fut appliqué non seulement aux villages roumains mais à tous les habitants ruraux transylvains prouve la dimension et le sens réel de cette démarche, ayant visé la modernisation de tout l'ensemble social transylvain, non seulement de celui roumain.

On attribue d'habitude, et à juste raison, à l'Église gréco – catholique un rôle majeur dans l'organisation et le développement du système d'enseignement roumain. Mais son rôle dans ce domaine essentiel peut être pris pour une initiative propre jusqu'au moment où l'Église fut préoccupée de l'éducation des cadres nécessaires à la vie ecclésiastique propre. Car, au moment où cette préoccupation dépasse les limites des nécessités internes, son intérêt débouchant sur la vie séculière et organisant l'enseignement primaire des communautés religieuses propres, elle s'inscrit dans le processus beaucoup plus ample de scolarisation des paroissiens, sa démarche faisant partie du projet général de modernisation de la société transylvaine élaboré par la Cour impériale.³⁷ Les réformes thérèse – joséphines, ayant pour but l'enseignement, ont été chaleureusement acceptées par l'Église non seulement gréco – catholique mais celle-ci s'est constituée en un facteur essentiel de la réforme,³⁸ mettant ses capacités d'organisation et de soutien du réseau scolaire propre au service du processus général de modernisation. Et là encore, on revient à la direction générale de discipline sociale, en constatant l'effort ferme fourni dans ce domaine par l'Église gréco – catholique, devenue la principale institution de Transylvanie à s'être préoccupée de la scolarisation des habitants roumains de la principauté.³⁹ C'est un autre problème que l'expérience historique des écoles primaires roumaines confessionnelles indique: la réalité saisissante que, généralement, la question fondamentale du système d'enseignement roumain de Transylvanie ne fut pas l'organisation d'une école mais le maintien, dans le temps, de son fonctionnement. Car, en dépit du grand nombre d'écoles rurales créées dans les dernières trois décennies du XVIII-e siècle, en vertu des dispositions impériales de *Ratio educationis*, dans les premières décennies du siècle sui-

37 Sans hésiter Prodan aussi le reconnaît en admettant que "les Lumières en général, le Joséphinisme dans la situation donnée favorisent le progrès roumain, et pratiquement". *Ibidem*, p. 289.

38 Voir ALBU, N. *Istoria învățămîntului din Transilvania pînă la 1800*. Blaj 1944 et plus récemment MĂRZA, I. *Școală și națiune. Școlile de la Blaj în epoca Renașterii naționale*. Cluj – Napoca 1987.

39 Le programme de l'évêque Ioan Bob, qui l'a présenté à la Cour en 1783, contient deux grands projets: la dotation du clergé et la multiplication des écoles roumaines. CHINDIRȘ, I. *Un Supplex Libellus Valachorum inedit*, dans *Manuscriptum*, 1980, nr. 1, p. 89 – 104.

vant elles ont dû être réinstituées, toujours par l'Église, souvent même à plusieurs fois, puisque, entre temps, elles avaient été supprimées à cause du désintérêt général des parents.

L'Église essaya, par divers moyens, de maintenir les écoles confessionnelles locales et d'assurer la continuité du processus éducatif en appelant, entre autres, à l'inclusion, dans la première moitié du XIX-e siècle, de la surveillance du fonctionnement et du soutien de leur activité parmi les missions des prêtres locaux, préoccupation dont dépendait la promotion des prêtres dans la hiérarchie, et les archiprêtres furent investis du rôle de contrôleurs, devenant inspecteurs départementaux eux-mêmes, jouant leur propre carrière en assumant la responsabilité de ces écoles.

Naturellement, l'intérêt de l'Église gréco – catholique roumaine pour l'école n'est pas un cas unique dans l'histoire de la Transylvanie ni dans celle de l'Europe. Pratiquement, chaque Église de l'espace occidental et central – européen eut son propre réseau ou système scolaire. Mais en Transylvanie, celle qui a dû récupérer le plus dans le plan de l'éducation publique fut, sans aucun doute, l'Église roumaine, en premier lieu celle gréco – catholique, ensuite celle orthodoxe. La contribution de l'Église gréco – catholique à la scolarisation des Roumains transylvains fut plus importante grâce à ses dimensions, à ses possibilités matérielles plus amples, mais aussi à l'existence des cadres mieux préparés, beaucoup formés en dehors de la province. Il y eut aussi sa position dans la société, la fréquentation du centre de pouvoir de l'état, de la Cour impériale, par laquelle elle obtint plus facilement les autorisations nécessaires à la fondation des écoles, surtout supérieures. Une chance de progrès fut aussi la structure de l'enseignement des provinces de la moitié est de l'Empire autrichien, toutes les Églises existantes ayant été chargées, surtout après la parution du célèbre *Ratio educationis*, de l'édification de réseaux scolaires propres.⁴⁰

Le besoin général d'instruction, le désir d'affirmation sociale des Roumains est confirmé, plus récemment, par les recherches de Remus Câmpeanu concernant l'élite intellectuelle roumaine de Transylvanie.⁴¹ Il a mis en lumière le fait qu'une partie significative des intellectuels roumains de la deuxième moitié du XVIII-e siècle s'étaient pourtant instruits en dehors des écoles roumaines, surtout aux niveaux plus élevés, ayant pratiquement accès aux écoles de toute confession, sans pour cela avoir été nécessairement exposés à la dénationalisation, comme, rétroactivement, beaucoup

40 KOSÁRY D. *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*. Budapest 1983, p. 123 – 126.

41 CÂMPEANU, R. *Intelectualitatea română din Transilvania în veacul al XVIII-lea*. Cluj 1999, *passim*.

d'historiens roumains du XX-e siècle l'avaient cru et craint. De ce fait, l'élite intellectuelle du XVIII-e siècle est, en gros, une création du régime thé-résó – josphin et de l'Église gréco – catholique, la colonne vertébrale du système d'enseignement roumain transylvain ayant assuré, directement, la scolarisation de la grande masse des habitants. On y ajouterait les programmes éducatifs généraux, destinés à tous les habitants, une sorte de programmes d'enseignement à distance, lancés par les autorités auliques par l'intermédiaire des structures de l'Église, des programmes ayant convert un espace très large, de l'administration efficace des communautés aux méthodes modernes d'exploitation agricole, habitat, santé publique etc., tout cela pour élever, graduellement, le degré de civilisation de tous les habitants de la Transylvanie, en les approchant sensiblement des standards de l'Europe d'ouest.

Importantes aussi, il faut le dire, les réformes de Joseph II concernant la vie religieuse des habitants, surtout de ceux à appartenir au rite de l'Orient, à conséquence profondes dans la vie rurale. Par exemple, la réduction du nombre des jours de fêtes religieuses (d'environ 100 à 19) et l'autorisation de l'édification des tours – clocher aux églises rurales avec le but très prosaïque de signaler, à une plus grande distance, les limites d'une journée de travail, ont introduit dans le milieu rural une nouvelle morale du travail. L'impératif de la fréquentation régulière de l'Église, la répression avec les instruments de l'état des dérapages moraux – violation de la propriété, l'indiscipline familiale, l'adultère, le vagabondage etc. – ont renforcé la discipline sociale des habitants, fondée toujours davantage sur la morale chrétienne et la collaboration entre les autorités de l'Église et celles de l'état.

A défaut d'études concluantes, il est difficile de préciser, dans l'état actuel des recherches, la proportion des mérites des deux autorités. Nous pensons toutefois qu'il vaut souligner deux détails significatifs de la croissance de la discipline sociale vers la fin du XVIII-e siècle, illustrant les effets à long terme de l'action concertée de l'Église gréco – catholique roumaine de Transylvanie et de l'état. Tout d'abord, la très réduite extension des protestations extrêmes de nature sociale, surtout du phénomène des haïdouks (du maquis), parmi les croyants gréco – catholiques. Deuxièmement, l'absence presque totale des croyants gréco – catholiques de la Révolte de Horea (1784), surtout des prêtres, absence qui n'exprime pas leur indifférence envers les problèmes sociaux, mais le respect inconditionnel vis – à – vis de la loi, principalement les lois morales de l'Église. Car une révolte supposait des gestes radicaux, des attentats à la vie humaine, interdits par les principes religieux. Ce n'est pas par hasard que l'un des représentants éclairés de l'Église gréco – catholique de Transylvanie, Samuil Micu, s'est catégo-

riquement prononcé contre la révolte de Horea, ce qui a déclenché la perplexité de certains historiens.⁴² Cette attitude paysanne envers une révolte, fût – elle menée par Horea, peut passer aussi pour un signe de responsabilité civique de celle – ci, signe qu'elle ne saurait plus être traînée dans des actions aventureuses, comme elle en a encore fait preuve après la mort de Joseph II.⁴³

Il est indiscutable que l'action concertée de l'Église gréco – catholique roumaine de Transylvanie avec le flux réformateur thérésien – joséphien, vers la fin du XVIII-e siècle, vers la fin du premier siècle de l'existence de l'Église que nous commémorons, à la sensible modernisation de la société roumaine transylvaine, à son entrée dans l'union des peuples de l'Europe danubien, en l'imposant comme une composante de la société moderne qui se dessinait au centre du continent européen. Quant aux Roumains, le lancement du processus de formation de la nation roumaine moderne demeure indissolublement lié à l'existence de cette Église, devenue pour cette raison même, dans la deuxième moitié du XVIII-e siècle, la première Église nationale des Roumains transylvains.

Historická skúsenosť prvého storočia existencie rumunskej gréckokatolíckej cirkvi

V novovekej rumunskej historiografii sa nenašla ešte taká téma, ktorá by dostala toľko pozornosti ako je zjednotenie sedmohradskej východnej cirkvi s latinskou katolíckou cirkvou (1697 – 1700). Faktom je, že sedmohradská gréckokatolícka cirkev vznikla len vtedy, keď bolo Sedmohradské kniežatstvo začlenené do habsburskej monarchie. Aj preto bola únia ako katolícka reformácia (iným výrazom proti-reformácia) úspešným momentom stredoeurópskej dejinnej evolúcie 17. storočia. Skúsenosti z prvého storočia existencie sedmohradskej náboženskej únie svedčia o tom, že únii nešlo len o to, aby si katolícka cirkev získala viac prívržencov, ale aj o to, aby dokázala obmedziť spoločenský vplyv a pozície protestantskej šľachty, ktorá disponovala v strednej Európe po roku 1683 väčšinou, resp. aj o to, aby dokázala zabezpečiť novozavedenej rakúskej administrácii masovú bázu. V záujme toho vykonala viedenská vláda všetko, počnúc zmenou konfesiónálnych pomerov v kniežatstve až po rozvrátenie spoločenskej rovnováhy, napr. tým, že vyvolávala sedliacke povstania. Vytvorenie náboženskej únie slúžilo aj tomu, aby sedliakov patriacich do východných cirkví obrátili proti šľachte a tesne ich priviazali k panovníckej dynastii podľa zvyčajného spôsobu paternalizmu.

42 TEODOR, P. *Istoriografia răscăleii lui Horea*, dans *Răscăleii lui Horea (1784). Studii și interpretări istorice*, coord. N. Edroiu, P. Teodor. Cluj – Napoca 1984, p. 11 – 12.

43 GORUN, G. *Reformismul austriac și violențele sociale*, p. 406 – 407.

SPOLOČNOSŤ JEŽIŠOVA A JEJ ÚČINKOVANIE V LEVOČI

Monika BIZOŇOVÁ

The Society of Jesus and its activities in Levoča

Even though the Jesuits had already acquired the former property of the Cartesians in Levoča in 1604, Pethe de Hethes, the abbot of the Spiš County, made an effort to purvey a place of residence for three priests in the mentioned property, but to no avail, mainly due to the resistance from non-Catholic inhabitants. An opportunity occurred, however, in the 2nd part of the 17th century during the period of strengthening renewal of the Catholic teaching, the central figure of which was king Leopold I, the ruler of the Kingdom of Hungary. At that time the Jesuits acquired property from monks and began with an elephantine renewal of Catholicism in Levoča and its surroundings. The paper examines their activities in the town, particularly in education, pastoral and missionary services. The author presents the establishment of their grammar school and a Collegium, which in the Austrian province of the Society of Jesus belonged to the most distinguished education providers in the Kingdom of Hungary.

Key words: *The Society of Jesus, Jesuits, Levoča, Spiš, education, Collegium.*

Aj napriek tomu, že jezuiti získali bývalé majetky kartuziánov v Levoči ešte v roku 1604 a o uvedenie troch pátrov na dané miesto sa pokúšal spišský prepošť Martin Pethe de Hethes,¹ táto jeho snaha bola pre odpor nekatolíckeho obyvateľstva neúspešná.

1 Martin Pethe de Hethes (1554 – 1605) zastával funkciu kaločského arcibiskupa, jaurinského, syrmijského, vacovského a veľkvaradínskeho biskupa. Okrem toho bol prepoštom v Jasove a spišským prepoštom bol v rokoch 1587 – 1605. Na Spišskej Kapitule je známy svojou stavebnou činnosťou, keď nechal v roku 1598 obohnáť Chrám sv. Martina múrom. V roku 1602 po smrti ostrihomského arcibiskupa Jána Kutassiho sa stal najvyšším uhorským kancelárom. Počas svojho pôsobenia sa snažil rekatolizovať jemu zverené územia. Zomrel 30. októbra 1605 vo Viedni. Jeho telesné pozostatky boli prenesené do Bratislavy, kde je aj pochovaný. WAGNER, C. *Analecta Scepussii sacri et profani. III.* Bratislava – Košice, 1778, s. 93 – 100; WEBER, S. *Zipser Geschichte und Zeitbilder.* Leutschau, 1880, s. 124.

Nová situácia sa však naskytla v druhej polovici 17. storočia počas obdobia zosilnenej rekatolizácie, ktorej ústrednou postavou bol uhorský kráľ Leopold I. Po odhalení Wesselényiho sprisahania rekatolizácia postihla viaceré východoslovenské mestá a prejavila sa v násilnom odoberaní kostolov, škôl a cirkevného majetku z rúk protestantov. Ako príklad môžeme uviesť situáciu v Bardejove, kde ku konfiškácii chrámu a budovy kláštora došlo 20. apríla 1671.² K podobnej konfiškácii došlo 23. mája 1671 aj v Prešove, kde bolo evanjelikom odobrané ich kolégium.³ Takáto situácia sa samozrejme nevyhla ani Levoči.

Levoču ešte v roku 1670 navštívil gróf Rotthal aj so sprievodom, ktorý mal kráľovské poverenie vyšetrovať a súdiť obvinené osoby už zo spomínaného Wesselényiho sprisahania. Podľa Hainovej kroniky už 28. októbra 1670 predložil Levočanom cisársky mandát, ktorý ho oprávňoval žiadať od nekatolíkov tzv. Veľký kláštor aj s kostolom, ktoré predtým patrili františkánskej reholi. No mestská rada odmietla vykonať toto nariadenie a kronikár Hain to komentuje nasledujúcimi slovami: „*befanden aber alle, dasz Sie solches mit gutten gewissen nicht thun könnten, die Windische Gemein, und also ihre glaubens genossen selbst zuuertreiben, und einen andern Gottesdienst zuzulaszen, zu dem so wären gantz keine Catholische burger allhier.*“⁴ Mestská rada chcela dosiahnuť odklad vykonania tohto cisárskeho mandátu a vyslať svojho vyslanca k cisárovi Leopoldovi I. Pri svojom odchode 5. novembra 1670 sa gróf Rotthal poďakoval za pohostenie v tomto meste, ale zároveň nezabudol zdôrazniť, aby sa mesto nebránilo tomuto mandátu a kláštor odovzdalo do rúk katolíkov dobrovoľne.⁵

Ako ďalej Gašpar Hain vo svojej kronike uvádza, dňa 26. apríla 1671 prišiel do Levoče vo funkcii kráľovského komisára spišský prepoš Juraj Bársony de Lovásberény,⁶ ktorý bol zároveň aj veľkavaradínskym biskupom.

2 KÓNYA, P. *Prešov, Bardejov a Sabinov počas protireformácie a protihabsburských povstaní (1670 – 1711)*. Prešov : Biskupský úrad Východného dištriktu Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku, 2000, s. 42.

3 KÓNYA, P. *Prešov, Bardejov a Sabinov počas protireformácie a protihabsburských povstaní (1670 – 1711)*, s. 40.

4 HAIN, G. *Lőcsei krónikája*. Lőcse 1910, s. 390.

5 HAIN, G. *Lőcsei krónikája*. Lőcse 1910, s. 391.

6 Juraj Bársony (1623 – 1678) sa narodil 3. marca 1626 v Petrovej Vsi. Štúdiá absolvoval v Nitre, Trnave, v Ríme študoval filozofiu a neskôr vo Viedni. Za kňaza bol vysvätený asi roku 1650. Od roku 1653 pôsobil ako ostrihomský kanonik, v roku 1655 bol aj tekovským, neskôr aj turnianskym a gemerským archidiakonom. V roku 1661 bol menovaný za svätajurského prepošta a v roku 1663 aj za opáta v Szekszárde (Maďarsko). V tom istom roku sa stal ostrihomským veľprepoštom, varadínskym biskupom a aj spišským prepoštom. Ešte v roku 1663 sa stal kráľovským radcom

Spolu s ním prišiel aj Žigmund Hollo z Košíc, hodnostár Spišskej komory a aj gróf Mansfeldt. So sebou priniesli aj kráľovský mandát, ktorý v nasledujúci, deň 27. apríla, prostredníctvom dvoch kanonikov Spišskej kapituly predostreli mestskej rade. V mandáte sa nachádzala výzva, podľa ktorej malo mesto do ich rúk odovzdať niekdajší minoritský kláštor aj s kostolom. Reakcia mestských predstaviteľov bola samozrejme odmietavá s tým, že minoriti v Levoči už vyše 126 rokov⁷ dané budovy nepoužívajú a nik ich z mesta pritom nevyhnal.⁸

Preto komisári v nasledujúci deň, 28. apríla, požadovali kľúče od kláštora a trvalo len pár dní, kým 5. mája 1671 prišli do Levoče dvaja spišskí kanonici so správou, že kostol aj kláštor budú odňaté násilím. V ten istý deň boli naozaj násilím otvorené dvere niekdajšieho františkánskeho kostola a takmer došlo ku krviprelievaniu. Nakoniec mestská rada utíšila nespokojnosť levočského obyvateľstva. V nasledujúci deň, 6. mája, boli odňaté budovy zverené do rúk spišských kanonikov Solcsány a Betlenfalvaia.⁹

Významná udalosť sa odohrala dňa 12. júla 1671.¹⁰ Práve v tento deň spišský prepoš Juraj Bársony odovzdal budovy, ktoré boli 5. mája 1671 odobraté levočským evanjelikom, Spoločnosti Ježišovej a jej pátrom.¹¹ No takto vznikol ďalší problém a to, že medzi samotnou Spoločnosťou Ježišovou a františkánmi – minoritmi, ktorí dané budovy ešte v 16. storočí vlastnili, vznikali spory. Celý tento problém však vyriešil kráľovský mandát uhorského kráľa Leopolda I. z dňa 18. februára 1673,¹² v ktorom sa nachádza vysvetlenie, prečo tieto majetky dostala Spoločnosť Ježišova. Bolo to zapríčinené hlavne tým, že rád františkánov – minoritov bol žobravým rádom, a teda by nemal prostriedky na opravu a chod týchto budov. Zároveň však kráľ radšej podporil jezuitov, pretože ich považoval za lepšiu možnosť pri prevádzaní rekatolizácie v danej oblasti. V tomto mandáte sa však

a na Spiši sa zaslúžil o uvedenie pavlínov do Kežmarku, kde im v roku 1670 daroval kostol a dom na bývanie. V roku 1675 bol ustanovený za jágerského biskupa. Zomrel 18. januára 1678 v Košiciach. OLEJNÍK, V. Spišskí prepošti od bitky pri Moháči po vznik Spišského biskupstva. In *Z dejín Spišského prepoštvá (Studia theologica Scepusiensia X.)*. Zost. L. Hromják. Spišské Podhradie : Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojtaššáka, 2010, s. 145 – 146.

7 Františkáni (minoriti) mesto opustili v roku 1544 po tom, ako Levoča prešla na protestantizmus.

8 HAIN, G. *Lócsei krónikája*. Lócse 1910, s. 394.

9 HAIN, G. *Lócsei krónikája*. Lócse 1910, s. 397 – 398.

10 ŠA Levoča, fond Archív Dr. Valentína Kalinaya, inv. č. 5, Synopsis Historiae..., s. 62.

11 HAIN, G. *Lócsei krónikája*. Lócse 1910, s. 399.

12 HRADSKY, J. *Initia progressus ac praesens status Capituli Scepusiensis*. Szepesváralja : typis Dionysii Buzás, 1901, s. 89 – 90.

ešte nachádzalo aj nariadenie pre jezuitov, a to opraviť a aj zväčšiť kláštor a kostol a zároveň otvoriť na tomto mieste školu – gymnázium. Ako sa píše v listine: *erigendisque scholis et ludis literariis, juventute ibidem literis, ac piis moribus per magistros et praeceptores catholicos rite imbuenda, ac erudienda benigne decrevimus ceonvertendum et applicandum*.¹³

Spoločnosti Ježišovej k týmto budovám 16. januára 1674 pribudli ešte ďalšie bývalé minoritské majetky, a to dediny Dvorce, Dlhé Stráže a Hradisko a o dva dni na to, 18. januára, jezuitským pátrom boli dané ďalšie dediny: Jamník, Uloža, Torysky a Závada. No odškodnení boli aj františkáni, ktorí získali kostol Sv. Ducha v Levoči pri Košickej bráne a s ním aj chudobinec so záhradou, kde neskôr mohli rozvinúť svoju činnosť.¹⁴

Ďalšia dôležitá udalosť, ktorá napomohla Spoločnosti Ježišovej v jej pastoračnej činnosti, sa odohrala dňa 13. apríla 1674, keď mesto Levoča bolo prinútené odovzdať do rúk katolíkov ďalšie majetky: farský kostol aj s farou, tzv. Malý kláštor a aj špitálsky kostol a evanjelickí kňazi mali opustiť mesto.¹⁵ Spoločnosti Ježišovej bol udelený farský kostol sv. Jakuba aj s farou a dňa 14. apríla 1674¹⁶ sa levočským farárom stal jezuita Melchior Pauerfeindt.¹⁷

Počiatky jezuitov v Levoči – gymnázium a kolégium

Už po uvedení do vlastníctva bývalého minoritského kláštora a kostola dňa 12. júla 1671 sa sem časť jezuitov presťahovala zo svojej rezidencie, ktorú mali v Spišskej Kapitule. Keďže spomínané budovy boli v dezolátnom stave, jezuiti začali hneď s opravami, aby sa sem mohli čo najskôr presťahovať aj so svojou školou.

13 Archív Biskupského úradu Spišská Kapitula, fond Hodnoverné miesto, Scr.V., fasc. 3, nr. 1.

14 ŠPIRKO, J. Starý kláštor minoritov v Levoči. In *Dejiny a umenie očami historika*. Zost. J. Pašteka. Bratislava : LÚČ, 2001, s. 338.

15 HAIN, G. *Lőcsei krónikája*. Lőcse 1910, s. 427; SUCHÝ, Michal. *Dejiny Levoče 1*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1974, s. 212.

16 MOL Budapest, R 302 Egyházi, R. sz. 9., S.2, Diarium Residentiae Societatis Jesu Leuchoviensis, f. 19a.

17 Melchior Pauerfeindt (Paurnefeindt) sa narodil 5. januára 1640 v Eisenstadte a do SJ vstúpil 23. októbra 1657 v Grazi. Noviciát prežil vo Viedni a štúdiá absolvoval v Leobene, Grazi a vo Viedni. Neskôr pôsobil v Banskej Bystrici, Linci a Šoproni a v rokoch 1674 – 1679 pôsobil v Levoči ako farár, školský prefekt, konzultor a spovedník. Zomrel v Levoči dňa 17. júna 1679. LUKÁCS, L. *Catalogus generalis seu Nomenclatur biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Iesu (1551 – 1773)*. Pars II. Romae : Institutum Historicum S.I., 1988, s. 1166.

V samotnom kostole sv. Ladislava hrozilo, že sa zrúti pôvodná gotická klenba, preto ju jezuiti v roku 1671 odstránili a kostol mal dočasne rovný trámový strop. Okrem toho predsieň kostola bola doplnená malou vežičkou, na ktorú boli dňa 26. septembra 1671 vyťahnuté zvony a dokonca 22. októbra sa v Levoči konal aj prvý katolícky pohreb po príchode pátrov.

Hneď po svojom príchode začali jezuiti aj so stavbou budovy pred kláštorom, ktorá mala slúžiť v budúcnosti ako škola a čiastočne ju dokončili už 28. júla 1672.¹⁸ Svoje gymnázium zo Spišskej Kapituly sem premiestnili začiatkom novembra roku 1672 a hneď sa začalo aj s vyučovaním a v ďalšom roku dokonca aj s divadelnými predstaveniami. Jedným z príkladov je divadelné predstavenie Semiramis, ktoré predviedli študenti tried rétorika a poetika 14. marca 1673¹⁹ a dokonca ho 6. apríla aj opakovali.²⁰

Študenti sa dobrovoľne zapájali do rôznych akcií, napr. dňa 13. apríla 1673 sa rozhodli vyčistiť studničku na Mariánskej hore.²¹ Okrem toho sa zapojili aj do organizovania prvej procesie v Levoči na sviatok Božieho Tela dňa 4. júna 1673, keď na námestí postavili javisko a táto procesia sa konala aj v blízkosti ešte evanjelického kostola sv. Jakuba, keď sa pri ňom čítalo druhé evanjelium.²² Táto procesia sa konala v latinskom a nemeckom jazyku, no je známe, že v roku 1674 počas preberania kostola sv. Jakuba študenti spievali po slovensky.²³

Stavba časti školy bola dokončená 10. mája 1673²⁴ a 17. júla bol na školskú vežičku inštalovaný zvon, ktorý mal zvolávať študentov na vyučovanie.²⁵ No ešte pred dokončením stavby dňa 6. mája 1673 túto školu navštívil páter provinciál a privítalo ho 18 študentov tohto gymnázia.²⁶ Táto budova mala štyri miestnosti určené na výučbu: v prvej sa učili študenti tried ré-

18 HAIN, G. *Lőcsei krónikája*. Lőcse 1910, s. 405.

19 MOL Budapest, R 302 Egyházi, R. sz. 9., S.2, Diarium Residentiae Societatis Jesu Leuchoviensis, f. 4a.

20 MOL Budapest, R 302 Egyházi, R. sz. 9., S.2, Diarium Residentiae Societatis Jesu Leuchoviensis, f. 5b.

21 MOL Budapest, R 302 Egyházi, R. sz. 9., S.2, Diarium Residentiae Societatis Jesu Leuchoviensis, f. 6a.

22 MOL Budapest, R 302 Egyházi, R. sz. 9., S.2, Diarium Residentiae Societatis Jesu Leuchoviensis, f. 8a - 8b.

23 MOL Budapest, R 302 Egyházi, R. sz. 9., S.2, Diarium Residentiae Societatis Jesu Leuchoviensis, f. 19a.

24 MOL Budapest, R 302 Egyházi, R. sz. 9., S.2, Diarium Residentiae Societatis Jesu Leuchoviensis, f. 7a.

25 MOL Budapest, R 302 Egyházi, R. sz. 9., S.2, Diarium Residentiae Societatis Jesu Leuchoviensis, f. 11a.

26 MOL Budapest, R 302 Egyházi, R. sz. 9., S.2, Diarium Residentiae Societatis Jesu Leuchoviensis, f. 7a.

toriky a poetiky, v druhej študenti syntaxe a gramatiky, v ďalšej parvisti a principalisti a štvrtá mala slúžiť pre potreby profesorov.²⁷

Školský rok končil tradične v septembri. Veď aj v roku 1673 sa skončil 12. septembra, no ešte pred tým sa dňa 7. septembra konala *Valedictio rhetorum et poetarum* a 9. septembra *Valedictio syntaxistarum et grammatarum*.²⁸ Nový školský rok začínal už v novembri a v roku 1673 začal dňa 7. novembra.²⁹

V roku 1673 mala rezidencia v Levoči deväť členov, z toho šesť kňazov a troch koadjúktorov. Superiorom bol Juraj Laki.³⁰ Katechistom, ktorý kázal v nemčine bol Jozef Pilstein a slovenským kazateľom Baltazár Stranovius. Za školu bol zodpovedný František Theodati, ktorý vyučoval triedu syntax a gramatiku a okrem neho na škole pôsobil aj jeden svetský učiteľ, ktorého meno je neznáme.³¹

Okrem týchto všetkých udalostí sa jezuiti venovali aj prestavbe samotného kláštora, ktorý chceli rozšíriť, a to prestavbou jeho gotického poschodia, pričom však v prízemnej časti kláštora bola gotická krížová chodba a aj ďalšie gotické miestnosti zachované. Tieto prestavby však boli finančne veľmi nákladné a jezuiti nemali veľa prostriedkov, pretože aj napriek tomu, že v rokoch 1671 a 1673 získali niekdajšie minoritské majetky a v roku 1674 aj ďalšie majetky kartuziánov, pre protest Levoče ich nemohli využívať.³²

Situácia sa však zmenila po už spomínanom prevzatí kostola sv. Jakuba dňa 13. apríla 1674, ktorý jezuiti spravovali nerušene až do roku 1681. Levočským farárom bol v období od roku 1674 až do roku 1679 už spomínaný Melchior Pauerfeindt a dokonca v roku 1679 mala levočská fara až troch jezuitských kňazov, z ktorých každý bol kazateľom v kostole a v jednotlivé

27 CHALUPECKÝ, I. K začiatkom jezuitského školstva v Levoči. In *Jezuitské školstvo včera a dnes*. Bratislava : Trnavská univerzita v Trnave, 2006, s. 168.

28 MOL Budapest, R 302 Egyházi, R. sz. 9., S.2, Diarium Residentiae Societatis Jesu Leuchoviensis, f. 12b.

29 MOL Budapest, R 302 Egyházi, R. sz. 9., S.2, Diarium Residentiae Societatis Jesu Leuchoviensis, f. 14a.

30 Juraj Laki sa narodil 6. marca 1634 v Košiciach a do SJ vstúpil 5. novembra 1652 v Spišskej Kapitule. Noviciát absolvoval vo Viedni a štúdium filozofie a teológie v Trnave a Grazi. Pôsobil v Prešporoku, Košiciach a v roku 1673 v Levoči ako superior. Neskôr ešte pôsobil v Trenčíne, Trnave, Pasove a v Košiciach, kde 28. októbra 1685 zomrel. LUKÁCS, L. *Catalogus generalis seu Nomenclatur biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Iesu (1551 - 1773). Pars II.* Romae : Institutum Historicum S.I., 1988, s. 836.

31 LUKÁCS, L. *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I. Vol. 4. (1666 - 1683).* Romae : Institutum Historicum S.I., 1990, s. 329.

32 HAIN, G. *Lócsei krónikája.* Lócse 1910, s. 420.

neделе a sviatky sa pri kázňach striedali. Okrem toho boli aj spovedníkmi v tomto kostole.³³

V roku 1680 jezuiti ešte 2. júla vykonali púť na Mariánsku horu, počas ktorej spievali nábožné piesne a litánie.³⁴ No už v auguste sa dostali do problémov, keď bol jezuita Melchior Pauerfeindt obvinený z toho, že v Levoči boli zatknutí viacerí sympatizanti Imricha Thökölyho, ktorí vyhlasovali, že Thököly zabezpečí náboženskú slobodu. Nespokojnosť evanjelického obyvateľstva najskôr vyústila do názoru, že jezuiti by mali opustiť mesto. Riešenie situácie vzali do svojich rúk ženy, ktoré v meste obkľúčili jezuitov a potom do nich hádzali kamene.³⁵

Jezuiti v rezidencii pokračovali vo svojej činnosti nerušene, až do 3. septembra 1682, keď po prestúpení mesta na Thökölyho stranu boli katolíkom v meste odobrané všetky kostoly, fara, kláštory a školy.³⁶ Katolícki duchovní boli zároveň prinútení mesto opustiť. Medzi nimi samozrejme aj jezuiti. Aj v kronike levočskej rezidencie nachádzame informáciu z dňa 3. septembra 1682, podľa ktorej jezuiti opustili svoj chrám o jedenástej hodine pred obedom.³⁷ Jezuitskí pátri sa pravdepodobne odsťahovali do Spišskej Kapituly, kde stále pôsobila spišská misia.

Po kapitulácii Levoče 11. decembra 1683 sa v nasledujúcom roku 1684 vrátili do mesta minoriti, ktorí zaujali svoje pôvodné budovy a špitálsky kostol. Jezuitskí pátri sa do mesta vrátili až 14. marca 1686. Práve v tento deň Ján Radecky,³⁸ levočský superior za pomoci dvoch spišských kanonikov, Andreja Berzeviczyho a Daniela Szentmáriayiho, prevzal kľúče od kostola a aj rezidencie.³⁹

33 LUKÁCS, L. *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I. Vol. 4. (1666 – 1683)*. Romae : Institutum Historicum S.I., 1990, s. 632.

34 MOL Budapest, R 302 Egyházi, R. sz. 9., S.2, Diarium Residentiae Societatis Jesu Leuchoviensis, f. 112a.

35 HAIN, Gáspár. *Lőcsei krónikája*. Lőcse 1910, s. 476 – 477; MOL Budapest, R 302 Egyházi, R. sz. 9., S.2, Diarium Residentiae Societatis Jesu Leuchoviensis, f. 114a.

36 SUCHÝ, M. *Dejiny Levoče I*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1974, s. 221.

37 MOL Budapest, R 302 Egyházi, R. sz. 9., S.2, Diarium Residentiae Societatis Jesu Leuchoviensis, f. 151b.

38 Ján Radecky sa narodil dňa 24. novembra 1634 na Morave a do SJ vstúpil 26. októbra 1657. Obdobie noviciátu absolvoval v Trenčíne a neskôr študoval filozofiu v Trnave a teológiu v Monacu a v Trnave. Pôsobil v Užhorode, Rábe, Skalici, Ružomberku, Košiciach, Trnave a v rokoch 1685 – 1686 v Levoči ako superior. Neskôr pôsobil ešte v Trenčíne, Prešporke a Trnave. Zomrel 6. decembra 1699 v Prešporke. LUKÁCS, L. *Catalogus generalis seu Nomenclatur biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Iesu (1551 – 1773). Pars III*. Romae : Institutum Historicum S.I., 1988, s. 1320 – 1321.

39 MOL Budapest, R 302 Egyházi, R. sz. 9., S.2, Diarium Residentiae Societatis Jesu Leuchoviensis, f. 152a.

Prebraté budovy boli však sčasti poškodené, preto sa jezuiti už 17. apríla 1686 pustili do ich opráv.⁴⁰ Dňa 17. júna toho istého roku bola dokončená oprava dvoch tried.⁴¹ Zároveň v ten istý rok sa 2. júla konala procesia na Mariánsku horu⁴² a okrem toho začalo fungovať aj samotné gymnázium, ktoré bolo znovu otvorené 15. júla 1686.⁴³

Jezuiti sa v tomto období snažili najmä o šírenie mariánskej úcty a svedčí o tom aj udalosť z roku 1689, keď v tomto roku získali sochu Panny Márie zo Spišskej Soboty a umiestnili ju pred budovu rezidencie.⁴⁴

Rok 1689 je však veľmi významným medzníkom v dejinách a pôsobení jezuitov v Levoči, pretože od roku 1671, keď sa sem presťahovali, mali tu len svoju rezidenciu. No 23. novembra 1689 bola generálom rádu Tirsom Gonzalesom de Santallom táto rezidencia povýšená na kolégium⁴⁵ aj za prispenia ostrihomského arcibiskupa Juraja Szelepcsényiho.

Prvým rektorom levočského kolégia sa stal Jakub Markievicz.⁴⁶ V tomto čase malo kolégium 12 členov, z ktorých bolo päť kňazov, traja scholastici a štyria koadjúktori. Sviatočným kazateľom vo farskom kostole, konzultorom a kronikárom bol páter František Xaverius Mazoll. Ďalším kazateľom, ktorý zvyčajne kázal v slovenčine, bol páter Vojtech Benkovich a nedelňým kazateľom v slovenčine bol páter František Popp. Na gymnáziu učili Andrej Madoczani, Alexander Szöreni a nemenovaný svetský učiteľ.⁴⁷

40 MOL Budapest, R 302 Egyházi, R. sz. 9., S.2, Diarium Residentiae Societatis Jesu Leuchoviensis, f. 153b - 154.

41 MOL Budapest, R 302 Egyházi, R. sz. 9., S.2, Diarium Residentiae Societatis Jesu Leuchoviensis, f. 160b.

42 MOL Budapest, R 302 Egyházi, R. sz. 9., S.2, Diarium Residentiae Societatis Jesu Leuchoviensis, f. 158b.

43 MOL Budapest, R 302 Egyházi, R. sz. 9., S.2, Diarium Residentiae Societatis Jesu Leuchoviensis, f. 160b.

44 ŠPIRKO, Jozef. Starý kláštor minoritov v Levoči. In *Dejiny a umenie očami historika*. Zost. J. Pašteka. Bratislava : LÚČ, 2001, s. 338

45 MOL Budapest, R 302 Egyházi, R. sz. 9., S.2, Diarium Residentiae Societatis Jesu Leuchoviensis, f. 214b . Litt.annu sign 12086/1689, s.3, 52.

46 Jakub Markievicz sa narodil v poľskom Krosne 1. mája 1643. Do SJ vstúpil 18. novembra 1661 v Trnave a noviciát prežil v Trenčíne. Štúdiá absolvoval v Klagenfurte a Košiciach a neskôr pôsobil Gyöngyösi, v rokoch 1678 – 1681 na Spiši, v roku 1682 ako superior v Levoči, neskôr v Leopoldove, Trenčíne a v Trnave. V rokoch 1690 – 1693 zastával funkciu rektora v Levoči. Zomrel 29. októbra 1706 v Jágri. LUKÁCS, L. *Catalogus generalis seu Nomenclatur biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Iesu (1551 – 1773). Pars II.* Romae : Institutum Historicum S.I., 1988, s. 946.

47 LUKÁCS, L. *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I. Vol. 5. (1684 – 1699).* Romae : Institutum Historicum S.I., 1990, s. 307 – 308.

V roku 1692 postihli kolégium dva požiare: prvý dňa 23. apríla, ktorý vypukol kvôli neopatrnosti jedného z pátrov, pátra Melchiora – fajčiara⁴⁸ a druhý dňa 9. júna po tom ako udrel blesk do veže na kostole, no podarilo sa ho uhasiť aj za pomoci študentov, ktorí sa touto pomocou vyznamenali. Ako odmenu za túto pomoc dostali ďalší deň voľno.⁴⁹

V nasledujúcich rokoch sa jezuitskí pátri snažili o zveľadenie budov a zároveň aj samotného kostola, ktorý bol v roku 1694 zaklenutý novou barokovou klenbou a v nasledujúcich rokoch 1665 – 1697 získal aj nový barokový interiér.

Počet členov kolégia sa zväčša pohyboval približne okolo počtu 15 – 20 osôb. Ich počet kolísal v závislosti od situácie v meste. Na čele kolégia stál rektor, vyučovaniu sa venovali magistri. Často to boli študenti filozofie a teológie, ktorí na danom poste ostávali rok, či dva. Za hospodársky chod kolégia zodpovedali koadjúktori.

Konvikt Spoločnosti Ježišovej v Levoči

Druhou inštitúciou, ktorá bola založená Spoločnosťou Ježišovou v Levoči, bol tzv. šľachtický konvikt. Jedným z najväčších problémov, s ktorým sa jezuiti a ich študenti stretávali v tomto meste, bolo práve ubytovanie študentov, pretože Levočania, ktorí boli evanjelici, im ho odmietali poskytovať.

Táto situácia však bola vyriešená v roku 1694 a jej iniciátorom bol ostrihomský arcibiskup Juraj Széchenyi, ktorý dňa 5. februára 1694 založil základinu 80 000 rýnskych zlatých, ktorými mali byť založené dva jezuitské konvikty, a to v Trenčíne a v Levoči.⁵⁰ Tieto peniaze pochádzali z výnosu arcibiskupských majetkov na Orave a mali sa rozdeliť presne na polovicu medzi tieto dva konvikty.

Ostrihomský arcibiskup Juraj Széchenyi však v niekoľkých bodoch vymedzil pôsobenie týchto inštitúcií a určil niekoľko podmienok na ich fungovanie. Tieto podmienky boli nasledovné:

1. Po vykonaných skúškach mali byť mládenci prijímaní bez rozdielu stavu.
2. Jezuiti sa museli zaviazat', že odvedú dobrú prácu a budú dávať ročné vyúčtovanie zo správy konviktu a z výchovy mládeže.

48 MOL Budapest, R 302 Egyházi, R. sz. 9., S.2, Diarium Residentiae Societatis Jesu Leuchoviensis, f. 264a.

49 MOL Budapest, R 302 Egyházi, R. sz. 9., S.2, Diarium Residentiae Societatis Jesu Leuchoviensis, f. 266b.

50 MOL Budapest, E 152 Acta Jesuitica, Irregistrata, d. 207 - t.3a Collegium Leuscoviense, Historia et Diarium Convictus Leutschoviensis, f. 426b.

3. Do konviktu je potrebné prijímať synov vlasti, najmä synov zaslúžilej šľachty, konvertitov alebo aj tých, ktorí herézu zavrhli a ktorí majú povolanie podľa kanonického práva. Mali by ovládať dva alebo tri jazyky – na Spiši aj nemčinu. Ak by boli nemajetní, majú dostať aj odev a zaopatrenie.
4. Študenti mladší ako 12 rokov sa nemajú prijímať. Rektor má právo potrestať alebo aj prepustiť tých, ktorí majú zlé správanie alebo sa nechcú učiť.
5. Podľa uváženia provinciála sa má určiť počet konviktov so správcami a učiteľmi a potrebným personálom.
6. Základný kapitál môžu jezuiti investovať a kupovať zaň majetky. Môžu ho však používať iba v zmysle a na účely tejto listiny.
7. Ak by tieto konvikty zanikli, má suma prejsť podľa rozhodnutia generála alebo provinciála Spoločnosti Ježišovej na iné podobné konvikty v Uhorsku alebo v zahraničí, určené na výchovu uhorských šľachticov – katolíkov.⁵¹

Medzitým však ostrihomský arcibiskup Juraj Széchenyi zomrel a po jeho smrti sa iniciatívy ujal uhorský panovník Leopold I., ktorý 12. decembra 1695 poveril hlavného komorského grófa Banskobystrickej komory, aby prevzal arcibiskupské oravské majetky a aby vyplácal obom konviktom 6 % úrok z výnosu základiny a to každoročne.⁵²

Už dňa 2. novembra 1694 Jakub Supka⁵³ z Trenčína prebral skutočne 3000 zlatých, z ktorých 1000 poslal jezuitom do Levoče na kúpu potrebnej budovy pre konvikt.⁵⁴ V tejto situácii a po prijatí danej sumy začal rektor levočského jezuitského kolégia rozmyšľať nad výberom a kúpou budovy v Levoči. Keď sa 17. júla 1696 podarilo rektorovi levočského kolégia Henrichovi Berzeviczymu⁵⁵ získať ďalšie peniaze pochádzajúce zo základiny, Spoloč-

51 MOL Budapest, E 152 Acta Jesuitica, Irregistrata, d. 207 - t.3a Collegium Leuscoviense, Historia et Diarium Convictus Leutschoviensis, f. 294a - 294b.

52 MOL Budapest, E 152 Acta Jesuitica, Irregistrata, d. 207 - t.3a Collegium Leuscoviense, Historia et Diarium Convictus Leutschoviensis, f. 284b - 285a.

53 Jakub Supka sa narodil 5. mája 1659 v Prievidzi a do SJ vstúpil 26. mája 1680 v Trnave, kde absolvoval obdobie noviciátu. Ďalej pokračoval v štúdiu teológie v Grazi a pôsobil v Šoproni, Prešove, Rábe, Trenčíne a v rokoch 1696 – 1697 aj ako superior v Spišskej Kapitule. Zomrel 8. júla 1713 v Trenčíne. LUKÁCS, L. *Catalogus generalis seu Nomenclatur biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Iesu (1551 – 1773). Pars III.* Romae : Institutum Historicum S.I., 1988, s. 1635.

54 MOL Budapest, E 152 Acta Jesuitica, Irregistrata, d. 207 - t.3a Collegium Leuscoviense, Historia et Diarium Convictus Leutschoviensis, f. 326b.

55 Henrich Berzeviczy sa narodil 1. novembra 1650 v Brezovici a do SJ vstúpil 14. októbra 1669. Obdobie noviciátu prežil v Trenčíne, pokračoval v štúdiách v Leobene a Grazi.

nosť Ježišova odkúpila budovy, ktoré v 15. storočí pôvodne patrili kartuziánom a nachádzali sa v južnej časti mesta pri mestských hradbách. Išlo o budovu niekdajšieho kláštora, kostola sv. Vavrinca a aj pozemku, ktorý sa nachádzal v blízkosti kostola a slúžil pôvodne ako cintorín.⁵⁶ Tieto majetky jezuitom prináležali už od roku 1604, keď im ich udelil spišský prepošť Martin Pethe a v roku 1674 bola ich držba znovu obnovená, ale kvôli odporu levočského obyvateľstva ich jezuiti nesmeli používať, resp. prebrať. Túto neblahú situáciu Spoločnosť Ježišova vyriešila až teraz ich odkúpením. Spišský prepošť ohodnotil dané budovy na sumu 1000 rýnskych zlatých.⁵⁷

V ďalších rokoch sa pátri venovali rekonštrukcii a aj prestavbe týchto budov. Išlo o dve podlhovasté stavby, ktoré síce boli zničené a spustnuté, ale dali sa postupne opraviť. V roku 1697 boli vykopané základy pre nové budovy a zároveň bol aj zakúpený stavebný materiál. V roku 1698 bol položený základný kameň pre budúcu budovu konviktu, ktorá bola spojená s chodbou pôvodnej budovy.⁵⁸

V prácach sa pokračovalo aj v nasledujúcich rokoch 1699 a 1700. V roku 1701 nasledovalo krátke prerušenie nástupom nového rektora Karola Schrettera,⁵⁹ no v roku 1702 sa už znovu v opravách pokračovalo. Od roku 1703 bola záležitosť opráv týchto budov zverená pátrovi Štefanovi Pethöovi,⁶⁰ ktorý zastával nový úrad *regensa convictus*,⁶¹ teda bol zamestnaný činnosťou, ktorá sa týkala konviktu.

Neskôr pôsobil v Užhorode, Košiciach, Trnave, Judenburgu, Prešove a Grazi. V rokoch 1697 – 1699 pôsobil v Levoči ako rektor a predstavený školy. Zomrel 20. júna 1713 v Banskej Bystrici. LUKÁCS, L. *Catalogus generalis seu Nomenclatur biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Iesu (1551 – 1773). Pars I.* Romae : Institutum Historicum S.I., 1987, s. 94.

56 MOL Budapest, E 152 Acta Jesuitica, Irregistrata, d. 207 - t.3a Collegium Leuscoviense, Historia et Diarium Convictus Leutschoviensis, f. 425b.

57 MOL Budapest, E 152 Acta Jesuitica, Irregistrata, d. 207 - t.3a Collegium Leuscoviense, Historia et Diarium Convictus Leutschoviensis, f. 324a - 324b.

58 MOL Budapest, E 152 Acta Jesuitica, Irregistrata, d. 207 - t.3a Collegium Leuscoviense, Historia et Diarium Convictus Leutschoviensis, f. 425b.

59 LUKÁCS, L. *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I. Vol. 6. (1700 - 1717)*. Romae : Institutum Historicum S.I., 1993, s. 72.

60 Štefan Pethö sa narodil 8. decembra 1639 v Prešporku a do Sj vstúpil 5. októbra 1656 v Trnave. Obdobie noviciátu absolvoval vo Viedni a neskôr študoval v Leobene a Grazi. Pôsobil v Užhorode, Rábe, Trnave, Košiciach, Grazi, Jágri a v rokoch 1704 – 1707 zastával funkciu regensa konviktu v Levoči a zároveň bol konzultorom, spovedníkom a prefektom špirituálom. Zomrel 21. februára 1707 v Levoči. LUKÁCS, L. *Catalogus generalis seu Nomenclatur biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Iesu (1551 - 1773). Pars II.* Romae : Institutum Historicum S.I., 1988, s. 1197.

61 LUKÁCS, L. *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I. Vol. 6. (1700 - 1717)*. Romae : Institutum Historicum S.I., 1993, s. 183.

Situácia sa však skomplikovala počas povstania Františka II. Rákócziho, ktoré medzitým vypuklo a Levočania sa pridali na jeho stranu. Aj v záznamoch levočského konviktu v roku 1705 je poznámka, že oravské majetky, z ktorých mali plynúť peniaze na opravu budov, boli obsadené povstalcami, a teda peniaze na opravu neprichádzali.⁶² To samozrejme spôsobilo stagnáciu týchto opráv a aj samotného otvorenia konviktu.

Zároveň táto celková situácia a povstalci prinútili jezuitov, aby mesto opustili, resp. jezuitskí pátri boli vyhnaní, z Levoče odišli 23. januára 1707 a utiahli sa do Krakova. V budove kláštora ostali iba dvaja pátri, Štefan Pethö, ktorému choroba nedovolila odísť, a preto tu ostal a páter Adam Andrianski,⁶³ ktorý sa o svojho spolubrata staral. Avšak návratu svojich spolubratov sa už p. Štefan nedožil, pretože dňa 23. februára 1707 zomrel a bol pochovaný v krypte jezuitského kolégia.⁶⁴

Kronika konviktu pre roky 1708 a 1709 uchováva pre nás informácie, podľa ktorých sa s opravami konviktu nepokračovalo a v Levoči sa nachádzal iba jeden páter, už spomínaný Adam Andrianski. Avšak po obliehaní Levoče 13. februára 1710 nakoniec povstalci kapitulovali a jezuiti sa mohli do Levoče znovu vrátiť. Ako prvý sa v roku 1710 vrátil páter František Stephanovski, ekonóm.⁶⁵ V ďalšom roku ho nasledoval nový rektor kolégia p. Andrej Szöreni, p. Ján Ladislavski (predstavený seminára, nedelný kazateľ), p. Ján Soller (kazateľ a katechista), p. Ignác Paap (zodpovedný za výučbu na gymnáziu) a pátri Andrej Prieller a Matúš Dünszpökh, ktorí boli koadjúktormi.⁶⁶

No po svojom návrate našli jezuiti všetky budovy čiastočne zničené a keďže sa nachádzali priamo za hradbami, tak aj strechy konviktu a kaplnky boli vypálené. Pátri sa však pustili do opráv, strechy opravili nanovo

62 MOL Budapest, E 152 Acta Jesuitica, Irregistrata, d. 207 - t.3a Collegium Leuscoviense, Historia et Diarium Convictus Leutschoviensis, f. 425a.

63 Adam Andrianski sa narodil 20. októbra 1651 v Kežmarku a do SJ vstúpil 1. novembra 1667. Obdobie novciátu prežil v Trenčíne a štúdiá absolvoval v Trnave. Pôbil na viacerých miestach: v Trenčíne, Trnave, Užhorode, Prešporke, Rábe, Judenburgu, Skalici, v rokoch 1695 – 1697 aj v Spišskej Kapitule. V Levoči pôbil celkovo dvakrát, a to v rokoch 1701 – 1702 a 1707 – 1709, kde aj 3. septembra 1709 zomrel. LUKÁCS, L. *Catalogus generalis seu Nomenclatur biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Iesu (1551 - 1773). Pars I.* Romae : Institutum Historicum S.I., 1987, s. 26.

64 MOL Budapest, E 152 Acta Jesuitica, Irregistrata, d. 207 - t.3a Collegium Leuscoviense, Historia et Diarium Convictus Leutschoviensis, f. 425a.

65 MOL Budapest, E 152 Acta Jesuitica, Irregistrata, d. 207 - t.3a Collegium Leuscoviense, Historia et Diarium Convictus Leutschoviensis, f. 424b.

66 LUKÁCS, L. *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I. Vol. 6. (1700 – 1717).* Romae : Institutum Historicum S.I., 1993, s. 630.

a upravili aj budovu konviktu. Konvikt bol nakoniec slávnostne otvorený dňa 13. októbra 1711, teda 18 rokov po tom ako bola učinená základina ostrihomským arcibiskupom Széchenyim. Prvým regensom konviktu po jeho oficiálnom otvorení sa stal p. Ján Ladislavski⁶⁷ a jeho pomocníkom p. Ignác Paap. Hneď v tomto prvom roku boli do konviktu prijatí devätnásť študenti.⁶⁸

Aj po otvorení konviktu stavebná činnosť pokračovala naďalej, pretože budovy neboli ešte dokončené a niektoré priestory sa používali iba provizórne. Napr. v roku 1714 bola dokončená jednotná strecha konviktu, ktorá sa však mnohým nepáčila, pretože pôvodná strecha bola zakrytá atikou a bola systémom viacerých priečnych striech.⁶⁹

V roku 1716 sa pokračovalo vo zveľaďovaní budovy, keď nový regens Juraj Abrahamfi⁷⁰ nechal budovu vyzdobiť, v dolnej časti boli osadené nové okná a dormitórium pre študentov bolo opatrené klenbou. Zároveň bol postavený portál, na ktorý umiestnili kamenný erb zakladateľa a štukovou výzdobou bola vyzdobená aj fasáda nad oknami. V záhrade bola dokonca postavená filagória.⁷¹

67 Ján Ladislavski sa narodil 25. mája 1654 v Gajarách a do SJ vstúpil 10. októbra 1676, kde absolvoval aj obdobie noviciátu. Neskôr študoval filozofiu v Trenčíne a teológiu v Prahe a v Grazi. Pôsobil v Prešove a v roku 1689 aj v Spišskej Kapitule ako katechéta, svedník a profesor na gymnáziu. Neskôr ešte pôsobil v Judenburgu, Skalici, Trenčíne, Žiline, Užhorode, Šoproni a v rokoch 1712 – 1715 v Levoči ako regens convictus, katechista, kazateľ, svedník a konzultor. Neskôr pôsobil ešte v Prešove, kde aj 14. februára 1729 zomrel. LUKÁCS, L. *Catalogus generalis seu Nomenclaturae biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Iesu (1551 - 1773). Pars II.* Romae : Institutum Historicum S.I., 1988, s. 831 - 832.

68 MOL Budapest, E 152 Acta Jesuitica, Irregistrata, d. 207 - t.3a Collegium Leuscoviense, Historia et Diarium Convictus Leutschoviensis, f. 424b - 424a.

69 MOL Budapest, E 152 Acta Jesuitica, Irregistrata, d. 207 - t.3a Collegium Leuscoviense, Historia et Diarium Convictus Leutschoviensis, f. 423b.

70 Juraj Abrahamfi sa narodil 31. júla 1675 v Skalici a do SJ vstúpil 9. októbra 1691 v Trenčíne. Noviciát absolvoval v Trnave a už v roku 1694 pôsobil ako učiteľ triedy gramatika. Neskôr študoval filozofiu v Košiciach a teológiu vo Viedni a v Grazi. Ďalej pôsobil v Užhorode, Skalici a v roku 1713 ako kazateľ v Spišskej Kapitule. V rokoch 1716 – 1717 pôsobil ako regens convictus v Levoči, v roku 1718 bol superiorom v Spišskej Kapitule a v rokoch 1719 – 1721 znovu pôsobil v Levoči ako prefekt školy, svedník a kazateľ. Zomrel 9. apríla 1728 v Skalici. LUKÁCS, L. *Catalogus generalis seu Nomenclaturae biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Iesu (1551 - 1773). Pars I.* Romae : Institutum Historicum S.I., 1987, s. 3.

71 MOL Budapest, E 152 Acta Jesuitica, Irregistrata, d. 207 - t.3a Collegium Leuscoviense, Historia et Diarium Convictus Leutschoviensis, f. 423a - 422b.

V nasledujúcom roku bol zaklenutý kostolík, teda niekdajšia kaplnka sv. Vavrinca⁷² a napr. v roku 1721 tento kostolík dostal organ od levočského majstra Vavrinca – organára a taktiež do výbavy kostola pribudli aj malé zvony. Postupne sa budova konviktu opravovala, aby vyhovovala bývaniu a aby sa podmienky pre študentov v budúcnosti zlepšovali.⁷³

V nasledujúcich zápisoch kroniky konviktu môžeme sledovať postupné pribúdanie ďalšieho zariadenia konviktu. Napríklad v roku 1722 kostolík sv. Vavrinca získal nový bohoslužobný inventár: novú kazulu, pulchru so štólou, manipul, velum pre kalich, bursu a pallu.⁷⁴ V roku 1723 boli v dolnej časti budovy opravené okná a zároveň v kostolíku sv. Vavrinca bol opravený chór, ktorý bol aj vymalovaný.⁷⁵ V roku 1734 bol kostol sv. Vavrinca obohatený o výzdobu ornamentmi a zároveň doňho pribudla aj socha sv. Jána Nepomuckého.⁷⁶

Študenti v konvikte boli delení podobne ako na gymnáziu do jednotlivých tried, teda do tried: rhetorica, poetica, syntax, grammatica, principia a parva a zároveň boli delení aj na tých, ktorí platili (solvens) a ktorí neplatili (alumnus).

Nachádzame medzi nimi mnoho synov z významných šľachtických rodín nielen zo Spiša, ale aj iných oblastí Uhorska, ktorí si svoj pobyt hradili z vlastných prostriedkov, teda platili im ho ich rodičia. Napr. v roku 1713 môžeme v kronike konviktu nájsť celkovo osemnásť študentov, niektorých s nasledovnými menami: Valentín Almassi, Baltazár Görgei, Žigmund Melczl, Štefan Mariassi, František Pelcz, Juraj a Štefan Mattyasovski, Samuel Krasovski, či Václav Krumpach.⁷⁷ V ďalších rokoch medzi ďalšími známymi menami môžeme nájsť mená ako Dessöfi, Berzeviczy, Görgey, Hadvabny, Pongrácz, Kubínyi, Palocz, Rumann, či Smrecsányi. Počet cho-

72 MOL Budapest, E 152 Acta Jesuitica, Irregistrata, d. 207 - t.3a Collegium Leuscoviense, Historia et Diarium Convictus Leutschoviensis, f. 422a. MOL Budapest, E 152 Acta Jesuitica, Irregistrata, d. 207 - t.3a Collegium Leuscoviense, Historia et Diarium Convictus Leutschoviensis, f. 424a - 423b

73 MOL Budapest, E 152 Acta Jesuitica, Irregistrata, d. 207 - t.3a Collegium Leuscoviense, Historia et Diarium Convictus Leutschoviensis, f. 420b.

74 MOL Budapest, E 152 Acta Jesuitica, Irregistrata, d. 207 - t.3a Collegium Leuscoviense, Historia et Diarium Convictus Leutschoviensis, f. 420a.

75 MOL Budapest, E 152 Acta Jesuitica, Irregistrata, d. 207 - t.3a Collegium Leuscoviense, Historia et Diarium Convictus Leutschoviensis, f. 419b.

76 MOL Budapest, E 152 Acta Jesuitica, Irregistrata, d. 207 - t.3a Collegium Leuscoviense, Historia et Diarium Convictus Leutschoviensis, f. 408a.

77 MOL Budapest, E 152 Acta Jesuitica, Irregistrata, d. 207 - t.3a Collegium Leuscoviense, Historia et Diarium Convictus Leutschoviensis, f. 424a - 423b.

vancov v konvikte sa pohyboval približne okolo 20 až 30 osôb ročne a v jednotlivých rokoch ich počet kolísal.

Keďže jedným z cieľov konviktu bolo nielen vyučovať chovancov, ale aj vychovávať, jedným z prostriedkov výchovy boli divadelné predstavenia, ktoré chovanci vo svojom voľnom čase nacvičovali a neskôr aj predvádzali verejnosti. Zachovala sa nám správa, podľa ktorej v roku 1713 študenti zahrali nejakú komédiu, na ktorej sa zúčastnilo mnoho ľudí a aj nekatolíkov.⁷⁸

Okrem toho mnohí z chovancov pochádzali z nekatolíckeho prostredia, no poniektorí vplyvom tejto výchovy zmenili svoje vierovyznanie, konvertovali a stali sa nakoniec katolíkmi. Napr. v roku 1718 nachádzame zápis, podľa ktorého sa do konviktu dostal študent, ktorý pôvodne chodil na evanjelické lýceum v Levoči, no po prestupe do konviktu sa rozhodol konvertovať.⁷⁹

Aj v nasledujúcich rokoch nachádzame podobné zápisy, napr. v roku 1724 sa v konvikte nachádzali dvaja študenti – jeden evanjelik a druhý kalvín, ktorí konvertovali na katolícku vieru, i keď reakcia ich rodičov bola na začiatku rozporuplná, no neskôr uznali túto zmenu vyznania.⁸⁰

Ďalším z príkladov konverzie je študent Štefan Papp, ktorý bol študentom syntaxe a pre konverziu sa rozhodol v júni roku 1733.⁸¹ Ďalším študentom, pri ktorom sa nám zachoval údaj o jeho konverzii z evanjelickej viery, je Adam Ridhauser, ktorý sa katolíkom stal v roku 1737.⁸² O desať rokov neskôr, v roku 1747, nachádzame zápis v kronike konviktu, podľa ktorého dvaja študenti triedy principia Baltazár Kissely a František Lehoczky prestúpili na jezuitské gymnázium do Levoče *ex scholis haereticorum*.⁸³

Konkrétny zápis o konverzii sa nám zachoval aj v roku 1755, keď na katolícku vieru prestúpil gramatista Michal Horvatovszki⁸⁴ a na ďalší rok

78 MOL Budapest, E 152 Acta Jesuitica, Irregistrata, d. 207 - t.3a Collegium Leuscoviense, Historia et Diarium Convictus Leutschoviensis, f. 424b.

79 MOL Budapest, E 152 Acta Jesuitica, Irregistrata, d. 207 - t.3a Collegium Leuscoviense, Historia et Diarium Convictus Leutschoviensis, f. 422a.

80 MOL Budapest, E 152 Acta Jesuitica, Irregistrata, d. 207 - t.3a Collegium Leuscoviense, Historia et Diarium Convictus Leutschoviensis, f. 418b.

81 MOL Budapest, E 152 Acta Jesuitica, Irregistrata, d. 207 - t.3a Collegium Leuscoviense, Historia et Diarium Convictus Leutschoviensis, f. 410b.

82 MOL Budapest, E 152 Acta Jesuitica, Irregistrata, d. 207 - t.3a Collegium Leuscoviense, Historia et Diarium Convictus Leutschoviensis, f. 405b.

83 MOL Budapest, E 152 Acta Jesuitica, Irregistrata, d. 207 - t.3a Collegium Leuscoviense, Historia et Diarium Convictus Leutschoviensis, f. 395a.

84 MOL Budapest, E 152 Acta Jesuitica, Irregistrata, d. 207 - t.3a Collegium Leuscoviense, Historia et Diarium Convictus Leutschoviensis. f. 387b.

pribudol študent gramatiky Jozef Udvardi.⁸⁵ Jedným z posledných zápisov o konverzii študentov je informácia z roku 1769, podľa ktorej mal na katolícku vieru konvertovať študent gramatiky Ján Nepomuk Pongrácz.⁸⁶

Študenti sa venovali aj ďalšej činnosti, ktorou boli púte na Mariánsku horu a taktiež sem bola zo Spišskej Kapituly prenesená kongregácia Nanebovzatej Panny Márie, ktorej vznik datujeme do roku 1649.⁸⁷

V konvikte sa podarilo vychovať značný počet budúcej katolíckej inteligencie, ktorá sa potom uplatnila nielen v sfére cirkevného života, ale aj svetského. Ani po zrušení Spoločnosti Ježišovej v roku 1773 inštitúcia konviktu nezanikla, ale v kronike konviktu nachádzame zápisy až do školského roku 1783/1784.⁸⁸

V období po zrušení Spoločnosti Ježišovej na čele konviktu až do roku 1776 stál bývalý jezuita Štefan Lipkay,⁸⁹ pretože pápežské breve povolilo jezuitom stať sa svetskými kňazmi a ďalej pôsobiť vo svojich činnostiach. No na základe Ratia educationis z roku 1777 sa toto gymnázium stalo štátnym a poverenie na jeho vedenie získali minoriti. Avšak aj napriek tejto situácii na čele konviktu a aj samotného gymnázia stál Pavol Ocskai, niekdajší jezuitský páter.⁹⁰

V roku 1785 bol však konvikt zrušený v dôsledku reformnej politiky Jozefa II. Nakoniec v roku 1817 budovu konviktu kúpilo mesto Levoča a zriadilo v nej kasárne.⁹¹

85 MOL Budapest, E 152 Acta Jesuitica, Irregistrata, d. 207 - t.3a Collegium Leuscoviense, Historia et Diarium Convictus Leutschoviensis. f. 386b.

86 MOL Budapest, E 152 Acta Jesuitica, Irregistrata, d. 207 - t.3a Collegium Leuscoviense, Historia et Diarium Convictus Leutschoviensis. f. 379b.

87 ŠA Levoča, fond Archív Dr. Valentína Kalinaya, inv. č. 5, Synopsis Historiae ..., s. 18.

88 MOL Budapest, E 152 Acta Jesuitica, Irregistrata, d. 207 - t.3a Collegium Leuscoviense, Historia et Diarium Convictus Leutschoviensis, f. 368b.

89 Štefan Lipkay sa narodil 22. februára 1718 a do SJ vstúpil 17. októbra 1740 v Liptovskom Mikuláši. Noviciát absolvoval v Trenčíne a štúdium teológie v Košiciach. Pôsobil v Skalici, Rožňave, Prešove, Žiline, Trnave, Banskej Bystrici, Košiciach a od roku 1769 aj v Levoči ako prefekt školy. LUKÁCS, L. *Catalogus generalis seu Nomenclatur biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Iesu (1551 - 1773). Pars II.* Romae : Institutum Historicum S.I., 1988, s. 890.

90 Pavol Ocskai sa narodil 29. júna 1727 v Očkove a do SJ vstúpil 14. októbra 1743 v Trnave. Noviciát absolvoval vo Viedni, kde neskôr vyštudoval aj filozofiu a teológiu. Pôsobil v Trnave, Budíne a Košiciach. Od roku 1772 až do roku 1784 bol regensom konviktu v Levoči. LUKÁCS, L. *Catalogus generalis seu Nomenclatur biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Iesu (1551 - 1773). Pars II.* Romae : Institutum Historicum S.I., 1988, s. 1111.

91 CHALUPECKÝ, I. K začiatkom jezuitského školstva v Levoči. In *Jezuitské školstvo včera a dnes*. Bratislava : Trnavská univerzita v Trnave, 2006, s.173.

Zoznam regensov konviktu v rokoch 1712 – 1784⁹²

Rok	Počet chovancov	Regens convictus	Socius regentis
1712	19	P. Ján Ladislavski	P. Ignác Paap
1713	18	P. Ján Ladislavski	P. Jozef Andre
1714	20	P. Ján Ladislavski	P. Andrej Spengler
1715	23	P. Ján Ladislavski	M. Bartolomej Zarubal
1716	28	P. Juraj Abrahamfi	P. Jozef Mayr
1717	23	P. Juraj Abrahamfi	P. Gašpar Andreanski
1718	24	P. Michal Bednari	M. Bartolomej Zarubal
1719	17	P. Michal Bednari	M. Ján Libenicki
1720	20	P. Michael Bednari	M. Juraj Ujhely
1721	22	P. Michal Bednari	M. František Harrer
1722	21	P. Michael Bednari	M. Jozef Hausegger
1723	22	P. Michal Bednari	M. Ignác Trueber
1724	30	P. Gašpar Janács	M. Ján Delpini
1725	37	P. Gašpar Janács	M. Anton Grueber
1726	38	P. Gašpar Janács	M. Andrej Matussek
1727	35	P. Žigmund Ruman	M. Adam Zeitler
1728	35	P. Žigmund Ruman	M. František
1729	30	P. Žigmund Ruman	M. Juraj Dernei
1730	29	P. Juraj Szoblahovics	M. Václav Szlabik
1731	23	P. Juraj Szoblahovics	M. Gašpar Janacs
1732	20	P. Juraj Szoblahovics	M. Žigmund Tarnóczy
1733	20	P. Juraj Szoblahovics	P. Jozef Toman
1734	23	P. Ján Tamassi	M. Juraj Javorszki
1735	24	P. Ján Tamassi	M. Rafael Almási
1736	24	P. Ján Tamassi	M. Štefan Zbisko
1737	25	P. Ján Tamassi	P. Ján Herdegen
1738	25	P. Ján Tamassi	M. Karol Braun
1739	25	P. Ján Tamassi	M. Ján Blaskai
1740	24	P. Ján Tamassi	M. Samuel Krazer
1741	26	P. Juraj Hunyadi	P. Juraj Satkovski
1742	27	P. Juraj Hunyadi	M. Leopold Kraus
1743	34	P. Ján Pallugyay	M. Ján Kupka

92 Spracované na základe MOL Budapest, E 152 Acta Jesuitica, Irregistrata, d. 207 - t.3a Collegium Leusoviense, Historia et Diarium Convictus Leutschoviensis.

1744	26	P. Gašpar Janács	M. Anton Cetto
1745	21	P. Gašpar Janács	M. František Weber
1746	24	P. Jozef Grueber	M. Jraj Korczek
1747	30	P. Jozef Grueber	M. Maximilán Höll
1748	25	P. Juraj Posteck	M. Juraj Mihalecz
1749	21	P. Juraj Posteck	M. Andrej Lumtzer
1750	38	P. Juraj Szeredi	M. Ján Delpini
1751	30	P. Juraj Szeredi	M. Dominik Leüttnecker
1752	26	P. Ján Tamassi	P. Karol Grueber
1753	13	P. Ján Tamassi	M. Ján Jakob
1754	20	P. Ján Tamassi	M. Adam Orviczky
1755	27	P. Juraj Szeredi	M. Štefan Hrianckai
1756	24	P. Juraj Szeredi	M. Jozef Heinrich
1757	25	P. Juraj Szeredi	P. Michael Kaminszki
1758	28	P. Juraj Szeredi	M. Ján Horváth
1759	30	P. Juraj Szeredi	M. Andrej Zachar
1760	32	P. Ignác Pallitsch	M. Ján Biro
1761	30	P. Juraj Olsavszky	M. Andrej Horváth
1762	28	P. Ján Sztancsák	P. Ján Prileszki
1763	33	P. Ignác Pallitsch	P. Jozef Hrabeczki
1764	29	P. Ignác Pallitsch	P. Jakub Keller
1765	29	P. Ignác Pallitsch	P. Jakub Keller
1766	28	P. Samuel Matz	P. Jakub Keller
1769	21	P. Jozef Splényi	P. Ignác Szabó
1770	20	P. Jozef Splényi	P. Jozef Bernolak
1771	19	P. Jozef Splényi	P. Juraj Klobusiczky
1772	26	P. Pavol Ocskai	P. Michal Baranyai
1773	31	P. Pavol Ocskai	P. Michal Baranyai
1774	21	P. Pavol Ocskai	P. Michal Baranyai
1775	28	P. Pavol Ocskai	P. Michal Baranyai
1776	28	P. Pavol Ocskai	P. Michal Baranyai
1777	31	P. Pavol Ocskai	P. Michal Baranyai
1777/78	25	P. Pavol Ocskai	P. Michal Baranyai
1778/79	29	P. Pavol Ocskai	P. Michal Baranyai
1779/80	27	P. Pavol Ocskai	P. Michal Baranyai
1780/81	28	P. Pavol Ocskai	P. Michal Baranyai
1781/82	30	P. Pavol Ocskai	P. Michal Baranyai

1782/83	34	P. Pavol Ocskai	P. Michal Baranyai
1783/84	33	P. Pavol Ocskai	P. Michal Baranyai

Počet študentov v jednotlivých triedach v rokoch 1712 – 1778/79⁹³

Rok	Parva	Principia	Grammatica	Syntax	Poeta	Rhetorica	Iní
1712	3	2	4	5	4	1	
1713	2	2	2	5	3	4	
1714	0	1	3	6	5	5	
1715	2	0	6	4	5	6	
1716	4	1	4	9	5	5	
1717	3	1	3	7	2	6	1
1718	3	1	7	4	6	2	1
1719	3	0	0	4	4	6	
1720	0	4	4	4	6	3	
1721	2	0	5	5	6	4	
1722	1	1	3	5	6	5	
1723	2	0	7	4	7	2	
1724	7	0	6	8	4	5	
1725	6	3	7	9	10	2	
1726	3	2	11	11	4	7	
1727	2	2	5	12	9	5	
1728	1	2	5	7	10	8	2
1729	0	1	5	7	8	9	
1730	2	0	7	6	7	7	
1731	1	0	4	7	5	6	
1732	0	0	3	4	8	5	
1733	0	0	4	4	6	6	
1734	1		3	5	8	5	1
1735	2	0	4	4	6	8	
1736	4	0	6	6	4	4	
1737	1	2	7	6	7	2	
1738	1	0	5	6	8	5	
1739	0	0	6	7	4	8	
1740	1	0	0	10	9	4	
1741	2	1	3	4	9	7	
1742	0	2	4	9	3	7	2
1743	0	1	7	9	10	5	2
1744	1	1	3	7	5	8	1
1745	0	1	3	6	10	1	
1746	0	0	5	7	5	7	
1747	0	2	6	7	7	8	
1748	0	0	4	7	7	7	

93 Spracované na základe MOL Budapest, E 152 Acta Jesuitica, Irregistrata, d. 207 - t.3a Collegium Leuscoviense, Historia et Diarium Convictus Leutschoviensis.

1749	0	1	4	7	5	4	
1750	6	1	6	8	6	8	
1751	2	2	7	6	5	5	3
1752	2	2	6	8	4	2	2
1753	0	2	2	2	4	1	2
1754	0	0	2	5	7	6	
1755	0	0	5	4	9	7	2
1756	1	0	3	6	7	7	
1757	2	2	3	6	5	7	
1758	2	0	6	7	9	4	
1759	3	1	5	8	8	5	
1760	1	4	7	7	7	5	1
1761	1	2	7	7	5	8	
1762	1	3	2	9	8	3	2
1763	3	1	4	6	10	7	2
1764	1	1	5	8	6	8	
1765	2	3	2	7	6	8	1
1766	4	0	10	3	5	4	2
1769	1	2	3	5	5	5	
1770	1	1	4	2	5	5	2
1771	0	3	3	5	3	5	
1772	0	4	4	5	7	3	3
1773	1	2	8	4	5	8	1
1774	1	2	6	5	4	3	
1775	2	3	5	7	6	5	
1776	3	1	6	6	5	7	
1777	6	0	4	9	6	6	
1777/78	0	6	1	6	10	2	
1778/79	1	0	8	4	7	9	

Zoznam superiorov Spoločnosti Ježišovej v Levoči

Levočská rezidencia (1673 – 1689)

1673 P. Georgius Laki

1674 – 1676 P. Franciscus Vissozani

1677 – 1680 P. Nicolaus Hrabowski

1681 P. Stephanus Tarnoczy

1682 P. Iacobus Markievich

1684 – 1686 P. Ioannes Radeczi (Rhadeczy)

1687 – 1689 P. Ladislaus Permay

Levočské kolégium (1689 – 1773)

- 1689 – 1693 P. Iacobus Markievich
1693 – 1696 P. Ladislaus Permay (Permayr, Permaj)
1696 – 1699 P. Henricus Berseviczi (Berzevitzy)
1699 – 1700 P. Thomas Owscsarovitch
1700 – 1703 P. Carolus Schretter
1703 – ? P. Ioannes Badlahar
1711 – 1715 P. Alexander Szöreni
1715 – 1717 R. P. Andreas Bossani
1717 – 1720 R. P. Franciscus Kecskés
1720 – 1723 R. P. Ioannes Palugyai
1723 – 1726 R. P. Ioannes Garaiski
1726 – 1729 R. P. Michael Borza
1729 – 1735 R. P. Andreas Kontil
1735 – 1738 R.P. Paulus Sztankai
1738 – 1742 R.P. Batholomaeus Zarubal
1742 – 1745 R.P. Ignatius Pallitsch
1745 – 1748 R.P. Ioannes Szadeczki
1748 – 1751 R.P. Paulus Sztankai
1751 – 1755 R.P. Carolus Knopp
1755 – 1758 R.P. Ioannes Pirołt
1758 – 1759 R.P. Ladislaus Nedeczki
1759 – 1762 R.P. Paulus Szilacsek
1762 – 1765 R.P. Iacobus Wilhelmb
1765 – 1767 R.P. Ignatius Grueber
1767 – 1770 R.P. Stephanus Szali
1770 – 1773 R.P. Iosephus Kercho

DER KAMPF UM DIE GESTALT DER ORTHODOXEN KIRCHE IN DER TSCHECHOSLOWAKEI IN DEN JAHREN 1920 – 1938¹

Pavel MAREK

Struggle for form the Orthodox Church in Czechoslovakia in years 1920-1938

This study is the first attempt to describe the life story of the clergyman Josef Židek. He ranks among the generation of the reform-oriented clergymen that had an enormous impact on the modern Czech church history at the turn of the 19th to 20th century, being influenced by the ideas of the Catholic modernism. After finishing his studies at the Catholic Theological Faculty in Olomouc (ordained in 1913), he started as a chaplain in the Roman Catholic Church. In 1920 he quit the church and belonged to the founders of the National Czechoslovak Church. In the period of the so-called orthodoxy crisis, when this church community was looking for a solid theological anchoring, he was fascinated by the idea of orthodoxy and he became one of its first and most zealous propagators in Moravia. He played an important role in the history of the Orthodox Church before 1938 as the main representative of the group striving for the adoption of the traditional orthodoxy – in opposition to Gorazd's effort to create a specific Czech orthodoxy. Initially, he tended to the Constantinople jurisdiction represented by the Archbishop Savatij in the jurisdiction disputes, since the mid-1920's he definitely accepted the Serbian Orthodox Church. By the end of the 1920's, his controversy and finally the personal conflict with Gorazd gradually escalated. It ended in a church trial and Židek's return to the Roman Catholic Church (1938).

Key words: *Church, Reform, Josef Židek, First Czechoslovak Republic 1918-1938.*

Ungeachtet des relativ starken Einflusses der mittelalterlichen Reformation auf die tschechische Gesellschaft bekannte sich die Bevölkerung in den böhmischen Ländern traditionell zum Katholizismus. Infolge der Etablierung der modernen bürgerlichen Gesellschaft nach der Revolution von 1848/49, die mit den Prozessen der Meinungsdifferenzierung und mit dem Zerfall der nationalen Einheit verbunden war, änderte sich die Situation grundlegend. Die Emanzipation weiterer Konfessionen, insbesondere der Evangeliken, war nunmehr möglich, und der Säkularisierungsprozess

1 Stať vznikla v rámci plnění grantového úkolu GAČR č. 409/08/0009.

in der Gesellschaft verstärkte sich. In den 70er Jahren des 19. Jahrhunderts tauchten dann zwei neue Kirchengemeinschaften auf. Wenn die Konstituierung der altkatholischen Kirche als Missfallensäußerung über die Beschlüsse des Ersten Vatikanischen Konzils interpretiert wird, so kann die Hinwendung der ersten Gruppe der Tschechen zur Orthodoxie als Reaktion auf die Misserfolge der tschechischen staatsrechtlichen Politik in der Habsburgermonarchie, deren Bestandteil die böhmischen Länder seit 1526 waren, gedeutet werden. Vorwiegend in den Ideen der slawischen Eintracht wurde eine moralische Stütze gesucht, wobei diese Politik nach Osten gerichtet war. In diesem Sinne kann das Vordringen der Orthodoxie in die tschechische Gesellschaft eher als Ergebnis einer kulturellen Annäherung mit politischem Unterton angesehen werden, kaum aber als Ausdruck geistiger Bedürfnisse der Menschen. Die Russische Orthodoxe Kirche nutzte dieses neu entstandene Interesse aus und ließ es zu einer Art Missionstätigkeit in einer neuen Umgebung avancieren.

Die Umstände der Etablierung der Orthodoxie im tschechischen Milieu bewirkten, dass die orthodoxe Kirche hier immer eine relativ kleine, in hohem Maße geschlossene Gemeinde darstellte, welche unter einem starken ausländischen Einfluss stand. Während die tschechischen Orthodoxen in der Zeit zwischen den beiden Weltkriegen mit einer verhältnismäßig starken russischen Emigration konfrontiert wurden, die in der Tschechoslowakei ihr zweites Zuhause fand, und die Serbische Orthodoxe Kirche aus den Gefechten um die Jurisdiktion als das stärkste Element hervorging, gerieten die tschechischen Orthodoxen nach dem Zweiten Weltkrieg unter den Einfluss der Russischen Orthodoxen Kirche. Die ganze Situation wurde noch durch den Umstand verkompliziert, dass ein bestimmter Teil der Orthodoxen sich in den 20er und 30er Jahren des 20. Jahrhunderts an der Konstantinopeler Ökumenischen Kirche orientierte und dass ihren Kern jene Gläubigen bildeten, die der orthodoxen Kirche infolge der sehr komplizierten Situation im Kirchenbereich nach der Konstituierung der selbständigen Tschechoslowakischen Republik im Jahr 1918 beigetreten waren. Eine Gruppe unzufriedener Geistlicher der römisch-katholischen Kirche nutzte damals die Revolutionsstimmung der Bevölkerung und gründete im Jahr 1920 unter dem Motto „Weg von Rom“ und „Weg von den Habsburgern“ die nationale Tschechoslowakische Kirche. Als jedoch ihre Gründer – die Reformatoren – das Problem der Glaubenskunde zu lösen begannen, stellte sich Ratlosigkeit ein. In dieser unübersichtlichen Situation fand ein Teil der Priester und Gläubigen einen Ausweg aus der Krise, und zwar durch die Hinwendung zur orthodoxen Kirche. Die orthodoxe Gemeinde in Böhmen

und Mähren stellte somit in den Jahren 1920 – 1942 ein Konglomerat verschiedenartiger Fraktionen dar, die in der gegenseitigen Konfrontation ihre Verankerung suchten, und zwar in Bezug auf die Jurisdiktion, Theologie und Organisation.

Ziel des vorliegenden Beitrags ist die Erforschung dieser Verhältnisse. Er bietet einen Rückblick auf den Streit von zwei orthodoxen Gruppen, welche, repräsentiert durch die Persönlichkeiten ihrer Anführer (Matěj Pavlík-Gorazd und Josef Židek), unterschiedliche Vorstellungen von der Gestalt der Orthodoxie in den böhmischen Ländern hatten. Beide Protagonisten, sowohl Pavlík als auch Židek, waren ursprünglich römisch-katholische Priester, Anhänger der Bewegung der katholischen Modernisten. Beide traten zur Tschechoslowakischen Kirche über und beide begeisterten sich für die orthodoxe Glaubenskunde. Anfangs herrschte eine völlige Eintracht zwischen ihnen, sowohl im Hinblick auf ihre Arbeit als auch im persönlichen Bereich, doch schließlich gingen ihre Meinungen über die Orthodoxie in den böhmischen Ländern auseinander. Židek wollte hier eine Orthodoxie etablieren, welche in der Tradition der Russischen Orthodoxen Kirche wurzeln würde, während Pavlík mit dem Konzept der spezifisch tschechischen Orthodoxie auftrat, die den tschechischen Religionstraditionen, der tschechischen Mentalität und den Gepflogenheiten der Kirche entsprechen würden. Die Beziehungen zwischen diesen Geistlichen waren jedoch nicht nur durch die unterschiedliche Auffassung der Liturgie und in der Anfangsphase auch durch das unterschiedliche Jurisdiktionskonzept gestört. Die Barrieren zwischen ihnen entstanden ebenfalls wegen der Konflikte, die auf den gleichen Temperamenten, auf ihrer Impulsivität und wohl auch auf ihren Ambitionen beruhten. Bischof Gorazd gelangte schließlich zusammen mit seiner Umgebung zu dem Schluss, dass der Priester Židek seine Stellung bedrohe und dass die einzige Lösung sein Ausschluss aus der Kirche sei. Dazu diente die zum großen Teil zweckorientierte Interpretation von Žideks Aktivitäten, die den Eindruck erwecken sollte, dass er innerhalb der Kirche eine Oppositionsgruppe organisiert und dass er den Bischof seiner Führungsposition berauben möchte.

In der vorliegenden Studie sollen keine definitiven Schlüsse formuliert werden. Angesichts des Umfangs kann man nur schwer sämtliche Details über den Konflikt und die Aktivitäten beider Protagonisten in ihrer Komplexität erfassen. Die Studie stützt sich auf Dokumente, die in den zentralen und regionalen Staats- und Kirchenarchiven aufbewahrt werden. Die zeitgenössischen Periodika und Broschüren stellen eine bedeutende Quellenbasis der Arbeit dar.

Die Persönlichkeit Matěj Pavlík-Gorazds wurde bereits in der Vergangenheit in historiografischer Hinsicht tiefgreifend erforscht. Aufgrunddessen werden hier nur grundsätzliche Angaben mit dem Verweis auf die zur Verfügung stehende Literatur angeführt.² Pavlík (1879 – 1942) studierte nach erfolgreichem Absolvieren des Gymnasiums in Kroměříž (Kremsier) an der Theologischen Fakultät in Olomouc (Olmütz). Im Jahr 1902 wurde er zum Priester geweiht. Als Kaplan ging er nach Karlovice (Karlsthal) und Brumovice (Brumowitz). In den Jahren 1904 – 1920 wirkte er als Geistlicher in der Pflgeanstalt für Geistesranke und Katechet in Kremsier. Er gehörte dem Umkreis der katholischen Modernisten an und engagierte sich in katholischen politischen Parteien. Für kurze Zeit arbeitete er auch als Sekretär des Abgeordneten im Wiener Reichsrat und des späteren Olmützer Erzbischofs Antonín Cyril Stojan (1851 – 1923). Obwohl er sich in den Jahren 1919 – 1920 verschiedenen Therapien unterziehen musste, da er an einer Augenkrankheit litt, engagierte er sich in der Reformbewegung der katholischen Geistlichkeit und er zählt zu den Gründern der Tschechoslowakischen Kirche, wo er sich ihrer radikalen Fraktion anschloss. Im Jahr 1921 änderte er jedoch seine Ansichten grundsätzlich und wurde zur führenden Persönlichkeit jener Strömung, die die Tschechoslowakische Kirche transformieren und in eine orthodoxe Kirche umwandeln wollte. Im Jahr 1921 wurde er (als Gorazd) zum ersten Bischof der Tschechoslowakischen Kirche mit der Weihe der Serbischen Orthodoxen Kirche. Bis 1924 führte er einen zähen Ideenkampf gegen Karel Farský (1880 – 1927), der den modernistischen Flügel innerhalb der Kirche repräsentierte. Er verlor diesen Kampf, verließ die Kirche und 1925 führte er seine Anhänger in die Tschechische Orthodoxe Kirche hinüber, an deren Spitze Erzbischof Savatij stand, der vom Konstantinopeler Patriarchen eingeweiht worden war. Durch ein taktisches Manöver gelang es ihm, die Tschechische Orthodoxe Kirche zu beherrschen und er wurde zu ihrer führenden Persönlichkeit. Als deren Erbauer strebte er die Herausbildung einer spezifisch tschechischen Orthodoxie im Geiste seiner Reformansichten an.

Im Gegensatz zu Matěj Pavlík ist Žídek weitgehend unbekannt, auch deswegen muss ihm besondere Aufmerksamkeit gewidmet werden. Der persönliche Nachlass dieses Priesters ist nicht erhalten. Da er sich als äü-

2 ŠUVARSKÝ, J. *Biskup Gorazd*. Praha : Ústřední církevní nakladatelství, 1979. 257 s.; JEDLINSKI, R. *Gorazd, episkop českomoravski (1879 – 1942)*. Kragujevac, 1991. 99 s.; ALEŠ, P. (ed.). *Pastýř a martyr*. Olomouc : Detašované pracoviště PBF, 1995. 172 s.; ALEŠ, P. (ed.). *Směřování*. Olomouc : Olomoucko-brněnská eparchie pravoslavné církve, 2002. 135 s.; MAREK, P. – BUREHA, V. *Pravoslavní v Československu 1918 – 1953*. Brno : CDK 2007, s. 447 – 458.

ßerst kontroverse Persönlichkeit in drei Kirchen engagierte, wird er in deren Historiografien nicht beachtet.

Über die Anfangsphase seines Lebens ist kaum etwas bekannt. Er stammte aus dem Dorf Bohuslavice (Bohuslawitz) in der Nähe von Kyjov (Gaya) in Südmähren, wo er am 12. März 1889 als eines von sieben Geschwistern in der Familie eines Eisenbahners geboren wurde. Židek studierte an der Olmützer Theologischen Fakultät und im Juli 1913 schloss er hier das Studium ab. Die Priesterweihe erhielt er von Kardinal František Saleský Bauer (1841 – 1915). Als Kaplan der römisch-katholischen Kirche wirkte er innerhalb kurzer Zeit an mehreren Orten: Er verwaltete die Pfarrgemeinden in Pitarné (Pittarn, 1915 – 1917), Medlov (Mödlau, 1917 – 1918), Kroměříž (Kremsier, 1918 – 1919) und Moravská Třebová (Mährisch Trübau, 1919 – 1920). Am 1. Juli 1920 tauchte er im entlegenen hannakischen Dorf Chudobín (Chudwein) auf, das unweit von Litovel (Littau) liegt. Hierher kam er zu einer Zeit, als er bereits für die Tschechoslowakische Kirche schwärmte. Nur so ist nämlich die Tatsache zu erklären, dass es ihm sehr schnell gelang, einen relativ zahlenmäßig starken Teil der Gemeinde in die neue Kirche zu bringen und dass er bereits im November 1920 unter den Mitgliedern des Landesältestenrates der Tschechoslowakischen Kirche in Mähren figurierte.³ Im Jahr 1920 wurde hier ein Kampf um das Kirchengebäude ausgetragen, und zwar zwischen den Anhängern der neuen Kirche und den Katholiken. Die Spannungen hielten bis 1923 an und der ursprüngliche Besitzer erhielt das Gebäude wieder zurück. Anfang Oktober 1920 ereignete sich allerdings ein größerer Zwischenfall, als eine aufgebrauchte Menge den neuen römisch-katholischen Priester am Betreten der Kirche hinderte und diesen sogar auf einem Fuhrwerk gewaltsam aus dem Dorf bringen ließ. Židek war auch in den wohl größten regionalen Skandal verwickelt, der die Öffentlichkeit im nahen Littau monatelang beschäftigte und der sogar eines Eingriffs des Militärs bedurfte, das die Ruhe wiederherstellen musste.⁴ Die Lösung des Konfliktes bestand schließlich darin, dass die tschechoslowakischen Gläubigen den Bau ihrer eigenen Kirche beschlossen. Der Grundstein für den Neubau der Chudweiner Kirche St. Kyrill und Method wurde Ende Mai 1923 anlässlich einer großen Feier gelegt. Diesem Fest wohnte Bischof Gorazd (M. Pavlík) bei und vor allem jedoch der Delegierte der Serbischen

3 Landesarchiv Troppau, Arbeitsstelle Olmütz, F. Tschechoslowakische Kirche – Olmützer Diözese, Sig. 16/II,C – Personalschriften (MZA Opava, pob. Olomouc, Církev československá – olomoucká diecéze).

4 MAREK, P. K problematice tzv. boje o kostely na počátku první Československé republiky. In *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis*. ISSN 1803-9561, Historica 34, 2008, s. 59 – 73.

Orthodoxen Kirche, Bischof Dositej von Niš (1878 – 1945),⁵ der als Vermittler der serbischen Orthodoxie auf tschechischem Gebiet und zugleich als Schutzherr der tschechischen Orthodoxen bezeichnet werden kann. Dank der Opferbereitschaft der Gläubigen mit Josef Židek an der Spitze konnte dieses Vorhaben innerhalb relativ kurzer Zeit verwirklicht werden, nämlich bereits im Jahr 1925. Die Ruhe war allerdings nur von kurzer Dauer, denn die Frage der Glaubenslehre der Tschechoslowakischen Kirche war inzwischen gelöst worden und es kam wieder zur Spaltung der Organisation. Einfach ausgedrückt: Es entstand einerseits die Tschechoslowakische Kirche und andererseits die Orthodoxe Kirche. Da sich diese Polarisierung auch auf die Gemeinde in Chudwein auswirkte, entbrannte bald ein neuer Streit (diesmal um die im Jahr 1925 gebaute Kirche), der sich dann als Gerichtsfall bis 1930 hinzog.⁶ Er endete zwar mit dem Sieg der Orthodoxen, aber die große Schuldenlast, die durch den Bau entstanden war, bewegte schließlich die Leute um Josef Židek dazu, die Kirche an die Gemeinde der Gläubigen des tschechoslowakischen Bekenntnisses freiwillig abzugeben. Sie beschloss daher, eine neue, eigene Kirche zu bauen. Der Grundstein für die neue Kirche wurde im Frühjahr 1934 gelegt. Sie wurde wieder den Hlg. Kyrill und Method geweiht und stand auf einem von der Familie Židek gekauften und der Kirchengemeinde geschenkten Grundstück (der Geistliche Židek hatte im Jahre 1922 geheiratet).⁷ Die Kirche wurde im Jahr 1936 eingeweiht. Dies geschah im Beisein Dositejs, der zu dieser Zeit bereits Metropolit von Zagreb war.

Die Gemeinde Chudwein, die im Jahr 1938 58 Häuser und 340 Einwohner hatte, rühmt sich heute dreier Kirchengebäude; zwei von ihnen sind Žideks „Werk“, was zumindest von seinem Eifer und seiner Opferbereit-

5 Dositejs Geburtsname war Vasič. Vgl. dazu MAREK, P. *Srbská pravoslavná církev v Československu ve 20. letech 20. století. K Dositejově podkarpatoruské misi*. In *Studia Balcanica Bohemo-Slovaca*. Pavel Boček. Brno : Masarykova univerzita, 6, 2006, č. 1, s. 317 – 333.

6 Žaloba obce Církev československé v Chudobíně o vydání pozemku, chrámu a fary soudem zamítnuta. In *Věstník československé náboženské obce pravoslavné*, 1, 1930, s. 61 – 63.

7 Seine Ehefrau war Ludmila Šupitová aus Chotěboř (Chotieborsch), eine Absolventin der Lehreranstalt in Litomyšl (Leitomischl), die zu dieser Zeit in Littau unterrichtete. Im Jahr 1923 wurde ihr Sohn Pravoslav Židek (1923 – 2002) geboren, er empfing die Taufe von Bischof Gorazd. Nach dem Abitur am Realgymnasium in Littau besuchte er die Militärakademie in Hranice na Moravě (Mährisch Weißkirchen) und als Offizier wirkte er in Žilina. Nach seinem Austritt aus der Armee war er Leiter des Kulturhauses in Trutnov (Trautenau). Während der sog. Normalisierung (nach 1968) wurde er entlassen, zog nach Chudwein um und arbeitete im Kesselhaus der Maschinenfabrik in Uničov (Mährisch Neustadt).

schaft zeugt. Der Umstand, dass Bischof Dositej sich an den Chudweiner Kirchenfesten regelmäßig beteiligte, kann kaum verwundern. Židek traf ihn das erste Mal in der ersten Hälfte des Jahres 1920 in Karlovy Vary (Karlsbad), zu jener Zeit, da die Repräsentanten der Tschechoslowakischen Kirche die ersten Sondierungsgespräche aufgenommen hatten, die auf die potenzielle Zusammenarbeit mit der Serbischen Orthodoxen Kirche abzielten. Židek war der erste mährische Geistliche, der – persönlich von Dositej ausgebildet – die ursprüngliche, ungekürzte orthodoxe Liturgie in Chudwein einführte. Der serbische Bischof gab ihm Anweisungen, wie er möglicherweise bei der Vereinfachung der Liturgie verfahren sollte. Im April 1921 weilte Dositej bei seinem Besuch in Mähren eine Woche in Chudwein als Žideks Gast. Er hielt Gottesdienste ab, taufte, predigte und trug vor. Seitdem verband die beiden eine freundschaftliche Beziehung, die zwar gewisse Peripetien durchmachte, die aber grundsätzlich bis zum Anfang des Zweiten Weltkriegs anhielt. Bis April 1921 muss Dositej in Židek die zentrale Gestalt unter den mährischen, zur Orthodoxie neigenden Geistlichen gesehen haben. Pavlík lehnte zu dieser Zeit die orthodoxe Orientierung der Tschechoslowakischen Kirche ab und erst nach Dositejs Auftritt in Olmütz im April 1921 kann man bei ihm einen Umdenkprozess beobachten, der in seine Bischofsweihe seitens der Serbischen Orthodoxen Kirche mündete, die im September in Belgrad stattfand.⁸ Židek war einer der direkten Teilnehmer an dieser Feier. Er hatte die Gelegenheit, mit den führenden Funktionären der serbischen Kirche, einschließlich Dositej, zu sprechen, wobei ihre Beziehung sich im Jahr 1922 noch vertiefte. Damals vertrat Dositej den mährisch-schlesischen Bischof, der sich für längere Zeit in den USA aufhielt, in seinem Amt. Und Dositej hielt in Chudwein wieder Vorträge, übte mit den Gläubigen den Kirchengesang und brachte Židek den herkömmlichen orthodoxen Gottesdienst bei. Von hier aus führte nun ein direkter Weg zu Dositejs Teilnahme an der Einweihung von Kirchen und zu seinen Gaben zugunsten der Innenräume der neuen Gotteshäuser in Chudwein. Bereits im Jahr 1923 bereitete Židek eine Veranstaltung vor, auf der die örtlichen Gläubigen den sog. Übertrittsschein (eine Bescheinigung des Übertritts zur Orthodoxie) unterschreiben konnten. Gleichzeitig kündigte er den Beitritt dieser Kirchengemeinde zu Sawatjjs (1880 – 1959)⁹ Gemeinde, der Tsche-

8 Archiv des Außenministeriums der Tschechischen Republik in Prag, F. Politische Berichte Belgrad, 1. 6. – 31. 8. 1921, Nr. 435, 439, 445 und 466, angenommen: Zamini 24. 9., 27. 9., 30. 9. und 9. 10. 1921 (Archiv Ministerstva zahraničí České republiky Praha, Politické zprávy Bělehrad).

9 Sein eigentlicher Name war Antonín Jindřich Vrabec. Vgl. MAREK, P. – BUREHA, V. *Pravoslavní* (wie Anm. 2).

chischen Orthodoxen Religionsgemeinde in Prag, an.¹⁰ Diese stellte damals die zweite wichtige Strömung der Orthodoxie auf tschechischem Gebiet dar. Allein die Rücksichtnahme auf Gorazds momentanen Wunsch, abzuwarten und nichts zu überstürzen, schob die Verwirklichung beider Vorhaben um ein Jahr hinaus.

Židek präsentierte sich seit Anfang der 20er Jahre als begeisterter Anhänger der Orthodoxie, und es wurde bereits dargelegt, dass er deren Vorkämpfer und Vermittler in Mähren war. Er selbst lernte die altkirchenslawische Sprache, beherrschte Latein und Deutsch, sprach teilweise auch Griechisch, Russisch und Serbisch. Er studierte die orthodoxe Theologie und besorgte die Gottesdienstgewänder für die Liturgieteilnehmer. Für die Geistlichen übersetzte und vervielfältigte er systematisch theologische und liturgische Arbeiten (Bobrowows Lehre von der göttlichen Liturgie, Zankows Orthodoxes östliches Christentum, Schawelskis Orthodoxes Hirtenamt, Morgen- und Abendgebete und Gesänge aus dem polnischen orthodoxen „Bogoglasnik“ usw.). Ein Rezensent stellte fest, dass alles Bahnbrechende und theologisch Wertvolle, was in Tschechisch erschien, zu den Verdiensten Žideks gehört. Er berief Geistliche ein und belehrte sie davon, wie ein orthodoxer Priester sein sollte und welche Mängel die tschechische Orthodoxie hatte. Er knüpfte und pflegte Kontakte zur orthodoxen Welt, die mit Gorazd vergleichbar waren. Dabei stand er im Briefwechsel mit einer Reihe von orthodoxen Denkern (S. Zankow, L. A. Zander, S. Zetwerikow, S. V. Trojicki, N. N. Glubokowski u.a.) und Kirchenrepräsentanten (Jewlogi, Damaskin, Warnawa). *„Er wurde grundsätzlich im In- und Ausland, sowohl von seinen Freunden als auch Feinden, hoch geschätzt, eben wegen seiner Offenheit, Arglosigkeit und Aufrichtigkeit, ferner auch wegen seiner konstruktiven Arbeitsweise.“*¹¹ Gorazds Weihe schwächte zwar objektiv die Stellung des Geistlichen von Chudwein, aber gleichzeitig brachte sie ihm auch Freude. Denn er gewann einen Anhänger, der über eine enorme Autorität verfügte und zweifelsohne auch über Fähigkeiten, welche garantierten, dass der Kampf um den Charakter der Tschechoslowakischen Kirche in der Annahme der orthodoxen Glaubenslehre enden würde. Anderer-

10 Vgl. MAREK, P. K počátkům pravoslavné církve v českých zemích. In *Andros Probabilis*. Jiří Malíř a Pavel Marek. Brno - Olomouc : Matice moravská a Univerzita Palackého, 2005, s. 285 - 298.

11 Archiv des Olmützer Erzbistums (AAO), F. Josef Židek - Sávva: Im Interesse der Wahrheit. Eine Ergänzung zum Lebenslauf Gorazds (Matěj Pavlík), erarbeitet aufgrund eines bislang unbekanntes Archivs + Josef Židek in Chudwein, Troppau 1975, S. 48. Manuskript (Archiv Arcibiskupství olomouckého Olomouc, f. Josef Židek, nezpracováno).

seits war Gorazds Neigung zur Orthodoxie, die, wie auch seine zahlreichen späteren Verhandlungen mit den Repräsentanten verschiedener in- und ausländischer Kirchen zeigen, nicht endgültig. Er brachte eine neue Dimension in die orthodoxe Bewegung der Tschechoslowakei ein, welche mit seinen Reformbemühungen verbunden war. In Wirklichkeit verursachte er die Spaltung orthodoxer Eliten, wobei die Liturgie die Trennlinie zwischen zwei Strömungen darstellte. Zwei Auffassungen der Orthodoxie stießen nun aufeinander: die traditionelle und die liberale. Während die Bekenner der russischen Orthodoxie [Sawatij, Jaroslav Alexej Vaněk (1877 – 1945), russische Emigranten] und ihre Anhänger [(J. Židek, Josef Neruda-Sávva (1898 – 1989)]¹² den traditionellen orthodoxen Gottesdienst ins tschechische Milieu brachten und diesen Landstrich zugleich als Missionsgebiet betrachteten, das den östlichen Kirchen angeschlossen worden war, verfolgte Gorazd ein anderes Ziel. Er wollte eine besondere Form der tschechischen Orthodoxie schaffen, die sich zwar in ihrer Glaubenslehre von den anderen orthodoxen Kirchen nicht unterscheiden würde, deren Riten jedoch bestimmte Besonderheiten böten, die sich aus den nationalen Traditionen ergeben würden und die der tschechischen Mentalität angepasst wären. Der selbstbewusste Kirchenreformer ging sogar so weit, dass er durch das entworfene Modell an die ganze orthodoxe Welt appellieren und sie zu Änderungen auffordern wollte. Diese Thesen können in der unveröffentlichten Korrespondenz Gorazds mit Židek aus der zweiten Hälfte des Jahres 1922 nachgewiesen werden. Dieser Briefwechsel ist überdies eine wertvolle und authentische Quelle für die Klärung seiner Motivation für sämtliche Reformbemühungen. Am 24. 9. 1922 schreibt Gorazd an Židek aus New York: *„Die hiesige Orthodoxie ist durch zahlreiche persönliche Streitigkeiten und Affären diskreditiert worden. [...] Ich bin davon überzeugt, dass die orthodoxen Kirchen Reformen benötigen, falls sie sich dem Volk nicht völlig entfremden wollen. Ich war bei Gottesdiensten zugegen, die der Metropolit Platon hielt, und ich war sehr traurig, als ich sah, dass nur etwa 14 Menschen zugegen waren. Das orthodoxe Volk bildet hier zwar eine eindeutige Mehrheit, doch am Leben der Kirche beteiligen sich nur wenige Gläubige, ungefähr anderthalb Prozent! [...] Ich hoffe, dass unsere Kirche ihnen neues*

12 Er besuchte ein Gymnasium, nach dem Studienabschluss an der Lehreranstalt wirkte er als Dorflehrer und Schulleiter. Im Jahr 1924 wurde er von Erzbischof Savatij zum Priester geweiht. Vgl. JAKOVLJEVIČ, R. Devadesát let otce Sávvy. In *Hlas pravoslavi*, 44, 1989, s. 197 – 200; Před pěti a půl lety odešel archimandrit Sávva. In *Hlas pravoslavi*, 51, 1995, s. 232 – 235.

*Leben einhauchen wird.*¹³ Diese These entfaltet und ergänzt er in seinem undatierten Brief vom Oktober 1922: *„Wie mein Gewissen mir gebietet, jenen Weg, den Farský beschritt, nicht zu beschreiten, so verbietet es mir, die östlichen Riten zu übernehmen, wie es die Prager Orthodoxe Gemeinde beabsichtigt. Ich habe hier in Amerika die Orthodoxie hinreichend kennen gelernt. Und es ist eine furchtbare Misere, die mit der Situation innerhalb anderer amerikanischer Kirchen kaum vergleichbar ist. Es liegt vor allem an der Liturgie, nicht nur wegen ihrer Länge und Eintönigkeit, sondern auch wegen ihrer übermäßigen Abstraktheit. Wir brauchen viel mehr Konkretheit. [...] Die orthodoxe Geistlichkeit hält die Gottesdienste allzu mechanisch ab, die Bischöfe leben hier unsittlich. Es ist in der Tat ekelhaft, dies zu beschreiben. Wir wollen eine bessere, lebendigere Orthodoxie, wir wollen, dass unsere Leute gerne an den Gottesdiensten teilnehmen und dass sie sie nicht meiden, wie das orthodoxe Volk es tut. Gähnende Leere herrscht in den orthodoxen Kirchen und die junge orthodoxe Generation besucht lieber die Gottesdienste anderer Kirchen. Möge dies auch für uns eine Mahnung sein!*“¹⁴ Im Brief vom 29. 11. 1922 wiederholt Gorazd seine Ansichten und wendet diese Thesen auf die Beziehungen mit der Serbischen Orthodoxen Kirche und der Tschechischen Orthodoxen Religionsgemeinde an: *„Mein Wunsch wäre, dies gut vorzubereiten. Clara pacta, boni amici. Bei den Verhandlungen mit der serbischen Kirche vermissten wir eben diese clara pacta und nun ernten wir alle die Früchte. Bei den Verhandlungen mit den orthodoxen Kirchen bzw. mit der Prager Tschechischen Orthodoxen Religionsgemeinde (Dr. Červinka) müssen wir klare Bedingungen stellen, und zwar dass wir die orthodoxe Dogmatik annehmen würden, eigentlich bereits angenommen haben, dass uns aber in den Riten und der Disziplin Freiheit gewährleistet werden müsse, aufgrund derer wir auch aus den orthodoxen Riten nur bestimmte Teile auswählen können, die unseren Bedürfnissen entsprechen und mittels derer wir unsere Verbindung zur Orthodoxie auch nach außen bekunden könnten. Die orthodoxen Kirchen würden eine tolle Sache leisten, wenn sie uns als uniatische orthodoxe Kirche mit selbständigem Ritus und Reglement anerkennen würden und wenn sie sich mit der Annahme des Dogmas abfinden würden, wie es die römische Kirche den Uniaten des östlichen Ritus gegenüber tat. Wenn die orthodoxen Kirchen dazu imstande wären, würde die Orthodoxie eine größere Anziehungskraft im Westen gewinnen,*

13 Archiv des Eparchialrates der Olmützer-Brünner Eparchie (AER) Olmütz, F. Gorazds Nachlass, nicht bearbeitet, Mappe mit Abschriften von Gorazds Briefen an Židek, geschaffen von Prof. Dr. Pavel Aleš (Archiv, resp. spisovna olomoucko-brněnské eparchie pravoslavné cirkve Olomouc, Gorazdova pozůstalost).

14 wie Anm. 13.

*insbesondere für die konservative Strömung der protestantischen Kirchen.*¹⁵ Im letzten „amerikanischen“ Brief Gorazds an Židek vom 1. 12. 1922 findet man schließlich folgende Bemerkung zu diesem Thema: *„Was die Liturgie anbelangt, so ist es unumstritten, dass das Wesen der heiligen Messe in ihr erhalten bleiben muss und dass das Wort Gottes durch keine menschlichen Schöpfungen ersetzt werden darf. [...] Die östliche Liturgie birgt in sich viel Schönes, Mystisches und Religiöses, und gerade das müssen wir meiner Ansicht nach erfassen, aber wir müssen das alles selbständig gestalten. Ich glaube allerdings auch, dass wir die Liturgie als solche nicht übernehmen können. [...] Ich bin bemüht, dies in der Anwesenheit Gottes ganz objektiv zu erwägen. Du kannst jedoch davon ausgehen, dass ich kein Feind der orthodoxen Liturgie bin. Ich überlege das ganz ernsthaft, denn ich habe hier in Amerika die Möglichkeit bekommen, alles in der Praxis zu beobachten. [...] Mir kommt es nur darauf an, dass unser Volk religiös leben kann. Die Orthodoxie gewinnt, wenn sie uns in dieser Sache Freiheit gibt – es geht doch nur um die Freiheit in der Form – und sie gewinnt in ganz Westeuropa! Wir müssen einige Liturgieteile und auch -gesänge von den östlichen Kirchen übernehmen und diese dann noch umgestalten. Wir müssen sie übernehmen, weil wir selbst nicht imstande sind, das alles so schnell zu schaffen, wie wir es nun brauchen. Es wird wohl nötig sein, dass ich mich nach anfänglichem Arrangement ungefähr für einen Monat in ein serbisches oder russisches Kloster begeben, wobei ich zusätzlich noch meine Musikkennntnisse nutzen könnte, um in das Wesen der Sache besser einzudringen. Ich freue mich schier auf die Arbeit. Wir müssen ähnlich wie die Heiligen Kyrill und Method handeln, die zuerst alles gut vorbereitet hatten, bevor sie sich an die Arbeit machten. Ich bin überzeugt, dass das Volk, das nun mehrheitlich auf der Seite Farskýs steht, langsam aus der Wildnis und dem Chaos zu uns fliehen wird, um den Seelen der Menschen eine besonnene Ruhe gönnen zu können. Wir dürfen aber nicht die Fehler der Orthodoxie wiederholen.“*¹⁶

Gorazds Briefe aus Amerika lassen erkennen, dass es nicht Gorazd war, der den ersten Anstoß zur Formulierung des tschechischen Orthodoxie-Modells gab. Der wahrscheinlich erste Geistliche, der eine praktische Reform der orthodoxen Liturgie begann und sie für tschechische Verhältnisse adaptieren wollte, war der Littauer Karel Koudelka¹⁷, ursprünglich römisch-katholischer Priester und Absolvent der Prager Theologischen Fakultät, den es erst im August 1920 nach Mähren verschlug. Gorazd gefielen seine Vor-

15 wie Anm. 13.

16 wie Anm. 13.

17 Landesarchiv Troppau, Arbeitsstelle Olmütz, F. CČS, Olmützer Diözese, Sig. 18/II C – Personalschriften, Karel Koudelka.

schläge dermaßen, dass er die Idee der tschechischen Eigenart der orthodoxen Liturgie, welche durch die amerikanischen Erfahrungen untermauert worden war, übernahm und sie allmählich entfaltete. Židek verfolgte diese Tendenzen zweifelsohne mit Beunruhigung. Relevante schriftliche Dokumente aus der ersten Hälfte der 20er Jahre, mit denen man diese Behauptung belegen könnte, liegen nicht vor. Doch sind die Fakten, die im Zusammenhang mit der Einführung der Liturgie in Chudwejn genannt wurden, eine überzeugende Aussage über seine Gesinnung. Außerdem beweist dieser Umstand auch Žideks Stellung zu folgendem Problem: Während für Gorazd die Form der Liturgie, die von der Gruppe um Erzbischof Sawatij geprägt wurde, das größte Hindernis bei der Verbindung beider orthodoxer Strömungen auf tschechischem Gebiet darstellte, bevorzugte Židek mit der ganzen Religionsgemeinde ausgerechnet diese Form. Er verband sich allerdings mit dieser Gruppierung, wie bereits angedeutet, zu jener Zeit, als Gorazd immer noch unentschieden lavierte. In Žideks Brief an Gorazd vom 7. 3. 1925 wird dann die Ablehnung der tschechischen Orthodoxie eindeutig formuliert: *„Die Forderung nach dem Experimentieren mit dem Gottesdienst hat mich einigermaßen stutzig gemacht. Ich bin zwar dafür, dass man Anweisungen zur Verfügung stellt, wie man die Hlg. Liturgie halten soll, wenn der Priester beispielsweise allein ist, doch kann ich mich zur Schaffung einer neuen Liturgie nicht hergeben. Lieber würde ich die römische Liturgie als irgendeine Nachahmung der orthodoxen Liturgie dulden. Es fehlt uns überhaupt das Verständnis für die unermessliche Erhabenheit des heiligen Gottesdienstes der Kirche Gottes und zugleich auch die Begeisterung für sie.“*¹⁸ Aus der Fortsetzung dieses Briefs ergibt sich allerdings, dass Židek kein Gegner der Änderungen in der Liturgie war. Er ging jedoch davon aus, dass die Reform der Liturgie ein Bestandteil der „orthodoxen Christianisierung“ sein muss, d.h., dass sie vom Eindringen der Glaubenslehre in die Herzen und Köpfe der Gläubigen („Rückkehr in die Kirche“) begleitet werden sollte bzw. dass der Gottesdienst an sich angesichts der Reihenfolge der aktuellen Aufgaben der tschechischen orthodoxen Bewegung erst an zweiter Stelle stand. *„Erst wenn der Einklang zwischen dem Inneren und der Liturgie und überhaupt dem Gottesdienst erreicht wird, stellt sich die innere, geistige Ruhe ein. Das Innere unseres Volkes muss sich nach außen stützen, es muss zu einer religiösen Umerziehung kommen, welche darin bestehen sollte, dass wir uns von der Oberfläche abwenden und der Tiefe des religiösen Lebens zuwenden. Es darf uns nicht die Loslösung von Rom genügen, das hätte nur die Vertiefung des Oberflächlichen und*

18 wie Anm. 13.

*die Demoralisierung des Volkes zur Folge. Nie wieder Oberflächlichkeit, nie wieder Kompromisse in grundsätzlichen Fragen, damit wir nicht dort enden, wo die Tschechoslowakische Kirche ist. Ich hasse Kompromisse. Ich möchte, dass wir allesamt Apostel der Orthodoxie werden!*¹⁹ Wenigstens aus diesem Dokument kann man schlussfolgern, dass Židek damals offenbar die Bereicherung des Gottesdienstes um den Volksgesang erwog, damit die Liturgie nicht düster, sondern erhaben und heilig wäre. „*Sie flößt die heilige Begeisterung und Beruhigung ein.*“ Er empfahl „leichte Melodien“, die beispielsweise durch die alttschechischen Choräle inspiriert wären.

Allem Anschein nach hatte die Spannung zwischen Židek und Gorazd in dieser Phase, ungefähr bis 1924, latenten Charakter oder sie schwelte unter der Oberfläche ohne ersichtliche Auswirkungen und Exzesse. Die unterschiedliche Auffassung der Liturgie löste bis zu diesem Augenblick offensichtlich keine Konflikte aus. Denn: Alles befand sich erst im Entstehungsstadium, alles verlief frei, ohne Zwänge zur Unifizierung und Kodifizierung, Židek bemühte sich außerdem um die Annäherung an Sawatijs Gruppe. Zur ersten schweren Krise im Verhältnis zwischen diesen zwei Persönlichkeiten kam es wohl Mitte des Jahres 1924, wobei die Liturgiefrage völlig in den Hintergrund trat oder mindestens keine wichtige Rolle spielte. Sie stellte jedoch den Bestandteil einer viel breiteren Problematik dar. Die strittige Jurisdiktionsfrage rückte in den Vordergrund.

Das Jurisdiktionsproblem der Tschechischen Orthodoxen Kirche, d.h. eine gewisse Schirmherrschaft etablierter ausländischer orthodoxer Kirchen für das tschechische (slowakische und karpatorussische) Gebiet, tauchte als äußerst strittige Angelegenheit annähernd in den Jahren 1922 – 1923 auf und es ist bis heute nicht völlig gelöst. Genauer gesagt: Unter den Orthodoxen herrschen unterschiedliche Meinungen bezüglich dieser Thematik.²⁰ Wenn man die Situation auf eine einfache Formel bringen sollte, könnte man behaupten, dass die tschechischen Orthodoxen seit der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts traditionell (im Rahmen Zisleithaniens) zur Serbischen Orthodoxen Kirche neigten, deren Anspruch auf das tschechische Gebiet jedoch hinsichtlich des kanonischen Rechts strittig ist. An diese älteren Kontakte knüpfte nach ihrer Gründung die Tschechoslowakische Kirche an und die Situation mündete in eine Expansion der Ser-

19 wie Anm. 13.

20 Es ist nicht das Hauptziel dieser Studie, das Jurisdiktionsproblem in seiner Komplexität zu erfassen, eine tiefgreifende Analyse dieses Problems wurde folgender Arbeit zugrunde gelegt: MAREK, P. *Pravoslavní v Československu 1918 – 1942*. Brno : L. Marek, 2004. 423 s. In dieser Studie wird die Thematik nur insoweit berührt, als es für das Verständnis der Zusammenhänge notwendig ist.

bischen Orthodoxen Kirche auf dem gesamten Staatsgebiet, das im Jahr 1924 durch den Staatsvertrag zwischen der Tschechoslowakischen Republik und dem Königreich der Serben, Kroaten und Slowenen garantiert wurde. An die Tradition der tschechisch-serbischen orthodoxen Kontakte aus der Vorkriegszeit knüpfte auch die zweite orthodoxe Fraktion in der ČSR, die Gruppe um die Tschechoslowakische Orthodoxe Religionsgemeinde, an. Die Nachlässigkeit der Eliten der serbischen Kirche beim Knüpfen von Kontakten bewirkte jedoch, dass diese Gruppierung die Konstantinopeler Ökumenische Orthodoxe Kirche bevorzugte. Deren Patriarch Meletios errichtete in der Tschechoslowakei ein Erzbistum, an dessen Spitze die führenden Persönlichkeiten der Prager Gemeinde Sawatij und Miloš Červinka standen. Infolgedessen etablierten sich auf tschechoslowakischem Gebiet zwei Jurisdiktionen²¹ und der natürliche Interessenkonflikt zweier ausländischer orthodoxer Kirchen machte sich auch unter den Orthodoxen bemerkbar und verursachte deren Spaltung, die von Spannungen und Kämpfen begleitet war.

Betrachtet man diese Tatsachen vor dem Hintergrund der Lebensgeschichte Žideks, wird offensichtlich, dass die Ereignisse, die mit dem Jurisdiktionsstreit zusammenhingen, ihn erschüttern mussten, denn seine kooperative Politik geriet in die Krise. Er gelangte zu der Ansicht, dass sein Verbleiben in der Tschechoslowakischen Kirche unproduktiv sei, und im März 1924, noch vor der endgültigen Lösung der orthodoxen Krise in der Tschechoslowakischen Kirche, verließ er als erster orthodox orientierter Priester in Mähren definitiv die Kirche und trat mit seiner Gemeinde zu Sawatij über.

Židek geriet durch seinen Übertritt zu Savatij's orthodoxer Kirche in Opposition zu Gorazd und dadurch auch zu Dositej. Seine damaligen Gefühle sind auch gut aus dem Inhalt des Briefs an Gorazd vom 21. 7. 1924 rekonstruierbar. Auf die neue Situation in der orthodoxen Bewegung folgte eine erregte Reaktion Žideks, die eindeutig das Temperament eines mährischen Slowaken erkennen ließ. Er trat scharf gegen Gorazd auf und warf ihm vor, in den Reihen der Orthodoxen Zwiespalt gestiftet zu haben: *„Lieber Bruder, nach längerer Zeit erlaube ich es mir, Dir ein paar Worte mitzuteilen. Ich schreibe dies mit Weinen und Erbitterung. Ich sehe, wie das Volk unter dem Zwist leidet, den Du selbst durch den Jurisdiktionsstreit verursacht hast. Man spricht bereits von zwei orthodoxen Kirchen. Das ist ein Zeichen für eine ernsthafte Gefahr. In der orthodoxen Kirche bilden sich zwei Strömun-*

21 Auf tschechoslowakischem Gebiet war noch die Jurisdiktion der Russischen Kirche im Ausland in Kraft, deren Rolle hier jedoch nicht erörtert wird.

gen heraus: die Konstantinopeler und die Belgrader. Übrigens, auch Du benutzt das Wort Orientierung (die Konstantinopeler Orientierung) und nach Dir wiederholt es der Autor unter dem Pseudonym Ivan Voron in ‚28. říjen‘ (28. Oktober). Der Kampf, den ihr da mit Wladyka Dositej angefangen habt, ist unwürdig und für die Kirche Gottes beleidigend, ja, denn er verletzt die Würde des gläubigen Volkes. Ich weiß nicht, was ich beispielsweise von den Artikeln halten soll, die so unauffällig Eure Bemühungen forcieren. Dabei nimmt man keine Rücksicht darauf, ob es wahr ist oder nicht. Über die inneren Angelegenheiten der Kirche entscheiden die Staaten und in der Kirche soll Politik betrieben werden, der Personenkult usw. Gegen die Repräsentanten der hiesigen Kirche wird dermaßen gekämpft, dass keine politische Partei sich etwas Ähnliches hätte leisten können; sie werden maßlos verschmäht. Die Unbequemen müssen zerstört und beseitigt werden. Ich bin da zwar nicht persönlich interessiert, aber ich habe wenigstens Achtung vor Erzbischof Savatij und auch vor Červinka, weil sie die Rechte der Kirche verteidigen und weil sie die Kirche keinen Experimenten preisgeben wollen. Falls Ihr Dr. Červinka Fehler vorwerft, sagt Ihr damit, dass Ihr den Geist Christi nicht besitzt. [...] Und übrigens, wenn der ganze Streit nun aufgelöst worden ist, sollte er vor ein Kirchengericht kommen und keineswegs vor einen internationalen oder politischen Schiedsrichter, geschweige denn vor das Volk oder vor die Masse. Das Volk diffamiert Leute, ohne sie zu kennen. Ein Funke genügt und gleich geht es los: Savatij, ein unfähiger Mensch, macht nichts, er sitzt in Prag usw. Niemand kann Dr. Červinka leiden – kurzum: Er ist ein Schuft. Hundertmal wiederholte Phrasen werden wiederholt. [...] Kennt das Volk Savatij? Kennt es Dr. Červinka? Ihr baut nicht auf der Liebe auf, sondern auf der Feindschaft. Denkst Du, dass es eine gesegnete Arbeit ist? Wo ist der Friede Christi? [...] Die hiesige Kirche ist gering, doch ertrug sie alles geduldig. In den Zeitungen erschien von ihrer Seite nichts Beleidigendes. Sie beschützte Dich, sie hat Dir nichts in den Weg gelegt, sie kümmerte sich gar nicht um Deine Jurisdiktion. Es wurde akzeptiert, dass Du unter die serbische Jurisdiktion fällst, und man erachtete es für notwendig, diese Frage in beidseitigem Einvernehmen zu lösen. Freilich, welche Folgen das haben wird, ist kaum abzusehen. [...] Durch diese Kämpfe hast Du Dir selbst derart geschadet, dass ein offensichtlicher Widerstand sich gegen Dich unter den Orthodoxen regt. Und falls Ihr Euch der Kirche auf welche Weise auch immer bemächtigt, besteht die ernste Gefahr, dass diese wohl nur von der serbischen Kirche anerkannt werden wird, doch nicht von den anderen. Außerdem gerät auch die serbische Kirche in Konflikt mit anderen Kirchen. Das alles bedeutet keineswegs die Beendigung des Streits, sondern es kann eine Reihe von neuen und neuen Zwistigkeiten hervorrufen. Ist es möglich,

*dass die Kirche unter solchen Bedingungen erhalten bleibt? [...] Letztendlich gefallen mir der ganze Feldzug der serbischen Kirche und das Einmischen in unsere Verhältnisse nicht. Beides wird sicherlich auch Folgen haben.*²²

Während Židek im Juli 1924 als Anhänger der Konstantinopeler Jurisdiktion auftrat und Gorazd und Dositej kritisierte, machte er nach einem knappen Jahr, vor der entscheidenden Generalversammlung der Orthodoxen Gemeinde in Česká Třebová (Böhmisch Trübau) am 25. November 1925²³, eine tiefgreifende Wende durch, er bot nämlich Gorazd Versöhnung an und distanzierte sich von Savatij. In einem Brief an Gorazd, verfasst in Chudwein am 13. 5. 1925, schreibt er: *„Allerliebster Wladyka, seit geraumer Zeit und insbesondere in der letzten Zeit, besteht ein Missverständnis zwischen uns, oder eher eine Verstimmung, die durch jene Partitur-Affäre gesteigert wurde. Ich selbst leide unter dem jetzigen Stand der Dinge und es ist auch der ausdrückliche Wunsch des Eparchialrates, diesen Mangel zu beheben. Ich fühle also die Pflicht, den Weg der Versöhnung zu beschreiten, und ich bin überzeugt, dass Du mir entgegenkommst, da ich Dein weiches und gutes Herz kenne. Es darf kein Missverständnis zwischen uns herrschen, umso mehr, als es sich um eine gemeinsame Aufgabe handelt. Ich gestehe, dass ich mein Missfallen Dir gegenüber zwar nicht in der Gesellschaft geäußert habe, doch habe ich dies insbesondere in der letzten Zeit bei Privatkontakten getan. Ich will mich diesbezüglich nicht rechtfertigen. Es gehört zu meinen schlechten Eigenschaften, jedes unangenehme Gefühl offen zu bekunden. Ich handelte in der Überzeugung, dass Du gegen mich auftrittst und dass Du gegen mich voreingenommen bist. Streiche bitte diesen Schuldschein durch. Lasst uns nie wieder darüber reden. Wir müssen vergessen, denn es steht uns eine größere Aufgabe bevor. Der Umstand, dass ich mit Prag verhandelt und es sogar verteidigt habe, kann mir nicht zur Last gelegt werden. [...] Aber ich habe mich allzu viel exponiert und das hat mir geschadet. Vielleicht hat es auch der Kirche geschadet, welche ich einzig und allein immer im Sinn hatte und nichts anderes. Für mich selbst habe ich nichts gesucht, wie es mir von Priester Koudelka vorgeworfen worden ist. Trotzdem schmeichelte ich weder dem Kanzler Červinka noch dem Erzbischof, die mir unwürdig erschienen und gegen die die Tschechische Kirche sich mit Fug und Recht gestellt hatte. Da ich mich dermaßen zugunsten unwürdiger Menschen exponierte, wun-*

22 AER Olomouc, F. M. Pavlík-Gorazds Nachlass, die Mappe „Briefe an Priester“, ohne Sig. – 4. 7. 1924, J. Žideks Brief an Gorazd.

23 Auf dieser Versammlung führte Gorazds Gruppe mithilfe der Staatsorgane einen inneren Putsch in der Tschechischen Orthodoxen Religionsgemeinde durch und übernahm deren Leitung. Sawatij und seine Anhänger wurden aus der Organisation ausgeschlossen.

derte und ärgerte ich mich nicht im Geringsten, als Misstrauen gegen mich im Eparchialrat gehegt wurde. Ich sah das ein und ich akzeptierte auch die Vorwürfe. Infolgedessen war ich bereit, auf die Mitgliedschaft im Eparchialrat zu verzichten. Ich erklärte mich feierlich bereit, das Vorgehen des Eparchialrates eindeutig zu unterstützen – ohne jedwede unlauteren Absichten. Ich will keine Opposition bilden. [...] So viel zur Klärung der Sache, sie ist nämlich wichtig für die weitere Zusammenarbeit. Sehr schwer trug ich den Vorwurf der Doppelbödigkeit, denn so etwas widerstrebt meinem Charakter. Ich lasse allerdings den Schatten eines Schwächlings und der Wankelmütigkeit zurück. Ich schäme mich dafür, weil es eines Priesters unwürdig ist. Was mich wohl entschuldigt, ist meine Hochschätzung der Autorität, meine Meinung über eine derart ernsthafte Sache und die angstvolle Sorge um die Kirche Gottes. Möglicherweise sind es auch die Angriffe des Geistlichen K., der mir so viele bittere Augenblicke bereitet hat, wie der Hirt einer Herde beim Anblick eines Wolfs erleben muss, der seine Schafe zerreißt. [...] Falls Wladyka Dositej mir zürnet, versuch ihn bitte versöhnlich zu stimmen.”²⁴

Die Ursachen für diese Meinungsänderung Žídeks, welche im Jahr 1926 durch die offizielle Rückkehr der Chudweiner Gemeinde unter die Jurisdiktion der Serbischen Orthodoxen Kirche vollzogen wurde, sind unbekannt. Es ist wahrscheinlich, dass er jener Diskreditierungskampagne nachgab, die von den Mähnern hervorgerufen worden war und die sich gegen die Prager Zentrale der orthodoxen Kirche richtete (in jener Zeit, als in ihr bereits alle Orthodoxen, einschließlich Gorazd, vereint waren). Diese Kampagne lief auf die Vorbereitung des inneren, auf der Versammlung in Böhmisches Trübau offiziell vollendeten Umsturzes hinaus. Fest steht, dass sich Žídek 1925 Gorazd bzw. seiner Kirchenleitung wieder anschloss. Er gehörte von nun an zu den Erbauern der Tschechischen Orthodoxen Kirche, und es liegen keine Beweise vor, die bestätigen würden, dass er weiterhin Beziehungen zu Savatijs Fraktion unterhalten hätte, deren führende Persönlichkeiten sich nach wie vor für offizielle Repräsentanten der tschechischen Orthodoxie unter der Konstantinopeler Jurisdiktion hielten. Es gibt keine direkten Dokumente über Gorazds Reaktion auf Žídeks Verfahren. Er stellte sich allerdings nicht gegen seine Wahl zur Eparchialversammlung und beauftragte ihn mit der Lösung der innerkirchlichen Probleme. Man kann sich aber nicht des Eindrucks erwehren, dass dieses „Schwanken“ Žídeks nicht vergessen wurde und nach ein paar Jahren zu seiner Suspendierung in der orthodoxen Kirche beitrug.

24 wie Anm. 22 – J. Žídek am 13. 5. 1925 an Gorazd.

Falls das Verhältnis zwischen Gorazd und Židek bis 1924 – 1925 als angespannt, jedoch gedämpft bezeichnet werden kann, so muss man nach der definitiven Beendigung der orthodoxen Krise in der Tschechoslowakischen Kirche und nach Gorazds Aufstieg in der Hierarchie der orthodoxen Kirche von einer allmählichen Vertiefung der Krise in ihren Beziehungen und einem heranreifenden offenen Konflikt sprechen, der 1936 voll entbrannte. Dieses Jahrzehnt war die Etappe des Aufbaus der Tschechischen Orthodoxen Kirche. Damals erschloss sich Gorazd als ihrem führenden Repräsentanten die Möglichkeit, sein Modell der tschechischen Orthodoxie im praktischen Leben der Kirche in die Tat umzusetzen. Während er in der vorhergehenden Periode der orthodoxen Krise in der Tschechoslowakischen Kirche mehr oder weniger mit Vorstellungen und Überlegungen arbeitete, begann er sie nun als Autorität zu verwirklichen und sorgfältig zu verfolgen, inwieweit seine Befehle ausgeführt bzw. seine Stellung und Bischofspersönlichkeit respektiert wurden. Es ist begreiflich, dass sich das Konfliktfeld in dieser Situation erweiterte, denn nicht alle stimmten ihm (und in allen Punkten) zu. Dies betrifft in erster Linie Židek, der, wie bereits oben angedeutet, allein durch sein wirklich tiefes Interesse an der Orthodoxie, durch seine Fähigkeiten, seine Selbständigkeit und seine Kontakte die Gestalt eines alternativen Führers repräsentierte. Nach der Beendigung der Streitigkeiten um die Jurisdiktion traten erneut die unterschiedlichen Auffassungen der Orthodoxie und des orthodoxen Gottesdienstes in den Vordergrund, wie man sie bereits Anfang der 20er Jahre hatte beobachten können.

Die zeitgenössischen Beobachter hielten den Tod des Brünner Geistlichen Václav Ševčík (1875 – 1930) für einen Wendepunkt im Verhältnis zwischen Gorazd und Židek. Ševčík hatte die Spannung zwischen beiden Priestern durch seine Autorität und die Unterstützung Žideks immer gedämpft. Die Tatsache, dass der erste Konflikt in der neuen Etappe der gegenseitigen Beziehungen bereits Mitte der 20er Jahre auftauchte, macht jedoch deutlich, dass es sich lediglich um eine Täuschung handelte. Im Prinzip ging es um den Höhepunkt langzeitiger Antipathien, zu deren Äußerung es auch ohne externe Anstöße gekommen wäre. Im Jahr 1925 wies Židek als Liturgiereferent des Synodalrates Gorazds Befehl, ein Reglement für die orthodoxe Liturgie zu erstellen, zurück. Dieses sollte nur vorübergehend genutzt werden. Er argumentierte dahingehend, dass er kein Johannes Chrysostomos oder Basil der Große sei. Die Liturgie wäre demnach ein bloßes Plagiat, das den Namen von Johannes Chrysostomos tragen würde. Nun sei diese Arbeit nicht nötig, denn die orthodoxe Kirche verfüge über ihre Liturgie, die beispielsweise er selbst in Chudwein seit 1922 angewendet habe. Wozu

sollte man denn eine neue schaffen? Warum sollte man experimentieren und nicht diejenige nutzen, die traditionell, erprobt und bewährt sei?²⁵ In den folgenden Jahren verfolgte er kritisch die Bemühungen um die Übersetzungen liturgischer Texte, welche die Kollegen um Gorazd schufen. Er hielt sich über das Sprachniveau von Gruzíns Übersetzungen auf und kritisierte die Editionsaktivitäten Josef Leixners. Aus seinen Ansichten machte er kein Hehl und trat mit ihnen in Sitzungen auf. Dadurch gewann er selbstverständlich viele offene wie auch versteckte Feinde. Da es ihm aber um die Sache, nicht um die Autoren ging, schreckte er nicht einmal vor Gorazds Autorität zurück. Als *Trebnik*, ein gemeinsames Werk von Bischof Gorazd, Vladimír Gruzín und Čestmír Kráčmar, im Jahr 1927 erschien, erwartete Židek, dass es sich um eine vollständige, angeblich in allen slawischen orthodoxen Kirchen benutzte Übersetzung der Vorlage handeln würde. Stattdessen aber erblickte laut Židek „*ein dermaßen unmöglich gekürztes und sprachlich mangelhaftes Handbuch [das Licht der Welt], dass es bei den orthodox gesinnten Menschen schier Anstoß erregte und die allgemeine Orthodoxie kompromittierte.*“²⁶ Židek stellte fest, dass das tschechische *Trebnik* ein Unikat sei, das in keiner anderen orthodoxen Kirche ein Äquivalent habe, und deswegen sei es angebracht, die ganze Auflage aus der Welt zu schaffen und ein ordentliches *Trebnik* herauszugeben. Ähnlich derbe Worte liest man im Jahr 1933 nach der Herausgabe des sog. Gorazd-Sammelbandes, eines Volksgebet- und Liturgiebuchs, also eines Leitfadens, der nach Gorazds Verzicht auf die Schaffung der eigenen Liturgie erstellt worden war. Auch in diesem Fall handelte es sich um ein kollektives Werk, das vom Bischof lediglich redigiert wurde. Židek hielt den Sammelband für den Torso eines Handbuchs, der eher für den Schulunterricht geeignet war als für den Gottesdienst in den Kirchen.

Würde man jedoch den Konflikt der Wende der 20er und 30er Jahre zwischen Gorazd und Židek nur auf die Problematik des Gottesdienstes einschränken, müsste dies notwendigerweise zur Verzerrung der Situation führen. Bereits eingangs wurde angedeutet, dass der Chudweiner Priester eine selbstbewusste und fähige Persönlichkeit mit eigenen Meinungen war, die keine unmittelbare Führung benötigte und die sich nicht vom Bischof beraten ließ. Aufgrund seines Charakters unterwarf er sich nur schwer einer anderen Autorität und akzeptierte keine mechanischen Befehle, die seiner Gesinnung widerstrebten. Als Gorazds Altersgenosse, Kollege und Freund hatte er mitunter ein Problem, das Bischofsamt zu respektieren,

25 wie Anm., 11, Sávva: V zájmu pravdy, s. 46.

26 wie Anm. 11, Sávva: V zájmu pravdy, s. 52 – 53.

und sein Verhalten stand nicht immer im Einklang mit der Norm und der Vorstellung vom Verhältnis zwischen einem Hierarchen und einem Priester. Zeitweise rührten die Exzesse nicht ausschließlich von der Nichtbeachtung oder Missachtung her, sondern es ging um ein kurzschlussartiges Handeln, das auf sein explosives Temperament zurückzuführen war. Anschließend bedauerte, entschuldigte und kompensierte er das alles. Gorazd selbst war nicht ohne menschliche Fehler. Dabei muss betont werden, dass die Orthodoxen eine kleine Gemeinde bildeten, die viele neue grundsätzliche Aufgaben ohne genügende Erfahrungen bewältigen musste. Das erforderte offensichtlich dieses harte Vorgehen ihrer führenden Persönlichkeit, der eine ungenügende Auswahl schöpferischer Mitarbeiter zur Seite stand. Von daher ist es nicht verwunderlich, dass zwischen Židek und Gorazd eine große Verstimmung herrschte, als J. Židek kurz nach der Errichtung des geistlichen Eparchialgerichts, dessen Posten nur schwer von qualifizierten Priestern besetzt werden konnten, dieses Amt niederlegte und ähnlich auch auf seine Mitgliedschaft in der Eparchialversammlung verzichtete (1930), und zwar mit der Begründung, dass der Vollzug dieser Funktionen ihn von einer anderen, wichtigeren Arbeit ablenke (insbesondere im Liturgiebereich – und eben diese war bekannterweise die Ursache für die Spannungen). Gorazd und seine Mitarbeiter gelangten im Verlauf der ersten Hälfte der 30er Jahre allmählich zu der Einsicht, dass Žideks Distanzierung diesmal nicht als eine seiner üblichen avanturistischen Taten einzustufen ist, als Exzess, sondern dass sie einen festen Bestandteil seines breit angelegten Plans bildet, nämlich: innerhalb der Kirche ein zweites Zentrum, eine Oppositionsplattform zu schaffen. Solch eine Plattform könnte die Stellung der Führungseliten der Kirche bedrohen und ihre Entwicklung in eine andere Richtung lenken. In Židek erblickte man nun eine gefährliche Person, die die Kirche und ihren Bischof bedrohte. Es handelte sich unzweifelhaft um eine künstliche Konstruktion, die nicht der Wahrheit entsprach. Infolgedessen haften dem, was sich Mitte der 30er Jahre um Židek herum abspielte, deutliche Zeichen einer Verschwörungstheorie und der Theorie von seiner angeblichen Liquidierung an. Als Vorwand für die Beseitigung einer unbequemen Persönlichkeit dienten schließlich die Ereignisse, die mit der Tätigkeit der Organisation der jungen Anhänger der orthodoxen Kirche zusammenhingen. Židek kam mit der Idee ihrer Gründung und wurde hier zur dominanten Gestalt, die in diesem Umkreis Gorazds führende Rolle in der Kirche überschattete.

Die Anfänge des Vereinslebens der jungen Leute orthodoxen Bekenntnisses reichen ins Jahr 1928 zurück, als Židek in Chudwein den Verein der Orthodoxen Jugend gründete. Dabei ließ er sich durch die Vereinigung der

Christlichen Russischen Studentenschaft in der Tschechoslowakei, die unter dem Schutz der Russischen Orthodoxen Kirche im Ausland stand, inspirieren. Ähnliche Vereinigungen entstanden rasch auch in anderen Orten, wobei die Kirchenrepräsentanten – mit Gorazd an der Spitze – diese Vereinsgründungen als notwendige Taten begrüßten, die das Kirchenleben festigen würden. Židek reagierte im Jahr 1929 auf das erhöhte Interesse der Jugend so, dass er in Chudwein eine Konferenz orthodoxer Vereinigungen veranstaltete, deren Erfolg den Gedanken hervorbrachte, eine einheitliche Organisation mit einer Zentrale zu gründen, welche die Arbeit der jungen Leute in die richtige Bahn lenken und weiterentwickeln sollte. Seine Initiative wurde mit Begeisterung aufgenommen und Gorazd selbst stellte fest, dass es sich um einen dringend notwendigen Schritt handelte. Von hier aus führte ein direkter Weg zur Gründung der Vereinigung *Tschechische Bewegung der Orthodoxen Jugend*, an deren Spitze der Hauptinitiator stand. Die Gründungsversammlung ernannte Gorazd zum Ehrenvorsitzenden, der Bischof versprach hierauf seine allseitige Hilfe. Er erklärte sich bereit, mit Rat, Gebet und auch materieller Hilfe beizustehen. Alles verlief also normal, ohne sichtbare Probleme, mit der Unterstützung der gesamten Kirche, deren Leitung es nicht im Geringsten störte, dass die Vereinigung auf der Grundlage des Vereinsgesetzes entstand, denn sie erklärte eindeutig, dass sie auf den Grundfesten der Kirche stehe und zu Gunsten der Kirche arbeiten wolle. Jede Veranstaltung wurde dem Eparchialrat gemeldet, der Kirchenleitung lagen regelmäßige Rechenschaftsberichte über ihre Tätigkeit vor, die die breit gefächerten Aktivitäten der Jugend belegten und die beispielsweise die Gründung von Bibliotheken, das Organisieren von Sprachkursen, Vorträgen, Musik- und Rezitationsakademien, Theatervorstellungen, Konzerten, Wanderungen etc. beinhalteten. Die Jugend gründete auch Kirchenchöre und kümmerte sich um die Blumenausschmückung in den Gotteshäusern. Die Vereinigung unterhielt Kontakte zu orthodoxen Organisationen im Ausland und betreute das geistige Leben ihrer Mitglieder. Im Jahr 1932 begann die Jugendzentrale in Chudwein die Zeitschrift *Mír (Friede)* herauszugeben, in der Beiträge der einflussreichsten in- und ausländischen Autoren aus den Reihen der orthodoxen Intelligenz zu finden waren.

Die ersten Anzeichen für mögliche Konflikte traten im Jahr 1931 auf und erschienen zunächst geringfügig, nämlich als Äußerung der Wünsche der obersten Kirchenautorität. Später nahm Gorazd nicht mehr an den Treffen der Jugend teil – mit der Begründung, dass Židek ihm gegenüber eine feindliche Stellung einnehme und sakrale Disziplinlosigkeit an den Tag lege. Die Situation spitzte sich Mitte Mai 1936 zu, als die Eparchialversammlung einstimmig beschloss, die Organisationsform der Jugendbewegung zu än-

dern, sie als Verein zu liquidieren und in jeder Kirchengemeinde eine neue Vereinigung zu konstituieren, welche voll und ganz der Kirche unterstellt wäre – auf der Grundlage der Paragraphen ihrer Verfassung. Es wurde zugleich festgestellt, dass die Satzungen der Tschechischen Vereinigung der Orthodoxen Jugend von den Kirchenorganen nicht gebilligt worden waren, was sowohl ein Verstoß gegen das kanonische Recht, als auch eine Frontenbildung innerhalb der Kirche und eine absichtliche Ausschaltung der Kirchenbehörden darstellte. Židek wurde Egozentrismus vorgeworfen. Ihm wurde angelastet, in der Kirche die führende Rolle spielen zu wollen. Angeblich trete er als Retter der Orthodoxie vor der damaligen Leitung auf, die die Kirche auf Irrwege führen wollte, dabei habe er sich mittels der Jugendbewegung eine bestimmte Position innerhalb der Kirche aufbauen wollen. Das alles geschah in einer Situation, als seine Chudweiner Gemeinde dahinsiechte, in geistige Starre verfiel und Mitglieder verlor.²⁷

Žideks Reaktion auf die neu entstandene Lage war radikal. Ende August 1937 bat er den Eparchialrat um Genesungsurlaub und entschloss sich, in den Ruhestand zu gehen, zugleich erklärte er aber seine Bereitschaft, die Bewegung zu verteidigen, denn die Kirche kann keine Vereinigung auflösen, die auf der Grundlage des Vereinsgesetzes entstanden ist. Anschließend legte er sein Amt nieder und verließ die Jugendorganisation. Obwohl es ihre Funktionäre ablehnten, sich der Weisung der Kirche zu fügen, beteiligte er sich am Widerstand weder offiziell noch direkt. Der Fall endete schließlich mit der Auflösung der Bewegung, die durch eine neue Kirchenstruktur – Pravoslavná beseda (Orthodoxer Verein) – ersetzt wurde.

Žideks Pensionierungsgesuch könnte als Gipfel und Ende des innerkirchlichen Kampfes betrachtet werden, der anscheinend persönlichen Charakter hatte. In Wirklichkeit kamen dadurch einige grundsätzliche Probleme der orthodoxen Bewegung in der Tschechoslowakei der Zwischenkriegszeit zum Ausdruck. Židek verlor seinen Kampf und der lauteste Opponent wurde somit totgeschwiegen. Manche Verbündeten Gorazds hätten sich damit zufrieden geben können. Dieser Vorfall hatte allerdings noch seinen Epilog, ein allem Anschein nach völlig überflüssiges und nicht besonders konstruktives Nachspiel, das eine tiefe Verstimmung bei allen Beteiligten hervorrief und das bis heute beunruhigende Fragen aufwirft.

Der Eparchialrat beurteilte und interpretierte Žideks Erklärung vom 28. August 1936 über die Verteidigung der Organisation der Orthodoxen Jugend als Ausdruck groben Ungehorsams und leitete ein Disziplinarverfahren ein. Er wurde zugleich aus gesundheitlichen und disziplinären Gründen

²⁷ wie Anm. 11, *Sávva: V zájmu pravdy*, 57 – 68.

beurlaubt, die Chudweiner Pfarrgemeinde bekam einen neuen Verwalter und die Suspendierung wurde dem Landesamt in Brünn gemeldet. Dieses stellte die Auszahlung seines Priestergehalts ein. Es ist verständlich, dass Josef Židek – gelinde gesagt – gereizt reagierte. Die Mitglieder der örtlichen Pfarrgemeinde schalteten sich ein und verteidigten ihren Geistlichen, die Nervosität äußerte sich in öffentlichen Exzessen und Kraftausdrücken. Anfang Juni 1937 reichte der Eparchialrat gegen ihn beim Geistlichen Eparchialgericht in Prag Klage ein. Die Verhandlung fand Ende Juli statt und Židek wurde in allen Punkten der Anklage, die zwei Bereiche angeblicher Vergehen beinhaltete, schuldig gesprochen. Der erste betraf seine Ablehnung, sich den Beschlüssen der Eparchie bezüglich der Auflösung der Organisation der Orthodoxen Jugend (Revolte) zu unterwerfen, die er selbstständig leiten wollte, ungeachtet des Bischofs und der Eparchialbehörden. Der zweite Bereich umfasste dann eigentlich die ganze Tätigkeit Žideks in der orthodoxen Kirche, denn diese zielte angeblich auf deren Zersetzung ab. Das Gericht räumte zwar ein, dass sich alle in der Anklage erwähnten Punkte unter schwierigen und unklaren Verhältnissen ereignet hätten und dass sie im Augenblick der Verhandlung verjährt seien, aber seine Beleidigungen Gorazds im Jahr 1936 dürfe man keinesfalls entschuldigen. Damals hatte er erklärt, dass er sich mit ihm in einer Kirche nicht vertragen könnte. Auch die unter Stress ausgesprochene Drohung bezüglich seines Austritts aus der Kirche könne man ihm nicht verzeihen. Das Urteil, das vom Eparchialgericht gefällt wurde, bedeutete die Beendigung des aktiven Dienstes in der Tschechischen Orthodoxen Eparchie, wobei Žideks Würde eines orthodoxen Protopresbyters und das Recht, Gottesdienste abzuhalten, unangetastet blieben. Das Urteil wurde in vollem Umfang von Bischof Gorazd bestätigt, seine Zustimmung unterzeichnete er in Třebíč (Trebitsch) am 18. November 1937.²⁸

Židek wies die Anklage zurück, er versuchte sich zu verteidigen, aber seine Verteidigung war vergeblich. Er glaubte, es sei an den Haaren herbeigezogen, wenn man sein Vorgehen bezüglich der Organisation der Orthodoxen Jugend als Aufruhr, Revolte und Ungehorsam qualifiziere, müsse doch ein Vorsitzender aufgrund der ihm direkt durch die Satzung auferlegten Pflichten auf diese Weise handeln. Das Hervorholen alter Streitigkeiten und deren Ausnutzen für die Anklage hielt er für unhaltbar. Er war überzeugt davon, dass der Zweck der Anklage war, den Priester zu stürzen und keineswegs seine Tätigkeit objektiv zu beurteilen. Die Anklage beruhte, so schien es ihm, auf unbelegten Vermutungen und enthielt grobe Beleidigungen, die

28 wie Anm. 11, Sávva: V zájmu pravdy – Urteil vom 14. 10. 1937.

ihn als kranke, ehrgeizige Person, als Aufschneider und Gauner darstellten. „Dieser Geist des tiefen Hasses und Grolls, von dem die Anklage erfüllt ist, beherrschte die ganze Untersuchung.“ Er bedauerte, dass „das ganze Verfahren gegen [ihn] äußerst grausam und gnadenlos war und dass auf die Familie und [seinen] Gesundheitszustand keine Rücksicht genommen wurde.“ Das ganze Werk habe im Widerspruch zum Geist Christi gestanden.²⁹

Josef Židek versuchte sich auch mit zivilrechtlichen Mitteln vor Gericht zu verteidigen, angesichts des Charakters seines Streites erzielte er jedoch keinen Erfolg. Er schrieb persönliche Briefe an Gorazd und an die gespaltene Chudweiner Kirchengemeinde, jedoch ohne Ergebnis. Viele Freunde im In- und Ausland stellten sich hinter ihn, sie intervenierten vor allem beim Oberhaupt der Serbischen Orthodoxen Kirche, dem Metropoliten Warnawa, aber auch bei Gorazd. Auf Žideks Seite engagierte sich der Pariser Metropolitan Jewlogi, auch der russische Prager Bischof Sergij äußerte sein Verständnis. Allem Anschein nach war Gorazds Aufforderung an Židek aus dem Jahr 1938 das einzige Ergebnis seiner Bemühungen. Židek wurde aufgefordert, eine Erklärung zu unterschreiben, die man im Verordnungsblatt der Kirche abdrucken würde. Er hätte zugeben müssen, dass die Satzungen der Organisation der Orthodoxen Jugend im Widerspruch zur offiziellen Kirchenlinie gestanden hätten und deren Transformation unentbehrlich gewesen sei. Er hätte zugleich auf jeglichen Widerstand verzichten müssen. Im Dokument wurden keine weiteren Vergehen erwähnt, der Erklärende forderte jedoch ein Zeichen vollkommener Reue. Hinsichtlich der Umstände, die die Gründung und die Tätigkeit des Jugendvereins begleiteten, lehnte es Židek ab, die Erklärung als bewusste Lüge zu unterschreiben. Dadurch wurde wahrscheinlich die letzte Brücke abgebrochen, die zu einem Modus Vivendi hätte führen können. Židek schrieb damals merklich erregt in einem Brief an seinen treuesten Freund J. A. Vaňek: „Mit dem Herrn Bischof Pavlík breche ich voll und ganz. Möge Gott ihm verzeihen, ich will nichts mehr von ihm hören. Ein unglücklicher Augenblick meines Lebens, als ich ihn traf. Er hat mir ungeheuerer geistige Qualen verursacht, zunächst heimtückisch und dann mit Gewalt. Ich kann nicht verheimlichen, dass auch die serbische Kirche in meiner Angelegenheit ihre Bürokratie walten ließ, wobei der Herr immer ohne Schuld ist und der Knecht schuldig. Im Grunde genommen schauten sie auf meinen schweren Kampf mit diesem Herrn wie die Zuschauer in der Arena.“³⁰

29 wie Anm. 11, Sásva: V zájmu pravdy – Reaktion auf die Anklage des Eparchialrates vom 3. 6. 1937.

30 wie Anm. 11, Sásva: V zájmu pravdy, s. 102 – 103.

Der letzte Satz des vorhergehenden Ausschnittes aus dem Brief spiegelt die Realität wider: Die Beseitigung Žideks verlief insgesamt ohne größeres Echo, denn der Vorfall betraf nur einen engen Kreis von Eingeweihten. Dabei glaubten die Unbeteiligten der offiziellen Propaganda und deren These vom Aufwiegler Židek. Gewisse Folgen hatte er für die Mitglieder des Eparchialrates, einige von ihnen legten ihr Amt nieder, aber auch sie wurden rasch durch andere ersetzt. Der fünfzigjährige Židek geriet in existentielle Unsicherheit und seine soziale Misere wurde nur durch die Unterstützung seitens seiner Frau gemildert, die als Lehrerin arbeitete. Ein Ausweg musste gefunden werden. Freunde aus dem Ausland rieten ihm, die Tschechoslowakei zu verlassen und zu den Orthodoxen nach Amerika, Jugoslawien oder Polen zu gehen. Wenn man die Situation, in der sich Židek befand, betrachtet, kann man feststellen, dass die Annahme derartiger Vorschläge und Empfehlungen praktisch der Emigration und dem Neuanfang geglichen hätte, was eine radikale und drastische Lösung gewesen wäre. J. Židek und seine Familie erlebten eine schwere Zeit der Entscheidung, von der auch der Brief an J. A. Vaněk Zeugnis ablegt. Die endgültige Entscheidung fiel für die orthodoxe Gemeinde überraschend aus – J. Židek entschied sich für die Rückkehr in die römisch-katholische Kirche: *„Es kann sein, dass meine Rückkehr einen Riss verursachen wird, vielleicht auch Schmerzen. Die Situation ist nun einmal so, für mich gibt es keinen anderen Ausweg. Was blieb von der Tschechischen Orthodoxen Kirche übrig, für die ich so viel Energie aufwendete, für die ich so viele Schmerzen und Entbehrungen auf mich nahm und unzählige materielle Opfer brachte. Dabei hatte ich nur ihr Wohl im Sinn. Es lag mir wirklich viel daran, die Kirche aus der vergifteten Atmosphäre nach der Wende herauszubekommen und sie zur Kirche Gottes umzuwandeln. Angespornt wurde ich dabei von meinem Gewissen, nicht von Ehrgeiz. Alle Bemühungen waren aber vergeblich. Deine Befürchtungen haben sich bewahrheitet. [...] Du weißt auch, mit wie viel Sorge ich die Religionsgemeinde vor frechen Angriffen der Tschechoslowakischen Kirche schützte und mit wie viel Sorgfalt ich sie aufbaute. Niemand weiß, wie viel Mühe, Leiden, Selbstüberwindung und Selbsterniedrigung mich die neue Kirche gekostet hat. Und inzwischen – nach der Fertigstellung des Baus – wurden Hetzkampagnen gegen mich veranstaltet, angeblich hätte ich nach der Beendigung des Baus suspendiert werden sollen, ein gewisser ‚Funktionär‘ sagte sogar, dass Židek sich nach der Fertigstellung des Baus erhängen werde. Und während ich mich beim Bau anstrengte, bereiteten sie mir einen Strick vor, sie schaufelten eine Grube für mich, in die ich dann hätte geworfen werden sollen. Sie haben mich um die Ehre und meinen guten Ruf gebracht... um die nichtige Existenz, sie haben mein Inneres aufgewühlt und mich bis an*

den Rand der Verzweigung getrieben. Was kann das bringen? Die Kirche ... erscheint vor meinen Augen als etwas Grauenhaftes ... Und dann wollten sie sich noch unseres Eigentums bemächtigen. Welcher Geist war es? Der Geist des Belial. Mein Ideal ist totgeschlagen worden, es ist völlig verschwunden. Es gab keine Idee mehr, auf die ich mich hätte stützen können. Sie haben mich in den Ruin getrieben. Trotzdem habe ich bis zum Ende ausgeharrt, den bitteren Kelch habe ich bis auf den Grund ausgetrunken. Und da habe ich erkannt, dass Gott mich durch meine Leiden zurückführt – in die Kirche meiner Geburt. In mir erklangen damals die Saiten schöner Erinnerungen an die Kindheit, an die Studien- und Seminarjahre. Ich beobachtete den geistigen Aufschwung und die fruchtbare Arbeit der Katholiken ... und was wir taten, war eine Sisyphosarbeit. Ich schätze die heilige Orthodoxie hoch und verheimliche das nicht, muss es auch nicht verheimlichen, den Respekt vor der Tschechischen Orthodoxen Kirche habe ich allerdings verloren. Möge Gott Wl. Dositej verzeihen, dass er an die Spitze seines Werks einen Menschen gestellt hat, den er aus seiner eigenen Erfahrung heraus als Rationalisten, aber nicht nach dem Herzen Gottes kennen gelernt hatte. Sei mir also nicht böse! Ich hoffe, Du siehst in mir einen enttäuschten Menschen, der bemüht ist, sich aufzurichten."³¹

Der ganze Fall wurde mit einer Polemik zwischen beiden Streitparteien in der Presse beendet. Diese konnte allerdings nichts mehr lösen, sie vertiefte nur die Krise und die gegenseitigen Antipathien.³² Mitte Dezember 1938 trat Josef Židek zur römisch-katholischen Kirche über und nach einem Gespräch mit Erzbischof Leopold Prečan (1866 – 1947) reichte er in Rom beim Papst das Gesuch um seine Laizisierung ein. Gegen Ende des Jahres 1940 wurde ihm stattgegeben³³ und Židek wirkte von nun an im charitativen Bereich, zunächst in Littau und dann als Leiter der Katholischen Caritas in Brünn. Nach der Erneuerung der orthodoxen Kirche versuchte er im Jahre 1946, den ganzen Fall wieder aufzurollen und bat den Eparchialrat der orthodoxen Kirche in Prag und den Synod der Serbischen Orthodoxen Kirche um seine Rehabilitierung. Der Anlass dazu ist bisher unbekannt, doch scheint hier das Bedürfnis, die Auszahlung seiner Pension zu regeln, dahinter gestanden zu haben. Der Antrag rief selbstverständlich Bedenken hervor. In der damaligen Situation hatte er keine Aussicht auf Erfolg und wurde abgelehnt, und zwar mit dem Hinweis auf das rechtskräftige

31 wie Anm. 11, Sávva: V zájmu pravdy, s. 108 – 109.

32 ŽÍDEK, J. Odpadlý kněz se vrací do Církve. In *Rozséváč*, 1, 1939, s. 5; K prohlášení p. faráře Josefa Žídka v Rozséváci. In *Věstník*, 10, 1939, s. 7 – 9.

33 Landesarchiv Troppau, Arbeitsstelle Olmütz, F. Erzbistum Olmütz, Kart. 912.

Urteil und die mangelnden Rechtsbefugnisse der Kirchenleitung, ohne die die Wiederaufnahme des Verfahrens ausgeschlossen war. Niemand wollte nämlich die Vergangenheit wieder aufleben lassen. Einer der zuständigen Beamten kommentierte den Antrag prägnant mit der Behauptung, dass es schwierig gewesen sei, die Wahrheit zu finden, weil Fehler auf beiden Seiten gelegen hätten. Židek gab nach diesem Versuch definitiv auf und lebte in völliger Zurückgezogenheit. Nach seiner Pensionierung widmete er sich vor allem seinem Garten, bis zu seinem Tod am 9. November 1968 im Frauenkloster Plaveč (Platsch, nahe Znaim), wo er im letzten Stadium seiner schweren Krankheit (er litt an Magenkrebs) Zuflucht fand. Er starb als Katholik und sein Grab befindet sich auf dem Friedhof in Chudwein³⁴, gleich neben der orthodoxen Kirche, in jenem Dorf, das sein Schicksal wurde. Am Tag der Beerdigung begleitete ihn laut der Gemeindechronik³⁵ – zur Veröhnung – der Klang der Glocken aller drei Chudweiner Kirchen.

Zápas o podobu pravoslávnej cirkvi v Československu v rokoch 1920 – 1938

Štúdia je prvým pokusom o predstavenie životných osudov kňaza Jozefa Žídka. Patril ku generácii reformne orientovaných kňazov, ktorá na prelome 19. a 20. storočia pod vplyvom myšlienok katolíckeho modernizmu výrazne zasiahla do moderných českých cirkevných dejín. Po štúdiách na Katolíckej bohosloveckej fakulte v Olomouci (vysvätený v r. 1913) začínal ako kaplán v rímskokatolíckej cirkvi. S tou sa však v r. 1920 rozišiel a pridal sa k zakladateľom československej cirkvi. V rokoch tzv. pravoslávnej krízy, kedy toto cirkevné spoločenstvo hľadalo pevné teologické ukotvenia, sa nadchol pre ideu pravoslavia a stal sa jeho prvým a najhorlivejším šíriteľom na Morave. V dejinách pravoslávnej cirkvi do r. 1938 zohral významnú úlohu ako hlavný reprezentant skupiny usilujúcej o prijatie ortodoxného pravoslavia v opozícii proti Gorazdovej vízii vytvoriť osobitné české pravoslávie. V jurisdikčných zápasoch spočiatku inklinoval k carihradskej jurisdikcii reprezentovanej arcibiskupom Sawatijom, od polovice 20. rokov sa definitívne priklonil k srbskej pravoslávnej cirkvi. Na sklonku 20. rokov postupne eskaloval jeho názorový a napokon osobný konflikt s biskupom Matejom Gorazdom-Pavlíkom, ktorý vyústil do cirkevného súdu a návratu Jozefa Žídka do rímskokatolíckej cirkvi (1938).

34 Hier wurde auch Josef Žideks Ehefrau (1895 – 1975), sein Sohn Pravoslav und seine Schwiegertochter Magda (1929 – 1999) beigesetzt.

35 Für die Materialien über die Ortsgeschichte bin ich Herrn Vlastimil Nedoma aus Chudwein dankbar.

KONFESIONÁLNA SKLADBA ŠTUDENTOV ZO SLOVENSKA
NA ČESKEJ VYSOKEJ ŠKOLE TECHNICKEJ V BRNE
V MEDZIVOJNOVOM OBDOBÍ¹

Libor BERNÁT

The religious denomination of students from Slovakia at the Brno Technical University in the Czech Republic in the interwar period

The paper is based on archival sources, particularly those found in General Register Offices (GROs). The objective of the article was to map the number of students at the Brno Technical University belonging to a particular religious group. Furthermore, the paper focused on what study programme and/or faculty the students were enrolled in. A close attention was paid to the following most popular religions – the Roman Catholic, Evangelic-Augsburgian, and Jewish. The major flaw of the investigation was the scarcity of archival sources. In fact, the GROs were the only source from which the author was able to find out about the religious denomination of the students. A surprisingly high number of the students were Jewish. For future research, it is imperative that the findings of a given period be compared with other technical universities in Czechoslovakia – the German ones in Brno and Prague, as well as the Czech Technical University in Prague and, ultimately, other universities.

Key words: *students, religious denominations, the Brno Technical University.*

Situácia vysokého školstva v Česko-Slovenskej republike po 1. svetovej vojne bola veľmi problematická. V Čechách sa vysoké školy delili podľa národnostného princípu a do rozpadu Rakúsko-Uhorska bolo preferované nemecké školstvo. Najviac štruktúra vysokých škôl nezodpovedala potrebám Čiech a Moravy. Ešte komplikovanejšia situácia bola na Slovensku, kde bolo vysoké školstvo v rukách maďarských kruhov.

1 Článok vznikol v rámci projektu KEGA č. 206STU-4/2012 „Študenti zo Slovenska na pražských a brnianskych technických vysokých školách v medzivojnovom období“, počas autorovho pôsobenia na MTF STU v Trnave. Ďakujeme tiež riaditeľkám archívov VUT v Brne PhDr. R. Krejčí a MZA v Brne PhDr. Kateřine Smutnej za ústretovosť pri bádani.

Na území Česko-Slovenska sa v dobe jeho vyhlásenia k 28. októbru 1918 nachádzalo 14 vysokých škôl, z toho päť na území Slovenska – maďarské školy – Alžbetina univerzita v Bratislave a Právnická akadémia v Košiciach, Právnická akadémia v Prešove, Evanjelická teologická akadémia v Prešove a Vysoká škola banícka a lesnícka v Banskej Štiavnici.²

Uvedené vysoké školy z rôznych dôvodov zanikli. Minister s plnou mocou pre správu Slovenska Vavro Šrobár poveril 25. apríla 1919 profesora Michala Ursínyho, aby vykonal prípravné práce na vznik slovenskej technickej vysokej školy. Ursíny 21. júna 1919 predložil obsiahly dokument, v ktorom dokazoval, že Slovensko potrebuje popri technickej vysokej škole aj odbory ako banícky, hutnícky a drevársky. Medzitým došlo k likvidácii slovenského priemyslu a ozývali sa hlasy o nadbytočnosti ďalších vysokých technických škôl v Čechách.³

Študenti zo Slovenska, pokiaľ chceli študovať na vysokej škole technickej v Československu v medzivojnovom období tak mali možnosť vybrať si medzi Prahou a Brnom, a v oboch mestách mali zase na výber medzi českou a nemeckou vysokou školou. Štúdium v Brne bolo aj pre cudzincov lacnejšie než v Prahe a ďaleko lacnejšie než v Berlíne, Viedni, Paríži. To bol napr. dôvod štúdia mnohých Bulharov v Brne.⁴ Záležalo už na jazykových znalostiach, ktorú vysokú školu technickú si študent vybral. Študenti z chudobnejších vrstiev dávali prednosť Českej vysokej škole technickej (ďalej ČVŠT) aj z toho dôvodu, že im veľmi často bolo odpustené školné a mohli dostať štipendium, hoci tých bolo zúfalo málo. Na Nemeckej vysokej škole technickej (ďalej NVŠT) sa v záznamoch veľmi často stretávame so zápisom „vyškrtnutý pre nezaplatenie školného“ – „Gestrichen wegen Nichtzahlung des Unterrichtsgeldes im“

ČVŠT v Brne sa členila na štyri odbory (dnes fakulty):

- 1) inžinierskeho staviteľstva – na tomto odbore sa vyučoval aj odbor zememeračského inžinierstva;⁵

2 PLACHT, O. *Přítomnost a budoucnost našich vysokých škol*. Praha : Nakladatelství Pražské akciové tiskárny, 1925, s. 5.

3 MATES, P. – PRŮCHA, P. – SVATOŇ, J. *Vývoj organizace a řízení československých vysokých škol v letech 1918-1983*. Praha : Ústav školských informací při MŠ ČSR, 1984, s. 14.

4 FRANĚK, O. *Dějiny české vysoké školy technické v Brně. 1. díl do roku 1945*. Brno : VUT, 1969, s. 193.

5 Názov odboru sa podľa „Programů a seznamu osob ČVŠT v Brně na školní rok...“ niekoľkokrát menil: učebný kurz pre geometrov do školského roku 1926/27, v školských rokoch 1928/29 oddelenie zememeračské, v školských rokoch 1930/40 zememeračské inžinierstvo. Kvôli zjednodušeniu sa v texte použije termín odbor zememeračského inžinierstva.

- 2) strojníckeho inžinierstva a elektrotechnického inžinierstva;
- 3) chemického inžinierstva;
- 4) architektúry a pozemného staviteľstva, ktorý vznikol ako posledný v roku 1919.

Uvedené odbory boli označované aj podľa poradia. V štúdiu sa nebudeme zaoberať kurzom poistnej techniky, pretože ten mohli navštevovať poslucháči bez maturity a nekončil štátnicou, teda akademickým grádom. Z poisteného kurzu sa tiež nezachovali samostatné zviazané „nationálie“ ako u ostatných odborov. ČVŠT potom rozšírila svoj názor na ČVŠT dr. Edvarda Beneša. Pre zjednodušenie použijeme len skratku ČVŠT.

Archív Vysokého učenia technického (A VUT) v Brne má najlepšie zachované archívne fondy spomedzi archívov ostatných vysokých škôl technických v medzivojnovom období v Československu. Sú tiež kvalitne po archívnej stránke spracované. V štúdiu vychádzame z Nationálií riadnych a mimoriadnych poslucháčov, ktoré sa tu zachovali ako podľa odborov, tak podľa ročníkov.⁶ Napr. na Českom vysokom učení technickom (ČVUT) v Prahe sa zachovali podľa odborov, obidve nemecké vysoké školy technické majú naopak „nationálie“ zachované podľa ročníkov.

„Nationálie“ obsahovali v hlavičke študijný rok, položku či išlo o riadneho alebo mimoriadneho študenta, deň zápisu a imatrikulácie, odbor, semester, číslo zápisu a legitimácie.

Ďalej nasledovali položky meno a priezvisko, dátum narodenia, domovská obec, byt poslucháča, náboženstvo, národnosť, údaje o otcovi, maturitné vysvedčenie, záznamy o poslednom štúdiu, štipendiu, štátnej skúške, prerušení štúdia, odvodových výsledkoch. Na druhej strane sa nachádzal zoznam predmetov a podpis poslucháča. Záznamy majú rôznu presnosť vyjadrenia. Koncom skúmaného obdobia sa niekedy používali zjednodušené formuláre.

Z ostatných archívnych materiálov – matričných listov absolventov, zoznamov imatrikulovaných, výkazov absolventov, matričných listov študentov, ktorí nedokončili štúdium, zo zápisov o 1. a 2. štátnej skúške atď., sa nedá zistiť konfesiónalna skladba študentov. Nie je teda možné doplniť a verifikovať zistené údaje.

Výhodou avšak je, že v bádani sa je možné oprieť o empirický výskum profesora Dobroslava Krejčího a jeho žiakov,⁷ mapujúceho pomery štu-

6 A VUT Brno Rektorát ČVŠT v Brne (1897) 1899-1951 (1971), Úřední knihy, Nationále posluchačů, inv. č. 1 – 51, 1920/21-1939/40, kn. č. 1 – 51.

7 KREJČÍ, D. a jeho žáci. *Sociální poměry studentstva českých vysokých škol brněnských podle výsledků statistického šetření z let 1921/2 a 1922/3*. Praha : V. Horák a spol., 1924.

dentstva na ČVŠT v Brne. František Kosatík, ktorý spracovával kapitolu o náboženstve, dôležitosť výskumu zdôvodnil slovami: „Náboženství má podstatný vliv na život soukromý i veřejný. Tato skutečnost budí zájem o náboženské složení každého sociálního celku. Naše revoluce politická provázena byla i záchvěvy náboženskými. ... V našem případě jde pak o mládež akademickou – budoucí vůdce národa – a tím jest ukázáno na význam otázky po náboženství i v našem šetření.“⁸

Pod pojmom študenti zo Slovenska rozumieme študentov, ktorí sa narodili alebo bývali na území Slovenska, to znamená aj inej ako slovenskej národnosti. Súčasne sú sem zaraďovaní študenti slovenskej národnosti bývajúci mimo územia Slovenska.

Za študenta je považovaný poslucháč, ktorý absolvoval aspoň semester, príp. časť semestra na vysokej škole, nachádza sa teda v „nationáliách“ niektorého z odboru. Pokiaľ sa len zúčastnil štátnej skúšky a nebol riadnym, príp. mimoriadnym študentom, tak ho za študenta nepovažujeme. Pod pojmom študent kvôli zjednodušeniu rozumieme aj sedem poslucháčok na ČVŠT. Je to veľmi malá skupina, ktorej nebudeme venovať osobitnú pozornosť.

Do tejto skupiny nie sú započítaní absolventi, ktorí pochádzali z Čiech a Moravy a neskôr pracovali na Slovensku, ako napr. Jaroslav Louda (1902 – 1978), zamestnaný v rokoch 1929 – 1932 v Československých dráhach v Bratislave a v rokoch 1961 – 1971 prednášajúci na Vysokej škole dopravy a spojov v Žiline.

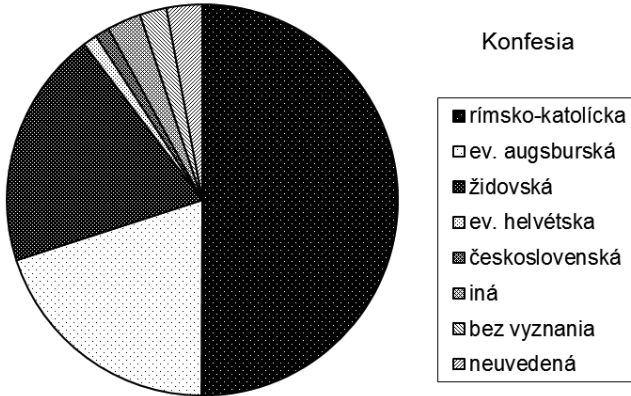
Taktiež sem nie sú zaraďovaní študenti, ktorí navštevovali strednú školu na Slovensku alebo ich rodičia mali trvalý pobyt (domovskú obec) na Slovensku, alebo tu pracovali. Vzorku všetkých týchto študentov nedokážeme zachytiť kvôli absencii alebo neúplnosti údajov v „matričných“ hárkoch.

V štúdiu najskôr analyzujem počty študentov hlásiacich sa k jednotlivým konfesijám, potom detailnejšie tri najpočetnejšie konfesie. Pokiaľ umožnia údaje z „nationálií“ ukážeme na vzťah konfesie a národnosti, prípadne zamestnania.

Na ČVŠT študovalo v medzivojnovom období celkom 677 študentov. Až 27 študenti (asi 4%) počas štúdia prestúpili na iný odbor. Napr. Alexander Goldner začal študovať odbor strojníckeho inžinierstva v školskom roku 1922/1923, prestúpil na odbor stavebného inžinierstva, ktorý navštevoval v školských rokoch 1923 – 1927. Započítaný je len jedenkrát. Podobne Eugen Bruder, hlásiaci sa k židovskej viere, ktorý absolvoval najskôr odbor strojníckeho inžinierstva, a potom študoval v školských rokoch 1932/34 ze-

8 KREJČÍ, D. a jeho žáci. *Sociální poměry...*, s. 25.

memeračské inžinierstvo. Ak študent zmenil konfesiu, tak ho evidujeme podľa posledného sa prihlásenia.

Graf č. 1: Konfesionálna skladba študentov zo Slovenska na ČVŠT v Brne v medzivojnovom období

Zo 677 študentov zo Slovenska navštevujúcich ČVŠT v Brne v medzivojnovom období sa nepodarilo zistiť, resp. neuviedli konfesiu 20 študenti, t. j. asi 3 %. Konfesiu neuviedli desiaty študenti z odboru stavebného inžinierstva, šiesti z odboru strojníckeho a elektroinžinierstva a po jednom z ostatných odborov. Väčšinou išlo o poslucháčov navštevujúcich vysokú školu jeden semester. K nim patrila aj Anna Čižmárová z odboru stavebného inžinierstva. Nepoznáme dôvody neuvedenia konfesie, ale necelé 3 % je zanedbateľná položka.

Študenti sa hlásili k deviatim konfesiám. Študent Miroslav Nerád, navštevujúci odbor strojníckeho inžinierstva v rokoch 1931 – 1937 písal konfesiu „evangelík“, kde sa nedá určiť, ku ktorej evanjelickej cirkvi sa hlásil. Hlásil sa najskôr k slovenskej národnosti a v poslednom školskom roku k československej národnosti. To neumožňuje bližšie určiť jeho konfesiu.

V *Zprávach státního úřadu statistického republiky Československé* bolo v položke náboženstvo delené na katolícke (rímskeho a gréckeho rítu), evanjelické (českobratské, augsburské, reformované a iného), pravoslávne, československé, izraelské a iné.

Ak by sme vyšli z uvedenej štatistiky, tak najpočetnejším náboženstvom bolo katolícke 346 študentov, t. j. 51,1 %. Najpočetnejšou konfesiou bola rímsko-katolícka 339 študentov, t. j. asi 50,1 %. Výskum D. Krejčího a jeho

žiakov⁹ uvádza podstatne vyššie percento študentov rímsko-katolíckej viery v školskom roku 1921/22 až 66,3 % a v školskom roku 1922/23 menej 58,8 %. Ale aj podiel študentov z Moravy a Sliezska vyznávajúcich rímsko-katolícku vieru svedčal o odklone časti študujúcej inteligencie od rímsko-katolíckej cirkvi. Grécko-katolícku konfesiu budem analyzovať neskôr.

Potom nasleduje konfesia evanjelická augsburského vyznania 135 študentov, t. j. asi 20 %. Treťou najpočetnejšou konfesiou bola židovská, 133 študentov, asi 19,6 %.

Ďalej nasledujú 15 študenti, ktorí uviedli, že sú bez vyznania, t. j. 2,2 %. Ani v jednom prípade nie je uvedené, že by sa študent otvorene hlásil k ateizmu. Podľa výskumu D. Krejčího¹⁰ v školskom roku 1921/22 až 12,9 % a v školskom roku 1922/23 už len 11,7 % všetkých študentov uvádzali, že sú bez vyznania. Odráža to vyšší počet obyvateľstva v Čechách hlásiaci sa k ateizmu, bezverectvu. Bola to tretia najpočetnejšia zo všetkých študentov, po študentoch vyznávajúcich rímsko-katolícku a pravoslávnu konfesiu.

Najpočetnejšie konfesie budú ešte detailnejšie analyzované. Po ôsmich študentoch sa hlásili poslucháči k evanjelickej cirkvi helvétskeho vyznania (reformovaní) a k československej cirkvi, t. j. 1,8 %. Študenti hlásiaci sa k evanjelickej cirkvi helvétskeho vyznania po troch navštevovali odbor stavebného inžinierstva (Štefan Csízi, Juraj Hamburger, Eugen Köver) a odbor strojníckeho a elektrotechnického inžinierstva (Ľudovít Anda, Július Csontó), po jednom odbor zememeračského inžinierstva (Dezider Gyaloky) a architektúry a pozemného staviteľstva (Žigmund Szeghő). J. Hamburger a J. Csontó si zapísali slovenskú národnosť, ale J. Csontó v školských rokoch 1928/29 má zaznamenanú maďarskú národnosť, D. Gyaloky, ktorý najskôr študoval v školských rokoch 1926/29 uviedol československú národnosť, ale v školskom roku 1926/27 maďarskú národnosť. Jeho otec Ladislav bol reformovaným farárom a brat Mikuláš (1891 – 1979) vyštudoval Vysokú školu technickú v Budapešti a zaoberal sa vodohospodárstvom.¹¹

Československá cirkev, ktorá vznikla po vzniku ČSR a oficiálne bola vyhlásená 8. januára 1920, „pro své vnitřní neurovnané poměry neměla velké příťažlivosti pro ty z brněnských vysokoškoláků, kteří opustili církev římskokatolickou“.¹² Ku konfesii československej cirkvi sa hlásilo päť študentov odboru strojníckeho a elektrotechnického inžinierstva (Miroslav Brzbohátý, Josef Došek, Viliam Florec, Jiří Janko, Adolf Kužel), dvaja študenti odbo-

9 KREJČÍ, D. a jeho žáci. *Sociální poměry...*, s. 26.

10 KREJČÍ, D. a jeho žáci. *Sociální poměry...*, s. 28.

11 Pozri nekrológ *Vodohospodársky spravodajca*, 22, 1979, s. 222.

12 KREJČÍ, D. a jeho žáci. *Sociální poměry...*, s. 28.

ru stavebného inžinierstva (Jiří Pavlásek, Bohumír Sigmund) a jeden študent chemického inžinierstva (Zdeněk Rolenc). Všetci študenti si zapísali českú národnosť. Bolo to pochopiteľné, pretože Československá cirkev sa na Slovensku na rozdiel od Čiech, Moravy a Sliezska nerozšírila. V medzivojnovom období tu vzniklo 14 zborov, ktoré tvorili najmä Česi pracujúci na Slovensku.

Kvôli prehľadnosti grafu sú ostatné konfesie v položke iná konfesia. Tvoria ju sedmi študenti (t. j. asi 1 %) hlásiaci sa ku gréckokatolíckej konfesii, šiesti študenti (t. j. 0,9 %) k českobratskej cirkvi evanjelickej, štyria študenti (t. j. asi 0,6 %) k pravoslávnej konfesii a jeden študent (t. j. 0,1 %) k baptistickej cirkvi.

Študenti vyznávajúci gréckokatolícku vieru na ČVŠT v Brne boli predovšetkým cudzinci, z Ukrajiny a Poľska. Piaty študent zo Slovenska navštevoval odbor strojníckeho inžinierstva (Vincent Gábor, Gejza Magócsy, Alex Nevický, Gejza Pásztor, Štefan Timko) a po jednom odbor zememeračského inžinierstva (Juraj Džupa) a architektúry a pozemného staviteľstva (Andrej Špeník). Traja uviedli slovenskú národnosť, dvaja G. Pásztor¹³ a Š. Timko maďarskú národnosť, a po jednom ukrajinskú národnosť A. Nevický a československú národnosť A. Špeník. Všetci pochádzali z východného Slovenska, kde sa aj narodili s výnimkou J. Džupa, ktorý sa narodil v McKesporte (USA). Pritom A. Nevický bol synom pravoslávneho farára.

K pravoslávnej konfesii sa hlásili dvaja študenti (Peter Golovčanský, Rostislav Zajíc) z odboru stavebného inžinierstva a dvaja odbor strojníckeho inžinierstva (Vladimír a Vladislav Zajícovi). Všetci štyria sa narodili v Rusku. Zajícovi boli synmi poručíka Václava Zajíca a uvádzali českú národnosť. Golovčanský uvádzal československú národnosť. Ako už bolo uvedené študenti hlásiaci sa k pravoslávnej konfesii tvorili na českých vysokých školách v Brne v medzivojnovom období tretiu najväčšiu skupinu. Bolo to dané prívom emigrantov z Ruska po revolúcii a občianskej vojne. České prostredie ponúkalo okrem kvalitnej výučby aj blízky slovanský jazyk a toleranciu oproti napr. Poľsku. Československo sa v 20. rokoch stalo centrom ruskej emigrácie v strednej Európe.¹⁴

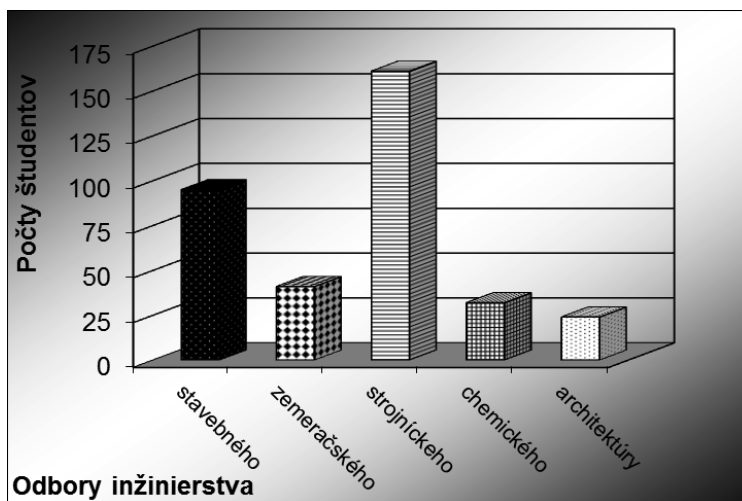
K baptistickej konfesii sa hlásil Ján Kráľovský, ktorý študoval v rokoch 1933 – 1936 odbor zememeračského inžinierstva. Pochádzal z Gložan v Srbsku a asi patrila bratskej jednote baptistov, čo je evanjelikálna cirkev.

Hoci v matrikách sa objavujú aj stúpenci islamu, budhizmu alebo iných náboženstiev, nikto zo Slovenska nekonvertoval na inú vieru. V Čechách

13 Pásztor zapísal v školskom roku 1936/37 slovenskú národnosť.

14 FRANĚK, O. *Dějiny české vysoké školy technické v Brně*, s. 192.

v medzivojnovom období vykonávali aktívnu misionársku činnosť mnohé cirkvi a denominácie ako napr. svedkovia Jehovovi, armáda spásy, unitári, atď., ale ich vplyv na niektorých študentov zo Slovenska sme nezaznamenali.

Graf č. 2: Študenti zo Slovenska hlásiaci sa k rímsko-katolíckej viere na ČVŠT v Brne v medzivojnovom období podľa jednotlivých odborov

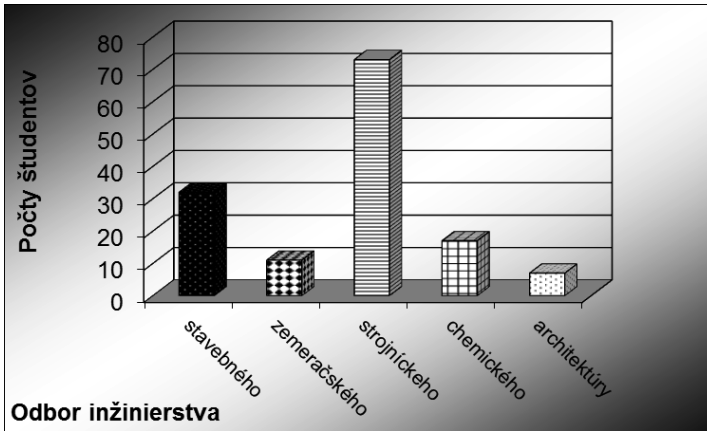
Najviac študentov rímsko-katolíckej konfesie 161 (t. j. 22,9% zo všetkých študentov zo Slovenska, navštevujúcich ČVŠT v Brne v medzivojnovom období) navštevovalo odbor strojníckeho a elektrotechnického inžinierstva,¹⁵ potom nasleduje odbor stavebného inžinierstva 95 študentov (t. j. 13,5 %), odbor zememeračského inžinierstva 41 študentov (5,9 %), chemického inžinierstva 32 študentov (4,5 %) a nakoniec odbor architektúry a pozemného stavitelstva 23 študentov (3,4 %).

Trochu inak ale vyznie údaj, koľko percent na danej fakulte tvorili študenti zo Slovenska hlásiaci sa k rímsko-katolíckej konfesii. Najväčšie percentuálne zastúpenie mal odbor zememeračského inžinierstva 58,6 %, potom nasleduje odbor architektúry a pozemného stavitelstva 53,3 %, odbor stavebného inžinierstva 52,2 %, odbor strojníckeho a elektrotechnického inžinierstva 48,6 % a nakoniec odbor chemického inžinierstva 42,1 %.

¹⁵ Pozri tiež BERNÁT, L. Študenti zo Slovenska na strojníckej a elektrotechnickej fakulte Českej vysokej školy technickej v Brne v medzivojnovom období. In *Slovenská štatistika a demografia*, 23, 2013, č. 2, s. 55. V tejto štúdií spresňujeme údaje z uvedeného článku.

Ak porovnáme výskum s percentuálnym zastúpením všetkých študentov ČVŠT v Brne, tak podľa D. Krejčího, najviac rímsko-katolíkov študovalo na odbore stavebného inžinierstva 62,14 % a najmenej na odbore chemického inžinierstva 48,1 %.¹⁶

K rímsko-katolíckej konfesii sa hlásili aj tri študentky Anna Mišíková, Miluše Sachová z odboru strojníckeho inžinierstva a Matidla Akvitána Macurová z odboru architektúra a pozemné staviteľstvo.

Graf č. 3: Študenti zo Slovenska hlásiaci sa k evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na ČVŠT v Brne v medzivojnovom období podľa jednotlivých odborov

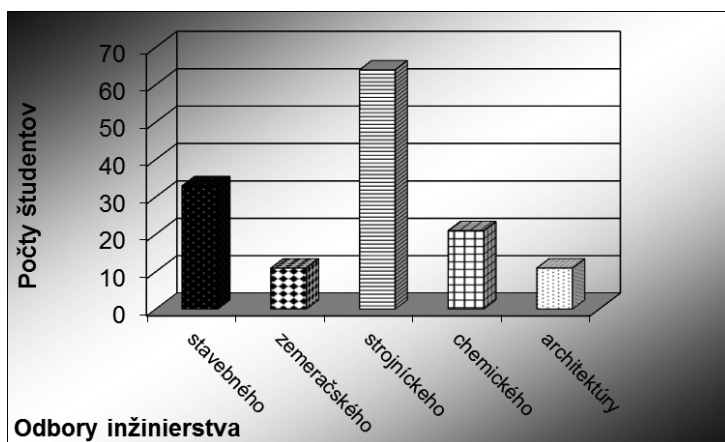
Pri komentovaní študentov hlásiacich sa k evanjelickej konfesii, nemôžeme s výskumom D. Krejčího precíznejšie pracovať, nakoľko v ňom pod pojmom „evanjelik“ boli chápané všetky vyznania, teda aj helvétske, česko-bratrské, atď. Relatívne vysoký počet študentov hlásiacich sa k „evanjelickej“ konfesii súvisel čiastočne s tým, že študenti pochádzali z kňazských a učiteľských rodín, kde sa dával dôraz na vzdelanie a našli sa tiež relatívne dostatočné finančné prostriedky na štúdium synov, ktorí sa nevydali na kňazskú alebo učiteľskú dráhu.¹⁷ To boli napr. Ivan Halaša (odbor stavebného inžinierstva), Karol Fábry, Aladár Chriaštel (odbor elektrotechnického inžinierstva). Pri učiteľoch však absentujú záznamy, či boli zamestnaní v štátnej alebo cirkevnej škole.

¹⁶ KREJČÍ, D. a jeho žáci. *Sociální poměry...*, s. 29.

¹⁷ BERNÁT, L. Študenti zo Slovenska v odboroch inžinierskeho staviteľstva brnianskych vysokých škôl technických v medzivojnovom období. In *Slovenská štatistika a demografia*, 23, 2013, č. 4, s. 55.

Najviac študentov hlásiacich sa k evanjelickej cirkvi augsburského vyznania 73 (t. j. 52,1 %) navštevovalo odbor strojníckeho a elektrotechnického inžinierstva, potom nasleduje odbor stavebného inžinierstva 32 študentov (t. j. 22,9 %), odbor chemického inžinierstva 17 študentov (12,1 %), odbor zememeračského inžinierstva 11 študentov (7,9 %), a nakoniec odbor architektúry a pozemného staviteľstva 7 študentov (presne 5 %).

Inak vyznieva údaj, koľko percent na danej fakulte tvorili študenti zo Slovenska hlásiaci sa k evanjelickej cirkvi augsburského vyznania. Najväčšie percentuálne zastúpenie mal odbor chemického inžinierstva 29,4 %, odbor strojníckeho a elektrotechnického inžinierstva 22,1 %, potom nasleduje odbor stavebného inžinierstva 17,6 %, zememeračského inžinierstva 15,7 % a najmenej mal odbor architektúry a pozemného staviteľstva 15,5 %. Zaujímavá je vyrovnanosť od 22 % po 15 %.

Graf č. 4: Študenti zo Slovenska hlásiaci sa k židovskej konfesii na ČVŠT v Brne v medzivojnovom období podľa jednotlivých odborov

Zo zápisov nedokážeme zistiť, koľkí z nich sa hlásili k neologickému smeru a koľkí k ortodoxnému smeru. Ako sme už konštatovali vyšší počet študentov židovskej viery, bol spôsobený príchodom týchto študentov z budapeštianskej techniky, kde bol stanovený numerus clausus na počet študentov hlásiacich sa k židovskej viere. Aj na pôde vysokých škôl technických zazneli hlasy pre stanovenie numerus clausus kvôli preplnenosti škôl. Centrom študentských búriek bola Praha, ale tiež v Brne sa ozývali hlasy pro et contra. Nešlo len o vylúčenie židov, ale tiež cudzincov. Protižidovské demonštrácie boli intenzívnejšie na NVŠT, predovšetkým z iniciatívy spolku Deutsche Studentenschaft, ale pripojilo sa aj niekoľko stoviek českých

študentov. Žiadosti pre numerus clausus pre študentov židovského pôvodu neboli vypočuté, s výnimkou nacistifikujúcich sa nemeckých technických vysokých škôl.

Židovskú konfesiu uvádzali tiež tri študentky odboru chemického inžinierstva Augusta Feinerová, Irena Löwyová a Gabriela Rothová. Ich počet bol rovnaký ako študentiek hlásiacich sa k rímsko-katolíckej viere.

Vysoký počet študentov židovskej konfesie bol daný tiež dôrazom mnohých židovských rodín na vzdelanie a ich hmotným postavením. Nenašli sme tu však ani jedného študenta, ktorého otec by bol rabínom, šábesom alebo kantorom.

Najviac študentov hlásiacich sa k židovskej konfesii 64 (t. j. 45,7 %, zo všetkých študentov židovskej konfesie pochádzajúcich zo Slovenska a navštevujúcich ČVŠT v Brne v medzivojnovom období) navštevovalo odbor strojníckeho a elektrotechnického inžinierstva.

Druhým najnavštevovanejším odborom bolo stavebné inžinierstvo s 33 študentmi (t. j. 23,6 %). Počet študentov židovskej konfesie bol o jedného študenta vyšší ako študentov evanjelickej cirkvi augsburského vyznania.

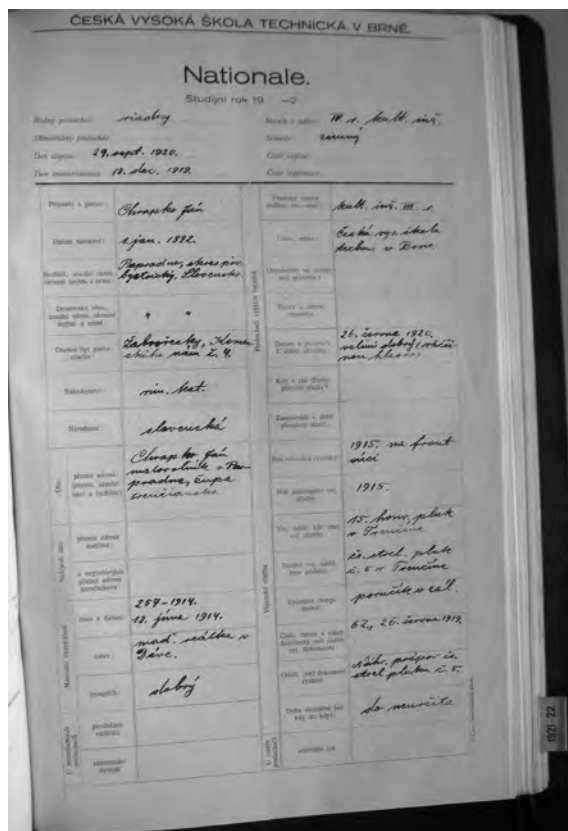
Tretím najnavštevovanejším odborom bolo chemické inžinierstvo s 21 študentmi (presne 15 %), teda o šesť študentov viac ako z evanjelickej cirkvi augsburského vyznania. Po 11 študentov (7,9 %) navštevovali odbory zememeračského inžinierstva a architektúry a pozemného staviteľstva. V odbore architektúry a pozemného staviteľstva študovalo o štyroch študentov viac ako z evanjelickej cirkvi augsburského vyznania a v odbore zememeračského inžinierstva bol počet rovnaký.

Inak vyznie údaj, koľko percent na danom odbore tvorili študenti zo Slovenska hlásiaci sa k židovskej konfesii. Najväčšie percentuálne zastúpenie mal odbor chemického inžinierstva 27,6 %, teda viac ako štvrtina všetkých študentov zo Slovenska. Potom nasleduje odbor architektúry a pozemného staviteľstva 24,4 %, t. j. takmer jedna štvrtina. Ďalej sú to odbory strojníckeho a elektrotechnického inžinierstva 19,3 %, odbor stavebného inžinierstva 18,1 % a zememeračského inžinierstva 15,7 %. Ani na jednom odbore nebol počet študentov židovskej konfesie menší ako 15 %.

Študenti si založili Spolek posluchačů techniky, ktorý sa skladal z organizácií jednotlivých odborov a záujmových odborov, ako napr. kultúrno-spoločenského odboru Zora, telovýchovného a športového odboru. Študenti sa neorganizovali podľa konfesie, viera bola ich individuálnou záležitosťou. Bolo to pochopiteľné – spolok mal „Podporovat technickou vědu a stavovské technické zájmy...“¹⁸

18 FRANĚK, O. *Dějiny české vysoké školy technické v Brně*, s. 195.

Preto tiež vieme o náboženskom živote študentov tak veľmi málo. V ďalšom bádaní bude nutné komparovať a doplniť výsledky výskumu so zisteniami z iných technických škôl v Česko-Slovensku – NVŠT v Brne a Prahe, ČVŠT v Prahe, s univerzitami v Čechách aj v zahraničí. K doplneniu informácií iste napomôžu aj denníky alebo spomienky študentov.

Obr. 1. Zápis v „nationaliách“ ČVŠT v Brne študenta odboru kultúrneho inžinierstva Jána Chrapka v školskom roku 1920/21

Kat.-Nr. 99

Ordentlicher Hörer.

Matrikel-Nr. 92
Tag der Immatrikulation: 3. Okt. 22

Kat.-Nr. 99

Fachkollegium: *Chemische Technik*

Vor- und Zuname: *Löwy Irén*

geboren am *19. Juni 1896* in *Horvát* von zu *geb. zugehörig* zuständig nach

Religion: *griech.* Nationalität: *griech. / ungar.*

Zuletzt besuchte Lehranstalt: *Rechnh.* in *griech.*

Grundlage, auf welcher die Immatrikulation erfolgte:

Staatsprüfung		Doktorat	
1. am <i>21. September 1921</i>	II. am <i>1. Okt.</i>	am <i>1. Okt.</i>	am <i>1. Okt.</i>
abgelegt		abgelegt	

die Aufnahmezeit pr. K am 19
Veränderungsdatum K N 19

Darüberhinzu: Kollisionszeit: *1. Okt. 1922* am *1. Okt. 1922* K
Lohnsteuerklasse: *III* am *1. Okt. 1922* K
Ist die Einkommensteuer: *geb. 1922* befreit *geb. 1922* befreit

Anmerkung	Lehrfächer	Er- teilung des Zeugnis	Studienfortg. bei der					Erhält das Zeugnis	Anmerkung
			entschieden	nochzubeurteilen	abgeschlossen	Prüfung	Prüfung		
			best.	noch	best.	best.	best.		
	<i>Prüfung an <u>Chemie</u></i>	<i>2/3</i>							<i>Wegweis auf <u>Chemie</u></i>
	<i>Prüfung an <u>Chemie</u> (I. Kurs)</i>	<i>2/3</i>							
	<i>Prüfung an <u>Chemie</u> (II. Kurs)</i>	<i>2/3</i>							
	<i>Prüfung an <u>Chemie</u> (III. Kurs)</i>	<i>2/3</i>							
	<i>Prüfung an <u>Chemie</u> (IV. Kurs)</i>	<i>2/3</i>							
	<i>Prüfung an <u>Chemie</u> (V. Kurs)</i>	<i>2/3</i>							
	<i>Prüfung an <u>Chemie</u> (VI. Kurs)</i>	<i>2/3</i>							
	<i>Prüfung an <u>Chemie</u> (VII. Kurs)</i>	<i>2/3</i>							
	<i>Prüfung an <u>Chemie</u> (VIII. Kurs)</i>	<i>2/3</i>							
	<i>Prüfung an <u>Chemie</u> (IX. Kurs)</i>	<i>2/3</i>							

1922

Obr. 2. Zápis v „nationáliách“ NVŠT v Brne študentky odboru chemického inžinierstva Ireny Löwyovej v školskom roku 1921/22. V školskom roku 1922/23 študovala 4. ročník na ČVŠT v Brne, kde úspešne ukončila štúdium.

ADALÉKOK A HOLLANDIAI MAGYAR
GYERMEKMENTÉS TÖRTÉNETÉHEZ
ISMERETLEN HOLLANDIAI ADATOK: K. H. MISKOTTE
RÉSZTVÉTELE A MAGYAR GYERMEKEK FELKAROLÁSÁBAN

HERMÁN M. János

*Supplements to the history of saving Hungarian children in the
Netherlands*

The history of the diakonia starts with the helping of the small and the fallen. The Church regards its service in the world as essential to practice love, that is, the conquest of evil with doing good. In times of sorrow and distress then though, also the most simple men should protect life and pursue peace, like accepting children and persecuted people in his home.

Touching statistics testifies of the fact that in the time of World War I, the Netherlands gave shelter to tens of thousands of Belgian refugees, and starting from 1919 to the hungry and weakenend hungarian children. Other western-European countries deployed similar activities, but the Dutch figures are taking a rise in the numbers of humanitarian actions, in which the protestant and catholic churches had a major part. Probably between 1920 – 1930 30.000 children from Hungary were nursed and taken care of in the Netherlands. For an alleged period of three months. But often it was also for a period of one year or, two years. For the second time, in the years 1947-48, the hungarian child aid actions were repeated, this time probably a number of 1500 catholic and reformed children arrived in the Netherlands. In this paper we count for a new element the work and organizational efforts of the Professors in Theology Kornelis Heiko Miskotte and Van Ruler, respectiveley Erzsébet Kisjókai Szakal poet on Dutch and Hungarian soil.

Key words: *Hungarian children, Netherlands, Kornelis Heiko Miskotte, Van Ruler.*

Régi újságokban és levelekben Miskottenek magyarokért írott és mondott szövegeire, illetve mondataira találunk, olyanokra, amelyekről eddig nem tudtunk.

Kornelis Heiko Miskotte munkásságának és hatásának szerepét mindenképpen érdemes tanulmányozni a magyar teológiai irodalomban, a köztudatban pedig úgy is számon tartani, mint a világháborúkat átvészelt magyar gyermekek egyik jeles pártfogóját.

Miskotte falusi lelkipásztorként intézkedett 1924-ben; a második világháborút követően pedig neves teológusként szólalt meg a magyar gyermekek felkarolásának és hollandiai gondozásának ügyében.

Neve és tudományos munkássága¹ ma az erdélyi lelkipásztorok előtt egyáltalán nem ismeretlen, aktualitását sem kell erőltetni: „A miskottei teo-

1 BOER, D. Ismer minket az Isten. Ford. Juhász Tamás. In *Református Szemle*. 2007, C.évf., 3. sz., s. 537-552. Elhangzott Györgyfalván, 2005 októberében a Romániai Országos Református Lelkészértekezleti Szövetség és a holland továbbképző intézet szervezésében tartott önkéntes továbbképzőn. Koordinátor: Ries Nieuwkoop református lelkész, Zwolle.

Miskotte életrajzát és tudományos pályájának ismertetését lásd FERENCZ, Á. A titok felé nyújtózkodva. In *Református Szemle*. 2007, C. évf., 3. sz., s. 553 – 573.

Kornelis Heiko Miskotte 1894. szeptember 23-án született Utrechtben, a teológiát is az ottani egyetemen végezte. A zsidó vallás lényegéről írt disszertációt 1932-ben (*Het wezen der Joodsche Religie*). Nagy fenomenológiai munkája, az Edda és Thóra, 1939-ben jelenik meg, ezt követi a Bibliai ABC 1941-ben. Leideni professzor 1945 és 1959 között, dogmatikát és biblikai teológiát tanít. Amszterdamban, ahol az egyház peremén élők között – elsősorban értelmiségiek között – lelkészként városi missziót végzett 1945-ben néhány amszterdami lelkész társával együtt kiadta a *Micsoda lélek lakozik bennünk?* című röpiratot, amelyben bejelentették, hogy belépnek a szociáldemokrata pártba. Miskotte maga már a háború előtt tagja volt ennek a pártnak. Főműve: *Hogyha hallgatnak az istenek*. Az Őszövetség értelméről írott művének első változata 1956-ban jelent meg. Nyugdíjba vonulása után a *Hervormde Kerk* énekeskönyvügyi bizottságának lett az elnöke, és nagy eredménynek számít az 1973-ban megjelent egységes Énekeskönyv az Egyházak számára, vagyis a *Liedboek voor de Kerken*. Családi életéről: többgyermekes, mélyhitű református családból származik, 1923. szeptember 23-án házasságot kötött Cornelia Johanna Cladder ápolónővel, öt gyermekük született, sajnos 1946 októberében felesége és Alma nevű leányuk ételmérgezés következtében meghalt. 1953. november 13-án újraházasodik, egy lelkész özvegyét veszi feleségül, akinek a neve Janneke van Pienbroek. Elhunyt 1976. augusztus 31-én.

– A cortgenei magyar gyermekakcióra Ries Nieuwkoop hívta fel a figyelmemet 2005-ben.

– Dr. Ferencz Árpádnak, a DRHE tanárának mondok hálás köszönetet az *Élet és Jövő* egyik 1948-as számáért.

– Dr. Ladányi Sándornak, a KGRE professzorának mondok e helyen is köszönetet a küldött anyagokért.

– Dr. Ladányi Sándorné Kozma Borbála asszonynak mondok köszönetet a szíves segítségért.

– Miskotte szövegeinek a fordítását átnézte Rebeka Rubinka, az anyaggyűjtésben segédkezett János Zsolt és Zsuzsika.

– Dr. Tóth Miklós szíves közléseiért is köszönetet mondok e helyen.

– Urbán Ákosnak és Emökének hálásak vagyunk a hadadi családfüzet kiadásának támogatásáért és a folyóiratokért.

– A belgiumi magyar gyermekakció szempontjából fontos névsorokért és egykori közleményekért Dobai Sándornak mondok köszönetet. A jelenleg Liège-i r.k.

lógia nagy erőssége, hogy úgy leplezi le az emberi hübriszt, hogy közben a modern ember életérzését komolyan véve az élet értelmét jelentő Krisztus-követést mutatja fel. A teológiai etika a 20. században felismerte ennek a lehetőségnek az erejét, de napjainkra mintha lanyhulni látszana hatása.”²

Miskotteval foglalkozva nem tehetjük, hogy csupán lábjegyzetben említsük meg azt a derék ismeretterjesztő vállalkozást, amely a holland református teológiai gondolkodás három markáns képviselőjének rövid életrajzát és néhány ígéhirdetését közli. Miskotte, Noordmans és Van der Werf személyéről van szó, és sokunk számára ez volt a legelső alkalom a velük való megismerkedésre. A jó harminc évvel ezelőtti „földalatti” kiadás részletei talán még felderíthetők. A szálak Hebe Kohlbrügge asszonyhoz vezetnek,

magyar főlelkész szerint a Caritas Catolica brüggei irodájában vagy a brüsszeli főirodájukban lehetne még szerencsésen kutatni. Magától értetődik, hogy a korabeli flandriai protestáns gyülekezetek leváltáraiban is van anyag, főleg azok diakóniai bizottságainak jegyzőkönyveiben. Elismerő tisztelettel idézem ft. Dobai Sándor 1998. augusztus 20-án kelt levelét: „Kedves János! Minden igyekezetem ellenére nem tudtam semmi érdemlegeset előkeríteni a régi könyvekből. E két részlet egy 1934-ben megjelenő Évkönyvből van véve. De akkor már nem tárgyalták a gyermekakciót, mely a 20-as évek után főleg 1924-29-ig tartott. Akkor kb. 10 000 magyar gyermek érkezett, rövidebb-hosszabb időre, a Caritas Catholica szervezésében befogadó családokhoz. Nagy része persze visszament. Legtöbben flamand vidéken, főleg nagycsaládoknál nyertek befogadást. Most hálnak meg az utolsók, akik akkor gyermekként jöttek és itt maradtak. Nagyon sokat ismertem közülük. Talán a Caritas főirodájában, Brüsszelben vagy Brüggeben találsz nyomokat. Szeretettel köszöntelek: Sándor bátyád.”

– Posta Benjámint OFM brüsszeli lelkész segítőkészségéért is e helyen mondom köszönetet a küldött anyagért. Idézem a levele vonatkozó részét: „Kedves János Testvérem!... Mellékelem az eddig összegyűjtöni sikerült anyagot a gyerekségély akcióról. Ezek mind a megjelölt szerzőtől származnak, t.i. személyes látogatásom alkalmával kaptam ajándékba tőle azzal a felhatalmazással, hogy szabadon használhatom. Négy újságcikk, közlemény. (A gépelt adattáblázat nem tudom hogy hol jelent meg, vagy megjelent-e egyáltalán.) Végül ezen kutatás eredményeként készült egy film, amit a holland tv is leadott. A másik két lapos melléklet a Gent-Ostakker-i Magyar Flamand Baráti Kör lapjának legutóbbi számából való. A hátlapján ott van minden adat, ami az esetleges kapcsolatfelvételt elősegítheti... Isten áldotta szent szolgálatot kíván, szeretettel paxol legkisebb testvéred az Úrban, Benjámint. Brüsszel, 1998. május 3.”

– Hálás vagyok dr. Borovi József professzornak, akitől a legtöbb anyagot kaptam, és akinek én is továbbítottam hollandiai dokumentációt az időközben megjelent művéhez: BOROVI, J. *Magyar katolikus lelkipásztorok szolgálata Hollandiában*. Budapest : Szent István Társulat, 2002. s. 39 – 44.

- 2 FERENCZ, Á. A titok felé nyújtózkodva. Megjegyzések K. H. Miskotte teológiájának margójára. In *Református Szemle*. 2007, C. évf., 3. sz., s. 573. – Ugyanezen cím alatt megjelent a DRHE 2006/2007-es Orando et laborando c. értesítőjében is, Debrecen, 2007. Dr. Ferencz Árpád tanulmánya Miskotte életművének értő, kiváló magyar összefoglalása.

akinek szoros kapcsolata volt a három teológussal.³ A Holland prédikációk című kis kötetéről van szó, ahol az Ézs 38,19 alapján az életszeretetről, az 1Móz 4,15 alapján pedig a szent jegyről olvashatunk két magvas prédikációt Miskotte neve alatt.⁴

Miskottenak a nevezetes holland-magyar gyermekakciókban való részvétele valahogyan a háttérbe szorult, talán csak a témával foglalkozók tudnak róla.

Halálának évében, 1976 folyamán jelent meg az a ritkaságszámba menő kiadvány, amelynek a főcíme: Mint aki szolgál..., és amely nem más, mint Cortgene gyülekezetének híradója, annak csonkítatlan kiadása, vagyis a lap összes példányai 1923 októberétől 1925 áprilisáig.⁵

Jóllehet 1921-ben került első gyülekezetébe, a híradó szerkesztésére csak két év múltával kerülhetett sor, és azt beiktatási prédikációjának tanításával indította: Jézust szolgáló szeretettel lehet igazi gyülekezetté válni.

Megjegyezzük, hogy a lapban egyetlen előkészítő hírt sem találunk a magyar akcióval kapcsolatban, pedig a számunkra fontos írásából kiderül, hogy komoly, befogadó családokat kereső szolgálatot végzett a magyar gyermekek emlékezetes érkezése előtt. Azt viszont, hogy a magyar gyermekek érkezéséről szóló írás maradandó értékű, már 1946-ban jelezték azok a szerkesztők, akik azt a tíz legfontosabb cortgenei esszé közé sorolták.⁶

3 KOHLBRÜGGE, H. *Twee maal twee is vijf*. Kok-Kampen, 2002. H. Kohlbrügge és Miskotte ismeretsége az ellenállás idején vált szoros kapcsolattá. Lásd e könyvben a 41. és 56. oldalakon leírtakat, ahol Miskotte kérdéseit közvetítette Karl Barth felé, vállalva a háborús veszedelmekkel járó utazást Svájcba, vagy amikor Amszterdamban részt vesz Miskotte igehirdetésén 1945. május 9-én, a német kapitulálás után.

4 Holland prédikációk. Stencilezett sokszorosítással készült példány. Kiadási hely és évszám megjelölése nélkül. Hebe Kohlbrügge asszony nekem ajándékozott egy példányt 1983. szeptember 25-én. – Antal József (postacademiai képzésen vett részt az utrechti egyetemen 1969 december és 1970 márciusa között) szóbeli közlése nyomán írom, hogy a Miskotteről szóló ismertetést és a két prédikációt ő fordította Etéden, a másik két szerzőt más fordította. A holland nyelvű összefoglalókat valószínűleg Jan Schippers írta. E kötetnek példányát találjuk a Sárospataki Református Gimnázium Könyvtárában, jelzete: b.28.185. Érdekes, hogy a 93 oldalas füzet megjelenési évének a katalógusban itt 1978 van feltüntetve.

5 MISKOTTE, K. H. *...als een die dient. Volledige uitgave van het 'Gemeentebloodje Cortgene'* [Mint aki szolgál... A 'Cortgene Gyülekezeti Híradó' csonkítatlan kiadása]. Ten Have/Baarn, 1976. A továbbiakban: G. C.

6 MISKOTTE, K. H. In de gecroonde Allemansgading. Keur uit het verspreide werk van prof. dr. K. H. Miskotte. Bijeengebracht door Willie C. Snethlage en E. A. J. Plug. Callenbach, Nijkerk, 1946, s. 53 – 54.

I.

De Hongaartjes komen. Első közlés

Az első évfolyam 19. számában, pontosabban az 1924. március 15-i számban Jönnek a kismagyarok címmel egy megható jegyzetet közöl, amelyet a következő számban folytat. Mivel forrásjellegű, ezért az értékes miskottei szöveget teljes egészében idézzük magyar fordításban:

„Eleinte csak a sürgés-forgás látszott. Azután a felkelő nap sugaraitól övezve, beszálltak a gátakon gyorsan áthajtó négy autóba. Összezsúfolódva ültek, mindnyájan bólintottak és kacagtak, a vezetők felé kacsintottak, integettek, mutogattak. A fiúk ablaküveghez nyomott orral követték, hogy a sárga autók egymást előzve miként kergetőznek. Eközben elfelejtették a vonaton töltött hosszú utat és nézték a fényt, valósággal érezték a fényt, amíg a szemükben is fény támadt; a kislányokból valami felszabadult, megtört a zárkozottság kerge.

Mindenütt emberek sietnek ki a házaikból az utcára és integetnek, és a meleg tekintetüket hozzák elő a fényben; belőlük is feltör valami „ah, menyire, milyen keményen beenyvesedtünk, halvány lehetősége sem volt annak, hogy természetes érzések jussanak ki szívünkéből, hiszen még a legnagyobb megindulásainkat is szégyelljük”.

Azt azonban látni kellett volna úgy, ahogyan azt én láthattam az első ülésről: itt ott egy-egy merev kéz emelkedik a levegőbe, először félig, ügyetlenül, még egy kicsit görcsösen, aztán (miután a gyermekek valamennyien visszaintenek) felszabadultan, erőteljesen és meghatóan; könnyedén leng a bütykös ököl le és fel, könnyek tolnak a szemekbe. Mi is az, az a csodálatos, ami áthatja és felkavarja a szívünket? Csak az együttérzés lenne? Úgy hiszem, hogy sokkal többről van szó. Akkor mi másról?”⁷

Az első híradás a magyar gyermekek Cortgene községbe való érkezéséről mintegy keresztmetszete is a Miskotte és a gyülekezete közötti kapcsolatról, az egymástól való távolságtartásról, az Ige megértése és elfogadása körüli nagy különbségekről.

Másrészt a magyar gyermekek érkezése váratlanul épült érzelmi hidat is jelentett a lelkipásztor és a hívei között. Nemsokára ehhez hasonlítottak

7 G. C. i.m. s.101. A jegyzet Holland címe: De Hongaartjes komen.

Megjegyezzük, hogy 1924. március 15. egy szombati napra esett és Cortgene egyházközségében az aznapi bibliaolvasásra az ApCsel 25. fejezete volt a kijelölt rész. Az ige hirdetés textusa 1924. március 2-án Ex 20,27; márc. 9-én a textus: Préd 10,7; március 16-án, vasárnap Mt 6,6-11 volt az alapige, egy hét múlva, március 23-án pedig Jn 13,30-31.

1924 júniusában első gyermekük, Titia születése alkalmával esett látogatósok a parókián.

Nyilvánvaló, hogy Miskotte – környékbeli kollégáihoz hasonlóan – vezető szerepet vállalt a gyermekek fogadásában és elhelyezésében.

Cortgene múltjáról

Manapság Kortgene név szerepel a közigazgatási névjegyzékben, egyházszerzetileg pedig Kats-Kortgene Protestáns gyülekezete lépett a helybéli Hervormde Kerk örökségébe. Történetileg a 13. századig nyúlnak vissza a parókiára vonatkozó adatok, míg 1530-ban a Szent Félix nevű szökőár mindent elpusztított, kivéve a templomtornyot, amely 150 évre a víz alá került.

Amikor 1681-ben hozzáfogtak a templom csarnokának építéséhez, a templomtornyot úgy erősítették meg, hogy új falat húztak köréje. A harang 900 kilós, amit Tromp holland tengernagy hadizsákmányként hozott egy francia szigetről és a községnek adományozott. Németek vitték el 1942-ben, de hajójuk elsüllyedt és a háború végén a hollandok kihalászták az 1661-ben öntött Suzanne nevű harangot. Az egyházközség egy monumentális orgonát építtetett 1905-ben a Nicolaaskerk szentélyébe.⁸ Kortgene 1413 óta városi jogokkal bír. A kisváros lakosainak száma 1874-ben 1037 fő, 1974-ben pedig 1275 lakost írtak össze. A gyülekezet ma is abba a templomba jár istentiszteletre, mint Miskotte idejében, de a fényképek alapján a templombelső teljesen átalakult az 1953-as katasztrófát követően, amikor az árvíz még a keresztelőmedencét is kisodorta a templomból, és azt többé soha nem találták meg. A levéltári anyag is megsemmisült, de ami fájdalmasabb az az, hogy igen sokan pusztultak el a lakosok közül. Kortgene protestáns gyülekezetének mai lelkipásztora, Nico L. M. Vlaming szíves közlése szerint Miskotte volt a 18-ik lelkipásztor az 1689-től Kortgenében szolgáló lelkészek névsorában, amint arról a konzisztóriumban található feliratos tábla tanúskodik.

A rendelkezésünkre álló gyér anyagból egy 1905-ös ébredési-evangélizációs kampány leírása arról vall, hogy buzgóság szempontjából kicsiny volt az a gyülekezeti mag, amelyik nyíltan vállalni merte a példamutató keresztyén

8 Az adatok a műemlékvédelmi egyesület emléktáblájáról és POLS, C. P. «Kortgene in oude ansichten» című albumából származnak. Zaltbommel : Europese Bibliotheek, 1974. [online], Dostupné na internete:

http://www.europese-bibliotheek.nl/nl/boeken/Kortgene_in_oude_ansichten/100-106630/artikel/1#fragment

Lásd még: BRUIJNS, J. *Met veele voorregten begunstigd – Wandeling door de geschiedenis van Kortgene. Uitg.* De Koperen Tuin, Goes, 1991. 142 s.

életet, viszont annál több volt a közömbösök vagy az őket gúnyolók száma.⁹ Miskotte négy évig tartó cortgenei szolgálatára¹⁰ nézve egy korabeli tanú visszaemlékezései nyomán utalunk. A J. Versee által leszűrt következtetések hiteleségéhez nem fér kétség.

A presbiter a volt lelkészük 75. születésnapján úgy látta, hogy Miskotte valóságos jelenségnek számított: „a szeretet követelményei iránt végtelenül következetes volt.” Szerette a sziget népét, miközben felfedezte a zeelandi táj szigorú szépségét. Egyházilag nézve Észak-Beveland legpusztább területén szolgált, ahol a lelkiséget illetően minden az ezékieli prófécia csontokkal teleszórt vidékéhez hasonlított.

Mivel kritikusan viszonyult a társadalmi kérdésekhez, ezért sok ellenállásba ütközött. Egyesekkel életre szóló barátságot kötött, de amikor kibúcsúzott, akkor úgy tűnt, hogy a gyülekezettel való kapcsolata olyan volt, mint egy szerencsétlen házasságon belüli viszony. Gyakran nem értették meg, máskor pedig nem osztoztak egymás életrajzában. Hallgatóinak és olvasóinak a szívében azonban elindított valamit azáltal, hogy hirdette „az Elrejtett iránti határtalan bizalom új vallását.”¹¹

Hozzá kell tennünk, hogy Miskotte a naplójában árnyaltabban ír arról a mintegy 1350, „tág értelemben vett konfesszionális egyháztagról, akik nagyjából jóindulatúak, felületeseek, kellemes-egyháziasak (vasárnaponként kétszer templomosak) és keresztyén-történelmi beállítottságúak.”¹²

De Hongaartjes komen. Második közlés

„Nem, nem csupán együttérzés; ez a mi vérrokonságunk vonzalma, vadul feltörő és édes felismerése annak: ezek a mi gyermekeink, fi- és lánytestvére-

9 COUVÉE, H. J. Over de samenkomsten te Cortgene op. 23 en 24 oktober, 1905. In *Enige herinneringen aan de opwekking in Holland in 1905*. Door Johannes de Heer, opnieuw uitgegeven door D. P. Baan, Sliedrecht.

10 K. H. Miskotte 1914 és 1920 között folytat teológiai tanulmányokat az utrechti egyetemen. Miskottét 1921. február 30-án hívják meg Cortgenebe, május 12-én Utrechtből hajóval költözteti az édesapja a szigetre. Cortgenei beiktatása 1921. május 22-én volt, amikor a híres amszterdami lelkész, Chr. Hunningher szolgált. Kibúcsúzó istentiszteletének dátuma: 1925. március 29. Meppel gyülekezetébe távozik. A klasszikus zenét és a sportot kedvelő fiatalember – Cortgenebe készülve – naplójában azon töpreng, hogy talán sohasem fog többé futballmeccset látni. Lásd: VAN DER MEIDEN, W. *Om de kracht van het weerwoord – de aanhoudende actualiteit van K. H. Miskotte (1894–1976)*. Uitgeverij Narratio Gorinchem, 2006.

11 KLEI, A. J. Dominee Miskotte in alles ongewoon... In *Trouw*, 1976. okt. 9-i szám, s. 2.

12 VERKADE, F. Worstelende Miskotte: Hemelse beslissingen moeten over ons vallen. Bijna uit Meppel weggevlucht.[online], dostupné na internete: <http://www.dominees.nl/publicaties/dr%20KH%20Miskotte.pdf>.p.2

ink, az emberiség bántalmazott rügyei, és pedig ugyanannak az emberiségnek, amelyből mindnyájan származunk.

Elszorul a torok, homályossá válik a látás – mert egyetlen villámgyors pillantással, látnoki látással láttunk egy másik életet, amelyben eltűnnek a válaszfalak az emberek és a népek között.

Hirtelen megsejtjük, hogy mennyire másként, milyen bensőségesen, milyen csodálatosan rendelkezett Isten az emberrel; egyből teljes bizonyossággal tudjuk, hogy a boldogságunk másban rejlik, mint az önmagunkhoz és a tulajdonunkhoz való ragaszkodásban.

Érdeklődésünk, figyelmünk és rokonszenvünk átível a család és a haza határai fölött, és felismerjük, hogy rideg életvitelünkkel áltattuk magunkat, majdnem megfojtottuk a bennünk lévő gyermeket...; lelkünk kevésbé virágzik, mint ahogy tehetné – ezt is most vesszük észre –, mivel túlságosan hagytuk magunkat önmagunkhoz, környezetünkhöz, gondolkodásmódunkhoz és az országunkhoz kötni.

Szívbeli hálával emlékszem a sokak arcán megjelenő meghatottságra. És igazából megláttam a gyülekezetem legjobb oldalát – oh, mennyire megörvendeztetett ez engem.

És azok közül, akik segítettek – bár kezdetben nehézségekkel szembesültek –, senki sem fog sajnálkozni.

De tudjátok mit? Ebben a meghatottságban és ezáltal, öntudatlanul is megsemmisítő ítéletet arattunk az összes háborúk és a mindenféle gyűlölet fölött, hódolva a szeretet szuverén szépségének, amely a legnagyobb és az egyetlen az ég alatt lévő erők közül, és amely bennünket boldoggá tesz, szabaddá, ruganyossá és naggyá.¹³

A cortgenei gyülekezeti lap összes számainak elolvasása után szinte úgy tűnik, hogy ez az egyik gyöngyszem Miskotte korabeli teológiai esszéi közül. Sokkal többről van itt szó, mint csak annak a híradásáról, hogy magyar gyermekek érkeztek a községbe. Valójában annak az etikai tartásnak a fundamentumát igyekszik felfedni, amely az egész gyermekakciónak és valóban a békemozgalomnak a nyitja, amelyet ő páratlan szárnyalással fogalmazott meg.

Ravasz Lászlónak későbbi, a gyermekakciókra emlékező méltatásában találunk hasonló emelkedettséget, amely valósággal rímel a miskottei gondolatok töltetével: „Nem tudom, hogy összesen hány gyermekvonat indult Nyugatra. Nem tudom, hány gyermek mennyi időt töltött Svájcban, Hollandiában, Belgiumban, de alig volt jelentősebb vállalkozás a két világháború között, mint ez. Sok-sok ezer gyermek, rosszul táplált, lerongyolódott,

13 G. C., i.m. s. 105 – 106.

meggyöngült ellenállású vonult boldog, békés nyugati otthonokba. Ott módjuk volt megszerettetni a magyart, s meg is szerették.

Látták, milyen az értelmiségi, a kispolgári, a munkás és a gazda családi élete, hétköznapija és vasárnapja, hogyan dolgozik és hogyan szórakozik, milyen a műveltsége és az egészsége. Osztálytársakat, barátokat szereztek, azokkal évekil leveleztek, s mikor itt megjavultak az állapotok, a holland vagy a svájci „testvér” eljöhetett ide látogatóba. Ennek a barátságnak olyan számai szövődtek, amelyek ennek a nemzedéknek élete fogytáig tartanak. Többet tett a nemzetek közötti megértés és jóakaraton terén, mint száz békekongresszus és leszerelési propaganda.”¹⁴

Feltűnő, hogy a holland-magyar kapcsolatok egyik fő témakörében, a gyermekmentések történetében Miskottenak ez a messianisztikus látomású írása még nem fordult elő. Az viszont ismert, ámbár csak szűk körben, hogy 1948-ban ismét hallatta hangját, és van Ruler utrechti professzor kollégájával együtt szervezte leideni otthonában a magyar gyermekek újonnan tervezett utaztatását – de erre a továbbiakban még visszatérünk.

Szívünk mélyén abban reménykedtünk, hogy Miskotte a gyülekezeti lapban még írni fog a magyar gyermekek cortgenei fogadásáról, ott tartózkodásuk különlegességeiről, de be kell érniünk annyival, amit egyetlen alkalommal, az 1924. szeptember 6-i lapszámunkban olvashatunk:

„Közlemények.

- 1) *A legelső, magyar gyermekeket hazaszállító vonat október 7-én indul.*
- 2) *Sürgető levelet kaptunk, hogy mégiscsak kerítsünk helyet a német gyermekeknek.*

Kérem önöket, mindnyájukat, akik még nem fogadtak a házukba kis magyarokat, gondolkozzanak el a (az emberi) hívásukon. Ami engem illet, én már kezdetben, teljes egészében úgy véltem, hogy Németországban nagyobb volt a szükség, mint Magyarországon.

Talán túl sok és majdnem fárasztó ezeknek a kérdéseknek a sora, ezért naponta legyünk tudatában a mi mérhetetlen kivételetességünknek, és inkább az igazságtalanság miatt (annak felszámolása érdekében) fáradjunk el.”¹⁵

Ez a pár sor is sokatmondó, kiderül, hogy fél évig tartott Cortgeneben a magyar gyermekek gondozása, felerősítése. További sorsukról e dolgozat írása közben is keveset,¹⁶ vagyis szinte semmit sem tudunk, illetve törté-

14 RAVASZ, L. *Emlékezéseim*. Budapest : Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1922. s. 224.

15 G.C., i.m. s. 208.

16 Nico L. M. Vlaming cortgenei lelkipásztor a magyar gyermekek 1924-es otlétéről nem talált írásbeli feljegyzést a levéltárunkban. A 2011. december 7-i szíves levelének

netük belesimul az országos gyermekgondozás egészébe. Mindezt láttatni szeretnénk az országos,¹⁷ és különösen a zeelandi gyermekakció keretében, jelezve, hogy utóbbiról egy korabeli összefoglalót találtunk.¹⁸

adatai szerint fontosnak tartom megjegyezni, hogy K. H. Miskotte elődjének neve Jan Frederik Lijzen, aki 1913. február 9. és 1920. június 13. között szolgált a cortgenei egyházközségben. Utódjának a neve Annanius Marius van der Most van Spijk; cortgenei szolgálatának ideje az 1927–1942 közötti időszakra esik, onnan ment nyugdíjba 1942. október 30-án.

- 17 Hollandia és Belgium magyar gyermekeket mentő akciójának a történetéhez az alábbi forrásokat ajánljuk:

– Egy 200 oldalas illusztrált útleírás jelent meg 1925-ben. Címe: *Met de Belgische pleegouders naar Hongarije. Een Reisverslag. 12-22 August 1925.* (Kiadó és szerző feltüntetése nélkül jelent meg ez az album. Magyarul: *Belga nevelőszülőkkel Magyarországra. Útleírás.*) – BEETS-DAMSTE, H. A. C. *Over Hongaarsche Brieven en Hongaarsche Kinderen in Nederland in 1919 en volgende jaren.* In *Hongaarse Courant*, 1937, VII. jaargang, 14. – *De Hongaarsche Heraut.* (A Magyar Hírnök). Szerkesztette dr. Sebestyén Jenő. (1922 októberétől 1927 szeptemberéig jelent meg.) – *Belgiumi Magyar Könyv.* Szerkesztette dr. Szántó Antal. Brüsszel, 1934–1935–1936–1937. – VAN DE VELDE, M. *Hoe Hongarije tot ons kwam...* In *Hongaarsche Courant*. Officieel orgaan van de Hong. Ver. Fraternitas. Utrecht 1943. XIII. Jaarg. 50. – *Belgiumi Magyar Közöny.* Magyar időszaki havilap. Szerkesztette Déry Béla belgiumi magyar főlelkész. A lap 1945–1956(?) között jelent meg Brüsszelben.

– GERGELY, F. Száz vonat aranyvetélőként jár Európa átokverte földjén. Részlet a holland-magyar gyermekmentő akció történetéből, 1919–1928. In *Confessio*. 1987, XI. évf., 4. sz. Budapest. – KÖVI, A. *Hongaarse immigratie na 1956.* *Tijdschrift voor Geschiedenis* 100. 1987, p. 446 – 459. – Nicolas Kun de Kozma: *Onze siecles de relations Belgo-Hongroises et Luxembourg-Hongroises* (A belga–magyar és a luxemburgi–magyar kapcsolatok tizenegy évszázada). Bruxelles-Kolozsvár, Magyar Ház – Maison de la Hongrie kiadása, 1999. 384 s. – *Kalvinista Szemle. Református Egyháztársadalmi Hetilap.* szerk. dr. Sebestyén Jenő, Budapest, 1925-ös évfolyama. – „*Tebenned bíztunk eleitől fogva...*” *A magyar reformátusság körképe.* Készült a Magyar Reformátusok II. Világtalálkozója. Szerkesztette Barcza József és Bütösi János. Debrecen, 1991. – NAGY, G. *Egyházunk kapcsolatai a holland református egyházzal.* In *Református Szemle*. 1991, sz. 2. s. 127 – 131. – PÓTOR, I. *Magyar gyermekeket mentő akció Hollandiában.* In *Református Egyház*. 1997, 49. évf., 11. sz. nov. s. 250 – 251. – VAN RIJN, A. *Treinen tussen twee werelden: Hongaarse kinderen en hun pleeggezinnen, 1920-1928.* In: *Nieuw in Leiden: plaats en betekenis van vreemdelingen in een Hollandse stad /1918–1955.* Gerard van der Harst, Leo Lucassen és Annette van Rijn közös tanulmánykötete. Leiden : Primavera Kiadó, 1998. s. 77 – 92. – Lásd még: VAN RIJN, A. S. (1998-1) *Treinen tussen twee werelden. Hongaarse vakantiekinderen in Leiden, 1919–1928.* Leiden, doctoraalscriptie geschiedenis – nem állt módomban a megtekinteni. – MEZŐSI, K. *A hollandiai magyar gyermeküdtetés az 1920-as években.* In *Honismeret*. 2001, 29, 2, s. 78 – 92.

- 18 WESSELS DOUW, A. M.: *Zeeland en Hongarije.* In *Ons Zeeland*, 1927, nr. 3. és nr. 4. Az alábbi adatokat a további kutatás ösztönzése érdekében soroljuk fel:
– Wissenkerke területén 60 gyermeket fogadott Verhorst polgármester, v.d. Linde lelkész és J. V. d. Maas gazda;

A zeelandi bizottság, a Zeeuwsch-Hongaarsch Comité eredményes tevékenységéről

Véleményünk szerint a cortgenei gyermekek otléte is ennek a koordináló csoportnak köszönhető, amelynek W. A. Dekker lelkipásztor (Krabbedijk) volt az elnöke, a vezetőségi tagok között pedig ott találjuk H. Dronkers német konzult (Middelburg). Middelburg, Vlissingen, Waarde és Wissenkerke községeiben már 1920 után megalakultak a gyermekekről gondoskodó bizottságok.

-
- Krabbedijke községe 40 gyermeket karolt fel W. A. Dekker lelkész irányításával;
 - Kruiningen gyülekezetébe 24 gyermek érkezett Diederiks lelkész és felesége közreműködésével;
 - Domburg helységben H. J. Hak lelkész és hívei 16 gyermeket fogadtak;
 - Wolphaartsdijk nevű faluban dr. Preuniger, orvos, több mint 30 magyar gyermeket és tanítónőjüket szállásolták el;
 - Hoek egyházközségének E. Raams nevű lelkipásztora szintén fogadott gyermekeket és Vlake vasúti állomásáról rendszeresen elkísérte a viziutakon a gyermekcsoportokat az elosztó központokig;
 - Ijzendijke falujában dr. I. J. Talsma orvos, a Zeeuwsch-Hongaarsche Comité tagja koordinálta a gyermekek befogadását;
 - Cortgene községében K. H. Miskotte lelkipásztor vezetésével szervezték meg a gyermekakciót. A cortgene polgármester neve Jan Snellen, 1918 és 1925 között viselt tisztséget;
 - Goes községben Ph. Wessels Kzn. És A. L. van Melle atyafiak működtek közre a koordinálásban;
 - Cadzand falujába 1925. január 21-én érkeztek gyermekek, a lelkész neve: H. F. du Puy. A gyermekek májusban és szeptemberben tértek haza, neveik: Bencédi Dénes, Bertók Ilona, Borsi Ferenc, Frisch Richard, Jeney Géza, Vámosi Nagy (Mes) Emese, Pincközy Károly, Bán Klára, Bodács Irén, Erős Franciska, Huszke Irén, Kálmáncsehi (Kalmanchely) Irén, Keresztes Lenke, Somlay Júlia, Vince Margit, Winhoffer Piroska. Egy Katalin nevű gyermek családnévét kifejejtették és bizonyára elírásokkal is találkozunk a névsorban.

Kebelükből a magyar nyelvet megtanuló Dekker¹⁹ lelkész hívta segítségül dr. Kállay Kálmánt,²⁰ aki Zeeland számos gyülekezetében prédikált vagy

- 19 Willem Abraham Dekker (1888–1975) lelkész, a Debreceni Egyetem díszdoktora annyira ragaszkodott a magyar református egyházhoz, hogy 1931. augusztus 27-én a Magyar Lelkesi Szövetség tagja lesz. Életéről: ‚Prof. W.A. Dekker te Breskens 50 jaar hervormd predikant’. In *Provinciale Zeeuwse Courant*, 1966. 09. 09. Illetve: Ds. W. A. Dekker vijftig jaar predikant. In *Friesch Dagblad*, 1966. 09. 09. Teológiai, magyarságszolgálati, ismeretterjesztő műveinek és cikkeinek jegyzékéből az alábbiakat emeljük ki:
- Jézus hívása a szenvedőkhöz. Budapest, 1928. – Hoe zien Hongaarsche theologen Karl Barth? In *Onder eigen vaandel*, jg. 6., nr. 3. s. 183 – 200. Különkiadásban is.
 - Hoe zien Hongaarsche theologen Karl Barth? Veenman, Wageningen, 1931.
 - De nieuwste Hongaarsche dogmatiek. In *Onder eigen vaandel*, jg 8, nr 4, s. 260 – 272. Különkiadásban is.
 - De nieuwste Hongaarsche dogmatiek. Wageningen, 1933. (Az erdélyi teológiai gondolkozásról, Tavasz Sándor Dogmatikájáról, Makkay Sándorról, Nagy Gézaról ír.) Erre nézve lásd: CSÚRÓS, J. Holland kritikák magyar teológiai munkákról. In *Az Út*. 1933, s. 126.
 - De Universiteit van Pápa. Grepen uit het verleden van vier eeuwen. In *Stemmen des tijds*, jg 22. Különkiadásban is.
 - De Universiteit van Pápa: grepen uit het verleden van vier eeuwen, Ruys, Zutphen, 1933.
 - Secten in de huidige Hongaarsche Hervormde Kerk. In *Onder eigen vaandel*, jg 10, nr 1-2. Különkiadásban is.
 - Secten in de huidige Hongaarsche Hervormde Kerk, Veenman, Wageningen, 1935.
 - Bisschoppen van Debrecen. In *Onder eigen vaandel*, jg. 13, nr. 1, p. 41 – 63. Különkiadásban is.
 - Bisschoppen van Debrecen, Veenman, Wageningen, 1938.
 - Hollandiában található régi magyar könyvekről ír cikket a Teológiai Szemlében, 1938
 - De Hoogeschool van Debrecen (1538-1938. In *Stemmen des tijds*, jg. 27, nr 2, p. 130 – 156. Különkiadásban is.
 - De Hoogeschool van Debrecen, Veenman, Wageningen, 1938.
 - Van godsdienst en vaderland: Hoofdlijnen uit de geschiedenis der Hongaarsche letterkunde. Callenbach, Nijkerk, 1939
 - Het Hongaarse kerklied. In *Kerk en eredienst*, jg .6, nr 1, s. 38 – 50. Különkiadásban is.
 - Het Hongaarse kerklied. 1951.
 - Pótor Imre úgy tudja, hogy W. A. Dekker hollandra fordította Forró Imre tanulmányait, amelyeket a franekeri egyetemről és az ott peregrináló magyar diákokról írt. (PÓTOR, I. *Dr. Tóth Endre, az egyházépítő professzor*. Disszertáció. Vásárosnamény, 1996)
- 20 Kállay Kálmán belgiumi és hollandiai munkálkodása már régen megérdemelt volna egy disszertációt vagy önálló tanulmánykötetet, hiszen körülbelül háromezer magyar gyermek németalföldi elhelyezése kapcsolódik a nevéhez. Hollandiában és Belgiumban egyforma lelkesedéssel buzgólkodott, ezért kell vele e jegyzetben kiemelkedően foglalkoznunk, éspedig azért, hogy az ő munkássága is beépüljön a köztudatba. Véleményünk szerint nélküle már feleútján abbamaradt volna a hollandiai gyermekmentés

és az utógondozás. Irodalom: ERDŐS, K. D. Dr. Kállay Kálmán (1890–1959). In *Református Egyház*, 1959 és PÓTOR, I. Kállay Kálmán prof. élete és egyházépítő szolgálata. II rész. In *Református Tiszántúl*. 1997, 5.évf., 2. sz., s. 17 – 18. – Dr. Pótor Imre egyháztörténész tanulmánya örvendetes többletet hoz (Kállay Kálmán professzor élete és egyházépítő szolgálata. In: *Tanulmányok egyházunk múltjáról*. Vásárosnamény, 2002, s. 62 – 70). A kutatást Angliára is ki kell terjeszteni. Kállay (1890–1959) a Konventnek 1921-től 1923-ig volt a titkára. Utrechti teológusként, három tanulmányi év alatt 1911 és 1914 között, mint a Stipendium Bernardeinum diákja, anyanyelvi szinten tanult meg hollandul. Hazatérve helyettes lelkész lesz Hontfüzesgyarmaton, aztán 1916 nyaráig hitoktató Bukarestben. Rövid ideig, 1917 elejéig tábori pap, azután Kórógyon lelkész. (Lásd ZOVÁNYI, J. *Magyarországi Protestáns Egyháztörténeti Lexikon*. Budapest, 1992. s. 224.) Onnan ismét Bukarestbe kerül, ahol lelkész és egyúttal az óromániai egyházmegye tanfelügyelő esperese is az 1918-as év októberétől. A trianoni békediktátumot követően ismét menekülnie kell , Pápára kényszerül távozni, ahol 1920-tól helyettes tanár.

– A Hongaarsche Heraut az 1922-es októberi számában a 7. oldalon azt közli, hogy dr. Kállay Kálmán konventi titkár és a budapesti teológia magántanára, holland nyelvet és kulturát tanít a budapesti Holland Magyar Iskolában, annak a négy osztályában, ahol a Hollandiából visszatért gyerekekkel foglalkoznak, és pedig azért, hogy ne felejtsek el a nyelvet. Kállayt a holland Vredenburg báró kérésére Ravasz László küldte Hollandiába, azután pedig Belgiumba, és ő a feladatát a püspök véleménye szerint „ragyogóan oldotta meg”. „Sok gyülekezetet végigprédikált, sok új helyet szerzett, s igen nagy összeget gyűjtött össze perselypénzekből”. (RAVASZ, Emlékezéseim. s. 224.) A Hongaarsche Heraut (1926, s. 55.) tudomást szerzett arról, hogy Kállaynak az indiai újságokban publikált cikkei hatására a gyermekakció támogatására Semarang keresztyén iskolájának holland igazgatója is küldött 950 guldent. Ezzel a 27 millió koronát kitevő összeggel Kállay a nyíregyházi leánykálvineumot segítette.

Időrendi sorrendben a H. H. híradásai nyomán tudjuk: Kállay 1923 januárjában Hollandiába utazik és március közepéig már 800 gyermeknek szerez szállást. Az Evangelisch Zondagsblad 1923. április 1-jei száma (jrg.47, példánya a Hágai Királyi Könyvtárban) Kállay tömegeket mozgató sikeréről ír leeuwardeni előadása nyomán.

Alphen a. D. Rijn egyházközségében Kállay Kálmán a Jer 9,17-21 versei alapján ecsetelte hazája szomorú állapotát. Imádkozásra és a szeretet gyakorlására kérte fel a hallgatókat, azután pedig az éhező Magyarország egyházainak gyűjtöttek. (Lásd *De Rijnbode*, 1924 febr. 16-i szám, s. 2.)

Belgiumba készül 1924 februárjában, és kiküldetését 1924 szeptemberében még egy évre meghosszabbítják – tudósít a Hongaarsche Heraut. A magyar külügyminisztériumba címezve, 1924. február 24-én róla is elismerően ír a Magyar Gyermekvédő Liga hágai megbízottja: „Kötelességemnek tartom Nagyságod nagybecsű figyelmét négy személyre ráterelni, kiknek neveik az odaadás, fáradhatatlan munkásság, önfeláldozás és szeretet könyvében aranybetűkkel lesznek beírva. Ezen négy személy: dr. Kállay Kálmán, dr. Knebel Miklós, gróf Bissingen Erzsébet és Sima Klára kisasszony. Ilyen emberek sokasága indította és tartotta életben a mozgalmat.” (Lásd GERGELY, F. Száz vonat aranyvetélőként jár Európa átokverte földjén. Részlet a holland-magyar gyermekmentő akció történetéből, 1919–1928. Confessio. 1987, XI. évf., 4. sz. Budapest. s. 20.) – Horthy Miklós kormányzó a magyar gyermekek érdekében végzett szolgálatáért a Magyar Vöröskereszt érdemkeresztjével tüntette ki

tartott vetítettképes előadást vasárnaponként olykor három helyen is. Jelentős volt az adakozás összege is, amelyet a szervezők úgy hírdettek meg, hogy a zeelandiak a pénzükért saját maguk vállalják a zeelandi-magyar gyermekgondozást: Voor het Zeeuwsche geld, ook Zeeuwsch-Hongaarsche kinderen. Nemes verseny alakult ki a tartományban, alig volt olyan gyülekezet Zeelandban, ahol ne fogadták volna szívesen őket.

A gyermekeket szállító vonatokra a Rosendaal-Vlissingen közötti szakasz állomásain várakoztak a nevelőszülők, más helyekről a villamosok, az autóbuszok és a gőzhajók ingyen szállították a 8 és 14 év közötti gyermekeket, akik általában három hónapig maradtak a holland családnál. Személyi igazolványuk, mely francia és magyar nyelvű volt, útlevélként is szolgált. A kis magyar-holland szótárt hamar megtanulták, másfél hónap múltával már folyékonyan beszéltek, persze zeelandi tájszóval... Feljegyezték, hogy azzal, aki Romániát vagy a románokat emlegette, szembeszálltak és nem tűrték. Arra is emlékeztek, hogy a magyar fiúk néha hajbakaptak és a számonkérés elől elillantak, gyorsan félretéve az okokat. Ezt maga Kállay Kálmán is tapasztalta Vlissingenben, amikor a Michiel de Ruyter féle emlékhelyeket látogatta meg a kikötővárosban.

H. M. Wessels Douw számára, akárcsak Miskotte esetében, hasonlóan életre szóló benyomást tett a Cortgene szomszédságába érkező gyermekcsoport, pontosabban a Wissenkerke gyülekezetébe vonulók serege. Mintegy hatvan gyermek szállt le a komphajóról Cortgene kikötőjében, és látni kellett volna, hogy miként vonultak fogadásukra a gazdák a kocsikkal és mindenféle szállítóeszközzel. Micsoda felvonulás volt az – jegyzi meg a szemtanú. A gyermekeket magyar tanítónő kísérte, és ottlétük idején meghatározott tanrend szerint folyamatosan oktatta őket egy erre berendezett iskolateremben, amelyet a wissenkerkei közigazgatás utalt ki számukra.

Említettük már, hogy Dekker lelkész megtanult magyarul, és így kerülhetett sor arra, hogy Krabbendijke egyházközségében az odakerült negyven gyermeknek magyarul tartott vallásórát, a nagyobbakat pedig katekéztetésben részesítette.

A Zeelandi Magyar Bizottság vezetőségét – W. A. Dekker lelkészt, Ph.Wessels Kz. titkárt (Goes) és A. L. van Melle pénztárost (Goes) – a magyar kormány 1927-ben érdemkeresztrel tüntette ki a sikeres gyermekakció zeelandi megszervezéséért.

Kállay Kálmánt 1925-ben. (Lásd: *Dunántúli Protestáns Lap*, 37-ik évf. nr.10-11. Pápa, 1925. márc. 15, s. 39.)

A hollandiai gyermekmentés kezdetének rövid történeti áttekintése Nyomorakció!

Tábori Kornél²¹ hírlapíró és fényképész nyomán nevezték így a túlélés és a helyreállítás szolgálatát, amelyben a gyermekmentés szerepelt az első helyen.

A maradék Magyarországon húszezernél is több volt a hadi árvák száma, és országosan csak harminckét hely volt a három protestáns árvaházban.²² Ez annyira döbbenetes, hogy a továbbiakban olykor betűvel is kiírjuk a számokat, nehogy sajtóhibának tűnjenek.

A háborús veszteségek mellett az 1919-es esztendőben aztán minden szinten tetőzött a nyomor, főleg a kommunista forradalom kiterjedésének és a román megszállásnak a veszélye miatt. Jóllehet 1919-ben a már közlekedő vöröskeresztes vonatok gyermekeket is szállítottak az őket befogadó nyugati elosztó központokba, ezeknek a megőrkítéséről alig maradtak fenn adatok, vagy még nem kerültek elő.²³

A szükség, de maga az élet példázta és vetítette elő a magyarok számára is azt a keresztyén gondolkozás szerinti megoldást, hogy szabad és kell is kopogtatni a hittestvérek ajtaján,²⁴ vagy csak egyáltalán el kell indulni, mert a kapukat már előre kitárták. Ilyen tudósítást találunk 1920. január 13-án: „Holland segélyezési akció Budapesten. Fledderusné a holland főkonzul felesége, a magyar gyermekek megmentéséért a holland Vöröskereszt

21 Tábori Kornél (Szolnok, 1879. június 27. – Auschwitz, 1944. július ?). Tábori 1920-ban Budapesten egy keménykötésű fényképes dokumentumkötetet is készített, amelyben az 1920-as nyomorakciót örökítette meg: Egy halálraítélt ország borzalmaiból címmel. Angol, francia és olasz nyelven is megjelentették a művet Huszár Kálmán miniszterelnök felkérésére és az amerikai metodista püspökök tanácsára, akik 1920 elején látogattak Magyarországra. Tábori filmet is készített, amelyet Prohászka Ottokár püspök bevezetőjével 1920 február 17-én bemutattak az Uránia színházban. A tízezer korona honoráriumot Tábori más jutalmazásaival együtt befizette a nyomorenyhító alap számlájára. Vetítettképes előadást tartott számos helyen Svájcban, Belgiumban és Hollandiában. Valószínű, hogy Kállay Kálmán is használta az általa összeállított anyagot.

22 GALAMBOS, Z. Hongaarsche kinderen in Nederland. In *Hongaarsche Heraut*. 1923, Eerste jg. nr. 4. Jan. s. 25 – 26. – BIBERAUER, R. Een lieflijke Oase in de Woestijn. In *Hongaarsche Heraut*. 1923, eerste jrg. nr. 5. febr. s. 33 – 34. (A felvidéki származású Galambos Zoltán később Komárom (Komárno) lelkipásztora lett.)

23 Már 1920 elején volt olyan hír, hogy Róma városi tanácsa ötezer magyar fiúgyermeket visz nyaralni júniusban Olaszországba, de hogy ez megtörtént-e, arról a továbbiakban nem találtam tudósítást. In *Zalai Közlöny, Keresztény politikai napilap*. 59. évf. 1920. március 2. s. 2.

24 Biberauer Richárd és felesége, Vischer Márta (Bethesda-Kórház, Filadelfia Egylet) a svájci-magyar és a holland-magyar gyermekakciót szervezi az első lehetséges alkalomtól kezdődően, nekik voltak a legjobb kapcsolataik a külföldi szeretetintézményekkel. Lásd: T. B. Szeretetszolgálatunk úttörői. In *Confessio*, 11985/3, s. 42.

akciójaként csecsemőkelengyét és gyermekruhát oszt szét 40-50 asszony segítségével.”²⁵

Szomorúan emlékezetes, hogy 1918 márciusa és 1920 nyara között Európában ezrével szedte áldozatait a spanyol nátha, és hatása gátló tényezőként befolyásolta a nemzetközi gyermekmentés szervezését. Európa szállítómunkásainak a sztrájkja is bénította az akciót 1920. június 20-tól egészen augusztus 8-ig, így emiatt gyakorlatilag nem lehetett közlekedni. Korabeli vélemény szerint ez a „bojkott nem egyéb, mint az antikrisztusi szellem óriási szervezkedésének, a hitetlenség nemzetközileg megtervezett hadseregének támadása Magyarország s a kereszténység ellen”.²⁶

Önmagáért beszél, hogy a közlekedés helyreállítása után a holland lakosság azonnal fogadta az ausztriai és németországi éhező gyermekek nagyszámú seregeit. Több helyen is olvastuk, hogy Hollandiában megközelítőleg 150 000 (százötvenezer) gyermeket tápláltak időszakosan a két világháború között. A háború alatt a semleges Hollandia a belga menekültek tízezreit fogadta be, a kormány több mint tízmillió guldent költött a segélyezésükre. A gyermekeket külön számolva, 1914-től 1922-ig 6080 (hatezernolcvan) belga állampolgárságú gyermeket tápláltak Hollandiában – tehát nem kellett feltalálni a magyar gyermekmentést, hanem a befogadókészségre alapozva, egyeztetni kellett, megszervezni az utaztatást és a családi elhelyezést. Az akció eszmei előkészítői Hollandiában és Magyarországon: Antal Géza dunántúli püspök és holland felesége, az erdélyi gróf Bánffy Miklós, Kuyper Henriette²⁷ és Kuyper Katalin – a teológiai professzor és volt miniszterelnök, Abraham Kuyper leányai.²⁸ Továbbá Sebestyén Jenő budapesti

25 In *Pesti Napló*, 1920. január 13. szám.

26 In *Kálvinista Szemle*, 1920. június 27-i szám, s. 1. Idézet helye: GERGELY, F. A holland-magyar gyermekmentő akció. In *Confessio*, 1947/4, s. 6.

27 Sebestyén Jenő a magyar gyermekmentő akció édesanyjának nevezte Kuyper Henriette Johanna kisasszonyt a hollandiai *De Standaard* 1927. május 7-i számában

28 „A fél évig tartó hadikórházi szolgálat után Henriette és Johanna 1916. június 29-én útra kel a Magas-Tátrába, ahol Henriette a Csorba-tó parti üdülőben (időközben magyarul is megtanult) holland szemmel összefoglalót írt a magyar történelemről. Jelesre vizsgálzik, ezt a minősítést száz év elteltével is megérdemli, bár ezután is ilyen igényesen érdekelné a hollandokat a magyar történelem.

Útjuk során Tisza István ajánlólevele volt segítségükre Kassáig a túlszűfolt vonatokon meg a szállodai szoba foglalásakor. A magyar katonatiszt elhárította a köszönetet, hiszen felismerte, hogy ezek a derék ápolónők gyógyították a sebesült bajtársait. Így válaszolt: „Ha valamikor nehézségekbe ütközik, tessék csak energikusan felmutatni ezt a levelet. Ez a levél aranyat ér. Tisza gróf nevének mágikus hangzása van Magyarországon. Az pedig, hogy ő ezekben a terhelt napokban még időt is tudott szakítani egy levél átadására, ez aztán egészen különleges! Majd meglátja, hogy ez a levél egy varázsszékely!” Amikor Tisza 1917. május 23-án IV. Károly kérésére

teológiai tanár,²⁹ Kállay Kálmán teológiai tanár, Vredenburch báró,³⁰ Flederudus főkonzul,³¹ a Hollandiában tanuló magyar ösztöndíjas diákok,³² meg

lemondott a miniszterelnökségről, Henriette szép, tartalmas levelet írt neki, amelynek a szövegét hollandul közli a könyvében. Egy jegyzetben azt írja, hogy semmi okot nem látott arra, hogy a levelén változtasson. Vajha előkerülhetne ez a magasztos hangú, Tisza Istvánhoz bizonyára németül írott levél.” HERMÁN M. J. Tisza István emlékezete Hollandiában. In *Református Szemle*, 2011, 3. sz. s. 328.

- 29 Sebestyén, aki 1907 és 1910 között tanult Utrechtben, 1918-ban részt vesz a szigorú református egyházak hágai zsinatán, hazatér 1919 elején. Majd 1921. január 5. és február 3. között legalább húsz helyen tart előadást a háború utáni magyarországi egyházi életről és a közállapotokról. Ez útján találkozik a már Hollandiában lévő gyermekekekel. Részt vesz 1923-ban a szigorú református egyházak utrecht zsinatán. – SEBESTYÉN, J. *Het communisme en zijn ware gedaante*. Kampen, 1925. BÉRCZES, T. A magyar Kuypere. Sebestyén Jenő tevékenysége a magyar-holland református kapcsolatok építésében. In *Confessio* 1987/IV. – *Emlékkönyv Sebestyén Jenő születésének 100. évfordulójára*. Szerk. dr. Ladányi Sándor. Budapest : Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1986.
- 30 Willem Carel Adrien Vredenburch (1866–1948) szerkesztő, a holland Országos számvéviszék tagja, 1918-tól a Christelijk-Historische Unie elnevezésű politikai párt titkára, a jog és az államtudományok doktora. Debrecenben díszdoktorátussal ismerték el közéleti tevékenységét 1925. október 7-én. Első neje (A. M. E. C. Havelaar) 1924-ben elhunyt, második házasságkötése alkalmával feleségül vette 1927. március 1-jén, Pozsonyban báró altorjai Apor Henriette Caroline Marie Josephine kisasszonyt.– Lásd kitűnő népszerűsítő művét: *Hongarije en de Hongaren*. Leiden, 1936.
- 31 Fledderudus főkonzul emlékére helyezték el az Üllői út 4. szám alá a következő felíratú emléktáblát: „J. P. PH. CLINGE FLEDDERUDUS Holland Királyi Főkonzul 1911–1946-ig e házban fejtette ki áldásos működését. A magyarság számára megmentett gyermekek és az egész magyar nép hálája jeléül állította: Budapest Székesfőváros Közönsége.” Amikor a németek megszállták Magyarországot, Fledderudus konzult és családját egy uszályon száműzték Isztambulba.
- 32 Csupán Tóth Endrét emeljük ki, aki A hollandi gyermekvonatok című előadásában így emlékszik az utrecht állomásra a pápai Evangélikus Leányegyesület magyar estjén: „A befutó vonat ablakaiban gyermekfejek. Sápadt, vézna arcocskák. Szegényes, vékony ruhában, a hosszú utazás után fázós, megriadt szemekkel tekintenek ki a peronra, hol kendőt lenget, meleg 'dag' kiáltásokat hallat a várakozó publikum. Majd jön a vonatparancsnok, dr. Neugebauer főorvos úr, ki legalább százszor megette az utat Magyarország és Hollandia között.” In *A Pápai Református Főiskola Értesítője*. 1931, 32. sz. s. 23. – Az idézetet és a forrást Pótor Imre tanulmányából vettem át: Magyar gyermekeket mentő akció Hollandiában. In *Református Egyház*, 49. évf., 11. sz. 1997 november, s. 251.

sokan mások a református egyház hívei közül.³³ Schelvenné-Balogh Irén³⁴, aki orvos férjével Haarlemben lakott, oroszlánrészt vállalt a református Centraal-Comité megszervezésében. Az utrechti Stipendium Bernardinum ösztöndíjasaira 1920 és 1940 között sajátos rész – kapcsolattartás és lelki-gondozás - jutott ebben a karitatív tevékenységben.³⁵

Római katolikus részről Huszár Kálmán miniszterelnök,³⁶ Schrotty Pál, Tóth Tihamér és Knébel Miklós³⁷ lelkészek vállalták a szervezést és a vele

33 Például H. de Wilde államférfi, akivel 1924-ben találkozott Jakos Lajos és ez maradt meg emlékezetében: „...Erdélynek és Református Egyházunknak történetét olyan jól tudta és olyan pontosan volt kálvinizmusunkról tájékoztatva, hogy sok intelligens református magyar embernek is dízére válna”. In JAKOS, Lajos. *A holland szigorú református Egyház gyülekezeti élete és missziói munkája*. Budapest, 1942. s. 223 (Jakos Lajos művét Hajdú Zoltánék ajándékozták nekem 1985. január 22-én, az esti imaheti szolgálatom emlékére Enyingen.)

34 Balogh Irén férjének neve: dr.Theodor Schelven. Ők a maguk idejében oly sokat tettek humanitárius szinten a magyar gyermekekért, mint 1947-ben Kisjókai Szakal Erzsébet. Balogh Irént a gyermekmentési akció lelkének nevezi Gergely Ferenc. In *Confessio* 1987/IV. s. 19. A magyar gyermekek holland mentőakciójáról szóló írások közül a Gergely Ferenc – sajnos rövidített formában közölt – tanulmánya eddig megkerülhetetlenül fontos.

35 Az utrechti egyetem két világháború közötti magyar teológusai: 1920-1921: Galambos Zoltán, Filep Gusztáv, 1921-1923: Tóth Endre, Zsemlye Lajos, 1921-1924: Csánky Benjámin, 1923-1925: Hegyi Sándor, Gál Endre, 1925-1927: Záborszky János, Derzsi András, 1926-1927: Ignác László, 1927 -1928: Kuli János, 1927-1929: Fülöp Ferenc, 1927-1930: Perpét Ferenc, Szabó Dezső, 1928: Tóth Ernő, 1928-1929: Zugar István, 1929-1931 Németh János, Kiss Árpád, 1929-1932: Fehér Imre, 1930-1932 Bakos Lajos, 1930. 1934: Czeglédy István, 1931-1933: Pap László István, 1931-1934: Segesváry Lajos, 1932-1935: Egressy Lajos, 1932-1936: Fáber Kovács Gyula, Forró Imre Lajos, 1934-1937: Pákozdy László Márton, 1936-1939: Czeglédy Károly, Kiss Sándor, Hegedűs Imre, 1937-1940: Szántay Ede, Pókos Ferenc, 1938-1940: Tóth Kálmán, 1939-1940: Tóthpál Márton, Körpöly Kálmán. Lásd PÓTOR, I. *Dr. Tóth Imre, az egyházépítő professzor*. Disszertáció. Vásárosnamény, 1996. [online], [2011. december 4.] Dostupné na internete: <http://mek.niif.hu/02400/02489/02489.htm>.

36 HUSZÁR, K. *De dictatuur van het proletariaat in Hongarije. Authentieke beschrijving van het bolchewistisch schrikbewind*. Met medew. van vakspecialisten [A. Turi, A. Szekacs, V. Lorx e.a.] samengest. door K. Huszar. Voor Nederland bew. en met toelichtingen voorz. door H. Schaapveld. Roermond-Romen, 1921.

– *Die proletariediktatur in Ungarn. Wahrheitsgetreue Darstellung der bolsche-wistischen Schreckenheerrschaft*. Mit Beitrn von [B. Szekacs, A. Turi, V. Lorx u.a.] Hrsg. von K. Huszár. Regensburg : Kösel & Pustet, 1920.

37 HERMÁN M., J. Gyermekmentés Belgiumban (1923–1930). In *Korunk*. Kolozsvár, 1998, 12. sz. s. 115 – 118 – BOROVI, J. *Magyar katolikus lelkipásztorok szolgálata Hollandiában*. Budapest : Szent István Társulat, 2002. s. 39 – 44.

járó felelősséget; a holland újságok közül főleg az Ochtenblad Maasbode³⁸ jeleskedett a híradásban.

A református sajtóorgánumok közül a Kálvinista Szemle és a Hongaarsche Heraut – mindkettő Sebestytén Jenő alapításában és szerkesztésében – vállalta fel a gyermekek ügyét.

Fogalomalkotás céljából szükségesnek tartjuk a létező összefoglalások eredményeinek a bemutatását. A magyarországi Országos Gyermekvédő Liga kimutatása szerint 1920 és 1930 között hatvanegyezer-négyszáznegyvenhét gyermek vett részt a gyermeküdtetési akcióban. A fogadó országok: Anglia, Belgium, Hollandia, Svájc és Svédország, de mellettük más államokról is tudunk, ahol magyar gyermekeket fogadtak. **Hollandiába hivatalosan 28.053 (huszonnyolcezer-ötvenhárom), Belgiumban 21.542 (huszonegyezer-ötszáznegyvenketten), Svájcban 10.680 (tízezer-hatszáznyolcan)** fordultak meg, de a valóságban mindhárom országban nagyobb volt a számuk.

A Liga budapesti irodájában hozzávetőlegesen ezer holland, ötszáz belga és négyszáz svájci nevelőszülő fordult meg.

Hollandiába 1920. február 10-én indult az első gyermekvonat a magyar Liga és a hollandiai Centraal Comité szervezésében. A kórházvonalat a magyar hadügyminisztérium bocsátotta rendelkezésre, és arról is több helyen olvasunk, hogy az első vonat költségeit a holland királyi család fedezte. A hatszáz gyermeket (háromszáznegyven fiú, kétszázhatvan leány) – valamennyien hat és tizennégy év közöttiek – húsz ápolónő, tíz diakonissza és két orvos kísérte. (A genfi gyermekvédő kongresszuson 1920 februárjában arra volt kilátás, hogy még a nyár vagy az esztendő folyamán har-

38 Az Ochtendblad Maasbode 1927. november 3-i számának 1-2. oldalán olvasható Csernoch esztergomi hercegprímás testamentuma hollandul, innen idézzük azt a részt, amit a bíboros a halálos ágyán fontosnak tartott Klebelsberg Kunó lelkére kötni: „Amikor meghalok, arra kérem Önt, hogy temetésemkor a világ összes népeivel közölje, hogy Magyarország hercegprímása ezt hirdeti nékik a sírból: egyáltalán nem igaz az, hogy abban az országban elnyomták a nemzeti kisebbségeket, ahol egyszerű szlovák földművesek fia Magyarország hercegprímása lehetett.” – Abbing holland történésznek is feltűnt, hogy az utódállamok miképpen indokolták területszerzéseiket: „Ahhoz, hogy az ország felosztásához a jog látszatát keltsék, ezt a Magyarországot határain belül élő kisebbségek elnyomásának a terhére írták. Ezt a vádaskodást nem szabad szó nélkül hagyni.” Lásd ABBING, A. G. M. Het drama van Trianon. Amsterdam, 1931. s. 28. – Abbing, akárcsak a magyarok jogainak visszaállításáért küzdő többi szimpatizáns, minden alkalmat megragadott arra nézve, hogy a holland közvélemény elé tárja a megcsonkított ország statisztikai adatait: a történelmi Magyarország elvesztett 3,5 millió magyart, területéből ötezer négyzetkilométert Ausztriához csatoltak, a csehekhez hatvanháromezer, a románokhoz százkétezer, a szerbekhez pedig hatvanháromezer négyzetkilométert.

mincezer magyar gyermeket is elhelyezhetnek külföldön.³⁹⁾ A protestáns gyermekvonatok mintájára 1920. május 26-án háromszáz főnyi katolikus magyar gyermekseereget jelölt ki a Magyar-Holland Katolikus Gyermeksegély Bizottság. Mivel 14 és 17 közötti serdülőket választottak ki az utazásra, és mivel az ifjak nehezebben alkalmazkodtak a holland életkörülményekhez, ezért szinte elriasztották a családokat a további vendégvárástól. Valahogyan az a hullám is szerencsésen lezajlott és azután a katolikus lakosság is szívesen fogadta a római katolikus magyar gyermekeket, főleg dr. Knébel Miklósnak köszönhetően.

Hálájuk kifejezésére, figyelemfelkeltő szervezéssel ötvenezer magyar gyermek ünnepelte 1920. április 30-án a holland királyi pár Juliánna nevű leánygyermekének a születésnapját a Gellért-hegyen. Fledderus⁴⁰⁾ holland konzul rezidenciája előtt elvonulva énekszóval, tánccal köszönték meg Hollandiának azt, hogy immáron kétezernégyszáz társukat fogadták szeretettel⁴¹⁾.

39) *A Zalai Közlöny, Keresztény politikai napilap*, 59. évf., 1920. március 10. s. 2-n található a következő fontos közlés: „1920 március – Újabb gyermekvonatok indulnak Hollandiába. Az országos gyermekvédő liga az előre megszabott tervek szerint bonyolítja le hollandiai gyermeknyaraltató akcióját. Március 14-én újabb hatszáz gyermek indul útnak. A liga vezetősége reméli, hogy a hatszáz turnusok a jövő héttől kezdve már fennakadás nélkül továbbíthatók lesznek. A következő négy vasárnapra a szükséges kórházvonalok rendelkezésre bocsátása iránt a hadügyminisztérium biztató ígéretet tett. Igen örömdetesesen haladnak előre a tárgyalások Hollandián kívül Svájjal, Dániával, Olasz- és Svédországgal is és Neugebauer igazgató – akivel beszélünk – a február végén Genfben tartott nemzetközi gyermekvédő-kongresszusról oly impressziókkal jött haza, hogy még van hajlandóság az említett államokban arra, hogy összesen mintegy huszonöt-harmincezer magyar gyermeket lássanak vendégül a nyáron. A Hollandiába érkezett kicsiny magyarok gondozása és ellátása mintaszerű. A magyar kórházvonal parancsnoka, Zeilendorf alezredes mondja, hogy Hollandiába való megérkezése után tanúja volt egy magyar gyermek fogadtatásának és többnapos ottani életének, de – úgymond – ha édes gyereke lett volna a kis magyar, akkor is gondolkodóba esett volna, ne hagyja-e ott örökbe.” (Zeilendorf Dezső orvos, vezérőrnagy 1873–1944)

40) Bernáth István úgy tudja, hogy Henriette Kuyper és J. P. Ph. Clinge Fledderus holland konzul szervezésében tizenhétézer gyermek került Hollandiába 1920 és 1923 között. Lásd BERNÁTH, I. *Hollandról magyarra... (Rövid útbaigazítás a kultúrhistoriai kapcsolatok terén)* In *Hollandból magyarra... Kultúrhistoriai tanulmányok és szemelvények*. Jankovich József előszavával. Szerkesztette Bernáth István. Budapest, 1986. s. 31.

41) In *Világ* (A szabadkőművesek napilapja). Budapest, 1920. május. 1-jei szám. A Világ cikkét újraközli *Holland vendégseereget a húszas években* címmel BOROVI, J. i.m. s. 145 – 146. – Beszédés fényképanyag, In *Vasárnapi Újság*. 1920, 67. évf., 9. sz. címlapján az ötvenezer gyermekről a Gellérthegyen, a 99. oldalon Huszár Károly és Fledderus konzul, a 100. oldalon a Hollandiába utazó gyermekek beszállása a vonatba

A magyar gyermekek létszáma 1920 és 1923 között: Hollandiában **17.235** (tizenhétezer-kétszázharmincöt), Svájcban 6329, Belgiumban⁴² 1128; Angliában 52, Svédországban pedig 131.⁴³

Feltétlenül szólnunk kell a magyar katolikus vonalon történt gyermekmentés kimutatásairól is, hiszen csak így egészül ki ennek a nagy horderejű szolgálatnak az arculata.

„Egymás terhét hordozzátok”, ez volt a római katolikus szállást szerző bizottságnak a jelmondata, amelynek a tagjai a Hongarije in nood (Szükséget szenvedő Magyarország) alapítvány keretében tevékenykedtek, és 25 gyermekvonat indításáról-fogadásáról gondoskodtak. Az általuk adminisztrált gyermekek száma 1920 és 1923 között **10.578** (tízezer-ötszázhetvennyolc).⁴⁴

A két azonos időszakra eső kimutatás között lényeges eltérést látunk, de egy alapos feltérképezés nyomán majd pontosabb számokkal szolgálhatnak a kutatók.

Schrotty Pál, aki az akció kezdetétől teljes rálátással bírt a gyermekmentés folyamatára, 1923 elején írja, hogy 1922. október 1-jéig a hollandok „**6581** (hatezer-ötszáznyolcvanegy) magyar katolikus gyermeket vittek ki jószívű emberek lakta, áldott hazájukba.”⁴⁵

és egy másik képen Horthy Miklós kormányzó neje a búcsúztatók között a Keleti Pályaudvaron. – Lásd még: *Magyar Nemzet*, 1996. május 21-i szám, 16. oldalát.

42 Belgiumba 1923. május 1-jén érkezett az első 63 magyar gyermeket számláló csoport, Tilburg vasútállomásáról autóbusszal szállították őket Turnhoutba. Jellemző, hogy sem a belga külügyminisztérium, sem a helyi rendőrség nem vezetett nyilvántartást a sok ezer gyermekről, úgy tekintettek az ügyre, mint hosszútávú nyaraltatásra. Lásd POTS, L. írását: *De opvang van Hongaarse kinderen in Atomse pleeggezinnen*, 1926. In *Mededelingen Heemkundige Kring Groot-Haaltert*. Drie maandelijks ledenblad. (Belgium, 9450 Haaltert), 30-e jaargang, 2010/4, p. 3.

43 In *Hongaarsche Heraut*, II.évf. 1924. aug. s. 86

44 MIHÁLYI, I. G. Dr. De R. K. Huisvestingscomité voor Hongarije in Nood. In *Schetsen over de betrekkingen tussen Nederland en Hongarije. Uitgegeven door de Aalmoezenier der Hongaren in Nederland*. Druk: Abdij van Beerne, Heeswijk, 1955. s. 49. – Mihályi Gilbert adatainak a forrása a következő mű: *Gedenkboek Ned. R. K. Huisvestingscomité, 1914–1924, 's-Hertogenbosch, 1924*. s. 1 – 216.

45 SCHROTTY, P. A hollandi gyermekakció. In *Egyházi Lapok*. 1923. február 1. sz. s. 30. – Dr. Schrotty Pál (1886–1960) 1919 és 1922 között dolgozott ferences szerzetesként a hágai magyar követségen. Életútjára nézve lásd BORÓVI, J. i. m. s. 26 – 30., és ugyanebben a kötetben Schrotty említett írását: A hollandi gyermekakció, újraközölve a 137 – 139. oldalakon. – Schrotty Pál a Római Katolikus Huisvesting Komité nevét és tevékenységének lényegét így magyarítja: családgondozó-felruházási komité. Ennek egyik védnöke illusztris személy volt, napi áldozó katolikus ember, akkor holland miniszterelnök: Charles Joseph Marie, Ruijs de Beerenbrouck.

Ez a megbízhatónak tűnő szám is mutatja, hogy idővel, felekezeti versengés nélkül, a részekre lebontott kimutatásokból rekonstruálni lehet az adatokat. Ugyancsak Schrotty Pál jegyzi meg csodálattal 1923 februárjában, hogy: „Ha ma mégis még mindig vonat vonat után indul Hollandiába, ez a magyar katolikus gyermekakció apostolának, dr. Knébel Miklós, Esztergom-főegyházmegyei papnak köszönhető, ki városról-városra, faluról falura jár és holland nyelven beleprédikálja a fogékony holland szívbe a Regnum Marianum szenvedéseit és gyermekeinek leírhatatlan nyomorát.”

Wilhelmina királynő 1923-ban ünnepelte uralkodásának 23. évfordulóját, és ez alkalommal a két említett bizottság hat-hat magyar gyermeket választott ki a köszöntésre, és két tanítónő vezetésével egy vesszőkosárnyi fehér rózsát vittek ajándékba a királynőnek hozzátéve, hogy a szívük fő helyén őrzik a királynő és az ország emlékét.

Tudunk róla, hogy a külföldön élő hollandok szövetsége⁴⁶ is támogatta az úgynevezett „magyar ügyet”, és a Dordrechtben szervezett 1923-as nagy kiállításon magyar részleget is szerveztek.⁴⁷

Külön színfoltot jelentett a holland nevelőszülők látogatása Magyarországon. Tudomásunk szerint legelső alkalommal 250 nevelőszülő érkezett Budapestre 1924. június 30-án, ahol ünnepélyesen fogadták őket a Bethesda kórház kertjében: Ravasz László köszöntését Sebestyén Jenő fordította holland nyelvre. Másnap a Kálvin-téri templomban Ravasz László prédikált Jn 17,21 alapján, Szabó Aladár is köszöntötte hollandul az egybegyűlteket, végül Raffay lutheránus püspök imádkozott.⁴⁸

A gyermekakciót 1927-re „hivatalosan” már lezártnak tekintették, de az még 1930-ig folytatódott, főleg magánkezdeményezésből⁴⁹ és egyházi vonalon. A visszatérő vonatokban nagy mennyiségű ruhát, élelmiszert és

46 Vredenburg báró volt az elnöke a Nederland in den Vreemde (Hollandia Külföldön) elnevezésű egyesületnek és tanácsukra alakul meg gróf Apponyi Albert elnöklete alatt a Magyar Holland Társaság 1922-ben.

47 EEKHOF, A. Dr. *Hongarije*. Overdruk uit het Gedenkboek van het Algemeen Nederlandsch Verbond 1898–1923. s. 151 – 171. Lásd még: VISKI, J. De volkskunst der Zevenburger Hongaren. Haarlem, 1923. – WESTERBEEK VAN EERTEN, J. J. *Uit der Hongarenland*. Amsterdam : W. Kirchner, 1922. – NOPPEN, H. J. *Eenige indrukken en beschouwingen over Hongarije en zijn bevolking*. Den Haag, 1929.

48 A hír a Hongaarsche Heraut 1924-es II. jaargang, nr.10, júliusi számának 78. oldalán olvasható „Nederlandsche pleegouders in Hongarije” címmel. A holland nevelőszülőknek Záborszky János segített a tolmácsolásban.

49 Finnországba például hatvan gyermeket vitt 1926 nyarán Pándy A. nevű úrhölgy, akiről Sebestyén Jenő azt írja, hogy született finn asszony, és aki a magyar gyermekek nyaraltatására holland minta szerint egy bizottságot hozott létre, amelynek ő az elnöke. Lásd: *Hongaarsche Heraut*. Vierde Jaargang, 1926, 11. sz., s. 88.

hasznos ajándékokat küldtek haza a gyermekekkel. Ezekkel a kimutatásokkal is szükséges foglalkozni, valamint a Magyarországon fenntartott holland konyhák, otthonok és iskolák. ⁵⁰ Továbbá létezik hozzávetőleges kimutatás a külföldön elhunyt, ⁵¹ az örökre kint maradt és a Hollandiába visszatért gyermekekről, azok lelkigondozásáról. ⁵²

A témára épülő irodalmi művek sokasága arról tanúskodik, hogy a gyermekek iránti szeretet csodákat cselekedett, a kényszerű emigrációval és árvasággal járó fájdalmat és örömet egyaránt megörökítették. Cardyn professzor vallomása például annak a magyarság iránti páratlan érdeklődésnek a mibenlétéről szól, amelyet a gyermekek ébresztettek benne: „Ebben az évben lesz tíz esztendeje – mondja kifogástalan magyar kiejtéssel, mintha valami magyar professzor beszélne –, hogy a magyarokkal, helyesebben mondva magyar gyermekekkel megismerkedtem. Addig nem is igen tudtam, hogy a magyar kulturális élet milyen magas fokon áll, mert nem igen érdeklődtem Magyarországot után. A gyermekek keltették fel érdeklődésemet. Rokonoknál, ismerősöknél látogatásaim alkalmával találkoztam velük.

Udvariasságuk, közvetlenségük megkapta a lelkemet. A nyelvüket nem értettük, beszélni sem igen tudott velük senki, de velem együtt mindenki az

50 „Legyen egy olyan iskolánk, amelyben nemcsak a vallásoktatás, hanem minden egyes tárgy tanítása, az egész környezet, a mi református vallásunk szellemét lehelő és erejét árasztja. Legyen egy iskola, amelyik a Biblia fundamentumán épül, s már a kicsinyek között is egyedül Isten dicsőségét szolgálja” – fogalmazott Ravasz László püspök 1926 szeptemberében a Julianna Református Elemi Iskola megnyitóján, amelyen jelen volt van Colijn Henrik volt holland miniszterelnök és Klebelsberg Kunó magyar kultuszminiszter is. – A második világháborút követően Fledderus konzul éppen Joó Sándort kérte meg ünnepi iskolai istentisztelet tartására a királynő születésnapján.

51 Anglia, Belgium, Hollandia és Svájc területén 1920-1930 között egy összesítés alapján 56.620 magyar gyermek fordult meg, ezek közül 56-on haltak meg.-----Ecsedy Zoltán nevű 14 éves fiú halt meg 1924 július 21-én Oosterbierum községben. Bátyja, Ecsedy Aladár teológus azidőtájtban készült hollandiai tanulmányútra. Lásd *Hongaarsche Heraut*, II. jrg. nr. 12. Sept. 1924, s. 96.--- Egy magyar kislány halálhíréről tudósít az „*Ons Zeeland*” 1927/4-es száma. Nevet nem közöl, csak azt, hogy Hoofdplaat nevű faluban rosszul lett egy nagyon kedves leányka, akit kórházba szállítottak. Azonnal értesítették a Budapesten lakó édesapját, aki egy gyerekvonattal érkezett és még életben láthatta gyermekét.

52 Joó Sándor (Kecskemét 1910–Veszprém 1970) ref. Lelkész 1932-1934 között volt az amsterdami Vrije Universiteit ösztöndíjasa. Fő művében „Diakonátus a ref. teológiában (Kecskemét, 1937) érzik a holland teológiai hatás. Az úgynevezett hollandiai „öreg magyarok” számára felejthetetlen volt a közöttük végzett igehirdetői szolgálata. Lásd TŰSKI, I. Magyarok Hollandiában. In „*Tebened bíztunk eleitől fogva...*”. *A magyar reformátusság körképe*. Készült a Magyar Reformátusok II. Világtalálkozója. Szerkesztette Barcza József és Bütösi János. Debrecen, 1991. s. 133.

első pillanatban megszerette őket. Azt gondolom, valami különös nemzeti varázs áradt ezekből a gyermekekből...

Ettől kezdve sokszor ott voltam a gyermekvonatok érkezésénél és legtöbbször budapesti utaimat is gyermekvonattal tettem meg. Lehetetlen tollal leírni azokat a megható jeleneteket, amelyeknek a belga állomásokon és Budapesten a gyermekvonatok érkezésekor és indulásakor szemtanúja voltam. A belga szülők búcsúja éppenúgy megható volt, mint a magyar szülőké az állomásokon...

Sokszor a belga szülők talán több könnyet hullattak a magyar gyermekért, mint édes szüleik...⁵³

Tehát a búcsúzás, az indulás és az érkezés volt az a momentum, amely a két költői lelkű, de különböző formátumú teológust, Miskotte és Cardyn professzorokat egyaránt megragadta és megindította, annyira, hogy írásban is fontosnak tartották annak a megörökítését, hogy milyen lelkület-változtatásra képes a kicsinyek ereje, akiket halálos komolyan kell venni.

Akkor sem ők, sem a magyar egyházi vezetők nem gondolhattak arra, hogy az akció valamikor, valaha is megismétlődhet. Sajnos, hogy Európát huszonnégy év után ismét átok verte, ezúttal egy fergeteges pogányabb. A második világháború után a militáns ateizmus keleten még a szeretetszolgálatban is veszélyt látott, korlátozni merte, esetenként még bilincsbe is verte, nem akarta hallani annak a jövődőlésnek a beteljesülését – Miskotte 1945. május 9-i prédikációját idézzük –, hogy Isten ellenségei megsemmisülnek.

A kommunista ideológiának, akárcsak a faszizmusnak, nem volt, nincs mondanivalója az élet szentségéről. Rendszereik képtelenek voltak belenyugodni abba, hogy az ország, a hatalom és a dicsőség az Istené, és az nem az üdv-elméleteket propagáló államaikat illeti. Ezért indulhatott keservesen 1947–1948-ban csak három gyermekvonat Hollandiába – nevezetesen két katolikus és egy protestáns szerelvény – arról az állomásról, ahol korábban, húsz éve a századikat indították.

Az élettapasztalat bőségesen tanúskodik arról, hogy a szeretetszolgálatot örömmel végzőket, de még az arra buzdítóknak a munkásságát is áldás

53 In *Belgiumi Magyar Könyv*. 1935, s. 85 – 86. – Dr. Albert Cardyn (Antoon Albert Cardijn) az Aarschot városában lévő Sint Jozefscollege paptanára volt. Életéről (1892–1938. május 19.) és magyar gyermekeket mentő belgiumi munkásságáról In memoriam címmel írt a magyar nyelvet szintén ismerő Arnold Ghesquiere a *Hongaarsche Courant* 1938-as számában. – Cardyn holland nyelven ismertette a magyar irodalmat, többek között Prohászka Ottokár és Tóth Tihamér műveit fordította holland nyelvre.

kíséri.⁵⁴ Ennek a tudatában mondhatta Kornelis Heiko Miskotte 1948 nyarán egy vele készített, magyarul publikált interjúbán: „Az első világháború után is részt vettem az akcióban, és most is örömmel teszek meg mindent, ami módomban áll...”⁵⁵ Méltán emlékezünk tehát az egykori cortgenei lelkipásztorra és a gyermekeinket fogadó gyülekezet hajdani szolgálatára. Emlékük legyen áldott!

Több mint huszonnyolcezer magyar gyermek került Hollandiába az új határok közé kényszerített nyomorgó Magyarországról, ami óriási eredmény. A leszakított országrészek gyermekei csak elvétve, kis létszámban jutottak külföldre, még Magyarországra is alig utazhattak.

Végül, első fejezetünk záróakkordjaként: amikor 1926. április 13-án, Budapesten a 100. szerelvényt indították, a zászlókkal és virágokkal feldíszített jubiláris gyermekvonatot katonazenekar búcsúztatta. Eljátszották a belga, a holland és a svájci himnuszt, majd a magyar Hiszekegyet.⁵⁶ Ravasz László beszédében modern kereszteshadjáráthoz hasonlította a nemzet kicsinyeinek győzelmét, akik egyszerű gyermeki lélekkel hódították meg a külföld szívéit: „Ez a száz vonat aranyvetélőként jár Európa átokverte földjén... Legyenek áldottak a kezek, amelyek útrabocsájtják és fogadják!”⁵⁷ És fogadták is, együttérző szeretettel.

II.

A második magyar gyermekmentési akció szükségessége

Négy évvel a második világháború befejezése után a Magyar Népjóléti Minisztérium sürgős anyagi támogatást kért az illetékes pénzügyminiszté-

54 Nem tehetjük, hogy ne utajunk itt Babos Sándor erdélyi református misszionárius lelkészre, aki a szintén teológiát végzett feleségével, Lőrincz Máriával a Mandzsúriában és Koreában élő gyermekek fenntartására és iskoláztatására rendezett gyűjtést 1934 után Romániában. Sándor Lajos nagyváradi lelkipásztor szóbeli közlése alapján jutott tudomásomra ez az adat, Sándor Lajos látott is ilyen tárgyú levelezést.

55 SZAKAL, E. Magyar gyermekek Hollandiában. Hét-nyolcgyermekes családok vállalják a magyar gyermeket. In *Élet és Jövő*, Budapest, 1948. június 19-i sz., s. 6.

56 In *Az Est*. 1926. április 13., kedd, s. 4. – Ez az először Svájcba induló vonat oda kétszáz gyermeket visz és kettrecben egy ajándékot. Bern városának állatkertjébe továbbítottak egy erdélyi barnamedvét. Belgiumba menet négyszáz, Hollandiába pedig kétszáz gyermeket szállított a századik vonat.

57 In *Kálvinista Szemle*, 1926. április 17., s. 56. – HERMANS, R. *Törökbálint messzire van*. Fordította: Gera Judit. Az utószót „Rög a zsebkendőben” címmel írta Hermán M. János. Tinta könyvkiadó, 2005. Eredeti címe: *Terug naar Törökbálint*. Antwerpen : Standaard Uitgeverij, 1989.

riumi osztálytól, mert már rongyokhoz sem jutottak, az elhagyott csecsemőket pelenka hiányában papírosba csomagolták. Összesítő jelentésükből a következő 1948-as adatok tárulnak elénk az akkori gyermekmenhelyek állapotáról: „Mintegy harmincezer anyagilag és erkölcsileg elhagyott gyermek van, de még körülbelül huszonötezer gyermek szorulna állami támogatásra, védelemre. A meglévő kilenc állami gyermekmenhelyen mintegy ezeröttszáz ágygal kellene ezen gyermekek kórházi ellátását biztosítani. Legalább 10-15 éve nem tatarozták őket. Háborús kárt mind szenvedett, de nem olyan mértékűt, hogy a három éves terv keretébe beállítható lett volna. A fogyó anyagokat 1938 óta nem pótolták...”⁵⁸

Országos nyomorral kellett számolni, a hívő emberek találékonysága és összefogása enyhíteni akart és olykor tenni is tudott az éhhalál ellen⁵⁹ az újfajta ellenséges helyzetben. Egy Dobos Károllyal készült interjú például hiteles képet tár elénk a háború utáni állapotokról, ennek részleteiből idézünk.⁶⁰

K.K.: „–Például milyen esetekről tud? Mert hallottam, hogy volt egy falu, ahol tízen is felakasztották magukat, presbiterek.”

D.K.: „–Sok volt olyan, különösen a kiszáradt között, a földállamosítás, tévesztés idején. Először is volt a beszolgáltatási rendszer mindjárt '46 után.

Az volt a szerencse, hogy Isten 44-ben bő termést adott, és voltak az országnak olyan részei, ahonnan se a németek, se az oroszok nem vitték el sem a termést, sem a jószágot. De kevés ilyen hely volt. Olyan éhség volt Budapesten, hogy „gyerekvonatokkal” vittük le a gyerekeket az ország különböző részeibe az éhhalál elől. Én is vezettem két ilyen vonatot.”

K.K.: „– Hány gyerekkel?”

D.K.: „– Volt az egyikén vagy ötszáz, a másikon is. Hódmezővásárhelyre, Kiskunhalasra mentünk. Úgynevezett Nemzeti Segély vonatok voltak ezek.”

K.K.: „– És az egyházak közösen csinálták ezt?”

D.K.: „– Igen. Például Kiskunhalason a református egyház lelkészét ismertük. Mikor megírtuk neki, hogy mi a helyzet, hónapok óta kenyeret se láttunk Pesten, akkor azt írta, hogy ők vállalnak száz gyermeket. Vigyük le őket a nyár elején és ott lehetnek egész őszig, vagy akár még egy évig is.

58 GERGELY, F. A magyar gyermekvédelem története (1867–1991). Budapest : Püski, 1997, s. 80. 65. sz. lábjegyzet.

59 A Szeretetszövetség 1945-ben ezerhét-száz árvát, aggot és rokkant személyt ápolt. Lásd: *Élet és Jövő*, jún.16-iki sz. s. 3.

60 KOLCZONAY, K. Interjú Dobos Károllyal. In *Confessio*, 1989/2, s. 101.

Nekem is két fiam ott tanult egy évig. Nyáron a tanyán voltak. Volt ennivalójuk, őrizték a libákat, disznókat, bivalyokat.”

Az ilyen keresztyén kezdeményezéseket az ÁVO nem nézte jó szemmel, az egyház cselekvő hitvallóit az „ellenség” ötödik hadoszlopának tekintették, Dobos Károly lelkészt is nemsokára messzire helyezték Budapestről.

Nyugati hittestvéreinknek szintén magától értetődő volt, hogy segíteni kell, és Svájc elsőként indította el a segély-⁶¹ és gyermekakciót, aminek az volt az egyik eredménye, hogy egy vonattal ki is engedtek 242 református

61 „Másfél tonna ruhát küldtek a svájci reformátusok. Az egyházak világtanácsának magyarországi újjáépítési bizottsága egy különös raktárba hívott meg. Dr. Pap László professzor, az újjáépítési bizottság titkára, számokat és mindennapi közönséges neveket és egyszemű szavakat sorol fel: 255 gyermekruha, 153 pulóver, 283 gyermekfehérnemű, 213 női fehérnemű, 118 pár harisnya, 70 lepedő stb. Közben mutatja a kibontott, körülbelül másfél tonna súlyú ruha- és cipőküldeményt. Már külön vannak válogatva a cipők és télikabátok, a fehér, barna, kék szvetterek, a kötött- és bőrkesztyűk, a svájci csendes paszteliszínű ruhák és blúzok, pompás, finom lepedők, amelyeket sok nemzedék használhat még. – Mi ez? – A svájci reformátusok adománya a magyar református egyháznak. A Hilfswerk der Evangelischen Kirche küldte. Próbaküldemény, ez csak másfél tonna, nagyobb részt intézményeknek, árvaházaknak megy szét. Vár még vagy 27 tonna szállításra. Ezt keresztyének küldték Krisztus szeretetével és azzal a meghagyással, hogy ha szétosztjuk, tudja meg mindenki, hogy ezt Krisztusnak a Lelkével adták. Érdeemes meghallgatani, amit ezek a néma dolgok mondanak. Érdeemes elképzelni mögöttük a svájci református családokat, amint gyűjtik, kiválogatják, összerakják ezt a sokféle ruhát. Minden adománynak van valami lelke. Van, amelyikből gőg árad, olyan, amiből hiúság, ezekből a dolgokból mélységes nagy testvéri szeretet. Amikor kibontották a csomagokat, mindegyikben találtak egy bibliát. Kiemelték a zsákokból a pompás szvettereket, meleg harisnyákat, barna kesztyűket, amelyeknek az ujjain egy világos csík virágmintákat ábrázolt. A csomagokhoz külön kis zacskókban a svájci családok tűt, cérnát, pamutot, gyűszűt pakkoltak. Hallották, hogy Magyarországon ez sincsen. Hátha elszakad a ruha hordás közben? Majd minden ruha használt, úgy vették ki a szekrényből. Azt adták, amire nekik is szükségük volt. De mindegyik elsőrangú minőségű. A cipők külön megtalálva, erős talppal. Hogy jobban tartsanak, bennük kerek fényes szegek. Van olyan barna bőrcipő, amelyiknek prém a bélése. Van olyan ruha, amelyikhez foltot is küldtek. Megnézünk egy inget. Pompás, erős vászon, benne egy svájci cég neve keskeny fehér sávon, piros betűkkel: „Grieder et Zie, Zürich, Luzern”. A fal mellett felhalmozva vagy 4000 szeretetsomag. Címre jött, most várnak arra, hogy szétosszák őket. Milyen különös hangulat van egy ilyen teremben, ahol csak élelmiszercsomagok, fekete cipők, kabátok, ruhák vannak halmokba rakva! Miért van melegebb itt? Azért, mert a dolgok jelképek, lelket hordoznak. És ezek a ruhák üzenetek, biztatások és vigasztalások, a Krisztusban való közösségnek az erőit jelentik számunkra. Nemcsak azokat melegítik át, akik kapják, nemcsak azok tudnak ezekkel a cipőkkel tovább menni a nehéz úton, akik felhúzzák, nem könyöradományok, nem a gazdagabb testvérnek a koldus felé dobált alamizsnái, ezek a Krisztusnak szeretetéről küldött jelek, Krisztus él és összekapcsolja az ő népét jóban és rosszban.” (A jegyzet írója „-y”-nal szignózza a cikket. In *Élet és Jövő*, 1946 március 16, s. 2.)

gyermeket 1947-ben. Svájci szülők 544 gyermeket keresztszülőként segélyeztek, fogadott gyermekeiknek szeretetcsomagokat küldtek, amíg azt is meg nem tiltották.

Dániába⁶² két magyar gyermekvonat indult, Belgiumba is kettő vagy több, a lebonyolításban nagy szerepe volt az Actio Catholica munkatársainak.⁶³ Hollandiába 1947–1948 folyamán érkezett három, magyar gyermekeket szállító szerelvény. Belgiumba 1946–1947 folyamán valószínűleg kétezer gyermek jutott ki üdülésre.

Hollandia kormányának álláspontja a nemzetközi gyermeksegélyek tárgyában

E helyen röviden összefoglaljuk azt az intézkedést, amelynek nyomán 1947. november 16-án a holland templomokban (katolikus, református, lutheránus, remonstráns) felolvasták azt az országos körlevelet, amely által nevelőszülőket és befogadó közösségeket kerestek tízezer olyan holland gyermeknek, akik akkor Németországban éltek.⁶⁴ Arról volt szó, hogy a németek a háború alatt ezrével telepítették a holland családokat Németországba, ahol kényszermunkára fogták őket. Természetesen azt is megemlítették, hogy ez nem zárja ki azt, hogy ne gondolnának a szükségállapotban leledző magyar, osztrák⁶⁵ és német állampolgárságú gyermekekre.

A felhívást követően 1947. november 27-én már meg is érkezett Németországból az ott élő holland gyermekek első százas csoportja.

A kormány értésére adta mindenkinek, hogy az ország lakosságának élelmiszerral való ellátottságát csak korlátozottan tudja biztosítani, és emiatt nemigen osztozik az egyházak tártkeblű felajánlásaiban. Viszont egybehangolás és kapcsolatteremtés céljából támogatja a minisztertanács

62 Hangulatos írást olvashatunk "A magyar gyermekek dán barátja" címmel. In *Az Út*, 1948 aug. 15-21., s. 4.

63 BELICZAY, A. Külföldi kapcsolatok. In *Tanulmányok a magyarországi Református Egyház 1867 és 1978 közötti történetéből. Studia et Acta Ecclesiastica*. Budapest, 1983. s. 343.

64 Wij gaan eten in Holland... In *Utrechts Nieuwsblad*, 1947, nov. 17. s. 1.

65 „Tegen het einde van dit jaar of uiterlijk in Januari 1948 zullen op Initiatief van het Ned. R.K. Huisvestingscomité 500 Oostenrijkse kinderen in Tilburg en omgeving worden ondergebracht. In verband hiermee zal Tilburg geen Nederlandse kinderen uit Duitsland opnemen. Ook de uitzending van Hongaarse kinderen zal ter hand worden genomen, doch een voorgenomen uitzending van Franse kinderen naar ons land zal niet doorgaan. De slechte toestanden op het gebied der voedselvoorziening in middenen Oost-Europa hebben aanleiding gegeven tot deze huisvesting, terwijl tevens als motief gegolden heeft dat Nederland zoveel geprofitteerd heeft van andere landen.” In *Limburgs Dagblad*, 30. Jrg., nr. 276., 1947 dec. 1. s. 2.

által erre a célra már korábban létrehozott nemzeti gyermek-elhelyezési bizottságot.⁶⁶

Hollandiában máig emlékeznek arra a nemzetközi összefogásra, amelynek nyomán 1945-ben negyvenezer holland gyermeket vittek táplálási és felerősítési céllal Svájcba, Svédországba és más államokba.

A holland-magyar katolikus kezdeményezésű szervezés 1947-ben

Knébel Miklós nagy nehézségek közepette útlevelet szerzett és Hollandiába utazott,⁶⁷ ahol a vezetése alatt működött Amszterdamban a Hongarse Kinderactie, vagyis a Magyar Gyermekelhelyezési Bizottság. Munkáját támogatta a holland katolikusok napilapja a De Maasbode, a belga Caritas Catholica és közös összefogásukkal az **1947 szeptemberében induló vonat ötszáz gyermeket** vitt üdülni Belgiumba és Hollandiába. Dr. Knébel Miklóst⁶⁸ apostoli mentőmunkája közben érte a halál 1949. április 20-án. Őt helyettesítette e munkában dr. Vargha Damján professzor.⁶⁹

Az Actio Catholica által indított, egyik jól fűtött különvonat útvonalának a leírása beszédesen ábrázolja a szervezés logikáját és a végállomásokon uralkodó hangulatot, a Belgiumban és Hollandiában letelepedett magyarok segítőkészségét.

„Akik Belgiumban maradnak, Brüsszelben kiszállnak, s amint elindulnak „szüleikkel” vendéglátó otthonaik felé, bámulják a kirakatokban felhalmozott olcsó déligyümölcsök minden fajtáját, az utcasarkokon nagy kosarakban illatozó rózsákat, szegfűket és mimózákat, a jól öltözött, nyugodt és udvarias járókelőket.

A Hollandia felé igyekvőket átveszik a Hulpactie voor Hongarije – Magyar Segítőakció – kiküldöttei, és a vonat indul velük tovább. Estefelé – több, mint háromnapi utazás után – háromszáz gyermektorokból hangzik fel a kiáltás: Hollandia! Hollandia!

A vonat befut az első holland állomásra, Roosendaalba. A peronon óriási sürgés-forgás, a segítőakció munkatársai meleg tejjel, teával, kenyérrrel,

66 Nationale Commissie tot Uitzending van Nederlandse Kinderen 1945.

67 Knebel Miklós 1947. május 3-án már jelentkezik Alfrink bíborosnál Utrechtben. Lásd BOROVI, J. i. m. s. 50.

68 Knebel Miklóst, a budapesti Szt. Katalin templom lelkészét tíz évvel korábban a budapesti holland-magyar est alkalmával a holland nagykövet az Oranje-Nassau Officiers-kruis kitüntetésben részesíti a kormány megbízásából. Lásd: *Hongaarsche Courant*. 1938, s. 152.

69 Holland-magyar áhítatos művet is adott ki. – VARGHA, D. Dr. S. O. C.: *Hongarije en de Cisterciensers*. Vertaald door A. G. M. Abbing. Nieuwkuijk, 1935. – Lásd még: MIHÁLYI, I. G. i. m. s. 51.

édességgel várják az érkezőket, sokan a vendéglátó szülők közül is itt vannak.

A segítőakció asszonytagjai között sok a magyar. Könnyes szemekkel emelik magukhoz a kis vendégeket. – Hogyne örülnénk – mondja meghatottan egyikük –, hisz közülünk számosan hasonló módon kerültek ide a múlt világháború után, az 1920–1926 közötti években. Hollandia akkor is elől járt a segítségben, huszonnyolcezer magyar gyermeket fogadott be. Sokan örökre itt maradtak, közülünk körülbelül kétezeren hollanddal kötöttek házasságot.

A gyermekek csoportja minden állomáson kisebb lesz, Roosendaalon kívül leszállnak még Rotterdamban és Leidenben. Az utolsó száz Amszterdamig megy. A sok kis magyar szétszóródik a holland városok, falvak és tanyák otthonaiban.”⁷⁰

Ez a második (vagy a harmadik?), 1948. január végén (?) indított vonat is katolikus szervezés révén érkezett Hollandiába, **ez is ötszáz gyermeket** szállított, amelyből kétszáz Belgiumba, háromszáz pedig Hollandiába került. A sorrendet és az időpontot még nem sikerült azonosítanunk. Ennek a kutatásáról dr. Muzslay István professzossal beszélgettem, aki annak idején az állomáson még látta ezt a vonatot. Igen fontos annak az ismerete, hogy az Actio Catholica igazságos szempontok alapján állította össze a gyermekek listáját, és ezzel elejét vehették a Szabad Nép című baloldali lap támadásainak, miszerint volt csendőrök és arisztokraták gyermekeit juttatják nyaraláshoz. Kimutatásukban, amely nekünk is támpontul szolgál, **1947 novemberéig 232 gyermeket küldtek Belgiumba és 322 gyermeket Hollandiába.** Ez összesen 554 gyermek, akik származási és családi helyzet szerint a következő megjelöléssel tűnnek fel a Magyar Közlekedésügyi Minisztériumnak küldött táblázatban, amely valósággal sugallja, hogy milyen „hierarchikus” szempontok szerint kellett válogassanak: 196 gyermek munkáscsaládból származik, 132 gyermek szülei tisztviselők, 33 gyermek értelmiségi családból származik, iparos háttérű ugyancsak 33, földműves családból 8, özvegy szülők gyermeke 79, három árva gyermek és 16 gyermek hadirokkant családjából származik.

A katolikus magyar gyermekakció története ma még csak részleteiben ismert. Megjegyezzük, hogy az itt tárgyalt korszakban, a második világháború után még Franciaországba is jutattak ki magyar gyermekeket.⁷¹

70 BORÓVI, J. által eszközölt újraközlés, i.m. s. 156: Újra elindult egy vonat. Forrása: *Új Ember*, 1948. február 8. sz. 6.

71 Lásd: *Új Ember*. 1946. november 10-i szám, amelyben a franciaországi gyermeknyaraltatás ügyét védelmezik.

Pap László meglátogatja az úgynevezett protestáns vonattal érkezett gyermekeket 1948-ban

Az egyetlen, „református” szervezésű **vonat 1948. július 12-én indult** Budapestről, erre Laudon László atyai barátom élesen emlékszik, mert ezzel a vonattal került az általunk is tisztelt Passis családhoz,⁷² ahol a ház ura és asszonya őt szeretettel vette körül, és akiket ő hit szerint is nevelőszüleinek tekintett.⁷³ Ennek a vonatnak a történetéről többen írtak, magyar és holland részről egyaránt maradtak feljegyzések.

Az eseményeket a napi politika függvényében vizsgálva arra a következtetésre jutunk, hogy ezt a gyermekvonatot a rákosisták csak azért engedélyezték – ráadásul időzítve –, hogy az Amszterdamban sorra kerülő Egyházak Világtanácsának éppen gyűlésező (1948. augusztus 22-23.) plénuma előtt pozitívan tüntessék föl a rendszerüket.⁷⁴ Ezzel a ragyogó intellektusú magyar egyházi vezetők is tisztában voltak.⁷⁵ Nemsokára, az említett vonat érkezése után Hollandiába utazik⁷⁶ a Zürichben és Utrechtben egyaránt

72 Hajdú Zoltán enyingi református lelkész testvérünk otthonában talákoztunk Johan Passies úrral és nejével 1978-ban, Igarban.

73 SZETÉY, Sz. Hit és munka. In *Protestáns Téka. A Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Karának diákújsága*. 2008, III. évf., 3-4. szám, s. 13.

74 Pap László emlékezik: „Időközben azért a munka a nehézségek és változások ellenére is tovább folyt. Még az amszterdami gyűlés előtt sikerült nyélbeütni az első holland gyermekvonat ügyét, amely július 12-én elindult 500 gyermekekkel. Megállapodás történt arra nézve is, hogy a második gyermekvonat októberben indul újabb 500 gyermekkel Hollandiába. Elkészült az ökuménikus tanulmányi kötet, melyben azonban nem jelenhetett meg nevem alatt az általam írott cikk, mivel nevemmel nem engedélyezte a cenzúra.”. Lásd: PAP, L. *Tíz év és ami utána következett 1945-1963*. Szerk. Bárczay Gyula. EPMSZ kiadása, Bern-Budapest, 1992. s. 66.

75 Dr. Nagy Barna sárospataki professzorra vagy dr. Dobos Károly budapesti lelkészre gondolunk a dátum kapcsán, akiket 1948-ban szintén kiengedtek Hollandiába. Mindketten megfordultak Kampenben, ahol előadásokat is tartottak a szigorú református egyház teológiai egyetemén. Lásd K. A. (Kövy Attila?) írását: Száz éves a kampeni Theológia. In *Jöjjetek és Harangszó. A Szórványban Élő Magyar Református Egyház Lapja*. főszerkesztő dr. Harsányi András. 1954, 7. évf. 6-7. szám, s. 6. – [online], dostupné na internete: <http://epa.oszk.hu/00900/00935/00046/pdf/00046.pdf>

76 Pap László az Egyházak Világtanácsának 1948-as amszterdami nagygyűlésén augusztus 22. és szeptember 4. között hivatalosan vett részt, tulajdonképpen ezzel a céllal kapott útlevelet, akárcsak Ravasz László. – Az 1983-ban kiadott *Studia et Acta V.* kötetében az EVT-vel kapcsolatban meg sem említik a nevét. ---Református egyházi vezetők közül nem kapott útlevelet Boda József, Jékely Lajos, Muraközy Gyula és Szabó József professzor. A gyűlésen részt vett Ravasz László, Pap László, Nagy Barna, Vasady Béla princetoni professzor, Bodoky Richard, Makkai László, Victor János, Bereczky Albert, Pákozdy László Márton. --- Ugyanezen időszakban járt Hollandiában – úgymond vizumra várva, de véleményünk szerint inkább kémkedni, - Péter János későbbi püspök és külügyminiszter. A külföldi lapok ezt megtudták és azt írták, hogy

ismert **dr. Pap László**,⁷⁷ budapesti teológiai professzor. Több gyermeket is meglátogat és levelet küld a magyar gyermekek szüleinek. Levelét a holland gyermekakció magyarországi vezetőjeként írta, ebből idézünk: „Valamennyi gyermek nagyszerűen van elhelyezve és kifogástalanul érzi magát. Mind a gyermekek helyükkel, mind a szülők a gyermekekkel rendkívül meg vannak elégedve. Vannak gyermekek, akik már az első hetekben 4-5 kg-ot gyarapodtak.” Fontos híreket is továbbít: „Holló Mirjam és nevelőszülői panaszták, hogy a gyermek nem kap hazuról levelet. Kérem a szülőket, írjanak. Kiss Katalin nevelőszülei közölték velem, hogy az édesapja meghalt, s kérdezték, nem közölném-e a gyermekkel. Nem láttam semmi értelmét, elég ha a gyermek megtudja, amikor hazaérkezik. Kérem édesanyját, ezt a körülményt a levelezésnél vegye figyelembe. Végül Uhrin Hilda kéri szüleit, hogy írjanak, mert nem kap hírt felőlük.” „Minden szülő nyugodt és boldog lehet, hogy gyermeke meleg otthonra talált Hollandiában. Budapest, 1948. szept. 15.”⁷⁸

Megállapítható, hogy az úgynevezett **református gyermekvonattal is ötszáz gyermek** érkezett Hollandiába. Az akkori utazásoknál számolni kellett a szovjet megszállási zónán való átutazás nehézségeivel is, ami főleg a SZEB-től (Szövetségi Ellenőrző Bizottság) való engedélyek beszerzése körül mutatkozott meg.

A magyar református vezetőknek azért esett a választása Pap Lászlóra, mert hollandiai kapcsolatai mellett ismert volt az Egyházak Világtanácsában (EVT), jelen volt az 1938-as amszterdami alakuló gyűlésen. Emellett 1946. január 19-én az EVT újjáépítési bizottságának a gyűlésén⁷⁹ alkalmá

a Tildy Zoltán leányának a hazahozására küldte ki Rákosi. Lásd: PAP, L. *Tíz év és ami utána következett 1945-1963*. Szerk. Bárczay Gyula. EPMSZ kiadása, Bern-Budapest, 1992. s. 71.

77 Utrechtben, 1933-ban a holland királynő kiemelt jutalomban részesítette Pap László rendkívül színvonalas doktori dolgozatát. Életrajzi adatait lásd ZOVÁNYI, J. *Protestáns Egyháztörténeti Lexikon*. i.m. s. 455.

78 KÍGYÓS, E. Gyermekvonatok. In *Protestáns Téka*. 2008, III. évf., 3-4. szám, s. 7. Az itt fénymásolatban közölt Pap László féle levélben a következő gyermekneveket találjuk: Holló Mirjam, Debrecen–Heemstede; Kiss Katalin, Debrecen–Heemstede; Pallay Erzsébet, Budapest–Hoofddorp; Tóth Antal, Budapest–Haarlem; Tóth Tamás, Tata–Aerdenhout; Uhrin Hilda, Rákospalota–Haarlem; Horváth Ilona, Bicske–Utrecht; Jezernitzky Anna, Pestszentlőrinc–Utrecht; Lévay Zsuzsanna, Budapest–Utrecht; Cseke (Beke?) Béla, Debrecen–Utrecht; Kistelegdy Ernő, Miskolc–Utrecht; Sípos Álmos, Kisújszállás–Utrecht; Fehér Margit, Bicske–Utrecht; György Eszter, Miskolc–Utrecht.

79 Az ökumenikus jellegű szervezet pontos neve: Egyházak Világtanácsának Újjáépítési Bizottsága. Ennek keretében Pap László működését árgus szemekkel figyelték: „Az egyik ilyen protestáns egyházi szál, amely a köztársaság elleni összeesküvés

volt beszámolni az utrechti Kraemer professzornak, és a szintén holland Visser't Hoff titkárnak az egyház és az ország helyzetéről. Úgy látjuk, hogy az ő közvetítése nyomán a holland testvéregházak azt a stratégiát alkalmazták, hogy egyenesen ők ajánlották fel Hollandia nevében a segélyezés lehetőségét, jelezve ezt a Magyarok Világszövetsége felé is.⁸⁰ Tehát a magyarországi protestáns egyházakat nem vádolhatta koldulással a kommunista párt és a kormány.

Ekkor kezd feltűnni Van Ruler és Miskotte⁸¹ professzorok neve, a történelmi református egyház részéről ők álltak a hollandiai gyermekakció élére. (Kiegészítésként még megjegyezzük, hogy Miskotte az egyik amszterdami

perének előkészítésekor nyilvánosságot is kapott, az a Pap László teológiai professzor vezette Ökumenikus Újjáépítési Iroda volt, amelyet az ÁVÓ a Magyar Közösség egyik fedőszerveként, a Közösség gazdasági hátterének megteremtőjeként tartott nyilván. Az ÁVÓ nyilvántartásában a titkos társaság vezetőjeként, vagy tagjaként tartottak nyilván az iroda nyolc alosztályának vezetője közül négyet, s magának Pap Lászlónak a közösségi tagságáról is több – utólag nehezen ellenőrizhető – adat gyűlt össze 1946–47 folyamán az ÁVÓ irattárában.” Idézet KISS, R. tanulmányából: Az Európai Unió elnevezésű illegális szervezkedés története. In *Figyelő*, Magyarországi Református Egyház [online], dostupné na internete: www.reformatus.hu/confessio/2004/.../6figyel1. p 102.

– Pap László a háború idején Magyarországon holland menekülteket rejtegetett vagy segített továbbjutni., például Johann Adolf Bentinck hadnagyot, aki dr. Soós Géza társaságában repülővel menekült Olaszországba. Bentinck báró úgy tudta Pap Lászlótól, hogy az Egyházak Világtanácsának elnökéhez, a holland dr. Visser't Hooft-hoz akarnak eljutni és jelentést tenni. – MACSKÁSY, P. A sötétség tenger árja ellen... Holland menekültek Magyarországon a második világháború alatt. In *Hollandból magyarra. Kultúrhistoriái tanulmányok és szemelvények*. Szerkesztette Bernáth István. Budapest, 1986. s. 212 – 214.

80 Kitűnik ez Ravasz Lászlónak a 722/1947 számú, Ács Tivadarhoz intézett leveléből, aki a Magyarok Világszövetségének volt az alelnöke. A püspök azt írja, hogy a holland nép ajánlatát inkább nem fogadják el, hiszen ők is nehéz helyzetben élnek. Lásd: BOROVI, J. *Magyar katolikus lelkipásztorok szolgálata Hollandiában*. i.m. s. 48.

81 Pettinga lelkész ma Hollandiában Miskotte munkásságának egyik legjobb ismerője, hozzám intézett 2011. december 21. keltezésű levelében jelzi, hogy nemcsak ő, de Miskotte fia sem tud Miskotte szerepéről az 1948-as gyermekakciót illetően. „Beste János, dat Miskotte zich in zijn eerste gemeente Cortgene t.b.v. Hongaarse kinderen heeft ingespannen, is bekend. Hij schreef er zelf over in zijn Gemeenteblaadje in maart 1924: „de Hongaartjes komen”. Dit is te vinden in K. H. Miskotte, „...als een die dient”, volledige uitgave van het Gemeenteblaadje, Baarn 1976, blz.101 e.v.; eerder reeds opgenomen in de bundel „In de gecroonde Allemansgading”, Nijkerk 1946, blz. 53 e.v. Van een dergelijke activiteit na de Tweede Wereldoorlog is mij niets bekend. Ook Prof. Dr H.H.Miskotte, de zoon van K.H.M., kan zich hier niets van herinneren. Het oude krantenartikel zal vermoedelijk op een misverstand berusten. Ook de naam László Pap i.v.m. K.H.Miskotte is mij onbekend. Het spijt me, maar meer kan ik er niet van zeggen. Met vriendelijke groeten, Paul Pettinga.”

lelkészársával együtt 1939 márciusában tagja lett a spanyol gyermekeket mentő bizottságnak is.)⁸²

Becsületesen ítéli meg a helyzetet Ravasz László a Konvent döntése után, amelynek értelmében mégiscsak elfogadják a holland református egyház ajánlatát: „A hollandiai gyermeknyaraltatási akcióról egyházunk vezetősége már akkor folytatott eszmecserét, amidőn a katolikus akció megindult, és a holland reformátusok nagy lelkesedéssel ajánlották fel szolgálataikat a magyar protestáns gyermekek nyaraltatására. Akkor azt a határozatot hoztuk, hogy egy ilyen szolgálatot nem szabad elfogadnunk... A holland gyerekek nagyobb nélkülözéseknek vannak kitéve, mint a magyar gyerekek. Erkölcsi kötelességünk tehát az volna, hogy mi szervezzük meg a holland gyerekek magyarországi üdültetését.”⁸³

Véleményünk szerint a magyar egyházi vezetők ezt meg is tették volna, ha szabadabb mozgástérrel rendelkeznek. Számos példával tudunk szolgálni arra nézve, hogy a háború idején valósággal keresték az alkalmat a holland nép iránti hálájuk kifejezésére.⁸⁴

Pap László hollandiai és magyarországi szervező szolgálatára nézve az említett levélen kívül jelenleg nem áll módunkban más forrásoknak a kutatása. Bizonyosan léteznek erre vonatkozó dokumentumok, beleértve az AVH levéltárát is, hiszen a hatóságok már 1946 óta ellenséggként kezelték és figyelték az ószövetségi tudományok nemzetközileg elismert teológusát.

82 Lásd *Algemeen Dagblad*, 1939, 03.04. (Ochtend,112. 236676) s. 3. Centraal Comitee voor Hulpverlening kinderen in Spanje

83 BELICZAY, A. Holland-magyar kapcsolatok a II. világháború után. In *Confessio*, Budapest, 1987. 4. sz., s. 23.

84 Például 1943 tavaszán, amikor „egy csoport magyar vöröskeresztes nővér jelent meg a stanislai tábor kapujánál és egy nagy küldemény szeretetsomagot nyújtott át a tiszteknek, az első világháború után Hollandiában vendégül látott magyarok nevében. Képzeltető, mennyire meglepte és meghatotta a foglyokat a hálának ilyen kézzelfogható megnyilatkozása.” Továbbá a Magyarországra menekült holland katonákat is bújtatták. Lásd: ERDÉLYI, I. Hogyan segítették a magyarok a holland hadifoglyokat a II. világháború alatt? In *Mikes International*, 2001–2006, VI. évf, 1. sz., s. 90. – (Stanislaw városa a Dnyeszter partján fekszik Galíciában. A holland foglyok felkutatásához és segélyezéséhez a magyar Vöröskereszt felé Ravasz László és Szabó Imre esperes továbbította Csűrös István vallastanár révén azt a levelet, amelyet Csűrös lánya írt, és amely tartalmazta a férje, egy holland katonatiszt címét. A nővérek van den Bos ezredes nyomában és Csűrös Piroska híradásának nyomán fedezték fel a stanislai tábort, ahova ezer csomagot vittek. – H. M. J.) – MACSKÁSY, P. A sötétség tenger árja ellen... Holland menekültek Magyarországon a második világháború alatt. In *Hollandból magyarra. Kultúrhistoriai tanulmányok és szemelvények*. Szerkesztette Bernáth István. Budapest, 1986. s. 199 – 222.

A magyarországi szervezőmunkába a magyarul kitűnően beszélő **Kuyper Katalin**⁸⁵ is bekapcsolódik, akinek az első világháború utáni gyermekakcióban szerzett tapasztalatai ismét kamatoznak Budapesten. Magyar hálózati kapcsolatairól, a toborzás és az engedélyszerzés részleteiről semmit sem árul el az az 1947 decemberében vele készült interjú, amelyben édesapjáról, Kuyper Ábrahámról, az ellenállásról és a holland háborús veszteségekről beszél.⁸⁶ Kuyper Katalinnak tehát, legalábbis részünkről, a második gyermekakcióban kifejtett erőfeszítésének a mibenléte még további kutatásra vár.

Szervező személyiségek találkozása. Helyzetképek a holland összefogásról

A magyar és holland protestáns vonalon Kisjókai Szakal Erzsébet, Kornelis Heiko Miskotte és A. A. van Ruler neve fémjelzi az akciót. Az Országos Református Szociális Szolgálat által kiválasztott gyermekeket Budapestről módszeresen és egy bevált menet szerint indították, illetve fogadták őket a hollandiai elosztóállomásokon.

Első nyomunk a Hollandiában élő **Kisjókai Szakal Erzsébet** által szervezett estélyhez vezet, amelyről Budapesten egy rövidke beszámolót közöltek 1947. október 11-én, de annak számunkra rendkívüli hírértéke van:⁸⁷ „Mivel most már protestáns vonalon is megindul Hollandiában a magyar gyermekakció szervezése, propaganda estékkal kezdődik a részvételre való felhívás és buzdítás. Az akció szervezője Kisjókai Szakal Erzsébet az elmúlt héten rendezte meg az első magyar estet, amelynek sikeréről lelkesen írt

85 Idézzük Hollandia egyik legnagyobb napilapjából, a De Trouw-ból 1950. június 7-én a Sebestyén Jenő haláláról megjelent nekrológ egyik passzusát a két világháború közötti hathatós szolgálatról: „Kuyper Ábrahám egyik leányával, Kuyper Katalinnal együtt sokat tehetett Sebestyén professzor az evangélium terjesztéséért Budapesten. Miután Kuyper kiasasszony öt éven át ereje javát adta 1600 magyar gyermek táplálására, arra kérte őt Sebestyén professzor, hogy ezt a művet koronázza meg azzal, hogy a magyar ifjúságot lelki táplálékhoz is juttassa, és alapítsa meg Budapesten a református elemi iskolát. Így jött létre a Kuyper nővérek támogatásával, Sebestyén professzor hatékony közreműködésével a Julianna iskola a Vilma királynő úton, melyet jelenleg az állam vett igénybe.” Id. Hörömpő Gergely fordítása. In *Sebestyén Jenő Emlékkönyv*. szerk. Ladányi Sándor, Budapest, 1986. s. 247. – A Julianna iskolát 1948-ban államosították, újraindult 1992-ben. Lásd: HANTHY, K. riportját: Holland ajándék. Nyolcvan éves a fasori Julianna Református Általános Iskola. In *Magyar Nemzet*. 2006. október 14.

86 In *Élet és Jövő*, 1947. december 13-i szám, a cikket , amelyet nem szignál a szerző. Címe: Parasztasszony tanította hitre tudós papját, a holland miniszterelnököt. Az interjú alcíme: Kuyper Katalin Budapesten gyermekvonatot szervez.

87 Magyar gyermekek útja Hollandia felé. (Szerkesztőségi hír.) In *Élet és Jövő*, 1947. október 11. s. 3.

minden újság. „Egy darab magyar pusztá Hilversumben” címmel ismertették az est ügyesen összeállított programját, melyben kitűnő zeneszámokkal szerepelt Pataky Lilly, akinek hegedűn előadott Hubay-csárdajelenete és Kodály Adagio-ja méltán aratott fényes sikert, valamint van den Bosné Csürös Piroska, aki magyar dalaival, amelyek szívbemarkolóan szólaltak meg a billentyűkön ujjai alatt, közelebb hozta népünket a hollandus néphez. Kislánya, a 11 éves Winkie, magyar ruhában énekelt el a dalok közül néhányat, melyre dübörgő taps jött válaszul. Az Utrechttben tanuló teológusok a magyar himnuszt énekelték, s a bevezető beszéd után Szakal Erzsébet adta elő megrázóan az elpusztított Budapestről írt költeményét: A halott várost.

Két kis színdarab tarkította a műsort. Mindkettőt Szakal Erzsébet írta, s a főszerepet is ő játszotta bennük. A műsort a társaság több városban fogja bemutatni. Egyébként a rádió felvette lemezre és közvetítette a protestáns adásában.”⁸⁸

Tényleg annyi információt hordoz ez a szöveg, aminek az alapján önálló fejezetet lehetne írni, a korabeli kontextust is elemezve. Most csak ennyit: a hollandiai magyarok közvetlenül az első katolikus vonat érkezése után kezdték szervezni a protestáns közönséget. Az Utrechttben tanuló teológusok (1946: Sebestyén Pál; 1947: Kerekes János; Szekeres Attila, Kuhinka Ernő, Tüski István Lajos, Sebestyén Andor, Varga Sándor; 1948: Göndöcz Kálmán) pedig⁸⁹ a továbbiakban is fontos szerepet töltöttek be a gyermekek fogadása és ügyeik intézése dolgában. A költőként is jeles, Magyarországon

88 A Kisjókai Szakal Erzsébet féle műsort (úgy véljük, hogy erről van szó) 1948 január 15-én este hat órakor sugározta a hilversumi rádióadó Poesta címmel. Lásd: *Utrechtsch Nieuwsblad*, 55. Jrg. 1948 január 15. s. 3.

89 Nevezett teológusok a Stipendium Bernardinum támogatását élvezték, névsorukat Forró Imre állította össze. Lásd PÓTOR, I. disszertációját: *Dr. Tóth Endre az egyházépítő professzor – különös tekintettel dunántúli szolgálataira*. Vásárosnamény, 1996, s. 22.---Véleményünk szerint ezt a névsort pontosítani kell, mivel kimaradt a Papp Kálmán neve, aki 1947 jan. és 1949 oktobere között volt a Stipendium Bernardinum alumnusa. Mivel távollétében 1948 nov. 6-án a miskolci törvényszék háborús cselekmény miatt halálra ítélte, a Dél-Afrikai Köztársaságba emigrált az utrechti professzorok segítségével, ahol haláláig lelkeszi szolgálatot végzett. Hollandiából való elutazása előtt egy saját maga által készített holland magyar szótár kéziratát helyezte letétbe a Hollandiai Történelmi Református Egyház levéltárába, illetve egy példányát a hágai Van Goor könyvkiadónak is eljuttatta 1949 szeptemberében.--- Továbbá utrechti diák volt ezekben az években a jogi végzettségű dr. Sebestyén Ádám, Sebestyén Jenő professzor fia, aki akkor teológiai tanulmányokat folytatott Utrechttben és később az Egyesült Államokba távozott. Ebben a Forró Imre féle névsorban Sebestyén Andort találunk, ami valószínűleg téves. Lásd PAPP, K. D. *Die lewe en werk van ds. Kálmán Papp II (geb.1924), met verwysing na die Hongaarse*

már a negyvenes évek elején publikál és a rádióban is szereplő Szakal Erzsébet (később már csak Kisjókai Erzsébet néven ismertük)⁹⁰ nagy beleérzéssel közelíti meg a gyermekek fogadásának a stratégiáját. Miközben az akció beharangozására készül, feladatokat oszt és kap, felméri a lehetőségek határait. Miskotte és van Ruler professzorokkal készít interjút, ezt magyarra fordítja és támogatói révén közzéteszi az *Élet és Jövő* című református újság 1948. június 19-i számában.

Ismét hangsúlyozzuk, hogy Miskotte teológiai jelentőségét ismerte szó szerint kívánjuk idézni ezt az interjút, mint különleges becsű autentikus szöveget, amely Miskotte munkamódszerébe is bepillantást enged.⁹¹

„Bár Hollandia ma nincs olyan gazdasági helyzetben, mint az első világháború után, hiszen nagy területeken pusztított itt is a háború. Városokat és falvakat lerombolva, maguk is lakásínséggel küzdenek, mégis szükségesnek találta a holland református egyház, hogy magyar gyermekeket helyezzen el családoknál, jobb táplálékot adva az ínségben lévő gyermekeknek, de ugyanakkor az otthonmaradt családtagokba is lelket öntve az együttérzés és önfeláldozó szeretet erejével.

(E bevezetés után kiemelt betűkkel belső hasábcím következik. – H. M. J.)

A kiéhezett gyermekekért.

A mai Hollandia két igen kiváló egyénisége, Miskotte és van Ruler professzorok szerepelnek a gyermekakció vezetősége élén.

Miskotte professzor Leidenben fogad és szívvel-lélekkal részt vesz a tervezetésben. Felírja számomra azon városok és falvak neveit, ahová el kell mennem, ahol legnagyobb az eshetőség a gyermekek elhelyezésére. Egyik praktikus tanácsot a másik után adja, melynek nagy hasznát veszem munkánkunknak. (Sic) **Összeállítja a felszólító levél szövegét**, melyet minden lelkesnek, tanárnak, gyárosnak s egyéb, az ipari és kereskedelmi élet fontos emberének kell majd elküldeni, hogy anyagilag és erkölcsileg támogassák az akciót.

agtergrond, die Nederlandse periode en die Suid-Afrikaanse periode. Disszertáció. Pretoria, 2010, s. 156 és s. 173.

90 Hilversum Noorder megnevezésű temető adminisztrációjában a neve így szerepel: Erzsébet Mária Szakal de Kisjoka. Született 1904. december 1-jén, meghalt 1988. július 17-én. – Papp Kálmán korabeli utrechti teológus emlékeiben úgy él, mint egy nagyon tehetséges özvegyasszony, akinek két leánya volt. Minden magyar ügyet támogatott, a diákokat sokszor meghívta az asztalukhoz. Második férje neve: André van Assendorp. Lásd PAPP K. D. i. m. s. 173

91 SZAKAL, E. Magyar gyermekek Hollandiában. Hét-nyolcgyermekes családok vállalják a magyar gyermekeket. In *Élet és Jövő*, Budapest, 1948. június 19-i sz., s. 6.

Örömmel hallom – mondja Miskotte professzor – *hogy Magyarországon már higgadtabbak a kedélyek és nyugodtabb légkörben, serényebben folyik a munka. Az első idők nehézségein már túl van a magyarság és az ellentétek is lassan úgy elsimulnak, hogy a közös cél érdekében egészen egymásra talál minden magyar. Természetesen tisztában vagyunk azzal, hogy a kis ember még jó ideig nem lesz olyan helyzetben, mint például itt nálunk Hollandiában.*

Ezért tartjuk szükségesnek a magyar gyermekakció megszervezését, hogy a sok lerongyolódott, kiéhezett kisgyermek közül legalább néhány ezer térjen vissza hazájába jól táplálva, megerősödve.

Az első világháború után is részt vettem az akcióban és most is örömmel teszek meg mindent, ami módomban áll, sajnos, aktív részt inkább csak néhány hetes svájci utam után vállalhatok.”

Kitűnik, hogy a felszólító levél szövegét Miskotte állította össze, de azt a két mondatot, amelyet eddig a neve alatt ismertünk a levélből, máris újraközöljük, mert nem a Miskotte, hanem a van Rulerrel folytatott beszélgetésből emelte ki tévesen Beliczay Angéla 1983-ban. A fordítása azért ennek is Kisjókai Szakal Erzsébettől származik.

„El kell felejtetni velük a háború borzalmait, csalódásaikat a felnőttekben és meg kell erősíteni a hitüket Istenben és az emberekben. Ezzel olyan útravalót adunk nekik, ami egész életükben kitart.”⁹² Ezt az idézetet tehát eddig tévesen tulajdonították Miskotténak, többen is ellenőrzés nélkül vették át Beliczay Angéla idézett tanulmányából.

A Miskotte-féle szövegezésű levél azért létezhet, esetleg a magyar fordítása is, tehát a levél publikálása a további kutatás elsődrendű feladatai közé tartozik és nem tűnik megoldhatatlannak. Ez vonatkozik **A. A. van Ruler**⁹³

92 BELICZAY, A. Külföldi kapcsolatok. In *Tanulmányok a magyarországi Református Egyház 1867 és 1978 közötti történetéből. Studia et Acta Ecclesiastica*. Budapest, 1983. s. 343 – 344. Fontos tudni, hogy Beliczay Angéla az Élet és Jövő 1948/25. számából idézi Miskotte felhívását a Szakal Erzsébet által készített interjúból. El lehet képzelni, hogy az írást felületesen olvasta, azt nem értjük, hogy miért hallgatja el van Ruler nevét...

93 VAN RULER, A. A. Hiszek. Az Apostoli hitvallás magyarázata. Rulernek e művét Péntek Árpád fordította le és előszóval is ellátta. Kolozsvár, 1989. – Teljes neve: Arnold Albert van Ruler, szül. Apeldoorn, 1908. December 10-én, megh. 1970. december 15-én; a gronigeni egyetemen végzi el a teológiát 1933-ban, lelkész Frieslandban (Kubaard) 1933–1940 között, Hilversumban lelkész 1940–1947 között, 1947–1970 között dogmatikát, etikát, egyházjogot és egyháztörténetet tanít az utrechti egyetemen. Érdeklődésünk kiterjed az 1951 után írott egyik rádióban is elhangzott, az 1Kor 15 alapján felépített elmélkedésére: VAN RULER, A. A. Het communisme is burgerlijker dan het christendom. (A kommunizmus polgáribb, mint a keresztyénség). In Dr. A. A. van Ruler: *De dood wordt overwonnen. I Corinthen 15 in morgen wijdingen*. Tweede druk, Callenbach, Nijkerk, 1972.

szerepére is, akinek a gyermekek üdültetésében végzett írói vagy szervezői munkájáról csak annyit tudunk, amennyit a közös interjúban olvasunk. Kisjókai Szakal Erzsébet a Hollandia legifjabb professzora címet adta a Van Rulerrel folytatott beszélgetésnek.⁹⁴

„Van Ruler. Hilversumban lakik. A nyári délután forróságát gyermekei egy kertbe állított dézsában kísérlik elviselni, nagy kacagások között, mikor a villa felé közeledem.

A professzor, aki rövidesen Utrechtbe költözik, szívélyes mosollyal jön elé.

– Örülök, hogy ilyen lelkesedéssel fogadja mindenki a segítő akciónkat. Egy pillanatra sem kételkedtem abban, hogy a mi népünk, mely józan és megfontolt ugyan, érzéketlenül hallgatja a nyomorgók megsegítésére buzdító felszólítást.

Kintről a gyermekek vidám kiáltozása hangzik fel és jókedvük hallatára Van Ruler arca felderül:

– **Itt Hollandiában a legtöbb családban 7-8 gyermek van, tehát nem jelent túlságos tehertételt egy kilencedik gyermek ellátása. Természetesen nagy felelősséggel jár egy magyar gyermek gondozása, aki testileg, lelkileg egyaránt rászorul a táplálásra; el kell felejtetni vele a borzalmakat, amiket átélt, csalódásait a felnőttekben, meg kell erősíteni hitét Istenben és emberben egyaránt. És útravalót kell vele adni, mikor majd hazakészül, valamit, amit egész életében megtarthat, mint egy vándor a botját, melyre minduntalan szüksége lehet. Magyar gyermeket a háború után idehozni missziót jelent és próbatételt.**

– Professzor úr véleménye szerint jobb, ha az összes egyházak együttesen készítik elő a gyermekakciót?

– Egyoldalú akciónak nem lenne eredménye, tehát nem lehet csak katolikus, vagy csak protestáns akciót csinálni. Bizonyára megfigyelte, hogy nálunk jobban kiéleződött a helyzet az egyházak között, mint más államokban. Amíg ez a versengés nemes marad, addig kárt nem is okozhat. De ha a katolikusok hirdetik meg a segítő akció létrejöttét, bizonyosra veheti, hogy egyetlen protestáns nem fog hozzájárulni a segítéshez és viszont. Tehát minden magyar esetet, a comité minden megmozdulását közösen kell megszervezni.

– Mit üzen professzor úr az otthonmaradóknak?

⁹⁴ Idézett interjú második része. SZAKAL, E. Magyar gyermekek Hollandiában. Hét-nyolcgyermekes családok vállalják a magyar gyermekeket. In *Élet és Jövő*, Budapest, 1948 június 19-i sz., s. 6.

– A magyar népnek erősen szem előtt kell tartania, hogy minden népnek megvan a nemzetek közösségében a maga küldetése és joga. A századok folyamán sok vihar vonult már el földünk népei felett. Ezek mind sok változást eredményeztek, de a tölgy koronája és lombja csak meghajlik a vihar idején, de nem törik el és nem pusztul el. A magyar nép is megkapta az élő Isten ismeretét, a biblia megérkezett ehhez a néphez is, és az Egyház reformációja is elért hozzá. A szilárd hit abban, amit Isten mond, segít minden terhet elviselni, utat találni a gondok és bajok rengetegében és küzdeni az eszményekért a nép jövője és a kultúra szolgálatában. Józannak kell maradni a dolgokat olyannak látni, amilyenek.

Az Isten Igéjében való hit távol tart bennünket a fellángolástól és a túromantikus idealizmustól, éppen úgy, mint a keserűségtől és kétségbeeséstől. A világtörténelem nagy káoszában az élő Isten munkálkodik, hogy birodalmát megépítse az egyházban, az államban, az egyén életében és a közösségben.”

Van Ruler egyetlen hízeltő szót sem ejt az új ideológiáról és magyarországi hatásáról, csak együtt érez és mindent az Ige mértéke alatt szemlél, éppen úgy, mint ahogyan hőslelkű atyáinktól hallottuk, hogy ki kell bírni, elviselni és túlélni ezt az egész üdvállami diktatúrát.

Van Ruler nagy ívű megfogalmazásával be is fejezhetnénk itt annak elemzését, hogy milyen értékes missziót és mekkora próbatételt jelent a magyar gyermekek Hollandiába való hozatala, hozzátéve, hogy bizonyára úgy is van, mert megéltük: az istenes gyermeki hit életre szólóan segít, vándorbotként kísér. Végeredményben nem zavar, hogy ebben az interjúban Van Ruler fogalmazta meg a gyermekmentés lelki célját, és az sem, hogy ez eddig a Miskotte neve alatt szerepelt ezzel a dátummal. Van Ruler szellemében azért az egy protestáns gyermekvonatért és a katolikus szerelvényekért is csak hálákat adhatunk, ez a második gyermekakció szintén történelmet írt.

További adatok a magyar protestáns vonat fogadásáról

Magyarországon járt 1948-ban J. C. Hoekendijk professzor, és aprólékos jelentést írt a misszió állapotáról, az egyházpolitikai helyzetről, a lelkiségről.⁹⁵ Bizalom és aggodalom egyaránt tükröződik a beszámolójában, úgy

95 J. C. Hoekendijk 1948 decemberében írott beszámolóját lásd dr. Gonda László kitűnő dolgozatában a 209 – 219. oldalakon. THE SERVICE OF EVANGELISM, THE EVANGELISM OF SERVICE.

The Influence of John R. Mott, Hendrik Kraemer, Willem A. Visser 't Hooft and Johannes C. Hoekendijk on the Development of the Understanding of Mission in the Reformed Church in Hungary (1910–1968).

látjuk, hogy jól tájékozódott,⁹⁶ felmérte a kommunisták befolyásának térhódítását. Aki a jelentését elolvassa, magától is rájön, hogy a rendszer szótárából törölték a humanitárius segélyakció kifejezést és az életvédelem fogalmát. Abból az országból 1948. augusztus 20-ától semerre nem indult többé gyermekvonat. (Érdekes módon, egyházi minta nyomán, de kommunista logikával és propaganda céljával 1953-ban éppen Hollandiából küldött az ottani kommunista párt 71 gyermeket táborigyűlés céljával Magyarországra, éspedig a magyar kommunisták⁹⁷ kérésére a nagy holland gátszakadást követően.⁹⁸)

A kéznél levő információk alapján képletesen szeretnénk bemutatni annak az 1948-as egyetlen protestáns vonatnak a szervezését, fogadtatását, és szintén egy korabeli újságcikkkel szemléltetni a gyermekek hazatérését.

„Július elején egy öt kocsiából álló vonattal – az utolsó transzporttal – mentem ki Hollandiába tíz évesen. Rajtam kívül még vagy ötszáz gyerek is jött, akik 8-11 évesek voltak. A vonatok kupés vagonokból álltak, amelyben nyolcan fértek el úgy, hogy négyen a földön, négyen az ülésen aludtak. Legelőször Venloba vittek bennünket – ez a holland-német határnál van, ahol

DE DIENST VAN EVANGELISATIE, DE EVANGELISATIE VAN DE DIENST.

De invloed van John R. Mott, Hendrik Kraemer, Willem A. Visser 't Hooft en Johannes C. Hoekendijk op de ontwikkeling van het zendingsbegrip in de Gereformeerde Kerk in Hongarije (1910–1968) (met een samenvatting in het Nederlands). Proefschrift ter verkrijging van de graad van doctor aan de Universiteit Utrecht, op gezag van de rector magnificus prof. dr. J.C. Stoof, ingevolge het besluit van het college voor promoties in het openbaar te verdedigen op maandag 15 december 2008 des middags te 4.15 uur door László Gonda geboren 18 januari 1971 te Gyula (Hongarije). Lásd még ezt a művet a 20. századi holland-magyar missziói és ökumenikus kapcsolatok vonatkozásában.

96 Hoekendijk konventi beszámolóját lásd In *Az Út*. 1948 nov.28-dec.4. sz. s. 1.

97 A hollandiai kommunistáknak *Az igazság* című lapjában, 1949 októberében megjelent, hogy a magyarok annyira szeretik a rendszert, hogy a kihirdetéstől kezdve mindössze hat óra alatt hatszáz millió forintnyi állami kölcsönt jegyeztek, valósággal sorba álltak az igyekezettől... „Het duurde maar zes uur. Uit Hongarije komt het verheugende bericht, dat de staatslening die de Hongaarse regering had uitgeschreven voor de opbouw van het land, in minder dan zes uur voltekend was! De intekenaars stonden lange tijd in de rij voor de gebouwen, waar het geld gestort kon worden. De lening bedroeg 600 miljoen forinten (ongeveer 165 miljoen gulden). De snelle voltekening toont de geestdrift van het Hongaarse volk voor de opbouw van het land.” In *De Waarheid*. 9. évf. 1949. október 6. s. 3.

98 VAN IJKEN, K. *De historische betrekkingen tussen Nederland en Hongarije*. Kézirat, 1993. s. 8. – Lásd még: LUKÁCS, Gy. 1956: *climax zonder succes...* Masterscriptie, UvA, 2011. s. 30. [online], [2011. December 6.] Dostupné na internete: http://igitur-archive.library.uu.nl/student-theses/2011-0809-200904/1956_Climax_zonder_succes_1989-90_Anticlimax_met_succes.pdf

összesen három napot töltöttünk, ugyanis ez volt az elosztótábor, itt dőlt el, hogy ki hova kerül. Ez alatt a három nap alatt próbáltak minket hollandul is tanítani, hogy legalább egy pár szót tudjunk. Amikor külön választottak minket én abba a csoportba kerültem, ami Haarlembe ment, onnan pedig Aalsmeerbe kerültem a nevelőszüleimhez.”⁹⁹

A gyermekek másik csoportja 1948. július 16-án érkezett Utrechtbe, ahol az utrechti Jaarbeurs épületének K és W termeiben az IKO fogadta a magyar gyermekeket és a „nevelőszüleiket”. Beliczay Angéla azt írja, hogy a kis magyarok cserepesvirágot vittek magukkal ajándékba az utrechti állomáson őket fogadók számára.¹⁰⁰

Az IKO, az egyházak közötti koordináló szervezet mellett a Vörös Kereszt is részt vett a fogadás és az elhelyezés szolgálatában.¹⁰¹ Négy gyermek számárköhögés miatt az észak-limburgi Well és America táborokban maradt hátra.

A sajtó jelenlétében megtartott ünnepélyes fogadáson az IKB nevében beszédet mondott F. L. S. F. baron van Tuyl van Serooskerken. A. A. van Rhijn a kormány szociális osztályának vezérigazgatójaként szól az egybegyűltekhöz, a Hervormde Kerk nevében van Gravemeyer lelkész beszélt,

99 Laudon László már említett utazása. Lásd SZETÉY, Sz. Hit és munka. In *Protestáns Téka. A Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Karának diákújságja*. 2008, III. évf., 3-4. szám, s. 13 – 14.

100 BELICZAY, A. Holland-magyar kapcsolatok a II. világháború után. In *Confessio*. Budapest, 1987. 4. sz., s. 23.

101 Az amsterdami Vrije Universiteit Dokumentációs Központjában találtunk olyan korabeli gyermeknyilvántartási-kinderkaart kartonlapot, amelynek a kérdéseit érdemes elolvasni.. A válaszokat a szülők vagy a gyámok töltötték ki. Név: Keresztnev: Regisztrációs szám: Szülők vagy gyámok neve: A gyermek neve: Vallása: Iskola, osztály: Cím: Lakóhely: Születés dátuma: Születés helye: A szülők foglalkozása: Fiú és leánytestvérek száma: Különleges körülmények: Egészséges-a gyermek? Milyen betegségeken esett át? Börbetegségek: Beoltották-e? (himlő, diphteritis): Előfordult-e fertőző betegség a családban? --- *A kartoték hátlapján található rubrikákat szintén a szülők és gyámok töltötték ki.* Túloldali adatokat a valóságnak megfelelően töltötték ki: Beleegyezem az esetleges orvosi beavatkozás elvégzésébe: A gyermek a teljes beleegyezéssel utazik Hollandiába és ezért minden felelősséget én vállalok: A szülők aláírása: -----*Ezt követően a tisztiorvos által kitöltendő adatokat találjuk.* Testsúly: Testhossz: A röntgenvizsgálat eredménye: Szerum-injekciót kapott-e a gyermek? Hogyan reagál a tuberkulózis próbára? Általános egészségi állapot: Kívánatos, szükséges vagy nagyon sürgős a gyermek üdültetése? A vizsgálatot végző tisztiorvos neve, aláírása, dátum: -----*A gyermek elutazásának időpontja: A hazatérés időpontja: ----- Nevelőszülők neve, címe, lakhelye: Személyek száma: A családfő foglalkozása: Vallása: Telefonszám: ---*

míg van de Linden lelkipásztor a Gereformeerde Kerken nevében szólalt meg.

Végül arról tudósít a sajtó, hogy késéssel előkerült az Imre¹⁰² nevű magyar lelkész is, aki magyarul szólt a gyermekekhez, azután pedig elénekelték a himnuszt. Azt is megemlíti az újság, hogy a következő hetekben még két transzportot várnak, és remélik, hogy nem ütköznek olyan sok akadályba, amint az a múltkori R.K., vagyis katolikus vonat összeállításakor történt.

A mostani vonaton utazó gyermekeket a magyarországi protestáns egyház (sic) jelölte ki az utazásra.¹⁰³

Tény az, hogy a második protestáns gyermekvonat leendő utasait 1948 július végén már óvatosan értesítették is arról, hogy esetleg kilátásuk van a fél évi hollandiai tartózkodásra az alábbiak szerint:

„Az Országos Református Szociális Szolgálat tájékoztatás céljából közli, hogy holland meghívásra egy második gyermekvonatra is fogadott el jelentkezéseket, gyülekezeti gondozók útján. A felvételek három héttel ezelőtt lezárultak, és két héten belül ismeretessé lesz, hogy kik vétettek fel. Miután azonban ez a vonat ökuménikus jellegű, tehát az ötszáz gyermek között előreláthatólag kb. 150 evangélikus és 20 baptista vallású gyermek is lesz, viszont református részről a jelentkezések száma a férőhelyek kétszeresét is meghaladja, elsősorban csak az egészségileg és szociálisan teljesen rászoruló gyermekek felvételére lehet számítani.¹⁰⁴

A felvételre számítva egy szülő se tartsa vissza gyermekét a nyaralási lehetőségektől. A felvételtől értesítés, vagy felvilágosítás nyújtása a Központ-

102 Egyesek szerint Szász Imre is lehet – dr. Tóth Miklós a megkeresésemre ezt válaszolta: „Nem keverik-e össze Tarnóczy Imrével, a Hollandsche Sociëit van Levensverzekeringen utrechtli fiókja igazgatójával, akinek Utrechtben sok kapcsolata volt a magyar teológusokkal?” ----- Érdeklődésünkre olyan válasz is érkezett, hogy talán Kulifay Imre (Aba, 1908- Párizs, 1986) lelkész érkezett erre az alkalomra Hollandiába a párizsi magyar református gyülekezetből. A Magyarországi Református Egyház Konventje 1947-ig anyagilag is támogatta a franciaországi magyar egyházközségeket.

103 Hongaarse kinderen gearriveerd. In *Utrechts Nieuwsblad*, 56. jrg. 1948 július 16. péntek, nr. 63., s. 3. Említenek személy szerint két gyermeket is, neveik: Nagy Gábor és Budai László.

104 „– Először is azt szeretném megkérdezni, hogy hogyan is került ki gyermekként Hollandiába?

– 1944-ben költöztünk Óbudára, és egyből bekapcsolódtunk az ottani református gyülekezet életébe. Édesanyám hívő asszony volt, engem is mindig vitt magával gyermekistentiszteletekre. Az, hogy ki mehetett Hollandiába természetesen szociális alapon választották ki, és így esett a választás Csobai Zsoltra, a gondnok fiára, és rám.” In SZETEY, Sz. Hit és munka. In *Protestáns Téka. A Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Karának diákújságja*. 2008, III. évf., 3-4 szám, s. 13.

nak nem áll módjában s ezt a szülők saját gyülekezeti lelkipásztortól, vagy szociális gondozójuk útján kaphatják meg.

A vonat előreláthatólag kb. augusztus végén, vagy szeptember elején indulhat hónapos üdültetésre.”¹⁰⁵

Aggodalmat és bizonytalanságot tükröz ez a hirdetés, de legalább utólag megismerhetjük a felekezeti elosztás szerinti arányokat és az érdeklődés intenzitását, továbbá azt a naivitással párosuló jóhiszeműséget, hogy miközben a katolikus sajtó hírül adja július 25-én, hogy a Hollandiából ötszáz gyermeket hozó vonat üresen kellett visszatérjen, addig július 31-én a református szerkesztőség még abban bízik, hogy egy hónap múlva elindulhat az újabb vonat...

Mi is elfogadjuk, hogy Rákosi személyes parancsára¹⁰⁶ hiúsították meg ennek és a további gyermekvonatoknak az indítását, de ennek hivatalos nyomát eddig még nem találtuk meg.

A kisuttogató propaganda azzal indokolta a leállítást, hogy a gyermekek és a kísérők közül többen is nyugaton maradtak, továbbá, hogy a gyermekek egészségének a mentése és nevelése a szocializmus elsőrangú célja. Mint tudjuk, hogy a sztalinizmust – erőszakszervileg és kormányzatilag egyaránt – lihegő diktatúrában azt szajkózták, hogy az ember a legnagyobb érték...

Végül olvassunk el egy korabeli híradást a Németalföldről, katolikus vonalon üdültetett gyermekek hazaérkezéséről.¹⁰⁷

„Háromszáz pirosposztag gyermek szállt le a Belgiumból hazatért gyermekvonatról. Háromszáz gyermek szüleinek terhein könnyített, háromszáz gyermek életrendjét, egészségét növelte hónapokon át a keresztény szeretet. Belgium és Hollandia már másodszor adja tanújelét egy-egy nagy háború után annak a felebaráti szeretetnek, amelyet az evangélium hirdetett. Nemrégiben ötszázan jöttek haza Hollandiából; az őket hozó vonat, sajnos, üresen ment vissza, bár kísérők, felszerelés és útravaló élelmiszer várta

105 A II. Holland gyermekvonat. Ez a címe az idézett híradásnak. In *Élet és Jövő*. 1948 július 31. s. 2.

106 „Rákosi letiltotta, nehogy szegény országgént gondoljanak Nyugaton a szocialista Magyarországra.” Lásd KÍGYÓS, E. Gyermekvonatok. In *Protestáns Téka*. 2008, III. évf., 3-4. szám, s. 12. – „Az 1948–1949-es vonatok indulását Rákosi Mátyás parancsszóval leállította, bár minden elő volt készítve.” BOROVI, J. i. m. s. 51.

107 Idehaza a belgiumi gyermekek. In *Új Ember*, 1948. július 25. nr. 29. s. 1. – Itt természetesen a katolikus vonalon üdültetett gyermekek hazajöveteléről van szó, és ez a vonat kellett volna szállítsa a református szociális szolgálat által jelzett második vonat gyermekeit.

a vonaton az újabb magyar gyermekcsoportot. A mostani belga vonat is hozott magával egy hosszú listát, azoknak a gyermekeknek névsorát, akiket szeretettel várnak a belga nevelőszülők. Talán nem várnak hiába, hogy segíthessenek.

Mert szívesen teszik. Legutóbb Hollandiában rendőröknek kellett összeszedni egész sor magyar gyermeket, mert a nevelőszülők elrejtették őket, hogy vissza ne kelljen adni.”

Az úgynevezett református vagy protestáns gyermekvonat 1949 januárjában vitte vissza Budapestre a serdülő ifjúságot. Közülük egy sem maradt Hollandiában, míg a katolikusok csoportjából ötvenen nem tértek vissza Magyarországra és állítólag ez volt a főbenjáró ok az akció felszámolására.¹⁰⁸ Laudon László visszaemlékezése szerint „1949. január 19-én indult vissza a vonat Budapestre. Emlékszem, hogy mikor megérkeztünk a pályaudvarra, rengetegen voltak. Voltak olyan gyerekek, akik teljesen elfelejtettek magyarul, és nekünk kellett fordítanunk a szüleiknek, hogy mit is mond a saját gyermekük.”¹⁰⁹

Laudon László hollandul sem felejtett el, ápolta a kapcsolatokat; feleségével, Edit asszonnyal együtt segítettek gyülekezeteken, menekülteken. Emlékeiben azóta is őrzi azt az életre szólóan meghatározó hollandiai félesztendőt.¹¹⁰

108 BELICZAY, A. Holland-magyar kapcsolatok a II. világháború után. In *Confessio*, Budapest, 1987. 4. sz., s. 23.

109 A Laudon Lászlóval készített interjú lásd: SZETEY, Sz. Hit és munka. In *Protestáns Téka. A Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Karának diákújsága*. 2008, III. évf., 3-4. szám, s. 14.

110 „– Milyen emberek voltak a nevelőszülei és hogyan fogadták önt?

– Amikor megérkeztem a nevelőszüleim sajnos nem tudtak élém jönni, mivel a Papa dolgozott, de egyébként nagyon kedvesen fogadtak. Fiatal házaspár volt, a Mama Ger Passies-Middelkoop 27 éves, a Papa Johann Passies pedig 30 éves. A Mama háztartásbeli volt, a Papának pedig szállító cége volt 3 autóval. Gyermekük nem volt, csak később fogadtak örökbe egy 6 éves majd később egy 2 hónapos gyereket. A család egyébként nem tartozott a módosabbak közé, mivel a Papa egy 7 gyermekes földműves család negyedik gyermeke volt. A mai napig emlékszem a Papa kezére, hogy mennyire kerges volt, és a kergek között tele volt földdel. Rendkívül tetszett az, hogy nagyon komoly hívő emberek voltak.

– Milyen volt gyermekként egy idegen országba, idegen emberek közé kerülni? Hogyan teltek az első napok, hetek?

– Az első napokban kézzel-lábbal próbáltuk egymást megérteni a nevelőszüleimmel, ám viszonylag – mivel gyerekként az ember könnyebben tanul – hamar megtanultam hollandul és egy hónap után nem volt probléma a kiommunikációval. Szokatlan volt számomra az a másfajta gondolkodás, ami Hollandiára jellemző volt, pl. mindent jegyre lehetett kapni, de elsősorban nem élelmiszerre gondolok, hanem előfordult olyan, hogy

egy pár zoknit is csak jegyre adtak ki. Én is, mint a család tagja, rendelkeztem ilyen jegyekkel. Nagyon szigorú rend szerint éltek, külön volt hétköznapi és külön vasárnapi ruha. Én is kaptam odakerülésemkor egy fa klumpát, amiben az első napokban állandóan el akartam esni, de aztán idővel megszoktam, viszont a klumpához való bőr klumpazoknit nagyon szerettem. A másik, amit nagyon nehezen szoktam meg az az étkezés. Igen egyszerűen étkeztek, általában főtt krumpli volt és valami zöldség hozzá. Leves csak egy héten egyszer volt, vasárnap, és ez nekem nagyon hiányzott, arról nem is beszélve, hogy a levest birkahúsból készítették, amit szintén nagyon nehéz volt megszoknom, viszont minden étkezés után pudingot ettünk. Nevelőszüleim beírtak iskolába, ahova kb. egy hónapig jártam. A következő református iskola a másik faluban, Hoofddorp-ban volt. Kaptam egy viszonylag elég egyszerű biciklit, és minden nap azzal kellett átjárnom. Egyszer azonban elbáméskodtam (néztem a repülőket) és beletektem a vizes árokba, ahonnan az osztálytársaim húztak ki. Elmentünk az iskolába, de a tanítónő, amikor meglátott, hívta a szüleimet és onnantól kezdve befejeződött az iskolába járásom, de kezdődött számomra egy új élet.

– Mit takar pontosan ez az új élet?

– Azt jelentette, hogy a Papának segítettem dolgozni, rengeteget szállítottunk (Chevrolet Dodge autókkal), sokfelé jártunk. Minden pénteken Haarlembe mentünk sajtót eladni. A Mama közben persze otthon volt, de abban az időben nagyon kevés nő dolgozott.

– Tudna esetleg valamilyen érdekes történetet mesélni, ami nagyon emlékezetes volt a számára?

– Nagyon sok ilyen történet van, pl. az egyik ilyen, hogy egyszer elmentem megnézni, hogy hogyan hordják a cukorrépat a földekről az uszályokra, ez azért volt érdekes mert már akkor olyan komoly gépek voltak, amik Magyarországon csak jóval később jelentek meg. Amíg báméskodtam, az egyik sofőr elhívott kocsikázni, de az autó beragadt a sárba. Élmény volt nézni, ahogyan kiszabadították, viszont emiatt későn értem haza, és büntetést kaptam érte. Mint már említettem sokfelé jártunk, és a család is szívesen kirándult, így esett meg, hogy egyszer elmentünk megnézni a királynő aranyhintóját, ill. a tengerhez is eljutottunk. Többen voltunk gyerekek, akik azonnal levettük a ruhánkat és futottunk be a vízbe, míg a felnőttek csak a nadrágjuk szárát húzták fel, és csak úgy mentek be a vízbe. Emlékszem rá, hogy később, amikor 1964-ben kimentem, már egészen más volt e téren is a helyzet. Még egy érdekes dolgot akarok elmesélni. Nekem minden este 8 órakor le kellett feküdnöm, és ez különösen akkor volt rossz, amikor a Mama születésnapját tartottuk, ami november 22-én volt. Még szilveszterkor is ez volt a rend, de ott éjfélkor felkeltettek a szülők, és nagy süteményevést tartottunk.

– Voltak-e barátai, esetleg más magyar gyerekek a közelben?

– Sajnos nem volt egyetlen magyar gyerek sem a közelemben, viszont a szomszéd kislánnyal rengeteget játszottam. Volt neki egy rollerje, és azzal gurultunk le a közeli lejtőn, egyszer ő, egyszer én. Vele azóta is tartom a kapcsolatot.

– Milyen volt az egyházi élet akkor?

– A holland emberek nagyon komolyan vették hitüket, és jártak rendszeresen templomba. Minden vasárnap kétszer mentünk istentiszteletre, délelőtt 10-re és délután 5 órára. Ilyenkor a Papa a teherautójával szállította az embereket a templomba, mivel az is Hoofddorpban volt, mint ahova iskolába is jártam.

– Gondolom, hogy a kapcsolat nem szakadt meg?

A Laudon Lászlóéhoz hasonló emlékezések összegyűjtése és publikálása részben pótolhatja egyháztörténet-írásunk adósságát, ugyanis a második világháború utáni magyar gyermekmentési akciókról eddig csak töredékes ismeretekkel rendelkezünk.

Következtéseink a hollandiai gyermekmentés történetének jelenlegi áttekinthetőségéről

Tanulmányunk írása közben megbizonyosodtam afelől, hogy európai összefüggésben kell vizsgálni ezt az amúgy is nemzetközi vonásokat hordozó gyermekmentést. Elsősorban a belgiumi és a hollandiai háttérre gondolunk,¹¹¹ és a két ország vonatkozásában lehetőség szerint egyszerre, vagyis párhuzamosan kell tárgyalni az akciót.

A hollandiai feltárás még részleteiben sem történt meg, pedig a korabeli újságok hozzáférhetőek. Új holland levéltári anyag sem került publikálásra,¹¹² legalábbis nem talákoztunk ilyen jellegű munkával.¹¹³ Néhány

Így van. Rengeteget leveleztem a nevelőszüleimmal, és később 1964-ben 75 dollárral a zsebemben kimentem hozzájuk, mint turista három hétre. A nevelőszüleim 1965-ben viszonzózták a látogatást, és nagyon jó kapcsolat alakult ki köztük és a szüleim között. A Papa látva az itteni helyzetet igyekezett nagyon sokat segíteni." SZETEY, Sz. Hit és munka. In *Protestáns Téka. A Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Karának diákújságja*. 2008, III. évf., 3-4. szám, s. 14.

111 Alapos háttér – és teológiai fundamentum-feltáró műnek számít LADÁNYI, S. dr. *A hollandiai neo-kálvinizmus („kuyperianizmus”) hatása a magyarországi református egyházban - magyar diákok az amsterdami Szabad Egyetemen*. Budapest, 1998.

112 Feltétlen megtekintésre vár az amsterdami Városi Levéltár (Stadsarchief) következő jelzetű anyagának a vizsgálata: 1144: Archief van de Stichting Landelijke Unie van Vrijwilligers 267 Correspondentie over het opnemen van Hongaarse kinderen, vervolgens over hulp aan Hongaarse vluchtelingen en correspondentie met het Nationaal Comité Hulpverlening Hongaarse volk. 1947-1948, 1956-1957. *1 omslag*

113 Szükségesnek tartjuk megemlíteni azt a szintén Bernáth Istvántól származó híradást, hogy Beliczay Angéla szerkesztésében egy összefoglaló jellegű könyv- és levélgűjtemény állott megjelenés előtt a hollandiai magyar gyermekkió történetére nézve. BERNÁTH, I. Hollandról magyarra... (Rövid útbaigazítás a kultúrhistoriai kapcsolatok terén) In *Hollandból magyarra....Kultúrhistoriai tanulmányok és szemelvények*. Jankovich József előszavával. Szerkesztette Bernáth István. Budapest, 1986. s. 31./ Beliczay Angéla gyermekként szintén megjárta Hollandiát, református lelkész, vallástanár, könyvtáros. 1994-ben bekövetkezett haláláig a Ráday Könyvtár főmunkatársa. Újvidéken született 1909-ben, a Bp-i teológiára 1928-ban iratkozott be Beliczay Angyalka néven. Iratai az 1980-as években folyamatosan kerültek a levéltárba. Az anyag főként kéziratait, könyvtári és ismeretterjesztő munkásságának dokumentumait, jegyzeteit tartalmazza. Jelzete: **C/13**. Beliczay Angéla (1909-1994) iratai 1920-1990. Kereken 19 doboz = cca 2,5 folyóméternyi anyagról van szó. Újságcikkek, vegyes nyomtatványok - **holland** és német nyelven. 13 db. 1926-1948 Lásd: A Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltárának repertórium címen

komoly tanulmányon kívül magyar összefoglaló mű sem született. Pedig szeretetintézményeink történetére nézve is jó lenne tudni a svájci vagy a hollandiai gyűjtések adatait, esetünkben például azt, hogy a mátraházi református gyermeküdülő újjáépítéséhez Pap László miként használta fel a holland fél hozzájárulásával azt az adományt, amelyet tulajdonképpen a gyermekek üdültetésére szántak, amennyiben 1948 októberében elindult volna Hollandiába a második református szerelvény.¹¹⁴

Holland részről Miskotte, van Ruler és Kisjókai Erzsébet szerepe eddig teljesen hiányzott, jelen dolgozatban új nyomvonalakat sikerült feltárnunk. Már is kijelöltük a további kutatás teendőit, többek között egy szöveggyűjtemény összeállítását.¹¹⁵ Egy átfogó mű megírását a gyermekmentési akció mentén máig élő egyházi¹¹⁶ és felebaráti kapcsolatok is szükségessé teszik,¹¹⁷ másrészt pedig kiemelten jelentős fejezetről van szó a holland-magyar egyházi kapcsolatok történetének a köréből.¹¹⁸

2002-ben megjelent, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma támogatásával készült kötet tovább szerkesztett, folyamatosan bővített változata c. munkát. Szerkeszti: Nagy Edit. [online], [2011. december 5.] Dostupné na internete: <http://www.radayleveltar.hu/fondj.rtf>. Ennek az anyagnak a tanulmányozása nem állott módunkban.

114 BELICZAY, A. Holland-magyar kapcsolatok a II. világháború után. In *Confessio*, Budapest, 1987. 4. sz., s. 23.

115 Erre vonatkozó igénynek a jelét mutatja például a P.L. szignójú összeállítás a budapest „Az Út” c. folyóirat 1948 dec.19-25-iki számában: „Mit írunk rólunk a holland reformátusok?” (A P.L. jelentheti a Pap László, de inkább a Pákozdy László nevét, akit Bereczky a saját kezdeményezésére vitt ki Amszterdamba, hogy tudósítsa a sajtójukat. Lásd: PAP, L. *Tíz év és ami utána következett 1945-1963*. Szerk. Bárczay Gyula. EPMSZ kiadása, Bern-Budapest, 1992. s. 66)

116 Wassenaar kisvárosának Szent József nevét viselő plébániája négyévente hívja meg mindazokat a hajdani vendéggyermeket, hozzátartozóikat és egyházi előljáróikat, akik valamikor odakerültek Görögországból, Örményországból, Ausztriából és Magyarországról. A wassenaari plébánia hívei 1948 után is küldtek segélyszállítmányokat Lengyelországba és Ukrajnába. A plébános hagyományt teremtett azáltal, hogy a találkozó ünnepé idején görögkatolikus istentisztelet tartanak. Legutóbb a Magyar Görögkatolikus Egyház püspöke szolgált és a hágai magyar nagykövet is résztvett a misén. /”Bizánci hétvége” Hollandiában, 2012 jan. 10-iki híradás./

117 A Magyar Vöröskereszt 2009. június 18-án az első humanitárius magyar gyermekvonat és az azt követők szerepére hívta fel a figyelmet. Idézzünk a sajtóközleményből: „Közel 75.000 betegeskedő gyermek tölthetett el kellemes hónapokat holland, belga, svájci, svéd és angol családoknál. A „Thanks Nederlands!” rendezvénysorozat ennek a tevékenységnek állít emléket.”

118 A Debreceni Egyetem Néderlandisztika Tanszéke 2009 ápr. 20-án sikeres konferenciát és kiállítást szervezett a Hollandiát és Belgiumot sűrűn járó hajdani gyermekmentő vonatok indulásának 1920 febr. 8-iki évfordulójára való tekintettel.

Dodatky k dejinám záchrany maďarských detí v Holandsku

História diakonie sa začína podchytením detí a bezvládných. K podstate služby cirkvi vo svete patrí praktizovanie dobročinnosti a to, že zlo treba presvedčiť dobrom. Počas doby biedy a vojny aj najchudobnejší človek chráni život a vytvára mier tým, že prijíma deti a prenasledovaných. Dojemné štatistiky svedčia o tom, že počas prvej svetovej vojny Holandsko prijalo desaťtisíce belgických utečencov, od roku 1919 zas aj vyhľadované a oslabené maďarské deti. Podobná činnosť bola organizovaná aj v iných západoeurópskych krajinách. Holandské údaje sa však vynímajú, čo sa týka humanitárnych akcií, v čom mala veľký podiel protestantská a aj katolícka cirkev.

Je pravdepodobné, že v rokoch 1920 až 1930 opatrovali v Holandsku 30 000 detí z Maďarska, časovo tri mesiace, ale časté boli aj polročné a dvojročné periódy. Druhýkrát sa podobná pomocná akcia pre maďarské deti uskutočnila v rokoch 1947 – 1948. Vtedy sa do Holandska dostalo pravdepodobne 1500 katolíckych a reformovaných detí.

Nový prvok v našej práci predstavuje charakteristika organizačnej činnosti profesorov teológie Kornelisa Heiko Miskotte-ho a Van Rulera, tiež aj básničky Erzsébet Szakal Kisjókaiovej v Maďarsku a v Holandsku.

SAKRÁLNE V SLOVESNOM UMENÍ

Viera ŽEMBEROVÁ

The Sacral in verbal art

The literary historical works of last two decades of the 20th century show that in the research of the Slovak literary romanticism, particularly its unexamined archival sources, as well as in the prose works of predominantly Romantic poets the domination of the interest in the internalised uniqueness of both philosophical and emotional understanding of life, the values of being, the intertwining of being and non-being, the coping with the stimuli of the Biblical cult and a Christian approach to man and his existence. The author of the paper focuses primarily on the "sacral" and maps its development in the period of the Slovak literary romanticism.

Key words: *the sacral, verbal art, the Slovak literary romanticism.*

Vo výskume slovenského literárneho romantizmu, predovšetkým v jeho nespracovaných archíváliách, ďalej v beletrizovaných príbehoch tvorcov predovšetkým romantickej poézie prevažuje v posledných dvoch desaťročiach minulého storočia v literárnohistorických prácach Pavla Vongreja, Cyrila Krausa, Tomáša Winklera, ale podnetne aj v materiáloch časopisu Proglas záujem o zvnútornenú jedinečnosť filozofického a emocionálneho chápania života, hodnoty bytia, dotykových prepojení bytia a nebytia, vyrovnávania sa s podnetmi biblického kultu a kresťanského prístupu k človeku a jeho jestvovaniu. Romantizmus v európskom kultúrnom priestore sa otváral podnetom neliterárneho prostredia.

Koexistencia profánneho a sakrálneho v praktickom živote jednotlivca a v každodennom spoločenskom živote sa dostáva do pozornosti odbornej verejnosti posledné desaťročia i preto, lebo sa po stáročia tradované axiómy viery a istoty kultúry dostávajú do nových súradníc otvorenej spoločnosti, alebo aj inak a názorne objasňované, do premostovania Západnej a Východnej kultúry, ide o dotyky a náročnosť vzájomných etnických a civilizačno-etnických kontaktov v projektovaní do času a pri naznačovaní konkrétnych perspektív jednotlivých súčastí spoločenského života. Proces profánneho a sakrálneho má svoje univerzum vytvárané pamäťou ľudského rodu. A tak je len prirodzené, že „staré“ a „nové“ v ich blízkosti si povšimli

a vo svojich reflexiách sa týmto „uhlom“ v dejinách spoločenského a kultúrneho času venujú viaceré metodologicky autonómne spoločenské vedy, hoci konajú z takých odlišných prístupov, no predsa sa dostávajú k pôvodnému miestu ich vzájomného prepojenia, ku genéze a rozvíjaniu, k ich uplatňovaniu javov odvíjaných z profánne a sakrálne, čo inšpiratívne aktualizuje aj v interdisciplinárnej noetike filozofie, etnológie, sociológie, teológie, kulturologie, sociolingvistiky, historiografie aj literárnej vedy. Pritom vyratúvať inšpirácie i záťaže z tohto prepojenia by bolo možné aj ďalej. Skrátka kresťanstvo a jeho poznávacie i mravné entity sa dostali v našej spoločnosti za posledné dve desaťročia do roly, ktorá obnažuje dejinnými väzbami premeny ľudského spoločenstva na „živé“ podstaty sakrálneho podložia v „minulosti“ i „prítomnosti“ spoločnosti a jej kultúry a vedy.

Zo stretnutia profánneho a sakrálneho v kultúre a umení by bolo možné navodiť predstavu, ktorá si žiada – povedané so Stanislavom Šmatlákom, „nové čítanie starých textov“¹. Vymedzovanie stimulov kresťanskej kultúry v prítomnosti objasnil Peter Liba takto, – odvolávajúc sa na ďalších výskumníkov v spoločenských vedách² – „Ukazuje sa – v dejinnom pohľade na Európu –že podstata kultúry je vždy náboženská (...)“³

Vo výskume slovenského literárneho romantizmu, predovšetkým v jeho nespracovaných archiváliách, ďalej v beletrizovaných príbehoch tvorcov predovšetkým romantickej poézie, prevažuje v posledných dvoch desaťročiach minulého storočia v literárnohistorických prácach a podnetne aj v materiáloch časopisu Proglas záujem o znútornenú jedinečnosť filozofického a emocionálneho chápania života, hodnoty bytia, dotykových prepojení bytia a nebytia, vyrovnávania sa s podnetmi biblického kultu a kresťanského prístupu k človeku a jeho jestvovaniu. Romantizmus v európskom kultúrnom priestore sa otváral podnetom neliterárneho prostredia a usiluje sa mu porozumieť tak, ako to jeho filozofická a etnická pripravenosť dovoľuje.

Slovenský literárny romantizmus sa v literárnohistorickom výskume tradične spájal s unifikovaným – učebnicovým – „klasickým“ fondom in-

-
- 1 Aktualizujeme sympatickú a záväznú inštrukciu Stanislava Šmatláka z 90. rokov 20. storočia, ktorú chápal ako generačné, profesijné, umenovedné a kulturologické i kultúre vyrovnávanie sa s interpretáciou a hodnotou textu v univerzálnych alebo ideologicky limitovaných súvislostiach
 - 2 Peter Liba argumentačne aktualizuje nazeranie R. Scrutona, T. Eagletona, T. S. Eliota, J. CH. Korca, L. Hanusa na kultúru a kresťanstvo . LIBA, P. Túžba po sakrálne - nová religiozita? In LIBA, P. (ed.). *Stimuly kresťanskej kultúry*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa 2010, s. 272.
 - 3 LIBA, P. Túžba po sakrálne - nová religiozita?, s. 272.

terpretačne overených autorov a textov. Posledné desaťročia sa literárni historici – Pavol Vongrej, Cyril Kraus, Edmund Hleba, Eduard Gombala a ďalší – sústredili z najrozličnejších príčin na pozabudnutý archívny fond, v ktorom sa uchovali doteraz nepoznané, či obchádzané neliterárne spisy aj umelecké texty predminulého storočia. Generačná výmena pracovníkov v službách literárnej histórie, metodologicky otvorené, predovšetkým interdisciplinárne iniciované výskumy prinášajú obohatenie štúdia a textových reálií zo slovenského literárneho romantizmu, kam isto patrí návrat k osobnostiam Pavla Vozára, Petra Kellnera Hostinského, Michala Miloslava Hodžu, Sama Bohdana Hroboňa, Ľudovíta Hroboňa alebo ad rem oživenie legendy Andrej Sládkovič v genologicky inom „rade“, než využíval sám básnik v kánone literárneho romantizmu pre svoju tvorbu.

V literárnohistorickom výskume Ľubomíra Kováčika od počiatku dominuje „odvrátená“ strana slovenského literárneho romantizmu, teda zvyrazňovanie autorských dielní mimo tradične dominantného záujmu akademickej literárnej histórie, a to, čo by bolo možné označiť za metódu zvnútorneného prijímania autorovej stratégie vo vývinom vymedzených poznávacích i nazeracích súvislostiach. Literárny historik sa v prácach venovaných problémom slovenského literárneho romantizmu sústreďuje na tvorivé osobnosti, ktoré z najrozličnejších podnetov ostali doteraz „v tieni“ záujmov „oficiálneho“ archívneho a spoločenskovedného prepájania udalostí a ich priemetu do národného (aj literárneho) romantizmu. Kováčik aktualizuje svojou metódou konfrontovania detailného, minuciózneho, ale vždy – voči kontextu generácie, umeleckej metóde, filozofickej trajektórii, dominujúcej národnej ideí – súvzťažne poetologický a nazerací posun v texte ako jednotlivosti a v autorsky odlišujúcom sa, no rešpektovanom individualitou kultivovanom, ale aj v generačnom tvorivom poetologickom a estetickom výraze.

Jav literárny romantizmus vo výskume Ľ. Kováčika sa vertikalizuje vo vzťahu k jednotlivej autorskej dielni, čím sa povedomie už známeho a „vyloženého“ v problematike romantizmu a slovenského literárneho romantizmu personalizuje a navrstvuje osobitosťami dobových kultúrnych a tvorivých „outsiderov“⁴, alebo rozširuje sa o sústredenosť na filozofujúco-duchovné a senzibilno-emozívne interpretovanie tej línie slovenskej romantickej poézie, ktorá sa zblížovala s témami, symbolmi či axiómami

4 V tejto súvislosti sa stali v minulom storočí podnetné výskumy Pavla Vongreja, Edmunda Hlebu, Cyrila Krausa a Ľubomíra Kováčika. Možnosť detailného poznávania súvislostí medzi autorom, spoločnosťou, koncepciou národnej kultúry a autorovým transformovaním sa do jej noetického jadra, prináša ďalšie aj nekonvenčné zistenia ďalších, generačne mladších pracovníkov v literárnej vede.

kresťanstva, či s literárne transformovanými mesianistickými duchovnými konceptmi bytia.

V básnickom texte sa prirodzené dobové prijímanie bytia a existencie odlišne adaptovali navyše aj s iným apelatívnym zámerom voči prítomnosti do lyrického subjektu a subjektu autora textu, čo nie raz je podmienené profesiou evanjelického alebo katolíckeho kňaza. Podnetné v tejto línii, čo sa v aktuálnom literárnohistorickom výklade prejavuje ako myšlienkovito a vzťahovo nové, presadilo sa ako poznanie naviazané na rekonštruovanie dobových kultúrnych súvislostí z histórie, z filozofického a teologického učenia a osobných dejín autora vo vzájomnom prepojení – na to Kováčik latentne upozorňuje pri práci s poéziou Andreja Sládkoviča a Janka Kráľa – a odkazuje na dôrazné kresťanské „otvárania“ slovenskej romantickej poézie.

Literárny historik sa pri nazeracom a motivickom odkrývaní štruktúry básnického textu rozhodol pre minuciózne prenikanie do celku učenia o sakrálnom v umení a jeho „odlomkoch“ v noetike básnického textu, práve ony sa aj „po čase“ prejavujú ako naplnenie stratégie autora v stratégii lyrického textu. Azda i preto sa Lubomír Kováčik vypravil v dejinách literatúry 19. storočia za tými osobnosťami slovenskej romantickej kultúry, ktoré invenčne „problematizujú“ sceľujúce literárnohistorické pohľady na spoločensky, kultúrne i umelecky jedinečnú romantickú „dobu“ a jej „obsahy“, na generácie slovenských literárnych romantikov a na ich kultúrne a spoločenské ambície a na ich, ako predkladá v publikácii *Sakrálné v literatúre*⁵, osobité chápanie vlastného zmyslu, hodnoty, potreby a poslania v jestvovaní a uplatnení sa v národnom spoločenstve.

Určujúcim metodickým a poznávacím vkladom publikácie *Sakrálné v literatúre* sa stali úvodné časti publikácie *Sakrálné a profánne*⁶ a po nej nasledujúca aplikačná „genologická“ kapitola *Modlitba a literárny text*⁷. Odborne, dôverným osobným inklinovaním do kresťanského spoločenského priestoru aj literárnohistorickou znalosťou seriózne pripravený Lubomír Kováčik sa nespolieha na to, že „už sa môže i takto uvažovať o slovenskom literárnom romantizme“. Sám do problému prelínania sa kresťanskej náuky o živote, smrti, hodnote jednotlivca, teda o tom, čo tematizuje vo svojej práci, vnáša tézu sakrálné a jej naplnenie do poznávacieho a interpretačného „bieleho miesta“ pri dotyku s poéziou slovenských romantikov, pretože si

5 KOVÁČIK, L. *Sakrálné v literatúre. Eruditio moris futurum*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela. Fakulta humanitných vied, 2012. 94 s.

6 KOVÁČIK, L. *Sakrálné v literatúre*, časť *Sakrálné a profánne*, s. 9 – 13.

7 KOVÁČIK, L. *Sakrálné v literatúre*, časť *Modlitba a literárny text*, s. 14 – 22.

uvedomuje dosah napätia medzi tradíciou a prítomnosťou v diferencujúcich sa hodnotových kresťanských konceptoch autorov⁸ slovenského literárneho romantizmu, napokon odlišuje ich, popri inom, aj noetika, sémantika a poetológia ich tvorby.

Expozíciu pre teorémy o kresťanskom v sakrálnej „vrstve“ romantického básnického textu si literárny historik vytvoril z aktualizovaní a dovolávaní sa myšlienkového vkladu a odbornej kompetencie iných výskumníkov (*Platón, Henri Bremond, T. S. Eliot, Mircea Eliade, Rudolf Otto, Tichomír Milkin, Peter Liba* a iní), aby selektoval a vytváral príčinné napojenie i vzopätie sa teologických vrstiev pojatých do štruktúry pojmu sakrálne a ich realizácie vo výrazovom, významovom a apelatívnom premietaní sa jednotlivostí do noetiky, poetiky a estetiky umeleckého textu, a to tak, že sa venuje v dejinných, filozofických a komparujúcich dotykoch, ktoré sa transformujú do genézy sakrálneho, len funkčne a tendenčne „prenikajúce“ druhové, žánrové, poetologické a nazeracie postupy z mytológie, mystiky, pritom pripomína viacero techník rituálov, ale upozorňuje aj na odlišnosti profánnej a liturgickej kategórie času, nezastupiteľné pôsobenie jazyka (reči) poetického a náboženského textu, odlišovanie prirodzeného a nadprirodzeného, spôsoby narácie, chápanie vzťahu medzi zázrakom a „divom“.

Žáner modlitby⁹ v kňazskej, širšie v dejinách cirkevnej praxi, ale aj jej morfológické adaptovanie prináša výrazné posuny tak vo forme, ako aj v jej obradovej a sémantickej aplikácii a v spoločenskom zámere, a to preto, lebo sa žánrom modlitby násobí v umeleckom artefakte na estetickú súčasť pôvodného „obsahu“ nasycovaného pokorou, oddanosťou a prosbou. Poeticky – autorsky, individuálne a s artistnou ambíciou básnik individuálne vstupuje do pôdorysu duchovnej modlitby a jej variantov. Tento esteticky a noeticky aktualizálny posun, ktorý vytvorí autor – básnik medzi sakrálnou

8 Do publikácie sa dostali z kresťanskej vierouky v dejinných súvislostiach (antika – súčasnosť autora) noetické a vzťahové výklady demonštrované na tvorbe Andreja Sládkoviča a Janka Kráľa. Bokom neostal ani profesijný predpoklad kňaz – nekňaz. Kováčik vyťažil aj z tejto opozície nuansy autorského zložitého, neukončeného zdolávania národnej a intímnej skutočnosti.

9 Ontológia a genológia modlitby zaujala v 90. rokoch Petra Libu, vrátila sa k nej Slavomíra Očenášová-Štrová v príspevku *Modlitba v živote súčasného človeka*. In LIBA, P. (ed.). *Stimuly kresťanskej kultúry*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa 2010, s. 259 – 270.

modlitbou¹⁰ a žánrom modlitby¹¹ relativizuje primárnu tendenčnosť „oznamu“ a príčinne mení jej výrazovú a „zážitkovú“ ambíciu, jej (individuálnu, davovú) emocionálnu invenciu v overenej žánrovej forme.

Myšlienkové zázemie slovenských romantikov a tvorivých literárnych osobností národného romantizmu sa napájalo na Heglovu filozofickú triádu a na jej tendenčné rozvíjanie v slovenskom dobovom etnickom, konfesijnom, politickom, spoločenskom aj kultúrnom prostredí.

V poézii Andreja Sládkoviča¹² sa interpretačným, kontrastným aj komparujúcim postupom na konkrétnych básnických textoch demonštruje tendencia básnika, pre ktorého „*je sakrálna predovšetkým (...) výraz harmónie, pokoja a lásky, básnikov obraz je prežiatený vbožou láskou zjavenou v kráse, preto je v sakrálnom rozmere obsiahnutý i rozmer chválospevu*“.¹³ V poézii Janka Kráľa: „*Sakrálna je (...) prítomné hlavne ako moment očakávania druhého príchodu Krista v duchu Ježišovej eschatologickej reči po vyjdení z chrámu pred poslednou večerou*“¹⁴. Kým je v Sládkovičovej poézii Boh vo všetkom¹⁵, výkladovo-interpretáčna časť venovaná Jankovi Kráľovi je uvádzaná tézou: „*svet bez Boha*“¹⁶, čo naznačuje, že ju dotvára básnikova trauma z pustoty sveta, pustoty ľudského vnútra.¹⁷ Kráľova skepsa, popri inom, obsiahne pojmy zlo, dobro, krása, spravodlivosť, čo súvisí i s tým, že: „*Modlitba je pre Kráľa jedinou istotou v chaose a pustote sveta, v ktorom sa čím ďalej, tým častejšie zjavujú znamenia oznamujúce jeho skazu (...)*“.¹⁸

10 Kováčik upozorňuje na názor Anthonyho de Mella, ktorý „*hovorí aj o modlitbe rytmického opakovania, pri ktorej sa opakuje jediná formula*“, teda sa viaže svojím uplatnením sa v cirkevnom živote aj formami svojho rituálového podložia. In KOVÁČIK, L. *Sakrálné v literatúre*, s. 15

11 V autorskom postoji voči modlitbe sa dôraz kladie na možnosti žalmu, a to preto, lebo „*Pre svoju myšlienkovú hĺbku a básnickú obraznosť sa žalmy zaradili medzi najobľúbenejšie biblické texty a veľmi skoro boli samostatne prekladané do národných jazykov. Preklad žaltára údajne patril aj medzi prvé Konštantínove a Metodove preklady do staroslovienciny*“. In KOVÁČIK, L. *Sakrálné v literatúre*, s. 18.

12 Zo Sládkovičovej poézie sa exponujú tieto básnické texty: *Sôvety v rodine Dušanovej, Marína, Novembrová дума, Anjel pokoja, Gróf Mikuláš Šubič Zrinský na Sihoti* a iné.

13 KOVÁČIK, L. *Sakrálné v literatúre*, s. 88.

14 KOVÁČIK, L. *Sakrálné v literatúre*, s. 88.

15 Pozri detailnejšie In: KOVÁČIK, L. *Sakrálné v literatúre*, s. 48.

16 KOVÁČIK, L. *Sakrálné v literatúre*, s. 49.

17 KOVÁČIK, L. *Sakrálné v literatúre*, s. 49. Kráľove básne, ktoré Kováčik interpretačne zapája do svojich výkladov sakrálného v jeho poézii tieto: *Génus Slovanstva, Záhradník Úkazy, Duma, Kristus, Zakliata panna a divný Janko, K národom, Predhovor k vojne, Povešť, Hlásnik národa* aj iné.

18 KOVÁČIK, L. *Sakrálné v literatúre*, s. 61 – 62.

Z modernej slovenskej poézie sa sakrálna v Kováčikovej práci *Sakrálna v literatúre* interpretuje na poézii Milana Rúfusa. V názve kapitoly, ktorú mu venuje literárny historik, sa vymedzuje básnik v súvzťažnosti objektu s poslaním nájsť cestu na „hľadanie Boha vo svete“¹⁹ a syntetizuje sa tento proces takto: „*Rúfus ruší hranicu medzi sakrálnym a profánnym, keď sa prostredníctvom poézie snaží vidieť zjavenú Božiu prítomnosť a človeku dať pocítiť spoločenstvo s Bohom sakralizáciou vecí ľudských*“.²⁰ Premeny sakrálneho v Rúfúsovej poézii, kde si svoje žánrové opodstatnenie presadili modlitba aj žalm, sa naliehavo objavuje aj zvýraznenie vysokého v poetike, etike a estetike básnického textu. Vysoké ako estetický nástroj rozvíja básnik najskôr aj so zámerom zvnútra sa dohovárať so svojim čitateľom nielen odkazmi, ale aj intímne zamýšľanou reflexiou a mravne navrstvovanými impresiami o bytí, čase, spojeniach s blízkymi a mravným zvažovaním o podstate, hodnote, naliehavosti a nezastupiteľnosti ľudských hodnôt.

Záver publikácie patrí básnikovi a literárnemu historikovi Eduardovi Gombalovi, k jeho noetike sa blíži sakrálna ako „*reflektovanie textu o Bohu*“.²¹ Prítomnosť exteriérového približovania sa k sakrálnemu v umeleckom texte zhodnocuje Lubomír Kováčik takto: „*Gombala poeticky vykladá zmysel ústredného príbehu Nového zákona, vychádzajúc z jeho koncentrovanej (i výtvarne a rituálne) podoby, pričom prepája literárne s teologickým*“²² a tento záver sa dovoľáva ilustračných odkazov z básnických textov *Čierny drozd* a básnickej skladby *Via crucis* dopracovanej do filozoficko-meditatívneho, mravne rozvíjaného básnického triptychu *Ježiš – Mária – Jozef*²³.

Kresťanstvo a kresťanské prijíma literárny historik Lubomír Kováčik v interpretačných pristaveniach sa pri *Andrejovi Sládkovičovi*, *Jankovi Kráľovi*, *Milanovi Rúfusovi* a *Eduardovi Gombalovi* tak, aby kultúrne, sémanticky a sakrálna obnažil ich básnickú licenciu na netradičné významové a výrazové prenikanie do vrstiev poetiky, symbolu a sémantiky biblických a kultúrnych motívov a aby i takto „názorne“ predložil svoj návod na ich poučené porozumenie básnickému textu „tu a teraz“, ale aj s upozornením, že toto rozhodnutie „nového čítania starých textov“ nebude úspešné, ak ho nebude sprevádzať ponorné napojenie sa na dejiny kultúry, pretože porozu-

19 KOVÁČIK, L. *Sakrálna v literatúre*, s. 65.

20 KOVÁČIK, L. *Sakrálna v literatúre*, s. 88.

21 KOVÁČIK, L. *Sakrálna v literatúre*, s. 81.

22 KOVÁČIK, L. *Sakrálna v literatúre*, s. 88.

23 Eduard Gombala: *Čierny drozd*, 1986, *Ježiš Kristus (Via crucis)*, 1992, *Ježiš – Mária – Jozef*, 2010. Pozri KOVÁČIK, L. *Sakrálna v literatúre*, s. 81.

menie a zážitok sú „následným“ lyrickým zhmotnením biblických motívov, a tie umocňuje básnikom vymedzená rola pre lyrický subjekt.

Vo vývinovom posune kresťanskej vierouky a teórie básnického textu v dejinách umenia a v dejinách zblížovania svetského a duchovného v modernom umení už „nič“ a „nikto“ neobmedzuje a nie je limitovaný objektívnou kategóriou času. A to i preto, lebo porozumie v súvislostiach odlišností i zblížovania sa sakrálneho a profánneho vo všedných i výnimočných úkonoch sa stane len z privlastnených a uskutočnených si potrieb človekom.

HISTORICKÝ A TEOLOGICKÝ PRIEREZ TEOLÓGA JÁNA OD KRÍŽA

Miroslav ČIŽMÁRIK

A historical and theological cross-section of John of the Cross, the theologian
John of the Cross was a theologian, a religious philosopher, a mystic, a poet, a friar
and a saint. In some dictionaries he is referred to as a late scholastic philosopher,
but he certainly is not confined to this word picture. The touchstone of John's teaching
about God is his personal mystical experience of a man living in the presence
of God. The present paper is dedicated to the personality of John of the Cross. Before
the analysis of John's seminal poetic and prose works that earned him a distinguished
figure amongst theologians, the author investigates his life and priesthood.
Key words: *John of the Cross, theology, philosophy, scholasticism.*

Ján od Kríža v sebe spájal teológa, náboženského filozofa, mystika, básnika, rehoľníka a svätca. V niektorých slovníkoch je uvádzaný aj ako neskorší scholastický filozof, ale určite presahuje aj tento rámec. V jeho spisoch je možné pozorovať znalosť spisov *Pseudo –Dionysia Areopagity*, a to hlavne stopy o očiste. Ján podobne ako Dionisios Aeropagita je zástancom *apofatickej* cesty, čiže *via negativa*. Námet mystického výstupu na horu Sinaj v „Živote Mojžišovom“ (*Vita de Moyses*), ktorú rozoberali Filon Alexandrijský a Gregor Nysský je podobná s Jánom od Kríža. Teológia Jána zároveň nesie veľké známky symbolickej teológie a môžeme v nej pozorovať prepojenie s východnou symbolickou teológiou Gregora Nazianského a Efrema Sýrskeho. Nepochybne to bol systematik myšlienkovej disciplíny s veľkým básnickým nadaním pri vytváraní mysticko-teologickej koncepcie, ktorá je v mnohom jedinečná. Vo svojich prozaických spisoch sa mu majstrovsky podarilo podrobiť mystickú skúsenosť intelektuálnemu rozboru, a to pri zachovaní jemnosti takej komplikovanej a náročnej témy, čo ho zaradzuje k teológom „*par excellence*“.¹

1 MCGREAL, I. *Velké postavy západního myšlení*. Praha : Prostor, 1999, s. 206.
GILESOVÁ, M. E. *Svatý Jan od Kříže*. Praha 1999, s. 206

Základným prameňom Jánovej náuky o Bohu je jeho osobná mystická skúsenosť človeka žijúceho v prítomnosti s Kristom. Dôvernú vyznanie o jeho nadprirodzených mystických skúsenostiach nepozorujeme, a ak, tak iba v neistých náznakoch. Vyplýva to aj z jeho prirodzenej zdržanlivosti, aj zo zmyslu pre intimitu s Bohom, ako nám podávajú svedectvo mnohí z jeho súčasníkov o jeho osobe. Ján bol tichým, zmierlivým, zhovievavým človekom so zdravým úsudkom, ktorý sa neprikláňal k žiadnym extrémom. Výzorom bol nevysoký, nosil tonzúru a briadku. Na tele nosieval karmelitánsky hnedo-biely habit, na ktorom na prsiach nosil kríž, a každú voľnú chvíľu využíval na čítanie Biblie. Bol obľúbeným, hlavne medzi laikmi, rehoľníkmi a novicmi. Zo svojej veľkej skúsenosti s Bohom, nepochybne vážnejšie prežívanej v Toledskom väzení v rokoch 1577 – 1578, nachádzal vyjadrenie v poézii, ktorá je jeho retrospektívnym prežívaním minulej skutočnosti.²

Jánova próza je napísaná neskôr, až na prosby svetských i rehoľných osôb. Z veľkej časti ide o komentáre k jednotlivým strofám jeho básní. Stredobodom Jánovho života bol Trojjediný Boh, od ktorého bol úplne závislý, a preto od neho očakával všetko. Ako vyjadruje istý svedok, ktorý žil dlhý čas s bratom Jánom: „*Hovoril stále o Bohu*“³, myslí sa tu, že „hovoril“ aj svojou tvárou, postojom, náboženskými úkonmi a každodenným osobným a spoločným životom. Jánova neformálnosť a dar vzťahovať udalosti a rozhovory každodenného života k všadeprítomnému Bohu boli nestrojenou schopnosťou získavať ľudí pre Božie veci. A tak o ňom vraví aj jeden z jeho asistentov: „*Zdá sa mi, že mu všetci priznávali nadriadenosť, ktorá pochádzala „ex consorcio Domini“, zo spoločenstva s Pánom.*“⁴ S predstavou jasne definovateľnou o zmysle a určení človeka nás Ján povzbudzuje novozákonným výrokom „*Vieme, že Mu budeme podobní*“ (1 Ján 3,2).⁵

Cieľom cesty je zjednotenie človeka s Bohom a cesta je ukrižovaný Kristus. A presne o tomto cieľi a o tejto ceste Ján vysvetľuje metodickým spôsobom strofy svojich básní vo svojich prozaických spisoch. Ján ponúka cestu presvetlenia odlúčenosti, s víziou a cieľom zjednotenia sa duše s Bohom. Odlúčenosti v tom zmysle, že človeku, ktorý sa vydá týmto duchovným

-
- 2 VOJTĚCH od sv. Hedviky. *Učitel víry III. Bůh svatého Jana od Kříže*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1995, s. 102.
 - 3 RUIZ, F. *Učitel víry III. Bůh zjevený a skrytý: „Tento náš veliký Bůh“*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1995, s. 9.
 - 4 RUIZ, F. *Učitel víry III. Bůh zjevený a skrytý*, s. 8 – 9.
 - 5 1 Ján 3,2. In *BIBLIA. Slovenský ekumenický preklad s deuterokanonickými knihami*. Banská Bystrica : Slovenská ekumenická spoločnosť, 2007.

dobrodružstvom neostane na konci nič len samotné Dobro, Boh, čiže mu ostane všetko.

Historické údaje o Jánovi od Kríža

Ján od Kríža (španielsky Juan de la Cruz) sa narodil 24. júna 1542 vo Fontiveros v Španielsku. Rodným menom sa volal Juan de Yepes. Okolo roku 1545 zomiera Jánovi otec Gonzales de Yepes. Jánova matka Catalina sa roku 1548 presťahovala s Jánovými súrodencami do Mediny del Campo. V rokoch 1551 – 1564 Ján navštevuje v Medine del Campo Colegium de la Doctrina, kde sa priučal rôznym remeslám, v ktorých však nevynikal. V tom čase ministroval a zbieral almužny pre chudobné deti. Mal citlivé srdce od útleho detstva, a tak sa neskôr stáva ošetrovateľom chudobných, vážne chorých ľudí.⁶

Medzitým od roku 1599 až do roku 1563 Ján navštevuje jezuitské gymnázium v Medina del Campo. Nie je jasné či tam študoval aj *artes* (filozofiu), každopádne jezuiti mávali príležitostne aj prednášky z filozofie. Určite však študoval gramatiku a rétoriku a dosahoval výborné výsledky. V roku 1563 sa Ján rozhoduje, na počudovanie všetkých, pre rehoľný život v karmelitánskom ráde a nie pre jezuitskú cestu, akoby tomu mohlo nasvedčovať predchádzajúce pôsobenie. V karmelitánskom kláštore ho prijali pod menom Juan de Santo Matía (Ján od sv. Mateja). Následne Jánovi dovoľujú predstavení nasledovať pôvodnú regulu karmelitánov (prísnejšiu), ktorú prestali používať po zrušení pápežom Eugenom IV. roku 1432.⁷

Neskôr Ján študuje filozofiu a teológiu na univerzite v Salamance. V roku 1567 je vysvätený na kňaza a prvýkrát stretáva Teréziu z Avilly, ktorá ho zapáli za reformu karmelitánov. V novom kláštore bosých karmelitánov prijíma nové rehoľné meno Ján od Kríža.⁸ Terézia zohrala dôležitú rolu v živote Jána. I keď bol mladší, boli s Teréziou duchovní priatelia, ktorí si rozumeli vo svojich mystických zážitkoch. Terézia bola tá, ktorá ho presvedčila, aby neodchádzal do kartuziánskeho kláštora, ale aby reformoval mužskú vetvu karmelitánov, podobne ako ona reformovala ženskú. V roku 1572 bol Ján svedkom mystického zážitku Terézie tzv. mystickej svadby a o necelý rok mali obidvaja počas rozhovoru o Najsvätejšej Trojici mystický zážitok (vytrženie). Beh udalostí Jánovho života bol pretkaný rehoľnými povinnosťami, prácou, utrpením, ktoré ho nikdy neopúšťalo, a ustavičnou

6 SV. JÁN Z KRÍŽA. *Slová svetla a lásky*. Bratislava : Lúč, 1999, s. 132.

7 DOBGAN, U. – KORNER, R. *Svätý Ján z Kríža. Životopis*. Bratislava : Lúč, 1995, s. 29 – 34.

8 SV. JÁN Z KRÍŽA. *Slová svetla a lásky*, s. 133.

modlitbou. Od roku 1568 zastáva rôzne funkcie, ako zástupca predstaveného v kláštore, ako rektor kolégia a svedník karmelitánok.⁹

Kvôli reforme karmelitánov bol Ján neprajníkmi, „obutými karmelitánmi“, chytený a väznený od septembra 1577 do augusta 1578 vo veľmi prísnom kláštornom väzení v Toledě (Kastília), kde na neho naliehali, aby sa zriekol reformy. Bolo to strastiplné, ponížujúce, spojené s telesným násilím (bičováním). V auguste 1577 sa Jánovi podarilo utiecť do neďalekého ženského kláštora, kde mu poskytli bezpečie. Medzi rokmi 1578 – 1579 prežíva Ján plodné roky v Andalúzii, kde sa venuje svedeniu, duchovnému vedeniu, kde je predstaveným kláštora v Calvarií a kde napísal pomôcku pri duchovnom vedení, skicu *Hora Karmel, Slová Svetla a Lásky* a *Výstrahy*.¹⁰

Po tomto pokojnejšom období prichádza obdobie zakladania nových kláštorov, univerzitných kolégií, duchovných laických spoločenstiev, ktorým písal stanovy. Trvalejšie pôsobenie Jána od Kríža môžeme vidieť v kláštore v Baeze, kde zastáva úrad rektora. V tom čase vedie duchovne bosé karmelitky a pomáha im v hospodárskych záležitostiach. Zároveň zakladá nové kláštory, robí vizitácie a píše komentár k básni *Duchovná Pieseň*, ktorú napísal v Toledskom deväť mesačnom väzení.

V roku 1587 pápež Sixtus V. vydal (*breve*) apoštolský list, v ktorom povoľuje zriadenie kongregácie bosých karmelitánov. Táto nová kongregácia má svojho nového generálneho vikára a šiestich *definitov* (zástupcov) a Ján je prvým z nich.¹¹ Následne sa v roku 1591 stáva priorom definitom provincie, vikárom provincie a členom *consulty* (generálna rada) a stáva sa trňom v oku mnohých neprajníkov a obeťou prvých veľkých sporov vo vedení rádu.¹² Mnohí si priali, aby sa stal provinciálom bosých karmelitánov. Priala si to aj predstavená kláštora Maria de la Encarnacion. On jej v súkromí odpovedal: „*Matka predstavená nezvolia ma za provinciála ako si to želáte. Na kapitule sa mi stane niečo celkom iného než si vy myslíte. V modlitbe sa mi ujasnilo, že ma hodia do kúta, ako starý vecheť.*“¹³ Tak ako Ján hovoril o svojom odhodení do kúta, tak sa i stalo. Nebol zvolený do žiadneho úradu i keď to bol on, kto s Teréziou Avilskou reformoval Karmel.

V septembri 1591 vážne ochorel a odišiel sa liečiť do kláštora bosých karmelitánov v Ubede. Aj tu bolo dopustené, aby trpel a mal neprajníkov (v podobe predstaveného kláštora), ktorí ho ponížovali a vysmievali sa jeho

9 DOBGAN, U. – KORNER, R. *Svätý Ján z Kríža. Životopis*, s. 75.

10 SV. JÁN Z KRÍŽA. *Slová svetla a lásky*, s. 134 – 135.

11 SV. JÁN Z KRÍŽA. *Slová svetla a lásky*, s. 136 – 139.

12 KORNER, P. R. „*Má jsou nebesa a má je země*“. Olomouc : Matice cyrilometodějská, 1998, s. 51.

13 DOBGAN, U. – KORNER, R. *Svätý Ján z Kríža. Životopis*, s. 188.

duchovnosti. Jeho zdravie bolo veľmi slabé, a potom čo prijal sviatosti 11. decembra a čo sa mu vyznali zo svojich hriechov aj najväčší odporcovia, Ján zomiera 14. 12. 1591 so slovami: „*Idem do neba spievať (matutinum)*“, posvätné čítanie v liturgii hodín (*breviári*). Následne bozkáva kríž, ktorý drží v ruke a umiera so slovami na perách: „*Do tvojich rúk porúčam svojho ducha.*“ Telesné pozostatky Jána sú uložené v kostole bosých karmelitánov v Segovii. Jeho diela vychádzajú posmrtné. V roku 1726 je vyhlásený katolíckou cirkvou za svätého pápežom Benediktom XIII. a v roku 1926 pápežom Piom XI. je vyhlásený za učiteľa cirkvi. V roku 1952 je vyhlásený za patróna španielskych básnikov.¹⁴

Poézia

Ján od Kríža sa predstavil svetu hlavne ako náboženský básnik. Jeho lúboštná poézia zamilovanej duše, ktorá hľadá svojho milovaného (Boha) patrí k vrcholom španielskej a kresťanskej poézie. Básnikom sa stáva v Toledě vo väzení, kde žije po dobu deviatich mesiacov v miestnosti bez okna s rozmermi 2,7 m x 1,6 m, kam sa svetlo dostávalo iba úzkou štrbinkou, a tu zažíva svoju Temnú Noc i dotyk Večného svetla.

Môžeme už trocha tušiť, čo prežíval, keď písal tieto verše:

„*O, poznám prameň, čo tryská a tečie
Hoci je noc
Nezatemňuje ho nijaká hrádza
a všetko svetlo,viem, len z neho vzhádza,
hoci je noc*“¹⁵

Všetky básne napísal medzi tridsiatym šiestym a štyridsiatym štvrtým rokom svojho života. Z jeho poézie sú ústredné tri básnické skladby.

1. Kde si sa schoval (*A donde te escondiste*)
2. Tmavá noc (*Noche oscura*)
3. Živý plameň lásky (*Llamma de amor viva*)

K týmto trom básňam napísal ich autor aj rozsiahle prozaické komentáre, ktoré majú didaktický a mystologický charakter. Sú to Výstup na Horu Karmel (*Subida del Monte Carmelo*), Tmavá Noc (*Noche oscura*), Duchovný Spev (*Cantico espiritual*) a Živý Plameň Lásky (*Lama de amor viva*). Súčasťou jeho literárnej zbierky sú aj rôzne rady, ponaučenia, listy a sentencie. Jeho básnická tvorba je výrazom jeho mystického spojenia s Bohom. Lud-

14 SV. JÁN Z KRÍŽA. *Slová svetla a lásky*, s. 140 – 141.

15 SV. JÁN Z KRÍŽA. *Slová svetla a lásky*, s. 8 – 9.

ské vyjadrovacie prostriedky sa mu zdali prislábé na vyjadrenie toho, čo cítil vo svojom lúbstnom vzťahu s Bohom. Podobne ako Martin Heidegger o niekoľko storočí neskôr povedal, že najlepším spôsobom vyjadrenia teológie a filozofie je poézia a podobne si v 16. storočí i Ján uvedomoval, že nevyjadriteľnosť bola a je starým problémom mystiky, preto používa symbolický jazyk, ktorý je pre poéziu typickým.

V jeho poézii sa môžeme stretnúť s tromi ústrednými symbolmi, ktorými sú: 1. lúbstné spojenie, (sobášna alegória) čo vyjadruje symbol svadby medzi dušou a Bohom; 2. symbol tmavej (temnej) noci, ktorý sa zrodil v tmavej cele jeho väzenia v Tolede, ako poukazuje, táto tmavá noc je úzkou cestou, ktorou duša musí prejsť, aby dosiahla zjednotenie s Bohom čiže, aby bola spasená; 3. symbolom je plameň, ktorý má rozmery spalujúceho ohňa, svetla a tepla a ktorý sa viaže na Boha, absolútnu lásku. Tým ohňom je očistný oheň Svätého Ducha.

Ján vo svojich básnických skladbách premieta tri stupne duchovného života či tri mystické cesty: očistná cesta začiatočníkov („*purgacio*“), cesta osvietenia prospievajúcich („*iluminatio*“) a cesta zjednocujúcich, dokonalých („*unio*“). Podobne možno pozorovať aj v pravoslávnej spiritualite, osvietenie, očistenie a zbožštenie. Básnik v poézii vyjadruje zjednotenie duše s Absolútnom, k mystickým stavom zamilovanej duše do Milovaného, a preto môžeme pokojne povedať, že Ján od kríža bol básnikom absolútnej lásky.¹⁶

Výstup na Horu Karmel, Temná Noc

Vo svojich dvoch prozaických spisoch *Výstupu na Horu Karmel* a *Temnej Noci* (bohužiaľ obe nedokončené) vykladá tú istú báseň „Za Temnej Noci“, z ktorej sa mu za jeho života podarilo vyložiť dve slohy.¹⁷ Prvú slohu, ktorá je vodidlom Jánovej mysticko-teologickej sústavy citujeme:

*„Za jednej tmavej noc
horiaca láskou ,túžbou sužovaná
ó ,šťastie ,v tvojej moci
som vyšla nezbadaná, keď môj dom ponoril
sa do mlčania.“*

Ján tu poukazuje na to, že duši sa dostalo veľkého šťastia tým, že sa jej podarilo vyjsť zo všetkých vecí, ktoré sú v zmyslovej stránke človeka a to

16 SV. JÁN Z KRÍŽA. *Živý plameň lásky*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1997, s. 69 – 83.

17 SV. JÁN OD KRÍŽE. *Výstup na horu Karmel*. Olomouc : Krystal, 1940, s. 21.

pre nesúlady, pre ktorý je s rozumom. Ilustruje, že duša vyšla (v skutočnosti ju vyviedol Boh) za *temnej noci*, t. j. keď zmyslová stránka spala, keď všetky veci svetské, vonkajšie, príjemné telu, boli umŕtvené a očistené. Táto *očistenosť, umŕtvenosť* je možná, len keď duša túži po Bohu horiacou láskou, keď je sužovaná túžbou po Bohu. To všetko sa stáva v očiste zmyslov, a preto vraví, že *keď sa môj dom ponoril* (to jest stránka zmyslová) v spánku odpočíval, tzn. že vtedy, keď umŕtvila zmyslovú stránku, a keď je sužovaná láskou po Milovanom, len vtedy Ho môže uvidieť a stretnúť sa s Ním. A bola to veľká milosť, že mohla vyjsť *nezbadaná*, t. j. že ju nič nepýtalo, žiadne baženie tela, ale iba Boh ju k sebe priťahuje, len Boh ju pozoruje v temnej noci zmyslov, lebo to je spôsob ako ho stretnúť a nebyť zaťažovaný ničím, čo nie je Boh.¹⁸ Obidve noci majú aktívnu (činnú) a pasívnu (trpnú) časť. V tej prvej sa duša usiluje aktívne očisťovať sama, zbavuje sa pripútanosti zmyslovej a svoje zdokonalenie využíva s pomocou Božou. Tej druhej pasívnej (trpnej) duša zaujíma pozíciu aktívnej pasivity, kde očista a zdokonalenie prebieha mimo ľudského zásahu a kde samotnú očistu robí sám Boh. V tomto štádiu sa od duše vyžaduje úplné odovzdanie sa do Jeho vôle, takže duša je iba trpiacou a prijímajúcou. V tejto očiste sa strácajú stereotypy, zvyky, duchovné pomôcky, istá stabilita a bezpečie poznaného. To všetko Boh očisťuje, obnažuje na duši, aby ju to nezaťažovalo na ceste zjednotenia s Ním.

V Noci ducha (vyššia duchovná) očisťuje vyššiu stránku v duši, duchovnú a dokončuje to, čo bolo započaté v Noci zmyslov. Zanecháva a očisťuje sa tu rozum, poznatky (pamäť) a obnažuje sa tu vôľa od všetkých nedokonalostí a bažení v rade duchovnom. Duša sa opiera len o čistú vieru, cez ktorú vystupuje k Bohu. V tejto úplnej tme je duša na ceste v úplnom pripodobnení sa s Ním. Ján hovorí, že na tejto ceste sa rozum zatemňuje vierou, vyprázdňuje sa pamäť nádejou a obnažuje sa vôľa láskou.¹⁹ A pokračuje, „že Boh ponecháva rozum v temnotách a vôľu vyprahnutú a pamäť prázdnu a náklonnosti duše vo vrcholnej sklúčenosti“.²⁰ Toto opustenie a muky duša prežíva a myslí si niekoľko vecí: 1. je opustená Bohom; 2. poznáva svoju biedu do krajnosti a myslí, že to už nikdy neskončí; 3. jej schopnosti sú spútané nechúťou a odumieraním; 4. neužitočnosť a nemožnosť akejkoľvek pomoci; 5. do budúca nevidí žiadnu záchranu, nech robí čo robí. Ján vysvetľuje, že zo všetkého je najťažšia (zdanlivá) opustenosť Bohom. Ak by sa jej podarilo

18 SV. JÁN od KŘÍŽE. *Výstup na horu Karmel*, s. 53 – 54.

19 SV. JÁN od KŘÍŽE. *Výstup na horu Karmel*, s. 32 – 34.

20 SV. JÁN od KŘÍŽE. *Temná noc*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1995, s. 24.

presvedčiť sa, že túto skúšku zosiela Boh a s pozornosťou ju sledovala, tak ďalšie trápenia by jej nepôsobili bolesť. Autor pokračuje, že „*Táto temná noc je vliatie Boha do duše. Očisťuje ju z jej ľudských, prirodzených a duchovných nevedomostí a nedokonalostí, čo kontemplatívni ľudia nazývajú vliatou kontempláciou, alebo mystickou teológiou, kedy Boh v skrytosti dušu učí a vzdeláva k dokonalosti lásky i keď ona nič nerobí, ani nechápe ako.*“²¹

Pokiaľ človek spozoruje, že je na tejto ceste, tak mu Ján odporúča dve zásady, jednu psychologickú a druhú teologickú. V prvej odporúča zostať úplne pokojným a nepodliehať nijakým rozmarom: „*Lebo dokiaľ Pán neskončí ich očisťovanie spôsobom, tak ako On to chce urobiť, žiadny prostriedok ani liek mu neposlúži ani nezaberie na jeho bolesť.*“²² Druhou zásadou je mať jeden oporný pevný bod: „*Pre tých, ktorí rozpoznávajú, že sú v tomto štádiu, je vhodné, aby sa utešili tým, že zostanú v pokoji a netrápili sa. Nech dôverujú Bohu, Ktorý neopúšťa tých, ktorí ho hľadajú s úprimným a prostým srdcom, a Ktorý im neprestane dávať, čo potrebujú na cestu, kým ich neprivedie do jasného a rýdzeho svetla lásky*“²³, a následne z milosti Božej prichádza tretia noc v láske t. j. duchovnými zásadbami (mystickým spojením s Bohom).²⁴

Duchovná Pieseň, Živý Plameň Lásky

A práve o tejto tzv. tretej noci pojednáva dielo *Duchovná Pieseň*, kde autor vykladá báseň *Duchovný spev, či pieseň duše a ženícha*, ktorá začína veršom: „*Kde si sa ukryl milovaný môj.*“ Ide o obraz ukrytia sa snúbenca a hľadania ho milovanou, ktorá musí prejsť cestu strádania, než sa zasnúbi (zjednotí) so snúbencom (Kristom).²⁵ Sám Ján od Kríža o tomto zjednotení hovorí toto: „*Boh sa v tomto vnútornom zjednotení dáva duši s takou skutočnou láskou, že nie je citu matky, ktorá by s takou nežnosťou láskala svojho syna, ani bratskej lásky, ani priateľstva priateľa, s ktorým by sa to dalo porovnať.*“²⁶

Vo štvrtom svojom veľkom diele *Živý Plameň Lásky*, kde môžeme hovoriť o štvrtej záverečnej noci, Ján komentuje a vysvetľuje rovnomennú báseň *Živý plameň lásky*. Je to spev duše, ktorá je svojou láskou hlboko ponore-

21 SV. JÁN od KŘÍŽE. *Temná noc*, s. 25.

22 SV. JÁN od KŘÍŽE. *Temná noc*, s. 29.

23 SV. JÁN od KŘÍŽE. *Temná noc*, s. 29.

24 SV. JÁN od KŘÍŽE. *Výstup na horu Karmel*, s. 26.

25 SV. JÁN od KŘÍŽE. *Živý plamen lásky*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2001, s. 11.

26 SWIETY JÁN od KRZYŻA. *Dziela*. Krakow : Wydawnictwo oo. Karmelitow Bosych, 1986, s. 655.

ná do svojho ľúbostného spojenia s Bohom. Dôraz sa v tomto diele kladie predovšetkým na prebývanie a pôsobenie Svätého Ducha, ale i celej Najsvätejšej Trojici v duši. To, že je spis *pneumatologický* je vidieť aj v tom, že hlavným symbolom básne „plameň“ je stotožňovaný s treťou osobou Najsvätejšej Trojice. Poukazuje zároveň na *Triadologickú* podstatu ľudskej duše a čo sa deje v takej pretvorenej duši Bohom. Takto pretvorenú dušu už delí iba „jemný závoj“ od večnej slávy s Ním, a tak ho prosí, aby mohla zomrieť a byť s Ním úplne.²⁷

Jánov výklad skice, výstupu na hory Karmel

V čase, keď Ján zastával funkciu magistra novicov, bol požiadaný, aby vysvetlil cestu k zjednoteniu duše s Bohom jedným z novicov v kláštore, a tak robí náčrt trojitého stúpania na vrchol. Neskôr na prosbu laickej osoby svoj náčrt (skicu) podrobnejšie rozpisuje. Je to čistá *apofatická* metóda. Ján poukazuje na to, že so skutočnou cestou si môžeme zamieňať aj ďalšie dve cesty, ale len jedna je pravá, ktorá nás vynesie k Bohu. Ďalšie cesty sú klamlivé čiže nepravdivé. V prvej ceste, ktorú Ján zakresluje a popisuje hovorí o ceste ducha zblúdilého, ktorý baží po statkoch pozemských a čím viac sa po nich zháňal, tým menej ich u seba nachádzal. Je to cesta, na ktorej človek veľmi rýchlo zblúdi, pretože statky pozemské majú premenlivý a dušu nenapĺňajúci charakter. V druhej ceste opisuje ducha nedokonalého, ktorý baží po statkoch nebeských a i keď sa zháňa po statkoch nebeských dostane sa mu ich menej, než keby išiel pravdivou cestou a v tomto zmysle je to cesta, ktorá nevedie k Bohu. O tretej ceste, ktorú nazýva úzka cesta a to v duchu Evanjelia (*M 7,14*) vraví, že je to cesta úplného vyprázdnenia sa, cesta ničoho (nie ničoty!). Na tejto ceste k Bohu si duša nepodrží ani slávu, ani ľúbošť, ani bezpečnosť, ani slobodu, ani útechu, ani vedu, ani vedenie či odpočinok. Ján doslova hovorí, že na tejto ceste si duša zakúša: Nič, Nič, Nič (španielsky *Nada, Nada, Nada*).

V závere cesty duša zisťuje, že tým viacej duša niečo bude čím menej chce niečím byť a že čím menej chcela (túžila) tak zistila, že nič jej nechýba, že je v ťažisku svojej pokory a nič ju nezaťažuje smerom hore ani smerom dole, lebo práve tým, že po niečom dychtí, tak práve tým sa unavuje. Vtedy Ján hovorí: „*už nie je cesta, pretože pre spravodlivého už nie je zákon.*“²⁸ Je tam len viera, nádej, láska v Božom mlčaní a múdrosti, čo Ján nazýva

27 SV. JÁN z KRÍŽA. *Živý plameň lásky*, s. 11 – 12.

28 SV. JÁN od KRÍŽE. *Výstup na horu Karmel*, s. 46.

ustavičná hostina, kde duša večne (dynamický prvok) sa hostí, kontempluje svojho Boha a na vrchole tejto hory prebýva jedine sláva a česť Božia.²⁹

Slová Svetla a Lásky (*Dichos de Luz y Amor*)

K menším spisom Jána od Kríža patria *Slová Svetla a Lásky* a *Výstrahy*. Ide o krátke sentencie, ktoré Ján rozdával na lístočkoch s ponaučeniami a povzbudeniami laikom i rehoľníkom. Sú to povzbudenia k duchovnému životu, upozornenia na nástrahy od diabla a celkové rady na potreby duchovného vedenia. Mnohí svedkovia o nich vypovedali, že „boli horké ako zrnká korenia, ale v srdci zapalovali oheň.“³⁰ A Jánovi išlo v prvom rade o to, aby zapálil oheň lásky k Bohu. Spomeňme si len niektoré z nich: „Keď si Boh chce zamilovať dušu, nehľadá na jej veľkosť, ale na hĺbku jej pokory.“³¹ O tom, že všetko patrí Bohu hovorí: „Celý svet nie je hoden ani jednej myšlienky človeka, lebo ona patrí jedine Bohu, preto každú myšlienku, ktorú nevenujeme Bohu, mu vlastne kradneme.“³² O vzťahu s Bohom píše: „Vezmi si Boha za svojho snúbenca a priateľa, s ktorým by si bola ustavične v styku, a nebudeš hrešiť, naučíš sa milovať a všetko čo budeš potrebovať, dopadne pre teba úspešne.“³³ Pozoruhodná je jeho sentencia o poslednom súde: „V podvečer ťa budú súdiť z lásky“³⁴, kde sa nás bude večný Trojjediný Boh pýtať koľko lásky sme dali do jednotlivých skutkov, myšlienok, slov tak ako nasledovali po sebe v našom živote. Toto, ako vraví Ján, bude kritérium súdenia. Snáď by sa už dalo len dodať, že súdiť nás bude Láska.

Záver

Záverom by sme mohli povedať, že Jánova jednota s Bohom sa môže uskutočniť len vo veľkej odovzdanosti, pokore a v láske, kde rozhodujúcu rolu hrá milosť Božia. Trojjedinosť Boha a zároveň silný *christologický* a *pneumatologický* dôraz, spolu so silnou emocionalitou v zážitku, osobnou skúsenosťou, ako základným postupom k Bohu, a láska ako základ všetkého úsilia, tak v tom je Ján od Kríža veľmi podobný s východnou kresťanskou koncepciou nazerania na Boha. Hĺbka Jánovej teológie aj dnes priťahuje mnohých kresťanov dôraznejšie prežívať svoj vzťah s Bohom, uvedomujúc si, že strata (odpútanie sa) stvorenstva znamená získanie Stvoriteľa.

29 SV. JÁN od KRÍŽE. *Výstup na horu Karmel*, s. 46.

30 SV. JÁN z KRÍŽA. *Slová svetla a lásky*, s. 11.

31 SV. JÁN z KRÍŽA. *Slová svetla a lásky*, s. 54.

32 SV. JÁN z KRÍŽA. *Slová svetla a lásky*, s. 59.

33 SV. JÁN z KRÍŽA. *Slová svetla a lásky*, s. 43.

34 SV. JÁN z KRÍŽA. *Slová svetla a lásky*, s. 41.

**SOCIÁLNO-HISTORICKÝ KONTEXT EKLEZIÁLNEJ
TRADÍCIE A SV. PÍSMA
(Parciálna štúdia)**

Tomáš HANGONI – Maroš ŠIP

***Socio-historical context of ecclesial Tradition and Sacred Scripture
(Partial study)***

The present partial study attempts to reflect on the context of the ecclesial tradition of the Holy Scripture with an emphasis on social issues. Nothing has happened in the church, which would not have an emphasis on the benefit of the community. Nothing was defined earlier, before an ecumenical or local council was convened. These councils worked within an overall context of dogmatic teaching. This socio-historical model of conciliarity and equality of the early Church is the heritage, which offers a view of the Church as a communal and societal phenomenon. To the nation it speaks in terms of two Pege Gnoseos. The Holy Trinity and the Holy Scripture.

Key words: *Holy Tradition, Holy Scripture. Community. Human person. Dogma.*

Úvodom

Predkladaná parciálna štúdia sa snaží reflektovať kontext ekleziálnej Tradície a Sv. Písma s dôrazom na jej sociálny charakter. Nič v celej histórii Cirkvi sa nedialo a nedeje bez dôrazu na spoločenskú prospešnosť. Nič nebolo definované skôr, než zasadol všeobecný alebo lokálny snem a spoločne so širokou inteligenciou ponúkol najschodnejšie riešenie v podobe dogmatizácie učenia. Tento sociálno-historický model všeobecnosti a rovnosti ranej Cirkvi je odkazom aj do dnešných dní vnímať Cirkev ako spoločenskú a v spoločnosti existujúcu. K národu prehovára skrze svoje dva Pege Gnoseos: Svätú Tradíciu a Sväté Písmo.

Sociálnosť v kontexte cirkevnej Tradície a Sv. Písma

Termín sociálnosť je infinitívom od adjektíva sociálny a viaže sa na spoločenské normy a celkovú spoločnosť participujúcu na týchto normách. Cirkev ako taká nefunguje podľa uzavretého modelu, ale využíva svoj po-

tenciál dynamicity, ktorý je koncipovaný v duchu apoštolskej sukcesie.¹ Vytvára si priestor na svoje účinkovanie v spoločnosti, v ktorej sa nachádza. Cirkevný priestor seberealizácie je tak do väčšej či menšej miery ovplyvňovaný spoločenskými normami, ktoré dané spoločenstvo do väčšej či menšej miery akceptujú. V každom prípade je Cirkev spoločenstvom, ktoré buduje dom (oikos) v kontinuite evanjeliovej ekumény, pretože je „náboženstvom dejín“.² Táto aplikačná metóda nie je realizovateľná bez koncepcií otcov a učiteľov Cirkvi, ktorí svojím brilantným spôsobom myslenia ovplyvnili a neustále ovplyvňujú spoločenstvo³ (cirkevné zbory) v spoločnosti, v ktorej prebieha proces seberealizácie v kontexte Christovej zvesti a Evanjelia.

Cirkevná Tradícia⁴ je obzvlášť definovaná v orthopraxii, v jej najdokonalejšej forme. Tradícia je v tomto zmysle ponímaná ako historický model⁵ cirkevnej spoločnosti, ktorý sa vytvára na základe jej budovania v eschatologickej dimenzii. Cirkev realizovaním prítomnosti automaticky vytvára budúcnosť. Potvrdením nášho tvrdenia sú dogmy, ktoré po stáročia strážia ľudským jazykom nepochopiteľnú Božiu pravdu.

V tomto kontexte Vasilij Veľký často zdôrazňuje a akcentuje nutnosť dávať si pozor na to, aby nás niekto svojou lúbeznou rečou neprivedol v klam-

-
- 1 Rozumej apoštolskej postupnosti alebo inými slovami autenticitou učenia prvotnej cirkvi od čias apoštolov až do súčasnosti.
 - 2 AMBROS, P. Jeruzalém a Athény. Odkaz patristického pojetí dejinnosti a racionality európskej kultúry dneška. In *Duchovné korene Európy a súčasnosť*. Bratislava 2002, s. 22.
 - 3 Takéto rozlíšenie je nutné v hlbšom ponímaní chápania procesu religióznej participácie v spoločnosti. Termín spoločenstvo evokuje skupinu (väčšiu alebo menšiu), ktorá sa v spoločnosti na základe určitej akceptácie alebo marginalizovania vytvára (seberealizuje) alebo naopak, modifikuje (v súvislosti s akceptáciou spoločenských noriem) alebo zaniká.
 - 4 Etymológia slova „*traditione*“ je používaná v súvislosti s rozširovaním Božej blahodate skrze Božie slovo zachovávané po generácie v Božom ľude. Táto pravda zachovaná skrze podanie je v Cirkvi akcentovaná a kladená na roveň so Svätým Písmom. Sväté Písmo je potom adekvátnym odzrkadlením svätej Tradície, ktorá bola ústnym, ale tiež aj písomným „*prameňom*“ Božieho zjavenia. Zjavenie je primárnym učením Cirkvi skrze Sväté Písmo. Písmo a Tradícia sú vo vzťahu akéhosi dopĺňania sa v ikonómii spásy človeka. Z tohto dôvodu je Písmo zachovávaním podania, ktoré vyviera zo zjavenia. Tento fakt bol a je známy mnohým teologickým školám, pretože Písmo bolo hlavným prostriedkom v boji proti herézam ranej Cirkvi. V Ňom sa hľadali všetky argumenty. Táto jediná metóda sa umne využívala v druhom storočí ako najzákladnejšie kritérium pravdivého vyznávačstva.
 - 5 K tomu pozri MORAVČIKOVÁ, M. – CIPÁR, M. *Religiozita na Slovensku II*. Bratislava 2003.

stvo. Ako príklad cituje Písmo⁶, kde sa hovorí, že „počiatkom múdrosti je bázeň pred Hospodinom.“⁷

Vasilij Veľký, jeden z trojice kappadóckych otcov, znalec kresťanských dogiem a bravúrny exegéta, v súvislosti so Svätou Trojicou používa citát zo žalmu. Ním chce poukázať na to, aby si človek uvedomil, že je stvorený majestátne, aby mohol participovať na veľkej tajine, mohol byť účastný Božieho milosrdenstva pod jedinou podmienkou, a to byť jednomyselný s hlasom všeobecnej Cirkvi (konciliarity), čo znamená držať sa apoštolskej Tradície.

Tradíciu vo svojej podstate je potrebné vnímať z dvoch uhlov. Václav Ježek reflektuje: „Tradícia má v podstate vertikálnu a horizontálnu dimenziu. Horizontálna dimenzia súvisí s lineárnym historickým pokračovaním Tradície získanej od apoštolov, zatiaľ čo vertikálna dimenzia súvisí s aktivitou Ducha Svätého, ktorý každému jednotlivcovi otvára nespočetné množstvo možností uskutočňovať Pravdu.“⁸

Richard Čemus z Centra Aletti, hovorí o apoštolskej Tradícii ako o kontinuite a dynamike. Zároveň dodáva, že „Tradícia je pamäť Cirkvi“⁹. Dynamizmus v Cirkvi znamená neustále reflektovanie a prehľbovanie Božieho ducha v sebarealizácii každého jednotlivca, ktorý je jej členom. Neofita¹⁰ dostáva plné dary Svätého Ducha, aby mohol pôsobiť ako plnohodnotný člen v Cirkvi. Jeho úlohou je plne sa oddávať životu Cirkvi v tom najkvalitívnejšom slova zmysle. Termín „*δυναμις*“ reflektujeme v kontexte chápania Božej nikdy nemeniteľnej pravdy, ktorá je ochraňovaná jedine v Cirkvi skrze apoštolskú Tradíciu a otcov a učiteľov Cirkvi, ktorí svoje učenie komponovali v harmónii so Svätým Písmom.

Vynikajúci ruský mysliteľ Chomjakov vo svojej reflexii nad Tradíciou a Svätým Písmom učí, že Tradícia predčila Písmo, bola formujúcim článkom v kontexte kánonu celého Svätého Písma. Učí, že Tradícia skutkov napríklad Noého, Abraháma predčila Sväté Písmo. Veď predsa aj skutky týchto patriarchov, a iných svätých, ktorí nie sú spomenutí vo Svätom Písme, či sa azda nepáčili Bohu? Či azda nie je možné považovať iných otcov a učiteľov Novej Zmluvy, ktorí nie sú spomenutí vo Svätom Písme za Božích služobníkov? Veď predsa Boh môže urobiť svojich služobníkov zo všetkých, ktorí počúvajú slovo Božie, a nie sú učeníkmi len tí, ktorých meno je spo-

6 Ž 111, 10.

7 ВАСИЛИЙ ВЕЛИКИЙ. БЕСЕДЫ. In *Творения Василия Великого, ч. IV*. Москва 1993, s. 267.

8 JEŽEK, V. *Od individualismu k obecnství*. Prešov 2005, s. 158.

9 JEŽEK, V. *Od individualismu k obecnství*, s. 7.

10 Rozumej novopokrstený, nový člen eklézie.

menuté vo Svätom Písme. Konkrétne to potvrdzuje slovami: „Kto prijíma jedine samotné Písmo a na ňom samotnom zakladá Cirkev, v skutočnosti Cirkev odmieta a dúfa, že ju znovu vytvorí vlastnými silami. Kto prijíma iba Tradíciu a činnosť Cirkvi a znižuje dôležitosť Písma, v skutočnosti taktiež odmieta Cirkev a stáva sa sudcom Božieho ducha, ktorý hovorí v Písme.“¹¹

Preto je jediné poznanie v Cirkvi ako píše: „Veriaci pozná pravdu, neveriaci ju však nepozná alebo ju pozná poznaním vonkajším a nedokonalým.“¹²

Písmo bolo vo všeobecnosti priznávané iba Cirkvi, pretože iba Cirkev bola pravdivým garantom exegetického prístupu k jej členom. Prvotným problémom vo vysvetľovaní právd Svätého Písma bolo neakceptovanie hlasu Cirkvi, čo dalo podnet k jeho zneužívaniu¹³ a problému heretických učení, ktoré neniesli pôvodné učenie zachovávané¹⁴ Cirkvou¹⁵. Tento problém bolo nutné riešiť z pozície apologetickej exegézy Cirkvi, ktorá na to využila svojich významných učiteľov, aby svojím vzdelaním poukázali proti všetkým deuteroučeniam parazitujúcim na Svätom Písme. Všetky litery Písma nestačilo len nejakým spôsobom opisovať, či nejakým spôsobom priamo citovať, ale bolo veľmi dôležité vyrozumiť pravý zmysel daného výroku. Hiláriu Piktavijský o tomto píše: „Scripturae enim non in legendo sünd, sed in intelligendo.“¹⁶

11 CHOMJAKOV, S. A. *Jedna cirkev*. Olomouc 2006, s. 48 – 49.

12 CHOMJAKOV, S. A. *Jedna cirkev*, s. 49.

13 Takouto bola i sekta helcesaitov s mnohými teosofickými myšlienkami, ktorá sa vytvorila z ebionitov. Od tejto sekty pravdepodobne pochádzajú asi z konca 2. st. Klementínovia, ktorí však hneď po svojom vzniku zanikli. Origenes sa o nich zmieňuje v homílii na 82 žalm, ktorú mal pred kresťanskou obcou, takto: „V prítomnej dobe ktosi prišiel a chválil sa, že môže obhájiť bezbožný a bohaprázdný názor helcesaitov, ktorí ešte len prednedávnom začali prekvitať v obciach. Chcem však vám ukázať, koľko zlého táto sekta tvrdí. Z každej časti Svätého Písma niečo vytrhne, niečo zase uznáva, a to z Písma Starého Zákona i z evanjelia. Apoštola (Pavla) však úplne zavrhuje. Heréza hovorí, že nezáleží na tom, či kresťan zaprie Christa alebo nie; rozumný človek v dobe súženia Christa zapiera ústami, nie však srdcom. Takisto majú knihu, ktorá podľa ich tvrdenia spadla z neba. Kto sa podľa nej riadi a verí jej, dosiahne odpustenie, ale iné než dáva Christos“. NOVÁK, J. *Církevní dějiny* (Ecclesiastica historia) (Teol. studie), Česká katolická charita, Praha 1988. *Zákon* (online). [cit. 2009-11-15]. Dostupné na internete: <<http://www.fatym.com/taf/knihy/patrol/nabidka.htm>>

14 Porovnaj KUZYSIN, B. Misijná a katechetická činnosť v období apoštolov. In *Nipsis*. PU v Prešove, PBF 2009, roč. IV (8), s. 14 – 19.

15 Cirkev svojou činnosťou, svojím zachovávaním regula fidei vplýva na rodiny, ktoré následne katechizujú svojich členov.

16 Písmo sa nemá iba čítať, ale tiež aj vysvetľovať. Porovnaj FLOROVSKIJ, G. Písmo a Tradícia z pravoslávneho hľadiska. Podľa: ŠAFIN, J. *Žil niekedy Christos?* Prešov 1999, s. 52 – 55.

V tomto kontexte hovorí svätý Dionýz Areopagita o Tradícii, čo zrodila bohoslovie, ktoré bolo dané nám, tým, ktorí sme účastníkmi svätých tajomstiev a zároveň poznamenáva „že sám Isus je Božská a vždy existujúca premúdrost, ktorý je počiatok a bytie a Božská sila každého kňazského počiatku, posvätenia (zasvätenia) a zbožštenia (oboženija)...“¹⁷

Blažený Augustín vo svojom diele „*O Kresťanskej náuke*“ napomína, „Ktokoľvek si myslí, že chápe Sväté Písma či akúkoľvek ich časť, avšak ich vysvetľuje takým spôsobom, ktorý nijako nesmeruje k budovaniu tejto dvojitej lásky k Bohu a k blížnemu, vôbec ich nechápe tak, ako by mal. Ak však v nich na druhej strane nachádza taký zmysel, na základe ktorého možno budovať lásku, hoci aj nevystihne presný zmysel toho, čo autor textom zamýšľal na tomto mieste vyjadriť, jeho omyl nie je zhubný a úplne sa vymyká obvineniu z klamstva.“¹⁸

Heretické učenia stále negovali pravý status a pôvod Svätého Písma,¹⁹ čím sa niekedy dostávali do slepej uličky, pretože priamo popierali „*Pege gnóseos*.“ Sväté Písmo je explicitne primárnym prostriedkom k poznaniu zjaveného Božieho Loga v kontexte heretických spisov a deuteronáuk, ktoré v plnosti v Ňom (Sväté Písmo²⁰) neakceptujú Božie. Boží Logos je skrze Sväté Písmo človeku podávaný vo forme litery a skrze túto literu človek poznáva prameň svojho bytia. Ontologický charakter Svätého Písma je Cirkvou soteriologicky reprezentovaný a nesie ekleziologický charakter, pretože primárnym cieľom Svätého Písma nie je len človeka jednoducho poučiť (kerigmatická časť), ale priviesť človeka do spoločenstva s Bohom. Spoločenstvo²¹ vytvárané skrze Sväté Písmo má soteriologický charakter, čo znamená, že vo Svätom Písme sú prvky dôležité pre človeka v kontexte ikonómie spásy. Eschatologická dimenzia Svätého Písma spočíva práve na ontologickom participovaní skrze kerigmatickú časť, ktorá je v úzkej súvislosti s ontologickým realizovaním sa. Kerigmatická alebo aj katechetická dimenzia je podľa Písma založená na vzore Spasiteľa Isusa Christa, ktorý „*internoval*“ soteriologický aspekt katechézy do Svätého Písma. V tejto sú-

17 Св. ДИОНИЗ АРЕОПАГИТ. *О Церковной Ерархии*. Санктпетербургъ 1885, s. 10.

18 Sv. AUGUSTÍN. XXXVI, 40. *O kresťanskej náuke o milosti a slobodnej vôli*. Prešov 2004, s. 54.

19 Pozri štúdiu o deformácii Svätého Písma Jehovovými svedkami od: VELECHOVSKÝ, P. Majstri skomolených citácií. In *Rozmer X*, 3/2007, s. 13 – 16.

20 Svätí otcovia a učители Cirkvi sa po mnohé stáročia opierali o obsah Svätého Písma, najmä na listy apoštola Pavla, ktorý bol všeobecným kňazstvom nazvaný apoštolom národov.

21 K tomuto porovnaj KORMANÍK, P. Rodina ako činiteľ a objekt všeobecného dušpastierstva. In *Pravoslávny teologický zborník*. PU v Prešove, PBF 2009, roč. XXXIV (19), s. 130 – 147.

vislosti je Písmo brané ako prostriedok k dosiahnutiu a poznaniu Prameňa, ktorý je Príčinou príčiny všetkého poznania vôbec.

Svätý Dionýz Areopagita v tomto kontexte hovorí o Bohu, ktorý je nad všetky zmysly, pretože je „Príčina všetkého, je nad všetkým. Preto je bezpodstatná, neživotná a nie je bezslovná (nemá). Nie je zbavená rozumu a nie je telo. Nemá obraz ani podobu, ani kvalitu, ani kvantitu, ani veľkosť. Na žiadnom mieste netrvá. Je neviditeľná. Nemožno ju zmyslovo nahmatať. Neprijíma, a ani sa ako prijímajúca neprejavuje. Nie sú jej vlastné neusporiadanosť, zmätok a nepokoj, všetky tieto vlastnosti, determinované hmotou. Nie je slabá v tom zmysle, že by podliehala nejakým zmyslovým slabostiam. Nemá nedostatku vo svetle. Ani nepodlieha zmenám, ani pomínutelnosti, ani ju nie je možné deliť, ani nijako ochudobniť, ani netrpí žiadnym vylučovaním. Nič takého, t. j. zmyslového, nepredstavuje ani Jej nie je vlastné.“²²

V chápaní interpretácie Dionýza Areopagitu o Príčine, ktorá je nad všetkým, je potrebné vychádzať zo súvislostí, ktoré definujú príčinu práve v kontexte Pege gnóseos. To znamená, že všetko to, a všetko ostatné nad slovami, nad zmyslami, nad pravdou, nad krásou, nad láskou, nad všetkými prívlastkami a superlatívami je práve táto Príčina, pretože ako píše ďalej „je k tomu všetkému absolútne transcendentná.“²³

Ako píše Irinej Lyonský, „On je Stvoriteľom, Ktorý je podľa svojej lásky Otcom, a podľa svojej sily Hospodinom, podľa všemúdrosti Stvoriteľ a náš Vychovávateľ...“²⁴ každého ľudského bytia.

Ak hovoríme o Svätom Písme ako o litere Božieho slova, ktoré pozýva človeka do spoločenstva, musíme akcentovať tiež pravú exegézu Isusových sentencií²⁵ a pravú exegézu tých častí Svätého Písma, ktoré nesú charakter eschatologickej dimenzie.

Irinej Lyonský hovorí o Cirkvi ako o tej, ktorá vychováva vo Svätom Písme. Cirkev prirovnáva k raju a slovám „z každého rajského stromu môžeš jesť“ a vysvetľuje, že pod týmto stromom treba rozumieť celé Sväté Písmo.²⁶

22 Sv. DIONÝSIOS AREOPAGITA. *O Mystické teologii. O Božských jménech*. Praha 2003, s. 27.

23 Sv. DIONÝSIOS AREOPAGITA. *O Mystické teologii...*, s. 31.

24 ПРИНЕЙ ЛИОНСКИЙ. *Adversus Haereses*, Кн. V. гл. XVII, I, I. In ПРИНЕЙ ЛИОНСКИЙ, Творения. Москва, 1996, s. 481.

25 Štefan Pružinský v tejto súvislosti pozoruje, keď hovorí, že Isusove sentencie „hovoria o tých najdôležitejších veciach viery a najväčších Božích tajomstvách.“ PRUŽINSKÝ, Š. Podobenství Isusa Christa. In *Pravoslávny teologický zborník*. PU v Prešove, PBF 2002, roč. XXV (10), s. 56.

26 ПРИНЕЙ ЛИОНСКИЙ. *Adversus Haereses*, V. XX, 2. In ПРИНЕЙ ЛИОНСКИЙ, Творения. Москва 1996, s. 488. Pozri ТРОИЦКИЙ, В. *Очерки изъ истории догмата о церкви*. Сергиевъ Посадъ, 1912, s. 123.

V štvrtej knihe „*Proti herézam*“ Irinej píše, že v Cirkvi je v plnosti zachovávané Sväté Písmo bez pridávania a uberania, a nie je nejakým spôsobom pokazené²⁷, deformované.

Podobne sa o tom vyjadruje aj Epifán Cyperský, ktorý o deformácii Písma hovorí v súvislosti s Markiónom, ako o falšovateľovi podstaty Svätého Písma. Hovorí, že Markión si vyberá jedine texty vhodné svojich doktrín.²⁸

Svätý Nikodým Svätohorec v súvislosti s exegézou Svätého Písma a tými, ktorí realizujú takúto exegézu píše: „Spolu s Písmom čítajte takisto božských Otcov, interpretov Písma. Získate z nich rovnakú rozkoš ako zo samotného Písma, lebo tým, že Otcovia vytušili utajené zmysly v Písme, osvetľujú myseľ a umožňujú jej poznať veci, o ktorých predtým nevedela... Nevyjadriteľná radosť a uspokojenie sa vytvorí vo vašej duši z interpretácii slov božských otcov, takže i vy vykriknite entuziastické slová Dávida: „Teším sa ceste tvojich svedectiev viac ako všetkému bohatstvu.“²⁹

V súvislosti so Svätým Písmom je človeku odkrývané skrze orgán srdca tajomstvo, ktoré sa buduje na intímnom vzťahu medzi čítajúcim a tým, Ktorý je sčasti zakomponovaný v litere.³⁰ Božie slovo zohrieva celý organizmus a tak ako aj apoštoli a všetci svätí z vôle Božej a Jeho silou nám všetko toto svojím učením a životom darovali.³¹

Sväté Písmo, ako píše Vojin Rakič je „písané Božie slovo“, súbor kníh, ktoré sú inšpirované Svätým Duchom. Ďalej poznamenáva, že Sväté Písmo v sebe zahŕňa pravé Božie slovo a toto slovo sa ochraňuje v Cirkvi, ktorá jediná chráni a vysvetľuje orthodoxne.³²

Svätý Augustín v súvislosti so Svätým Písmom hovorí: „Lebo prečo iného bolo pred príchodom Pána napísané všetko, čo čítame vo Svätom Písme, než aby bol ohlásený Jeho príchod a predom zjavená budúca Cirkev, t. j. boží ľud, zo všetkých národov, ktorý je jeho Telom, ku ktorému sú pripojení i pripočítaní aj všetci svätí, ktorí žili na tomto svete pred jeho príchodom a verili, že príde, tak ako my veríme, že prišiel.“³³

27 ПРИНЕЙ ЛИОНСКИЙ. *Adversus Haereses*, IV. XXXIII. In ПРИНЕЙ ЛИОНСКИЙ: Творения. Москва 2006, s. 405 – 414.

28 Pozri ПРИНЕЙ ЛИОНСКИЙ: Наер. 42 11-12. PG., t. 41. coll. 709 – 813. Творения, ч. 2, s. 144 – 254. Podľa: ТРОИЦКИЙ, В. *Очерки изъ истории догмата о церкви*. Сергиевъ Посадъ, 1912, s. 119.

29 Žalm 119, 14. In JEŽEK, V. *Od individualismu k obecnství*. Prešov 2005, s. 155.

30 Pozri Žid 4, 12.

31 Роговнaя ЖИЛА, С. *Роль священного передання в історії канону нового завіту*. In Православний вісник. н. 2. Лютія 1988, s. 25.

32 РАКИЧ, В. *Православна Догматика*. Кн. I. Београд, 1968, s. 8.

33 SV. AUGUSTÍN. *Katechetické spisy*. Praha 2005, s. 16.

Srbský teológ Mirko Tomasovič v súvislosti s pravidlom viery alebo pravidlom pravdy píše, že pravda je vo Svätom Písme, konkrétne v Novom Zákone, človeku darovaná Bohom a skrze Christovu Cirkev je predávaná človeku a skrze človeka do celého sveta.³⁴

Vojin Rakič na adresu Tradície poznamenáva, že je zakomponovaná v apoštolských pravidlách, v učeniach všeobecných snemov, ale aj v niektorých snemoch miestnych, tiež v učeniach svätých otcov, rôznych knihách bohoslužobného charakteru a koniec koncov aj v živote svätých.³⁵

Archimandrita Alipij a archimandrita Izaiáš o svätej Tradícii hovoria ako o dare, ktorý sa dedí z generácie na generáciu, ktorá bola dôležitá práve v ranej Cirkvi do kánonu kníh Svätého Písma. Tradíciu je dôležité chrániť³⁶ a tiež akcentujú dôležitosť Tradície v tom, že Tradícia nie je niečo, čo bolo vymyslené, ale niečo čo sa zdedilo.³⁷ Apoštol Pavol³⁸ hovorí o predávaní (z generácie na generácie) svätej Tradície.

Ako sme si už povedali, svätá Tradícia predchádza Svätému Písmu a korešponduje s Ním. Christova Cirkev získala všetky dôležité dary skrze svätú Tradíciu³⁹ v Zjavení. Zjavenie je pre kresťanov najdôležitejším faktom o tom, že Tradícia má prorocký charakter. Celou líniou rodov vyvoleného národa sa nesie mystický význam zjavenia. Celý charakter svätej Tradície má za úlohu pripraviť staroveký Izrael na príchod Stvoriteľa, ktorý uvedie literu na pravé miesto. Koniec koncov môžeme povedať, že Tradícia je pravým svedectvom existencie Svätého Ducha v lone Cirkvi. Cirkev je chránená Svätým Duchom na základe autentickej exegézy v kontexte reálnej záchrany jej členov spod rúška hriechu. Pretože práve hriech človeku bráni v pravdivom poznaní soteriologického významu svätej Tradície a Svätého Písma.

Aj preto mních Vikentijos v tejto súvislosti dodáva: „Sväté Písmo podľa svojej veľkosti, nie všetci chápu v jednom a tom istom zmysle, lebo jeden vysvetľuje jeho výrazy takto, druhý ináč...“ A pokračuje ďalej. „A na základe toho je možné z toho vyvodiť toľko zmyslov (výrazov). Podľa svojho vysvetľuje Písmo Novacián, tiež podľa svojho Sabélios, Donátos, Ários, Eunómios, Makedónios, Fótinios, Apolinárius, Priskiliános, Jovinián, Pelágij, Celestij

34 Porovnaj ТОМАСОВИЋ, М. Т. Библијска Ерминевтика. Београд 2006, s. 105.

35 РАКИЋ, В. *Православна Догматика*. Кн. I. Београд, 1968, s. 11.

36 1Tim 6, 20.

37 АРХИМАНДРИТ АЛИПИЈ, АРХИМАНДРИТ ИСАИЈА. *Догматическое Богословие*. Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 1997, s. 31 – 33.

38 2Tes 2, 15.

39 V tomto prípade máme na mysli nielen ústnu formu Tradície ako takej, ale Tradíciu v plnom slova zmysle, ktorá zahŕňa všetko, čo je v Cirkvi, teda aj Sväté Písmo.

a koniec koncov aj Nestórios.“ A v konci potom vysvetľuje, že pri takomto množstve rôznorodých prameňov exegéz je dôležité ich vysvetľovať podľa „normy ekleziálneho a všeobecného chápania.“⁴⁰

Pravoslávna cirkev si zachováva aspekt tradičný, to znamená, že akceptuje Tradíciu ako paralelnú súčasť Svätého Písma. Na otázku, či je Pravoslávna cirkev konzervatívna a uzatvára sa pred spoločnosťou Cankov odpovedá: „Pravoslávna cirkev sa považuje za starú apoštolskú Cirkev a vernú strážkyňu starokresťanského dedičstva len v zmysle ekumenicky stanovených alebo dokázaných základných kresťanských právd. Preto je Cirkvou tradičnou, či Cirkvou konzervatívnou len v relatívnom slova zmysle. Je teda práve tak Cirkvou novou, ako je Cirkvou aj starou. Analogicky nám k tomu môže poslúžiť ako príklad Sväté Písmo. Preto je Pravoslávna cirkev tou Cirkvou, ktorá pre svoje staré „dedičstvo“ je najmenej spútaná, a ktorá si udržala svoju plnú slobodu vývoja.“⁴¹

Hypolit Rímsky, pôsobiaci v najranejších dobách kresťanstva vo svojej „*Traditio Apostolica*“ v kontexte neakceptovania bludných náuk väčšinou spoločnosťou píše: „Ani mág... zaklínač, astrológ, veštec, vykladač snov, ten kto balamutí ľud, peňazokazec, ktorý okrajuje okraje mincí alebo výrobca amuletov, buď to zanechá alebo bude odmietnutý.“⁴²

Hypolit tu má na mysli zákon, ktorý jasne diferencoval, kto môže byť prijatý do spoločenstva Cirkvi a aké podmienky sú kladené na tých, ktorí prejavia iniciatívu konverzie ku kresťanstvu. Ako vidíme, toto učenie má metadimenziálny charakter, pretože zdôrazňuje živosť Cirkvi skrze mystéria⁴³ liturgického života, ktoré sú jediným tajomstvom (eucharistia⁴⁴, v ktorej dochádza k neviditeľnému premeneniu chleba a vína ako matérie na telo a krv Christovu, ktorá je inej prirodzenosti ako samotná podstata chleba a vína) v živote kresťana. Žiadne iné astrologické, vešdecké a iné „pravdy“ sú Cirkvou odmietané a to z dôvodu plného akceptovania a vývoja sa Cirkvi bez iných vplyvov narušujúcich stabilitu viery v Isusa Christa, ktorý jediný je Cesta, Pravda, Život a bez okultných praktík.

40 Commonit. I, n. 2 (Curs. ibid. col. 640) In СИЛВЕСТЕР, АРХИМАНДРИТ. *Опыт Православного Догматического Богословия*. Киев 1884, s. 111 – 112.

41 CANKOV, S. *Pravoslavné křesťanství východní. Jeho podstata a současný stav*. Vyškov na Moravě 1931, s. 33.

42 HIPPOLYT ŘÍMSKÝ. *Apoštolská tradice*. Velehrad-Roma 2000, s. 29.

43 Rudolf Otto reflektuje napríklad v mystériu Christovej zvesti o nebeskom kráľovstve niektoré aspekty, ktoré sú „zmytované, pretože všetko sa stáva posvätným“. Takýto aspekt posvätna vidí Otto v termíne „svätý“ akým sa pomenovávali kresťania prvotnej Cirkvi, ktorý neznamena „mravnú dokonalosť“, ale vyjadruje mystérium ľudí patriaciach ku „koncu časov“. OTTO, R. *Posvätno*. Vyšehrad, 1998, s. 86.

44 Porovnaj ŠPIDLÍK, T. *Eucharistie, lék nesmrtnosti*. Velehrad-Roma 2005, s. 80.

Hypolit Rímsky to potvrdzuje slovami: „Ak sú tieto veci prijímané s vďakou a pravou vierou, pomáhajú budovaniu Cirkvi a večného života veriacich. Napomínam vás, aby ste strážili tieto veci pred tými, ktorí sú „múdri“. Všetci nech sú poslušní apoštolským tradíciám, ktorým nech naslúchajú a zachovávajú ich. Potom vás žiaden heretik nebude môcť zviest ani nikto z ľudí.“⁴⁵

Hypolit ďalej akcentuje u predstavených cirkevných obcí absenciu rekatechizačných prejavov, ktoré majú utvrdiť kresťanov v ich doterajšom spôsobe religiózneho cítenia. Potvrdzuje to nasledovnými slovami: „Mnohé herézy vznikli tým, že predstavení nechceli, aby sa vyučovala apoštolská náuka, ale konali podľa vlastnej ľubovôle.“⁴⁶

Myslíme si, že žiak Irineja Lyonského trefne opisuje fenomén, ktorý dáva zelenú pre šírenie pohanských či neopohanských doktrín popri cirkevným obciam, ktoré doslova spia a rekatechizácia akoby nejstvovala, akoby Christove slová „Choďte a učte...“ neznamenali dynamizmus a opätovné opakovanie a reflexie potrebné pre religiózny proces sebarealizácie v Christovi v kontexte spásy.

Záverom

Cirkev, ako sme už spomenuli nie je, a ani nemôže byť separátnou skupinou s nejakou ideou. Cirkev je sociálneho charakteru, ktorý vychádza z jej podstaty. Úlohou Cirkvi je pozývať do spoločenstva, vnímať jej liturgické bohatstvo a týmto poznávaním tak modifikovať spoločnosť, v ktorej sa nachádza, skrze lásku⁴⁷ a porozumenie, pretože evanjelium je darom celému stvorenstvu, okolitú prírodu nevynímajúc.

Cirkev svojím učením prispievala a neustále formuje myseľ človeka v spoznávaní Boha ako svojho Prameňa pokoja a harmónie. Samotný starec ako aj mnohí iní veľkí cirkevní mystici sa snažia vstúpiť do myslienky synergického modelu. Daný status je potom možné dosiahnuť jedine vo vzkriesení vlastnej snahy o sebaopoznávanie, o mystický ponor do transcendentného Christa, Jeho ontologických konštrukcií. Nejde len o historické poznanie, ale o poznanie spásonosného modelu človeka a Boha pri každodennom prežívaní, napríklad pri aplikácii základných kresťanských noriem, ktoré hovoria o hraniciach spolupráce s Prameňom alebo naopak, jej pretrhnutia vo víre deuteroučení.

45 HIPPOLYT ŘÍMSKÝ. *Apoštolská tradice*. Refugium Velehrad-Roma 2000, s. 49.

46 Tamže.

47 Nikodím o tom píše v 19. hlave. Hovorí, že „láska k blížnym je potrebná pre duševný pokoj“. STAREC NIKODÝM AGIORITA. *Neviditeľný boj*. Prel. Cap. A. Prešov 1996, s. 169.

KATALÓG ČLENOV SPOLOČNOSTI JEŽIŠOVEJ
PÔSOBIACICH V PREŠOVE
V ROKOCH 1675 – 1773

Monika BIZOŇOVÁ

The catalogue of the Society of Jesus serving in Prešov in 1675-1773

The Society of Jesus as one of the most central religious orders aiming to reinstall the Catholic teaching had an ambition to act in Prešov and Jesuits first experienced Prešov in 1583. Their appearance in Prešov, however, was short lived and lasted only until 1604, but since 1673, a more permanent residence of Jesuits in Prešov was recorded, after the establishment of a grammar school had been completed and later acquired the parish church of Saint Mikulas. The paper investigates the data that take the form of a catalogue of the members of the Society of Jesus, who worked in Prešov in 1675-1773. The catalogue was put together on the basis of archival sources and the work of Ladislav Lukács.

Key words: *The Society of Jesus, Jesuits, Prešov, the catalogue of Jesuits.*

Reformácia a jej myšlienky sa podobne ako v iných mestách na území Slovenska ujali aj v samotnom Prešove. Toto slobodné kráľovské mesto patrilo medzi najvýznamnejšie mestá v Uhorsku a malo aj veľký význam pri upevnení reformácie, nakoľko sa tu v roku 1546 konala prvá synoda na území Slovenska, ktorá istou mierou udala smer k postupnému vzniku luterskej cirkvi.¹

Spoločnosť Ježišova ako jedna z najhlavnejších rekatolizačných reholí mala samozrejme záujem pôsobiť aj v tomto meste a prvý kontakt jezuitov s Prešovom sa udial už v roku 1583, keď cez mesto prechádzal jezuita

1 Viac KÓNYA, P. Luterská konfesionalizácia. In KÓNYA, Peter a kol. *Konfesionalizácia na Slovensku v 16. – 18. storočí*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 2010, s. 26; KÓNYA, Peter. *Prešov, Bardejov a Sabinov počas protireformácie a protihabsburských povstaní (1670 – 1711)*. Prešov : Biskupský úrad Východného dištriktu Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku, 2000.

Antonio Possevino ako pápežský legát Gregora XIII., ktorého úlohou bolo skúmať náboženské pomery v tejto časti Uhorska.²

Jezuiti v Prešove v krátkom čase účinkovali aj v roku 1604, no počas Bocskayovho povstania mesto opustili. Do ďalšieho kontaktu sa Prešov a jezuiti dostali v roku 1620. Práve v tomto roku boli v Nižnej Šebastovej pochovaní traja kňazi – z nich dvaja jezuiti, ktorí boli počas Bethlenovho povstania v roku 1619 zavraždení v Košiciach. Spomínanými jezuitmi boli Štefan Pongrácz a Melichar Grodziecki.³

Trvalejšie sa jezuiti v Prešove usadili až v roku 1673 a v tom istom roku založili svoje gymnázium. No v meste pôsobili iba krátko, pretože po vypuknutí Thökölyho povstania boli v roku 1682 spolu s františkánmi z mesta vyhnaní a ich misia bola ukončená. Znovu sa vrátili až v roku 1687 a do užívania im bol udelený chrám sv. Mikuláša, teda farský kostol a prešovským farárom tak spravidla bol jezuitský superior.⁴

Jezuiti boli nútení Prešov opustiť aj počas posledného z protihabsburských povstaní, a to v roku 1707. Ich návrat bol možný až po uzatvorení Szatmárskeho mieru v roku 1711 a v tom istom roku sa do Prešova aj vrátili, a tak sa začala pokojnejšia etapa ich účinkovania v podobe mnohých činností, či už v činnosti školskej, pastoračnej, kazateľskej a misionárskej. Spoločnosť Ježišova pôsobila v Prešove až do samotného zrušenia rádu v roku 1773.⁵

Na nasledujúcich stranách ponúkame katalóg členov Spoločnosti Ježišovej pôsobiacich v Prešove v rokoch 1675 – 1773, ktorý bol spracovaný na základe *Litterae Annuae provinciae Austriae Societatis Jesu a. 1635 – 1698*,

2 KRAPKA, E. – MIKULA, V. *Dejiny Spoločnosti Ježišovej na Slovensku*. Cambridge (Ontario) : Dobrá kniha, 1990, s. 145.

3 ONDRUŠ, R. *Blízki Bohu i ľudom*. Bratislava : Tatran, 1991, s. 453 – 454.

4 KRAPKA, E. – MIKULA, V. *Dejiny Spoločnosti Ježišovej na Slovensku*. Cambridge (Ontario) : Dobrá kniha, 1990, s. 146.

5 KRAPKA, E. – MIKULA, V. *Dejiny Spoločnosti Ježišovej na Slovensku*. Cambridge (Ontario) : Dobrá kniha, 1990, s. 147.

1700 – 1710, 1712 – 1771⁶ uložených v Österreichische Nationalbibliothek vo Viedni a na základe diela⁷ Ladislava Lukácsa, SJ.⁸

- 6 Österreichische Nationalbibliothek, Sammlung von Handschriften und alten Drucken, *Litterae Annuae provinciae Austriae Societatis Jesu a. 1635 – 1698, 1700 – 1710, 1712 – 1771*, inv.č. 12032 – 12220.
- 7 LUKÁCS, L. *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I. Vol. 1. (1551 – 1600)*. Romae : Societas Iesu, 1978. 828 s.
LUKÁCS, L. *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I. Vol. 2. (1601 – 1640)*. Romae : Societas Iesu, 1982. 798 s.
LUKÁCS, L. *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I. Vol. 3. (1641 – 1665)*. Romae : Societas Iesu, 1990. 855 s.
LUKÁCS, L. *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I. Vol. 4. (1666 – 1683)*. Romae : Societas Iesu, 1990. 834 s.
LUKÁCS, L. *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I. Vol. 5. (1684 – 1699)*. Romae : Societas Iesu, 1990. 844 s.
LUKÁCS, L. *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I. Vol. 6. (1700 – 1717)*. Romae : Societas Iesu, 1993. 903 s.
LUKÁCS, L. *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I. Vol. 7. (1718 – 1733)*. Romae : Societas Iesu, 1993. 891 s.
LUKÁCS, L. *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I. Vol. 8. (1734 – 1747)*. Romae : Societas Iesu, 1994. 865 s.
LUKÁCS, Ls. *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I. Vol. 9. (1748 – 1760)*. Romae : Societas Iesu, 1994. 898 s.
LUKÁCS, L. *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I. Vol. 10. (1761 – 1769)*. Romae : Societas Iesu, 1995. 652 s.
LUKÁCS, L. *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I. Vol. 11. (1770 – 1773)*. Romae : Societas Iesu, 1995. 333 s.
- 8 Ladislav Lukács, SJ, sa narodil 17. októbra 1910 v Medzeve, 9. septembra 1931 vstúpil do Spoločnosti Ježišovej a v rokoch 1931 – 1933 bol novicom. V rokoch 1934 – 1937 študoval filozofiu v Szegede a v Budapešti a v rokoch 1939 – 1947 teológiu, latinčinu, históriu a geografiu na univerzite v Szegede. Dňa 22. júna 1941 bol ordinovaný. V roku 1948 pôsobil ako učiteľ v Kalocsi a o rok neskôr sa presťahoval do Ríma, kde bol v rokoch 1949 – 1961 archívárom v Jezuitskom archíve. Významným medzníkom jeho života boli roky 1957 – 1998, keď bol vedúcim editorom diela Monumenta Historica SJ, v rokoch 1962 – 1973 editorom periodika Institutum Historicum a v rokoch 1993 – 1998 riaditeľom Archívu Uhorskej provincie Spoločnosti Ježišovej. Zomrel 16. novembra 1998 v Ríme. Za jedno z najvýznamnejších diel môžeme považovať katalógy jezuitov Rakúskej provincie, ktoré boli vytvorené postupne v rokoch 1978 – 1995. BIKFALVI, G. *Magyar jezsuiták történeti névtára 1853 - 2003*. Budapest, 2007.

PREŠOVSKÁ MISIA

1675

P. Casparus Habermayr, superior, concionator dominicalis in parochia, operarius germanicus

P. Ioannes Körössi, concionator et operarius hungaricus, confessarius nostrorum et templi, consultor

P. Stephanus Hager, praefectus spiritus, concionator festivus et catechista, operarius germanicus, praefectus scholarum, confessarius nostrorum et templi, monitor et consultor

P. Michael Szepregi, docet syntaxim et grammaticam, iuvat concionatorem

M. Ioannes Golszky, principista, parvista, catechista

Sacerdotes 4, scholastici 1, universim 5.

1676

P. Casparus Habermayr, superior, concionator dominicalis in parochii ecclesia, operarius germanicus, confessarius templi

P. Andreas Szentgyorgy, concionator et operarius hungaricus, praefectus spiritus et scholarum, confessarius nostrorum et templi, monitor

P. Franciscus Uhrfarer, concionator festivus, catechista et operarius germanicus, confessarius nostrorum et templi, consultor

Professores scholarum

P. Stephanus Jelenffy, docet poësin, iuvat concionatorem, catechista hungaricus, confessarius nostrorum et templi

M. Ioannes Golsky, syntaxista et grammatista

M. Petrus Kiss, principista et parvista

Sacerdotes 4, scholastici 2, universim 6.

1677

P. Casparus Habermair, superior, concionator dominicalis in parochia, operarius germanicus, confessarius templi

P. Georgius Rainer, concionator festivus et catechista germanicus, operarius, praefectus scholarum, confessarius nostrorum et templi, consultor

P. Ioannes Körössi, concionator et operarius hungaricus, praefectus spiritus, monitor, confessarius nostrorum et templi, consultor

Professores scholarum

P. Ioannes Fabri, rhetor, poeta, iuvat concionatorem, catechista hungaricus, confessarius nostrorum et templi

P. Andreas Csanadi, syntaxista, grammatista

P. Thomas Lenkovich, principista, parvista

Sacerdotes universim 6.

1678

P. Fridericus Percovich, superior, concionator dominicalis, parochus ecclesiae et operarius germanicus, confessarius templi

P. Casparus Elgas, concionator festivus, catechista et operarius germanicus, confessarius templi et nostrorum, consultor

P. Martinus Dorasoczi, praefectus spiritus, monitor, concionator hungaricus in nostro templo, operarius, confessarius nostrorum et templi, consultor

Professores scholarum

P. Franciscus Rekolupski, rhetor et poeta, catechista hungaricus

P. Andreas Czanadi, syntaxista, grammata

M. Ioannes Palchich, principista et parvista

Sacerdotes 5, scholasticus 1, universim 6.

1679

P. Fridericus Percovich, superior, concionator dominicalis in parochiali ecclesia, operarius germanicus

P. Andreas Huebman, concionator festivus, catechista, operarius germanicus, confessarius nostrorum et templi, consultor

P. Franciscus Palchich, praefectus spiritus, monitor, concionator hungaricus in nostro templo, operarius, confessarius nostrorum et templi, consultor

Professores scholarum

P. Michael Csorgal, rhetor, poeta, iuvat concionatorum hungaricum, confessarius templi

M. Sigismundus Korotnoki, syntaxista, grammata

M. Andreas Michalovich, principista et parvista

Georgius Winkler, coadiutor, oeconomus

Ioannes Körtik, coadiutor, oeconomus

Sacerdotes 4, scholastici 2, coadiutores 2, universim 8.

1680

P. Ioannes Lehner, superior, parochus, concionator dominicalis et operarius germanicus

P. Franciscus Palchich, praefectus spiritus et scholarum, monitor, concionator hungaricus, confessarius nostrorum et templi, consultor

P. Paris Hietl, concionator, catechista et operarius germanicus, confessarius nostrorum et templi

Professores scholarum

P. Thomas Mercis, rhetor, poeta

M. Andreas Michalovich, syntaxista, grammata

M. Emericus Balashazy, principista, parvista

Sacerdotes 4, scholastici 2, universim 6.

1681

P. Ioannes Fischer, superior, parochus, operarius, concionator germanicus

P. Ioannes Lechner, concionator dominicalis et festivus, catechista, operarius, confessarius nostrorum et templi

P. Martinus Darasoczy, praefectus spiritus, monitor, praefectus scholarum, concionator hungaricus, confessarius nostrorum et templi

Professores scholarum

P. Thomas Mercis, rhetor et poeta

M. Emericus Balashazy, syntaxista et grammata

M. Michael Prenner, principista et parvista
Sacerdotes 4, scholastici 2, universim 6.

1682

P. Ioannes Fischer, superior et parochus, concionator germanicus, operarius
P. Ioannes Lechner, concionator, operarius, confessarius nostrorum et templi, consultor
P. Martinus Dorasoczi, concionator hungaricus, praefectus spiritus et scholarum, monitor, operarius, confessarius nostrorum et templi, consultor

Professores scholarum

M. Adamus Andreanski, rhetor, poeta, confessarius templi
M. Emericus Balashazi, syntaxista et grammaticista
Magister saecularis, principista et parvista
Sacerdotes 4, scholasticus 1, universim 5.

1688

P. Ignatius Teuffenbach, superior, concionator germanicus
P. Henricus Berseviczy, concionator et operarius hungaricus et slavonicus, confessarius domus et templi
P. Leopoldus Miller, operarius germanicus, iuvat superiorem in concionando, confessarius domus et templi
P. Ioannes Ladislawski, docet scholas, confessarius templi
Sacerdotes 4.

1689

P. Ignatius Teuffenbach, superior, concionator, operarius germanicus
P. Franciscus Palcich, concionator, operarius hungaricus, confessarius domus et templi, consultor
P. Ioannes Wenner, operarius, iuvat concionatorem germanicum, confessarius domus et templi, consultor

Professores scholarum

P. Iacobus Subka, syntaxista, grammaticista, iuvat concionatorem
M. Emericus Körmendi, principista, parvista
Sacerdotes 4, scholasticus 1: personae 5.

1690

P. Ignatius Teuffenbach, superior, concionator, operarius germanicus
P. Leopold Miller, concionator, operarius germanicus, consultor, confessarius nostrorum et templi
P. Iacobus Supka, syntaxista, grammaticista, confessarius templi
Magister saecularis, principista, parvista
Sacerdotes 3.

1691

P. Ignatius Teuffenbach, superior, concionator dominicalis et operarius germanicus, confessarius templi
P. Andreas Michalovich, operarius slavonicus, confessarius nostrorum et templi, docet scholas et earundem praefectus

P. Otto Painter, concionator festivus et operarius germanicus, confessarius templi
P. Paulus Hradiskai, concionator et operarius hungaricus, praefectus spiritus, monitor, confessarius nostrorum et templi, consultor
Sacerdotes 4.

1692

P. Christophorus Wagner, superior, concionator et operarius germanicus, confessarius templi
P. Iacobus Krausovski, operarius slavonicus, confessarius templi, docet scholas et earundem praefectus
P. Laurentius Kopp, operarius germanicus, confessarius nostrorum et templi, consultor
P. Paulus Hradiskay, concionator et operarius hungaricus, confessarius nostrorum et templi, praefectus spiritus, monitor, consultor
Sacerdotes 4.

1693

P. Christophorus Wagner, superior, concionator et operarius germanicus, confessarius templi
P. Laurentius Kopp, operarius germanicus, confessarius nostrorum et templi, consultor
P. Andreas Michalovich, concionator slavonicus, praefectus spiritus, confessarius nostrorum et templi, iuvat Patrem Superiorem in oeconomicis, consultor
P. Ioannes Baptista Demian, docet scholas, earundem praefectus, operarius, confessarius templi
Sacerdotes 4.

1694

P. Christophorus Wagner, superior, concionator dominicalis germanicus, operarius, confessarius templi
P. Andreas Michalovich, concionator slavonicus, praefectus spiritus, monitor, confessarius nostrorum et templi, iuvat Patrem Superiorem in oeconomia
P. ???, concionator festivus germanicus, confessarius nostrorum et templi, consultor
P. Ioannes Demian, docet scholas, earundem praefectus, operarius, confessarius templi
Sacerdotes 4.

1695

P. Christophorus Wagner, superior, concionator et operarius germanicus, confessarius templi
P. Andreas Michalovicz, concionator slavonicus, praefectus spiritus, monitor, iuvat Patrem Superiorem in oeconomia, operarius, confessarius nostrorum et templi
P. Georgius Semeskovicz, docet scholas, earundem praefectus, operarius, confessarius templi
P. Wencelau Scharon, concionator festivus germanicus, operarius, confessarius nostrorum et templi
Sacerdotes 4.

1696

P. Christophorus Wagner, superior, iuvat concionatorem et operarium germanicum, confessarius templi

P. Andreas Mihalovich, monitor, praefectus spiritus, concionator dominicalis slavonicus, iuvat Patrem Superiorem in oeconomia, confessarius nostrorum et templi, consultor

P. Antonius Völcker, concionator et operarius germanicus, confessarius nostrorum et templi, consultor

P. Michael Holovich, concionator festivus et operarius slavonicus, confessarius templi

M. Casparus Raymanus, docet scholas

Sacerdotes 4, scholasticus 1: personae 5.

1697

P. Christophorus Wagner, superior, iuvat concionatorem, operarius germanicus, confessarius templi

P. Ioannes Lenkovich, monitor, praefectus spiritus, concionator dominicalis et operarius slavonicus, confessarius nostrorum et templi

P. Michael Hollovich, concionator festivus et operarius slavonicus, confessarius templi

P. Raymundus Rodl, concionator et operarius germanicus, confessarius nostrorum et templi, consultor

M. Ioannes Glembocki, docet scholas

Sacerdotes 4, scholastici 1: personae 5.

1698

P. Christophorus Wagner, superior, iuvat concionatorem et operarium germanicum, confessarius templi

P. Adamus Andriansky, concionator festivus et operarius slavonicus, confessarius templi, consultor

P. Franciscus Grundler, concionator et operarius germanicus, confessarius nostrorum et templi

P. Ioannes Lenczovich, concionator dominicalis et operarius germanicus, confessarius nostrorum et templi, consultor

M. Michael Crumbhltz, docet scholas

Sacerdotes 4, scholasticus 1: personae 5.

1699

P. Ioannes Baptista Wenner, superior, iuvat concionatorem et operarium germanicum et hungaricum, confessarius templi

P. Casparus Haner, concionator festivus slavonicus, operarius slavonicus et germanicus, confessarius templi, consultor

P. Ioannes Baptista Kolb, concionator et operarius germanicus, confessarius nostrorum et templi

P. Ioannes Lenschovicz, concionator dominicalis et operarius slavonicus, confessarius nostrorum et templi, consultor

M. Bernardus Ethesi, docet scholas

Sacerdotes 4, magister 1: personae 5.

1700

P. Ioannes Baptista Wenner, superior, iuvat concionatorem et operarium germanicum et hungaricum, confessarius templi

P. Ioannes Baptista Kolb, concionator et operarius germanicus, confessarius nostrorum et templi, consultor primo anno

P. Ioannes Lenczovich, concionator dominicalis et operarius slavonicus, confessarius nostrorum et templi

Magistri scholarum

P. Andreas Nästl, poëta, praeses congregationis studiosorum

P. Georgius Andahazy, confessarius slavonicus, docet syntaxim et grammaticam, operarius slavonicus, confessarius templi, consultor primo anno

Magister saecularis, docet principia et parvam.

Sacerdotes 4, scholasticus 1: personae 5.

PREŠOVSKÁ REZIDENCIA

1701

P. Ioannes Baptista Kolb, superior, iuvat concionatorem germanicum, operarius, confessarius templi

P. Georgius Kuti, concionator festivus, catechista, operarius slavonicus, docet syntaxim et grammaticam, exhortator in quatuor angariis, confessarius templi, consultor primo anno

P. Iacobus Marell, concionator et operarius germanicus, confessarius templi et domus, consultor primo anno

P. Ioannes Lencovich, concionator dominicalis et operarius slavonicus, praefectus spiritus, monitor, confessarius domus et templi

Magistri scholarum

M. Ioannes Wimon, rhetor, poëta, praeses congregationis studiosorum

Magister saecularis, docet principia et parvam

Sacerdotes 4, magistri 1: personae 5.

1702

P. Ioannes Baptista Kolb, superior, concionator dominicalis et operarius germanicus, praefectus scholarum, confessarius templi

P. Georgius Hluckovich, concionator dominicalis et operarius slavonicus, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, confessarius domus et templi

P. Georgius Kuti, concionator festivus slavonicus, catechista, operarius, exhortator in quatuor temporibus, confessarius templi, consultor secundus

P. Iacobus Marell, concionator festivus et operarius germanicus, historicus, confessarius domus et templi, consultor secundus

Magistri scholarum

M. Michael Beniczki, rhetor, poëta, praeses congregationis studiosorum, visitator examinis

P. Ioanne Szoller, syntaxista, grammatista, confessarius templi

M. Emericus Bakay, principista, parvista, praefectus hospitem, habet curam rerum comicarum, visitator meditationis

Sacerdotes 5, scholastici 2: personae 7.

1703

P. Ioannes Baptista Kholb, concionator dominicalis et operarius germanicus, praefectus scholarum, confessarius templi

P. Carolus Markovich, concionator festivus et operarius germanicus, historicus, confessarius domus et templi

P. Georgius Andahazi, concionator festivus et operarius slavonicus, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, confessarius domus et templi, consultor primus

Magistri scholarum

M. Samuel Timon, rhetor, poëta, praeses congregationis studiosorum

M. Tobias Dirner, syntaxista, grammaticista, visitator examinis

M. Elias Tagh, principista, parvista, visitator meditationis, habet curam rerum comitarum, praefectus hospitium

Sacerdotes 4, magistri 3: personae 7.

1704

P. Ioannes Baptista Kolb, superior, operarius germanicus, praefectus scholarum, iuvat concionatorem germanicum, confessarius templi

P. Carolus Markovich, concionator dominicalis et festivus, operarius germanicus, historicus domus, confessarius domus et templi

P. Georgius Andahazi, concionator festivus, operarius slavonicus exhortator angarialis, habet curam carcerum, catechista, confessarius templi, consultor secundus

P. Georgius Szorany, concionator dominicalis et operarius slavonicus, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, confessarius domus et templi, consultor secundus

Magistri scholarum

M. Samuel Timon, rhetor, poëta, praeses congregationis studiosorum

M. Tobias Dirner, syntaxista, grammaticista, visitator examinis

M. Elias Tagh, principista, parvista, visitator meditationis

Sacerdotes 4, magistri 3: personae 7.

1705

P. Ioannes Baptista Kolb, superior, operarius germanicus, praefectus scholarum, iuvat concionatorem germanicum

P. Carolus Markovich, concionator dominicalis, operarius germanicus, historicus, confessarius domus

P. Georgius Andahazy, concionator festivus et operarius slavonicus, exhortator in angariis, catechista, habet curam carcerum

P. Georgius Szorany, concionator dominicalis et operarius slavonicus, praefectus spiritus et confessarius domus

Magistri scholarum

M. Adamus Fötter, rhetor, poëta, praeses congregationis studiosorum

M. Elias Tagh, syntaxista, grammaticista

Magister saecularis, principista, parvista

Sacerdotes 4, magistri 2: personae 6.

1706

P. ???, superior, praefectus scholarum

P. Georgius Andahazi, concionator festivus et operarius slavonicus, exhortator in angariis catechista, habet curam carcerum

P. Georgius Szorany, concionator dominicalis et operarius slavonicus, praefectus spiritus, confessarius domus

1707

P. Ioannes Lencsovich, superior, concionator, operarius slavonicus

P. Christophorus Coller, concionator, operarius germanicus

P. Ioannes Glembozki, concionator, operarius slavonicus

1708

P. Ioannes Lencsovich, superior, nunc degit Jaurini

1709

P. Ioannes Lensovich, nunc est Jaurini

1710

P. Ioannes Lencsovich, nunc est Turoczii

1711

P. Ioannes Lensovich

1712

P. Ioannes Baptista Kolb, superior, concionator dominicalis

P. Elias Tagh, docet scholas

P. Ioannes Lencsovcs, concionator slavonicus

1713

P. Ioannes Baptista Kolb, superior, concionator et operarius germanicus, praefectus scholarum

P. Ioannes Lencsovics, concionator et operarius slavonicus, praefectus spiritus, examinador candidatorum, confessarius domus

P. Ioannes Szoller, concionator et operarius germanicus, catechista, confessarius domus

Professores scholarum

P. Elias Taagh, rhetor, poëta, praeses congregationis studiosorum

P. Adalbertus Strakos, syntaxista, grammaticista, iuvat concionatorem slavonicum

Magister saecularis docet principiam et parvam.

Patres omnes sunt confessarii templi.

Sacerdotes 5.

1714

P. Ioannes Baptista Kolb, superior, praefectus scholarum, operarius

P. Fridericus Lidl, concionator dominicalis germanicus, confessarius domus, operarius

P. Fridericus Miczke, concionator festivus germanicus, operarius

P. Ioannes Lenzovich, concionator dominicalis slavonicus, operarius, praefectus spiritus

P. Paulus Dugovics, concionator festivus et catechista slavonicus, praeses congregationis Agoniae, operarius

Professores scholarum

P. Elias Taag, rhetor, poëta, praeses congregationis studiosorum, historicus domus

M. Ioannes Pucs, syntaxista, grammaticus, visitator meditationis et examinis Personae 7.

1715

P. Franciscus Lengger, superior, operarius

P. Fridericus Lydl, concionator dominicalis germanicus, operarius, confessarius domus, consultor primus

P. Ioannes Lencsovich, concionator dominicalis slavonicus, operarius, examinatus candidatorum, confessarius domus, consultor primus

P. Fridericus Miczke, concionator festivus slavonicus, catechista et exhortator congregationis Agoniae in quatuor temporibus, operarius

P. Elias Taagh, rhetor, poëta, praeses congregationis studiosorum

P. Andreas Hodermarsky, syntaxista, grammaticus
Sacerdotes 7.

1716

P. Ioannes Palugay, superior, parochus, praefectus scholarum

P. Andreas Pichler, concionator dominicalis germanicus, confessarius domus, operarius, consultor primus

P. Antonius Hoehenlocher, concionator festivus germanicus, historicus domus, operarius

P. Ioannes Ladislavski, praefectus spiritus, concionator dominicalis slavonicus, confessarius domus, operarius

P. Ioannes Lencsovich, ab obsequiis domus fundorum Cassoviae

P. Nicolaus Obadalich, concionator festivus slavonicus, catechista, exhortator congregationis Agoniae in quatuor temporibus, operarius, consultor primus

P. Michael Jabroccki, rhetor, poëta, praefectus congregationis studiosorum

M. Bartholomaeus Zarubal, syntaxista, grammaticus

(Magister) saecularis, principista, parvulus

Simon Piringer, oeconomus

Sacerdotes 7, magister 1, coadiutor 1: universim 9.

1717

P. Ioannes Palugay, superior, parochus, praefectus scholarum

P. Honorius Seeau, concionator dominicalis et operarius germanicus, confessarius domus, consultor primus

P. Ioannes Ladislavski, praefectus spiritus, concionator dominicalis slavonicus, operarius

P. Ioannes Lencsovich, ab obsequiis Domini Fundatoris Cassoviae

P. Michael Bednari, concionator festivus slavonicus, catechista, exhortator congregationis Agoniae in quatuor temporibus, operarius, consultor

P. Philippus Pez, concionator festivus germanicus, operarius, historicus domus
M. Mathias Pock, rhetor, poëta praeses congregationis studiosorum
M. Ioannes Libeniczki, syntaxista, grammaticista
(Magister) saecularis, principista, parvista
Simon Pininger, oeconomus
Sacerdotes 6, magistri 2, coadiutor 1: universim 9.

1718

P. Ioannes Palugay, superior, parochus, praefectus scholarum, habet curam hospitalis, operarius hungaricus et slavonicus
P. Carolus Jankovich, concionator festivus slavonicus, catechista, exhortator in quatuor temporibus, operarius
P. Christophorus Kalchschmidt, concionator dominicalis et quadragesimalis germanicus, operarius, confessarius domus, consultor primus
P. Ioannes Ladislavski, praefectus spiritus, concionator dominicalis slavonicus, operarius, habet curam carcerum
P. Ioannes Lencsovich, ad obsequiis Domini Fundatoris Cassoviae
P. Philippus Pez, concionator festivus germanicus, operarius, historicus domus, consultor primus
M. Stephanus Dobner, rhetor, poëta, praeses congregationis studiosorum
M. Sebastianus Jening, syntaxista, grammaticista
(Magister) saecularis, principista, parvista
Simon Pininger, oeconomus
Sacerdotes 6, magistri 2, coadiutor 1: universim 9.

1719

P. Ioannes Palugyai, superior, parochus, habet curam hospitalis, operarius hungaricus et slavonicus
P. Carolus Jankovich, praefectus scholarum, concionator festivus slavonicus, catechista, exhortator in quatuor temporibus, operarius
P. Christophorus Kalchschmidt, concionator dominicalis et quadragesimalis germanicus, operarius, confessarius domus, consultor secundus
P. Ioannes Ladislavski, praefectus spiritus, concionator dominicalis slavonicus, operarius, habet curam carcerum
P. Philippus Pez, concionator festivus germanicus, operarius, historicus domus, consultor secundus
P. Christophorus Breuer, poëta, praeses congregationis studiosorum
M. Ladislaus Podhorani, syntaxista, grammaticista
(Magister) saecularis, principist, parvista
Simon Pinniger, oeconomus
Sacerdotes 5, scholastici 2, coadiutor 1: universim 8.

1720

P. Ioannes Palugyai, superior, parochus, habet curam hospitalis, operarius hungaricus et slavonicus
P. Carolus Jankovich, praefectus scholarum, concionator festivus et catechista slavonicus, operarius, praeses congregationis Agoniae

P. Hyacinthus Sparber, concionator dominicalis et quadragesimalis germanicus, operarius, confessarius domus
P. Ioannes Ladislavski, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, concionator dominicalis slavonicus, operarius, habet curam carcerum
P. Philippus Pez, concionator festivus germanicus, operarius, historicus domus
M. Paulus Libeniczki, rhetor, poëta, praeses congregationis studiosorum
M. Wolfgangus Huebmayr, syntaxista, grammatasta
M. Ignatius Pretell, principista, parvista
Simon Pinninger, oeconomus
Sacerdotes 5, magistri 3, coadiutor 1: universim 9.

1721

P. Paulus Szamaloczi, superior, parochus, operarius hungaricus et slavonicus
P. Carolus Jankovics, concionator festivus slavonicus, catechista templi, praefectus scholarum, praeses congregationis Agoniae, operarius, consultor
P. Ignatius Ringauff, concionator festivus germanicus, operarius, historicus domus
P. Ioannes Ladislavski, concionator dominicalis slavonicus, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, operarius, habet curam carcerum et hospitalis
P. Iosephus Gastinger, concionator dominicalis et quadragesimalis germanicus, operarius, confessarius, domus, consultor
M. Paulus Beniowski, rhetor, poëta, praeses congregationis studiosorum
M. Ioannes Szadecki, syntaxista, grammatasta
M. Ioannes Földesi, principista, parvista
Simon Pinninger, oeconomus, emptor, dispensator, cellarius
Sacerdotes 5, magistri 3, coadiutor 1: universim 9.

1722

P. Paulus Szamaroczi, superior, parochus, praefectus scholarum, operarius hungaricus et slavonicus
P. Franciscus Summerauer, concionator dominicalis germanicus et quadragesimalis, operarius, confessarius domus, consultor primus
P. Ignatius Ringauff, concionator festivus germanicus, operarius, historicus domus
P. Ioannes Ladislavszki, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, operarius, habet curam carcerum et hospitalis, iuvat concionatorem
P. Ioannes Putsch, concionator festivus slavonicus, catechista templi, praeses congregationis Agoniae, operarius
P. Michael Kromholez, concionator dominicalis slavonicus et quadragesimalis, operarius, consultor primus

Professores scholarum

M. Ioannes Szadeczki, rhetor, poëta, praeses congregationis studiosorum
M. Iosephus Petrass, syntaxista, grammatasta
M. Paulus Hicsoldt, principista, parvista
Carolus Pachner, oeconomus, emptor, dispensator, cellarius
Sacerdotes 6, magistri 3, coadiutor 1: universim 10.

1723

P. Stephanus Rast, superior, concionator dominicalis slavonicus, praefectus scholarum, operarius hungaricus et slavonicus

P. Burchardus Ottiger, concionator festivus germanicus, operarius, historicus domus.
P. Franciscus Summerauer, concionator dominicalis et quadragesimalis germanicus, operarius, confessarius domus, consultor secundus
P. Ioannes Ladiszlavszki, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, exhortator quadragesimalis slavonicus, operarius, habet curam carcerum et hospitalis
P. Ioannes Putsch, concionator festivus slavonicus, catehista, praeses congregationis Agoniae, habet curam Montis Calvariae, operarius
P. Michael Kromholz, supplet concionatorem, operarius, consultor secundus

Professores scholarum

M. Mathias Peller, rhetor, poëta, praeses congregationis studiosorum
M. Stephanus Szali, syntaxista, grammataista
(Magister) saecularis, principista, parvista
Carolus Pachner, oeconomus, cellarius, emptor, dispensator
Sacerdotes 6, magistri 2, coadiutor 1: universim 9.

1724

P. Stephanus Rast, superior, concionator dominicalis slavonicus, praefectus scholarum, operarius hungaricus et slavonicus
P. Carolus Gogghus, concionator festivus germanicus, operarius
P. Franciscus Summerauer, concionator dominicalis et quadragesimalis germanicus, operarius, confessarius domus, consultor tertius
P. Ioannes Ladislavski, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, exhortator quadragesimalis slavonicus, operarius, habet curam carcerum et hospitalis
P. Ioannes Putsch, concionator festivus slavonicus, catechista, praeses congregationis Agoniae, habet curam Montis Calvariae, operarius, historicus domus, consultor primus

Professores scholarum

P. Antonius Grebner, rhetor, poëta, praeses congregationis studiosorum
M. Andrea Neogradi, syntaxista, grammataista
M. Georgius Mainx, principista, parvista

Coadiutores

Franciscus Mayr, oeconomus, cellarius, emptor, dispensator
Ioannes Ross, sacristanus, praefectus laneae et lineae suppellectilis
Sacerdotes 6, magistri 2, coadiutores 2: universim 10.

1725

P. Stephanus Rast, superior, parochus, concionator dominicalis et quadragesimalis slavonicus, praefectus scholarum, operarius hungaricus et slavonicus
P. Blasius Gschatter, concionator festivus germanicus, operarius, historicus domus
P. Franciscus Summerauer, concionator dominicalis et quadragesimalis germanicus, confessarius domus, operarius, consultor primus
P. Ioannes Deirer, concionator festivus slavonicus, catechista templi, praeses congregationis Agoniae, operarius
P. Ioannes Ladislavski, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, operarius, habet curam carcerum et hospitalis, iuvat concionatorem

Professores scholarum

M. Antonius Hellmayr, rhetor, poëta, praeses congregationis studiosorum
M. Georgius Mainx, syntaxista, grammataista

M. Daniel Lani, principista, parvista
Georgius Ross, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis
Sacerdotes 5, magistri 3, coadiutor 1: universim 9.

1726

P. Stephanus Rast, superior, parochus, concionator dominicalis et quadragesimalis slavonicus, praefectus scholarum, operarius slavonicus et hungaricus
P. Franciscus Summerauer, concionator dominicalis et quadragesimalis germanicus, confessarius domus, operarius, consultor tertius
P. Ioannes Deyrer, concionator festivus slavonicus, catechista, praeses congregationis Agoniae, habet curam Montis Calvariae, operarius
P. Ioannes Ladislavski, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, operarius slavonicus, habet curam carcerum et hospitalis
P. Ioannes Mittkrei, concionator festivus et operarius germanicus, historicus domus, consultor primus

Professores scholarum

M. Georgius Mainx, rhetor, poëta, praeses congregationis studiosorum
M. Daniel Lani, syntaxista, grammaticista
M. Emericus Marotti, principista, parvista

Coadiutores

Antonius Maurer, oeconomus, cellarius, emptor, dispensator
Georgius Ross, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis
Sacerdotes 5, magistri 3, coadiutores 2: universim 10.

1727

P. Michael Bednari, superior, parochus, concionator dominicalis et quadragesimalis slavonicus, praefectus scholarum, operarius slavonicus
P. Antonius Hagenlocher, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, operarius germanicus
P. Georgius Postek, concionator festivus slavonicus, catechista, historicus domus, operarius
P. Ioannes Mittkreuch, concionator dominialis et quadragesimalis germanicus, confessarius domus, operarius, consultor secundus
P. Iosephus Sauerwein, concionator festivus et operarius germanicus, confessarius domus
P. Michael Kromholz, praeses congregationis Agoniae, consultor primus

Professores scholarum

M. Ioannes Földesi, rhetor, poëta, praeses congregationis studiosorum
M. Emericus Marotti, syntaxista, grammaticista, regens chori

Coadiutores

Ignatius Finsterle, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis
Magnus Grospeintner, oeconomus, cellarius, emptor, dispensator
Sacerdotes 6, magistri 3, coadiutores 2: universim 11.

1728

P. Ioannes Palugyai, superior, parochus, praefectus scholarum, operarius slavonicus
P. Ioannes Mittkreuch, concionator dominicalis et quadragesimalis germanicus, confessarius domus, consultor tertius

P. Ioannes Ladislavski, praefectus spiritus, operarius, praeses congregationis Agoniae
P. Iosephus Sauerwein, concionator festivus et operarius germanicus
P. Petrus Zigo, concionator dominicalis et quadragesimalis slavonicus, operarius slavonicus, consultor primus
P. Stephanus Novotha, concionator festivus et catechista slavonicus, operarius, habet curam carcerum et hospitalis, historicus domus

Professores scholarum

P. Antonius Kirmreiter, rhetor, poëta, praeses congregationis studiosorum
M. Daniel Paulikovics, syntaxista, grammaticista, regens chori
M. Michael Pinka, principista, parvista

Coadiutores

Ignatius Finsterle, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis
Simon Pininger, oeconomus, emptor, dispensator, cellarius
Sacerdotes 7, magistri 2, coadiutores 2: universim 11.

1729

P. Ioannes Palugyai, superior, parochus, operarius
P. Antonius Farkas, concionator festivus slavonicus, praeses congregationis Agoniae, operarius
P. Ioannes Ladislavski, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, operarius, consultor primus
P. Ioannes Mittkreuch, concionator dominicalis et quadragesimalis germanicus, praefectus scholarum, confessarius domus, operarius
P. Iosephus Sauerwein, concionator festivus germanicus et operarius, consultor primus
P. Martinus Csitinski, catechista slavonicus et operarius, habet curam carcerum, hospitalis et scholarum trivialium, historicus domus
P. Paulus Dugovich, concionator dominicalis et quadragesimalis slavonicus, operarius, consultor primus

Professores scholarum

M. Daniel Paulikovics, rhetor, poëta, praeses congregationis studiosorum
M. Michael Pinka, syntaxista, grammaticista, regens chori
M. Antonius Kelemen, principista, parvista

Coadiutores

Ignatius Finsterle, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis
Simon Pininger, oeconomus, emptor, dispensator, cellarius
Sacerdotes 7, magistri 3, coadiutores 2: universim 12.

1730

P. Franciscus Wilhelmb, superior, parochus, operarius
P. Antonius Farkas, concionator festivus et operarius slavonicus, praeses congregationis Agoniae
P. Franciscus Harrer, catechista slavonicus, operarius germanicus et slavonicus, habet curam carcerum et scholarum trivialium, historicus domus
P. Ioannes Mittkreuch, concionator dominicalis quadragesimalis et operarius germanicus, praefectus scholarum, corrector lectorum mensae, confessarius domus, consultor primus

P. Iosephus Cronberg, concionator festivus et operarius germanicus, confessarius domus

P. Martinus Csizinski, concionator quadragesimalis et operarius slavonicus, habet curam hospitalis, iuvat concionatorem slavonicum, consultor primus

P. Paulus Dugovich, concionator dominialis et operarius slavonicus, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum

Professores scholarum

M. Michael Pinka, rhetor, poëta, praeses congregationis studiosorum

M. Iosephus Rotari, syntaxista, grammata

M. Leopoldus Schirner, principista, parvista

Coadiutores

Ignatius Finsterle, praefectus laneae et lineae supellectilis, sacristanus

Simon Pininger, oeconomus, emptor, dispensator, cellarius

Sacerdotes 7, magistri 3, coadiutores 2: universim 12.

1731

P. Franciscus Wilhelmb, superior, parochus, operarius

P. Antonius Farkas, concionator festivus et operarius slavonicus, praeses congregationis Agoniae

P. Franciscus Harrer, catechista slavonicus, operarius germanicus et slavonicus, habet curam carcerum et scholarum trivialium, historicus domus

P. Ioannes Delpini, concionator quadragesimalis et operarius slavonicus, habet curam hospitalis, iuvat concionatorem slavonicum

P. Ioannes Mitkreuch, concionator dominialis quadragesimalis et operarius germanicus, praefectus scholarum, corrector lectorum mensae, confessarius domus, consultor secundus

P. Iosephus Cronberg, concionator festivus et operarius germanicus, confessarius domus, consultor primus

P. Paulus Dugovics, concionator dominialis et operarius slavonicus, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum

Professores scholarum

M. Ioannes Szmolnik, rhetor, poëta, praeses congregationis studiosorum

P. Samuel Petrasch, syntaxista, grammata, bibliothecarius

M. Franciscus Vahl, principista, parvista

Coadiutores

Carolus Pachner, oeconomus, emptor, dispensator, cellarius

Ignatius Finsterle, praefectus laneae et lineae supellectilis, sacristanus

Sacerdotes 8, magistri 2, coadiutores 2: universim 12.

1732

P. Franciscus Wilhelmb, superior, parochus, operarius

P. Franciscus Sirowski, concionator dominialis et quadragesimalis, operarius germanicus, praefectus scholarum, corrector lectorum mensae, confessarius domus, consultor primus

P. Ioannes Berzeviczi, concionator dominialis quadragesimalis et operarius slavonicus, habet curam carcerum, confessarius domus, consultor primus

P. Michael Kromholz, praeses congregationis Agoniae nationis slavonicae, operarius

P. Petrus Wolffburg, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, operarius

P. Sigismundus Melzl, concionator festivus et operarius germanicus, habet curam hospitalis et scholarum trivialium, historicus domus

P. Stephanus Raicsani, concionator festivus, catechista templi et operarius slavonicus

Magistri scholarum

P. Ioannes Delpini, rhetor, poëta, praeses congregationis studiosorum, bibliothecarius

M. Georgius Javorski, syntaxista, grammaticista

M. Ioannes Balasi, principista, parvista

Coadiutores

Andreas Kipsics, oeconomus, emptor, dispensator, cellarius

Carolus Pachner, ianitor, credentiarius

Ignatius Finsterle, praefectus laneae et lineae supellectilis, sacristanus

Sacerdotes 8, magistri 2, coadiutores 3: universim 13.

1733

P. Benedictus Mayerl, superior, parochus, operarius, praefectus scholarum

P. Franciscus Clamer, concionator festivus et operarius germanicus, habet curam scholarum trivialium, historicus domus

P. Ioannes Berzeviczi, concionator dominicalis et quadragesimalis, operarius slavonicus, habet curam carcerum, confessarius domus, bibliothecarius

P. Michael Kromholz, praeses congregationis Agoniae nationis slavonicae, operarius, consultor primus

P. Petrus Wolffburg, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, operarius

P. Sigismundus Meltzl, concionator dominicalis et quadragesimalis, operarius germanicus, corrector lectorum mensae, confessarius domus, consultor primus

P. Stephanus Raicsani, concionator festivus, catechista templi, operarius slavonicus, habet curam hospitalis

Professores scholarum

M. Ignatius Nemsovai, rhetor, poëta, praeses congregationis studiosorum

M. Raphael Almasi, syntaxista, grammaticista

M. Martinus Hedri, principista, parvista

Coadiutores

Carolus Pachner, ianitor, credentiarius

Ignatius Finsterle, praefectus laneae et lineae supellectilis, sacristanus

Leopold Pudler, cellarius, emptor, dispensator, oeconomus

Sacerdotes 7, magistri 3, coadiutores 3: universim 13.

1734

P. Benedictus Mayerl, superior, parochus, operarius

P. Antonius Hedri, concionator festivus et catechista slavonicus, habet curam scholarum trivialium slavonicarum et hospitalis, operarius

P. Franciscus Lackner, concionator festivus et operarius germanicus, habet curam scholarum trivialium germanicarum, praeses congregationis Agoniae nationis germanicae, dat puncta fratribus

P. Gabriel Horvath, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, confessarius domus, operarius hungaricus et germanicus

P. Georgius Pesko, confessarius domus, operarius slavonicus

P. Ioannes Berzeviczi, concionator dominicalis et quadragesimalis, operarius slavonicus, habet curam carcerum, confessarius domus, bibliothecarius

P. Michael Kromholz, praeses congregationis Agoniae nationis slavonicae, operarius, consultor secundus

P. Sigismundus Melzl, concionator dominicalis et quadragesimalis, operarius germanicus, praefectus scholarum, corrector lectorum mensae, confessarius domus, consultor secundus

Professores scholarum

P. Ioannes Blesen, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, historicus domus, operarius germanicus

M. Martinus Hedri, syntaxista, grammaticus

M. Michael Javorski, principista, parvulus

Coadiutores

Carolus Pachner, ianitor, credentarius

Ignatius Finsterle, praefectus laneae et lineae supellectilis, sacristanus

Iosephus Sallinger, praefectus arculariae, habet curam fabricae, infirmarius

Leopoldus Pudler, cellarius, emptor, dispensator, oeconomus

Sacerdotes 9, magistri 2, coadiutores 4: universim 15.

1735

P. Benedictus Mayerl, superior, parochus, operarius

P. Antonius Harrer, concionator festivus et catechista slavonicus, praeses congregationis Agoniae nationis slavonicae, habet curam scholarum trivialium slavonicarum et hospitalis, operarius

P. Christianus Edschlager, concionator festivus et operarius germanicus, habet curam scholarum trivialium germanicarum, praeses congregationis Agoniae nationis germanicae, dat puncta fratribus

P. Georgius Pesko, operarius slavonicus

P. Ioannes Delpini, concionator dominicalis et quadragesimalis, operarius slavonicus, habet curam carcerum, confessarius domus, bibliothecarius, consultor primus

P. Michael Kromholz, praefectus spiritus, monitor, examinatus candidatorum

P. Sigismundus Melzl, concionator dominicalis et quadragesimalis, operarius germanicus, praefectus scholarum, corrector lectorum mensae, confessarius domus, consultor tertius

Professores scholarum

P. Adamus Pfreimbter, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, historicus domus, operarius germanicus

M. Michael Iavorzki, syntaxista, grammaticus

M. Georgius Olsavski, principista, parvulus

Coadiutores

Ignatius Finsterle, praefectus laneae et lineae supellectilis, sacristanus

Iosephus Sallinger, ianitor, credentarius, praefectus arculariae, habet curam fabricae

Leopoldus Pudler, cellarius, emptor, dispensator, oeconomus

Sacerdotes 8, magistri 2, coadiutores 3: universim 13.

1736

- P. Sigismundus Meltzl, superior, parochus, exhortator quadragesimalis, operarius
P. Adamus Pfreimbter, concionator festivus et operarius germanicus, praeses congregationis Agoniae nationis germanicae, habet curam scholarum trivialium germanicarum, dat puncta fratribus
P. Antonius Harrer, concionator festivus et catechista slavonicus, habet curam scholarum trivialium nationis slavonicae et carcerum, operarius, confessarius domus, consultor primus
P. Ignatius Grueber, concionator dominicalis germanicus, confessarius domus, operarius
P. Ioannes Delpini, praefectus spiritus, concionator dominicalis et quadragesimalis, operarius slavonicus, praefectus scholarum, corrector lectorum mensae, confessarius domus, habet curam hospitalis, bibliothecarius, consultor secundus

Professores scholarum

- M. Franciscus Oesterreicher, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, historicus domus
M. Paulus Faitlick, syntaxista, grammaticista
M. Franciscus Dipetris, principista, parvista

Coadiutores

- Iosephus Traunsteiner, cellarius, emptor, dispensator, oeconomus
Michael Kummer, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis
Sacerdotes 5, magistri 3, coadiutores 2: universim 10.

1737

- P. Bartholomaeus Zarubal, superior, parochus, exhortator quadragesimalis slavonicus
P. Antonius Harrer, concionator dominicalis, operarius slavonicus, confessarius domus, habet curam carcerum, consultor secundus
P. Iacobus Wilhelm, concionator festivus germanicus, operarius, praeses congregationis Agoniae nationis germanicae, habet curam scholarum trivialium nationis germanicae, dat puncta fratribus
P. Ignatius Grüeber, concionator dominicalis et quadragesimalis, operarius germanicus, confessarius domus
P. Ioannes Delpini, praefectus spiritus et scholarum, corrector lectorum mensae, operarius slavonicus, bibliothecarius, consultor tertius
P. Ioannes Szantai, concionator festivus, catechista, operarius slavonicus, habet curam hospitalis et scholarum trivialium, praeses congregationis Agoniae nationis slavonicae

Professores inferiorum scholarum

- M. Michael Schefcsik, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, historicus domus
M. Carolus Braun, syntaxista, grammaticista
M. Emericus Koller, principista, parvista

Coadiutores

- Iosephus Traunsteiner, cellarius, emptor, dispensator, oeconomus
Michael Kummer, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis
Sacerdotes 6, magistri 3, coadiutores 2: universim 11.

1738

- P. Bartholomaeus Zarubal, superior, parochus, exhortator quadragesimalis slavonicus

P. Casparus Janacs, operarius slavonicus, habet curam bibliothecae

P. Georgius Posteck, concionator dominicalis et operarius slavonicus, praefectus spiritus et scholarum, consultor primus

P. Ignatius Grueber, concionator dominicalis et quadragesimalis germanicus, confessorius domus, consultor primus

P. Ioannes Szantai, concionator festivus, catechista, operarius slavonicus, habet curam carcerum, hospitalis et scholarum trivialium, praeses congregationis Agoniae nationis slavonicae

P. Michael Ketten, concionator festivus et operarius germanicus, praeses congregationis Agoniae, habet curam scholarum trivialium nationis germanicae, dat puncta fratribus

Professores inferiorum scholarum

M. Emericus Visnyovzky, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, historicus domus

M. Ioannes Zimmermann, syntaxista, grammata

M. Ignatius Kelemen, principista, parvista

Coadiutores

Andreas Prieller, oeconomus, emptor, dispensator, cellarius

Michael Kummer, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis

Sacerdotes 6, magistri 3, coadiutores 2: universim 11.

1739

P. Ioannes Pallugyai, superior, parochus, exhortator quadragesimalis slavonicus

P. Carolus Holzhamer, concionator dominicalis et exhortator quadragesimalis germanicus, confessorius domus

P. Georgius Posteck, concionator dominicalis et operarius slavonicus, monitor, praefectus spiritus et scholarum, consultor secundus

P. Ioannes Szantai, concionator festivus, catechista et operarius slavonicus, habet curam carcerum, hospitalis et scholarum trivialium, praeses congregationis Agoniae nationis slavonicae, consultor primus

P. Michael Ketten, concionator festivus et operarius germanicus, praeses congregationis Agoniae, habet curam scholarum trivialium nationis germanicae, confessorius domus, dat puncta fratribus

Professores inferiorum scholarum

P. Georgius Szeredi, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, historicus domus

M. Andreas Besnicz, syntaxista, grammata

M. Casparus Szideck, principista, parvista

Coadiutores

Andreas Prieller, oeconomus, emptor, dispensator, cellarius

Michael Kummer, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis

Sacerdotes 6, magistri 2, coadiutores 2: universim 10.

1740

P. Ioannes Pallugyai, superior, parochus

P. Daniel Paulikovics, exercet parochialia, exhortator quadragesimalis et operarius slavonicus, praefectus scholarum, corrector lectorum mensae, habet curam scholarum trivialium nationis slavonicae, consultor primus

P. Franciscus Krensfeldt, concionator festivus et operarius germanicus praeses congregationis Agoniae et habet curam scholarum trivialium nationis germanicae, confessarius domus, dat puncta fratribus

P. Franciscus Lackner, concionator dominicalis, exhortator quadragesimalis et operarius germanicus, confessarius domus

P. Georgius Posteck, concionator dominicalis et operarius slavonicus, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, consultor tertius

P. Melchior Tarnoczi, concionator festivus, catechista et operarius slavonicus, praeses congregationis Agoniae nationis slavonicae, habet curam carcerum et hospitalis

Professores inferiorum scholarum

P. Iosephus Rottari, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, historicus domus

M. Samuel Macz, syntaxista, grammata

M. Georgius Sartoris, principista, parvista

Coadiutores

Michael Gress, oeconomus, emptor, dispensator, cellarius

Michael Kummer, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis

Sacerdotes 7, magistri 2, coadiutores 2: universim 11.

1741

P. Ioannes Pallugyai superior, parochus

P. Andreas Matusseck, exercet parochialia, exhortator quadragesimalis et operarius slavonicus, habet curam scholarum trivialium nationis slavonicae, consultor primus

P. Daniel Paulikovics, concionator festivus, catechista et operarius slavonicus, praeses congregationis Agoniae nationis slavonicae, praefectus scholarum, corrector lectorum mensae, habet curam carcerum et hospitalis, confessarius domus, consultor secundus

P. Franciscus Krensfeldt, concionator dominicalis, exhortator quadragesimalis et operarius germanicus, confessarius domus

P. Georgius Posteck, concionator dominicalis et operarius slavonicus, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum

P. Ioachimus Kosatscheck, concionator festivus et operarius germanicus, praeses congregationis Agoniae et habet curam scholarum trivialium nationis germanicae, dat puncta fratribus

P. Ioachimus Kosatscheck, concionator festivus et operarius germanicus, praeses congregationis Agoniae et habet curam scholarum trivialium nationis germanicae, dat puncta fratribus

Professores inferiorum scholarum

M. Franciscus Cladni, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, historicus domus

M. Georgius Sartoris, syntaxista, grammata

M. Ioannes Schedi, principista, parvista

Coadiutores

Michael Kumer, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis

Simon Pininger, oeconomus, emptor, dispensator, cellarius

Sacerdotes 6, magistri 3, coadiutores 2: universim 11.

1742

P. Ioannes Palyugyai, superior, parochus

P. Andreas Matusseck, exercet parochialis, exhortator quadragesimalis et operarius slavonicus, habet curam carcerum, hospitalis et scholarum trivialium nationis slavonicae, consultor secundus

P. Daniel Paulikovics, concionator festivus, catechista et operarius slavonicus, praeses congregationis Agoniae nationis slavonicae, praefectus scholarum, corrector lectorum mensae, confessarius domus, consultor tertius

P. Franciscus Klemer, concionator dominicalis et exhortator quadragesimalis et operarius germanicus, confessarius domus

P. Georgius Postek, coconcinator dominicalis et operarius slavonicus, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum

P. Michael Göttner, concionator festivus et operarius germanicus et scholarum trivialium, dat puncta fratribus

Professores inferiorum scholarum

M. Ioannes Kupka, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, historicus domus

M. Ioannes Schedi, syntaxista, grammaticista

M. Ioannes Terstyanszki, principista, parvula

Coadiutores

Balthasar Kow, oeconomus, emptor, dispensator, cellarius

Michael Kumer, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis

Simon Piringer, credentarius, ianitor

Sacerdotes 6, magistri 3, coadiutores 3: universim: 12.

1743

P. Sigismundus Meltzl, superior, parochus

P. Daniel Paulikovics, concionator festivus, catechista et operarius slavonicus, praeses congregationis Agoniae nationis slavonicae, praefectus scholarum, corrector lectorum mensae, confessarius domus

P. Franciscus Harrer, exercet parochialia, exhortator quadragesimalis slavonicus, habet curam carcerum, hospitalis et scholarum trivialium nationis slavonicae, operarius, confessarius domus, consultor primus

P. Franciscus Klemer, concionator dominicalis, exhortator quadragesimalis et operarius germanicus, confessarius domus

P. Georgius Postek, concionator dominicalis et operarius slavonicus, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, consultor primus

P. Michael Göttner, concionator festivus et operarius germanicus, praeses congregationis Agoniae nationis germanicae et scholarum trivialium, dat puncta fratribus

Professores inferiorum scholarum

M. Franciscus Dipetris, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, historicus domus

M. Georgius Korcsek, syntaxista, grammaticista

M. Franciscus Weber, principista, parvula

Coadiutores

Balthasar Kow, oeconomus, emptor, dispensator, cellarius

Michael Kumer, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis

Simon Pininge, credentarius, ianitor, iuvat in oeconomia rurali

Sacerdotes 6, magistri 3, coadiutores 3: universim 12.

1744

P. Sigismundus Meltzl, superior, parochus

P. Daniel Paulikovics, concionator festivus et operarius slavonicus, praeses congregationis Agoniae nationis slavonicae, praefectus scholarum, corrector lectorum mensae

P. Franciscus Klemer, concionator dominicalis et operarius slavonicus, confessarius domus, consultor secundus

P. Georgius Posteck, concionator dominicalis et operarius slavonicus, confessarius domus, consultor secundus

P. Ignatius Scheffczik, exercet parochialia, exhortator quadragesimalis slavonicus, habet curam carcerum, hospitalis et scholarum trivialium nationis slavonicae, operarius

P. Ioannes Palugyai, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, consultor primus

P. Ioannes Zimmerman, concionator festivus, praeses congregationis Agoniae nationis germanicae, habet curam scholarum trivialium, catechista, operarius, praefectus spiritus fratrum

Professores inferiorum scholarum

M. Iosephus Merkai, rhetor, poet, praeses congregationis studiosorum, historicus domus

M. Franciscus Weber, syntaxista, grammaticista

M. Ioannes baros, principista, parvista

Coadiutores

Antonius Maurer, credentarius, ianitor

Michael Kummer, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis

Simon Pininger, oeconomus, emptor, dispensator, cellarius

Sacerdotes 7, magistri 3, coadiutores 3: universim 13

1745

P. Thomas Rost, superior, parochus

P. Daniel Paulikovics, concionator festivus et operarius slavonicus, praefectus scholarum, corrector lectorum mensae

P. Franciscus Klemer, concionator dominicalis, exhortator quadragesimalis et operarius germanicus, praefectus spiritus fratrum, confessarius domus

P. Georgius Posteck, concionator dominicalis et operarius slavonicus, confessarius domus, consultor tertius

P. Godefridus Carl, concionator festivus et operarius germanicus, praeses congregationis Agoniae nationis germanicae, habet curam scholarum trivialium

P. Ioannes Palugyai, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, consultor secundus

P. Paulus Szilasek, exercet parochialia, exhortator quadragesimalis et catechista slavonicus, habet curam carcerum, hospitalis (et) scholarum trivialium

Professores inferiorum scholarum

M. Georgius Korcsek, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, historicus domus

M. Ioannes Baros, syntaxista, grammaticista

M. Georgius Mihalecz, principista, parvista

Coadiutores

Matthaeus Miller, cellarius, ianitor, habet curam arculariae

Michael Kummer, sacristans, praefectus laneae et lineae supellectilis

Simon Pininger, oekonomus, emptor, dispensator
Sacerdotes 7, magistri 3, coadiutores 3: universim 13.

1746

P. Thomas Rost, superior, parochus

P. Adamus Peci, exercet parochialia, catechista slavonicus, habet curam carcerum, hospitalis (et) schoalrum trivialium, confessarius domus, consultor primus

P. Elias Widmayr, concionator dominicalis, exhortator quadragesimalis et operarius germanicus, praefectus spiritus fratrum, consultor primus

P. Georgius Postek, concionator dominicalis et operarius slavonicus praefectus scholarum, confessarius domus

P. Godefridus Carl, concionator festivus et operarius, praeses congregationis Agoniae, habet curam scholarum trivialium nationis germanicae

P. Mathias Peller, concionator festivus et operarius, praeses congregationis Agoniae, habet curam scholarum trivialium nationis slavonicae

P. Paulus Besznak, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, exhortator quadragesimalis slavonicus, confessarius domus

Professores inferiorum scholarum

M. Stephanus Lipkai, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, historicus domus

M. Georgius Mihalecz, syntaxista, grammaticista

M. Iosephus Labanez, principista, parvista

Coadiutores

David Leeb, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis

Matthaeus Miller, cellarius, credentarius, ianitor, habet curam arculariae

Simon Pininger, emptor, dispensator, infirmarius, oekonomus

Sacerdotes 7, magistri 3, coadiutores 3: universim 13.

1747

P. Thomas Rost, superior, parochus

P. Fridericus Handlein, concionator dominicalis, exhortator quadragesimalis et operarius germanicus, praefectus spiritus fratrum, consultor primus

P. Georgius Postek, concionator dominicalis et operarius slavonicus, praefectus scholarum, confessarius domus

P. Leopoldus Einpach, concionator festivus et operarius, praeses congregationis Agoniae, habet curam scholarum trivialium nationis germanicae

P. Mathias Peller, concionator festivus et operarius, praeses congregationis Agoniae, habet curam scholarum trivialium nationis slavonicae

P. Nicolaus Zacharias, exercet parochialia, catechista slavonicus, habet curam carcerum, hospitalis et scholarum trivialium, confessarius domus, consultor primus

P. Paulus Besznak, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, exhortator quadragesimalis slavonicus, confessarius domus, operarius

Professores inferiorum scholarum

M. Iosephus Jilg, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, historicus domus

M. Iosephus Kailing, syntaxista, grammaticista

M. Ioannes Skober, principista, parvista

Coadiutores

David Leeb, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis
Matthaeus Miller, cellarius, credentiarius, ianitor, habet curam arculariae
Simon Pininger, emptor, dispensator, infirmarius, iuvat in oeconomicis
Sacerdotes 7, magistri 3, coadiutores 3: universim 13.

1748

P. Iosephus Grueber, superior, parochus
P. Bartholomaeus Hellmayr, concionator festivus, operarius, praeses congregationis Agoniae, habet curam scholarum trivialium nationis germanicae, praefectus spiritus fratrum
P. Christophorus Akai, concionator dominicalis et operarius slavonicus, praefectus scholarum, confessarius domus, consultor primus
P. Daniel Lani, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, confessarius domus, operarius, iuvat in oeconomicis
P. Fridericus Handlein, concionator, dominicalis, exhortator quadragesimalis et operarius germanicus, consultor secundus
P. Ignatius Nemsovay, concionator festivus, operarius, praeses congregationis Agoniae, habet curam scholarum trivialium, catechista slavonicus
P. Nicolaus Zacharias, exercet parochialia, exhortator quadragesimalis slavonicus, habet curam carcerum, hospitalis et scholarum trivialium nationis slavonicae, confessarius domus, consultor secundus

Professores inferiorum scholarum

M. Iosephus Kailing, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, historicus domus
M. Ioannes Skober, syntaxista, grammaticista
M. Ioannes Baptista Galy, principista, parvista

Coadiutores

Carolus Hautb, emptor, dispensator, infirmarius
David Leeb, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis
Matthaeus Miller, cellarius, credentiarius, ianitor, habet curam arculariae
Sacerdotes 7, magistri 3, coadiutores 3: universim 13.

1749

P. Iosephus Grueber, superior, parochus
P. Bartholomaeus Hellmayr, concionator dominicalis, exhortator quadragesimalis, operarius germanicus
P. Christophorus Akai, concionator dominicalis et operarius slavonicus, praefectus scholarum, confessarius domus, consultor secundus
P. Daniel Lani, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, confessarius domus, operarius, iuvat in oeconomicis
P. Franciscus Benyovski, concionator festivus et operarius slavonicus, praeses congregationis Agoniae, habet curam scholarum trivialium, catechista
P. Franciscus Peyerl, concionator festivus, operarius, praeses congregationis Agoniae, habet curam scholarum trivialium nationis germanicae, praefectus spiritus fratrum
P. Nicolaus Zacharias, exercet parochialia, exhortator quadragesimalis slavonicus, habet curam carcerum, hospitalis, scholarum trivialium nationis slavonicae, confessarius domus, consultor tertius

Professores inferiorum scholarum

M. Georgius Lehel, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, historicus domus

M. Ioannes Baptista Galy, syntaxista, grammaticista

M. Mathias Schorer, principista, parvista

Coadiutores

Carolus Haubt, emptor, dispensator, ianitor, infirmarium

David Leeb, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis

Ioannes Herbst, cellarius, credentiarius, habet curam arculariae

Sacerdotes 7, magistri 3, coadiutores 3: universim 13.

1750

P. Iosephus Grueber, superior, parochus, praefectus scholarum

P. Bartholomaeus Hellmayr, concionator dominicalis, exhortator quadragesimalis germanicus

P. Daniel Lani, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, confessarius domus, operarius, iuvat in oeconomicis

P. Franciscus Xaverius Peyerl, concionator festivus, operarius, praeses congregationis Agoniae, habet curam scholarum trivialium nationis germanicae, praefectus spiritus fratrum, consultor primus

P. Georgius Lieskovszki, concionator festivus et operarius slavonicus, praeses congregationis Agoniae, habet curam scholarum trivialium, catechista

P. Ioannes Kossuchovics, concionator dominicalis et operarius slavonicus, confessarius domus, consultor primus

P. Nicolaus Petko, missionarius vagus

P. Nicolaus Zacharias, exercet parochialia, exhortator quadragesimalis, habet curam carcerum et hospitalis, confessarius domus

P. Petrus Akai, missionarius vagus

Professores inferiorum scholarum

M. Ioannes Skober, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, historicus domus

M. Ioannes Baptista Gally, syntaxista, grammaticista

M. Martinus Nagl, principista, parvista

Coadiutores

Carolus Haubt, emptor, dispensator, ianitor, infirmarius

David Leeb, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis

Ioannes Herbst, cellarius, credentiarius, habet curam arculariae

Sacerdotes 9, magistri 3, coadiutores 3: universim 15.

1751

P. Iosephus Grueber, superior, parochus, praefectus scholarum

P. Bartholomaeus Hellmayr, concionator dominicalis, exhortator quadragesimalis germanicus

P. Franciscus de Paula Krensfeld, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, operarius

P. Georgius Lieskovszki, concionator festivus et operarius slavonicus, praeses congregationis Agoniae, habet curam scholarum trivialium, catechista

P. Ioannes Kossuchovics, concionator dominicalis, exhortator quadragesimalis et operarius slavonicus, confessarius domus, consultor secundus

P. Iosephus Bandian, concionator festivus, operarius, praeses congregationis Agoniae, habet curam scholarum trivialium nationis germanicae, praefectus spiritus fratrum

P. Nicolaus Petko, missionarius vagus

P. Nicolaus Zacharias, exercet parochialia, habet curam carcerum et hospitalis, confessarius domus, consultor primus

P. Petrus Akai, missionarius vagus

Professores inferiorum scholarum

M. Mathias Schorer, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, historicus domus

M. Martinus Nagl, syntaxista, grammaticista

M. Carolus Wagner, principista, parvista

Coadiutores

David Leeb, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis

Ioannes Herbst, cellarius, habet curam arculariae

Mathias Stadler, infirmarius, credentiarius

Matthaeus Miller, emptor, dispensator

Sacerdotes 9, magistri 3, coadiutores 4: universim 16

1752

P. Stephanus Szali, superior, parochus, praefectus scholarum

P. Franciscus Halffinger, concionator festivus germanicus, praeses congregationis Agoniae, exhortator quatuor temporum, habet curam scholarum trivialium nationis germanicae, praefectus spiritus fratrum, operarius

P. Franciscus Krensfeld, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, operarius slavonicus, germanicus (et) itolorum

P. Georgius Lieskovski, concionator festivus slavonicus, operarius, praeses congregationis Agoniae et exhortator quatuor temporum, habet curam scholarum trivialium nationis slavonicae

P. Ioannes Kossuchovics, concionator dominicalis slavonicus, exhortator quadragesimalis et operarius, confessarius domus, consultor tertius

P. Mathias Schwendtner, concionator dominicalis germanicus, exhortator quadragesimalis, operarius

P. Samuel Matz, exercet parochialia, catechista slavonicus, habet curam carcerum et hospitalis, operarius, consultor primus

Professores inferiorum scholarum

M. Martinus Nagl, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, historicus domus

M. Ioannes Passar, syntaxista, grammaticista

M. Ioannes Schwelmer, principista, parvista

Coadiutores

David Leeb, praefectus laneae et lineae supellectilis

Ioannes Herbst, cellarius

Iosephus Wilhelm, cocus, emptor, dispensator

Mathias Stadler, infirmarius, credentiarius

Mattaheus Miller, ianitor, habet curam arculariae, oeconomus domus

Sacerdotes 7, magistri 3, coadiutores 5: universim 15.

1753

P. Stephanus Szali, superior, parochus, praefectus scholarum

P. Carolus Grueber, concionator festivus germanicus, praeses congregationis Agoniae, habet curam scholarum trivialium nationis germanicae, operarius

P. Franciscus de Paula Krensfeld, praefectus spiritus, monitor, examinato candidatorum, operarius slavonicus (et) germanicus

P. Georgius Lieskovski, concionator dominicalis slavonicus, exhortator quadragesimalis, operarius, consultor primus

P. Georgius Loska, concionator festivus slavonicus, praeses congregationis Agoniae et quatuor temporum, habet curam scholarum trivialium nationis slavonicae et praesidii militaris, operarius slavonicus, hungaricus et germanicus

P. Leopoldus Pruner, concionator dominicalis germanicus, exhortator quadragesimalis, praefectus spiritus fratrum, operarius, consultor primus

P. Wenceslaus Szlabik, exercet parochialia, catechista slavonicus, habet curam carcerum et hospitalis, operarius, confessarius domus

Professores inferiorum scholarum

M. Georgius Turcsanyi, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, historicus domus

M. Ioannes Schwelmer, syntaxista, grammaticus

M. Ionas Tainai, principista, parvula

Coadiutores

David Leeb, praefectus laneae et lineae supellectilis, sacristanus

Ioannes Kratochwila, cellarius, habet curam arculariae

Iosephus Mayer, oeconomus domus, ianitor

Iosephus Wilhelm, cocus, emptor, dispensator

Mathias stadler, infirmarius, credentiarius, habet curam apothecae

Sacerdotes 7, magistri 3, coadiutores 5: universim 15.

1754

P. Stephanus Szali, superior, parochus

P. Franciscus de Paula Krensfeld, praefectus spiritus, monitor, examinato candidatorum, operarius slavonicus, germanicus (et) italarum

P. Georgius Lieskovski, concionator dominicalis slavonicus et exhortator quadragesimalis, habet curam militaris praesidii et Montis Calvariae operarius, consultor secundus

P. Ioannes Schedi, concionator festivus slavonicus et catechista templi, habet curam scholarum trivialium nationis slavonicae, praefectus scholarum, operarius

P. Leopoldus Kraus, concionator germanicus in dominicis et festivitibus maioribus, exhortator quadragesimalis, operarius

P. Mathias Peller, praefectus spiritus fratrum, facit conferentias et dat puncta iisdem, praeses congregationis Agoniae nationis germanicae, habet curam scholarum trivialium eiusdem nationis, operarius

P. Wenceslaus Szlabik, exercet parochialia, habet curam carcerum et hospitalis, praeses congregationis Agoniae nationis slavonicae, exhortator quatuor temporum, confessarius domus, operarius, consultor primus

Professores inferiorum scholarum

M. Valentinus Kacskovics, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, historicus domus

M. Antonius Pilippen, syntaxista, grammata

M. Ioannes Fabri, principista, parvista

Coadiutores

David Leeb, praefectus laneae et lineae supellectilis, sacristanus

Ioannes Kratochwilla, cellarius, habet curam arculariae

Iosephus Bohucski, oeconomus et ianitor domus

Iosephus Wilhelm, cocus, emptor, dispensator

Laurentius Praunsteiner, infirmarius, credentiarius

Sacerdotes 7, magistri 3, coadiutores 5: universim 15.

1755

P. Franciscus Xaverius Vahl, superior, parochus, praefectus scholarum

P. Georgius Lieskovski, concionator dominicalis et quadragesimalis slavonicus, habet curam Montis Calvariae, operarius, consultor tertius

P. Georgius Postek, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, operarius slavonicus et hungaricus

P. Gregorius Jakovics, concionator festivus germanicus, praeses congregationis Agoniae nationis germanicae, habet curam scholarum trivialium earumdem nationis germanicae et slavonicae, operarius

P. Ioannes Schedi, concionator festivus slavonicus, catechista templi, habet curam scholarum trivialium nationis slavonicae, operarius

P. Iosephus Szalai, concionator dominicalis et quadragesimalis germanicus, praefectus spiritus fratrum, facit conferentias et dat puncta iisdem curat militaris praesidii germanici et hungarici, operarius

P. Mathias Peller, operarius slavonicus et germanicus, confessarius domus et templi

P. Wenceslaus Szlabik, exercet parochialia, habet curam carcerum et hospitalis, praeses congregationis Agoniae nationis slavonicae, exhortator templi, confessarius domus, consultor secundus

Professores inferiorum scholarum

M. Iosephus Hrabeczi, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, historicus domus

M. Antonius Schindler, syntaxista, grammata

M. Michael Uramj, principista, parvista

Coadiutores

Andreas Moser, cocus, emptor, dispensator

Ioannes Kratochwilla, cellarius, habet curam arculariae

Ioannes Svatoni, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis

Iosephus Bohucski, oeconomus et ianitor domus

Laurentius Praunsteiner, credentiarius, infirmarius

Sacerdotes 8, magistri 3, coadiutores 5: universim 16.

1756

P. Franciscus Xaverius Vahl, superior, parochus, praefectus scholarum

P. Antonius Engel, concionator festivus slavonicus, catechista templi, habet curam scholarum trivialium nationis slavonicae, operarius

P. Georgius Lieskovski, concionator dominicalis et exhortator quadragesimalis slavonicus, habet curam Montis Calvariae, operarius

P. Georgius Posteck, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, operarius slavonicus hungaricus, consultor primus

P. Georgius Jakovics, concionator festivus germanicus, praeses congregationis Agoniae nationi germanicae, habet curam scholarum trivialium eiusdem nationis et militaris praesidii, operarius germanicus et slavonicus

P. Iosephus Szalai, concionator dominicalis et exhortator quadragesimalis germanicus, praefectus spiritus fratrum, facit conferentias et dat puncta iisdem, operarius germanicus hungaricus

P. Mathias Peller, confessarius domus et templi slavonicus germanicus, operarius

Professores inferiorum scholarum

M. Iosephus Hrabeczi, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, historicus domus

P. Nicolaus Moder, syntaxista, grammaticista

M. Andreas Bertasi, principista, parvista

Coadiutores

Andreas Moser, cocus, emptor, dispensator

Iacobus Neüssel, ianitor, habet curam apothecae domus

Ioannes Svatoni, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis

Iosephus Bohucski, oeconomus

Laurentius Praunsteiner, credentiarius, infirmarius

Sacerdotes 9, magistri 2, coadiutores 5: universim 16.

1757

P. Franciscus Xaverius Vahl, superior, parochus, praefectus scholarum

P. Antonius Harrer, praefectus spiritus fratrum, facit conferentias et dat puncta iisdem, catechista slavonicus, habet curam scholarum trivialium, iuvat exercentem parochialia, operarius germanicus (et) slavonicus

P. Georgius Lieskovski, concionator dominicalis et exhortator quadragesimalis slavonicus, habet curam Montis Calvariae, operarius slavonicus (et) hungaricus, consultor primus

P. Georgius Posteck, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, operarius slavonicus (et) hungaricus, consultor secundus

P. Mathias Peller, confessarius domus et templi, operarius slavonicus (et) germanicus

P. Matthaes Probst, concionator dominicalis et exhortator quadragesimalis germanicus, operarius

P. Nicolaus Moder, concionator festivus slavonicus, praeses congregationis Agoniae nationis slavonicae, exhortator quatuor temporum, operarius

P. Theodorus Rhier, concionator festivus germanicus, praeses congregationis Agoniae nationis germanicae, habet curam militaris praesidii, iuvat exercentem parochialia, operarius

P. Wenceslaus Slabik, exercet parochialia, habet curam carcerum et hospitalis, confessarius domus, operarius

Professores inferiorum scholarum

P. Paulus Katarinchich, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum

M. Ioannes Palma, syntaxista, grammaticista, historicus

M. Martinus Bernolak, principista, parvista

Coadiutores

Andreas Moser, cocus, emptor, dispensator

Iacobus Neüssel, habet curam apothecae domus

Ioannes Svaton, sacristanus praefectus laneae et lineae supellectilis

Iosephus Bohucski, oeconomus domus

Laurentius Praunsteiner, credentiarius, infirmarius

Philippus Schwarzkübel, ianitor, habet curam arculariae et viator

Sacerdotes 10, magistri 2, coadiutores 6: universim 18.

1758

P. Franciscus Xaverius Vahl, superior, parochus

P. Antonius Harrer, exercet parochialia, praefectus spiritus fratrum, facit iisdem conferentias, catechista slavonicus, habet curam scholarum trivialium, carcerum et hospitalis, operarius germanicus (et) slavonicus

P. Georgius Postek, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, operarius slavonicus (et) hungaricus, consultor tertius

P. Ignatius Wagenseil, concionator festivus germanicus, praeses congregationis Agoniae nationis germanicae, habet curam militaris praesidii, iuvat exercentem parochialia, dat puncta fratribus, operarius

P. Ioannes Schedi, concionator festivus slavonicus, praeses congregationis (Agoniae) nationis slavonicae, exhortator quatuor temporum et in festivitibus Domini, iuvat exercentem parochialia, operarius, consultor primus

P. Iosephus Rotari, concionator dominicalis et exhortator quadragesimalis slavonicus, praefectus scholarum, habet curam Montis Calvariae, operarius, consultor primus

P. Mathias Peller, confessarius domus et templi, operarius germanicus (et) slavonicus

P. Samuel Mainx, concionator dominicalis et exhortator quadragesimalis germanicus, operarius germanicus (et) slavonicus

Professores inferiorum scholarum

P. Andreas Lumbtzer, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum

M. Ioannes Palma senior, syntaxista, grammaticista, historicus domus

M. Iosephus Praus, principista, parvista

Coadiutores

Iacobus Neüssel, habet curam apothecae domus

Ioannes Prigger, cocus

Ioannes Svaton, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis

Iosephus Bohucski, oeconomus domus, emptor, dispensator

Laurentius Praunsteiner, credentiarius, infirmarius

Philippus Schwarzkübel, ianitor, habet curam arculariae et viator

Sacerdotes 10, magistri 2, coadiutores 6: universim 18.

1759

P. Georgius Postek, superior, parochus

P. Antonius Harrer, exercet parochialia, praefectus spiritus fratrum, facit iisdem conferentias, catechista slavonicus, habet curam scholarum trivialium, carcerum et hospitalis, operarius germanicus (et) slavonicus

P. Ignatius Wagenseil, concionator festivus germanicus, praeses congregationis Agoniae nationis germanicae, habet curam militaris praesidii, iuvat exercentem parochialia, dat puncta fratribus, operarius, consultor primus

P. Ioannes Schedi, concionator festivus slavonicus, praeses congregationis (Agoniae) nationis slavonicae, exhortator quatuor temporum et in festivitibus Domini, iuvat exercentem parochialia, operarius, consultor secundus

P. Iosephus Szadeczki, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, operarius

P. Iosephus Rotari, concionator dominicalis et exhortator quadragesimalis slavonicus, praefectus scholarum, habet curam Montis Calvariae, operarius, confessarius domus, consultor secundus

P. Mathias Peller, confessarius domus et templi, operarius germanicus (et) slavonicus

P. Samuel Mainx, concionator dominicalis et exhortator quadragesimalis germanicus, operarius germanicus (et) slavonicus

Professores inferiorum scholarum

M. Ioannes Adamus Palma, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum

P. Adamus Orviczki, syntaxista, grammaticista, historicus domus

M. Franciscus Xaverius Demerer, principista, parvista

Coadiutores

Iacobus Neüssel, habet curam apothecae domus

Ioannes Prugger, emptor, dispensator

Ioannes Svatoni, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis

Iosephus Bohucski, oeconomus

Laurentius Praunsteiner, credentiarius, infirmarius

Philippus Schwartzkübel, ianitor, habet curam arculariae et vietor

Sacerdotes 9, magistri 2, coadiutores 6. universim 17.

1760

P. Georgius Postek, superior, parochus

P. Ignatius Nemsovai, exercet parochialia, catechista slavonicus, habet curam carcerum, hospitalis et scholarum trivialium nationis slavonicae, operarius

P. Ioannes Schedi, concionator festivus slavonicus, praeses congregationis Agoniae nationis slavonicae, exhortator quatuor temporum et in festis Domini, iuvat parochum, operarius

P. Iosephus Szadeczki, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, operarius

P. Leopoldus Gerubel, concionator festivus germanicus, praeses congregationis Agoniae nationis germanicae, habet curam militaris praesidii et scholarum trivialium nationis germanicae, iuvat exercentem parochialia, dat puncta fratribus, operarius

P. Mathias Peller, confessarius domus et templi, operarius

P. Samuel Mainx, concionator dominicalis et exhortator quadragesimalis germanicus, praefectus spiritus fratrum et scholarum, operarius, consultor primus

P. Stephanus Lipkaj, concionator dominicalis et exhortator quadragesimalis slavonicus, habet curam Montis Calvariae, confessarius domus, operarius, consultor primus

Professores inferiorum scholarum

M. Ioannes Köszeghi, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, historicus domus

M. Ioannes Maurer, syntaxista, grammata

M. Antonius Baldinuci, principista, parvista

Coadiutores

Georgius Balasovics, habet curam apothecae domus et infirmarius

Ioannes Svatonj, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis

Iosephus Bohuczki, oeconomus, emptor, dispensator

Philippus Schwarzkübel, ianitor, habet curam arculariae et vietor, iuvat credentiarium

Sacerdotes 8, magistri 3, coadiutores 4: universim 15.

1761

P. Georgius Postek, superior, parochus

P. Franciscus Xaverius Schwandtner, concionator dominicalis, exhortator quadragesimalis germanicus, praefectus spiritus fratrum, operarius, consultor primus

P. Ignatius Nemsovaj, exercet parochialia, catechista slavonicus, habet curam carcerum et hospitalis, operarius

P. Ioannes Schedi, concionator festivus slavonicus, praeses congregationis Agoniae nationis slavonicae, exhortator quatuor temporum et in festivitibus Domini, habet curam scholarum trivialium slavonicarum, iuvat exercentem parochialia, operarius

P. Ioannes Szadeczki, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, operarius

P. Iosephus Korn, concionator festivus germanicus, praeses congregationis Agoniae nationis germanicae, habet curam militaris praesidii et scholarum trivialium nationis germanicae, iuvat exercentem parochialia, dat puncta fratribus, operarius

P. Mathias Peller, confessarius domus et templi, operarius

P. Stephanus Lipkai, concionator dominicalis et exhortator quadragesimalis slavonicus, praefectus scholarum, confessarius domus, habet curam Montis Calvariae, operarius, consultor secundus

Professores inferiorum scholarum

M. Ioannes Nepomucenus Bober, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, historicus domus

M. Antonius Kuttler, syntaxista, grammata, regens chori

M. Iosephus Prausz, principista, parvista

Coadiutores

Ferdinandus Ibandt, apothecarius, infirmarius

Georgius Steiner, emptor, dispensator, oeconomus domus et in pagis

Ignatius Gultz, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis

Philippus Schwarzkübel, ianitor, credentarius, habet curam arculariae et vietor

Sacerdotes 8, magistri 3, coadiutores 4: universim 15.

1762

P. Ioannes Szadeczki, superior, parochus

P. Ignatius Nemsovai, exercet parochialia, habet curam carcerum et hospitalis, operarius, consultor primus

P. Ignatius Pallitsch, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, operarius

P. Iosephus Deüring, concionator festivus germanicus, praeses congregationis Agoniae nationis germanicae, habet curam militaris praesidii et scholarum trivialium nationis germanicae, iuvat parochum, dat puncta fratribus, operarius

P. Ioannes Gali, catechista slavonicus, operarius

P. Ioannes Schedi, concionator festivus slavonicus, praeses congregationis Agoniae slavonicae, exhortator quatuor temporum et in festivitibus Domini, habet curam trivialium scholarum slavonicarum, iuvat exercentem parochialia, operarius

P. Mathias Peller, confessarius domus et templi, operarius

P. Maximilianus Schrägl, concionator dominicalis, exhortator quadragesimalis germanicus, praefectus spiritus fratrum, operarius

P. Stephanus Lipkai, concionator dominicalis et exhortator quadragesimalis slavonicus, praefectus scholarum, confessarius domus, habet curam Montis Calvariae, operarius, consultor tertius

Professores inferiorum scholarum

M. Ioannes Nepomucenus Adami, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, historicus domus

M. Franciscus Söress, syntaxista, grammata, regens chori

M. Michael Baranyai, principista, parvista

Coadiutores

David Leeb, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis

Georgius Steiner, emptor, dispensator, oeconomus domus et in pagis

Iosephus Winckler, apothecarius, infirmarius

Philippus Schwarzkübel, cellarius, ianitor, credentiarius, habet curam arculariae et viator

Sacerdotes 9, magistri 3, coadiutores 4: universim 16.

1763

P. Michael Frigeri, superior, parochus

P. Christophorus Akai, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, operarius

P. Ignatius Nemssovaj, exercet parochialia, habet curam carcerum et hospitalis, operarius, consultor secundus

P. Ioannes Blaskaj, catechista slavonicus, exercet parochialia, confessarius domus, operarius

P. Ioannes Ladinigg, concionator festivus et catechista germanicus, praeses congregationis Agoniae nationis germanicae, habet curam militaris praesidii et scholarum trivialium nationis germanicae, iuvat exercentem parochialia, dat puncta fratribus, consultor primus, operarius

P. Iosephus Magyar, concionator festivus slavonicus, praeses congregationis Agoniae nationis slavonicae, exhortator quatuor temporum et in festivitibus Domini, habet curam scholarum trivialium nationis slavonicae, iuvat exercentem parochialia, operarius

P. Mathias Peller, confessarius domus et templi, operarius

P. Maximilianus Schrägl, concionator dominicalis et exhortator quadragesimalis germanicus, praefectus spiritus fratrum, operarius

P. Stephanus Lipkaj, concionator dominicalis et exhortator quadragesimalis slavonicus, praefectus scholarum, habet curam Montis Calvariae, confessarius domus, operarius

Professores inferiorum scholarum

M. Wolfgangus Krenn, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, historicus domus

M. Iosephus Csakanyi, syntaxista, grammata, regens chori

M. Ambrosius Komaromi, principista, parvista

Coadiutores

Adamus Schwingheimer, apothecarius, infirmarius

David Leeb, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis

Ignatius Balogh, cellarius, ianitor, credentiarius, habet curam arculariae et vietor

Martinus Krupaj, emptor, dispensator, oeconomus domus et in pagis

Sacerdotes 9, magistri 3, coadiutores 4: universim 16.

1764

P. Michael Frigeri, superior, parochus

P. Adamus Viczen, exercet parochialia, habet curam carcerum et hospitalis, operarius, consultor primus

P. Christophorus Akai, praefectis spiritus, monitor, examinador candidatorum, operarius

P. Franciscus Makai, concionator festivus et catechista slavonicus, praeses congregationis Agoniae nationis slavonicae, exhortator quatuor temporum et in festivitibus Domini, habet curam trivialium scholarum nationis slavonicae, iuvat exercentem parochialia, operarius

P. Franciscus Perger, concionator dominicalis et exhortator quadragesimalis germanicus, praefectus spiritus fratrum, habet curam Montis Calvariae, operarius

P. Georgius Turcsani, concionator dominicalis et exhortator quadragesimalis slavonicus, praefectus scholarum, confessarius domus, operarius, consultor primus

P. Iosephus Wintersperger, concionator festivus et catechista germanicus, praeses congregationis Agoniae nationis germanicae, habet curam militaris praesidii et scholarum trivialium nationis germanicae, iuvat exercentem parochialia, dat puncta fratribus, operarius, consultor primus

P. Mathias Peller, confessarius domus et templi, operarius

Professores inferiorum scholarum

M. Iacobus Rochel, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, historicus domus

M. Mathias Korponai, syntaxista, grammata, regens chori

M. Georgius Krutek, principista, parvista

Coadiutores

Adamus Schwingheimer, apothecarius, infirmarius

David Leeb, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis

Ignatius Balogh, cellarius, ianitor, credentiarius, habet curam arculariae et vietor

Paulus Benyo, emptor, dispensator, oeconomus domus et in pagis

Sacerdotes 8, magistri 3, coadiutores 4: universim 15.

1765

P. Michael Frigeri, superior, parochus

P. Christophorus Akai, curat valetudinem

P. Franciscus Xaverius Halfinger, concionator dominicalis et exhortator quadragesimalis germanicus, praefectus spiritus fratrum, operarius, consultor primus

P. Franciscus Makay, concionator festivus et catechista slavonicus, praeses congregationis Agoniae nationis slavonicae, exhortator quatuor temporum et in festivitibus Domini, praefectus scholarum, habet curam scholarum trivialium nationis slavonicae, iuvat exercentem parochialia, operarius

P. Franciscus Perger, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, habet curam Montis Calvariae, operarius, consultor primus

P. Georgius Olsavski, exercet parochialia, habet curam carcerum et hospitalis, operarius, consultor primus

P. Georgius Turcsani, concionator dominicalis et exhortator quadragesimalis slavonicus, confessarius domus, iuvat in parochialibus, operarius, consultor secundus

P. Ignatius Wagenseil, concionator festivus et catechista germanicus, praeses congregationis Agoniae nationis germanicae, habet curam militaris praesidii et scholarum trivialium nationis germanicae, iuvat exercentem parochialia, dat puncta fratribus, operarius

P. Mathias Peller, confessarius domus et templi, iuvat in parochialibus, operarius

Professores inferiorum scholarum

M. Iosephus Pajerbeck, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, historicus domus

P. Antonius Engel, syntaxista, grammaticista, confessarius templi, regens chori

M. Ioannes Duban, principista, parvista

Coadiutores

David Leeb, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis

Iacobus Weiss, apothecarius, infirmarius

Ignatius Balogh, cellarius, ianitor, credentiarius, habet curam arculariae et vietor

Paulus Benyo, emptor, dispensator, oeconomus domus et in pagis

Sacerdotes 10, magistri 2, coadiutores 4: universim 16.

1766

P. Iacobus Wilhelmb, superior, parochus

P. Antonius Engel, professor syntaxis et grammaticae, confessarius templi, regens chori

P. Antonius Nevedi, concionator dominicalis et exhortator quadragesimalis slavonicus, praefectus scholarum, operarius, consultor primus

P. Franciscus Halfinger, concionator dominicalis et exhortator quadragesimalis germanicus, confessarius et praefectus spiritus fratrum, operarius, consultor secundus

P. Franciscus Perger, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, habet curam Montis Calvariae, operarius

P. Ignatius Wagenseil, concionator festivus et catechista germanicus, praeses congregationis Agoniae nationis germanicae, habet curam militaris praesidii et scholarum trivialium nationis germanicae, dat puncta fratribus, operarius

P. Iosephus Labancz, concionator festivus et catechista slavonicus, praeses congregationis Agoniae nationis slavonicae, exhortator quatuor temporum et in festivitibus Domini, habet curam scholarum trivialium nationis slavonicae, operarius

P. Mathias Peller, confessarius domus et templi, operarius

P. Samuel Kratzer, exercet parochialia, habet curam carcerum et hospitalis, confessarius domus, consultor primus

M. Michael Bodenlos, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, historicus domus

M. Michael Trenka, principista, parvista

Coadiutores

David Leeb, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis

Franciscus Bisiach, emptor, dispensator

Ignatius Balogh, cellarius, ianitor, credentiarius

Matthaeus Rauzzi, apothecarius, infirmarius

Paulus Benyo, oeconomus domus et ruralis

Sacerdotes 9, magistri 2, coadiutores 5: universim 16.

1767

P. Iacobus Wilhelmb, superior, parochus

P. Antonius Okolicsani, professor syntaxis et grammaticae, confessarius templi et regens chori

P. Franciscus Xaverius Fankos, concionator festivus et catechista, praeses congregationis Agoniae nationis germanicae, habet curam militaris praesidii et scholarum trivialium nationis germanicae, dat puncta fratribus, operarius

P. Franciscus Perger, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, habet curam Montis Calvariae, operarius

P. Georgius Lieszkovszky, iuvat exercentem parochialia, confessarius templi, operarius

P. Ignatius Wagenseil, concionator dominicalis et exhortator quadragesimalis germanicus, confessarius domus et praefectus spiritus fratrum, operarius, consultor primus

P. Ioannes Gali, catechista slavonicus, exhortator in festivitibus Domini, iuvat exercentem parochialia

P. Iosephus Fastenthaller, concionator dominicalis et exhoratator quadragesimalis slavonicus, operarius, consultor primus

P. Martinus Cervus, concionator festivus slavonicus, praefectus scholarum, praeses congregationis Agoniae, exhortator quatuor temporum, habet curam scholarum trivialium nationis slavonicae, operarius

P. Mathias Peller, confessarius domus et templi, iuvat exercentem parochialia, operarius

P. Samuel Kratzer, exercet parochialis, habet curam carcerum et hospitalis, confessarius domus, operarius, consultor secundus

M. Casparus Caspar, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, historicus domus

M. Ignatius Schwelmer, principista, parvista

Coadiutores

David Leeb, praefectus laneae et lineae supellectilis, sacristanus

Franciscus Wessiakh, emptor, dispensator

Ignatius Balogh, cellarius, ianitor, credentiarius

Paulus Benyo, oekonomus domesticus et ruralis
Sacerdotes 11, magistri 2, coadiutores 4: universim 17.

1768

P. Iacobus Wilhelmb, superior, parochus

P. Adamus Peitzger, concionator dominicalis et exhortator quadragesimalis germanicus, confessarius domus et praefectus spiritus fratrum, operarius, consultor primus

P. Franciscus Perger, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, habet curam Montis Calvariae, operarius

P. Franciscus Xaverius Fankos, concionator festivus et catechista, praeses congregationis Agoniae nationis germanicae, habet curam militaris praesidii et scholarum trivialium nationis germanicae, dat puncta fratribus, operarius

P. Georgius Lieskovszky, iuvat exercentem parochialia, confessarius templi, operarius

P. Ignatius Placsko, concionator festivus slavonicus, praefectus scholarum, praeses congregationis Agoniae, exhortator quatuor temporum, habet curam scholarum trivialium nationis slavonicae, operarius

P. Ioannes Gali, catechista slavonicus, exhortator in festivitibus Domini, iuvat exercentem parochialia

P. Iosephus Fastenthaller, concionator dominicalis et exhortator quadragesimalis slavonicus, operarius, consultor secundus

P. Mathias Peller, confessarius domus et templi, iuvat exercentem parochialia, operarius

P. Samuel Kratzer, exercet parochialia, habet curam carcerum et hospitalis, confessarius domus, operarius, consultor tertius

M. Casparus Caspar, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, historicus domus

M. Franciscus Schubert, syntaxista, grammaticista, regens chori

M. Ioannes Auer, principista, parvista

Coadiutores

David Leeb, praefectus laneae et lineae supellectilis, sacristanus

Franciscus Wessiakh, emptor, dispensator

Ignatius Balogh, cellarius, ianitor, credentiarius

Paulus Benyo, oekonomus domesticus et ruralis

Sacerdotes 10, magistri 3, coadiutores 4: universim 17.

1769

P. Iacobus Wilhelmb, superior, parochus

P. Adamus Peitzger, concionator dominicalis et exhortator quadragesimalis germanicus, confessarius domus, praefectus spiritus fratrum, operarius, consultor secundus

P. Franciscus Perger, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, habet curam Montis Calvariae, operarius

P. Franciscus Pinka, praeses congregationis Agoniae nationis slavonicae et exhortator quatuor temporum, operarius, consultor primus

P. Franciscus Fankos, concionator festivus germanicus, catechista et praeses congregationis nationis germanicae, habet curam militaris praesidii et scholarum trivialium nationis germanicae, dat puncta fratribus, operarius

P. Georgius Lieszkovszky, iuvat exercentem parochialia, confessarius templi, operarius, consultor primus

- P. Ignatius Placsko, concionator festivus slavonicus, praefectus scholarum, habet curam scholarum trivialium nationis slavonicae, operarius
P. Ioannes Gali, catechista slavonicus, exhortator in festivitibus Domini, iuvat exercentem parochialia, operarius
P. Ioannes Baptista Zilagy, concionator dominicalis et exhortator quadragesimalis slavonicus, operarius
P. Mathias Peller, confessarius domus et templi, iuvat exercentem parochialia, operarius
P. Samuel Kratzer, exercet parochialia, habet curam carcerum et hospitalis, confessarius domus, operarius
M. Ioannes Nepomucenus Auer, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, historicus domus
M. Ignatius Schbanyi, syntaxista, grammata, regens chori
M. Ignatius König, principista, parvista

Coadiutores

- David Leeb, praefectus laneae et lineae supellectilis, sacristanus
Ignatius Balogh, cellarius, ianitor, credentiarius
Ioannes Tuchinszki, emptor, dispensator
Paulus Benyo, oeconomus domesticus et ruralis
Sacerdotes 11, magistri 3, coadiutores 4: universim 18.

1770

- P. Iacobus Wilhelmb, superior, parochus
P. Carolus Wagner, praefectus scholarum, consultor primus
P. Franciscus Perger, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, habet curam Montis Calvariae, operarius
P. Franciscus Pinka, praeses congregationis Agoniae nationis slavonicae et exhortator quatuor temporum confessarius domus, operarius, consultor secundus
P. Franciscus Xaverius Fankos, concionator dominicalis et exhortator quadragesimalis germanicus, confessarius domus, praefectus spiritus fratrum, operarius
P. Georgius Lieszkovszky, iuvat exercentem parochialia, confessarius templi, operarius, consultor secundus
P. Ignatius Placsko, concionator festivus slavonicus, habet curam scholarum trivialium nationis slavonicae, operarius
P. Ioannes Baptista Gali, catechista slavonicus, exhortator in festivitibus Domini, iuvat exercentem parochialia, operarius
P. Ioannes Baptista Szilagy, concionator dominicalis et exhortator quadragesimalis slavonicus, operarius
P. Iosephus Martinides, concionator festivus germanicus, catechista et praeses congregationis Agoniae nationis germanicae, habet curam militaris praesidii et scholarum trivialium nationis germanicae, dat puncta fratribus operarius
P. Samuel Kratzer, exercet parochialia, habet curam carcerum et hospitalis, confessarius domus, operarius
M. Georgius Sklenar, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, historicus domus
M. Ignatius Schubanyi, syntaxista, grammata, regens chori
M. Ignatius Budiacs, principista, parvista
David Leeb, praefectus laneae et lineae supellectilis, sacristanus

Ignatius Balogh, emptor, dispensator et cellarius
Iosephus Jenig, ianitor, infirmarius et credentiarius
Paulus Benyo, oeconomus domesticus et ruralis
Sacerdotes 11, magistri 3, coadiutores 4: universim 18.

1771

P. Georgius Macsal, superior, parochus
P. Franciscus Perger, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, habet curam Montis Calvariae, operarius
P. Franciscus Pinka, praeses congregationis Agoniae nationis slavonicae et exhortator quatuor temporum, confessarius domus, operarius, consultor tertius
P. Franciscus Xaverius Abel, concionator dominicalis et exhortator quadragesimalis slavonicus, operarius
P. Franciscus Xaverius Benyovszki, praefectus scholarum, confessarius domus, iuvat exercentem parochialia, operarius, consultor primus
P. Georgius Lieszkovszky, iuvat exercentem parochialia, confessarius templi, operarius, consultor tertius
P. Ioannes Baptista Gali, catechista slavonicus, exhortator in festivitibus Domini, iuvat exercentem parochialia, operarius
P. Ioannes Nepomucenus Bober, concionator festivus et catechista germanicus, praeses congregationis Agoniae nationis germanicae, habet curam militaris praesidii et scholarum trivialium nationis germanicae, operarius
P. Michael Urami, concionator festivus slavonicus habet curam scholarum trivialium nationis slavonicae, iuvat curatorem militaris praesidii, operarius
P. Samuel Kratzer, exercet parochialia, habet curam carcerum et hospitalis, confessarius domus, operarius
P. Samuel Mainx, concionator dominicalis et exhortator quadragesimalis germanicus, praefectus spiritus fratrum, dat puncta iisdem, operarius
M. Ignatius Schubanyi, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, historicus domus
M. Ignatius Budiacs, syntaxista, grammaticus
M. Mathias Risdorffer, principista, parviva, regens chori
Franciscus Geiger, infirmarius, credentiarius
Ignatius Balogh, ianitor, cellarius, emptor, dispensator
Ioannes Krenn, praefectus laneae et lineae supellectilis, sacristanus
Paulus Benyo, oeconomus domesticus et ruralis
Sacerdotes 11, magistri 3, coadiutores 4: universim 18.

1772

P. Georgius Mascal, superior, parochus
P. Antonius Rienzner, concionator dominicalis et exhortator quadragesimalis germanicus, praefectus spiritus fratrum, dat puncta iisdem, operarius
P. Franciscus Xaverius Abel, concionator dominicalis, exhortator quadragesimalis et catechista slavonicus, habet curam Montis Calvariae, operarius
P. Franciscus Xaverius Benyovszki, confessarius domus, operarius, consultor secundus
P. Georgius Lieszkovszki, iuvat exercentem parochialia, operarius

P. Ioannes Baptista Balasi, praeses congregationis Agoniae nationis slavonicae et exhortator quatuor temporum, iuvat exercentem parochialia, operarius
P. Ioannes Nepomucenus Bober, concionator festivus et catechista germanicus, praeses congregationis Agoniae nationis germanicae, habet curam militaris praesidii et scholarum trivialium nationis germanicae, iuvat exercentem parochialia, operarius
P. Ioannes Gali, iuvat exercentem parochialia, exhortator slavonicus in festivitibus Domini, operarius
P. Iosephus Peyerbeck, profesor principiorum et parvorum, regens chori
P. Iosephus Splenyi, confessarius domus, consultor primus
P. Mathias Korponai, professor syntaxis et grammaticae
P. Michael Urami, concionator festivus slavonicus, praefecus scholarum, iuvat exercentem parochialia et curatorem militaris praesidii, habet curam scholarum trivialium nationis slavonicae, operarius
P. Philippus Förder, praefectus spiritus, monitor et examinador candidatorum
P. Samuel Kratzer, exercet parochialia, habet curam carcerum et hospitalis, confessarius domus, operarius
M. Ignatius Kolakovszki, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, historicus domus
Franciscus Geiger, infirmarius, credentiarius
Ignatius Balogh, ianitor, cellarius, emptor, dispensator
Ioannes Kren, praefectus laneae et lineae supellectillis, sacristanus
Ioannes Tuchinszki, oeconomus domesticus et ruralis
Sacerdotes 14, magister 1, coadiutores 4: universim 19.

1773

P. Georgius Macsal, superior, parochus
P. Antonius Nevedi, praefectus scholarum, praeses congregationis Agoniae nationis slavonicae, exhortator quatuor temporum, iuvat exercentem parochialia, operarius
P. Antonius Rienzner, concionator dominicalis, exhortator quadragesimalis germanicus, praefectus spiritus fratrum dat puncta iisdem, operarius
P. Franciscus de Paula Schmid, concionator festivus germanicus et catechista, praeses congregationis Agoniae nationis germanicae, habet curam militaris praesidii et scholarum trivialium nationis germanicae, iuvat exercentem parochialia, operarius
P. Franciscus Xaverius Abel, concionator dominicalis et exhortator quadragesimalis et catechista slavonicus, habet curam Montis Calvariae, operarius
P. Franciscus Xaverius Benyovszki, confessarius domus, operarius, consultor tertius
P. Franciscus Xaverius Walitsek, professor principiorum et parvorum
P. Ioannes Gali, iuvat exercentem parochialia, exhortator slavonicus in festivitibus Domini, operarius
P. Martinus Cervus, concionator festivus slavonicus, iuvat exercentem parochialia et curatorem militaris praesidii, habet curam scholarum trivialium nationis slavonicae, operarius
P. Nicolaus Moder, exercet parochialia, habet curam carcerum et hospitalis, confessarius domus, operarius, consultor primus
P. Philippus Förder, praefectus spiritus, monitor et examinador candidatorum
M. Ignatius Kolakovszki, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, historicus domus

M. Michael Zamaroczi, syntaxista, grammatista
Franciscus Geiger, infirmarius, credentiarius
Ignatius Balogh, ianitor, cellarius, emptor, dispensator
Ioannes Khen, praefectus laneae et lineae supellectilis, sacristanus
Ioannes Tuchinski, oeconomus domesticus et ruralis
Sacerdotes 11, magistri 2, coadiutores 4: universim 17.

**PREDSTAVENIE DOBOVÝCH DOKUMENTOV O LIEČBE
CHOLERY RÍMSKOKATOLÍCKYM KŇAZOM
JÁNOM MORVAYOM POČAS EPIDÉMIE V ROKU
1831 A POPIS LIEČBY CHOLERY NA ZÁKLADE JEHO
ODPORÚČANÍ**

Anton LIŠKA

Presentation of historical documents about treatment of cholera by Roman Catholic priests Jan Morvay during the choleraic epidemic in the year 1831 and description of treatment of cholera based on its recommendations

Main task of the paper is clarify course of choleraic epidemic and also about methods of treatment cholera disease by Roman Catholic priest Jan Morvay in the parish of Tiszababolna in the archbishopric of Eger in the light of two archival documents that haven't yet been inedited. The first of them is a very short booklet „Hodnowerní wípis snadného, a sprobuwaného spôsobu ku zhogeňí wčil panugíceg Mornég Uplawici, aneb gak rečenég Choleri Nemoci“ which are placed in the Literature and Art Archives of the Slovak national library in Martin. The second one is archival document „A' mostan uralkodó Cholerának gyógyítása Egri Megyebéli Tisza-Bábolnai Plébános Morvay János tudósítása szerént“ which are placed in the Archives of Roman Catholic archbishopric in Kosice. Both of them are interesting, because despite of medical contenst of both archival documents was their author not a doctor but Roman Catholic priest. Processing and accesing both archival documents for a laical and specialistic public has contribute to the better knowledge of our national and regional history.

Key words: *John Morvay, cholera, choleraic epidemic, year 1831.*

**Charakteristika dokumentov pojednávajúcich o liečbe cholery
Jánom Morvayom**

V historických fondoch slovenských knižníc a cirkevných archívov sa nachádzajú dva dokumenty, popisujúce liečbu cholery tak, ako ju v roku 1831 prevádzal rímskokatolícky kňaz Ján Morvay v obci Tiszabábolna. Prvým z dokumentov je útla, štrnásťstranová brožúrka s názvom *Hodnowerní wípis snadného, a sprobuwaného spôsobu ku zhogeňí wčil panugíceg Mornég Uplawici, aneb gak rečenég Choleri Nemoci*. Brožúrka bola napísaná švabachom v slovenskom jazyku. Na titulnej strane má vyobraze-

nú rytinu s biblickým motívom Podobenstva o milosrdnom Samaritánovi (Lk 10, 25-37). Vytlačená bola v roku 1831 v Trnave. Rozmery brožúrky sú 182 x 112 milimetrov. V súčasnosti je uložená v *Archíve literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice v Martine, fond Historickej tlače, inv. č. K-3146*. Prepis brožúrky je publikovaný na konci štúdie. Druhým dokumentom je dvojstranová tlačaná úradná listina s názvom *A' mostan uralkodó Cholerának gyógyítása Egri Megyebéli Tisza-Bábolnai Plébános Morvay János tudósítása szerént*, ktorá bola napísaná latinkou v maďarskom jazyku. Listina má rozmery 423 x 243 milimetrov. Na viacerých miestach je poprepichovaná. Nejde pri tom o vandalizmus, ale o ochranné opatrenie, ktoré bolo v priebehu cholerovej epidémie v roku 1831 bežne realizované na úradných dokumentoch a listinách za účelom lepšieho prieniku dymu počas ich dezinfekcie.¹ Predmetná listina je v súčasnosti uložená v *Archíve rímskokatolíckeho arcibiskupstva v Košiciach, fond Košické biskupstvo, Acta vaccinationen et cholera mortum concernentia 1831 – 1878*. Prepis spolu s prekladom tlačenej úradnej listiny je publikovaný na konci štúdie.

Autorom oboch spomenutých dokumentov je rímskokatolícky kňaz Ján Moravy, ktorý pri ich zostavovaní vychádzal z vlastnej skúsenosti s liečbou tohto vysoko infekčného ochorenia ako i z informácií, ktoré nadobudol prostredníctvom novinového článku pojednávajúceho o spôsobe liečby cholery v Rige resp. listu, ktorého obsah popisoval spôsob liečby cholery používaný židovskou komunitou v poľskom Tarnove. Dokumenty vznikli za účelom informovať cirkevných i svetských hodnostárov, kňazov i veriaci ľud o preventívnych opatreniach a spôsoboch liečby cholery, ktoré slávili veľký úspech v rímskokatolíckej farnosti Tiszabábolna. Po obsahovej stránke sú oba dokumenty takmer identické. Rozdiel je iba v tom, že súčasťou brožúrky sú články popisujúce liečbu cholery v Rige resp. Tarnove, ktoré sa v úradnej listine nenachádzajú. Oba predstavované dokumenty vznikli v letných mesiacoch roku 1831.

Doba vzniku dokumentov

Rok 1831 vošiel do dejín Uhorska i celej Európy ako rok smrtiacej cholerovej epidémie. Obyvatelia Uhorska od dávna hromadne zomierali v dôsledku moru, kiahní, týfusu a iných vysoko infekčných och-

1 ADAM, J. Dokumenty k povstaniu r. 1831 v Archíve gréckokatolíckeho biskupstva v Prešove. In *Zborník referátov k východoslovenskému roľníckemu povstaniu z roku 1831*. Mária Kotorová-Jenčová – Peter Šafranko. Vranov nad Topľou : Vlastivedné múzeum Hanušovce nad Topľou, 2007, s. 21.

rení, no cholera až do roku 1831 nepoznali.² Jej domovom bola Ázia, predovšetkým oblasť Indie, kde po stáročia masovo hubila domorodé obyvateľstvo. Do Európy cholera po prvýkrát prenikla až v roku 1830. Ako prvé zasiahla Rusko, odkiaľ sa rýchlo rozšírila do severských štátov, Nemecka a strednej Európy. Do Uhorska prenikla pravdepodobne z Haliče v lete 1831.³ V júli 1831 zachvátila severovýchod krajiny, vrátane východoslovenských žúp, odkiaľ sa v priebehu niekoľkých týždňov rozšírila do zvyšných časti kráľovstva.

Cholera mala veľmi rýchly priebeh a spravidla po niekoľkých dňoch (2 až 5 dní) končila smrťou. Aj v Uhorsku sa veľmi rýchlo šířila a krátko od prepuknutia si vyžiadala veľké množstvo ľudských životov. Najviac postihnutý bol predovšetkým vidiek a príslušníci chudobnejších vrstiev obyvateľstva, žijúci v zlých hygienických podmienkach.⁴ Neznalosť resp. nedodržiavanie základných hygienických návykov ako umývanie rúk, každodenná výmena bielizne, dezinfekcia výkalov, prevárание a dezinfekcia zdrojov pitnej vody a iné, malo pre nich fatálne dôsledky. Cholera sa totiž prenáša prostredníctvom výkalov, v ktorých sa kumulujú choroboplodné zárodky. Z tohto dôvodu sa ľudia nedodržiavajúci základné hygienické zásady veľmi ľahko nakazili. Prvými obeťami cholery sa stávali najmä slabší, podvyživení jedinci, malé deti a starí ľudia. Zle živený, príliš mladý či prestarnutý organizmus oveľa ľahšie podľahne chorobám.⁵

Uhorské úrady sa snažili obmedziť negatívne vplyvy epidémie prostredníctvom zavádzania proticholeroých opatrení, akými boli zákazy konania trhov, jarmokov a bohoslužieb, zákaz navštevovania krčiem

2 KÓNYA, P. Obce okolia Vranova v roľníckom povstaní v r. 1831. In *Zborník referátov k východoslovenskému roľníckemu povstaniu z roku 1831*. Mária Kotorová-Jenčová – Peter Šafranko. Vranov nad Topľou : Vlastivedné múzeum Hanušovce nad Topľou, 2007, s. 15.

3 KÓNYA, P. Skrabské v sedliackom povstaní a revolúcií (1831 – 1849). In *Dejiny Skrabského*. Peter Kónya. Prešov : Lana, 2002, s. 76; CORANIČ, J. Episkopát Gregora Tarkoviča (1816 – 1841) a jeho prínos k organizácii Prešovského gréckokatolíckeho biskupstva. In: *Theologos : teologická revue*, roč. XI, 2009, č. 2, s. 173.

4 KÓNYA, P. Vo víre vojen a sociálnych zápasov (1800 – 1848). In *Dejiny obce Sol'*. Imrich Michnovič. Prešov : L.I.M, 1997, s. 48.

5 MIŠÍKOVÁ, A. Choleroá epidémia na panstve Sztáraiouvcov v lete 1831. In *Zborník referátov k východoslovenskému roľníckemu povstaniu z roku 1831*. Mária Kotorová-Jenčová – Peter Šafranko. Vranov nad Topľou : Vlastivedné múzeum Hanušovce nad Topľou, 2007, s. 29.

a pohostinstiev, osihocovanie, izolácia chorých, pochovávanie chorých v spoločných hrobch, či dezinfekcia zdrojov pitnej vody. Spomenuté opatrenia však prinášali iba mizivé výsledky. Okrem toho v mnohých prípadoch vyvolávali odpor a nevoľu obyvateľstva, a preto uhorské úrady od ich zavádzania radšej upustili.⁶

K vysokej úmrtnosti na cholery v roku 1831 prispela aj tá skutočnosť, že všetky dovtedy známe lieky sa voči cholere ukázali ako neúčinné.⁷ Uhorskí lekári dokonca nepoznali ani pôvodcu ochorenia. Neznámy pôvod choroby zákonite narážal na ťažkosti spojené s poskytovaním účinných liečebných postupov a prostriedkov. „*Kolko na svete doktorov bolo, tolko rozličných prostriedkov predkladal a radil každý z nich.*“⁸ Lekári tak neboli schopní pacientom poskytnúť účinnú lekársku starostlivosť. Za účelom objavenia pôvodcu cholerovej epidémie síce vykonali veľké množstvo pitiev. Úspešní však neboli. Negatívne vyznieva aj ten fakt, že na mnohých miestach Uhorska zostali ľudia kvôli nedostatočnému počtu lekárov a ich strachu z nakazenia, bez akejkolvek odbornej lekárskej pomoci.⁹

Svoj podiel viny na vysokej cholerovej úmrtnosti v roku 1831 nesie aj stoličná vrchnosť a jej úradníci. Stoliční úradníci preto, že neinformovali dostatočne obyvateľov choleroou postihnutých obcí o význame zavádzaných opatrení a ich dodržiavanie si vynucovali pod hrozbou násilia. Vrchnosť zase preto, že v čase najväčšieho výskytu cholery sa vystažovala do bezpečných častí nakazených stolíc a okresov a pospolitý ľud nechala napospas osudu.

Opačným postojom ako svetská vrchnosť sa v tejto bezútešnej situácii prezentovali príslušníci cirkevnej hierarchie (katolíckej i protestantskej), katolícki kňazi i protestantskí farári. Predstavitelia vyššieho uhorského cirkevného kléru (kardináli, arcibiskupi a biskupi) vydávali proticholerové nariadenia a odporúčania, ktoré tlmočili a vysvetľovali prostému ľudu kňazi a farári pôsobiaci v postihnutých farnostiach a matkocirkevných konventoch. Napriek všetkým ťažkostiam a nástrahám, ktoré so sebou cholera prinášala, sa počas celého trvania epidémie s úctou a láskou starali o telesné a duševné blaho svojich veriacich. Slúžili bohoslužby, vysluhovali sviatosť,

6 ROJKO, M. *Kronika Cyrkwy Ewangelické Solanské (1783 – 1855)*. Rkp., s. 141. Vlastivedné múzeum Hanušovce nad Topľou.

7 KÓNYA, P. V sedliackom povstaní a revolúcií (1831 – 1849). In *Dejiny obce Hlinné*. Peter Kónya – Imrich Michnovič. Hlinné : Obecny úrad Hlinné, 2002, s. 43.

8 ROJKO, M. *Kronika Cyrkwy Ewangelické Solanské (1783 – 1855)*. Rkp., s. 140. Vlastivedné múzeum Hanušovce nad Topľou.

9 KÓNYA, P. V sedliackom povstaní a revolúcií (1831 – 1848). In *Dejiny Čierneho nad Topľou*. Peter Kónya. Čierne nad Topľou : Obecny úrad Čierne nad Topľou, 1999, s. 63.

zaopatrovali nemocných, vyprevádzali mŕtvych k poslednému odpočinku. Okrem toho vzdelávali ľud a robili medzi nim osvetovú činnosť, aby sa dokázal brániť proti nákaze. V mnohých prípadoch dokonca suplovali úlohu lekárov a za pomoci prírodných liečiv a bylín sa snažili napomôcť k uzdraveniu svojich nemocných farníkov.

Liečba cholery v roku 1831 podľa odporúčaní Jána Morvaya

Spomedzi kňazov, ktorí sa v roku 1831 starali o svojich farníkoch aj po lekárskej stránke, vyniká Ján Morvay. Tento rímskokatolícky kňaz, pôsobiaci v čase cholery v roku 1831 vo farnosti Tiszabábolna, spadajúcej pod jágerské arcibiskupstvo, vypracoval koncepciu starostlivosti o choleroou nakažených pacientov, ktorou sa riadili rímskokatolícki kňazi nie len v spomenutej arcidiecéze, ale i na celom území dnešného Slovensku.

Prvý prípad cholery sa v Tiszababolne objavil 12. júla 1831.¹⁰ V priebehu niekoľkých hodín od vypuknutia epidémie zomreli v dôsledku tohto vysoko infekčného ochorenia traja obyvatelia obce. U každého z nich sa choroba prejavila silnou triaškou celého tela. Keď Ján Morvay spozoroval rovnaké príznaky u ďalších dvoch obyvateľov obce, rozhodol sa im pomôcť. Obviazal ich teplým zábalom, uložil do postele, dobre pozakrýval, a počas celej liečebnej kúry im podával teplé nápoje. Piť studené tekutiny, predovšetkým však vodu, im zakázal.¹¹ Vďaka tejto starostlivosti obaja postihnutí prežili. Krátko nato sa mu dostal do rúk list istého nemeckého lekára pôsobiaceho v Rusku¹² a tiež novinový článok pojednávajúci o tom, ako liečia cholero

10 MORVAY, J. *Hodnowerní wípis snadného, a sprobuwaného spôsobu ku zhogení wčil panugíceg Mornég Uplawici, aneb gak rečenég Choleri Nemoci*. Trnava, 1831, s. 11.

11 Archív rímskokatolíckeho arcibiskupstva v Košiciach (ARAK), fond Košické biskupstvo (KB), Acta vaccinationen et cholera mortum concernentia 1831 – 1878, A' mostan uralkodó Cholerának gyógyításá Egri Megyebéli Tisza-Bábolnai Plébános Morvay János tudósításá szerént, neočíslované.

12 Obsah listu bol nasledovný: „V Tarnove v Haliči spolčili sa niektorí Židia k pomoci nemocným, ktorí do cholery upadajú: ako náhle sa títo dozvedia, že niekoho niekde táto choroba napadla; idú bez meškania štyria z nich k nemu; trú a drhnú chorého, s flanelovými rukavicami, na celom tele, obzvlášť na pleciah, ramenách, pulzových žilách, chrbtovej kosti, kolenách, päťách atď. s nižšie popísanou močeninou; tak dlho, dokiaľ chorý do silného potu nepríde: a vtedy už mu je spomoženo. Medzi drhnutím ale dáva sa mu častejšie zapíjať balsamový, mäťový alebo harmančekový vývar. Podľa toho liečenia žiaden ešte doposiaľ nezomrel. Močenina ale, s ktorou sa telo trie, takto sa robí: Berie sa páleného vína 1 holba, octu silného vínného 1 žajdlík, šafránu 2 loti, čierneho korenia 2 loti, múky z horčičného semena (farina sinapis) 8 lotov, cesnaku 4 hlavičky: cesnak a šafrán sa na drobno pokrája, korenie sa potľčie, a všetko spolu do jednej fľaše zmiešané močí sa na slnku, alebo na teplom mieste v priebehu 24 hodín: má sa ale častejšie pomiešať, a nakoniec precediť. Tento liek v Tarnove v každom dome

lekári v Rige.¹³ Vďaka nim zistil, že pri zaopatrovaní svojich farníkov postupoval správne. „*Preto bez prestania v kostole, v domoch a na ulici označoval nebezpečné následky prítomnej nemoci: oproti ale aj istotne jej vyhojenie, keď sa pomoc potrebuje: i ako by sa v nej pomáhať malo...*“¹⁴ „*Kto poslušný býva, ani jeden nezomiera: ktorí ale z nerozumnej surovosti poslúchať nechce, alebo keď chorý často stratiac jasné uvažovanie od svojich domácich, bez rozmyslenia studenú vodu dostáva, ani jeden smrti neunikne.*“¹⁵

Dôvody, ktoré viedli Jána Morvaya k tomu, aby prevzal na seba úlohu miestneho lekára a staral sa o cholerau nakazených farníkov, popísal nasledovne: „*...občerstvila ma tá radosť, ktorú som cítil z toho pomyslenia, že Pán Boh, keď nás podľa zásluhy tresce, predsa podáva aj spôsob, a síce istý a bezpečný, s ktorým by sme sa mohli ochrániť od toho, čo v prítomnom trestaní je najťažšie, od smrti totižto: a novej sily dodáva mi to potešenie, že z milosti Božej život blížnych mojich ochraňujem.*“¹⁶

Ján Morvay spozoroval u všetkých pacientov z jeho farnosti tesne pred tým, ako sa u nich naplno prejavila cholera, štyri symptómy. Išlo o bolesti hlavy, ochrnutie rúk alebo nôh, žalúdočné ťažkosti a hnačky.¹⁷ Bolesti hlavy, hnačky, zvracanie, zvieranie pri srdci a kŕče, ako typické prejavy cholerovej nákazy, uvádza vo svojej kronike aj evanjelický farár Matej Rojko.¹⁸ Ak sa u človeka spomenuté symptómy objavili, okamžite ho nechal uložiť

majú prichystaný.“ MORVAY, J. Hodnowerní wípis snadného, a sprobuwaného spôsobu ku zhogeňi wčil panugíceg Mornég Uplawici, aneb gak rečenég Choleri Nemoci. Trnava, 1831, s. 13 – 14.

- 13 Obsah článku bol nasledovný: „*Najistejší, a u mnohých nezdravých veľmi užitoční a odskúšaní nápoj proti cholere je nasledujúci: Dá sa pre chlapa desať kvapiek borovičkového oleja do malého pohára, do ktorého už borovičkové pálené sa nalialo, dobre sa premieša, a vypije. To potenie a škrkanie v bruchu utíši. – Ženským osobám dá sa osem kvapiek, deťom štyri, môže sa tento olej borovičkový aj s harmančekovým alebo z bazového kvetu spraveným teplým nápojom vypiť.*“ MORVAY, J. Hodnowerní wípis snadného, a sprobuwaného spôsobu ku zhogeňi wčil panugíceg Mornég Uplawici, aneb gak rečenég Choleri Nemoci. Trnava, 1831, s. 14.
- 14 ARAK, fond KB, Acta vaccintionen et cholera mortum concernentia 1831 – 1878, A' mostan uralkodó Cholérának gyógyitása Egri Megyebéli Tisza-Bábolnai Plébános Morvay János tudósítása szerént, neočíslované.
- 15 MORVAY, J. Hodnowerní wípis snadného, a sprobuwaného spôsobu ku zhogeňi wčil panugíceg Mornég Uplawici, aneb gak rečenég Choleri Nemoci. Trnava, 1831, s. 5.
- 16 MORVAY, J. Hodnowerní wípis snadného, a sprobuwaného spôsobu ku zhogeňi wčil panugíceg Mornég Uplawici, aneb gak rečenég Choleri Nemoci. Trnava, 1831, s. 7 – 8.
- 17 ARAK, fond KB, Acta vaccintionen et cholera mortum concernentia 1831 – 1878, A' mostan uralkodó Cholérának gyógyitása Egri Megyebéli Tisza-Bábolnai Plébános Morvay János tudósítása szerént, neočíslované.
- 18 ROJKO, M. *Kronika Cyrkwy Ewangelické Solanské (1783 – 1855)*. Rkp., s. 141. Vlastivedné múzeum Hanušovce nad Topľou.

do teplej postele, pozakrýval perinou a kožušinami a to tak precízne, že neprikrytý ponechal jedine nos, „...aby vonkajšie povetrie naskzrke k nemu nedosiahlo...“.¹⁹ Počas kúri prikladal pacientom medzi dvojce šiat a na žalúdok obklad, ktorý vyrábala tak, že posekanú vňať z mäty kučeravej, paliny abrotanovej, saturejky záhradnej, šalvie lekárskej a slezu nízkeho zalial horúcou vodou. Okrem toho im natieral boky horúcim vínom. Ako nápoj im podával horúci čaj z kvetov čiernej bázy, harmančeka pravého alebo mäty polejovej a vývar z jačmeňa. Keď sa chorým vrátila chuť do jedla, uvaril im teplú polievku, resp. podával jačmenný vývar.²⁰ Po prekonaní horúčky ich naďalej nechal ležať v posteli, tentokrát zakrytých dvoma plachtami, aby sa potili, pričom im stále menil prepotené oblečenie za suché. Vstať z postele im dovolil až vtedy, keď prepotili aj plachty, ktorými boli poprikryvaní. Museli však ostať dobre naobliekaní. Naďalej mali konzumovať iba polievku. Okrem teplého čaju im v tomto štádiu liečenia povolil piť aj malé množstvo vína. Týmto spôsobom mnohí „...nemocní, ktorí ráno onezdraveli, večer už po izbe chodili.“²¹

Našli sa však i takí pacienti, ktorých choroba zasiahla vážnejšie a vyššie spomenutá liečebná kúra im nezaberala. V takýchto prípadoch naordinoval pacientom namiesto potenia v posteli naparovanie alebo kúpanie. Naparovanie vykonával Ján Morvay dvoma spôsobmi. Prvý spôsob mal nasledujúci priebeh: Chorého posadil do vane na malú drevenú stoličku. Na dno vane položil dve až tri rozpálené tehly, na ktoré lial v pomere 1:1 ocot a pálenku. Následne nato pozakrýval pacienta s perinami, tkanými kobercami alebo kožušinami. Ukladanie rozpálených tehál a ich polievanie octom a pálenkou opakoval dotedy, kým sa chorý nezačal potiť. Druhý spôsob naparovania prebiehal nasledovne: Do vane položil dve stoličky. Vyššiu, na ktorú posadil starostlivo pozakrývaného pacienta a nižšiu, na ktorú položil pacientove nohy. Potom do vane začal liať vriacu tekutinu zloženú z horúcej vody a zaparených mladých výhonkov agátu.²² Okrem naparovania využíval Ján Morvay pri liečbe ťažších choleroých stavov aj bylinný kúpeľ, prípadne kúpeľ z mladých agátových výhonkov. Hlavným zmyslom celej tejto

19 MORVAY, J. *Hodnowerní wípis snadného, a sprobuaného spôsobu ku zhogeňí wčil panugíceg Mornég Uplawici, aneb gak rečenég Choleri Nemoci*. Trnava, 1831, s. 5.

20 ARAK, fond KB, Acta vaccintionen et cholera mortum concernentia 1831 – 1878, A' mostan uralkodó Choleraanak gyógyitása Egri Megyebéli Tisza-Bábolnai Plébános Morvay János tudósitása szerént, neočíslované.

21 MORVAY, J. *Hodnowerní wípis snadného, a sprobuaného spôsobu ku zhogeňí wčil panugíceg Mornég Uplawici, aneb gak rečenég Choleri Nemoci*. Trnava, 1831, s. 7.

22 MORVAY, J. *Hodnowerní wípis snadného, a sprobuaného spôsobu ku zhogeňí wčil panugíceg Mornég Uplawici, aneb gak rečenég Choleri Nemoci*. Trnava, 1831, s. 10.

naparovacej resp. kúpeľovej kúry bolo vyvolať u chorých potenie. Keď sa to podarilo a pacienti sa dostatočne spotili, nechal ich poriadne poutierať, obliecť do čistých suchých šiat, uložiť do postele a prikázal im na žalúdok prikladať bylinný zábal z mäty kučeravej, paliny abrotanovej, saturejky záhradnej, šalvie lekárskej a slezu nízkeho.²³ V prípade, že sa u pacientov objavili kŕče, vydrhol im nohy, ruky, prípade i celé telo roztokom, ktorý pripravil zmiešaním rovnakého pomeru vínného octu a pálenky. Podobne ako u ľahších pacientov, aj tým ťažšie postihnutým dával, na zastavenie zvracania a hnačiek, piť horúci mäťový nápoj. Proti smädu im podával teplý jačmenný vývar. „*Na tento spôsob i takých [...] uzdravil, o ktorých už ani nádeje [...] nemal.*“²⁴

Aby sám seba ochránil pred nákazou, po každej návšteve choleroou nakaženého pacienta si dôkladne vydezinfikoval ruky chlóróm. Neskôr zamenil chlór za ocot, ktorý používal tak na umývanie rúk, ako i na rúško, ktorým si zakrýval tvár. Pravidelne raňajkoval, striedmo jedol a pil. Každé ráno sa mierne spotil. Z času na čas si spravil liečivý kúpeľ. Najviac zo všetkého sa chránil žalúdočných ťažkostí a „...*návratu potivosti do tela.*“²⁵

Pri tejto bohumilej činnosti pomáhali Jánovi Morvayovi dve ženy, ktoré sám najal a naučil ich, ako majú postupovať pri starostlivosti o chorých. Za každého pacienta, ktorého vyliečili, im vyplácal po 8 grošov. Ak však pacient zomrel, nedostali nič. Za usilovnosť im prisľúbil i dve merice²⁶ žita. Úlohou žien, okrem starostlivosti o chorých, bolo aj nahlasovanie nových cholerových prípadov. V obci totiž nebolo možné zriadiť nemocnicu pre choleroou nakazených pacientov, preto bolo dôležité každodenne monitorovať všetky obecné domácnosti a v prípade objavenia nového prípadu okamžite zahájiť lekársku starostlivosť.

V priebehu troch týždňov od vypuknutia epidémie (12. júl – 3. august) sa v obci nakazilo 120 ľudí, z ktorých 21 domácich a jeden cudzinec zomreli a 98 sa uzdravilo. Najčastejšími príčinami úmrtia boli podľa Jána Morvaya absencia potrebnej zdravotnej starostlivosti a neuposlušnosť preventív-

23 ARAK, fond KB, Acta vaccintionen et cholera mortum concernentia 1831 – 1878, A' mostan uralkodó Choleraanak gyógyitása Egri Megyebéli Tisza-Bábolnai Plébános Morvay János tudósitása szerént, neočíslované.

24 MORVAY, J. *Hodnowerní wípis snadného, a sprobuwaného spôsobu ku zhogeňi wčil panugíceg Mornég Uplawici, aneb gak řečenég Choleri Nemoci*. Trnava, 1831, s. 11.

25 ARAK, fond KB, Acta vaccintionen et cholera mortum concernentia 1831 – 1878, A' mostan uralkodó Choleraanak gyógyitása Egri Megyebéli Tisza-Bábolnai Plébános Morvay János tudósitása szerént, neočíslované.

26 Stará uhorská jednotka objemu, platná v 1. polovici 19. storočia. Jedna merica (okov) = 0,053 332 544 m³. Slovenské jednotky. In *Converter*. [online]. [cit. 2012-03-26]. Dostupné na internete: <<http://www.converter.cz/slovenske-jednotky.htm>>

ných odporúčaní týkajúcich sa zákazu požívania studených nápojov a odkrývania chorých počas potenia.²⁷

Prepis brožúrky *Hodnowerní wípis snadného, a sprobuwaného spôsobu ku zhogeňí wčil panugíceg Mornég Uplawici, aneb gak rečenég Choleri Nemoci*²⁸

Keď nevoľná Osada naša do veľmi veľkého Nebezpečenstva skrze strašlivú včilajšú nemoc prišla; nemôžem dosť ďakovať Bohu všemohúcemu, že hneď k jej Zhojeňí, skrz Probuwání, Spósob sem naleznu. – Čím nebezpečnejšia jest táto nemoc, tím snadnejšie jest jéj zhojeňí: a jako chitro usmrcuje bez Pomáháňa; tak chitro opúšća Memocného skrze Léčeňí: jako pod istím umíra ten, na kterého Nemoc táto silnejšej napadá, jestli sa mu nepomáha; tak istotně skusujem, jako dve a dve sú štiri, že aňi jeden v néj neumre, nech len sprosté, a lahké moje Léki potrebuje; ale né ináč, krem keď Nemocní bude trpezliví, a tí, kteří sú pri nem, budú opaterní.

Keď už trá zretelně náhlím Spósobom boli zemreli, a Vidéckí Pán Služní pre Zastaveňí Préchodu prez Ĺisu sem prijdúci, bol vihlásil, že nebezpečná Nemoc je přítomná, hneď začal sem rozvažovať Spósob Nemoci tích troch prvích umrlích: a poňeváč táto Nemoc z náhla Ĺelo prechladuje; jako zas dva Luďé ze Znameňím podobnej Nemoci jako predešlí onemocnevali; mislíce, že bez toho umret musá, a že bárs jim nespomôžem, aspoň jím neuškodím; na Próbu umíňil sem jích rezehrát: - dal sem jich teda zložit do Postele, jich dobre pozakrívát, Nápoj těš teplí sem jim dával; Vodu ale piť zakázal. Tak šťastlivé bolo toto moje Probuwání, že obadva títo moji Luďé (to bolo Ščašti, že obadva boli poslušní) skoro vizdraveli.

Abi sem tehdi bídním Blížňím mojím pomohel; nebo aňi žit bi sem nechcel jediňe sám pre seba; oddal sem sa na Lekáreňí: tím více k tomu osmelení, že nezadlho istého nemeckého Lekára z Russkéj Zemi Prátelovi svému písaní List k Rukám ním prišel; těš jako v Ríge zachádzajú z Nemocními v Novinách sem čítal: s tíchto poznal sem, že ne zle sem začal Lekáreňí: – preto bez Prestáňí v Koste, v Domo, a na Ulici oznamoval sem nebezpečné Následki přítomnej Nemoci: oproti ale ai istotně jéj vihojeňí, keď sa Pomoc potrebuje: i jako bi sa v néj pomáhať malo, moje malé Stádo sem vinaučil. Kterí poslušní býva aňi jedej neumírá: kteří ale z nerozumnéj Su-

27 ARAK, fond KB, Acta vaccinationis et cholerae mortuum concernentia 1831 – 1878, A' mostan uralkodó Choleraanak gyógyítására Egri Megyebéli Tisza-Bábolnai Plébános Morvay János tudósítására szerént, neočíslované.

28 Archíve literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice v Martine, fond Historickéj tlače, inv. č. K-3146, Hodnowerní wípis snadného, a sprobuwaného spôsobu ku zhogeňí wčil panugíceg Mornég Uplawici, aneb gak rečenég Choleri Nemoci.

rovosti sposlúchať nechce, alebo keď Nemonci v Pamaťi oslabení od svich Domácich, z nemiselného mordárskeho Polutováňa, studenú vodu dostáva, aňi jeden Smrti neuchádzá.

Spůsob Léčěná tuto jest ten:

Od toho Času jako Nemoc táto prišla, jest Lud vinaučení, a i každý Děň sa vinaučuje, po jakích Znakoch sa poznať může, že nebezpečná Nemoc na Človeka sa blíží. Keď nekdo Závrat Hlavi dostává, aneb Ruki, Nohi, mu klesnú, Oškliveňi v Žaludku, Žráňi v Bruchu, a na Stolicu Núteňi cítiť začíná; hñeď v tom Okamžeňi bez všekého Odkladáňi má lehnúť. – Dávám Nemocného do tepléj Posteli uložit, z Duchnámá, Kožuchmi, Pokrovci poprikrívať, tak abi venkajše Povetri naskrze k nemu nedosáhlo; len Nos zostává nezakriti; i Hlavu mu zakriť dávám: spolu ale jak náhle Nemocní lehne, dávám posekať kučeraví Balšan (Herba Mentae), Božé Drevko (Herba Abrotani), Sotrajku, ináč Štubrik (Herba Satureiae), Šalviu (Herba Salviae), Slez ňíski, kteří na Cestách róštne (Malva minor), a títo Zelini z Vodu upariť, a medzi dve Šatki položit; potom jeden Bok Nemocného z horúcim Vínom pomáčať, a Šatki s predmenovaními Zelinámi dobre teplé chitro na Žaludek priložit, a privázať; a znovu dobre ho poprikrívať. I Nápoj téš hñeď prichistať dávám, totižto Balšan, aneb Kbezoví Kvet (Flores Sambuci), aneb Kvet Hermánkoví (Flores Chamomillae vulgaris) z vrelú vodu zalét, a toto teplé často dávám piť Nemocnému. – Keď Balšan sa mi bol minul, brávám včil na místo neho Zelinu Polajkovú (Herba Pulegii) která na Lúkách hojňe sa nachádzá. – Keď smadnúť začíná Nemocní, dávám variť Jačmen, a tú Vodu teplú mu podávať. Jestli Chuť k Jedlu dostává; dávám mu teplú Polevku; ale i na túto jačmenú Vodu piť. (Keď Nemocní tú prvnú Horúčost podstúpil, která túto Nemoc obehnať má, potom bárs ešče ai v Horúčostí postavení, zakriti zostává; pozatím už říchši a pokojnejši bívá: to na mnohich, pri nich bivši, sem skusil.) Keď Nemocní sa vipotil dávám naňho klásť čistú suchú Šatu. Bárs ale už i lepšej sa cíti, Obvázaňi predca zložit nedopúščať; ale znovu teplé mu priložit dávám; a z dvoma Plachtámi, až po Krk ho zakriť, abi náhlé Premeneňi sa nestalo: jestli ešče i pod Plachtámi ustavičňe sa poťi Nemocní; velmi dobré bívá Znameňi. Potom dopúščať mu stať; ale dobre teplo sa oblécť: a keď Polevku jí; dovolujem mu máličko Vína piť. Na tento Spůsob mnohí moji Nemocní, kteří Ráno onezdraveli, večer už po Izbe chodili.

Keď Človek obecní Lud chce namluviť, abi si lehli čím náhle sa zle cíťá, musí jich ustavičňe prosiť, a napomínať: mňa už ai Prsá bolá; nebo hlúpi

Lud velmi řaško múdru Raddu přijímá. Dá za tri Tídne od Rána do Večera z Domu do Domu sem chođil (poňeváč tuto Špitál ustanovit' bolo nemožne) pohlédal sem na jejích Ruki a Nohi bez všeckáj Bázne, na toľko, že pre mnohé Chodeňi, a Hovoreňi sem i oslabnul: ale občerstvila ma tá Radost', kterou sem cítil s toho Pomišleňá, že Pán Boh, keď nás podla Zásluhi tresce, predca podává i Spůsob, a síce istí a bezpeční, s kterím bi sme sa mohli ochráňit' od toho, čo v přítomném Trestáňi je najřašše, od Smrti totižto: a nový Sili dodává mi to Pořešeni, že z Milosti bozkěj Život Bližních mojích ochranujem. Pri tomto ale abi sem nebol opovázřliví, a keď druhých Život ochráňit' chcem, sám svoj sem nestrařil; nebo neňi sem hoden, abi Pán Boh na mře Zázrak čiňil: najal sem dve Ženi, naučil jich jako já z Nemocními zachádzám, a prislúbil sem jim, že koľkokoľvek Nemocních skrz jejích Opatrováňi vizdravují, za každého obidve 8 Groši dostanú; jestli bi ale zemrel Nemocní, za takého ništ neobřzá: a jestli budú usilovné, za jejích usilovnost' dve Merice Žita sem jím prislúbil. Potřebné bolo, abi sem túto Obetu pre Verících mojích učiňil; nebo poňeváč s Počátku té Domi sa zavírali, v kterích Nemocní sa nachádzal; preto mnohí bojíce sa toho, sa skovávali, a neskoro sa mohlo zvedat' o Nemocném; s téj Příčini vatřá Práca u Ustáváňi bola potřebná, abi sa takí vihojit' mohli: dve ale této Ženi bedlivé a pozorné ve Vihledáváňi skovaních Nemocních bívali. – Abi sem Lud nakloňil, abi čím skórej svích Nemocních oznamovali; keď už jejích Počet velmi sa bol rozmnožil, poprosil sem Pána Komissára, abi budúcne řádné Varti k domom neustanovil; nebo že vác škodá, nežli osožá: ale aňi Ludé bi už neboli stačili k vartováňu: spolu ale dal sem vikopař dve Jami s tím Oznámeňim, že kterého Nemocného hřeď neopovedá, aneb kterí bi pri Léčeňu bol neposlušní; takého hřeď čím zemre, dám zahrabař. A takto sa mi nejako poščas-tilo ze sprostím Ludom.

Nachádzajú sa ale i takí Nemocní, na kterích Nemoc tuhřej napadá: s tímto řeš práve tak zachádzám, jako viřej sem vipísal. Jestli ale tímto Spůsobom neňi mořne jích do Potu chitro privést; dávám nekterích parit', nekterích kúpař. Pareňi takto dám robiř: dávám do Izbi doněšt Zvarák (zvarací Šáf), do neho na malú nejakú Stoličku Nemocného posadit'; vedle neho na dno Zvaráka, dve, tri rozhorúcené Ťehli položit'; na této Ocet, a Pálené v jednakěj Míre zmiřané, nalét; a Nemocného chitro z Duchnámí, neb Pokrovcí až po Krk popokřívář: toto Kladeňi rozhorúceních Ťehel, a Poléváňi tak dlho sa opakuvává, dokáď Nemocní do Potu neprichádzá: vtedi ho dávám utřet', do teplích Šat oblect', do Postele položit' ale ai spolu viřej spomenutými pareními Zeninámí ho obvázat'. Móže sa Pareňi ai takto učiňit': zele-né Virostlini Stromu Agáčového posekané, vará sa ve Vode, a tá Voda vrelá

vileje sa do Zvaradla; do nútra klade sa jedna malá Stolička aneb Šamlík, na ktorú Nemocní Nohi položí, abi si jích ve vreléj Vode neobaril; druhá ale viššá, na ktorú bívá posadení, a dobre poprikrívání, abi para do Potu ho privédla. – Skusil sem, že ai Kúpel s tíchtu Agáčovým Virostlinek ve vode uvařeních prichistaní, velmi jest užiteční: kteří včil najvác robiť dávám; pretím ale sme z vonavích Zelinek Kúpel chistávali: – i v teplém Kúpeli má sa dobre pozakrívát Nemocní. Jestli Krč trápi Nemocného, dávám mu drhnuť Ruki, a Nohi, ano někedi ai celé Ťelo, z gafrovím Pálením, a Octom v jednakéj Míre zmíšaním. I tímto řaššej Nemocním dávám piť teplú vodu s kučeravého Balšanu, dotád, dokad' Núteňi k Vracání, neb Bežání Brucha neprestává; ništ nedbájice, bárs ai ten Balšanoví Zvar Nemocní vivráťi; keď sa Žaludek zehreje, zostane v nom. Keď smadne, dáva sa mu podobne piť teplá jačmená Voda; a aňi višej vipisané Obvázání sa nedanedbává. – Na tento Spůsob i takich sem uzdravil, o kterích už aňi Nádeje sem nemal.

V Ťisánskéj Bábolnej strhla sa táto Nemoc Ďňa 12. Červenca (Julii), a po dñes, na kolko vím, 120 bolo Nemocních: s tíchtu 21 zdejších, a jeden prespolní, zemreli: trom prvím kteří zemreli, sa nepomáhalo: ostatní, ze Stránki netrpelivé Děti, pri neopaterních Matkách umreli; ze Stránki neposlušní Starší: najvatšá Příčina Smrti bola Neopaternost; keď Nemocním sa odekřit dopúšťali, a na jejich Žádost vodu, ano ai Led jim podávali. Můžem povedeť na moje Svedomi, že keďbi Raddu mojů boli zachovávali, aňi trá bi neboli zemreli. Tak teda 98 sa jích uzdravilo. – Sú ale tēs ai takí, kteří keď onemocneli, vedíce čo bi bolo treba činiť, bez všeckého Oznámeňi, do Pošte sa položili, k Potu si dopomohli, i ostatné všecko činili, a ozdraveli.

Čo mňa sa dotíká, s Počátku v štiroch Meščekoch Chlor sem nosíval; ale pozatím sem ho odhodil. Včil někedi Ruki Octom umívám, najvácej ale Ručník s ním si namáčám: pred tím, prv nežli táto Nemoc panuvať začala, neprám sem frištikuvával, včil ale nezanedbávám: často sa do Šati premeňit neprenechávám: někedi sa kúpám; mírne jím, a pijem: nadevšecko ale chráním sa od Prechlaďná Žaludka, a abi Pot spátki do Ťela sa mi nevrzil: iné žádné Praeservativum posavad' sem nepotrebuval: i včil ešče často Nemocních navščivujem, prehlédám, a predca Chvála Bohu uplñe zdraví sem.

Prosím jedného každého, abi této moje Rádki neposůdili, jako bich s nimi Chválu hledať míñil: jeđiñe sinovská Dóvernost, a pokorná Uctívost, kterou naproti Jeho Excellencii Pánu Patriarchovi Arci-Biskupovi najviššému Pastírovi a Otcovi našému mám, a Láska, s kterou Bližním mojím pomařať sa usilujem, osmeluje mňa, abi sem sprostím, a uprimním Srdcom Vípis tento na Svetlo vidal. Medzitím a.t.d. V Ťisánskéj Bábolnej Ďňa 3. Sřpna (Augusti) 1831. Morvay Ján Ťisánsko Bábolnanskí Kňaz.

Iní podobní Spůsob, z istého hodnoverného Listu.

V Tarnove v Galícii spolčili sa nekerí Židí k Pomoci Nemocních, kerí do Cholery upadajú: jak náhle sa títo zvedá, že na nekohe nekďi táto Nemoc napadla; idú bez Meškáná štirá s nich k nemu; trú a drhnú Nemocného, s Flanelovímo Rukavicámi, na celém Ĺele, obzvláštne na Plecách, Rame-nách, pulzovích Žilách, Chrptovéj Kostí, Kolenách, Patách, a.t.d. z nížej doloženú Močěninu; tak dlhom dosáď Nemocní do silného Potu nepríjďe: a vtedi už mu je spomoženo. Medzi Drhnutím ale dáva sa mu častejšej zapí-jať Balšanová neb Mátová Varenina, anebožto Herbaté. Podla tohto Léčeňá žáden ešče posaváď neumrel. Močěnina ale, s kerú sa Ĺelo tre, takto sa robí:

Bere sa Páleného víného 1 Holda.

Octu silného víného 1 Žajdlík.

Gáfru 2 Loti.

Čěrného Koreňá 2 Loti.

Múki Semena Horčičného (farina sinapis) 8 Lotov.

Cesneku 4 Hlavički:

Cesnek a Gáfer sa na drobno pokrájá, Koreňí sa potlče, a všeco spolu do jednéj Flaški zmíšané, močí sa na Slunku, aneb na teplém Míste za 24 Hoďíň: má sa ale častejšej pomíšať, a naposledi precedíť. Tento Léek v Tar-nove v každém Dome majú prichistaní.

Najistejší, a u mnohích Nezdravích veľmi užitečni a sprobuvání
Nápoj proti Cholery je nasledující:

Dajú sa pre Chlapa desať Kvapki Borovičkového Oleja do Rozolišového malého Pohára, do kerého už borovičkové Pálené sa nalálo, dobre sa zmíša, a vipije. To žene k Potu, a Žráňi v Bruchu utíši. – Ženskím Osobám dajú sa osem Kvapki, Ĺetom štiri, móže sa tento Olej Borovičkoví ai s hermánkové-ho aneb gbezového Kvetu spravením teplím Nápojem vipíť.

**Prepis dokumentu A' mostan uralkodó Cholerának gyógyítása
Egri Megyebéli Tisza-Bábolnai Plébános Morvay János tudósítása
szerént²⁹**

Veszedelmes állapotra jutván szegény Helségünk, elegendő hálát nem adhatok a' Mindenhatónak, hogy azonnal e' mostani rémitő nyavalyának orvoslását próbatételem által eltaláltam. – Minekutánna már hárman igen szembetűnőképpenn hirtelen meg haltak, azonnal gondolóra vettem azok betegségének jeleit. Tapasztalván hogy a' nyavalya hirtelen hidegít, a' mint két ember ismét az előbbeniek betezségének jeleivel roszszul lett, próbául, gondolván: ezeret megítteni kell, le fektettem ágyba a' beteget, jól betakartattam, be köttem melegítő kötéssel, meleg italt adattam nékiek, a' vizet pedig tilalmaztam. Olly szerentsés volt Isten kegyelméből ezen próbatételem, hogy mind a' két emberem mivel szó fogadó volt, tsak hamar lábra állott.

Hogy szegény embertársaimon segítsek, hozzá láttam az orvosláshoz, annál inkább néki bátorodván, hogy nem sokára egy Német országi orvosnak Muszka országból atyafiaihoz irtt levelének fordítása kezemhez jutott; ismét Rigában mint bántak a' betegekkei? az ujságban olvastam. Ezekből kitesztet, hogy nem roszszul kezdettem a' gyógyítást, azért is, úton, útfélen, templomban, szünet nélkül hirdetem e' jelenvaló nyavalyának veszedelmes következését, de ellenben annak lehető eltávoztatását ha orvoslatik. Miképpen kell orvosolni? arra is kiseded nyájamat meg tatítottam. A' ki szófogadó, egy sem hal meg, a' ki pedig durva tudatlanságában meg általkodik, vagy mint beteg elvesztvén sokszor elméjének helyes élését, a' környűl állóktól gondatlanul, gyikoló szánakozásból hideg vizet kap, a' halált egy sem kerűli el.

A' gyógyításnak általam gyakorlott módja ez: megvan a' nép még a' nyavalya elérkezésének idejétől tanítva, és naponként taníttatik: mi jele-
nésekből lehet észre venni a' veszedelmes nyavalyát közelgetni az emberre? Ha valakinek főszédűlése, vagy kéz, láb-ellankadása, gyomor-émelgése, vagy has-menése kezdődik, azonnal halasztás nélkül feküdjön le. A' beteget meleg ágyba lefektetem dunnákkal, bundákkal betakartatom, hogy legkissebb mértékben sem juthasson hozzá külső levegő, egyedül az órra marad takaratlan, a' fejére is ruhát tétetek. Egyszer' smind a' mint a' beteg le fekszik, illyen kötést készíttetek: Fodormenthát,^{30*)} Istenfát, Borsikát,

29 ARAK, fond KB, Acta vaccinationen et cholera mortum concernentia 1831 – 1878, A' mostan uralkodó Cholerának gyógyítása Egri Megyebéli Tisza-Bábolnai Plébános Morvay János tudósítása szerént, neočíslované.

30 * Fodormentha: herba Menthae crispae; - Istenfa: herba Abrotani; - Borsika: herba Saturea; - Sály: herba Salviae; - Úton termő mályva: folia malvae vulgaris; - Bodza

Zsálát-Utón termő Mályvát öszvevagdaltatok, ezt megforróztatom vízzel, azután két ruha közé tétetem az öszvevagdaltt fűveket, és a ruhának egyik oldalát forró borral locsoltatom meg, és jó melegen a beteg gyomrára köttem, frissen és jól betakartatom, ismét italt-is mindjárt készítettetek – fodormenthát vagy bodza virágot vagy szegfű virágot forróztatok, és ezt gyakran melegen adatom a betegnek. Minekutánna a fodormentha elfogyott, helyette használtam a csomborfűvet, melly a réteken bővségessen találhatik. Ha szomjúhozni kezd a beteg, aprát főzetek, és ennek levét melegen adatom neki, ha éheznek, meleg levest főzetek és adatok, de italúl erre is árpa levét. Midőn a beteg a nyavalyát elkergető forróságon keresztül esik, ámbár forróságban marad a takarók alatt, még is csendes tőrèssel szenved; ezt többeken, mellettek lévén tapasztaltam. Izzadás közben száraz tiszta ruhát adatok a betegre, ha jobban kezd is lenni a beteg a kötést nem engedem le venni, sőt ujjíttatom melegen, és két lepedővel takartatom egész nyakig hogy hirtelen átváltozás ne történjen. Ha a lepedő alatt is folyvást izzad a beteg, igen jó jel. Azután engedem felkelni, de téli módon öltöztetem, ekkor ha meleg levest eszik, engedek egy kevés bort inni. E mód szerént sok betegem, ha rosszszúl lett reggel, estve már feljárt a házban.

De találattnak olly betegek is, kiket a nyavalya súlyosabban meg lep. Ezekkel szinte úgy bánok mint fellyebb íram. Ha azon módon hamarjában nem lehet meleg izzadásra hozni, némellyeket párgoltatom, némellyeket fürdetem. A párgolást ekkép tétetem: Lugzót vitetvén be a házba, a beteget a lugzóba tett kis székre ültetem, melléje a lugzó fenekére két három tüzes téglát, ezekre egyenlő mértékre vegyített eczet és pálinkát öntetek, és azonnal egész nyakig dunnákkal vagy bundákkal betakartatom a beteget; mind addig ismételtetem a tüzes téglák berakását és locsolását, még a beteg izzadásra nem jó, akkor meg törültetem, melegen tiszta ruhát adatok reá, ágyba fektetem, de kötést is mindjárt téteket reá. A párgolást ekkép is lehet tenni: ágáczfa növéseket kell vagdaltatni, vízben megfőzni, és forrón a lugzó edénybe tölteni, beléje egy kis széket, mellyre a beteget a lábát teszi, hogy a forró vizet ne érje, egy másik magasabb széket is, melyre a beteg ül, és jól körül takartatik, hogy a pára a beteget izzadásra hozza; igen hasznosnak tapasztaltam ezen ágáczfa növényekkel forralt vízből készítettett fürdőt. – Leg inkább gyakoroltatom ezt most, ez előtt pedig szagos fűvekből készítettett fürdőt gyakoroltam; szinte a meleg fürdőben is bé takartatik a beteg, a ki ha görcsöket érez egyenlően vegyített Kánforos etzet és pálinkával dörgöltetem a kezeket a lábakat, sőt néha az egész testét is annak kit

virág: Flores Sambuci; - Szegfű virág: Flores Chamomillae vulgaris; - Csomborfű: Herba Pulegii.

ell erőtlenit a' nyavalya. A' nehezebb betegekkel is a' meleg Fodormentha herbathét itatom, még csak a' hányásra való erőltetés vagy hasmenés el nem áll, semmitsem gondolván azzal, ha a' Fodormentha herbathét kivetik is, mert ha a' gyomor felmelegszik megmarad benne; szomjúságban szinte a' főt árpa le szolgál italúl melegen, a' kötés sem marad el. Valóban e' bánással ollyanokat állítottam lábra, a' kikről már reménységem nem volt.

Tisza Bábolnán Junius 25-kén ütött ki e' nyavalya, és mai napig tudtom szerént 120 volt e' betegségben, ezek közül 21. ide való, 1. idegen halt meg. A' meghaltak közül a' három első nem orvosoltatott, a' többiek részszerént türehtelen gyermekek gondatlan anyák mellől haltak meg, részszerént szófogadatlan öregek. Legfőbb oka haláloknak volt a' gondviseletlenség, midőn a' beteget kitakaródzni engedték, és kérésekre vizet, sótt még jeget is nyujtottak nékiek. Így tehát 98. lettek jobban. Vannak ollyanok is, kik annélkül hogy hirt adtak volna, tudván mit kell cselekedni, lefeküdtek, izzasztották magokat, a' többit is tellyesítették és jobban lettek.

Hogy a' köznépet a' jókori lefekvésre serkentse az ember, szüntelen kérni és inteni kell. Én három hét alatt reggeltől fogva estvélyig egyik házból ki, másikba bejárokaltam (mert itt Kórházat rendelni lehetetlen volt). Nézegetem kezeiket, lábaikat, minden rettegés nélkül. Mind e' mellett, ne hogy vakmerőnek lenni látszassak, és midőn más életét fenntartom, a' magamét elveszítsem, két Aszszonyt fogadtam, meg tanítottam őket a' betekekkel való saját bánás módomra: ígervén hogy valahány beteg szorgalmatosságok által felgyógyúl, ketten nyólcz garast kapnak mindegyikért, ha pedig meghal a' beteg, azért semmit sem; ha szorgalmatosak lesznek, szorgalmatosságokért kettőjöknek két köből búzát is ígértem, mert minthogy először zár alá tétetett a' ház mellyben beteg találtatott, sokan félelemből el bujták, és későn lehetett meg tundi a' beteget, inelly miatt nagyobb fáradsággal ment véghez a' gyógyítás, de ezen két Aszszony szemeskedett az elbujt betegek felkeresésében.

A' mi engem' illet; eleinte négy zacskóban Chlórtt hordoztam, de utóbb félretettem. Most néha kezemet etzettel meg mosom, és ezt a' kendőmbé is szoktam tölteni. Et előtt, még e' nyavalya nem uralkodott, fölöstökömözni reggel nem szoktam, de most el nem mulasztom. Gyakran izzadásba hozom magamat reggel az ágyban, csak mértékletesen, ha nappal izzadok, fehér ruhámat változtatni el nem mulasztom, néha fürdök, mértékletesen eszek ' s iszok, leg inkább a' gyomor áthütéstől és az izzadságnak a' testbe vissza menésétől őrzöm magamat. Egyébb semmi praeservativummal sem éltem ekkoráig, a' betegeteket gyakran látogatam ' s nézegetem és még is hálá Is-

tennek leg kissebb bajom sintsen egésségemre nézve. – Tisza-Bábolnán 3. August. 1831.

Preklad dokumentu *A mostan uralkodó Cholerának gyógyítása Egri Megyebéli Tisza-Bábolnai Plébános Morvay János tudósítása szerént*

Po tom, čo sa náš biedny kraj dostal do nebezpečného stavu, neviem vyjadriť dostatočnú vďaku všemohúcemu, že som okamžite pokusom vynašiel liek na túto pliagu. Potom, čo už traja ľudia zomreli za podozrivých okolností, hneď som zväžil príznaky ich ochorení. Zistiac, že choroba spôsobuje rýchlu triašku, hneď ako ďalší dvaja muži mali tie isté príznaky ako predchádzajúci chorí, pomyslel som si, že je potrebné týchto zahriať, nariaдил som im ľahnúť si, chorých som riadne prikryl, obviazal som ich teplým zábalom, dal som im teplý nápoj, vodu som zakázal. Z Božej milosti bol môj pokus taký šťastlivý, že obaja muži lebo počúvli rady sa čoskoro postavili na nohy.

Aby som pomohol biednym ľuďom, začal som liečiť, s o to väčším odhodlaním, že onedlho sa ku mne dostal preklad listu jedného nemeckého lekára, ktorý som čítal opätovne v novinách v Rige, ako zaobchádzal s chorými. Z neho som sa dozvedel, že som nepostupoval zle, aj preto som v kostole popísal nežiaduce dôsledky tejto pliagy, ale aj spôsob ako sa jej zbaviť. Svojim veriacim som vysvetlil aj to, ako ju treba liečiť. Kto to dodržal, ani jeden nezomrel, kto však vo svojej nevedomosti, alebo ako chorý často stratiac jasné uvažovanie od okolostojacich bez rozmyslenia dostal studenú vodu, z tých smrť ani jedného neminie.

Spôsob akým liečim je nasledovný: ľudia sú od príchodu pliagy poučený a stále je im pripomínané, z akých príznakov je možné spozorovať príchod pliagy na človeka. Keď u niekoho začínajú závraty, ochrnutie rúk alebo nôh, žalúdočné ťažkosti alebo hnačky, okamžite bez otáľania nech si ľahne. Chorého uloží do teplej posteľe, perinou a kožušinami poprikryvam, aby sa k nemu nedostalo ani minimum vonkajšieho vzduchu, jedine jeho nos ostane neprikrytý, aj jeho hlavu prikryjem. Keď si konečne chorý ľahne pripravím nasledujúci obklad: mäta kučeravú*, palinu abrotanovú, saturejku záhradnú, šalviu lekársku slez nízky posekám, zaparím ich vodou, potom ich dám medzi dvoje šiat a jednu stranu šiat polejem horúcim vínom a takýto obklad dám aj na brucho chorého, dobre ho prikryjem, o chvíľu mu pripravím nápoj – mäta kučeravú alebo bazu čiernu, alebo harmanček pravý zaparím a toto často teplé podávam chorému. Keď sa minie mäta používam polej obecnú, ktorá sa nachádza vo veľkých množstvách na lúkach.

Keď chorý žízni, vyvarím jačmeň a šťavu z neho mu podávam teplú, keď vyhladne uvarím polievku a podávam mu ju, ale ako nápoj aj naďalej len vylúhovaný jačmeň. Keď chorý prekoná horúčku, naďalej ostane v teple pod prikrývkami, i naďalej však znáša bolesti, toto som zistil na viacerých chorých. V priebehu potenia dám na chorého suché čisté šaty, keď sa aj má lepšie, nedovolím mu sňať zábal, ba dokonca obnovím teplo dvomi prikrývkami ho prikryjem až po krk, aby náhle nedošlo k zmene stavu. Keď chorý prepotí aj prikrývku je to veľmi dobré znamenie. Potom mu dovolím vstať, ale oblečiem ho ako v zime, v tom čase keď zje teplú polievku dovolím mu vypíť trochu vína. Týmto spôsobom mnoho mojich pacientov keď ochoreli ráno, večer už chodili po dome. Ale nájdu sa aj takí chorí, ktorých pliaga prekvapí vážnejšie. Aj s týmito zaobchádzam ako s vyššie spomenutými. Keď týmto spôsobom nie je možné za istý čas priviesť ich k poteniu, niektorých naparujem, niektorých umývam. Naparovanie prevádzam nasledovne: Do domu donesiem vaňu, chorého posadím na malú stoličku do vane, vedľa neho na spodok dám dve alebo tri rozpálené tehly na tieto ulejem v rovnakom pomere ocot a pálenku, a hneď až po krk prikryjem chorého perinami, alebo kožušinami, ukladanie rozpálených tehál a sprchovanie opakujem dovtedy, kým sa chorý nezačne potiť, potom ho utriem, oblečiem mu čisté šaty, uložím ho do postele, ale onedlho ho zabalím do horúceho zábalu. Saunovanie je možné previesť aj nasledovne: treba narezať nové výhonky agátu, uvariť vo vode a toto horúce uliať do vane, do nej malú stoličku, na ktorú si chorý vyloží nohu, aby sa nedotkol horúcej vody, ešte jednu vyššiu stoličku, na ktorú si sadne a dobre ho okolo tela prikryjem, aby para priviedla chorého k potivosti, pritom za veľmi užitočné považujem na kúpeľ použiť vodu, v ktorej boli vyvarené agátové výhonky. Toto využívam hlavne v poslednej dobe, predtým som využíval kúpeľ z bylín. Taktiež aj v teplom kúpeľi je treba chorého prikryť, keď cíti kŕče, vydrhnem ho roztokom pripraveným z rovnakého pomeru octu a pálenky, jeho ruky, nohy, ba dokonca celé telo. Aj najťažšie chorým dávam vypíť teplú mäťu, kým neprestanú príznaky zvracania, hnačky, aj keď vyvracia mäťu nič sa nestane, lebo žalúdok je už rozohriaty, v smädivosti tiež prevarím jačmeň, ktorý je liekom na zastavenie hnačiek. V skutočnosti týmto spôsobom som takých postavil na nohy, v ktorých som už nedúfal.

Táto pliaga vrazila do Tiszabábolne 25. júna a do dnešného dňa podľa môjho vedomia bolo 120 chorých, z ktorých 21 tunajších a 1 cudzinec zomreli. Z pomedzi mŕtvych prví traja neboli liečení, ostatní sčasti neznesiteľné deti pri nezodpovedných matkách sčasti starí, ktorí nedodržiavali príkazy. Najväčšou príčinou ich úmrtia bola absencia starostlivosti pričom

chorým dovolili odkrývať sa a na požiadanie im dali vodu, ba dokonca aj ľad. Polepšilo sa 98. Sú aj takí, ktorí bez toho, aby informovali že sú chorí vediac čo treba činiť si ľahli, potili sa, aj iné dodržiavali a bolo im lepšie.

Aby ľudí človek presvedčil na včasný oddych sústavne ich treba žiadať a napomínať. Ja som v priebehu troch týždňov od rána do večera chodil z jedného domu von do druhého dnu (pretože tu bolo nemožné zriadiť nemocnicu). Prezeral som im ruky, nohy bez akéhokoľvek strachu. Pritom, aby som nebol príliš opovážlivý pričom si vážim životy iných a svoj strátim, prijal som dve ženy, naučil som ich môj spôsob starostlivosti o chorých, sľúbiac im, že koľko chorých sa skrz ich snaživosti uzdraví, obe dostanú za každého z nich osem grošov, keď však chorý zomrie za toho nič, keď sa budú snažiť za usilovnosť som im sľúbil dve kubuly pšenice, lebo keďže najprv bol zapečatený dom, v ktorom bol chorý, mnohí ho zo strachu skryli a bolo možné ho objaviť až neskôr, kvôli čomu bolo liečenie zložitejšie, ale vyhľadávanie chorých mali na starosti tieto dve ženy.

Čo sa mňa týka, spočiatku som nosil chlór v štyroch vreckách, ale neskôr som ho odložil. Teraz si občas ruky umyjem v octe a tento som zvykol používať aj na moje rúško. Predtým než sa táto pliaga rozhostila vypotiť sa som ráno nezvykol, ale teraz som to nevynechal. Často sa snažím vypotiť ráno v posteli, ale len primerane, keď sa potím počas dňa, nezabudnem na výmenu bielizne, niekedy sa okúpem, dostatočne jem a pijem, najviac sa stránim prechladnutia a návratu potivosti do tela. Žiadnu inú ochranu som dosiaľ neužíval, chorých často navštevujem a prezerám a dosiaľ chvála Bohu nemám najmenší zdravotný problém. V Tiszabábolne 3. augusta 1831.

Recenzie, anotácie – Review – Kritik – Könyvszemle
– Reconzje i omówienia

LENČIŠ, Štefan – FILIP, Tomáš (eds.). *Putovanie za duchovnom po gotickej ceste*. Košice : Košický samosprávny kraj a Katolícka univerzita v Ružomberku, TF Košice, 2012. 198 s. ISBN 978-80-971243-0-4.

Tento zborník príspevkov je výsledkom medzinárodnej vedeckej konferencie, ktorú 7. septembra 2012 pripravila Katedra histórie a biblických vied Teologickej fakulty v Košiciach, Katolíckej univerzity v Ružomberku v spolupráci s Košickým samosprávnym krajom.

Po úvodných slovách dekana Teologickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku Cyrila Hišema s názvom *Duchovné hodnoty formujú myseľ a srdce* a príhovore predsedu Košického samosprávneho kraja Zdenka Trebulu s názvom *Chceme spoznávať duchovné bohatstvo Spiša* nasleduje päť sekcií tohto zborníka.

Prvá časť zborníka nesie názov *Duchovný aspekt putovania* a zahŕňa tri štúdie, ktoré sa venujú pojmu pút a ich významu. Ako prvý sa touto problematikou zaoberá Štefan Lenčíš v štúdiu *Duchovný rozmer pútí, v ktorej predstavuje pojem pút a putovanie, motívy a formy samotného putovania a pútí*. Nasleduje príspevok Ladislava Árvaia *Prečo jezuiti postavili Spišský Jeruzalem? O prežívaní tajomstiev utrpenia nášho pána Ježiša Krista v Duchovných cvičeniach sv. Ignáca z Loyoly*, v ktorom nás oboznamuje prečo bola myšlienka budovania kalvárií blízka práve jezuitom a postupne rozoberá štruktúru a rozdelenie jezuitských duchovných

cvičení. Osobnou skúsenosťou pri konaní terajších pútí nás oboznamuje Kálmán Peregrin v príspevku s názvom *A zarándokhelyek szerepe Európá újra - evangelizálásában (Úloha pútnických miest v novej evanjelizácii Európy)*.

Druhá časť zborníka je obsiahlejšia a nesie názov *Sakrálne miesta na Gotickej ceste*. Autorkou prvej štúdie *Szent Erzsébet út Sárospatak és Kassa között (Cesta sv. Alžbety Sárospatak - Košice)* v tejto časti je Irén Szabó a ozrejmúje nám v ňom úctu k sv. Alžbete a zároveň aj popisuje spomínanú pútnickú cestu. Ďalší autor, Angelus Štefan Kuruc sa v príspevku *K počiatkom premonštrátskeho prepoštstva v Lelese* zaoberá jeho vznikom a jeho pôsobením vo funkcii hodnoverného miesta. Zaujímavým príspevkom je príspevok Konštantína Daniela Boleša s názvom *Prepozitúra rehoľných kanonikov z Jasova a jej okolie v 13. – 14. storočí*, v ktorom sleduje vznik a následný vývoj tejto prepozitúry. Ďalšia zo štúdií s názvom *Spirituálny primát stredovekých Košíc (Dejiny kultu Svätej krvi v Košiciach)*, ktorej autorom je Peter Zubko, nás uvádza do prostredia Košíc, kde sa nachádzali v stredoveku relikvie Svätej krvi. Ďalší z autorov, Peter Sedlák sa vo svojom príspevku *Dejiny farnosti a kostola sv. Antona, opáta v Jaklovciach* venuje dejinám spomínanej obce so zameraním na cirkevné pomery. Pozornosť v jednej štúdiu bola venovaná aj jednej z najznámejších pamiatok na Slovensku, a to *Kostolu*

sv. Ducha v Žehre, ktorej autorom je Ivan Chalupecký.

Tretia časť zborníka nesie názov Spišský Jeruzalem a zahŕňa tri štúdie. V prvej z nich s názvom *Sakrálna krajina na Pažici pri Spišskej Kapitule, „Spišský Jeruzalem“* a ktorej autormi sú Peter Jančura, Ján Pastiran a Anton Horník rezonuje náhľad na sakrálnu krajinu v okolí Spišskej Kapituly. Michal Slivka sa vo svojej štúdiu *Príspevok ku genéze sakrálnych objektov v Spišskej Kapitule* venuje rôznym archeologickým výskumom, ktoré v danej oblasti prebehli v 20. storočí. Posledným príspevkom tejto sekcie je príspevok Vladimíra Olejníka s názvom *Spišský Jeruzalem (Najnovšie poznatky k tvorbe a dejinám sakrálnej krajiny pri Spišskej Kapitule)*, ktorý sa v ňom zaoberá stavebnými aktivitami v danej lokalite a aj pôsobením Spoločnosti Ježišovej na tomto mieste. Následne predstavuje jednotlivé kaplnky, ktoré sú súčasťou Spišského Jeruzalema.

Štvrtá časť zborníka je venovaná známym pútnickým miestam a nesie názov *Pútnické miesta v zahraničí*. Autorom prvej štúdie s názvom *Propojení Kalvárie s kultem P. Marie Loretánské na poutním místě v Římově* je Martin Weis, ktorý vysvetľuje históriu a spiritualitu pútnického miesta v Ríme. Rudolf Svoboda v príspevku *Fiducia in cruce Christi jako projev pietas Austriaca a její proměny v 17. a 18. století* vysvetľuje náboženskú situáciu v južných Čechách a hlavne zmeny v úcte k sv. Krížu. Ďalšia zo štúdií je venovaná známemu pútnickému miestu v Poľsku a nesie názov *Z dejín Kalvárie Zebrzydowskiej* a jej autorom je Peter Borza, ktorý popisuje dejiny jej vzniku a uvádza aj kalendárium vybraných udalostí.

Posledná sekcia zborníka s názvom *Náboženský cestovný ruch* obsahuje dve štúdie venované tejto téme. Autor-

kou prvej je Mária Hatalová s názvom *Zvyšovanie atraktivity regiónu prostredníctvom náboženského cestovného ruchu* a autormi poslednej štúdie s názvom *Charakteristika a poslanie stredoeurópskej mariánskej cesty a jej vzájomné prepojenie s Gotickou cestou* sú Ondrej Török a Tamás Szabó.

Monika Bizoňová

PAYR SÁNDOR EMLÉKKÖNYV 1861 – 1938. Budapest : Luther kiadó, 2011. 116 s. ISBN 978-963-9979-27-7.

Predstavovaná pamätná kniha bola vydaná pri príležitosti 150. výročia narodenia významnej osobnosti evanjelickej cirkevnej spisby v Uhorsku resp. neskôr v Maďarsku, Sándorovi Payrovi. Ako v úvode samotnej práce píše biskup János Ittész, Payrovo „obrovské celoživotné dielo nie je možné nadhodnotiť, ale podhodnotiť by bol nevďak..., lebo ako hovoril Ján Sartoris: *My všetci stojíme na pleciach našich predkov, preto vidíme ďalej od nich.*“ Aj toto pomerne útle dielo si preto nekládlo za cieľ podať vyčerpávajúci obraz o tomto cirkevnom historikovi, ale skôr si ho pripomenúť a poukázať na najvýznamnejšie momenty jeho života a vedeckej činnosti.

Prvý príspevok pamätnej knihy napísal samotný Sándor Payr v roku 1933 a spomína v ňom na svoje roky štúdií v reformovanom kolégiu v Pápe, ktorého prostredie a profesori mali výrazný vplyv na formovanie jeho názorov, odborného zamerania a postojov. V emotívnej štúdiu opisuje svojich spolužiakov, profesorov, jednotlivé ročníky štúdií, ale aj čas strávený v kolegiálnom hudobnom súbore, vďaka ktorému si celoživotne obľúbil hudbu. Potom nasleduje v práci stručný Payrov životopis a zoznam jeho najvýznamnejších diel.

Druhý príspevok diela od *Sándora Polgárdiho* pripomína Sándora Payra hlavne v kontexte jeho rodiska, Pápy. Ďalší príspevok od *Jánosa Jániho* hovorí o krátkom, deväťročnom pôsobení Sándora Payra na poste evanjelického kazateľa v dedine Ondód (v súčasnosti Pusztavám, HU), kde si medzi maďarským, nemeckým aj slovenským obyvateľstvom získal svojou obetavou a zanietenou prácou veľkú obľubu a uznanie. Pre nemeckých veriacich zaviedol a do tlače pripravil spevník v nemeckom jazyku, ale podieľal sa aj na preklade a koncipovaní piesní pre maďarský spevník. Väčšina života Sándora Payra sa viaže k mestu Sopron, kde jednak absolvoval svoje teologické štúdiá a potom od roku 1899 pôsobil ako riadny profesor jej Teologickej Akadémie. Toto obdobie jeho života s bohatým obrazovým materiálom opísal v príspevku Payr Sándor a Sopron *Sándor Gabnai*.

Veľkým ocenením jeho vedeckej práce pri výskume dejín uhorského protestantizmu bolo udelenie titulu čestného doktora (*honoris causa*) Reformovanou teologickou fakultou Debrecínskej Kráľovskej univerzity Štefana Tiszu v roku 1929. To, že práve reformované spoločenstvo vyjadriťo takúto vysokú formu uznania „evanjelickému“ profesorovi dokazuje, že Sándor Payr sa rovnako zanietene venoval výskumu lutherskej, ako aj kalvínskej cirkvi a považoval ich za spoločné dedičstvo protestantizmu. Tieto aspekty a iné podrobnosti o celej procedúre odovzdania čestného titulu ozrejmil vo svojej štúdií *István Szabadi*.

Stručný genealogický pôvod rodiny Sándora Payra opísal *Zoltán Barbácsy* v príspevku Spomínanie na predchodcov. Poslednou štúdiu Sándor Payr, cirkevný historik napísal *László Keveházi*, ktorý podrobne predstavil

Payrovu cirkevno-historickú spisbu. Takmer polovicu predstavovanej práce, cca 50 strán tvorí bibliografia Sándora Payra, kde sú v chronologickom poradí spísané všetky jeho práce.

Predstavovaná práca, pamätná kniha na Sándora Payra je vyjadrením uznania celožitnému dielu tohto významného cirkevného historika, ale aj postojov a hodnôt, ktoré zaujímal vo vzťahu k svojej cirkvi a viere.

Annamária Kónyová

IMRE, Mihály. *Az isteni és emberi szó párbeszéde. Tanulmányok a 16. – 18. századi irodalomról. Sárospatak : Hernád kiadó, 2012. 444 s. ISBN 978-963-88029-5-8.*

Mihály Imre je popredným literárnym vedcom a historikom pôsobiacim na Debrecínskej univerzite. Väčšinu svojej vedeckej práce venoval výskumu protestantskej literatúry a dejín kultúry 16. – 18. storočia, kde sa dominantne sústredil na vznik historických toposov a ich charakteristík, výskumu Vizsolyskej Biblie, okolností a prameňov jej vzniku a vôbec vývinu systému rétoriky obdobia reformácie. Zo známych osobností uhorskej reformácie za vo vedeckej práci venoval hlavne Albertovi Molnárovi Szencimu (so Senca), skúmajúc jeho život a literárno-teologické dedičstvo.

Predstavované dielo je akýmsi súborom celožitovnej vedeckej práce Mihálya Imreho, kde v jednotlivých príspevkoch prináša prehĺbenie svojho doterajšieho výskumu. 16 štúdií je v práci rozdelených do štyroch kapitol, z ktorých prvá má názov Dejiny poetiky a rétoriky. V tejto kapitole analyzuje rétoriku obdobia reformácie 16. storočia, kedy sprístupnením Biblie na čítanie bola jednak cirkev zbavená dominance jej výkladu, ale zároveň vznikol

problém jej interpretácie, hermeneutiky a chápania širokými masami, či jednotlivcom. Okrem teologicko-náboženských tém bol v literatúre obdobia 16. – 17. storočia výrazne reflektovaný turecký element, resp. uhorsko-turecké vojny. V tretej štúdii tejto kapitoly autor podrobne analyzuje antológiu básní vydanú v roku 1595 v bardejovskej tlačiarni Dávida Guttgesela pri príležitosti úmrtia bratov Františka a Valentína Balassovcov.

Druhá kapitola predstavovaného diela má názov Ikonografia a kultúrna pamäť. Prvým zaradeným príspevkom je štúdia venovaná vplyvu Filipa Melanchtona na formovanie uhorskej historickej identity, kde autor analyzuje latinskú oslavnú báseň na kráľa Mateja Korvína, ktorá vznikla ako „študentská práca“ zadaná slávnym reformátorom pre študenta univerzity. V ďalšej štúdii sa autor venuje uhorskému reformátorovi Štefanovi Kisovi Szegedimu, presnejšie jeho práci, v ktorej je zaradená aj grafika Arbora Haeresiona vykresľujúca wittenberský pohľad na historický vývoj. V poslednej štúdii tejto kapitoly sa autor zamerá na osvetlenie kultúrneho a vedeckého prostredia Marburskej univerzity, ktorá patrila k významným miestam uhorskej peregrinácie.

Tretia časť práce je venovaná ďalšiemu uhorskému reformátorovi Alberovi Molnárovi Szencimu, kde sú autorom prezentované vplyvy Štrasburgu, presnejšie jeho známeho učenca, pedagóga Jána Sturma na formovanie jeho názorov. V druhej štúdii je predstavená kniha žalmov od Alberta Molnára Szenciho a v nej uverejnenú báseň od Jána Filiczkého, na základe ktorej je analyzované napätie medzi kultúrou a seba prezentáciou. Podobná problematika, teda recepcie a reprezentácie hesenskej protestantskej Svätej Alžbety

v diele Alberta Molnára Szenciho je témou aj nasledujúcej štúdie. Aj ďalšie príspevky tejto kapitoly rozoberajú jednotlivé diela uhorského reformátora a teológa a predstavujú ho ako nepochybného autora, prekladateľa a literáta európskeho formátu.

Záverečná, najmenšia kapitola práce s názvom Barok, neskorý pietizmus, fyziko-teologizmus prináša dve štúdie venované tvorbe Benjamina Szőnyiho, kde je jednak predstavená jeho latinská báseň o Uhorsku, ako aj diela z jeho neskoršieho tvorivého obdobia.

Anotovaná práca literárneho historika Mihálya Imreho prináša hlbokú sondu do vybraných problémov obdobia reformácie, vzniku a dejín protestantskej literatúry, formovania rétoriky, kultúrnych identít, ale aj významných osobností danej kultúrno-spoľenskej sféry európskeho i uhorského protestantizmu.

Annamária Kónyová

***Egyháztörténeti Szemle*. 2013, roč. XIV., č. 1. Miskolc : Amesius Alapítvány; Sárospatak : Tudományos Gyűjtemények, 2013. 126 s.**

Reformované kolégium v Sárospataku vydáva od roku 2008 každoročne štyri čísla periodika *Egyháztörténeti szemle*, predtým od roku 2000 vychádzali iba dve čísla ročne. Periodikum je venované cirkevným dejinám, dejinám náboženstiev, cirkevným inštitúciám a ich histórii, významným osobnostiam a vzťahom štátu a cirkvi v rôznych obdobiach uhorských, maďarských aj svetových dejín. Prvé číslo vydané v roku 2013 obsahuje celkovo 9 príspevkov: 5 štúdií a štyri recenzie.

Prvým príspevkom tohto vydania je štúdia s názvom *A pozsonyi jezsuita kollégium Mária-társulatának könyvkiadása és könyvterjesztése* (Vydáva-

nie a šírenie kníh *Máriinej kongregácie bratislavského jezuitského kolégia*, s. 5 – 45) a jej autorkou je Zsófia Kádár. Cieľom jej práce bolo pomocou dostupných a dovtedajšie znalosti dopĺňujúcich prameňov skúmať vydávanie, počet, cieľové skupiny, darovanie a používanie kníh, ktoré boli vydané, získané, resp. zakúpené Máriinou kongregáciou na bratislavskom jezuitskom kolégiu. Touto prácou zároveň chcela autorka detailnou analýzou jednej kongregácie doplniť informácie uvedené v súbornej monografii, ktorej autorkou je Éva Knapp, a spresniť údaje o Bratislave. Jej prácu by bolo možné rozdeliť na dve časti. V prvej predstavuje kongregáciou darované knihy podľa dostupných prameňov, keď uvádza knihy aj zahraničnej aj uhorskej proveniencie, ale zmieňuje sa aj o publikáciách neidentifikovateľných. V druhej časti opisuje prax rozdávania kníh kongregáciou, kde uvádza komu čo kongregácia darovala, jej vlastné publikácie, hovorí o počte výtláčkov aj o konci praxe rozdávania kníh. Príspevok je doplnený zaujímavou prílohou, kde sú v tabuľke uvedené identifikovateľné výtláčky kongregácie podľa jej albumu a diáru.

Nasledovný článok má názov *A Commentariustól a Liberig. Melanchton a lélek halhatatlanságáról (Od Commentarius po Liber. Melanchton o nesmrteľnosti ducha*, s. 46 – 67) a jeho autorom je Gábor Ittész. Ako je známe, V. lateránsky koncil v roku 1513 vyslovil jedinečnosť a nesmrteľnosť ľudského ducha, známa je však aj kritika reformátora Martina Luthera, ktorý hlásal a učil vzkriesenie tela. Je však pozoruhodné, že podľa niektorých bádateľov Ján Kalvín už na začiatku svojej dráhy vedel o tom, že Luther nehlása nesmrteľnosť ducha, preto sa pustil do diskusie s ním, aj keď Luthera nikdy

nemenoval. Prekvapujúce je však to, že Lutherov prívrženec Melanchton ešte pred jeho smrťou sa zaoberal otázkou nesmrteľnosti ducha, pričom to považoval za samostatnú problematiku a zmobilizoval mnoho síl na jej dokázanie. Melanchton v poslednej kapitole komentára k Aristotelovmu dielu *De anima* venoval riešeniu tejto problematiky značný priestor. O 13 rokov neskôr prepracoval toto svoje dielo a doplnil názov poslednej kapitoly o jedno slovo, čím vznikol názov „O nesmrteľnosti ľudského ducha“. Autor príspevku sa vo svojej práci pokúsil na základe analýzy rozdielov medzi dvoma verziami textu posvietiť si na charakteristické črty Melanchtonovho chápania, hlavne na jeho teologické stanovisko vytvorené o vzťahu nesmrteľnosti ducha a vzkriesenia tela.

V rámci tretej štúdie predkladaného čísla periodika *Egyháztörténeti Szemle* s názvom *Homályos kezdetek. Új megmentolások Károlyi Gáspár életrajzának első szakaszáról (Hmlisté začiatky. Nové úvahy o prvom životnom úseku života Gašpara Károliho*, s. 68 – 75) predstavuje jej autor András Szabó nové informácie o prvom úseku života Gašpara Károlyiho, ku ktorému sa viaže prvý úplný preklad Biblie do maďarského jazyka. Ako autor príspevku píše: „*Kvôli napísaniu populárneho životopisu som znovu siahol po všetkých údajoch, ktoré vieme o mladosti Gašpara Károliho a usúdil som, že niektoré skoršie predpoklady a úsudky je potrebné znovu premyslieť.*“ (s. 68) Vo svojom príspevku sa venuje jednotlivým bodom životopisu Gašpara Károliho a koriguje svoje dovtedajšie stanoviská. Týmito bodmi sú: čas narodenia, pôvodné priezvisko, štúdium v Brašove a pôsobenie vo Wittenbergu.

Ďalší príspevok s názvom *A Miskolci Katolikus Legényegylet (1933 – 1946)*

predstavuje pôsobenie katolíckeho chlapčenského spolku v Miškovci v rokoch 1933 – 1946 (s. 76 – 97). Ako autor Zsolt Marozsán v úvode hovorí, v Miškovci existovalo vyše 200 takých spolkov, ktoré boli po druhej svetovej vojne zrušené, avšak práve o tomto katolíckom chlapčenskom spolku doteraz nebola pripravená žiadna vedecká publikácia. Tento spolok, ktorý v Miškovci pôsobil v rokoch 1933 až 1946, fungoval ako miestny spolok pre mládež nasledujúci myšlienky Adolfa Kolpinga, vykonával dôležitú úlohu v príprave „mládencov“ na náboženský, odborný, rodinný a spoločenský život. Kvôli politickým zmenám síce nemohol pokračovať v pôsobení, ale po 45 rokoch bol znovu založený a aj dnes hlása kolpingovské myšlienky. V samotnom príspevku je predstavené najprv hnutie Kolpinga, potom je charakterizované to, ako funguje chlapčenský spolok a po krátkom prehľade kolpingovského hnutia v Uhorsku, neskôr Maďarsku, je už priestor venovaný samotnému spolku v Miškovci, kde si autor posvietil na zápisnicu zo zakladajúceho zhromaždenia, na štatút spolku, na členstvo, zloženie členstva, na pôsobenie a hospodárenie spolku, na príjmy, výdavky, spolkové výlety, na šachový odbor Gejzu Maróczyho, napokon je priestor venovaný zrušeniu spolku a kolpingovským hnutiam po roku 1989.

Posledná štúdia tohto vydania nesie názov *Billy Graham 1977. évi magyarországi látogatásának politikai háttere* (Politické pozadie návštevy Billyho Grahama v Maďarsku v roku 1977, s. 98 – 107). Novoprotestantské cirkvi predstavovali v Maďarsku, čo sa týka počtu ich prívržencov nepatrnú menšinu, ale na západe, hlavne v USA mali niektoré entity výrazný vplyv. Počas studenej vojny ochrnuli kontakty týchto cirkví v Maďarsku so zahraničím, avšak vďaka

normalizácii po roku 1956 bolo možné aspoň čiastočne obnoviť kontakty, samozrejme pod podmienkou dodržania pravidiel určených štátom. Aj konfesijné organizácie západných krajín sa snažili o kontakty s podobnými spolkami v socialistickom bloku, postupne sa vyhýbali kritike konfesijných situácií komunistických krajín, čo by znemožnilo ich prístup do krajín východného bloku. V Maďarsku sa už v 60. rokoch konalo niekoľko náboženských podujatí a kongresov, skúsenosti z týchto podujatí len podporili prehĺbenie kontaktov so západom, samozrejme pri dodržaní pravidiel z oboch strán. Aj tieto fakty umožnili návštevu Maďarska v roku 1977 americkému baptistickému evanjelizátorovi, Billy Grahamovi, ktorý bol prvým evanjelizátorom zo západu, ktorý mohol slúžiť v krajine východného bloku pred verejnosťou. Príspevok predstavuje nielen politické pozadie jeho návštevy Maďarska, ale napr. aj ohlasy tejto návštevy. Pozitívny ohlas v USA mohol mať vplyv na to, že sa prezident USA Jimmy Carter rozhodol vrátiť svätoštefanskú korunu Maďarsku a umožnil aj to, že by mohol Billy Graham navštíviť aj ďalšie krajiny východného bloku, Poľsko, Československo, Sovietsky zväz, Rumunsko a NDR.

Na konci každého vydania je uverejnených niekoľko recenzií, v tomto čísle sú to ohlasy na nasledovné publikácie: *Izsák megkötözése. Történet és hatástörténet*. Szerk. Xeravits Géza. (*Zviazanie Izáka. Príbeh a dejiny vplyvu*. Ed. Xeravits Géza); SZABÓ, Péter: *Az Erdélyi Fejedelemség önképe*. (SZABÓ, Péter: *Vlastný obraz Sedmohradského kniežatstva*); PÁLYI, Zsófia Kata: *A Pályi család prédikatori öröksége. Egy református lelkészcsalád nemzedékeinek története*. Szerk. Hudi József. (PÁLYI, Zsófia Kata: *Kazateľské dedičstvo rodiny Pályiovcov. História generácií refor-*

movanej kazateľskej rodiny. Ed. Hudi József); RIZZI, Filippo: *Quelli che fecero il Concilio. Interviste e testimonianze*).

Tibor Dohnanec

FAZEKAS, ISTVÁN – SCHWARZ, KARL W. – SZABÓ, CSABA. (eds.). *Die Zips – Eine kulturgeschichtliche Region im 19. Jahrhundert. Leben und Werk von Johann Genersich (1761 – 1823)*. Wien : Institut für Ungarische Geschichtsforschung, 2013. 240 s. ISBN 978-963-89583-7-2.

Na medzinárodnej vedeckej konferencii, ktorá sa konala 8. – 9. mája v roku 2012 vo Viedni sa stretli viacerí bádatelia zo strednej Európy, ktorí sa vo svojich príspevkoch venovali priestoru Spiša a osobnosti rodáka z Kežmarku Johanna Genersicha, pri príležitosti 250. výročia od jeho narodenia. Konferencia sa konala na pôde Evanjelickej teologickej fakulty Univerzity vo Viedni a jej hlavným cieľom bolo priblížiť významnú osobnosť, autora kľúčových diel z oblasti histórie i pedagogiky, ale aj spoluzakladateľa Protestantско-teologického inštitútu vo Viedni.

Samotnej konferencii predchádzalo zistenie, ako v úvode editori konštatujú, že pre súčasných študentov Evanjelickej teologickej fakulty Univerzity vo Viedni bol priestor Spiša úplne neznámy. Ešte smutnejšie bolo zistenie, že ani meno prvého cirkevného historika na Protestantскеj teologickej škole vo Viedni im nič nehovorí. Aj z tohto dôvodu sa organizátori rozhodli nielen priblížiť Spiš ako kultúrnu a historickú oblasť v 19. storočí, ale aj historika, ktorý vynikal v teologickej, pedagogickej i literárnej a filozofickej oblasti, Johanna Genersicha.

Čitateľovi sa tak do rúk dostáva zborník príspevkov, ktoré odznali na me-

dzinárodnej konferencii, ktorý pozostáva z dvanástich príspevkov a štyroch dodatkov. Prvé dva príspevky sa venujú opisu Spiša v 19. storočí, nasledujúcich päť príspevkov približuje život a dielo Johanna Genersicha a ostatné si všimajú osobnosti, ktoré ovplyvnili.

Prvý príspevok od Friedricha Gottasa s názvom *Die Zips – Geschichte, Kultur, Besonderheiten (Spiš – Dejiny, kultúra, osobitosti)* analyzuje hlavne pôsobenie Sasov na Spiši, ale i ďalšie rozmanitosti tohto regiónu. Ivan Chalupecký sa v príspevku *Die Zips in der zweiten Hälfte des 18. und am Anfang des 19. Jahrhunderts (Spiš v druhej polovici 18. a na začiatku 19. storočia)* nesústredil len na spoločenský vývoj, ale spomenul i niekoľko významných pamiatok z daného obdobia i priestoru.

Kolektívny príspevok Sólyomovcov (János, Jenő a István) *Das Leben und Schaffen von Johann Genersich (Život a tvorba Johanna Genersicha)* sa venuje pedagogickej činnosti Johanna Genersicha, ktorý učil na kežmarskom lýceu filozofiu, filológiu a históriu a dokonca bol aj 2 roky rektorom kežmarského lýcea. Taktiež bol profesorom cirkevných dejín a práva vo Viedni, kde pôsobil ako vysokoškolský učiteľ na Teologickom evanjelickom inštitúte. Ernest Seibert analyzoval v príspevku *Johann Genersich – Graue Eminenz der ungarischen Jugendschriftsteller im biedermeierlichen Wien (Johann Genersich – šedá eminencia uhorských „spisovateľov pre mládež“ v biedermeierovskej Viedni)* diela Johanna Genersicha, venujúce sa dospievajúcej mládeži. Pedagogickému konceptu Johanna Genersicha sa venoval János Ugrai v príspevku *Im Zeichen des Philantropismus – Johann Genersichs pädagogisches Konzept (V znamení filantropizmu – pedagogický koncept Johanna Genersicha)*. Najdôležitejšie bolo podľa neho rozvíjanie ta-

lentu u žiakov. Zaujímavú cestu pedagóga Johanna Genersicha z Kežmarku do Viedne rozoberá Karl W. Schwarz v príspevku *Von Käsmark nach Wien – Der Zipser Literat und Pädagoge Johann Genersich (1761 – 1823) als Theologieprofessor an der Pretestantisch – Theologischen Lehranstalt (Z Kežmarku do Viedne – Spišský literát a pedagóg Johann Genersich (1761 – 1823) ako profesor teológie na Protestantскеj teologickej škole)*.

Príspevok *Sonnenfels und Genersich (Sonnenfels a Genersich)* od Mártona Szilágyiho má komparatívny charakter. Autor v ňom porovnáva diela s takmer rovnakým názvom „O láske k vlasti“ od Josepha von Sonnenfelsa a Genersicha. Osobnosti Genersicha, tak ako ho vnímala viedenská dobová tlač, sa venovala Gertraude Marinelli-König v príspevku s názvom *Johann Genersich und Öffentlichkeit – Die zeitgenössische Wiener Presse und der oberungarische protestantische Raum (Johann Genersich a verejnosť – dobová viedenská tlač a hornouhorská protestantská oblasť)*.

Žiakovi Genersicha Jakobovi Glatzovi a vplyvu profesora na študenta sa venuje príspevok *Jakob Glatz als Pädagoge der Aufklärung (Jakob Glatz ako pedagóg osvietenstva)* od Roberta Schelander. Z úplne iného súdka je príspevok Miklósa Czentheho, venujúci sa Evanjelickému lýceu v Levoči *Die Entwicklung des Leutschauer Evangelischen Lyzeums und der Evangelischen Gemeinde (Rozvoj Evanjelického lýcea v Levoči a evanjelický zbor)*. Autor sa v ňom snaží dokázať spätosť rodiny Genersichovcov s mestom Levoča. Ďalšiemu žiakovi je venovaný príspevok Petra Kášu *Von Kesmark nach Neusatz – Der Genersich Schüler Pavol Jozef Šafárik (Z Kežmarku do Nového Sadu – Genersichov žiak Pavol Jozef Šafárik)*. Autor v ňom komplexne analyzuje život a dielo P. J.

Šafárika. Špecifikami v autorskej poetike Šafárika sa zaoberá príspevok *Pavol Jozef Šafárik (1795 – 1861) als Literaturtheoretiker und – historiker (Pavol Jozef Šafárik (1795 – 1861) ako literárny teoretik a historik)* od Ladislava Šimona.

V Dodatkoch nachádzame príspevky, ktoré interpretujú a analyzujú diela a život Johanna Genersicha. Veľmi zaujímavý je v tomto zmysle príspevok od Ivety Drzewieckej, v ktorom rozoberá dielo – Alfred. Čítanka pre mladíkov od 15 do 20 rokov, na vzdelávanie srdca a vkusu. Mikuláš Lipták sa zaoberá jeho teologickým dielom Reči o dôležitých témach náboženstva, na upokojenie srdca v čase búrok. Milan Choma interpretuje jeho vzťah k Vysokým Tatrám prostredníctvom diela Williama. Astrid Kostelíková – Zwillingová sa v poslednom príspevku venovala cintorínu v Levoči.

Zborník príspevkov *Die Zips – Eine kulturgeschichtliche Region im 19. Jahrhundert. Leben und Werk von Johann Genersich (1761 – 1823)* ponúka odbornej i širšej verejnosti pohľad na významnú osobnosť zo Spiša. Jazyk publikácie zaručuje väčší prístup širšej verejnosti aj za hranicami Slovenska. Záujem o osobnosti, ktoré svojou činnosťou i pôsobením prerástli rámec regiónu i štátu, je potrebné udržiavať a je úlohou historikov, aby takéto postavy našich dejín pripomínali práve prostredníctvom medzinárodných konferencií. Rôznorodá škála príspevkov zaručuje pestrosť tém i väčšiu mieru objektívnosti, zaručenú vďaka autorom zo stredoeurópskeho priestoru. Ostáva len veriť, že nielen študentom Evanjelickej teologickej fakulty Univerzity vo Viedni je aj vďaka tejto medzinárodnej konferencii a vydanému zborníku Spiš už známejší.

Lucia Šteflová

ŠAFIN, Ján. *Žil niekedy Christos? zborník*. Prešov : Metropolitná rada pravoslávnej cirkvi na Slovensku, 1999. 161 s. ISBN 80-968134-0-4.

„ANI MAANI - celým srdcom verím v príchod Mesiáša, a hoci sa môže zadržať, budem na neho čakať každý deň.“ Takto znie dvanásť z trinástich základných článkov viery judaizmu – ľudovo povedané židovskej viery, ktoré zostavil preslávený hebrejský učenec Moše ben Maimon známy tiež ako Maimonides či Rambam (1135 – 1204). Tieto slová zazneli v 12. storočí, viac než tisícročie od druhého zničenia Jeruzalema Rimanmi, no čo je podstatnejšie, viac než tisícsto rokov od príchodu Spasiteľa na túto zem. A práve týmito slovami po krátkom teologicko-historicko-homiletickom úvode začína kniha, ktorá je súčasne zborníkom a zároveň aj monografiou historických svedectiev o Christovi, ale aj o jeho vplyve na rozumy a srdcia ľudí, ktorý dodnes trvá a o ktorom si teraz niečo povieme.

Príchod Mesiáša, Christa, Pomazaného na zem je centrom histórie, centrom okolo ktorého sa točia a či už priamo alebo nepriamo s ním súvisia všetky významné i menej významné udalosti, aké sa len v dejinách odohrali. Mnohí to síce budú spochybňovať, tvrdiť, že ide o preexponované tvrdenie. Ale to len pri nechuti priznať si opak, nestranne – nakoľko sa len dá – pozrieť na to, v čom spočíva podstata Christovho života na tejto zemi. No podobný postoj nie je žiadnou raritou ani novotou.

V tejto knihe – zborníku sa o tom hovorí dosť jasne, a to konkrétne v pojednaní otca Georga Florovského, ktoré sa práve nazýva „Žil niekedy Christos?“, a ktoré zas začína týmito slovami: „*Celej kresťanskej histórie sa týkajú tieto trpké, hrozné slová o Chris-*

tovi, vyslovené evanjelistom: „Do svojho vlastného prišiel a jeho vlastní ho neprijali.“ (Jn 1, 11). Spasiteľ bol vo svete uvítaný s pochybnosťami, nedôverou a priamou zlobou. Bol zavrhnutý, zradený, zhanobený a zabitý. Aj svojim učením predpovedal vo svete bôľ, nenávisť a prenasledovanie. Počínajúc prvými dňami apoštolskej blahej zvesti sa toto proroctvo napĺňa. Cirkev „vandruje“ po zemi, uprostred nepriateľstva a odporu... „*Svetlo prišlo do sveta, ale ľudia si viacej zamilovali tmu ako svetlo.*“ (Jn 3, 19).

„I za našich dní sa opäť odhaľuje vzbu-
ra sveta proti Christovi. Pokiaľ to ešte celkom nedávno mnohí ani nevideli, ani nechápali, bolo to iba preto, lebo vidieť nechceli, alebo sa báli. Teraz je ešte strašnejšie nevidieť, teraz už nie je možné nevidieť, nepozerať sa. Nastala doba, keď je od každého požadovaná priama odpoveď o jeho nádeji, je požadované vyznanie a pevná voľba. Protikresťanské hnutie násilím vtrhlo na historický povrch a ocitlo sa pri moci...“ (s. 20).

Slová, ktoré zazneli pred takmer storočím sú dnes minimálne rovnako aktuálne. Alebo presnejšie povedané, sú rovnako aktuálne ako tomu bolo nielen pred storočím, ale aj pred dvetisíc rokmi. Takto sa totiž zrodil jeden z najväčších, ak nie vôbec **najväčší paradox dejín**. Ten spočíval v tom, že Židia boli jediným národom staroveku, ktorý, tak povediac, vlastnil proroctvá o príchode Mesiáša na túto zem a o následnom vykúpení človečenstva. Všetky ostatné národy mali svoje mýty, dokonca aj filozofiu, ale nemali prorokov – pokiaľ opomenieme Sibylu, čo je ale samostatná kapitola, ktorí by tento príchod predpovedali, uvádzali konkrétny historický kontext, ukazovali na čas a miesto, kde k tomu dôjde.

„I napriek tomu väčšia časť Židov v ňom nakoniec neuviedla a ani neuznala

Mašiacha (Mesiáša), zatiaľ čo mnohé, v tme pohanstva, dovtedy prebývajúc národy Christa ako Mesiáša prijali. Tým zároveň prijali aj biblický odkaz, dedičstvo Starého zákona; Zákon i prorokov, ktoré našli svoje naplnenie práve v Christovi, a tým aj Novú zmluvu.

A tak tu máme na prvý pohľad jednoduchý a celkom jasný paradox dejín, hoci ďalekosiahleho významu. Tí, čo neočakávali a nevedeli, prijali a spoznali. Tí, čo očakávali a vedeli, neprijali a nespoznali. Aspoň tak nejak, pri veľmi lapidárnom načrtnutí, vyzerá pohľad na nasledujúce dejiny po Christovi. Samozrejme, celá táto záležitosť je oveľa zložitejšia, no hlavne tajomnejšia. Veď len si spomeňme na rozhovor Christa so ženou Samaritánkou, keď mu táto vraví: „*Ako to, že ty, Žid...*“ (Jn 4, 9), alebo o niečo ďalej, v tej istej kapitole Jánovho evanjelia: „... *lebo spása je zo Židov...*“ (verš 23), nezabúdajme tiež, že i apoštoli boli Židia, aj ženy, ktoré išli k hrobu Christa, nehovoriac už o prvých kresťanoch. Lenže ako išli dejiny ďalej, relatívne skoro po vzniku kresťanstva sa formuje i talmudický judaizmus, ktorý sa stáva zvlášť vážnou prekážkou pre prijímanie Christa ako Mesiáša, pre osvojenie si kresťanskej vierouky...“ (s. 9 – 10).

Všetky tieto naznačené i nenaznačené otázky a problémy sa stávajú súčasťou riešenia v tejto nezvyčajnej knihe – zborníku – monografii, ktorá sa nazýva podľa jeho nosnej state – spomínaného pojednania otca Georgija Florovského „*Žil niekedy Christos? Historické svedectvá o Christovi*“.

Pokiaľ používame slovné spojenie kniha – zborník – monografia je tomu tak preto, lebo ide ako o knihu tak aj o zborník historických svedectiev o Christovi. Táto kniha totiž obsahuje ako vlastné historické svedectvá o Isusovi Christovi z najrannejšej doby

a od prevažne nekresťanských autorov, tak aj samotné pojednanie o rôznych teologicko-filozofických a historicko-kultúrnych témach.

Po Úvode, ktorý sa volá *Narodenie Christa*, nasleduje prvá kapitola, nazvaná „*K najrannejším dejinám kresťanstva*“. Potom sú to tzv. „*Záznamy Beleckého*“. Po nich je to samotné avizované pojednanie Georgija Florovského: „*Žil niekedy Christos?*“ Nasleduje zaujímavá kapitola o *Isusovi z Nazaretu v prácach židovských historikov 19. a 20. st.*, na ktorú nadväzuje kratučká kapitolka z knihy Michaila Chejfecca o *Obraze Isusa v prácach prof. Davida Flussera*. Ďalej nachádzame „*Mesianizmus v iných civilizačných okruhoch*“. Zasa kratšie kapitoly o Biskupovi Antoniovi (Chropovickom), preklad z jeho článku, ktorý sa volá: „*Syn Človeka*“, o Mitrofanovi Dimitrijevičovi Muretovovi, jeho výbornej stati, nielen na svoju dobu, nazvanej „*Ku kritike Jozefa Flávia o Christovi*“. Ďalej je to preklad krátkych štúdií G. Florovského: „*Písmo a tradícia z pravoslávneho hľadiska*“, „*O hymnografoch*“, „*O prepodobnom (ctihodnom) Serafímovi Sarovskom*“. Potom autor tohto zborníka ponúka citáty z prvotných prameňov o ranom kresťanstve a nakoniec časť, ktorá predstavuje samostatnú monografiu a ktorá sa volá „*Georgij Florovský na cestách ruskej teológie*“. Táto monografia má niekoľko podkapitol, ktoré nasledujú v takomto poradí za sebou: *Kto je o. Georgij Florovský?; G. Florovskij pod perom západných publicistov; Miesto G. Florovského medzi ruskou emigráciou; Cirkevný testament otca Georgija Florovského; Intelektuálny odkaz otca Georgija Florovského; Georgij Florovskij a súčasnosť; Historiozofia otca Georgija Florovského; a potom samotný Záver k otcovi Florovskému*. Celkom na konci je ešte zoznam použitej literatúry, ktorý tento zaujíma-

vý zborník – knihu – monografiu zakončuje.

Toto je veľmi stručné predstavenie tejto knihy – zborníka – monografie, ktoré sa aspoň trochu snaží priblížiť to, čo sa v nej nachádza. Samozrejme, že o každej z týchto kapitol môžeme napísať niečo zaujímavé. Hoci niekedy zdanlivo medzi sebou nesúvisia, po prečítaní tejto publikácie predsa len nájdeme vnútorné spojenie, ktoré v nej je, a to je predovšetkým svedectvo. **Svedectvo o kresťanstve, o Spasiteľovi, o dejinách kresťanstva** a na ich pozadí aj celého ľudstva, o tom, v čom doposiaľ ľudstvo nachádza inšpiráciu, vzostup, čo formovalo kultúru, minimálne Stredomorja a potom aj ďalších častí sveta, a bez čoho by bol dnešný svet nepredstaviteľný.

Veríme, že všetci, ktorí si tento zborník – knihu – monografiu prečítajú v nej nájdú niečo také, čo ich zaujme, poteší, donúti zamyslieť sa a nelutovať, že ju čítali.

Martina Kormošová

BENTLEY, Jerry H. – ZIEGLER, Herbert F. – STREETS-SALTER, Heather E. *Traditions and Encounters: A Brief Global History*. New York : McGraw – Hill 2013, 740 s. ISBN 978-1-259-06035-9.¹

Na vzniku této publikace se podíleli tři autoři: Herbert F. Ziegler, Heather E. Streets- Salter a v čase vydání publikace již zesnulý J. J. Bentley, na kterého Herbert F. Ziegler hned na prvních stránkách knihy vzpomíná nejen jako na skvělého vědce, ale i velmi dobrého přítele. Publikace *Traditions and Encounters: A Brief Global History* tvoří vel-

mi dobře propojený celek historických poznatků o jednotlivých kulturách. Dějiny jsou v knize popsány chronologicky od 3500 před Kristem až po moderní dějiny z pohledu tradic a vývoje jednotlivých kultur.

Knihy je jasně a přehledně rozčleněna do sedmi částí. Tyto části jsou děleny na jednotlivé úseky tak, aby byl vždy přehledně zachován vývoj a historie jednotlivých národů a jejich kulturní rozvoj. Jednotlivé části jsou pak děleny na kapitoly. Na začátku každé kapitoly je stručně, ale velmi jasně a poutavě, napsán úvod, který čtenáře připraví na prostudování nadcházející kapitoly. Součástí tohoto úvodu je i tabulka, kde jsou chronologicky seřazené nejdůležitější události, vymezená doba vlády jednotlivých dynastií či panovníků a životy významných osobností té doby.

V každé části knížky se nachází velké množství pomocných tabulek a map, napomáhajících čtenáři třídit si data, která už zná a ověřit si sám na sobě, do jaké míry danou problematiku pochopil. Například v šesté kapitole mají čtenáři k dispozici mapu Evropy a středomoří, ze které lze snadno pochopit, jak vypadala tato oblast v době Napoleonových válek. Na mapě jsou barevně vyznačeny země tehdejší doby, místa nejdůležitějších bitev a další pro čtenáře užitečné informace. V knize nalezneme i další mapy, na kterých je kupříkladu vyznačeno nejen to, jak se daná kultura chovala na svém území, ale i to, jak se daná kultura setkávala s dalšími kulturami a k jakým interakcím mezi nimi docházelo. Autoři podávají čtenáři velmi jasný a celistvý obraz o tom, jak národy žily, ať už jde o stravovací návyky, oblékání, víru, hygienické návyky a další.

Na konci každé kapitoly se nacházejí sumarizace obsahu, která mají čtenáři opět pomoci utřídit a zopakovat si nej-

¹ Tato recenze je dílčím výstupem z grantové projektu GA JU „Tradice, proměny tradice, setkání tradic. Příspěvek k poznání dynamiky tradice.“

důležitější poznatky, které má možnost při čtení kapitoly získat. Dále jsou na konci kapitoly vypsané nejvýznamnější termíny, názvy a jména, která by měl čtenář po dočtení kapitoly chápat a umět je vysvětlit. U každého termínu je pak pro jistotu napsáno i to, na které stránce je pro případ potřeby k nalezení. Čtenáři může v dalším studiu pomoci i rozšiřující seznam doporučené literatury na konci kapitoly, vztahující se k jednotlivým tématům. Nemusíme tak v případě hlubšího zájmu o problematiku dlouze vyhledávat relevantní literaturu, která při dalším studiu pomůže. Autoři ji zde jednoduše nabízejí. Sečteno a podtrženo: Je zcela jasný pedagogický i didaktický záměr autorů. Všechny výše zmíněné „pomůcky“ mohou být užitečné k tomu, aby prohloubily čtenářův zájem o problematiku, donutily ho zamyslet se a podnítily diskuzi ve skupinách.

Jako určitou nadhodnotu, která se tématicky táhne jako pomyslná červená nit celou publikací, jsou exkurzy do problematiky historie tradic. Právě uvažování o jednotlivých odlišných kulturách a jejich tradicích může být přínosné zvláště pro Evropany. Zmíněné exkurzy můžeme najít prakticky u všech zpracovaných témat: Rádi bychom vyzdvihli velmi dobře zpracovanou jedenáctou kapitolu, která se zabývá expanzí islámu. Toto téma je pro dnešní Evropu poměrně aktuální. Seznamuje nás s historií islámu jako náboženstvím, s Muhammadovým poselstvím, jeho odchodem do Mediny a dalším. Dozvídáme se o vzniku práva v islámských zemích a to, jak islámští bohoslovci a znalci práva utvářeli zásady této společnosti na základě morálních směrnic a islámského učení. Celá tato kapitola nás zasvěcuje do problematiky islámské kultury a napomáhá nám se s touto, pro nás odlišnou,

kulturou seznámit a snáze ji pochopit díky svému přehlednému zpracování. Dalším autory objasněným tématem, které bychom rádi podtrhli, je utváření tradic afro-amerických otroků v dvadacáté kapitole. Tito lidé byli zotročeni v různých koutech Afriky, a proto neměli společné tradice. Vytváření jejich nové kultury a tradic je zde čtenáři obzvláště srozumitelně podáno. Kapitola sedmá se zase zamýšlí nad tématem tradic v kontextu fašismu a nacionalismu: V období mezi světovými válkami se rozšiřoval fašismus jako alternativa k selhávající a slabé kapitalistické demokracii. Autoři ukazují, jak nedemokratické režimy využívaly a zneužívaly tradice svých zemí k vlastním cílům. Celkově se dá říci, že ukazují problematiku pohledu na téma tradic z jiného úhlu pohledu, než na jaký jsme většinou v dnešní době zvyklí.

Kriticky je třeba spatřovat určitou nepřehlednost, kterou je tato rozsáhlá – více než sedmi set stránková – publikace zatížená díky množstvím tabulek a ilustrací, jež stěžují snadnou orientaci v textu.

Ke knize jako celku je možné říci, že je psána velmi čtivě a srozumitelně. Vřele bychom ji doporučili studentům zejména základních historických kurzů. Autoři se ve své knize snaží předložit čtenáři ucelený obraz dějin. Nepředstavují pouze „suchá fakta“ a důležité momenty historie, ale učivo je i systematicky provázáno v širších souvislostech. To, co bychom v jiných učebnicích a dějepisných knihách jen těžko hledali, je zohlednění tradic různých kultur a jejich setkávání. Avšak badatelům, kteří se hlouběji orientují v konkrétním historickém období či kultuře, kniha rozšíření jejich znalostí spíše nenabídne.

*Soňa Kamenová – Radka Novotná –
Rudolf Svoboda*

ŠTURÁK, P. *Pavol Peter Gojdič OSBM, prešovský gréckokatolícky biskup (1926 – 1960)*. Prešov : GTF PU, 2013. 127 s. ISBN 978-80-555-0903-7.

Autor monografie, prof. Peter Šturák, význačný slovenský cirkevní historik, vydal na sklonku roku 2013 veľmi zaujímavou monografiu, ktorá sa venuje postavě blahoslaveného Pavola Petera Gojdiče, biskupa v Prešove a mučedníka komunistického režimu. V úvodu své monografie autor konstatuje, že 20. stoloť má mnoho označení a přívlastků, z nichž jedno je i „stoloť mučedníků.“ V této souvislosti musím připomenout, že papež Jan Pavel II. v apoštolské exhortaci *Ecclesia in Europa* takto vysoce hodnotí význam příkladu svatých mučedníků pro dnešní dobu: „*Rád bych však upoutal pozornost zvláště na některá znamení ve vlastním církevním životě. Především chci spolu se synodními otci znovu všem připomenout – abychom na ně nikdy nezapomněli – ono velké znamení naděje, jímž je tolik svědků křesťanské víry, kteří žili v posledním století jak na Východě, tak na Západě. Dokázali žít podle evangelia v situacích nepřátelství a pronásledování, často až po nejvyšší zkoušku krve. Tito svědkové, zvláště ti, kteří prošli zkouškou mučednictví, jsou výmluvným a velkolepým znamením; žádá se od nás, abychom je kontemplovali a napodobovali. Oni nám dosvědčují vitalitu církve; jeví se nám jako světlo pro církev i pro lidstvo, protože dali zazářit v temnotách Kristovu světlu...“.* Řeckokatolícká cirkve na Slovensku v století mučedníků osvědčila svou věrnost Bohu a Svatému otci, trpělivým nesením Kristova kříže. A dodejme, že to byl kříž nelehký, pod jehož tíží mnozí klesali, jako náš Spasitel na své křížové cestě. Ale stejně jako

On našel sílu, aby přetěžké jho donesl až na Kalvárii, i Řeckokatolícká cirkve na Slovensku vždy povstala. Zdálo se, že administrativním zrušením Řeckokatolícké cirkve a vynuceným „návratem“ k Pravoslavné cirkvi na tzv. Prešovském soboru nastane její konec. Ale nebylo tomu tak, po skličujících okamžicích bolesti Kalvárie nastalo slavné velikonoční jitro Zmrtvýchvstání. Postava přeblaženého mučedníka Pavola Petera Gojdiče, kterému je věnována tato recenzovaná monografie, zářila v temnotách kruté komunistické totality dle výše citovaných slov blahoslaveného Jana Pavla II. jako „*světlo pro církev i pro lidstvo*“.

Předložená monografie je postavena především na archivních pramenech a to pocházejících z archivu Řeckokatolíckého arcibiskupství v Prešove, archivu Ministerstva vnitra ČR v Praze, Slovenského Národního archivu v Bratislavě a archivu Sboru vězeňské a justiční stráže SR v Leopoldově. Studium pramenů autor vhodně doplnil tištěnými dobovými prameny a četnou odbornou literaturou, které autorovi pomohly zasadit události z života Pavola Petera Gojdiče do kontextu doby. O tomto svědčí téměř tři sta citačních odkazů v recenzované monografii a bohatý přehled pramenů a literatury. Kniha je přehledně členěna do pěti tematických okruhů, které na sebe chronologicky navazují.

V prvním tematickém okruhu autor zcela vhodně poukazuje nejdříve na společensko náboženskou situaci na Slovensku po vzniku Československé republiky roku 1918. Zde bych rád poukázala zejména na podkapitulu *Religiozita v Čechách a na Slovensku*, která velmi objektivně hodnotí mnohdy nepřátelsky laděný vztah státu ke katolícké cirkvi. Tato kapitola ale zmiňuje nejenom bolestné okamžiky ve vztahu

soužití státu a katolické církve, nýbrž zmiňuje i slavnostní okamžiky, jubilea sv. Václava v roce 1929, či katolický sjezd v roce 1935. Na tuto všeobecně laděnou podkapitolu již navazuje přiblížení konkrétních údajů, ohledně náboženských poměrů v Prešovské eparchii.

Druhý tematický okruh přibližuje již na základu archivních pramenů nejdříve dětství Petera Gojdiče. Autor v podobě medailonu seznamuje čtenáře na tomto místě s postavou jeho rodičů, řeckokatolického kněze Štefana Gojdiče a Anny rozené Gerberyové. Po medailonku rodičů čtenář nalezne i údaje o ostatních členech rodiny Pavola Petera Gojdiče. V této kapitole je zejména cenné svědectví o skutečnosti, že již v dětství Pavol Peter Gojdič žil hlubokým náboženským životem a lidé jej často vidávali modlit se a rozjímat u kříže za vesnicí. Velice miloval návštěvu bohoslužeb. Na druhou stranu je nutno připomenout, že Pavol Peter Gojdič nebyl nikterak „zasmušilý svatý“, ale dávala průchod své veselé povaze. Dále nás autor v tomto tematickém okruhu seznamuje s léty studií Pavola Petera Gojdiče a prvními léty jeho kněžství. Jaký byl jako student? Autor na základě dochovaného autentického svědectví říká, že byl pokorný, příkladný klerik citlivého svědomí, který vždy plnil příkazy nadřízených. Co se týče prospěchu, jeho hodnocení bylo téměř vždy eminenter. Po spirituální stránce autor monografie připomíná, že v tomto období Pavol Peter Gojdič byl horlivým ctitelem eucharistického Krista. Následně autor monografie prof. Petr Šturák hovoří o vstupu Pavola Petera Gojdiče do kláštera baziliánů v roce 1922. Peter Gojdič následoval při svém rozhodnutí pro řeholní stav hlas svého srdce, jak o tom hovoří dochované svědectví. Pavolu Peteru Gojdičovi,

jak na to hojně upozorňuje na závěr tohoto tematického celku autor monografie Petr Šturák, nebylo dopřáno žít v tichu kláštera a pracovat na vlastním duchovním sebezdokonalení. 14. září roku 1926 byl totiž Pavol Peter Gojdič jmenován administrátorem Prešovské eparchie.

Třetí tematický okruh hovoří o působení Pavola Petera Gojdiče na biskupském stolci v Prešově od roku 1926 do roku 1945. Jak autor monografie vhodně připomíná, bylo to období politických i společenských změn, na které biskup musel reagovat apoštolátem nových forem, i aktivitami, co se týče sociální oblasti. Jako recenzent zejména oceňuji, že autorovi monografie neunikly ani informace o práci biskupa Gojdiče ve prospěch mladých vesnických děvčat, která přicházela za prací do měst a byla zde vystavena mnohým svodům a nelehkému sociálnímu postavení.

Vzhledem ke skutečnosti, že postava Pavola Petera Gojdiče je připomínána v souvislosti s jeho mučednickou smrtí, nejdůležitější je čtvrtý tematický okruh, který přibližuje léta 1945 – 1960 a který autor příznačně nazval Golgota Gréckokatolické církvi. Autor zde nejdříve hovoří o nástupu komunistické totality k moci a nátlaku na řeckokatolickou církev. Poté přibližuje takzvaný „Prešovský sobor“, kterým vyvrcholila státem naplánovaná Akce P, která byla připravena Komunistickou stranou Československa, pod přímým vedením Komunistické strany SSSR. Biskup Gojdič, který se odmítl podřídit tlaku státu a odmítl vydat klíče od katedrály, byl nejdříve zatčen a uvězněn ve františkánském klášteře v Nižnej Šebastovej. 9. června roku 1950 se dostal do spárů státní bezpečnosti. Následovala jeho dráha mučedníka po věznicích ve Valdicích a pražské Ruzyni. Po zinsceno-

vaném procesu v roce 1951, který se konal v Bratislavě s takzvanými vlastizrádnými biskupy, se navrátil do věznic ve Valdicích a poté byl převezen do Leopoldova. Žádosti o amnestii byly biskupu Gojdičovi odmítnuty. V Leopoldově se zdravotní stav biskupa Gojdiče velmi zhoršil. Přestože lékařské zprávy hovořily o žaludečních vředech, eventuelně o rakovinném nádoru, či rakovině plic, z věznic propuštěn nebyl. 17. června 1960 v Leopoldově biskup Gojdič také umírá. Právem si klademe otázku, spolu s emeritním papežem Benediktem XVI. odkud se brala síla u Pavola Petera Gojdiče k mučednictví. Benedikt XVI. na to takto odpovídá: *„Z čeho se rodí síla podstupit mučednictví? Z hlubokého a niterného sjednocení s Kristem, protože mučednictví a povolání k mučednictví nejsou jenom výsledkem lidského úsilí, ale odpovědí na Boží iniciativu a povolání; jsou darem jeho milosti, která dává schopnost nabídnout vlastní život z lásky ke Kristu a církvi, a tím ke světu. Podíváme-li se na životy mučedníků, udiví nás klid a odvaha, s jakou podstupovali utrpení a smrt. Boží moc se plně projevuje ve slabosti, v chudobě toho, kdo se svěřuje jemu a pouze do něho vkládá svou naději. Je však třeba zdůraznit, že milost Boží nepotlačuje či nedusí svobodu toho, kdo mučednictví podstupuje, nýbrž ji naopak obohacuje a povznáší. Mučedník je osobou svrchovaně svobodnou, svobodnou vůči moci tohoto světa; svobodnou osobou, která daruje Bohu celý život v jediném, definitivním a svrchovaném skutku víry, naděje a lásky. Svěřuje se do rukou svého Stvořitele a Vykupitele, obětuje vlastní život, aby byl zcela sjednocen s Kristovou obětí na kříži. Jedním slovem: mučednictví je velkým skutkem lásky, jež odpovídá na nezměrnou lásku Boží.“*

Pátý tematický okruh již přibližuje léta radostná pro Řeckokatolickou církev na Slovensku. Autor nejdříve zmiňuje, že biskup Gojdič byl státem rehabilitován v roce 1990 a následně byl vyznamenán in memoriam řádem T.G. Masaryka a Pribinovým křížem. Největší vyznamenání ale spočívalo v procesu svatořečení, který byl zatím završen slavností beatifikací 4. listopadu 2001 v Římě papežem Janem Pavlem II. V roce 2001 po vyhlášení Pavola Petera Gojdiče za blahoslaveného, došlo ke slavnostnímu přenesení jeho ostatků, které byly uloženy prešovské katedrále. Závěrem bych rád jako recenzent zdůraznil, že kniha je psána čtivým a přímo strhujícím slohem. K přitažlivosti monografie také přispěly četné obrazové přílohy a to jak fotografie dobových dokumentů, tak fotografie dokumentující osudy Pavla Petera Gojdiče od narození až po proces blahorečení. Nezbyvá než monografii vřele doporučit široké čtenářské obci.

Martin Weis

ACTA THEOLOGICA ET RELIGIONISTICA 2/2013. Internetový časopis doktorandov GTF PU v Prešove. Prešov 2013. 142 s. ISSN 1338-7251.

Od roku 2012 vychádza na pôde Gréckokatolíckej teologickej fakulty internetový vedecký recenzovaný akademický časopis doktorandov „Acta theologica et religionistica“. Tento časopis vychádza dvakrát ročne v elektronickej podobe na stránke vyššie spomenutej fakulty. Cieľom tohto časopisu je uverejňovať vedecké štúdie a odborné články doktorandov z domácich i zahraničných univerzít, vysokých škôl, vedeckých a vedecko-výskumných pracovísk a inštitútov zo spoločensko-vedných a humanitných odborov. V Acta theologica et religionistica nájdeme aj recenzie

a anotácie vedeckej a odbornej literatúry či správy týkajúce sa vedeckého a spoločenského života doktorandov.

Prvým príspevkom v časopise je „*Symbolic mediation in the christology of Roger Haidht*“ ktorého autorom je Petr Jandejsek, z Evanjelickej teologickej fakulty Karlovej univerzity v Prahe. V samotnom príspevku autor píše o teologickej metóde súčasného amerického jezuitského teológa, Rogera Haighta.

Mgr. Martin Grones s príspevkom „*Vznik bratstva sv. Michaela v kontexte doby*“ nám približuje vznik a prínos bratstva sv. Michaela. Recenzentom príspevku bol ThDr. Peter Borza, PhD. Ďalším prispievateľom je Mgr. Petr Pospíšil z Jihočeskej univerzity v Českých Budějoviciach. Vo svojom príspevku „*Melchisedech v pramenech období druhého chrámu*“ nám ponúka prehľad najvýznamnejších mimo-biblických tradícií. Štúdia môže pomôcť k prehľadnejšiemu sledovaniu zmien vo vnímaní Melchisedovej osoby v dejinách. Katolícku univerzitu v Ružomberku zastupuje ThLic. Ing. Martin Kakalej s príspevkom „*Vplyv depresie na platnosť sviatostného manželstva podľa kánonu 1095, b.3 CIC 1983*“. Podľa autora depresia predstavuje v súčasnej spoločnosti vážny problém a súvisí so zrýchleným spôsobom života, ako aj s veľkými nárokmi, ktoré sú kladené na človeka. ThLic. Ing. Martin Kakalej sa snažil objasniť ako vplyva depresia na platnosť manželského súhlasu, teda aj na samotný vznik manželstva.

Ďalším príspevkom je „*Vplyv misie solúnskych bratov – 1150. výročie*“ od Mgr. Ivany Čechovej, ktorá skúma historický, náboženský, edukačný a kultúrny prínos byzantskej misie.

Stálym prispievateľom do časopisu je PaedDr. Anton Liška, ktorý aj v tomto čísle oboznamuje odbornú, ako aj laickú verejnosť s choleroovou epidémiou,

ktorá postihla gréckokatolícke farnosť v Humenskom dekanáte počas leta 1831.

„*Náboženský fundamentalizmus ako jeden z možných následkov revitalizácie a deprivatizácie náboženstva v období neskorej modernity*“ je ďalším príspevkom v Acta theologica et religionistica. Autorkou je doktorandka Gréckokatolíckej teologickej fakulty, Mgr. Jana Malcovská.

Mediálna výchova je hlavnou témou PaedDr. Silvie Novákovej a jej príspevku „*Mediálna výchova ako integrálna súčasť moderného vyučovania*“. Samotná autorka poukazuje na to, že je potrebné zaviesť mediálne vzdelávanie do učebných osnov, pretože médiá sú rozhodujúcou inštitúciou socializácie človeka.

Poslednou štúdiou je „*Prešovský sobor“ a jeho následky v kontexte spomienok farnosti Topoľany*“ od Mgr. Martina Tkáča. Autor obohatil predkladanú štúdiu výpovedami informátorov, ktorí prežili obdobie likvidácie cirkvi.

Do rubriky Osobnosti prispel Mgr. Pavel Sekyrka a PhDr. Katarína Kundračíková. Prvý autor predstavuje Fratiška Xavera Palečku v príspevku „*Český Vianney z Kovářova*“. Cyril a Metod ako vierozvestcovia a spolupatróni Európy sú ústrednou témou PhDr. Kataríny Kundračíkovej

Doktorand PaedDr. Anton Liška v rubrike Recenzie/anotácie posudzuje prvé číslo XV. ročníka teologického vedeckého recenzovaného akademického časopisu Theologos, ktoré vyšlo na pôde Gréckokatolíckej teologickej fakulty v roku 2013.

Kronika Acta theologica et religionistica informuje o pozvanej prednáške predsedu Klubu vojenskej histórie Beskydy, Mgr. Martina Drobňáka, na tému „*Rekonštrukcie vojnových cintorínov z obdobia prvej svetovej vojny*“. Daná

prednáška sa konala pri príležitosti celoslovenskej akcie: Týždeň vedy a techniky na Slovensku.

Internetový vedecký recenzovaný akademický časopis doktorandov „*Acta theologica et religionistica*“ nám prináša plnohodnotných 142 strán, ktoré môžu obohatiť čitateľov z odbornej i laickej verejnosti.

Zuzana Andrejová

BIZOŇOVÁ, Monika – CORANIČ, Jaroslav (eds.). *Joanik Bazilovič: Dejiny gréckokatolíckej cirkvi v Uhorsku. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2013. 478 s. ISBN 978-80-555-0737-8.*

Gréckokatolícka cirkev na Slovensku nepatrí, čo sa počtu týka k rozsiahlym, avšak historicky významným cirkvám na území Slovenska. Vyšli už mnohé publikácie týkajúce sa tejto cirkvi avšak mapujú len nedávno minulé udalosti. Práve táto publikácia zachytáva jedno z najvýznamnejších období v dejinách tejto cirkvi – obdobie Mukačevskej eparchie.

V roku 2013 vyšla vo vydavateľstve Prešovskej univerzity zaujímavá a obsahom bohatá publikácia, ktorá sa venuje Gréckokatolíckej cirkvi a jej životu vo vtedajšom Uhorsku. Pôvodne ide o preklad latinského dvojzväzkového diela s názvom *Brevis Notitia Fundationis Theodori Koriathovits Olim Ducis De Mukacs, Pro Religiosis Ruthenis Ordinis Sancti Basilii Magni, In Monte Csernek ad Mukacs factae*. Toto dvojzväzkové dielo však pred časom vyšlo v jednotnej 478 stranovej publikácii.

Pôvodne je autorom tohto diela baziľánsky mních Joanik Bazilovič – pochádzal z významného obdobia pre gréckokatolícku cirkev kedy na biskupskom stolci sedel v poradí už dvadsiaty prvý biskup Andrej Bačinský, ktorý

eparchiu spravoval úctyhodných tridsaťšesť rokov. Konkrétne, bol biskupom v období na prelome 18. a 19. storočia. Toto obsahom rozsiahle dielo bolo prvotne napísané v rokoch 1799 a 1804 v Košiciach. Svojím obsahom právom patrí k významným dielam potrebným k poznaniu gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku. Vďaka tomuto, stranno vo rozsiahlemu, dielu si aj v dnešnej dobe môžeme predstaviť a vytvoriť obraz o vtedajšej gréckokatolíckej cirkvi v Mukačevskej eparchii. Mukačevská eparchia v tej dobre prežívala svoje tzv. „zlaté obdobie“. Práve biskup Bačinský je považovaný za toho, kto zreorganizoval eparchiu a vyzdvihol ju na pomyselný vrchol. V publikácií sú zozbierané mnohé dostupné dokumenty z archívov – buly, diplomy a iné historické písomnosti týkajúce sa nielen cirkvi, ale aj svetských záležitostí. Celé toto historické dielo sa delí na jednotlivé hlavy, celkovo sa publikácia delí na tri časti, kde nám autor opisuje a približuje život zakladateľa kláštora na Černečej hore – Teodora Koriatoviča. Opisuje jeho príchod do Uhorska a približuje jeho dielo, taktiež rozpisuje diela mukačevských biskupov a to od Jána I. až po Andreja Bačinského, taktiež tu môžeme nájsť rôzne listiny a aj hierarchický stav v Mukačevskej diecéze podľa biskupov. V úvode tejto historickej knihy sa môžeme dočítať aj dôležitý fakt, že je potrebné uvedomiť si, že preklady z latinčiny do slovenčiny nie sú vedeckými, teda certifikovanými prekladmi. Avšak ani tento fakt neuberá na tom, že ide o historicky cenné dielo potrebné k lepšiemu porozumeniu dejín gréckokatolíckej cirkvi.

Katarína Kurilcová

BOHÁČ, Vojtech. *Liturgický rok v byzantskom obrade*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Gréckokatolícka teologická fakulta, 2013. 208 s. ISBN 978-80-555-0873-3.

Autorom monografie s názvom *Liturgický rok v byzantskom obrade* je prof. ThDr. Vojtech Boháč, PhD., vedúci Katedry systematickej teológie na Gréckokatolíckej teologickej fakulte PU v Prešove. Jeho nová publikácia, ktorá uzrela svetlo sveta je dlho očakávanou. Jej vydaním sa vyplnila medzera na našom území v oblasti publikácie, ktorá by sa venovala tejto problematike v obširnejšom odbornom rozmere.

Obal knihy je v mäkkej väzbe, čo je možno trochu na škodu, no tým sa zároveň stáva prístupnejšou aj pre širšiu verejnosť. Licna strana obálky je príznačne obohatená graficky upravenou fotografiou liturgického textu. Samotný jej text symbolicky vyjadruje obsah monografie. Ide o text používaný na začiatku cirkevného roka a je písaný v cirkevnej slovančine. Autor tým poukázal na obsah monografie, no zároveň tým vyjadril spojenie vývoja a terajšieho stavu jednotlivých sviatkov byzantsko-slovanského obradu. Toto prepojenie histórie a súčasnosti sa prejavuje aj pri jednotlivých pojednávaniach sviatkov tým, že autor ich obohatil o krátke dejinné pozadie.

Na dvestoôsmich stranách nájdeme úvod, štyri hlavné kapitoly a obohacujúce prílohy. Samotný úvod je v krátkosti vyjadrením nádeje, že tak ako Druhý vatikánsky koncil vo svojej Konštitúcii o posvätnéj liturgii vyzýva a zároveň pripomína povinnosť veriacich sláviť počas roka jednotlivé sviatky, tak aj táto publikácia pomôže k prehĺbeniu tohto apelu. Predstavuje knihu ako tú, ktorá pojednáva o súčasnej podobe liturgického roka byzantsko-slovanského obradu Recensione ruthena.

Prvá kapitola nesie názov *Liturgický rok*, čím sa stáva logickým uvedením do témy knihy. Má osem podkapitol a venuje sa v nich definovaniu samotného liturgického roka, ktorý je rokom slnečným, „*ustanoveným Cirkvou, v priebehu ktorého si spomíname na Kristove tajomstvá a sprítomňujeme ich, aby z nich veriaci ľud čerpal spásonosnú milosť.*“ Tým sa už odlišuje od občianskeho kalendára, ktorý sa začína 1. januárom na rozdiel od byzantského začínajúceho sa 1. septembrom. Prof. Boháč tak postupne rozvíja jednotlivé aspekty liturgického byzantského roka, ako aj jeho zameranie a duchovný význam. Vykresluje ho aj ako účinkujúceho Krista a prameň úcty k Márii, Matke Božej. Okrem týchto dvoch základných pilierov liturgického roka je tu aj spomínanie na jednotlivých vynikajúcich ľuďoch, ktorých kresťania označili svätcami.

Druhá kapitola s názvom *Zložky liturgického roku* sa už dostáva k špecifickým dvom vymedzeniam, ktoré tento rok tvorí a sú v podstate blízke aj občianskemu roku. Tieto hlavné zložky sú týždeň a nedeľa. Autor sa im venuje naozaj obširne z rôznych pohľadov, o čom svedčí aj množstvo sedemnástich podkapitol.

Nasledujúca kapitola sa venuje sviatkom, ktoré v liturgickom kalendári nemajú stály termín. Ich časové vymedzenie je závislé od sviatku Paschy (Veľká noc). Ide teda o *Pohyblivé sviatky*, presnejšie vytvárajú tzv. paschálny okruh. Autor sa im venuje v 28 podkapitolách. Opozitom k pohyblivým sviatkom sú tzv. *Stále sviatky liturgického roku*, čo je aj názov štvrtej kapitoly. Autor ich definuje ako tie, ktorým každoročne pripadne rovnaký deň slávenia. Centrom týchto sviatkov je sviatok Narodenia Ježiša Krista. Medzi ne patria sviatky Pána, Bohorodičky a svätých. Publiká-

cia tieto sviatky postupne podľa cirkevného roka sleduje a venuje sa im na historickej, liturgickej a teologickej rovine, ktorá nie je odtrhnutá od reality ich slávenia.

Medzi obohacujúce a zároveň prínosné môžeme označiť prílohy, ktoré sa venujú Paschálii, teda textu a tabuľkám vyjadrujúcim výpočet Veľkej noci. Takisto prínosným je aj zoznam svätých v byzantskom liturgickom kalendári, ktorý je uvedený v liturgickej knihe Evanjiár z roku 2001. Tým sa naozaj obsiahla celá téma byzantsko-slovenského roka.

Keďže na našom území sme sa stretali s objasňovaním tejto problematiky len ako so súčasťou iných publikácií, najmä západného liturgického obradu, čo nemohlo obsiahnuť celú šírku, môžeme publikáciu naozaj hodnotiť ako prínosnú pre oblasť vedeckú, ale aj laickú.

Martin Tkáč

BOHÁČ, Vojtech – PETRÍK, Ľubomír – PALOČKO, Štefan – MOJZEŠ, Marcel. *Druhý vatikánsky koncil a Gréckokatolícka cirkev na Slovensku.* Prešov : GTF PU, 2013. 143 s. ISBN 978-80-555-1033-0.

Druhý Vatikánsky koncil je významným medzníkom v živote Katolíckej cirkvi, ktorá stráži čistotu a pravovernosť výkladu učenia Ježiša Krista i jeho aplikáciu v každodennom živote tak Cirkvi, ako aj praktickom živote človeka vôbec. Polstoročie, ktoré uplynulo od tohto cirkevného snemu akoby „volalo“ po zhodnotení, čo konkrétne priniesol do života viery moderného človeka a akou úrodou z jeho semena sa môžeme „pochváliť“.

Pri príležitosti 50. výročia bol vytvorený inštitucionálny projekt *Koncil a my. Druhý Vatikánsky koncil a Gréckokatolícka cirkev na Slovensku*, ktorý sa od roku 2012 realizuje na pôde Gréc-

kokatolíckej teologickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove. Knižnou prvotinou tohto projektu, je monografia *Druhý Vatikánsky koncil a Gréckokatolícka cirkev na Slovensku*, na vypracovaní ktorej sa podieľali štyria členovia Katedry systematickej teológie GTF PU v Prešove: prof. ThDr. Vojtech Boháč, PhD., Mons. doc. ThDr. Ľubomír Petrík, PhD., doc. ThDr. Štefan Paločko, PhD. a doc. ThDr. Marcel Mojzeš, PhD. Potreba obnovy Cirkvi prehlbovaním viery, reevanjelizáciou a rekatechizáciou v prostredí kresťanskej Európy, ktorá sa odkresťančuje pod tlakom rôznych vplyvov si vyžaduje aktivizáciu v oblasti náboženského, ale aj verejného života. Preto je veľmi chvályhodné, že takéto impulzy prichádzajú aj od tých najkompetentnejších. Táto monografia má dôležitú úlohu v tomto procese, pretože pripomína, analyzuje, nabáda a povzbudzuje, svojou reflexiou na vieroučné konštitúcie *Lumen gentium a Sacrosanctum concilium*.

Ľubomír Petrík pripomína, že napriek oficiálnej neexistencii Gréckokatolíckej cirkvi po jej likvidácii v roku 1950 vtedajšou komunistickou mocou, hneď po jej obnovení počas Pražskej jari sa závery koncilu ihneď dostali do jej praktického života. V šiestich bodoch deklarovaných pri príležitosti vstupu do cyrilo-metodského roku 1969. Ich obsahom bolo: Ohlasovanie a vyučovanie právd viery, liturgiu slávenú zrozumiteľnou formou, spoločne prehlbovať vieru, vytvárať jednotu Cirkvi vyjadrenú láskou a vernosťou Svätému Otcovi, otvorenosť, pochopenie v komunikácii s inými, úcta k dedičstvu otcov a otvorenosť svetu pre šírenie pokoja, slobody, spravodlivosti, podpora humanizmu a občianskych čností. Takto Gréckokatolícka cirkev uvádzala koncil do svojej praxe hneď po obnovení jej činnosti v bývalom Československu.

Aj keď v čase konania koncilu (1962 – 1965) bola zakázanou cirkvou systematicky likvidovanou komunistickou mocou, mučeníctvo jej predstavených sa stalo prameňom znovuzrodenia. Útlak pokračoval ďalej aj po jej obnovení. Jej životaschopnosť sa neustále prejavuje aj v súčasnosti v jej rozvíjaní a vernom uvádzaní myšlienok tohto veľkého snehu do praxe. Tak je to aj v aktivácii novej evanjelizácie, ku ktorej v intenciách *Druhého vatikánskeho koncilu* vyzýval bl. Ján Pavol II. vo svojich dokumentoch. V týchto víziách pokračoval aj dnes už emeritný pápež Benedikt XVI., čo potvrdil aj ustanovením Pápežskej rady pre novú evanjelizáciu v roku 2010 a zvolaním biskupskej synody, ktorá sa zaoberala spomenutou problematikou ako prostriedkom na odovzdávanie kresťanskej viery. Svätý Otec František je verným pokračovateľom tohto diela, čo v kontexte danej problematiky deklaroval napísaním posynodálnej apoštolskej exhortácie *Evangelii gaudium*. V tomto duchu sa zaoberá Petrik ešte aj objasňovaním kontextu, čo nová evanjelizácia vlastne je, čím sa vyznačuje a ako sa uplatňuje. Rozoberá aj konkrétne praktické kroky, ktoré sa v tomto smere uplatňujú a zakoreňujú v živote Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku. Štefan Paločko rozoberá ekleziológiu koncilu vyjadrenú vo vieroučnej konštitúcii *Lumen gentium*, kde zdôrazňuje, že nejde o nové učenie, pretože sa nič nemení na tom čo cirkev po stáročia učila a žila. Ide o to, aby život právd viery, ktorý sa žil iba v praxi, bol zachytený a vyjadrený aj v jasne formulovanom učení. V tomto dokumente sa vyskytuje nový výraz „subsistit in“. To znamená, že Cirkev ustanovená Ježišom Kristom, ktorú v plnej moci riadi a spravuje Petrov nástupca a biskupi, ktorí sú v spoločenstve s ním, hoci aj mimo jej organizmu jestvujú prvky posväcovania

a pravdy. Čo vyvolalo rôzne ekleziologické interpretácie, ktoré autor podrobne vysvetľuje a podkladá aj grafickým znázornením. Tento výklad je potrebný pre človeka, aby sa vedel v danej problematike zorientovať a ubrániť sa bludným dezinterpretáciám, ktoré tvrdia, že koncil zaviedol nové učenie o zrušení totožnosti Kristovej a katolíckej Cirkvi. Potom sa podrobne venuje dôkazu, prečo výraz „subsistit in“ sa takto nesprávne chápe a vysvetľuje. Nesprávne interpretácie vyvracia podľa obsahu článkov v *Lumen gentium*, citátni Písma, encyklikou Pia XII. *Mystici Corporis Christi*, aj pôvodnou náukou Magistéria Cirkvi. Ak Kristus založil Cirkev, tak založil jedine katolícku Cirkev a jej poslaním je sprostredkovať účasť na Kristovom svätom živote. Text *Lumen gentium*: „Jediný Prostredník, Kristus, ustanovil a ustavične udržuje svoju svätú Cirkev ako viditeľný organizmus (...) Toto je jediná Kristova Cirkev ktorú vo vyznaní viery vyznávame ako jednu, svätú, katolícku a apoštolskú, ktorú náš Spasiteľ po svojom zmŕtvychvstaní zveril Petrovi, aby bol jej pastierom...“ Ďalej sa venuje vysvetleniu toho, čo patrí k prvkom posväcovania, ktoré nie sú úplne mimo katolíckej Cirkvi, ale len mimo jej viditeľného okruhu. Krstom je človek ospravedlivený, čím získava pravú vieru a schopnosť žiť podľa Božej vôle. Krst zanecháva v človeku nezmazateľný znak, preto platným krstom zostáva začlenený do Kristovej Cirkvi. Podrobnou a jasnou analýzou podmienok spásy vysvetľuje, čo znamená plne sa podrobiť Kristovej moci, prijať jeho pravdivú náuku, zotrvať v nej a plniť jeho vôľu. Ako sa vyhnúť večnému trestu a byť zachránený.

Vojtech Boháč podáva výklad historickej genézy liturgie na základe prehľadu a analýzy vývoja liturgických kníh byzantského obradu. Do bohoslužobného

poriadku patria nielen bohoslužobné liturgické knihy, ale aj liturgický jazyk, ktorým oficiálne bola a je cirkevná slovančina. Autor vovádza do danej problematiky krátkou históriou Prešovského biskupstva a jeho liturgickej praxe. Podáva prehľad obsahu historických textov od čias apoštolov a nasledujúcich storočí, periódu tlačených liturgikonov. To všetko predstavuje nesmierne duchovné, ale aj kultúrne bohatstvo, dedičstvo otcov a je preto veľkým prínosom autora k tomu, aby sa vedomie tohto dedičstva zachovalo aj pre ďalšie generácie.

Reformné požiadavky koncilu v konštitúcii o posvätnéj liturgii *Sacrosanctum concilium*, bolo potrebné uplatniť tak v rímskom ako aj ostatných obradoch, ako sa píše v úvode k tejto konštitúcii. Slúžiť liturgiu zrozumiteľným spôsobom v reči ľudu je možné až po vernom preklade liturgických kníh. Odpoveďou Gréckokatolíckej cirkvi na túto požiadavku bola práca na spracovaní liturgických kníh hneď po obnovení jej činnosti od roku 1968. Autor podáva prehľad o prácach na slovenských prekladoch liturgických kníh v dvoch celkoch. Prvý zachytáva obdobie rokov (1968 – 1989) a druhý celok v období (1990 – 2012).

Marcel Mojzeš sa venuje otázkam záväznosti *Sacrosanctum concilium* pre Gréckokatolícku cirkev, preto že sa často ozývajú hlasy aj opačné. Pripomína liturgické katechézy publikované v časopise *Slovo* (1970 – 1973) s kladným ohlasom aj na medzinárodnej vedeckej úrovni, ako ovocie tejto konštitúcie. Živá viera sa prehlbuje aj spoločne, žije v slávení v liturgie. Len aktívnou účasťou na slávení liturgie majú veriaci plný úžitok zo spoločenstva so živým Kristom. Je potrebné, aby sa človek Božej milosti otvoril, len tak ju môže prijať. Liturgické hnutie, ktoré

vzniklo na prelome 19. a 20. storočia malo snahu vrátiť liturgii miesto, ktoré jej patrí v živote cirkvi i jednotlivca. Jeho súčasťou je aj samotná konštitúcia. Ide tu o celkovú obnovu života cirkvi.

Táto monografia je vítaným príspevkom vyjadrenia prínosu Druhého vatikánskeho koncilu pre obnovu života Gréckokatolíckej cirkvi. Požiadavkou prehlbenia viery a pravoverným výkladom učenia Ježiša Krista, jeho presnými formuláciami sa koncil obracia na partikulárne cirkvi, aby jeho závery sa prenášali čo najhorlivejšie do praxe. Takýto cieľ mala aj táto monografia. Mapuje praktické uvádzanie týchto myšlienok, ktoré sú stanovené vo forme požiadaviek a záväzkov do života Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku. Podáva prehľad historického vývoja v tomto smere a konkrétne prínosy tejto práce pre prehlbovanie a upevňovanie života viery skrze reformné požiadavky dvoch vieroučných koncilových konštitúcií *Lumen gentium* a *Sacrosanctum concilium*. Z tejto monografie môžeme vidieť, aký pokrok to v tomto smere prinieslo. Kniha má svoju hodnotu tak po vieroučnej stránke, ako aj z pohľadu historického vývoja liturgie cirkvi byzantského obradu. Túto publikáciu môžem vrele odporúčať odbornej akademickej spoločnosti, ktorá sa zaoberá danou problematikou. Myslím si, že zaujme aj širší okruh a to nielen odbornej, ale aj laickej verejnosti.

Bohumil Zachar

THEOLOGOS, teologická revue 2/2013. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Gréckokatolícka teologická fakulta, 2013. 284 s. ISSN 1335-5570.

V novembri minulého kalendárneho roku vydala Gréckokatolícka teologická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove

druhé číslo XV. ročníka teologického vedeckého recenzovaného akademického časopisu *Theologos*, ktoré svojím obsahom osloví odbornú i laickú verejnosť, zaujímavú sa o problematiku z oblasti filozofie, religionistiky, liturgiky, bioetiky, morálnej a biblickej teológie a cirkevných dejín.

V predstavovanom čísle časopisu *Theologos* publikovali svoje príspevky (vedecké a odborné štúdie a recenzie) osemnásť slovenských a traja zahraniční autori. K zahraničným autorom patrí *ks. dr hab. Wiesław Pieja*, pôsobiaci na Wydziałe Ekonomii i Pedagogiki Małopolskiej Szkoły Wyższej w Brzesku, *ks. dr Marek Zaborowski* z Instytutu Prawa Wydziału Zamiejscowego Prawa i Nauk o Gospodarce Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. w Stalowej Woli a *prof. PaedDr. ThLic. Martin Weis, Th.D.* pôsobiaci na Teologickej fakulte Jihočeskej univerzity v Českých Budejovicích.

Wiesław Pieja sa vo svojej štúdií zaoberá otázkou sebarealizácie človeka v dobe vedecko-technického pokroku a poukazuje na negatívne dopady technickej revolúcie na súčasného človeka. Za negatívum považuje predovšetkým závislosť ľudstva na výtobytkoch vedy a techniky, ktoré ho v pravom zmysle slova oberajú o slobodu. Na strane druhej poukazuje aj na to, že technika môže človeku prinášať aj pozitíva. V konečnom dôsledku je však len na človeku samom, či sa on stane otrokom techniky a hrobom ľudstva alebo sa výtobytky vedecko-technického pokroku stanú faktorom, pozitívne vplyvujúcim na duchovný rast ľudstva. Autor pri koncipovaní štúdie vychádza z odbornej literatúry zahraničnej, prevažne talianskej proveniencie. *Marek Zaborowski* sa vo svojej štúdií venuje problematike platného vysluhovania sviatosti krstu.

Zameriava sa na popis troch najpodstatnejších elementov, ktoré s vysluhovaním tejto sviatosti súvisia: materiu, formu a úmysel vysluhovateľa sviatosti. Poukazuje na potrebu ich dôsledného dodržiavania, pretože krstom sa človek začleňuje do Kristovej cirkvi a stáva sa účastným na jeho živote. Zároveň je táto sviatosť akousi vstupnou bránou, a teda i nevyhnutnou podmienkou k prijatiu ďalších kresťanských sviatostí. Autor pri koncipovaní štúdie vychádza z dokumentov Magistéria a odbornej literatúry domácej i zahraničnej proveniencie. *Martin Weis* vo svojej štúdií s názvom *Hofschule von Karl dem Großen. Eine Sonde in die Geschichte der mittelalterlichen Pädagogik und Ausbildung (Dvorská škola Karola Veľkého. Sonda do dejín stredovekej pedagogiky a vzdelávania)* ponúka sondu do problematiky formovania kresťanskej pedagogiky a vzdelávania v jednej z najväčších epoch v dejinách európskej civilizácie a poukazuje na prínos Karola Veľkého a jeho dvorskej školy v tejto oblasti. Autor pri koncipovaní štúdie vychádza z odbornej literatúry domácej i zahraničnej proveniencie.

Spomedzi slovenských autorov štúdií druhého čísla časopisu *Theologos* za rok 2013 je štvorica takých, ktorí pôsobia mimo Prešovskej univerzity v Prešove. Patrí medzi nich *doc. MUDr. Marián Babčák, PhD.*, pôsobiaci na VSŽaSP sv. Alžbety v Bratislave, odborný asistent z Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína filozofa v Nitre *Mgr. Martin Vašek, PhD.*, vedecký pracovník Vihorlatského múzea v Humennom *PhDr. Miroslav Strakoš* a doktorand Katolíckej univerzity v Ružomberku, Teologickej fakulty v Košiciach *ThLic. Juraj Gradoš*.

Marián Babčák a *Olexander Kiško* vo svojej štúdií prinášajú stručný prierez históriou poskytovania zdravotníck-

kej starostlivosti vo svete i na našom území. Historický exkurz skúmanej problematiky začínajú v starovekom Grécku a končia rokom 1988. Všímajú si formovanie kláštorných i občianskych špitálov na území dnešného Slovenska, popisujú rehoľné rády a spoločenstvá, ktoré svoj život zasvätili starostlivosti o chorých a trpiacich, upozorňujú na využívanie minerálnych vôd a prameňov v rámci liečiteľstva, predstavujú práva pacienta tak, ako sú ukotvené v listine práv pacienta z roku 1973 a pod. V závere štúdie poukazujú na negatívny trend zvýšeného nárastu duševných a alergických ochorení, porúch imunity a toxikománie. *Mgr. Martin Vašek, PhD.* vo svojej štúdií rozoberá postoje a úvahy o sekularizácii, ktoré vo svojej odbornej spisbe prezentuje popredný predstaviteľ nemeckej filozofie náboženstva Richard Schaeffle. Pútavé čítanie ponúka príspevok *PhDr. Miroslava Strakoša*, nesúci názov *Fenomén náboženstva v archeologickom výskume paleolitu*, v ktorom autor za pomoci archeológie čitateľom približuje a zároveň ozrejmúje prvotné prejavy náboženského života človeka, sleduje jeho stopy a podáva základné informácie o jeho vývoji a obsahu v období paleolitu. Štúdia je rozdelená do šiestich častí, ktoré tak po stránke obsahovej, ako aj po stránke chronologickej, na seba priamo nadväzujú. V jednotlivých častiach autor najprv prináša stručný pohľad na konkrétne obdobie paleolitu (starý paleolit, stredný paleolit, mladý paleolit) a následne hodnotí jeho prejavy v rámci náboženského života. Autor pri koncipovaní štúdie vychádza z odbornej literatúry domácej i zahraničnej proveniencie. *ThLic. Juraj Gradoš* približuje starostlivosť mukačevského biskupa Andreja Bačinského o duchovenstvo svojej eparchie. V úvode štú-

die popisuje „morálny status“ duchovenstva mukačevskej eparchie, ktorý vyznieva v neprospech kňazského stavu, nakoľko tento stav bol pod vplyvom mnohých nerestí, s ktorými sa biskup Andrej Bačinský musel popasovať. V ďalších častiach príspevku popisuje konkrétne aktivity biskupa, ktorými rozvinul vzdelanosť a pastoračné aktivity kňazov, vylepšil liturgický život vo farnostiach a zlepšil materiálne zabezpečenie duchovenstva. Záver štúdie je venovaný programu a podmienkam získavania plnomocných odpustkov v priebehu tzv. jubilejného roka, ktorý v roku 1775 vyhlásil pápež Klement XIV. a v roku 1776 rozšíril jeho platnosť na celý kresťanský svet pápež Pius IV. Autor pri koncipovaní štúdie vychádza z archívnych prameňov Archívu gréckokatolíckeho arcibiskupstva v Prešove a z odbornej literatúry domácej i zahraničnej proveniencie.

Autormi zvyšných jedenástich štúdií predstavovaného čísla časopisu *Theologos* sú profesori, docenti, odborní asistenti a doktorandi, pôsobiaci na Gréckokatolíckej teologickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove.

Vojtech Boháč vo svojej štúdií s príznačným názvom *Na príhovor tvôjich svätých* rozoberá problematiku svätcov z liturgického pohľadu. Čitateľovi vysvetľuje pojem a približuje históriu vzniku liturgického roku, diferenciu skupiny svätých a v závere prináša zoznam svätých v byzantskom liturgickom kalendári v rámci celého liturgického roka. Štúdia *Petra Šturáka* s názvom *Brest-litovská únia, genéza jej uzatvorenia a dôsledky pre ďalší život Cirkvi* je pokračovaním príspevku tohto autora z prvého čísla časopisu *Theologos* v roku 2013. V tejto druhej časti autor popisuje priebeh vzniku únie a jej dôsledky. Prvú slovanskú báseň – *Proglas* – predstavuje čitateľom vo

svojej štúdií *Michal Hospodár. Mária Kardis* vo svojom príspevku približuje spoločensko-kultúrne prostredie, v ktorom vznikali posvätné kresťanské spisy. Štúdia *Marcela Mojzeša* je reflexiou nad interpretáciou organického vývoja liturgie podľa emeritného pápeža Benedikta XVI. v kontexte liturgického života Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku. Etickým pohľadom na techniku oplodnenia in vitro sa vo svojej štúdií venujú *Marek Petro* a *Rastislav Varga*. *Daniel Slivka* sa vo svojom príspevku zaoberá programom existenciálnej hermeneutiky v prácach nemeckého evanjelického kňaza, biblistu a filozofa Rudolfa Bultmanna. Pohľad na Prešovské gréckokatolícke biskupstvo v rokoch 1922 – 1927, t. j. v období, kedy sa nachádzalo v správe apoštolského administrátora Dr. Dionýza Njaradiho, prezentuje vo svojej štúdií *Jaroslav Coranič*. *Martina Poláková* vo svojom príspevku porovnáva mediálny svet súčasnosti s mediálnym katolíckym svetom. Štúdia *Veroniky Liptákovej* prináša pohľad na modlitbu chvály z hľadiska jej využitia v rámci liturgie západného rímskeho a východného byzantského obradu. Životu blahoslaveného Jána Pavla II. a jeho učeníu o človeku a rodine sa vo svojej štúdií venuje *Bohumil Zachar*.

Pokiaľ ide o formálnu stránku publikovaných štúdií, je potrebné vyzdvihnúť a kladne ohodnotiť predovšetkým tú skutočnosť, že súčasťou všetkých uverejnených článkov je abstrakt v anglickom jazyku, čo spolu s anglickým obsahom revue utvára vhodné predpoklady pre prezentovanie revue v zahraničí. Zároveň je potrebné zaujať kritické stanovisko k viacerým formálnym nedostatkom časopisu, medzi ktoré patrí predovšetkým nesprávne citovanie elektronických dokumentov, resp. chyby pri ich zápise a nejednotné používa-

nie citačného zápisu v poznámkach pod čiarou.

Druhá časť časopisu *Theologos* prináša čitateľom recenzie dvoch hodnotných publikácií z edície Gréckokatolíckej teologickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove. Juraj Gradoš prináša recenziu zborníka z 21. medzinárodnej konferencie *Sacrum a príroda* nesúceho názov *Ekoturistika*. Tomáš Gerbery sa vo svojej recenzii venoval publikácii *Teória pravdy* autora Radovana Šoltésa.

Časopis *Theologos* má vďaka svojmu širokospektrálnemu zameraniu a obsahu hodnotným článkom veľký potenciál osloviť a zaujať vedeckú obec i širokú verejnosť doma i v zahraničí. Ostáva len veriť, že si nájde svoje miesto v knižniciach všetkých, ktorí sa zaujímajú o teológiu a jej príbuzné vedné disciplíny.

Anton Liška

WEIS, Martin. *Svaté královny: fides – caritas – martyrium*. Prešov: Gréckokatolícka teologická fakulta PU v Prešove 2013. 199 s. ISBN 978-80-555-0948-8.

Na konci roku 2013 uzrela „svetlo sveta“ ďalšia monografia cirkevného historika Martina Weisa. Tentokrát sa nezaoberá problematikou krížových výprav, ale kladie si za cieľ upozorniť na niektoré významné ženské postavy dejín kresťanstva v spojitosti so šírením svetla Kristovho evanjelia a skutky lásky k blížnemu. Autor si už dopredu kladie otázku – prečo takto uchopená – genderová téma? A na túto otázku, ktorú by si určite položil nejednen čitateľ, či čitateľka monografie, odpovedá prostredníctvom citátu z dokumentu blahoslaveného pápeža Jana Pavla II. *Ecclesia in Europa*, v ktorom pripomína slová rímskeho pontifika o význame žien v službe evanjelia v behu dejín: „*Cirkev je si vedomá špecifického prínosu ženy*

v službe evanjeliu nádeje. Život kresťanského spoločenstva dosvedčuje, ako ženy mali vo svedectve evanjelia vždy popredné miesto. Musíme pripomenúť, koľko toho vykonali, často v mlčaní, v skrytosti, keď prijímali a predávali Boží dar, ako skrz telesné, tak skrz duchovné materstvo, výchovnou činnosťou či katechézou; veľkými skutkami lásky, životom modlitby a rozjímania, mystickou skúsenosťou a písaním textov, vyznačujúcich sa bohatou evanjelijnou múdrosťou. Vo svetle prebohatých svedectiev minulosti vyjadruje cirkev svoju dôveru v to, čo ženy môžu dnes vykonať pre rast nádeje na všetkých úrovniach.“

Autor tiež odpovedá už dopredu na otázku, prečo práve táto téma je spracovaná so zameraním na sväté ženy a to takmer bez výnimky kráľovskej a kniežacej krvi. Ako autor uvádza v úvode svojej monografie, urobil tak práve preto, že o tejto spoločenskej vrstve panovalo v dobe totalitnej komunistickej minulosti priamo „programové mlčanie“, čiže nám boli predkladané zámerne deformované informácie. Obraz ženy kráľovskej krvi takému veľkému množstvu čitateľov a čitateľiek bohužiaľ mnohokrát splyva s často hýriacou a často nie príliš múdrou princiou z rozprávky. Je nutné mať ale na pamäti, ako konštatuje autor monografie, že v skutočnosti mnohé svätice kráľovskej krvi prežívali také osudy, že ich rozhodne nemôžeme považovať za „závideniahodné“.

Monografia je členená na dva základné tematické okruhy. V prvom okruhu – teoretickom uvedení do problematiky – sa monografia najprv zaoberá problematikou fenoménu lásky k blížnemu v dejinách, kedy autor zameriava svoju pozornosť na také témy, ako láska k blížnemu ako poznávacie znamenie kresťanov, pojem lásky k blížnemu v Písme svätom, či teologický rozmer

lásky k blížnemu. Ďalej sa monografia venuje v teoretickej časti problematike fenoménu mučeníctva v dejinách. Tu sa zameriava na témy ako mučeníctvo Krista a jeho symbolika, mučeníctvo doby apoštolskej a jeho symbolika a pod. Celú teoretickú časť uzatvára stať, venovaná sonde do problematiky spirituality a pripomína okrem iného históriu úcty ku Kristovmu utrpeniu.

V druhom tematickom okruhu recenzovanej monografie potom už nájdeme jednotlivé medailóny významných žien – svätíc, ktoré sa preslávili skutkami lásky k blížnemu – či svojou statočnosťou až k preliatiu krvi – vydali svedectvo o svojej viere v Krista a vernosti jeho príkazom. Tu sú tieto postavy radené do jednotlivých kapitol podľa chronológie a začínajú postavou manželky Pontia Piláta Claudiou Proculou a končí postavami mučeníc katolíckej viery vo Francúzsku v období besnenia revolúcie.

Ako recenzent by som sa rád zastavil práve pri poslednej téme a to pri kapitole, nazvanej príznačne *Francúzska revolúcia alebo krvavý koniec času kráľov a kráľovien*. V tejto kapitole autor pripomína, že uprostred besnenia revolúcie položilo mnoho ľudí život pre svoju vieru, presvedčenie či stavovskú príslušnosť. Avšak medzi katolíckych mučeníkov nezaraďuje kráľa Francúzska Ľudovíta XVI. a jeho manželku Máriu Antoinettu, ktorá bola dcérou osvietennej panovníčky Márie Terézie. Celkom správne zdôrazňuje, že do galérie svätých kráľovien Máriu Antoinettu nie je možné zaradiť, lebo samotná násilná smrť pod gilotínou na popravisku uprostred revúcieho nenávisťného davu nestačí pre zaradenie medzi svätcov. Martin Weis vo svojej monografii pripomína, že kráľovná Mária Antoinetta bola úprimne veriacou katolíčkou a pred svojou smrťou, ako dokazuje zá-

pis v jej modlitebnej knihe, odpustila i svojim vrahom a modlila sa, aby ich Boh netrestal za zločiny, ktoré spáchali. Avšak ako autor zdôrazňuje, k povesti svätosti je nutné i doložiť takzvanú neporušenosť mravov, a to je v prípade manželky Ľudovíta XVI. „kameňom úrazu“. Mária Antoinetta si nedokázala uchovať čistotu a neporušenosť mravov a nechala sa až príliš ovplyvniť svojim nešlachetným okolím. Preto v tejto záverečnej kapitole autor uvádza nie postavy kráľovskej krvi, ale ženy, ktoré si svojou ušľachtilosťou, statočnosťou a pevnou vierou zaslúžili poctu oltára. Na prvom mieste spomína štyri ctihodné sestry, ktoré pochádzali všetky z mesta Arrasu, a spojoval ich rovnaký osud – stali sa rehoľnými sestrami vincentkami, ktoré zamerali svoje poslanie predovšetkým na službu tým najubohejším a trpiacim – Mária Magdaléna Fontaineová, Mária Františka Lanelová, Terézia Magdaléna Fantouová a Jana Gerardová. Činná láska k blížnemu im bola i modlitbou i službou trpiacemu Kristovi. Bohužiaľ, práve náboženský rozmer ich charitatívneho diela bol príčinou ich uväznenia v Cabrai a krutej popravy 26. júna 1794. Ďalej autor v tejto kapitole uvádza dve mučenice – Máriu Annu Vaillotovú a Odíliu Baumgartenovú, ktoré sa napriek vyhrážaniu rozhodli zostať verné Kristovi a službe trpiacim. Preto boli zatknuté a po krutom týraní popravené v Angeres spolu s ďalšími mučeníkmi 1. januára 1794. Nasledujú známe sestry karmelitky – mučenice z Compiègne, ktoré išli na popravisisko za spevu hymnu „Veni Creator“.

Záverom recenzie je nutné uviesť, že monografia je písaná dobre čitateľným a pútavým slohom a teda osloví široký okruh čitateľov. Monografiu sprevádza bohatý poznámkový aparát a pre jednoduchšiu orientáciu i výberový

prehľad bibliografie českej, ale i zahraničnej – najmä nemeckej a talianskej. Monografia je určená ako poučenej verejnosti, ktorej nie je táto problematika cirkevných dejín celkom neznáma, tak aj širšej čitateľskej obci. Môžeme konštatovať, že monografiu ocenia najmä študenti oborov, venujúcich sa sociálnym a charitatívnym službám, či teológii spirituality, pracovníci kresťanskej charity i všetci záujemcovia o cirkevnú históriu.

Jaroslav Coranič

MOJZEŠ, Marcel. *Božia činnosť – podstata liturgie*. Prešov : PU v Prešove, 2013. 111 s. ISBN 978-80-555-1011-8.

Akademickej ako aj pastoračnej verejnosti sa koncom roka 2013 dostala do rúk monografia doc. ThDr. Marcela Mojzeša, PhD., vysokoškolského pedagóga na Gréckokatolíckej teologickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove, s názvom: „*Božia činnosť – podstata liturgie*“. Je to už v poradí tretia publikácia, ktorá v poslednom čase vychádza od tohto autora (v roku 2011 vyšla *Spiritualita kresťanského Východu. Vybrané kapitoly* a v roku 2013 publikoval dielo s názvom *Podľa, pokloňte sa a padnime pred Kristom. Úvod do liturgickej teológie*). Vo svojich publikáciách sa zaoberá spirituálnou a liturgickou teológiou, pričom neobchádza súčasné tendencie a výzvy, lež hľadá spôsob, ako v aktuálnych podmienkach prijať hĺbku a životodarné bohatstvo kresťanskej tradície.

Literárne zdroje monografie, ktoré autor používa, sú pozitívnu výpoveďou o jeho jazykových kompetenciách a prehľade v predmetnej problematike (okrem prevažne talianskych diel využíva aj anglické a ruské diela, pri analýze liturgických textov porovnáva

slovenské, cirkevnoslovanské a grécke preklady liturgikona). Publikácia je rozdelená do šiestich kapitol: I. Božia činnosť vo Svätom písme; II. Božia činnosť v tradícii Cirkvi; III. Božia činnosť – podstata liturgie v diele Benedikta XVI. (Jozefa Ratzingera); IV. Vzťah Božej a ľudskej činnosti v liturgii; V. Božia činnosť – podstata činnosti liturgie sv. Jána Zlatoústeho; VI. Zhrnutie: Božia a ľudská činnosť v liturgii sv. Jána Zlatoústeho.

Obsah naznačuje, že sa autor pokúša systematicky viesť čitateľa do porozumenia podstaty liturgie, ktorú Druhý vatikánsky koncil nazval prameňom a štítom života kresťana. Autor si v úvode kladie otázky: „Čo je vlastne kresťanská liturgia? Služba zhromaždeniu, či služba samotnému Bohu? Alebo ešte čosi iné? ... Do akej miery Boh koná v liturgii? ...“ A tak provokuje čitateľa, aby sa sám, ešte pred samotným prečítaním knihy, zamyslel nad podstatou liturgie, resp. nad tým, ako je čitateľom chápaná. Je zjavné, že novozákonnú liturgiu nemožno obmedziť len na činnosť človeka. Následne ale vyvstáva otázka, aké je miesto Boha a aké miesto človeka v liturgii? Čo je jej podstatou? Skrze analýzu kňazských liturgických textov autor, inšpirovaný dielom súčasného emeritného pápeža Benedikta XVI. *Duch liturgie*, ponúka hodnotný materiál pre pochopenie liturgie.

Prínos tohto diela spočíva v analýze liturgických textov *Svätej božskej liturgie nášho otca svätého Jána Zlatoústeho* (a to v osobitných častiach – úvodné obrady, obliekanie liturgických rúch, príprava darov chleba a vína, liturgia slova a liturgia Eucharistie) s ohľadom na Božiu a ľudskú činnosť, ale taktiež v koncentrovaní a vhodnom spracovaní závažných teologických tvrdení ohľadom synergie Božej a ľudskej čin-

nosti. Správne chápať a prežívať liturgiu je pre kresťana kľúčové, preto interpretácia aktívnej účasti – tomu, čo Druhý vatikánsky koncil vyjadril pod pojmom *participatio actuosa* – zapadá do kontextu diela a predstavuje akoby prechod od chápania liturgie k jej prežívaniu.

Mirón Duda

ALNER, Juraj. *Slovenské pohľady na Židov alebo Židia v Slovenských pohľadoch*. Bratislava : Adora Lingua, 2011. 595 s. ISBN978-80-970550-1-1.

„Židia sú taká beznádejná, zlom a je-dom preniknutá vec, že po 1 400 rokoch boli a ešte sú naším trápením, morovou ranou a všetkým nešťastím.“²

Martin Luther (1543)

Spôsob, ako poznávať, porozumieť, či orientovať sa v dejinách etníc a národov, ideí, hodnôt aj etických princípov a morálnej praxe ich spolunažívania v prostredí slovenskej spoločnosti a v európskom mnohonárodnom prostredí za posledné dve storočia znamená vo vertikále sledovať, popri iných podnetoch, pohyby a ich následky v dejinách majoritného etnického spoločenstva a súbežne s tým dôsledne sa zahľadieť do obdobných procesov v reáliách života a pamäti minoritných etnických spoločenstiev. Podmienky aj okolnosti vzájomného spolužitia v spoločnom alebo v kontaktnom geografickom priestore poznamenávajú politické, vojenské, ekonomické, sociálne a kultúrne deje, ktoré ich spájali aj odlišovali, a na tom sa nič nemení v plynúcom čase, pri vkladoch aj stratách ich har-

2 LUTHER, M. Von den Juden und ihren Lügen. (O Židoch a ich klamstvách, 1543, s. 88). Prevzaté z ALNER, J. *Slovenské pohľady na Židov alebo Židia v Slovenských pohľadoch*. Bratislava : Adora Lingua, 2011, s. 11, 22.

monického aj hektického ovplyvňovania sa, čo sú vždy ozveny reálne žitých okolností a udalostí.

Medzi aktuálne spoločenskovedné a kultúrne podnety zhodnocovania vzájomného spolužitia židovského a nežidovského obyvateľstva v monarchii a po jej rozpade so zámerom poznať a zapojiť získané poznanie do dejinných procesov, teda do širšieho kontextu a do konkrétnych súvislostí, posilnilo reflektovanie židovskej problematiky v európskych reáliách a užšie v slovenskej spoločnosti.

Spravidla prevažujú dva prístupy. Prvý zámer sa venuje horizontálne organizovanému prierezu a druhý prístup zas koncentrovanému lustraniu problematiky židovstva a Židov v Slovenských pohľadoch, v dominantnom a v národných a kultúrnych dejinách Slovákov vo výnimočnom periodiku, v časopise s mienkotvorným dosahom na genézu, formovanie a kultivovanie ideí národného života.

Židovský fenomén v časopise Slovenské pohľady. Slovenské pohľady³ vznikli z vôle a potrieb slovenských literárnych romantikov, ktorých popri duchovnej kultúre primáli predovšetkým organizačné okolnosti národného života aktívne sa zapájať do politického uvádzania národného spoločenstva do prostredia kontinentu, vstupovať do spôsobov emancipovania sa v európskom priestore. Židia v dejinách európskeho života sa prirodzene stali súčasťou života slovenského etnického spoločenstva. Pomer majority a minority naznačuje, že ich vzťah a okolnosti, za akých sa spolužitie utváralo a formo-

valo – tento proces pokračuje latentne – sa mohlo časom dotvoriť do tézy, ktorou sa za rozličných okolností dôvodilo pragmaticky a jednostranne: „*Židovsko-slovenské spolužitie má viac než tisícročnú tradíciu. V retrospektíve stáročí sa v rôznych historických prameňoch stretávame s pozitívnymi aj negatívnymi stránkami vzájomných vzťahov. To druhé, žiaľ, prevažuje. Nie som si istý, do akej miery ide o reálny obraz koexistencie, alebo sa tu prejavuje historický žurnalizmus. Z praxe je známe, že historici (podobne ako publicisti, vrátane tých, ktorí sa angažovali v Slovenských pohľadoch) donedávna venovali zvýšenú pozornosť dramatickým momentom vo svojom okolí. uprednostňovali problémy, ktoré majú predpoklad čitateľa či poslucháča zaujať*“⁴.

Peter Salner v úvodnom vstupe do pohľadov na Židov za posledné dve storočia objasňuje etnickú koexistenciu takto: „*Židovsko-slovenské vzťahy však uvedené formy*“ – pomenoval ich kooperácia a antagonizmus – „*obohatili o ďalšiu, ktorú najlepšie vystihuje termín vedľažitie. Niekedy dobrovoľné, častejšie vnútené izolácia Židov vyvolávala v okolitom obyvateľstve pocit tajomnosti, čím sa ešte viac posilňovali existujúce predsudky a stereotypy*“⁵.

Lustrovanie židovskej tematiky, na ktoré sa podujali s Jurajom Alnerom v notickom a spoločenskom kontexte, no predovšetkým v nazeracom dosahu do periodika a prostredníctvom Slovenských pohľadov do postojov slovenskej spoločnosti na prelome dvoch sto-

3 Slovenské pohľady na Židov alebo Židia v Slovenských pohľadoch. Výber zostavil, zredigoval a sprievodné texty napísal Juraj Alner. Predslov Peter Salner. Bratislava : Adora Lingua, 5772-2011. 595 s.

4 SALNER, P. Pohľady na (Slovenské) pohľady na Židov. In ALNER, J. *Slovenské pohľady na Židov alebo Židia v Slovenských pohľadoch*, s. 5.

5 SALNER, P. Pohľady na (Slovenské) pohľady na Židov. In ALNER, J. *Slovenské pohľady na Židov alebo Židia v Slovenských pohľadoch*, s. 5.

ročí (1881 – 1916), pri geopolitických premenách navodených zánikom monarchie a priebehom prvej svetovej vojny, ako celok tento zhhluk dejov a udalostí zdôvodňuje Juraj Salner pointou, ktorú publikácia výberom textov z časopisu dokumentuje a verifikuje, lebo: „*Články, ktoré publikovali Slovenské pohľady, sú aktuálne nielen pre dobu ich vzniku, ale ovplyvnili aj budúcnosť. Názory, ktoré rozvíjal najmä Svetozár Hurban Vajanský (ale viacerí súčasníci za jeho radikalizmom veľmi nezaostávali), otvorili cestu pre neskoršie prenikanie nacistickej ideológie a antisemitizmu do širokých vrstiev slovenskej spoločnosti*“⁶.

Geopolitické, štátotvorné, politické, hospodárske aj vojenské udalosti, ktoré zásadným spôsobom menili a premenili mapu kontinentu od osemdesiatych rokov 19. storočia po prah druhého desaťročia v 20. storočí sa prejavili aj v spôsobe reflektovania židovskej tematiky v Slovenských pohľadoch. Autor publikácie to vyriešil časovým kritériom takto: *Slovenské pohľady na Židov I. 1881 – 1900 a Slovenské pohľady na Židov II. 1901 – 1916*. Z personálneho prístupu k pôsobeniu na slovenského čitateľa časopisu popri Svetozárovi Hurbanovi Vajanskom sa v samostatnej časti sústredil zostavovateľ na Gustáva Maršalla-Petrovského a na jeho poviedku *Mi nó spík engliš!*⁷, ktorá karikuje jazykovú flexibilitu našich predkov a fabuluje ju na vlastnej skúsenosti jazykovo vzdelávaného die-

ťaťa (nemčina, maďarčina, ruština), aby ju ukončil prirovnaním: „*V tomto ohľade učili sme sa od Židov: vždy so silnejším*“⁸.

Literárne vyrovnávanie sa s postavou zo židovskej komunity v slovenskej aj európskej literatúre rekonštruje Juraj Alner prierezovo takto: „*Aj postava Žida v slovenskej (a predovšetkým svetovej) literatúre mala svoj vývoj: od smiešnej figúrky cez odpudivú až po nebezpečnú. V inom historickom prúde však nachádzame aj neutrálnu či dokonca pozitívnu postavu, v každom prípade s koloritom nevšednosti: sú iní*“⁹.

Alnerom zostavený textový rešerš genézy a priebehu postojov názorových vodcov a ďalších prispievateľov do periodika Slovenské pohľady má predovšetkým literárnohistorický pôdorys, testami a reáliami verifikovateľné ukotvenie v argumentácii, nie raz aj neočakávané upozornenie na súvislosti, voči ktorým sme buď nepozorní, alebo ich nevkladáme do takých podstatných súvislostí, ako ich v dejinnom exkurze prijíma židovský čitateľ textu o sebe, hoci má patinu historického odstupu.

Meno prispievateľa vystrieda torzo z jeho textu, po ňom nasleduje rovnakým postupom priblíženie ďalšieho mena a ďalšieho textu, jeden podnet nahradí ďalší, nie raz radikálnejší, no spravidla svojou jednostrannosťou pri takto zoradených ukázkach a odvolávaní sa na dobový sociálny a politický kontext zaskočí azda každého, kto sa s Alnerovým výberom zo Slovenských pohľadov zoznami bližšie, ale predovšetkým hlbšie.

Slovenské pohľady na Židov, ako sa im osobnosti slovenského národného po-

6 SALNER, P. Pohľady na (Slovenské) pohľady na Židov. In ALNER, J. *Slovenské pohľady na Židov alebo Židia v Slovenských pohľadoch.*, s. 6.

7 MARŠALL-PETROVSKÝ, G. Mi nó spík engliš. Slovenské pohľady 1907, s. 505 – 518. In ALNER, J. *Slovenské pohľady na Židov alebo Židia v Slovenských pohľadoch.*, s. 582.

8 MARŠALL-PETROVSKÝ, G. Mi nó spík engliš, s. 582.

9 ALNER, J. *Slovenské pohľady na Židov alebo Židia v Slovenských pohľadoch.*, s. 10.

litického, kultúrneho, predovšetkým mienkotvorného života v rokoch 1881 – 1916 venovali, kladie nemálo a súčasne aj nie jednoduchých otázok, a tie vice versa si žiadajú odpovede z paralel medzi duchovnými, humanitnými, kresťanskými procesmi uskutočňovanými na obidvoch etnických a konfesijných stranách. Azda aj preto ostávajú pohľady do dejín Slovákov a Židov pohľadmi Slovákov na Slovákov, prienikmi do vnútra názorového cibrenia malého národa voči inému národu a vyvolávajú emócie s výrazne mravným ukotvením, na ktoré čitateľ nepozabudne.

Pohľady na spolunažívanie Slovákov a Židov na prelome dvoch storočí aktualizuje obsahy pojmov tolerancia, porozumenie, humanita, úcta života voči životu, človeka k človeku. Výber textových dokumentov zo Slovenských pohľadov v rokoch 1881 – 1916 (etnicky, politicky, geograficky a existenčne dramatických rokov pre slovenskú spoločnosť) neprináša výzvy na uspokojenie sa a odmieta aj veľkorysý a tendenčné výklady o inakosti.

Z Alnerovho úvodného výkladu židovstva a Židov na kontinente si treba osvojiť inštrukciu o úcte k človeku a jeho životu, o rezignácii na inakosť, z ktorej sa rodia obľudné útoky voči tomu, o kom nevieme, či nechceme vedieť viac, než ponúkne priama a povrchná empiria, aby sa porozumelo podstate a funkcii tematizovanému výberu z ročníkov Slovenských pohľadov ako výzve adresovanej súčasníkom na obidvoch stranách dejinnej „lávky“, a tak trochu sa siahlo aj na vrcholce tradovaných personálnych mýtov k etickým prístupom „velikánov“ slovenskej kultúry, k ústretovosti spoločenstva a etnika voči inému národnému spoločenstvu: „*Pri kolíske európskeho antisemitizmu stál antijudaizmus, ktorý*

postupne formoval doktrínu o vlastnom vzťahu voči židovstvu“¹⁰.

Slovenské pohľady sa premenili na podložie kontinuálneho výkladu genézy, precizovanie, flexibility postojov slovenskej inteligencie voči židovstvu, čo autor publikácie sleduje v komentovaných blokoch *Židia a kresťania, Židia ako „cudzí prvok“, Madari, Nemci, Židia, Obrana Židov, Pocit menejcennosti?* a exkurz do kontextu uzatvára časťou venovanou *Vajanskému*¹¹.

Slovenské pohľady v rokoch 1881 – 1916, pričinením Juraja Alnera a jeho výberu autorov i textov slovenskej a svetovej literárnej tvorby, bude potrebné v procesoch náročného kultúrneho a etnického profilovania sa na moderné národné spoločenstvo objektívne dotvárať vo výklade rozpätia ich poslania v národnom vedomí i tak, že sa popri literárnych a literárnokritických ambíciách nebránili ich redaktori zverejňovať podnety zo sociokultúrnej a politickej atmosféry prevládajúcej na kontinente, hoci ich pôvodné vyslanie vyzývalo na šírenie pohľadov na vedy a umenia.

Viera Žemberová

Sárospataki füzetek. XVII, 2013, č. 1 – 2. Sárospatak : Sárospataki Református Teológiai Akadémia, 2013. 170 s.

Reformovaná teologická akadémia v Sárospataku pravidelne od roku 1997 vydáva protestantský vedecký časopis s názvom *Sárospataki füzetek*. Spojené prvé a druhé číslo, ktoré vyšlo v roku 2013 obsahuje dve úvahy, osem štúdií, tri správy a dve recenzie.

10 ALNER, J. *Slovenské pohľady na Židov alebo Židia v Slovenských pohľadoch.*, s. 9.

11 ALNER, J. *Slovenské pohľady na Židov alebo Židia v Slovenských pohľadoch.*, s. 9 – 21.

Ako tradične, začína dvojčíslo úvahami. Autorom prvej je Szilveszter Füst-Molnár a nazýva sa *Elvégeztetett* (*Dokončilo sa*, s. 7 – 9), druhá je turíčna úvaha Sarolty Nagy Fodorné s názvom *Amit lélekben kezdtetek, lélekben fejezédtek be!* (*Čo ste začali v duši, v duši aj dokončíte!*, s. 11 – 13).

Po úvahách na úvod prichádzajú na rad štúdie. Prvou z nich je príspevok s názvom *Isten népe és a környező népek vallása* (*Boží ľud a vyznanie okolitého ľudu*, s. 17 – 40). V Starom zákone je evidentné, že Izrael bol počas svojej histórie v kontakte s cudzími národmi a prítomnosť kultov cudzích božstiev v Izraeli bol zdrojom problémov. Predložený príspevok skúma cudzie náboženské elementy v ikonografii, hľadajúc ich význam pri porozumení textu Svätého písma. Autor neanalyzuje jednotlivé vyobrazenia s nárokom na úplnosť, ohľad berie na ich symboliku a nábožensko-historický význam. Nie je jeho snahou, aby bol predstavený celok ikonografie starovekého Východu, ale sústreďujú sa na Izrael skúma a vedome si vyhľadáva kontakty Božieho ľudu a náboženstva okolitých národov. Príspevok je špecifický v tom, že ponecháva špecifika konfesie Izraela, oddeľuje ju od okolitého náboženského myslenia a hlavný dôraz kladie na biblický text, pričom neurčuje za výlučný predmet svojho výskumu ani materiál určitej doby, geografického územia alebo figurálneho zobrazenia.

Nasledovná štúdia je v anglickom jazyku, jej autorom je Jacob J. T. Doedens a nazýva sa *Ancient Israelite Polytheistic Inscriptions: Was Asherah Viewed as YHWH's Wife?* (*Staroveké izraelské polyteistické nápisy: Bola Ašéra vnímaná ako manželka JHVH?*, s. 41 – 54). Počas vykopávkov pri Kuntillet `Ajrud a Khirbet el-Qôm boli nájdené také nápisy, ktoré spomínajú vlastné meno

vlastné meno Boha izraelského národa, JHVH a jeho Ašéru. Tento nález odštartoval rad publikácií o tom, čo môže znamenať odkaz „jeho Ašéru“. Podľa populárnej literatúry na túto tému sa rozšíril a bol uznaný ten názor, že v izraelskej konfesii mal JHVH jednu manželku, ktorú Starý zákon starostlivo zamlčal. Podľa ďalších publikácií je však toto tvrdenie značne unáhlené. Na nápisocho je iba predpokladateľný nejaký kontakt Ašéry a JHVH, ale ani to sa zatiaľ nedokázalo. Napriek nejasnostiam interpretácie tejto problematiky ponúkajú nápisy pohľad do synkretistického a polyteistického sveta starovekého Izraela. Autorom ďalšieho príspevku je Tibor Tonhaizer a jeho práca dostala názov *Fenntarthatóság és történelemtudat az Újszövetség etikájának fényében* (*Udržateľnosť a historické vedomie vo svetle etiky Nového zákona*, s. 55 – 64). Problematika udržateľnosti nepredstavuje dnes predmet intenzívnych výskumov iba v hospodárskej, spoločenskej, alebo politickej sfére, ale aj na viacerých teologických a cirkevných fórach sa dostáva často do popredia. Popritom všetkom však človek niekedy rozmýšľa nad tým, či sa výskumy renomovaných teologických odborníkov, ktorí vykonávajú všetko v záujme korektného preskúmania tejto veľmi dôležitej problematiky, dostanú pred širokú čitateľskú verejnosť. Predložená práca má za cieľ predostrieť čitateľom aspoň časť výsledkov ich práce, zároveň zužujúc túto veľmi komplexnú a rozšírenú problematiku. Autor hľadá odpoveď na otázku, ako môže hľadiť kresťanský človek disponujúci historickým vedomím na čoraz naliehavejšiu problematiku udržateľnosti konkrétne vo svetle novozákonnej etiky.

Ďalšou prácou v anglickom jazyku je štúdia Franka Sawyera s názvom *Christ, Church & World in T. S. Eliot's 1934 CHORUSES from THE ROCK* (*Kristus,*

Cirkev a Svet v básni T. S. Eliota Chóry zo Skaly, 1934, s. 65 – 82). V štúdiu autor predstavuje krátko osobnosť T. S. Eliota, pričom sa jeho pozornosť obracia na niekoľko tém jeho básní, hlavne na tie, ktoré sú v súvislosti s konfesijnou vierou a hľadaním zmyslu života. Druhá a tretia časť práce sa sústreďuje na divadelnú hru s cirkevnou tematikou s názvom *Skala* (1934). Táto dráma Eliota vyšla v tlači len raz, zároveň však básne nachádzajúce sa v tejto hre (Chóry zo Skaly) vyšli vo viacerých zväzkoch autora. V predloženej štúdiu sú publikované úryvky z desiatich chórov s vysvetlivkami a poznámkami. V štvrtnej časti práce sú uvedené charakteristické prvky Eliotovej christológie, ako sa vyskytujú v Skale. Pre Eliota je Kristus Svetlom sveta, predstavuje božie správanie v dejinách, ktoré protirečí ľudským ideológiám a ponúka inú interpretáciu. K analýze bola použitá aj teológia Paula Tillichu, ktorý podobne ako Eliot zdôrazňuje dvojzmyselnosť života a viery, sveta a cirkvi.

Nasledovný príspevok s názvom *A lel-készi identitás és szakmaiság erősítésének lehetőségai (Možnosti opevnenia farrárskej identity a odbornosti)*, s. 83 – 92) predstavuje čitateľom text prednášky Miklósa Kocseva. Táto prednáška odznela v Sárospataku 14. marca 2013 pred zborovými farrarmi, tiež aj učiteľmi a študentmi teológie. Ako uvádza, jeho prednáška zakladá na „vlastných skúsenostiach a zážitkoch“, keďže už dlhý čas pôsobí jednak ako zborový farrár, na druhej strane aj ako učiteľ teológie. Jeho prednáška však obsahuje podľa vlastných slov značnú dávku opatrnosti a venuje ju predovšetkým ako podklad k ďalším úvahám.

V poradí šiesta štúdia je venovaná pomerne netradičnej téme. Jej autorkou je Anita Barnóczki a nazýva sa *Az átmenetiség kultúrája – A cigányságra jel-*

lemző vallásosság, normarendszerek és látszólagos hiánykultúra (Kultúra prechodnosti – Náboženskosť, normové systémy a zdanlivá nedostatková kultúra charakteristická pre cigánstvo), s. 93 – 111). Európska kultúra vychádzajúca z kresťanstva buduje na zhromažďovaní s výnimkou cigánstva, ktoré aj keď žije medzi nami, nezobrazuje vo svojej kultúre žiadne zhromažďovanie: nedobilo ani jednu krajinu alebo územie, ale nestalo sa ani takým ľuďom, ktorý by bolo možné udržať v rámci istých hraníc. Počas storočí pružne zužitkovalo všetko: predmety, jazyk, kultúrne prvky, náboženské rituály, pritom sa týchto elementov dokázalo rýchlo vzdať a zachovalo si tzv. „cigánskosť“. Predložený príspevok sa pokúša predstaviť kultúru cigánstva ako kultúru prechodnosti a z takéhoto hľadiska interpretovať ich náboženskosť, resp. centrálny body normových systémov tvoriacich ich život. Príspevok buduje na hypotéze, podľa ktorej cigánstvo svoju existenciu chápe ako istý prechod, v jeho živote nie je dôležitý jedinec, ale spoločnosť. Základnou tézou práce je to, že netreba hľadať jedno cigánske náboženstvo, ale treba vnímať náboženskosť cigánskeho spôsobu.

Autorkou ďalšieho príspevku s názvom *Az eperjesi evangélikus kollégium gimnáziumának története és diáksága a dualizmus korában (Dejiny a študenti gymnázia prešovského evanjelického kolégia v období dualizmu)*, s. 113 – 125) je Annamária Kónyová. Dejiny slobodného kráľovského mesta Prešov boli a sú úzko späté s tamojšími školskými inštitúciami, ktoré voľne formovali obraz mesta. Prvý údaj spomínajúci mestskú školu pochádza z roku 1429, teda je pravdepodobné, že už pred týmto rokom fungovala v meste škola, ktorej pôsobenie končí v 17. storočí. V roku 1667 totiž otvorilo brány známe pre-

šovské evanjelické kolégium, čím sa otvorilo nové obdobie v dejinách školstva v Prešove. Príspevok predstavuje dejiny evanjelického kolégia v krátkosti od spomenutého roku, potom je zameraný na údaje o študentoch kolegiálneho gymnázia, keď sú spomenuté faktory, ako status, vek, priezviská, šľachtický pôvod študentov, sociálne pomery na základe povolania otcov študentov, ďalej miesto bydliska a narodenia, jazykové znalosti a tiež aj profesionálne pomery.

Posledná štúdia má názov *Dániától Szeretefalvág : Bepillantás az egykori Sárospataki Népfőiskola munkájába (Od Dánska po Szeretefalva : Náhľad do práce niekdajšej Ľudovej vysokej školy v Sárospataku, s. 127 – 139)* a jej autorkou je Gabriella Laczko. Pri skúmaní dejín ľudových vysokých škôl je potrebné vrátiť sa k prameňom z Dánska, kde prvá takáto inštitúcia začala pôsobiť v polovici 19. storočia. Na územie strednej Európy a Uhorska sa správy o takých školách dostali na prelome 19. a 20. storočia, v Uhorsku a neskôr v Maďarsku boli najvýznamnejšie protestantské ľudové vysoké školy. V predkladanom príspevku je pozornosť venovaná najprv začiatkom hnutia v Dánsku, potom v Uhorsku, neskôr Maďarsku a po krátkom predstavení protestantských ľudových vysokých škôl sa autorka sústreďuje na školu v Sárospataku, keď spomína začiatky školy, jej každodenný život, „učebnú látku“ na škole, prednášajúcich a prednášky, ale aj školský (alebo kurzový) časopis s názvom *Kerékvágás*.

Po štúdiách prichádzajú na rad správy, z nich prvá s názvom *Patakon Patakért, a Kollégiumért (V Pataku za Patak, za Kolégium, s. 143 – 145)* predstavuje čitateľom text príhovoru Eszter Eperjesi Pocsainé, ktorý odznel 7. februára 2013 na jubilejnej slávnos-

ti v Modlitebnej sále Reformovaného kolégia v Sárospataku. Druhý článok v tejto časti pochádza od Lászlóa Fülöpa, ktorý predstavuje zlomky z matrik z rokov 1538 – 1706 (*Anyakönyvi töredékek 1538 – 1706, s. 147 – 158*). Dokument, ktorý publikoval v roku 1906 Etele Thury, pozostáva z troch častí: obsahuje úvod autora v maďarskom jazyku, potom latinský zápis jezuitu, ktorý prepísal pôvodné časti matriky, napokon kapitola zo samotnej matriky krštenia tiež po latinsky. Zlomky matrik obsahujú údaje o reformovaných aj o evanjelických rodinách. Keďže zlomky pochádzajú z veľmi starého obdobia, predstavujú veľmi dôležitý prameň, ktorý skrýva veľa zaujímavostí. Uvedení rodičia aj krstní rodičia boli všetci šľachtici a prívrženci reformácie. Znamenanie a uchovanie týchto mien je veľmi dôležité z genealogického, ale aj z onomastického hľadiska. V tejto sekcii vydania sa nachádza ešte jeden príspevok v anglickom jazyku, ktorého autorkou je Szilvia Bába, jej práca má názov „*Because you have two homes...*“ – *The Hungarian overseas diaspora: the platform of co-operation („Lebo máš dva domovy...“ – Zámorská maďarská diaspora: platforma kooperácie, s. 159 – 164)*. Na konci vydania tohto dvojčísła periodika *Sárospataki füzetek* sú publikované dve recenzie: prvá od Sándora Szathmáryho s názvom *Istentisztelet szépsége és gazdagsága (Jegyzetek dr. Kádár Ferenc Liturgia c. könyvéről) [Krása a bohatosť bohoslužby (Poznámky o knihe dr. Ferenca Kádára s názvom Liturgia)]* a druhá s názvom *A sorozat folytatódik (Séria pokračuje)* z pera Ferenca Kádára.

Tibor Dohnanec

TÓTH, Sándor Attila. *Az ég múzsája és planétája: Uránia. Szerdahely György csillagászati tanköltemé-nyei.* Szeged : Gradus ad Parnassum Könyvkiadó, 2007. 96 s. ISBN 963-9184-16-0.

Jezuitské idey nemali taký výrazný vplyv na človeka 18. storočia, ako na bádateľa kultúrnej histórie v 21. storočí. Vo všeobecnosti sa tvrdí, že v období 18. storočia sa jezuitský rád stáva nemoderným, aj to bol jedným z dôvodov, prečo bol v roku 1773 dočasne zrušený. Isté je, že rád, zohrávajúci v barokovej kultúre veľmi dôležitú úlohu, z politického hľadiska stráca svoje zázemie, a to nahrávalo jeho protivníkom a odporcom.

V dejinách jezuitského rádu v 18. storočí predstavuje rok zrušenia rádu dôležitý medzník, ktorý delí storočie na dve etapy: na aktívnu pred rokom 1773 a na pasívnu po uvedenom roku. Prvá, aktívna etapa sa začína návratom jezuitov do Uhorska v roku 1711 a vyznačuje sa reorganizáciou katolíckeho náboženského života a kvitnúcou školskou kultúrou. Od polovice storočia sa však dôsledkom zmeny pomeru síl v cirkevnom živote začína ústup a vytlačenie jezuitov z ich pozícií, čo v konečnom dôsledku vedie k zrušeniu rádu. Po roku 1773 vykonávali niektorí jezuiti činnosť duchovného pastiera, iní sa zas vyznamenali vo vedeckom živote.

Aj pôsobenie literárneho vedca jezuitu Alojza Juraja Szerdahelya spadá do tejto pasívnej etapy v dejinách rádu. Po roku 1773 našiel útočisko v pestovaní humanitných vied (estetiky a poetiky) a vydal zbierku obsahujúcu latinské básne. Predkladaná publikácia ponúka prehľad dvoch vedeckých básní Szerdahelya, v ktorých sa stretávajú poézia a veda. Tematikou týchto básní je astronómia, vedný odbor, ktorý sa vytváral a poeti-

zoval na základe odvekých pozorovaní ľudí. Človek a astronómovia autorovej doby však mohli tajomstvá nebies lepšie odhaliť vďaka technickému pokroku. Takto došlo k objaveniu planéty Urán. Szerdahely vo svojich dvoch básňach zhrňa mytológiu objavenia planéty a odvekosť astronómie pomocou poézie.

Alojz Juraj Szerdahely (1740 – 1808) jezuitský učiteľ a kňaz, neskôr učiteľ na katedre estetiky na budínskej univerzite, dekan, riaditeľ hlavného gymnázia v Budíne. V roku 1788 vydal vo Viedni svoju básnickú zbierku s názvom *Silva Parnassi Pannonii*. Zredigovaná a rozšírená verzia tejto zbierky vyšla potom v roku 1803 v Budíne. Zbierky obsahujú zväčša epigramy a elégie, ale vyskytuje sa aj niekoľko distichonových básní. Aj samotný Szerdahely často vyzdvihuje, že ide len o básne príležitostného charakteru, ktoré slúžili na zvečnenie vybraných udalostí. Určujúcou črtou zbierok je teda baroková príležitostná báseň, ktorú zdobí antická ornamentika a neraz sú jeho básne chválou a ochranou viery. Básne predstavené v predloženej monografii majú ešte jednu zaujímavosť, ich autor k jednotlivým častiam textu pripojil aj poznámky, ktorých rozsah sa vyrovnáva, niekedy dokonca prekračuje rozsah samotnej básne. Okrem poézie bolo cieľom autora ukázať a poskytnúť vedomostí prostredníctvom poznámok.

Uvedená monografia sa skladá z troch kapitol a prílohy. Prvá kapitola predstavuje život a diela Alojza Juraja Szerdahelya, profesora *studia humanitatis*. V druhej kapitole sú predstavené jeho básnické zbierky *Silva Parnassi Pannonii*, tretia kapitola je zas venovaná analýze dvoch vybraných básní na základe vydania z roku 1803. Prvá časť kapitoly je venovaná básni s názvom *Historia poetica Musae Uraniae, quam inter*

planetas reperit Cel. Herscheli. Ide o epickú báseň, ktorá je v porovnaní s ostatnými epigramami a elégiami tejto zbierky oveľa rozsiahlejšia, má 234 riadkov, skladá sa zo 117 distichonov. Slovom *historia* v názve naznačuje autor, že ide o pravdivý príbeh, avšak ďalším slovom *poetica* upozorňuje na to, že faktický príbeh (objavenie planéty Urán W. Herschellom) obsahuje aj poéziu. Autor monografie, Attila Sándor Tóth rozdelil báseň na dvanásť jednotiek, ktoré aj podrobne rozanalyzoval. Druhá časť kapitoly je venovaná druhej básni s názvom *Elegia epidictica, quod Urania sit primogenita Urani Filia, seu Astronomia primo Homini coaeva*. Toto dielo vzniklo pravdepodobne preto, aby Szerdahely potvrdil svoj záujem o astronómiu. Táto báseň už nemá epický charakter, je to elégia pozostávajúca zo 44 riadkov, čiže z 22 distichonov. Pomerne veľký rozsah poskytuje básni hlavne veľmi rozšírený poznámkový aparát, ktorý je takmer desaťnásobne väčší, ako samotná báseň, ktorej komplexná analýza tvorí jadro druhej časti kapitoly.

Na konci publikácie sa nachádza príloha nazvaná *Appendix*, ktorá obsahuje plné znenie oboch rozanalyzovaných básní Alojza Juraja Szerdahelya vrátane jeho poznámkového aparátu.

Študovanie dvoch básní Alojza Juraja Szerdahelya predstavuje charakteristické črty dobovej neolatinkej básnickej techniky, pričom autor predstavuje dobový vedecký astronomický objav prostredníctvom básnických prostriedkov. Svojimi básňami chcel informovať verejný život o danej udalosti a ovplyvniť ho v tejto otázke, ale básnická situácia sa vzťahuje na vonkajšiu udalosť. Tu sa teda stretáva vedecký básnik – filológ a polyhistor, ktorý ako človek ducha chce udalosť predstaviť silou básne. Je viditeľné, že Szerdahely

ako básnik chcel slúžiť antickej tradícii a ako vedec zas jezuitskej vedeckosti a ochrane viery. Svojimi básňami posilnil a potvrdil názory uhorských rehoľných bratov, spopularizoval svoju vedu a pritom vytváral poéziu.

Tibor Dohnanec

TÓTH, Sándor Attila – TÓTH, Sándor Máté. „Hirdetjük: kivirult az ő latin nyelv!” Tanulmányok a neolatin irodalmi hagyományt követő néhány 18. századi szerzőről. Szeged : Gradus ad Parnassum Könyvkiadó, 2010. 176 s. ISBN 978 963 9184 23 7.

Predkladaná publikácia obsahuje sedem štúdií dvoch autorov, ktoré už boli vydané v periodiku *Kutatások az Eötvös József Főiskolán* v rokoch 2005 až 2009. Ich príspevky sa zaoberajú dielami, ktoré sa zrodili v duchu neolatinkej literárnosti alebo aspoň obsahujú jej charakteristické črty. Aj samotný názov publikácie súvisí s neolatinskou literárnou tradíciou, keďže motto „*Hlásame: rozkvitol latinský jazyk!*“ („*Floret lingua Latina, confitemur*“) pochádza z epigramu jej zakladateľa, Janusa Pannonia s názvom *Pochvala Guarina*. Štúdie autorov skúmajú vzťah Daniela Berzsényiho k neolatinkej kultúre a tiež aj zaujímavosti poézie Juraja Szerdahelya, ktorý vynikal najmä v estetickú a poeticko-teoretickú vedeckú literatúru.

V prvej časti publikácie sa nachádzajú príspevky Attilu Sándora Tótha. Z nich prvý má názov *Az imitatio és az aemulatio követelménye a Berzsényi-ódákbán (Požiadavka imitatio a aemulatio v ódach Berzsényiho, s. 9 – 16)*. Ako aj názov prezrádza, autor skúma realizáciu dvoch požiadaviek študijného systému *studia humanitatis* v dielach Daniela Berzsényiho. Týmto dvoma požiadavkami sú *imitatio* (imitovanie) a *aemulatio* (súťaženie). Ako teoretické

pozadie slúži autorovi učebnica poetiky od Jozefa Grigelya, ktorý zhrnul teoretické znalosti poetiky v súvislosti so vzdelávacím systémom Ratio Educationis zakladajúc na poetických štúdiách latinskej *humanitas*. Autor sa domnieva, že Berzsényi nasleduje princípy skladania básne sformulované práve v tejto učebnici, čo sa preukazuje v jeho óde Horác, keď imituje Horatia a súťaží s ním.

Ďalšia štúdia s názvom „*Keszthelyi is-tenei*“ : *A keszthelyi Georgicon és az új poétai erkölcsiség Perecsényi Nagy László elégiájában és Berzsényi Daniél ódájában* („Bohovia Keszthelya“ : *Georgicon v Keszthelyi a nová poetická mravnosť v elegii Ladislava Perecsényiho Nagya a óde Daniela Berzsényiho*, s. 17 – 42) je tiež venovaná hľadaniu neolatiných súvislostí v Berzsényiho tvorbe. Autor v nej paralelne skúma diela dvoch poetov. Na jednej strane to bol Berzsényi, ktorý bol myšlienkou Georgiconu nadšený, na druhej strane zas Ladislav Perecsényi Nagy, ktorý túžil po literárnej spoločnosti, a preto v literárnych slávnostiach v Keszthelyi videl možnosť vytvorenia takejto spoločnosti.

Tretí príspevok je už venovaný poézii Juraja Szerdahelya a nesie názov *A Janusi költő-hagyomány 18. századi magyarországi neolatin költészet egy darabjában. Szerdahely György DE LAURO: Quae olim Janus Pannonius plantavit című verséről* (*Básnická tradícia po Janusovi v jednom z diel neolatinského básnictva Uhorska z 18. storočia. O básni Juraja Szerdahelya s názvom DE LAURO: Quae olim Janus Pannonius plantavit*, s. 43 – 55). Juraj Szerdahely bol známym literárnym vedcom a básnikom konca 18. storočia a vo svojej básni, ktorá je predmetom tohto článku, oslovuje Janusa Pannonia, ktorý je považovaný za uhorského

pôvodcu renesančnej literárnej tradície v latinskom jazyku. V tejto básni sa zvyšuje nárok na pestovanie neolatinkej básnickej tradície a jej smerovanie. Podľa Szerdahelya táto tradícia ďalej prekvitá, k čomu nepochybne prispel aj on sám.

V ďalšej štúdii s názvom *Az amerikai csokoládéital és a dohány(por) élvezete – Az exjezsuita Szerdahely György (és 17. századi rendtársának, Baldénak) véleménye az élvezetek e cikkeiről* [*Užívanie amerického čokoládového nápoja a tabaku (tabakového prachu) – názor exjezuitu Juraja Szerdahelya (a jeho rehoľného brata Baldého zo 17. storočia) o týchto požívatinách*, s. 56 – 94] je pozornosť venovaná básňam Juraja Szerdahelya o čokoláde a tabaku, resp. tabakovom prachu. V týchto básňach zo zbierky *Silva Parnassi Pannonii* predstavuje Szerdahely vlastnosti a osobitosti požívania čokoládového nápoja a tabaku. Píše nielen o lahodnej čokoláde, ktorá má liečivý vplyv a o tabaku, inšpirujúcom, ale aj spôsobiacom škodlivú závislosť, ale zmiňuje sa aj o postoji svojej rehole, hlavne v súvislosti s tabakom. Szerdahely vo svojej básni o tabaku spomína aj báseň svojho rehoľného brata zo 17. storočia Baldého, teda pravdepodobne poznal jeho tvorbu. Preto sú v štúdii predstavené aj básne Baldého o tabaku a o jeho negatívnom postoji voči tomu.

Posledný príspevok Attilu Sándora Tótha v tejto publikácii nesie názov *Egy elfelejtett Arcas: Valla Jácint (Ladonius Fidalcus) latin versei* [*Jeden zabudnutý Arcas: latinské básne Hyacinta Vallu (Ladonicus Fidalcus)*, s. 95 – 134] predstavuje básnika z konca 18. storočia menom Hyacint Valla, ktorý bol členom rímskej Arcadia Academia. Jeho poézia má príležitostný charakter, jeho básne sa zachovali len ojedinele. Štúdia predstavuje v krátkosti jeho životnú dráhu,

potom aj jeho latinské básne podľa tematiky a žánru. Ako prvé sú uvedené jeho pochvalné príležitostné ódy, či už k jednotlivcom (napr. k Jozefovi Károlyovi, Samuelovi Szilágyimu alebo kaločskému kanonikovi Martinovi Takátsovi), k mestu (napr. k mestu Segedín) alebo na počesť vybraných udalostí (napr. na počesť vojenskej udalosti z rakúsko-nemecko-francúzskej vojny alebo na počesť rakúsko-francúzskeho mieru z roku 1797). Ďalej sú spomenuté jeho básnické hry a dialógy a zbierka epigramov. Posledná kapitola je zas venovaná latinskej poézii Fidalica Ladonia z Arcadie Academia.

Posledné dva príspevky pochádzajú od Máté Sándora Tótha. Prvá jeho práca má názov *Cumae és Csanád romjai a neolatin versköltészet két darabjában. Sannazaro és Révai Miklós elégiája (Ruiny Cumae a Csanádu v dvoch dielach neolatinkej básnickej tvorby. Elégia Sannazara a Mikuláša Révaiho, s. 135 – 152)*. Mikuláš Révai bol výborným majstrom piaristického básnictva z konca 18. storočia. Jeho elégia o ruinách Csanádu vznikla na základe staršieho vzoru, ktorým je elégia Sannazara o ruinách Cumae. Okrem kompletného znenia dvoch elégií a ich analýzy ponúka autor aj krátky prehľad uhorskej neolatinkej literatúry a ich tendencií v 15. – 18. storočí, niekoľko informácií o živote Mikuláša Révaiho, a potom sa dostáva k jeho „školskému cvičeniu“ napísanému na elégiu Sannazara.

Posledná štúdia má názov *A hős Laudon tábornagy és Belgrád 1789-es viszafoglalásának emlékezete Hödl Joachim latin distichonjaiban (Hrdinský maršal Laudon a pamäť znovuobsadenia Belehradu v roku 1789 v latinských distichónoch Joachima Hödla, s. 153 – 172)*. Autorovým cieľom je touto štúdiou upozorniť na pomaly už za-

budnutú zbierku elégií Joachima Hödla (Hoedela), ktorá bola venovaná najslávnejšiemu víťazstvu Jozefa II. proti tureckému vojsku, pri ktorom vojská rakúskeho cisára znovu obsadili Belehrad. Nielen bitka bola venovaná malá pozornosť v európskej a maďarskej historiografii, ale ani majorovi Gideonovi Laudonovi sa nepodarilo dosiahnuť podobnú slávu, ako dosiahli niektorí rakúski vojvodcovia. Článok pozostáva z troch častí: v prvej je predstavená životná dráha Joachima Hödla, druhá sa zaoberá krátkym prehľadom dejín Belehradu, posledná, tvoriaca jadro práce, prináša znázornenie tematiky bitky v uhorskej a maďarskej neolatinkej literatúre a v elégiách Joachima Hödla. Záverom možno skonštatovať, že predkladaná publikácia je veľmi cenným pomocníkom pri spoznávaní neolatinkej literárnej tradície, ktorú autori sledujú v dielach viacerých básnikov 18. storočia. Aj keď ide o štúdie, ktoré už uzreli svetlo sveta v inom periodiku, je potrebné hodnotiť vydanie takejto publikácie kladne, keďže všetky príspevky venované podobnej problematike sú takýmto spôsobom vydané v jednom zväzku.

Tibor Dohnanec

KOPRIVŇÁKOVÁ, Jana. Kapitoly z dejín cirkevného školstva I. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Gréckokatolícka teologická fakulta, 2013. 80 s. ISBN 978-80-555-0926-6.

ThDr. Jana Koprivňáková, PhD. pôsobí na Gréckokatolíckej teologickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove ako odborná asistentka na Katedre historických vied. V roku 2013 publikovala Kapitoly z dejín cirkevného školstva I. v podobe študijných textov. V tejto publikácii sprevádza čitateľa formami edukácie v obdobiach staroveku, stre-

doveku, podáva novoveké idey korektnej výchovy. Tomuto chronologickému prehľadu predchádza všeobecný úvod do dejín pedagogiky a školstva. Vymedzuje terminológiu, primárne termín a predmet cirkevného školstva, resp. katolíckej školy, pramene a metódy výskumu.

Obdobie kresťanského staroveku otvára obrazom edukácie v Rímskej ríši cez paideiu, zahŕňajúcu výchovu, civilizáciu, kultúru, ktorej východiskovým bodom je prebudenie a mobilizácia duševných síl človeka – stávanie sa človekom par excellence, z vymanenia sa zo všedného dňa a priestoru – scholé. Výchova vedie ku kalokagatii. Tento obraz postupne smeruje k ideálu pai-deii in Cristo, novému rozmeru vyplývajúcemu z kresťanskej náuky. Otvára otázku spôsobov, obsahu a cieľa výchovy v andragogike Krista (neopomína ani jeho pedagogiku) a skúma, ako boli tieto aplikované v apoštolskom období. Kresťanský vychovávateľ sa stáva spolupracovníkom Krista a ako výchovné inštitúcie figurujú rodina, cirkev, spoločnosť. Nové potreby podnietia vznik prvých kresťanských škôl, ktorými sú katechumenátna a katechetické školy. Publikácia ponúka charakteristiku týchto typov škôl a taktiež náhľad do patristiky, na pôsobenie apoštolských otcov, apologéto, cirkevných spisovateľov a cirkevných otcov. Autorka ilustruje posun od klasických pohanských škôl ku kláštorným školám, ktoré pôsobia aj ako stredoveké vzdelávacie inštitúcie. Druhá kapitola ozrejmuje reformy v edukácii za Karola Veľkého a pôsobenia Alcuina z Yorku. Dochádza k vymedzeniu vyučovania na elementárne, artistické na základe siedmich slobodných umení a na teologické. Práca vykresľuje organizáciu kláštorných, katedrálnych, farských a filiálnych škôl. V 11. storočí sa upria-

muje pozornosť ku kontemplatívnej teológii v podobe mystiky, ale aj ceste možného vedeckého bádania, spájaním viery s poznaním v podobe scholastiky. Publikácia predstavuje najstaršie a najvýznamnejšie európske univerzity. Neopomína výchovný proces a funkciu učiteľa v stredoveku. Tretia časť práce mapuje vplyv humanizmu a prezentuje dôsledky v podobe katechizácie, reformácie, rekatalizácie, pôsobenia Spoločnosti Ježišovej – jezuitov. Prvú časť Kapitola z dejín cirkevného školstva uzatvára prínos a dielo J. A. Komenského. Prostredníctvom tejto, síce štíhlej publikácie sa vám dostáva do rúk informáciami „nabitý“ obsah. Poskytuje základný fundament pre pochopeniu súvislostí a nadväzností v cirkevnom pedagogickom vývoji. Kniha pôsobí kompaktno. Obálka prezentuje Filozofiu a sedem slobodných umení. Grafické rozvrhnutie textu je prehľadné, umožňuje rýchle uchopenie primárnej terminológie. Autorka demonštruje vyložené na príkladoch vo forme citácií, napr. popisy fungovania jednotlivých škôl. Predstavuje mnoho osobností zaslúžilých v oblasti edukácie. Keďže ide primárne o kresťanskú pedagogiku, autorka používa adekvátnu terminológiu, avšak bez vysvetliviek. Čitateľ potrebuje disponovať určitou mierou orientácie v tejto problematike.

Predstavovaná publikácia má potenciál osloviť a inšpirovať nielen pracovníkov na poli pedagogiky, teológie, religionistiky a ďalších príbuzných vedných disciplín, ale i širšiu verejnosť.

Ivana Čechová

Kronika – Chronicle – Chronic – Krónika –Kronika

**Vedecká konferencia *Katolícka obnova v severovýchodnom Uhorsku*
Sárospatak, 3. – 4. október 2013**

Pri príležitosti 350. ročného výročia usadenia sa jezuitského rádu v Sárospataku bola v dňoch 3. – 4. októbra 2013 v Sárospataku usporiadaná konferencia. Po úvodnom pozdrave jágerského arcibiskupa mons. Csaba Ternyáka, provinciála SJ Tamása P. Forraiho a riaditeľky Rákócziho múzea v Sárospataku Edit Tamás s referátom vystúpila známa maďarská historička Ágnes R. Várkonyi s príspevkom Uhorsko v období zmien. Úlohu mníšskych rádov v katolíckej obnove po vyhnaní Turkov analyzoval v referáte *András Forgó*. Katolícku obnovu v jágerskom biskupstve v rokoch 1649 – 1699 priblížil vo svojom príspevku *Béla Mihalik*. So spoločným referátom s názvom *Jezuiti v Prešove v rokoch 1673 – 1773* vystúpil *Peter Kónya* a *Annamária Kónyová*. Otázku vzťahu rekatolizácie a meštianstva v Košiciach vo svojom príspevku rozoberal *István H. Németh*. Jezuiti a plebanstvá v oblasti Hegyalje v druhej polovici 17. storočia bol názov referátu *Évy Gyulai*. Po krátkej diskusii nasledoval tretí blok referátov, kde s príspevkom *Jezuitská školská dráma v Sárospataku* vystúpil *István Kilián*. Zaujímavej téme sa venovala *Erzsébet Löffler*, ktorá poukázala na liečiteľské aktivity jezuitov a gréckokatolíkov v oblasti severovýchodného Uhorska. *Ibolya Macák* zas v referáte *Jezuitská literatúra v druhej polovici 17. storočia v severovýchodnom Uhorsku* predstavila aktivity rádu aj v tomto smere. Konferenciu uzavrel príspevok *Kornéla Nagya* s názvom *Vlastníctvo vinohradov v oblasti Hegyalje jezuitským rádom koncom 17. storočia*. Aj po tomto bloku referátov nasledovala krátka diskusia, po ktorej bola slávnostne otvorená výstava „Ad Majorem Dei Gloriam“ venovaná jezuitským pamiatkam v Jágerskom arcibiskupstve. V druhý deň konferencie sa na trase Košice – Prešov uskutočnila exkurzia po jezuitských historických pamiatkach, ktorá bola ukončená svätou omšou v niekdajšom jezuitskom, tohto času premonštrátskom kostole v Košiciach.

Annamária Kónyová

Medzinárodná vedecká konferencia

***Rekatolizácia, protireformácia a katolícka reštaurácia v Uhorsku*
Rekatolizáció, ellenreformáció és katolikus megújulás Magyarországon
Prešov, 20. – 21. jún 2013**

V dňoch 20. – 21. júna 2013 sa v Prešove uskutočnila medzinárodná vedecká konferencia s názvom *Rekatolizácia, protireformácia a katolícka reštaurácia v Uhorsku – Rekatolizáció, ellenreformáció és katolikus megújulás Magyar-országon*. Jej usporiadateľmi boli Centrum excelentnosti sociohistorického a kultúrnohistorického výskumu Prešovskej univerzity v Prešove a Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove a odznelo na nej množstvo zaujímavých príspevkov.

V prvý deň konania konferencie medzi prvými prednášajúcimi vystúpila Miloslava Bodnárová s prednáškou *Protireformácia v Uhorsku v 1. polovici 16. storočia* a Marie Marečková s témou *K průběhu rekatolizace v Čechách na základě Soupisu poddaných podle víry z roku 1651*. Nasledoval Györkös Atilla s príspevkom *Vallási konfrontáció és együttélés: a nantes-i ediktum és előzményei* a Peter Kónya, ktorý vo svojom referáte s názvom *Rekatolizácia v hornouhorských slobodných kráľovských mestách v 17. storočí* priblížil náboženskú situáciu vo vymedzenom priestore. Zaujímavým referátom, ktorý odznel bol referát Annymárie Kónyovej s názvom *Rekatolizačná činnosť Žofie Báthoryovej na Zemplíne*. Po nej vystúpil Lévai Attila s príspevkom *Az ellenreformáció eseményei és hatása Komáromban és környékén a 17. század második felében* a Monika Bizoňová, ktorá sa v príspevku *Rekatolizačná činnosť spišských prepoštov v 17. storočí* venovala predstaveniu jednotlivých spišských prepoštov.

Další blok konferencie bol bohatý na referáty. Medzi prvými vystúpili Gebei Sándor s referátom *A vallási motiváció Bethlen Gábor politizálásában*, Borbély Zoltán s príspevkom *Egy konvertita főúr Felső-Magyarországon – Homonnai Drugeth György, Käfer István s témou A barokk szlavizmus jelei Pázmány rekatolizációs törekvéseiben* a Pallai László s referátom *Pázmány Péter és az európai államszövetség terve*. Otázkam únií sa venovali dvaja prednášajúci, a to Peter Šturák v príspevku *Užhorodská únia a jej vplyv na východné Slovensko ako región dvoch kultúrnych a religióznych okruhov* a Ján Šafin *Únia ako forma katolizácie v Poľsko-litovskom kráľovstve na prelome 16. – 17. storočia*. Nasledovali posledné príspevky a poslední prednášajúci prvého dňa konferencie, a to G. Etényi Nóra s referátom *Felső-magyarországi felekezeti konfliktusok médiareprezentációja az 1680-as években*, Forisek Péter s prednáškou *Humanista feliratgyűjtők a kora újkori Magyarországon* a Miskei Antal s témou *Mezővárosi önkormányzat és katolikus megújulás (Adalékok Ráckeve 18. századi igazgatástörténetéhez és vallási viszonyaihoz)*.

Aj druhý deň konanej konferencie bol bohatý na mnohé zaujímavé témy. Ako prvá vystúpila Eva Kowalská s príspevkom *Medzinárodný rozmer kauzy uhorských exulantov*, nasledovala Papp Klára s témou referátu *A várdai püspökség hatása a vallásszabadság érvényesülésére a 18. századi Bihar vármegyében* a Dienes Dénes s príspevkom *Reformátusok üldözése az Egri egyházmegyében 1770-es években*. Dejinám Prešovského evanjelického kolégia sa v príspevku *Prešovské evanjelické kolégium v 17. a 18. Storočí (V období cirkevno-politických protireformačných a rekatolizačných úsilií)* venovala Libuša Franková. Nasledovali príspevky maďarských historikov: Balogh Judit – *A felekezeti hovatartozás mint karrierstratégia a 17. század végi székely elitben*, Szabadi István – *Egy abszurd történet: Lévy Bálint református prédikátor apostasia-pere (1777/1778)* a Ugrai János – *A „vértelen ellenreformáció” után. Északkelet-magyarországi vallási viszonyok a 18.-19. század fordulóján*.

V druhom bloku ako prvý vystúpil Fazekas István s príspevkom *Papképzés és szeminariumok a kora újkori Magyarországon*. Téma jezuitov sa venoval Eduard Lukáč v referáte *Jezuiti – účinný nástroj rekatolizačnej školskej politiky* a aj Libor Bernát s príspevkom *Jezuitské gymnázium – miesto štúdia a rekatolizácie (analýza na príklade trenčianskeho jezuitského gymnázia)*. Postavením kalvínov sa v referáte *Kalvini v katolíckej kanonickej vizitácii Abovskej stolice z roku 1746* zaoberal Pe-

ter Zubko. Nasledovali posledné dva príspevky konferencie: *Rekatolizáció és katolikus hitvédelem a 18. századi Osztrák-Magyar jezsuita rendtartományban – Fáy Dávid jezsuita misszionárius családjának csodálatos megtérése Kayling József és Eckart Anzelm jezsuita rendtársak emlékiratában*, ktorého autormi boli Tóth Sándor Attila a Tóth Sándor Máté a *Zmeny v konfesionálnej štruktúre Prešova v 18. storočí* od Jána Adama.

Monika Bizoňová

Vedecká konferencia *Cirkevná politika Gabriela Bethlena* Debrecín, 12. – 13. december 2013

V roku 2013 sa pri príležitosti výročia povstania Gabriela Bethlena uskutočnila v susednom Maďarsku a Rumunsku séria konferencií venovaných rôznym aspektom tejto historickej udalosti, ako aj jej samotnému vodcovi. Akoby záverečnú bodku za celoročným „konferenčným maratónom“, dala vedecká konferencia s názvom *Cirkevná politika Gabriela Bethlena* uskutočnená v dňoch 12. – 13. decembra 2013 v Debrecíne. Usporiadateľmi vedeckého podujatia boli Archív Zátiskej reformovanej superintendencie, Archív Sedmohradskej reformovanej superintendencie a Historický ústav Debrecínskej univerzity.

V prvý deň rokovania s referátom Gabriel Bethlen a náboženská tolerancia vystúpil *Dezső Buzogány*, ktorý analyzoval vzťah vodcu povstania k otázke náboženskej slobody. Ján Dajka Keserűi, dvorný kazateľ Gabriela Bethlena a unitári v Háromszéku bol názov príspevku *Lehela B. Molnára*. Problematiku sedmohradských Rumunov a ich cirkvi v prvej polovici 17. storočia vo svojom referáte osvetlila *Ana Dumitran*. Náboženská politika Gabriela Bethlena k rôznym konfesiám oblasti Sikulská bol názov príspevku *Judit Balogh*. Po odznení tohto bloku referátov nasledovala diskusia pri okrúhlym stole, kde prizvaní odborníci (Dezső Buzogány, Veronka Dáné, Annamária Jeney-Tóth, Klára Papp, Gábor Sipos) pred plénom doktorandov histórie a politických vied diskutovali o vybraných problémoch výskumu dejín Sedmohradska.

Druhý deň konferencie otvoril referát *Levente Tótha*, v ktorom sa prednášajúci venoval donačnej politike rodine Bethlenovcov z Udvarhelyu. Potom nasledoval príspevok *Annamárie Kónyovej* s názvom *Hornouhorskí reformovaní v čase povstania Gabriela Bethlena*. Vplyv povstania Gabriela Bethlena na evanjelické školy v Šarišskej stolici rozoberal vo svojom referáte *Peter Kónya*. Ako tretia v poradí s referátom vystúpila *Veronka Dáné*, ktorá ozrejmla vplyv Gabriela Bethlena na právne postavenie duchovných v krajine. Podobnej problematike sa vo svojom príspevku s názvom *Poddanskí kňazi? Zamyslenia sa nad právnym postavením rodín sedmohradských reformovaných duchovných v 17. storočí* venoval aj *Gábor Sipos*. Konferenciu uzavrelo vystúpenie *Istvána Szabadiho* s názvom „Mnohí hľadajú svoje staré listy“ Uplatnenie privilégií duchovných v Partiu. Po referátoch nasledovala diskusia, kde sa jednak osvetlili mnohé doteraz nepoznané skutočnosti o náboženskej politike Gabriela Bethlena, ale zároveň sa nadniesli mnohé témy, ktorých seriózne zodpovedanie si bude vyžadovať ešte ďalšie výskumy a odborné fóra v budúcnosti.

Annamária Kónyová

Týždeň vedy a techniky na GTF PU už tradične bohatý
Personalizmus v procese humanizácie ľudskej spoločnosti

Katedra filozofie a religionistiky Gréckokatolíckej teologickej fakulty PU v Prešove v dňoch 16. – 17. októbra 2013 usporiadala medzinárodnú vedeckú konferenciu s názvom *Personalizmus v procese humanizácie ľudskej spoločnosti* pod záštitou Mons. prof. ICDr. Cyrila Vasiľa SJ, PhD., sekretára Kongregácie pre východné cirkvi vo Vatikáne a Mons. ThDr. Jána Babjaka SJ, PhD. prešovského arcibiskupa a metropolitu, veľkého kancelára Gréckokatolíckej teologickej fakulty PU v Prešove. Konferencia bola súčasťou riešenia vedeckého grantu VEGA MŠ SR č. 1/1355/12 a bola organizovaná v spolupráci s Teologickou fakultou TU v Trnave Centrom Východ-Západ Michala Lacka v Košiciach, Teologickou fakultou Sliezskej univerzity v Katoviciach, Poľskou filozofickou spoločnosťou a Ústredím slovenskej kresťanskej inteligencie v Prešove. Hlavným riešiteľom grantovej úlohy je Dr.h.c. prof. PhDr. Pavol Dancák, PhD.

Personalizmus, ktorý priniesol veľké obohatenie pre pochopenie podstaty medziľudských vzťahov, zdôrazňuje nielen humanitu, ale aj princípy, z ktorých humanita vychádza a ktoré ju podľa personalistov podmieňujú. Ide o celú antropologickú rovinu, ktorá má metafyzické zdôvodnenie a prejavuje sa v poukázaní na cieľ ľudského života. Termín „persona“ bol do filozofie prevzatý v patristickom období z teologického prostredia, kde sa používal na označenie božských osôb. Súčasný diskurz, predovšetkým v bioetike, ale aj v ekologických, ekonomických i sociálnych súvislostiach, zvýrazňuje aktuálnosť tohto termínu.

V plenárnej časti Mons. prof. Cyril Vasil SJ v prednáške *Personalizmus a právo* predstavil aplikáciu princípov personalizmu v cirkevnom práve. Mons. Dr. Milan Lach SJ, spoluriešiteľ grantového projektu, vystúpil s prednáškou *Od persona ku communito: Cirkev – spoločenstvo spasených*. Prof. Zlatica Plašienková z Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave hovorila o personalizácii človeka a sveta v koncepcii Teilharda de Chardin. Prof. Ján Šlosiar z Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici predstavil personálny rozmer ľudskej prirodzenosti v prednáške *Ľudská prirodzenosť a viera*. Prof. Krzysztof Wiczeorek z Filozofického inštitútu Sliezskej univerzity v Katoviciach poukázal na problematiku personalizmu po Shoah a ks. prof. Andrzej Pastwaz teologickej fakulty tej istej univerzity v kánonicko-právnej reflexii sa zaoberal realizmom personalistickej vízie manželstva. Personalistickými aspektami misie sv. Cyrila a Metoda sa zaoberal Dr. Pavol Mačala zo Slovenského historického ústavu Matice slovenskej v Martine a prof. Pavol Dancák z GTF PU poukázal na spoločné východiska personalizmu a paideie. Na diskusiách sa výraznou mierou podieľal významný slovenský filozof a prekladateľ Dr.h.c. Dr. Teodor Münz. Účastníci rokovaní v sekcii konferencie z rozličných uhlov pohľadu analyzovali teologický a filozofický prístup k ľudskej osobe. Večer prvého dňa konferenciu navštívil otec arcibiskup a metropolita Ján Bajak SJ, veľký kancelár a biskup John Kudrick z Parmy (USA). Veľký kancelár v krátkom príhovore pozdravil účastníkov konferencie, ocenil ich akademické úsilie a poukázal na význam témy konferencie v kontexte súčasných spoločenských pohybov.

V závere konferencie bolo konštatované, že leitmotív personalistického hnutia vo filozofii a v spoločenskom živote v 20. storočí, ktorý akcentoval primárne posta-

venie ľudskej osoby pred akýmkoľvek hmotným procesom či sociálnou sústavou a varoval pred tragickými dôsledkami individualizmu aj spoločenskej apatie, je mimoriadne aktuálny práve v súčasnom spoločenskom diskurze.

Dušan Hruška

**Pozvaná prednáška predsedu Klubu vojenskej histórie Beskydy
„Rekonštrukcie vojnových cintorínov z obdobia 1. svetovej vojny“**

Táto prednáška v rámci TVT odznela 11. novembra 2013 na pôde GTF PU v Prešove v podaní Mgr. Martina Drobňáka. Podujatie bolo organizované pod záštitou Katedry historických vied GTF PU v Prešove a Klubu vojenskej histórie Beskydy. Záujem o prednášku prejavili tak študenti ako aj pedagógovia GTF PU v Prešove, ktorí zaplnili celú prednáškovú miestnosť.

Predseda Klubu vojenskej histórie Beskydy, Mgr. Martin Drobňák, v úvode svojej prednášky priblížil auditóriu udalosti 1. svetovej vojny s osobitným zreteľom na prechod tzv. Karpatského frontu cez územie severovýchodného Slovenska. Nosnou témou prednášky bolo priblíženie spôsobu rekonštrukcií vojnových cintorínov z obdobia 1. svetovej vojny v regióne severovýchodného Slovenska, ktorej sa prednášajúci dotkol hneď po úvodnom exkurze do témy. Martin Drobňák predstavil auditóriu „cestu“ obnovy vojnových cintorínov, ktorú preferuje klub, ktorého je predsedom, teda obnovu vojnových cintorínov na základe archívneho výskumu a dochovaných dobových prameňov. Aby neostalo iba pri teórii, prednášajúci predstavil auditóriu tri konkrétne vojnové cintoríny, ktoré Klub vojenskej histórie Beskydy v nedávnej minulosti zrekonštruoval. Ide o vojnové cintoríny v obciach *Výrava – Pod Kobylou*, *Stebník* a *Becherov*. Vo svojej prednáške sa dotkol aj otázky dobrovoľníctva a jeho nenahraditeľnej úlohy v rámci obnovy vojnových cintorínov z obdobia 1. svetovej vojny. Paradoxne označil túto formu spolupráce za najdrahšiu alternatívu vo vzťahu k obnove historických pamiatok vo všeobecnosti. Po prednáške nasledovala diskusia, v ktorej diskutujúci položili prednášajúcemu viacero podnetných otázok.

Anton Liška

Disputationes quodlibetales 2013

Vedecké kolokvium s medzinárodnou účasťou, ktoré má už 16-ročnú tradíciu sa uskutočnilo 20. novembra 2013. Organizátorom bola Katedra filozofie a religionistiky spolu s Polskim Towarzystwom Filozoficznym, Wyższia Szkoła Administracji w Bielsku-Białej a Ústredím Slovenskej Kresťanskej Inteligencie v Prešove. Kolokviá na podnet študentov začal organizovať profesor Pavol Dancák ako otvorené diskusné fóra, s vedomým zámerom nadviazať na starobylú akademickú tradíciu pochádzajúcu z čias univerzitetného pôsobenia sv. Tomáša Akvinského. Cieľom tohtoročnej konferencie bolo predstaviť a priblížiť niektoré idey filozofie náboženstva v 20. storočí v európskom priestore. Témy boli naozaj pestré. Hneď prvá bola o možnosti náboženskej skúsenosti v súčasnosti, ktorú predstavil jeden z hlavných vedeckých garantov konferencie profesor Pavol Dancák. Nasledovali ďalšie témy týkajúce sa fenoménu supermarketizácie, spirituality a morálky v perspektíve konzumnej spoločnosti; podoby detradicionalizovanej religiozity v spoločnosti zážitkov; či pragmatizmu a budúcnosti náboženstva. Prednášajúci venovali pozornosť

aj konkrétnym filozofom 20. storočia, ich mysleniu a koncepcii filozofie. Spomínaní boli napr. Lévinas a jeho koncepcia transcencie na pozadí filozofie dialógu; Tomáš Halík a jeho náboženské myslenie; deprivatizácia náboženstva a verejné náboženstvo v koncepcii J. Casanovu. Stretlo sa 11 aktívnych účastníkov z troch krajín – Poľska, Česka a Slovenska. Zastúpené boli tieto inštitúcie: Wyższa Szkoła Administracji w Bielsku-Białej; Instytut Etnologii i Antropologii Kultury na Uniwersytecie Śląski, Katowice-Cieszyn; Instytut Socjologii, Wydział nauk historycznych i społecznych UKSW w Warszawie; Ústav religionistiky na Filozofickej fakulte Masarykovej univerzity v Brne; Filozofická fakulta Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach a domáca organizujúca fakulta. Kolokvium bolo súčasťou riešenia inštitucionálneho projektu IP GTF č. 11/2012 – *Súčasná premena náboženského jazyka a náboženských predstáv z pohľadu filozofie, religionistiky a teológie*.

Veronika Liptáková

450 Jahre Concilium Tridentinum. Das Konzil von Trient und die katholische Konfessionalisierung in Ungarn und Siebenbürgen im 16. und 17. Jahrhundert

V dňoch 7. – 9. októbra 2013 som sa na Katolíckej univerzite Petra Pázmáňa v Budapešti uskutočnila medzinárodná konferencia, ktorá sa konala pri príležitosti 450. výročia Tridentského koncilu.

Na rok 2013 pripadlo 450. výročie ukončenia Tridentského koncilu. Táto udalosť je podnetom pre vedecké konferencie a podujatia medzinárodného významu. Budapeštianska konferencia sa zamerala na výzvu „starej“ cirkvi na sebaobnovu, prostredníctvom reformovaného učenia a myšlienok v 16. a 17. storočí. Konferencia predstavuje vplyvy záverov Tridentského koncilu nielen ich vplyvu na spoločnosť a kultúru na podunajskom a karpatskom území (Uhorsko a Sedmohradsko), ale aj v medzinárodnom meradle, predovšetkým v zrkadle nemecko-stredovýchodoeurópskych vzťahov a kultúrneho transferu. Konferencia nadväzuje na obidve konferencie v Tübingene v rokoch 2008 a 2012 zamerané na históriu reformátorských učení Kalvína a Luthera v Uhorsku a Sedmohradsku. Konferencia sa uskutočnila v spolupráci univerzity Eberharda Karla s Katolíckou univerzitou Petra Pázmáňa v Budapešti a univerzitou Karla Franzensa v Grazi. Podujatie podporila Nadácia Fritza Thyssena.

Po úvodnej prednáške prof. Waltera z Freiburgu „Trident als theologisches Ereignis“ nasledovali príspevky účastníkov konferencie z Maďarska, Nemecka, Rakúska a Slovenska. Celkovo na konferencii odznelo 20 referátov, ktoré pokryli zaujímavé aspekty rôznych konfesíí v Uhorsku počas a po Tridentskom koncile. Za slovenskú historickú obec na konferencii vystúpila Dr. Eva Kowalská z Historického ústavu SAV s referátom „Der Jesuit Nicolaus Kelio (1643 – 1684). Der Typus eines neuen Predigers“ a prof. Peter Kónya z Prešovskej univerzity s príspevkom „Die Erneuerung der katholischen Kirche in den oberungarischen königlichen Freistädten im letzten Drittel des 17. Jahrhunderts“.

Martin Javor

Zoznam autorov

- Prof. ThDr. Ján ŠAFIN, PhD.
*Pravoslávna bohoslovecká fakulta,
Prešovská univerzita v Prešove*
- Mgr. Jaroslav NEMEŠ, PhD.
*Filozofická fakulta,
Katolícka univerzita v Ružomberku*
- Mgr. Annamária KÓNYOVÁ, PhD.
*Filozofická fakulta,
Prešovská univerzita v Prešove*
- TÓTH Sándor Máté
*Bölcsészettudományi kar,
Szegedi Egyetem*
- Prof. PhDr. Peter KÓNYA, PhD.
*Filozofická fakulta,
Prešovská univerzita v Prešove*
- Dr. Gheorghe GORUN
*Filozofická fakulta
Universitatea creștină Partium Oradea*
- Mgr. Monika BIZOŇOVÁ, PhD.
*Filozofická fakulta,
Prešovská univerzita v Prešove*
- Prof. PhDr. PaedDr. Pavel MAREK, Dr.
*Filozofická fakulta,
Katolícka univerzita v Ružomberku*
- PhDr. Libor BERNÁT, CSc.
*Dubnický technologický inštitút,
Dubnica nad Váhom*
- Dr. theol. HERMÁN M. János, PhD.
*Teologická fakulta
Universitatea creștină Partium Oradea*
- Prof. PhDr. Viera ŽEMBEROVÁ, CSc.
*Filozofická fakulta,
Prešovská univerzita v Prešove*
- Mgr. Miroslav ČIŽMÁRIK, PhD.
*Pravoslávna bohoslovecká fakulta,
Prešovská univerzita v Prešove*
- Doc. PhDr. Tomáš HANGONI, PhD.
*Pravoslávna bohoslovecká fakulta
Prešovská univerzita v Prešove*
- PhDr. ThDr. Maroš ŠIP, PhD.
*Pravoslávna bohoslovecká fakulta
Prešovská univerzita v Prešove*
- PaedDr. Anton LIŠKA
*Gréckokatolícka teologická fakulta
Prešovská univerzita v Prešove*

Recenzenti

Mgr. Ján ADAM, PhD.

*Filozofická fakulta,
Prešovská univerzita v Prešove*

Mgr. Monika BIZOŇOVÁ, PhD.

*Filozofická fakulta,
Prešovská univerzita v Prešove*

Doc. PhDr. Miloslava BODNÁROVÁ, CSc.

*Filozofická fakulta,
Prešovská univerzita v Prešove*

Prof. Dr. DIENES Dénes

*Sárospataki Református Teológiai
Akadémia,
Sásospatak, Maďarsko*

PaedDr. Patrik DERFIŇÁK, PhD.

*Filozofická fakulta,
Prešovská univerzita v Prešove*

PhDr. Ján DŽUJKO, PhD.

*Filozofická fakulta,
Prešovská univerzita v Prešove*

Doc. PhDr. Martin JAVOR, PhD:

*Filozofická fakulta,
Prešovská univerzita v Prešove*

Doc. PhDr. Nadežada JURČIŠINOVÁ, PhD.

*Filozofická fakulta,
Prešovská univerzita v Prešove*

Doc. PhDr. Peter KÁŠA, CSc.

*Filozofická fakulta,
Prešovská univerzita v Prešove*

Prof. PhDr. Peter KÓNYA, PhD.

*Filozofická fakulta,
Prešovská univerzita v Prešove*

Mgr. Annamária KÓNYOVÁ, PhD.

*Filozofická fakulta,
Prešovská univerzita v Prešove*

Dr. h. c. prof. ThDr. Ján. B. LÁŠEK

*Husitská teologická fakulta
Univerzity Karlovy*

Doc. PhDr. Ján MOJDIS, CSc.

*Filozofická fakulta,
Prešovská univerzita v Prešove*

Prof. ThDr. Ján ŠAFIN, PhD.

*Pravoslávna bohoslovecká fakulta,
Prešovská univerzita v Prešove*